รายงานการวิจัย ติดตามและประเมินผล

การจัดการศึกษาทางเลือก และผลที่เกิดขึ้นในบริบทของ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ฉันท์หทัย (อรทัย) อาจอ่ำ
ปาณฉัตร ทิพย์สุข
รุ้งทอง ครามานนท์
สุริยาพร จันทร์เจริญ

รายงานฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย ติดตามและประเมินผล การจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้น ในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ฉันท์หทัย (อรทัย) อาจอ่ำ
ปาณฉัตร ทิพย์สุข
รุ้งทอง ครามานนท์
สุริยาพร จันทร์เจริญ

โครงการวิจัย ติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาทางเลือก
และผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ร่วมกับ
สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.)

สนับสนุนโดย
บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และ มูลนิธิพลังที่ยั่งยืน

รายงานการวิจัย ติดตามและประเมินผล
การจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ฉันท์หทัย อาจอ่ำ และคณะ

ข้อมูลทางบรรณานุกรม
รายงานการวิจัย ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.--นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2562.
326 หน้า.-- (โครงการวิจัย ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน).

1. การศึกษาทางเลือก--วิจัย. I. ฉันท์หทัย อาจอ่ำ. II. ชื่อเรื่อง.

เอกสารทางวิชาการ / สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 477
371.04
ISBN 978-616-443-252-9

จำนวน	15 เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ 1	มกราคม 2562
ปกและรูปเล่ม	ปาณฉัตร ทิพย์สุข
จัดพิมพ์	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล 999 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โทรศัพท์ 0-2441-0201-4 โทรสาร 0-2441-9333 www.ipsr.mahidol.ac.th ร่วมกับ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิพลังที่ยั่งยืน
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์เดือนตุลา 39 / 205-206 ซอยวิภาวดีรังสิต 84 แขวงสนามบิน เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0-2996-7392-4 โทรสาร 0-2996-7395

© สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

คำนำ

รายงานการวิจัย ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ฉบับนี้ เป็นรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพที่สะท้อนภาพรวมของการจัดการศึกษาทางเลือก ที่ครอบคลุมระบบและกลไกต่าง ๆ ทั้งในเรื่อง ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ ซึ่งถือว่าเป็นรายงานหลักในจำนวนรายงานการวิจัย ติดตาม และประเมินผลทั้งหมด 6 เรื่อง ซึ่งประกอบด้วย 1) รายงานการวิจัย ความคิดเห็นและความพึงพอใจของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยชีวิต 2) รายงานการวิจัย ความคิดเห็นและความพึงพอใจของบัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิต 3) รายงานการวิจัย ความคิดเห็นและความพึงพอใจของนักศึกษาหรือผู้เรียนของมหาวิทยาลัยชีวิต 4) รายงานการวิจัย การลาออกกลางคันของนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิต 5) รายงานการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค (SWOT) หรือในชื่อที่เป็นทางการ คือ การวิเคราะห์ SWOT และข้อเสนอเชิงกลยุทธ์ การจัดการศึกษาในบริบทของมหาวิทยาลัยชีวิต และ 6) รายงานภาพรวมของการจัดการศึกษาทางเลือก เล่มนี้

ทั้งนี้ ผลการวิจัยทุกเล่มดังกล่าวข้างต้น เป็นผลการทำงานของโครงการวิจัย ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ที่ดำเนินการโดยคณะนักวิจัยจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือที่รู้จักกันในนาม “มหาวิทยาลัยชีวิต” บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิพลังที่ยั่งยืน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ มีที่มาที่สำคัญคือ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือมหาวิทยาลัยชีวิตได้เปิดดำเนินการในการจัดการศึกษาทางเลือก โดยได้รับการสนับสนุนทุนจาก บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มาเป็นระยะเวลาประมาณ 12 ปี จึงมีความสำคัญในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ดำเนินการมา ด้วยการวิจัย ติดตามและประเมินผล

ทั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้น หรือต้องการดูว่า บรรลุผลตามที่มุ่งหวังอยากเห็น ได้มากน้อย เพียงใด อย่างไร เพราะอะไร และอะไรเป็นปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญ เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้ทั้งหมดมาสู่การแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง พัฒนายกระดับ เพื่อทำให้สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือมหาวิทยาลัยชีวิต สามารถดำเนินการต่อไปได้ ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งภายในสังคมไทยเอง และสังคมไทยที่เชื่อมกับบริบทสังคมโลก เพื่อสานต่ออุดมการณ์และเจตนารมณ์ในการจัดการศึกษาทางเลือก เพื่อผู้ที่ขาดโอกาสและเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนามนุษย์ ที่มีอยู่มีกิน มีศักดิ์ศรี มีรากเหง้า มีสำนึกต่อชุมชนท้องถิ่นของตน และมีพลังหรือบทบาทในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ชุมชน และสังคมของตนให้ดีขึ้น สมคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่มีปัญญา เพื่อการพึ่งพาตนเอง และไม่เป็นปัญหาหรือภาระต่อสังคม

คณะผู้วิจัย

20 พฤศจิกายน 2561

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ และรายงานการวิจัยฉบับอื่น ๆ อีกจำนวน 5 เรื่อง ภายใต้โครงการวิจัย ติดตามและประเมินผล การจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ดังที่กล่าวไว้ในคำนำข้างต้น สามารถดำเนินการได้สำเร็จลุล่วงตามที่กำหนดไว้ในข้อเสนอโครงการทุกประการ ด้วยความร่วมมือของบุคลากรทุกฝ่าย ทุกระดับของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือมหาวิทยาลัยชีวิต ทั้งในส่วนกลาง และในต่างจังหวัด ที่ประกอบไปด้วยศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน (ศรป.) จำนวนทั้งหมด 10 แห่ง ครอบคลุมทั้งหมด 34 จังหวัด และ 42 พื้นที่เรียนรู้ทุกแห่ง ทุกพื้นที่ ๆ คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสไปเยี่ยมเยียน พร้อมทั้งสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ บันทึกภาพต่าง ๆ นั้น ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี คณะผู้วิจัยรู้สึกประทับใจและซาบซึ้งในความกรุณาและความร่วมมือของทุกท่าน จึงขอขอบคุณผู้อำนวยการ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่บัณฑิต นักศึกษาปัจจุบัน ผู้ลาออกกลางคัน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และชุมชนท้องถิ่น ณ ศูนย์การเรียนรู้ทุกแห่ง ทุกระดับทั้งในระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับชุมชน พร้อมทั้งขออนุญาตใช้ภาพถ่ายต่าง ๆ ที่ได้บันทึกมาเป็นภาพประกอบการนำเสนองานในครั้งนี้ด้วย และขอขอบคุณในความกรุณาและการอนุญาตให้ถ่ายภาพจากพื้นที่ต่าง ๆ บางภาพได้นำมาทำเป็นหน้าปกของรายงาน เพราะมีความเกี่ยวข้องและมีนัยสำคัญต่อเรื่องที่นำเสนอโดยตรง

ขอขอบคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดทุกประเภท รวมถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ในส่วนกลาง โดยเฉพาะคุณสุรศักดิ์ สุขมาก หัวหน้าฝ่ายทะเบียนและประเมินผล ที่กรุณาให้ความร่วมมือในการเข้าถึงฐานข้อมูลของ สรพ. และอีกหลายท่านที่ไม่สามารถกล่าวเอ่ยนามได้ทั้งหมด ณ ที่นี้ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยติดตามและประเมินผลในครั้งนี้เป็นอย่างดียิ่ง

คำขอบคุณเป็นพิเศษแด่บุคคลดังต่อไปนี้ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ อธิการบดี ที่กรุณาให้ความไว้วางใจ ดร. สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และ อาจารย์ นพ. พนัส พฤกษ์สุนันท์ รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร และคณบดีคณะศิลปศาสตร์ ที่ได้ให้โอกาสในการทำงานที่มีคุณค่ายิ่งต่อสังคมไทย ในครั้งนี้ คุณชฎาพรณ์ เตียวสกุล ผู้อำนวยการสำนักบริหาร ที่คอยอำนวยความสะดวกและประสานงานตลอดระยะเวลาการวิจัย อาจารย์ศุภกร ครุการเกษตร ที่ได้กรุณาสะท้อนคิดประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ คุณกรรณิกา ปัญญาวงศ์ และอาจารย์รมย์ธีรา น้อยประเสริฐ ที่กรุณาประสานงานและดูแลความเรียบร้อยต่าง ๆ รวมถึง ดร.ส่งเกียรติ ทานสัมฤทธิ์ ประธานที่ปรึกษาคณะกรรมการมูลนิธิพลังที่ยั่งยืน ภายใต้การสนับสนุนของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และกรรมการสภาสถาบัน ฯ พร้อมด้วยคุณสุภาภรณ์ วรพรพรรณ ที่กรุณาติดตามการทำงานและให้ความสนใจในผลการวิจัย เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ต่อไป

ขอขอบคุณคุณผู้บริหารสองท่านภายใต้สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) คือ คุณนภาพร อาร์มสตรอง ผู้อำนวยการสำนักติดตามและประเมินผลอุดมศึกษา และคุณนุชนภา รื่นอบเชย ผู้อำนวยการสำนักมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษา ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลและแนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการทำให้มหาวิทยาลัยทางเลือกเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ได้รับการยอมรับ

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณ คณะกรรมการฝ่ายยุทธศาสตร์ของ สรพ. นำโดย นพ.อำพล จินดาวัฒนะ ที่ได้กรุณา

จัดการประชุมขึ้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2561 ทำให้ได้มีโอกาสนำเสนอผลการวิจัยเบื้องต้น และได้พบปะกับประธานสภาและคณะกรรมการสภาสถาบัน ฯ รวมถึงภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องหลายท่านที่มีความกระตือรือร้น มีความสนใจเอาใจใส่ต่อทิศทางต่อไปของมหาวิทยาลัยชีวิต ทำให้มองเห็นพลังของทุกคนทุกฝ่ายและรู้สึกเชื่อมั่นว่า ผลการวิจัยครั้งนี้จะไม่สูญเปล่า แต่จะมีการนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการทำงาน การปรับปรุง การเปลี่ยนแปลง การพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อให้อุดมการณ์และปณิธานของมหาวิทยาลัยชีวิตเกิดผลสัมฤทธิ์และคุณูปการอันสูงยิ่งที่เป็นจริงต่อสังคมไทยของเราได้มากยิ่งขึ้นในโอกาสต่อจากนี้ไป

คณะผู้วิจัย

20 พฤศจิกายน 2561

บทสรุปผู้บริหาร

(Executive Summary)

ความเป็นมาและความสำคัญ: สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) ได้ให้บริการทางการศึกษาทางเลือก[1] สำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ในรูปแบบของ “มหาวิทยาลัยชีวิต” มาเป็นระยะเวลาประมาณ 12 ปี โดยได้รับการสนับสนุนเงินทุนในการก่อตั้งจาก บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ปัจจุบันมีเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ในขอบเขตทั่วประเทศประมาณ 30 กว่าจังหวัด มีการจัดการเรียนการสอนทั้งหลักสูตรปริญญาตรีและปริญญาโท เน้นหนักทางด้านสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นแบบบูรณาการ แต่พบว่า ในระยะหลังมานี้ จำนวนผู้เรียนลดลง ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลายสาเหตุ โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประชากร และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนผ่านเป็นสังคมสูงวัย การพลิกผันอย่างรุนแรงของเทคโนโลยีดิจิตอล ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและรายได้ ภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาสำหรับบุตร ค่านิยมและทัศนคติในการเรียนรู้ ประกอบกับศูนย์การเรียนรู้จำนวนหนึ่งไม่ผ่านการประเมินของ สกอ. จึงมีความจำเป็นต้องทำการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผล เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและการเรียนรู้ร่วมกันว่าการจัดการศึกษาทางเลือกในรูปแบบของมหาวิทยาลัยชีวิตในบริบทของสังคมไทยนั้นเป็นอย่างไร ได้ผลตามที่ต้องการหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร ใครคือกลุ่มเป้าหมายหลักในปัจจุบัน จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาอุปสรรคสำคัญคืออะไร โดยจะเป็นการวิจัยและวิเคราะห์เชิงระบบ ใช้แนวคิดตัวแบบเชิงระบบ (system model) ที่ครอบคลุมการวิจัยประเมินผลหลายมิติ ทั้งปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ ทั้งนี้เพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุง พัฒนา ยกระดับ เปลี่ยนรูปโฉมมหาวิทยาลัยและการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับยุคสมัยหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไป

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาวิจัย: คือ เพื่อวิเคราะห์และทำความเข้าใจว่าการจัดการศึกษาทางเลือกตามแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ในบริบทของ สรพ. นั้น บรรลุผลตามที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะอะไร มีปัจจัยใดที่เกี่ยวข้องบ้าง

คำถามการวิจัยหลักและคำถามย่อยบางส่วน:

1. ความเป็นมา บริบทที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทางเลือก รวมถึงปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบเป็นอย่างไร มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด เกิดผลผลิตและ

[1] การศึกษาทางเลือก ณ ที่นี้ หมายถึง การศึกษาที่ไม่ใช่รูปแบบเดียวกับที่จัดโดยสถาบันการศึกษาของรัฐหรือที่เรียกกันว่าการศึกษาแบบกระแสหลักและเป็นทางการ แต่เป็นการศึกษาที่มีแนวคิด ปรัชญา เนื้อหา รูปแบบ กระบวนการและแนวทางที่แตกต่างจากการศึกษาโดยรัฐอย่างสิ้นเชิง เน้นการเปลี่ยนแปลงตัวผู้เรียนและชุมชน หรือเอาตัวผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้ง เน้นการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้มีอยู่มีกินในท้องถิ่นของตนอย่างมีศักดิ์ศรี ยึดเอาปัญหาและความต้องการของผู้เรียน ครอบครัวและชุมชนเป็นตัวกำหนดเนื้อหาการเรียนรู้และกระบวนการเรียนการสอน นอกจากนี้ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ที่กำหนดขึ้นยังได้รับการสังเคราะห์มาจากประสบการณ์ตรงในการทำงานร่วมกับชุมชนในชนบทในช่วงเวลาที่ผ่านมาของคณะผู้ก่อตั้ง ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นและปราชญ์ท้องถิ่น หรือสิ่งนี้เป็นแกนกลางของกระบวนการเรียนรู้ แต่ก็ไม่ปฏิเสธความรู้ที่เป็นสากล หรือส่งเสริมการบูรณาการการเรียนรู้และการสร้างความรู้บนฐานของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงเพื่อทำให้ชุมชนท้องถิ่นยืนอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ท่ามกลางการถาโถมเข้ามาของรัฐและทุนที่มีพลังเหนือกว่า

ผลลัพธ์รวมถึงผลกระทบทั้งที่คาดหวังและไม่ได้คาดหวังมากน้อยเพียงใด อย่างไร

2. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิต นักศึกษา / ผู้เรียน ผู้ที่ลาออกกลางคัน มีความคิดเห็นและความพึงพอใจต่อการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ. มากน้อยเพียงใด อย่างไร ใครคือกลุ่มเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ.

3. จุดแข็ง / สิ่งที่ดี จุดอ่อน / ข้อจำกัด สิ่งที่ควรแก้ไขปรับปรุงมีอะไรบ้าง บทเรียนที่สำคัญคืออะไร

4. การรับรู้แนวคิดที่สำคัญที่ สรพ. ใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในบรรดาผู้เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร ทราบหรือไม่ ให้ความสำคัญแค่ไหน อย่างไร

5. แนวคิดการพึ่งพาตนเองที่ สรพ. ใช้ในการสร้างผู้เรียนและบัณฑิต สามารถทำให้เกิดเป็นจริงในบริบทสังคมปัจจุบันได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะอะไร

ระเบียบวิธีวิทยาและวิธีการศึกษาวิจัย:

เป็นการวิจัยประเมินผล ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

1. **กลุ่มเป้าหมาย** คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกประเภท ทั้งผู้บริหารในส่วนกลางและต่างจังหวัด บุคลากรสายสนับสนุน (เลขานุการ / ประสานงาน) อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษา นักศึกษาหรือผู้เรียนปัจจุบัน ผู้ลาออกกลางคัน คนในครอบครัว ปราชญ์ชาวบ้าน / ปราชญ์ชุมชน และเจ้าหน้าที่ สกอ. รวมทั้งหมดจำนวน 1,936 ราย แบ่งเป็นการศึกษาเชิงปริมาณจำนวนทั้งหมด 1,244 ราย และเชิงคุณภาพจำนวนทั้งหมด 692 ราย (ซึ่งแบ่งเป็นการสัมภาษณ์เดี่ยวจำนวน 384 ราย และสัมภาษณ์กลุ่มจำนวน 308 ราย)

2. **พื้นที่เก็บข้อมูล** ครอบคลุมทั้งส่วนกลางและเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาค รวมทั้งหมด 35 จังหวัด ในพื้นที่การเรียนรู้จำนวน 42 แห่ง ทั่วประเทศ ทั้งในภาคเหนือ (ตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง) ภาคอีสาน (ตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง) ภาคกลางและภาคตะวันตก และภาคใต้

3. **วิธีการเก็บข้อมูล** ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การเยี่ยมบ้านผู้เรียน / บัณฑิต การเยี่ยมชุมชน / พื้นที่เรียนรู้ / ศูนย์การเรียนรู้ สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured questionnaire)

4. **วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล** ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) การวิเคราะห์แก่นประเด็นหลัก (thematic analysis) การวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) และการสังเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญ (synthesis) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย ความถี่ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

5. **วิธีการนำเสนอผล / การจัดทำรายงาน** ได้แบ่งออกเป็นรายงานหลักและรายงานย่อย ครอบคลุมกรอบการประเมินและคำถามหลักของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย รายงานการวิจัยเชิงคุณภาพและรายงานการวิจัยเชิงปริมาณ สำหรับรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นผลการศึกษาวิเคราะห์ระบบและกลไกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบของการจัดการศึกษาทางเลือก ในขณะที่รายงานการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นและความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4 กลุ่มใหญ่ ดังนี้คือ 1) อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ 2) บัณฑิต / ผู้สำเร็จการศึกษา 3) นักศึกษา / ผู้เรียนปัจจุบัน และ4) ผู้ที่ออกกลางคัน โดยแบ่งการรายงานออกเป็นจำนวน 4

เรื่อง ตามกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันดังกล่าว สำหรับกรณีของผู้ที่ออกกลางคัน ได้ให้ความสำคัญกับการนำเสนอปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้ต้องออกกลางคันเป็นหลัก และลำดับสุดท้าย คือ การรายงานผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค / สิ่งคุกคาม (SWOT) พร้อมด้วยข้อเสนอเชิงกลยุทธ์ ในการจัดการศึกษาทางเลือกด้วยรูปแบบ “มหาวิทยาลัยชีวิต”

ข้อค้นพบสำคัญจากการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผล:[2]

❖ ปัจจัยนำเข้า (Inputs) และบริบทที่แวดล้อม (Environmental Context)

พบว่า การก่อเกิดในการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ. ในรูปแบบของมหาวิทยาลัยชีวิตนั้น มีแรงผลักสำคัญมาจาก ปัญหาการศึกษาในระบบที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ ที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นในชีวิตของผู้เรียนและชุมชนท้องถิ่น เพราะส่วนใหญ่เป็นหลักสูตรที่นำเข้าหรือได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ ในขณะที่หลักสูตรของมหาวิทยาลัยชีวิตเป็นหลักสูตรที่กลั่นหรือตกผลึกจากประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาชนบทและสังคมของคณะผู้ริเริ่มก่อตั้ง ที่มีอุดมการณ์และปณิธานเดียวกัน สำหรับในด้านปัจจัยนำเข้านี้ มีข้อค้นพบสำคัญ ๆ ดังนี้คือ

- **แนวคิดและปรัชญา** มีความชัดเจนในการพัฒนามนุษย์หรือพัฒนาตนเองให้มีศักดิ์ศรี รู้รากเหง้าที่มาของตนเอง ให้มีความสามารถในการมองตนเอง มองครอบครัว มองชุมชนหรือบริบทที่แวดล้อมของตน ไม่ใช่การเรียนเพื่อความสำเร็จส่วนตน แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อความสำเร็จทั้งของตนเอง ครอบครัว และชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ จึงมีความแตกต่างจากการศึกษากระแสหลักในระบบ ที่เน้นความสำเร็จเฉพาะตนหรือเฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้น
- **เนื้อหาสาระของหลักสูตร** เน้นหนักไปที่การส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนเพื่อให้พึ่งพาตนเองได้ เช่น วิชาการรู้จักตนเองและการพัฒนาส่งเสริมความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาทการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน เช่น การจัดทำวิสาหกิจชุมชน การศึกษาชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การสร้างเครือข่าย เศรษฐกิจพอเพียง และการจัดการกองทุนประเภทต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กองทุนสวัสดิการ และกองทุนการเงินประเภทอื่น ๆ เป็นต้น
- **เครื่องมือส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงผู้เรียน** ใช้แผน 4 แผน ได้แก่ แผนชีวิตและการวางเป้าหมาย แผนการจัดการอาชีพ / การงาน แผนจัดการการเงิน / รายได้ และแผนจัดการสุขภาพ โดยมีการบริหารจัดการเวลาเป็นแกนกลางสำคัญของทุกแผน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างมีเป้าหมายและเป็นระบบ แต่ในทางปฏิบัติจริง พบว่า ยังมีอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จำนวนหนึ่งที่ยังไม่ได้ทำหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมี

[2] ณ ที่นี้ จะนำเสนอบทสรุปผู้บริหาร (executive summary) เฉพาะในส่วนที่เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบตามตัวแบบเชิงระบบ (System Model) ที่เป็นเนื้อหาหลักของรายงานการวิจัยเล่มนี้ สำหรับผลการวิจัยในส่วนอื่น ๆ ได้มีการจัดทำรายงานแยกออกเป็นอีก 5 เรื่องหลัก พร้อมด้วยบทสรุปผู้บริหารแยกของแต่ละเรื่องตามที่กล่าวอธิบายไว้แล้วในข้อ 5 ข้างต้น และยังได้จัดทำรายงานอีกเล่มหนึ่งที่รวบรวมบทสรุปผู้บริหารของรายงานทุกเล่มไว้ในเล่มเดียวกันตามที่คณะกรรมการตรวจรับงานร้องขอเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ณ ห้องประชุมพญาไท สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ด้วย

เป้าหมายและเป็นระบบ ทำให้ผู้เรียนจำนวนไม่น้อยยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มากเท่าที่ควรจะเป็น

- **บุคลากร / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาทีมงาน** ในช่วงแรก ทีมผู้ก่อตั้งได้จัดกิจกรรมพัฒนาอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้น ประกอบกับมีเครือข่ายบุคคลและองค์กรประเภทต่าง ๆ ในภาคประชาสังคม / ชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วประเทศ ที่เข้าใจแนวคิดและปรัชญาของมหาวิทยาลัยอยู่แล้วส่วนหนึ่ง ทำให้เกิดการแพร่กระจายของแนวคิดและปรัชญาไปยังกลุ่มอื่น ๆ อย่างรวดเร็วและเข้มข้น สำหรับผู้ร่วมก่อตั้ง ตั้งแต่แรก ที่ยังคงร่วมขบวนมาจนถึง ณ ปัจจุบันมีอยู่จำนวนหนึ่ง ทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ในแนวของมหาวิทยาลัยชีวิตยังคงเป็นไปได้ เพราะได้เครือข่ายกัลยาณมิตรเหล่านี้ที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาทางเลือกในรูปแบบที่เป็นอยู่

- **เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาค** พบว่าในช่วงแรก ๆ มีเครือข่ายผู้สนใจหรือผู้ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้จำนวนมากในแต่ละจังหวัดหรือได้รับการตอบสนองสูงมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความสนใจในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต และการจัดกระบวนการเรียนรู้อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะใช้เวลาเรียนเพียง 3 ปี และมีค่าใช้จ่ายไม่สูงมาก แต่ต่อมามีการขึ้นค่าเรียนและมีการยุบศูนย์การเรียนรู้ไปหลายแห่ง เนื่องด้วยเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งปัญหาธรรมาภิบาลของบางแห่ง ปัญหาคุณภาพของการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล / แกนนำของแต่ละศูนย์ที่ส่งผลต่อคุณภาพของการจัดการศึกษา ฯลฯ ทำให้ปัจจุบันเหลือศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชนระดับภาค (ศรป.) ทั้งหมด 10 แห่ง ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับ ดูแล ประสานงานสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ในระดับจังหวัดของแต่ละภาค รวมทั้งหมดจำนวน 35 จังหวัด และศูนย์การเรียนรู้ระดับอำเภอหรือระดับชุมชนอีกจำนวน 3 แห่ง

- **รูปแบบการบริหารจัดการ / องค์กรความร่วมมือ** ในช่วงต้นหรือก่อนการจัดตั้ง สรพ. อย่างเป็นทางการ ได้จัดการศึกษาร่วมกับสถาบันการศึกษาในระบบ คือ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร พร้อมด้วยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏอีก 8 แห่ง เพราะสถาบันเหล่านี้มีโครงสร้าง อาคาร เครือข่าย ทีมงานและทรัพยากรต่าง ๆ พร้อมอยู่แล้ว จะได้ไม่ต้องลงทุนสูงมาก แต่รูปแบบนี้กลับไม่ประสบผลสำเร็จ ดำเนินการได้เพียงระยะสั้น ยังไม่ครบระยะเวลาตามที่ตกลงกันไว้ ก็ต้องยุติลง เพราะสถาบันการศึกษาที่ไปร่วมมือด้วย ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ลงนามร่วมกันไว้ ซึ่งมีปัญหาอุปสรรคทั้งเรื่อง การบริหารจัดการเงิน และปัญหาด้านแนวคิดปรัชญา กระบวนการ / วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ตรงกัน ไม่เข้าใจกัน ไม่สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการร่วมกันได้ จึงจำเป็นต้องจัดตั้งมหาวิทยาลัยหรือสถาบัน สรพ. ที่เป็นอิสระขึ้นมา

- **ทุนเดิมที่มีอยู่** ทั้งทุนทางปัญญา / ความรู้ (wisdom or knowledge capital) ทุนมนุษย์ (human capital) ทุนเครือข่ายหรือทุนทางสังคม (social capital) ฯลฯ ล้วนเกิดขึ้น สั่งสม และสังเคราะห์มาจากประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาชนบทและพัฒนาสังคมของมูลนิธิหมู่บ้าน และการทำงานในด้านต่าง ๆ ร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เช่น ธกส. มูลนิธิ สสวช. และ สวทช. เช่น โครงการแก้หนี้แก้จน โครงการต้นกล้าอาชีพ โครงการ

พัฒนาผู้นำทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

- **เงินทุนก่อตั้ง องค์กรสนับสนุน และนัยสำคัญต่อสังคม** ได้รับการสนับสนุนทุนก่อตั้งจาก บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จำนวน 100 กว่าล้านบาท นำมาใช้ในการจัดตั้งสถาบัน ฯ ที่ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม ด้วยการซื้อที่ดิน ก่อสร้างอาคารและวางระบบโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น และแบ่งเงินส่วนหนึ่งไว้ใช้เป็นทุนในการดำเนินงาน ซึ่งเรื่องนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีมากที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ที่องค์กรในภาคธุรกิจ ที่มีนโยบายความรับผิดชอบทางสังคม (corporate social responsibility: CSR) ได้นำเงินทุนเข้ามาสนับสนุน เพื่อทำให้อุดมการณ์ทางสังคมนี้เกิดเป็นจริงได้ และถือว่าเป็นการร่วมกันสร้างนวัตกรรมทางสังคมด้านการศึกษาทางเลือก (social innovation for alternative education) ระหว่างองค์กรภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งองค์กรธุรกิจ องค์กรภาคประชาสังคมและองค์กรชุมชน ที่มีคุณค่าต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

- **โครงสร้างการบริหารจัดการ** มีโครงสร้างทั้งในส่วนกลางและในระดับภูมิภาค สำหรับในส่วนกลาง มีสภาสถาบัน ฯ คณะกรรมการบริหาร คณะกรรมการสภาวิชาการ คณะกรรมการยุทธศาสตร์ คณะที่ปรึกษาอธิการบดี นอกจากนี้ ในส่วนกลาง ยังมีทั้งส่วนบริหารจัดการ เช่น การเงิน / บัญชี, บุคคล, เอกสาร / สารบรรณ, ประชาสัมพันธ์, ดูแลสถานที่ ฯลฯ ส่วนวิชาการหรือส่วนสนับสนุนการเรียนรู้ / การเรียนการสอน เช่น ทะเบียนและประเมินผลประกันคุณภาพ, เทคโนโลยีการศึกษา, ห้องสมุด ฯลฯ ส่วนสนับสนุนนักศึกษา เช่น ทุนการศึกษา, งานเครือข่ายชมรมศิษย์เก่าและส่วนอื่น ๆ เช่น บัณฑิตศึกษา คณะศิลปศาสตร์ และมีศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชนของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งโครงสร้างส่วนกลางที่ออกแบบไว้นี้ จะต้องทำหน้าที่ประสาน เชื่อมโยง สนับสนุน หนุนเสริม อำนวยความสะดวกในภารกิจต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นให้กับโครงสร้างสถาบันในภูมิภาค ซึ่งเชื่อมโยงกันเป็นศูนย์การเรียนรู้สองถึงสามระดับ คือ ศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชนระดับภูมิภาค ศูนย์การเรียนรู้ในระดับจังหวัด และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนหรือในระดับอำเภออีกส่วนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันมีศูนย์การเรียนรู้ระดับภูมิภาคทั้งหมดจำนวน 10 ศูนย์การเรียนรู้ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 35 จังหวัด และปัจจุบันมีบุคลากรในส่วนกลางทั้งหมด 53 คน

- **คณะกรรมการสภาสถาบัน ฯ และคณะกรรมการชุดต่าง ๆ** พบว่า เป็นการจัดรูปโครงสร้างของกลุ่มบุคคลที่มีความคุ้นเคยกันในแวดวงของผู้ที่สนใจและให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยปราชญ์ชุมชนส่วนหนึ่ง แต่จากข้อมูล พบว่า มีความพยายามในการก่อรูป โดยให้น้ำหนักไปที่ปราชญ์ชาวบ้านหรือชุมชนเป็นหลัก แต่ในทางปฏิบัติจริง บุคคลเหล่านี้ไม่มีใบแสดงวุฒิบัตรหรือปริญญา ทำให้ไม่ได้รับการให้คุณค่าจากหน่วยงานรัฐที่กำกับดูแลงานด้านการศึกษาของเอกชน ทำให้โครงสร้างคณะกรรมการสภาสถาบัน ฯ ประกอบด้วยผู้มีคุณวุฒิทางการศึกษาจากในระบบมากกว่าจากนอกระบบ ซึ่งประเด็นนี้มีนัยสำคัญต่อความหมายและทิศทางการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีความแตกต่างกันในเรื่องกระบวนทัศน์ในการมองปัญหาและทางออก

ด้านการจัดการศึกษาระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม

- **ภาคีเครือข่ายอื่น ๆ** มีทั้งหน่วยงานรัฐ หน่วยงานในภาคธุรกิจ องค์กร / หน่วยงานภาคประชาสังคม / องค์กรชุมชน ทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ แต่พบว่า ในช่วงหลังบางหน่วยงานในระดับประเทศ อย่างเช่น ธกส. ให้ความสนใจน้อยลง แต่ สรพ. ก็กำลังพยายามสร้างภาคีเครือข่ายเพิ่มขึ้น จากการจัดทำแผนภาคียุทธศาสตร์ฉบับใหม่ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2561 ที่ผ่านมา[3] สำหรับในระดับจังหวัดและระดับภูมิภาค พบว่า ยังมีภาคีเครือข่ายในระดับนี้ไม่มากหรือยังไม่ค่อยชัดเจน โดยเฉพาะภาคีเครือข่ายที่เป็นความร่วมมือในระยะยาว ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการไม่มีการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ขาดฐานข้อมูลทางวิชาการในการขับเคลื่อนเพื่อเสริมสร้างพลังเครือข่ายให้ขยายตัวมากขึ้น มีพลังมากยิ่งขึ้น ประกอบกับขาดกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทุน / เอกชน / ตลาด และชุมชน (state, market and community / civil society interaction) ทำให้ทิศทางในการขยายตัวของเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นยังไม่มีความชัดเจน

❖ กระบวนการ (Processes)

ได้ทำการประเมินกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ 5 องค์ประกอบ หรือกลไกสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ คือ 1) อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ 2) กิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ 3) ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ / เครื่องมือส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง 4) ตัวผู้เรียน และ 5) ระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ ที่จะต้องหนุนเสริมระบบการเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้ในแนวทางของ สรพ. ซึ่งมีข้อสรุปดังนี้คือ

1) อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้: ได้พิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหลายปัจจัย เช่น อายุ การศึกษา / สาขาวิชาที่เรียนหรือเชี่ยวชาญ ความมุ่งมั่นในการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ พบว่า อายุมากหรือน้อย ไม่ใช่ประเด็นสำคัญในการทำหน้าที่อย่างมีคุณภาพในการจัดกระบวนการเรียนรู้ แต่ขึ้นกับความมุ่งมั่นและประสบการณ์ในการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้มากกว่า สำหรับพื้นฐานหรือภูมิหลังทางการศึกษาก็เช่นกัน พบว่า ไม่มีนัยสำคัญมากเท่าใดว่าจบสาขาไหนมา เพราะที่จริงแล้ว **ความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต รวมถึงความสามารถในการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตัวผู้เรียน ความทุ่มเท ความมุ่งมั่น / การให้เวลากับภารกิจสำคัญนี้ ความรักและเมตตาในผู้เรียน และการสังเคราะห์หรือสกัดความรู้หรือยกระดับเป็นประสบการณ์จากการทำงานและการเรียนรู้จากการทำงานนั้น มีความสำคัญมากกว่าปัจจัยอื่น ๆ**

2) กิจกรรมและวิธีสร้างการเรียนรู้: สำหรับกิจกรรมและวิธีสร้างการเรียนรู้ พบว่า ให้ความสำคัญกับภาคปฏิบัติหรือการลงมือทำจริง (action-based learning) กิจกรรมที่เป็นหลักสำคัญ คือ **กิจกรรมส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเอง ผ่านการเรียนรู้วิชาการรู้จักตนเองและการลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้ด้วยการจัดทำโครงงานที่สอดคล้องกับบริบทชีวิตและการทำงานของผู้เรียน** (project-

[3] โปรดอ่านเอกสารภาคีทางยุทธศาสตร์ (Strategic Alliance) (ร่าง) แผนงานร่วมเบื้องต้น ที่จัดทำโดย สรพ. เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2561 ประกอบด้วย

based learning) **และกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน** ประกอบด้วยการเรียนรู้เกี่ยวกับการศึกษาชุมชน (community study) การจัดทำแผนแม่บทชุมชน และการจัดทำวิสาหกิจชุมชน ซึ่งพบว่า **การเรียนรู้ในชุมชนที่สำคัญหรือทำให้เกิดจุดเปลี่ยนอย่างมีนัยสำคัญ คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับการย้อนรอยประวัติศาสตร์ชุมชน 50 ปี ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด** แต่พบว่า การศึกษาชุมชนในหลายพื้นที่ ยังมีข้ออ่อน เพราะอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จำนวนมากยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องนี้ หรือค่อนข้างเร่งรัดไปสู่การทำกิจกรรมที่ไม่ได้อยู่บนฐานความเป็นจริงในชุมชน มากกว่าเป็นการศึกษาทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชุมชน สำหรับการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ก็เช่นกัน พบว่าหลายแห่งยังไม่มีความชัดเจนและไม่สามารถมองปฏิสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงระหว่างแผนแม่บทชุมชนและแผนการพัฒนาสามปีของตำบลได้ แผนแม่บทชุมชนจำนวนมากที่ผู้เรียนจัดทำขึ้น จึงไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติหรือไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง เพราะขาดข้อมูลที่ถูกต้อง ข้อมูลไม่ครบถ้วน ไม่เป็นระบบ และขาดกระบวนการในการสื่อสารถึงความสำคัญของเรื่องนี้กับองค์กรที่มีอำนาจในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ประกอบกับหลายแห่งมีปัญหาในเรื่องการสื่อสารและการสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอยู่ด้วย สำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดทำวิสาหกิจชุมชนนั้น พบว่า บางพื้นที่สามารถบูรณาการกับชีวิตจริงหรือบริบทของครอบครัวและชุมชนได้ดี บางแห่งทำจริงจนเกิดผลมากมาย พบว่า ถ้าผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนจากการปฏิบัติงานจริงและมีพื้นฐานด้านนี้อยู่ระดับหนึ่งแล้ว จะทำให้เกิดผลผลิตหรือเกิดการก่อรูปของวิสาหกิจครอบครัวและวิสาหกิจชุมชนที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและใช้การได้จริง เกิดผลหรือการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน / เกษตรกร / สมาชิก / ชุมชนได้จริง ดังเช่น กรณีของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวบ้านต้นผึ้ง อ.เมือง จ.นครพนม วิสาหกิจชุมชนสวนยางพารา อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี และวิสาหกิจชุมชนตัดเย็บเสื้อผ้าบ้านผึ้ง และกลุ่มเลี้ยงไส้เดือน ต.ศาลา อ.เกาะคา จ.ลำปาง เป็นต้น

3) ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้และเครื่องมือส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง: ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ปราชญ์ชาวบ้านหรือ ปราชญ์ชุมชน ที่มีภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น ด้านการเกษตรผสมผสาน / เกษตรสวนสมรม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ / สิ่งแวดล้อม ด้านการทอผ้า ด้านกลุ่มออมทรัพย์ / องค์กรการเงินชุมชน ด้านการแพทย์แผนไทย เป็นต้น สำหรับเครื่องมือส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบที่สำคัญ คือ แผน 4 แผน ประกอบด้วย แผนการวางเป้าหมายและชีวิต แผนการจัดการรายได้ / การเงิน แผนการจัดการอาชีพ / การงาน และแผนการจัดการสุขภาพ **ซึ่งถ้าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ใดมีความชัดเจนในการจัดทำแผนหรือเข้าใจเรื่องนี้เป็นอย่างดี ก็จะทำให้นักศึกษา / ผู้เรียนได้รับการส่งเสริมในทางที่ถูกต้อง เป็นองค์รวม มองชีวิตตนเองอย่างมีความเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งทั้งมวล และสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ชัดเจน และยิ่งในกรณีที่ผู้เรียนมีความชัดเจนในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต มีความมุ่งมั่น มีพื้นฐานเดิมต่าง ๆ ที่ดีอยู่แล้วด้วย ก็จะยิ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มาก หรือสามารถแสดงบทบาทที่มีผลกระทบเชิงบวกในชุมชนและสังคมได้มากขึ้นตามไปด้วย ดังเช่นกรณีศึกษาหลาย ๆ กรณีที่ได้พบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทั้งในภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้**

4) ตัวผู้เรียน: ได้พิจารณาปัจจัยสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับตัวผู้เรียน เช่น อายุ / ช่วงวัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพและรายได้ สถานะครอบครัว ความมุ่งมั่นหรือความตั้งใจหรือทัศนะต่อการเรียนรู้ และบทบาทในชุมชน **พบว่า ผู้เรียนมีวัยหรืออายุที่หลากหลาย อายุต่ำสุด 18 ปี อายุสูงสุด 80 กว่าปี แต่การมีวัยที่**

หลากหลายกลับไม่ใช่อุปสรรค แต่เป็นข้อดี เพราะทำให้เกิดการแบ่งปันและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่าง ๆ ผู้เรียนที่สูงอายุสามารถให้คำแนะนำในการใช้ชีวิตที่มีคุณค่ากับผู้เรียนที่มีวัยอ่อนกว่าหรืออายุน้อยกว่า ในขณะที่ผู้เรียนที่มีวัยน้อยกว่า ก็ช่วยเหลือด้านการใช้เทคโนโลยี, การเดินทาง, การดูแลสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญ สำหรับด้านพื้นฐานการศึกษาเดิม พบว่า ส่วนใหญ่จบการศึกษาจาก กศน. ด้านสถานะครอบครัว พบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่เคยมีปัญหาทางเศรษฐกิจมาก่อน ทำให้ขาดโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน แต่พอผู้เรียนมีเงินสะสมจำนวนหนึ่งหรือประสบความสำเร็จในชีวิตก็อยากมาเรียน แต่ผู้เรียนอีกจำนวนหนึ่งก็ยังมีปัญหาด้านเศรษฐกิจและปัญหาด้านค่าเทอมอยู่ด้วย แต่บางแห่งก็ได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มเพื่อนที่เรียนด้วยกันในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้มีเงินออมจากเพื่อนมาช่วยและชำระคืนเมื่อเรียนจบ บางส่วนได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากเพื่อนผู้เรียนที่มีฐานะดีกว่าหรือเพื่อนช่วยกันลงขันเพื่อให้เรียนสำเร็จ สำหรับด้านความมุ่งมั่นและทัศนะต่อการเรียนรู้ พบว่า ผู้เรียนจำนวนมากมีความมุ่งมั่นหรือต้องการทำให้ความใฝ่ฝันของตนเป็นจริง จึงมุมานะเรียนจนสำเร็จ แต่สำหรับผู้ที่เรียนไม่สำเร็จ พบว่า มีปัญหาอุปสรรคหลายด้านด้วยกัน ทั้งเรื่องการเงิน ครอบครัวไม่เห็นด้วยหรือครอบครัวมีภาระหลายด้าน มีลูกที่ยังต้องเรียนทำให้จำเป็นต้องส่งลูกเรียนก่อน หรือคุณลักษณะส่วนตัวที่ไม่เอื้อต่อการศึกษา เช่น อายุมาก มีปัญหาสุขภาพ มีปัญหาเรื่องความจำ ไม่ถนัดการอ่าน การคิด การเขียน ไม่สามารถจัดการเวลาได้ เป็นต้น สำหรับกรณีการมีบทบาทในชุมชนนั้น พบว่า มีทั้งที่มีบทบาทมาก ปานกลาง และน้อย หรือไม่มีบทบาทเลย ผู้ที่มีบทบาทมากส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกสภา อบต. สมาชิกสภาเทศบาล อสม.

5) ระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ: พบว่า มีประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ หลายด้านด้วยกัน เช่น ค่าตอบแทนและโครงสร้างเงินเดือนที่ไม่เปิดเผย ทำให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัย ความแตกต่างเหลื่อมล้ำด้านค่าตอบแทนระหว่างบุคลากรส่วนกลางและต่างจังหวัด อัตราส่วนหรือสัดส่วนการจัดสรรค่าบริหารจัดการให้กับศูนย์การเรียนรู้ที่เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ในต่างจังหวัดมองว่าต่ำไป การเบิกจ่ายค่าตอบแทนอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยงช้ามาก ประกอบกับทางอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยงเองก็จัดทำระบบเอกสารไม่ดี ไม่ครบถ้วน ขาดความน่าเชื่อถือ ทำให้ไม่สามารถเบิกจ่ายได้ ปัญหาสภาพคล่องขององค์กรที่ทำให้เกิดข้อจำกัดในการทำงานให้มีคุณภาพมากขึ้น การขาดทีมบริหารที่เป็นมืออาชีพในการบริหารจัดการสถาบันการศึกษา การตัดสินใจของทีมบริหารส่วนกลางบางครั้งขาดข้อมูลที่ถูกต้อง การที่ไม่มีข้อตกลงร่วมกันอย่างชัดเจนในทีมบริหารในบางเรื่องทำให้ปฏิบัติตามได้ยาก ขาดระบบสนับสนุนต่าง ๆ ในการทำงานทางวิชาการ ทำให้ขาดแรงจูงใจในการสร้างผลงานทางวิชาการ ระบบการติดตามและประเมินผลไม่ชัดเจน หรือไม่สอดคล้องกับบริบทของมหาวิทยาลัยชีวิต นอกจากนี้ ก็ยังมีปัญหาความแตกแยกในองค์กรโดยเฉพาะในส่วนกลาง ทั้งก่อนและหลังวิกฤตปี พ.ศ. 2559 อันเป็นผลมาจากทัศนะ ท่าทีและการปฏิบัติของผู้บริหารระดับสูงท่านหนึ่งที่ปัจจุบันถูกให้ออกไปแล้ว ปัญหาการสื่อสารและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของทีมงานบุคลากรสายสนับสนุนในส่วนกลาง มีลักษณะตัวใครตัวมัน ไม่เกื้อกูลกัน แบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย บุคลากรส่วนกลางบางส่วนไม่เข้าใจบริบทการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ในต่างจังหวัด เพราะไม่เคยไปเห็นของจริงหรือพื้นที่จริง การต่อสัญญาจ้างเป็นรายปี ทำให้รู้สึกขาดความมั่นคงและขาดแรงจูงใจในการทำงาน ศูนย์การเรียนรู้บางแห่งมีปัญหาคุณภาพการสอนหรือ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนไม่พึงพอใจ มีการร้องเรียนแล้ว แต่ปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข ส่งผลต่อความเชื่อมั่นในการหาผู้เรียนหรือขยายผลต่าง ๆ ไปสู่ชุมชน ปัญหาการลงทะเบียนเรียนและการจ่ายเงินของผู้เรียนที่ล่าช้า บางส่วนมาจ่ายค่าเรียนตอนก่อนสอบไม่กี่วัน การอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ผู้เรียนผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ยังมีปัญหา ยังไม่รวดเร็วพอ ไม่ทันการณ์ นอกจากนี้ ก็ยังมีเสียงสะท้อนในเรื่องการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างของทีมบริหารยังมีไม่มาก ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมจากเครือข่ายต่างจังหวัดหรือบางส่วนรู้สึกไม่ได้รับการยอมรับ ทำให้ไม่อยากมีส่วนร่วม ประกอบกับค่าตอบแทนก็ค่อนข้างต่ำมาก ยิ่งส่งผลทำให้ขาดแรงจูงใจในการทำงาน และสุดท้ายคือการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ด้วยบุคคลหรือคณะกรรมการ 3 ฝ่าย หรือที่เรียกว่า โมเดล 3 ฝ่าย ที่ประกอบไปด้วย 1) ชุมชน / ตัวแทนชุมชน / ปราชญ์ชาวบ้าน 2) ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ 3) ตัวแทนหน่วยงานราชการอื่น ๆ ในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งการระดมทุนของชุมชนนั้น ปัจจุบันโมเดลนี้ใช้การไม่ค่อยได้ มีศูนย์การเรียนรู้ที่บริหารจัดการด้วยคณะกรรมการทั้งสามฝ่ายนี้เหลืออยู่น้อยมาก หรือที่เหลืออยู่ พบว่า ก็ไม่มีความเข้มข้นพอ แต่มีหลายแห่งที่ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการหรือคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ใหม่ โดยยึดหลักความสนใจ ความใส่ใจ หรือความต้องการมีส่วนในการพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น มีเวลาในการเข้าร่วมผลักดันขับเคลื่อน มากกว่าเอาเรื่องสถานภาพทางองค์กร หรือตำแหน่งต่าง ๆ หรือความเป็นตัวแทนสถาบันเป็นตัวตั้ง ทำให้ได้คนจริง ที่ต้องการมีส่วนในการผลักดันการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นจริง

❖ ผลผลิต (Outputs)

สำหรับด้านผลผลิต ณ ที่นี้ ขอนำเสนอเฉพาะจำนวนผู้เข้าเรียนและผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีในสาขาต่าง ๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2553–2557 เป็นหลัก พบว่า ในช่วงปีดังกล่าว มี**จำนวนผู้เข้าเรียนทั้งหมด 5,920 คน จากจำนวนนี้ มีผู้สำเร็จการศึกษารวมทั้งสิ้น 5,608 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 94.7** ซึ่งถือว่าเป็นผลผลิตที่ค่อนข้างสูง หรือเฉลี่ยประมาณ 1,122 คนต่อปี ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นเพศชายมากกว่าหญิง (ร้อยละ 53 และ 47 ตามลำดับ) แต่ก็ไม่ถือว่าเป็นสัดส่วนที่แตกต่างกว่ากันมากเท่าใดนัก สำหรับอายุของผู้สำเร็จการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคน หรืออายุระหว่าง 41–50 ปี รองลงมา คือกลุ่มอายุ 31–40 ปี และอันดับสาม คือ ผู้ที่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 51–60 ปี หรืออาจกล่าวได้ว่า ร้อยละ 90 อยู่ในช่วงวัยทำงาน (working age) ขณะที่ผู้ที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นมีเพียงร้อยละ 6 และผู้สูงอายุที่อายุ 60 ปีขึ้นไป มีเพียงร้อยละ 4 สำหรับผู้สำเร็จการศึกษาสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นมีร้อยละ 84 ในขณะที่สาขาการจัดการสุขภาพชุมชนมีเพียงร้อยละ 13 และสาขาที่สำเร็จการศึกษาน้อยที่สุด คือ สาขาการจัดการเกษตรยั่งยืน มีเพียงร้อยละ 3 **การที่สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้รับความนิยมมากที่สุด เป็นเพราะมีเนื้อหาที่ครอบคลุมหลายด้าน ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและชุมชนท้องถิ่นมากกว่า สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้มากกว่า มีความครอบคลุมหรือรอบด้านมากกว่า และสามารถนำไปใช้ในการสมัครงานหรือทำงานได้มากกว่าสาขาอื่น ๆ** ต่อมาในปี พ.ศ. 2558 ได้มีการปรับหลักสูตรและเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น สาขาวิชาการพัฒนาชีวิตและชุมชนแบบบูรณาการ สำหรับผู้เข้าเรียนหลักสูตรปริญญาโทในช่วงปี พ.ศ. 2555–2560 พบว่า มีทั้งหมดจำนวน 301 คน หรือเฉลี่ยปีละ 60 คน และสำเร็จการศึกษาทั้งหมดจำนวน 69 คน ในช่วงเวลา 3

ปี หรือระหว่าง พ.ศ. 2557–2559 หรือเฉลี่ยปีละ 23 คน โดยสรุป ถือว่าเป็นการจัดการศึกษาทางเลือกที่มีผลผลิตหรือการบรรลุผลในเรื่องจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในช่วงเวลา 5 ปี (2553–2557) ปีละ 1,000 กว่าราย ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่พอเหมาะ ไม่มากไป ไม่น้อยไป แต่ทั้งนี้ ในการศึกษาครั้งต่อไป อาจจะจำเป็นต้องนำต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายทั้งหมดมาคำนวณเปรียบเทียบกับผลผลิตที่ได้ร่วมด้วย จึงจะทำให้ทราบได้ว่า เป็นการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพหรือมีต้นทุนเฉลี่ยต่อหัวประมาณเท่าใด เมื่อเทียบกับผลที่ได้ สูงกว่าหรือต่ำกว่าการศึกษาในระบบ แต่ในงานวิจัยครั้งนี้ ไม่ได้ศึกษาเรื่องประสิทธิภาพ แต่คิดว่าน่าจะคุ้มค่ากับผลที่ได้ เพราะมีบัณฑิตและผู้เรียนจำนวนไม่น้อยที่สามารถแสดงบทบาทในการทำงานในชุมชน หรือการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ตามที่ ม.ชีวิต ได้กำหนดไว้ในระดับสูงจำนวนมาก ซึ่งจะได้กล่าวสรุปในลำดับต่อไปนี้ ในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น

❖ ผลลัพธ์และผลกระทบ (Outcomes and Impacts)

สำหรับผลลัพธ์และผลกระทบ พบว่า ได้เกิดผลลัพธ์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ หรือผลกระทบเชิงบวกต่าง ๆ (positive impacts) มากมายหลายประการในตัวผู้เรียน ทั้งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ หรือถึงขั้นถอนรากถอนโคน (truly transformed) ซึ่งสามารถแบ่งระดับการเปลี่ยนแปลงออกไปตามบทบาท ภารกิจที่ทำในด้านต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับจำนวนผู้รับประโยชน์และ scale ของการทำงานในชุมชน เช่น ด้านการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นหรือการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่นของตน การพัฒนาชุมชน–สังคมและการสร้างเครือข่ายทางสังคม การสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้านเสื้อผ้า / เครื่องนุ่งห่ม การจัดตั้งสถาบันการเงิน / องค์กรการเงินในชุมชน การจัดตั้งองค์กรผู้ผลิตที่เชื่อมกับอาชีพหลักของชุมชน การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนที่มีผลกระทบสูงต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน / คนในชุมชน / สมาชิก / เกษตรกร การคิดค้นนวัตกรรมต่าง ๆ รวมถึงการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ / วิธีคิด / พฤติกรรม การสืบสาน ฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชน / การพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวชุมชน การเป็นผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) ในการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน การทำการเกษตรแบบพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ การประกอบธุรกิจส่วนตัว แต่มีบทบาทในการส่งเสริมกิจกรรม / การทำงานต่าง ๆ ร่วมกับชุมชน และการแพทย์แผนไทย เป็นต้น

สรุป: จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า มีจำนวนบัณฑิตที่มีบทบาทในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวในระดับสูงรวมแล้วประมาณ 32–33 คน ในขอบเขตทั่วประเทศและที่ยังเป็นนักศึกษา / ผู้เรียนปัจจุบัน แต่มีบทบาทและมีศักยภาพ–ความสามารถ และ / หรือมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่โดดเด่นหรืออยู่ในระดับสูง อีกอย่างน้อยประมาณ 11 คน รวมเป็นบัณฑิตและนักศึกษาที่มีบทบาทที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชนจำนวน 44 คน สำหรับที่เหลือได้มีการประเมินการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ในระดับรองลงมาได้อีกจำนวน 116 ราย รวมเป็นจำนวน 160 ราย ซึ่งทั้งหมดเป็นการคัดสรรออกมาจากฐานข้อมูลการศึกษาเชิงคุณภาพหรือการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเดี่ยว จำนวนทั้งหมด 384 ราย และที่เหลืออีกกลุ่มหนึ่งประมาณ 224 รายนั้น สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนักหรือยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ และ 2) กลุ่มที่ทีมวิจัยยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะข้อมูลมีจำนวนมาก ซึ่งในส่วนนี้ทาง สรพ. สามารถนำข้อมูลไปใช้ในการเขียนบทความได้

บทเรียนที่เรียนรู้ (Lesson-learned)

ซึ่งเป็นประเด็นวิชาการที่ค่อนข้างใหญ่ และควรใช้เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการนำไปถกเถียง ขบคิด เพื่อวางจังหวะก้าวในลำดับต่อไป คือ

1. การจัดการศึกษาทางเลือกในบริบทของ สรพ. และสังคมไทย ยังเผชิญกับการต้องพึ่งพาตนเอง เพราะไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินหรือการอุดหนุนจากรัฐ (subsidies) เพราะเป็นการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี ที่ดำเนินการโดยภาคประชาสังคม ทำให้ต้องดิ้นรนด้วยตนเอง ทั้ง ๆ ที่คนที่มาเรียนจำนวนมากเป็นผู้ที่ขาดโอกาสในช่วงวัยเรียน เพราะฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดี ทำให้ต้องไปทำงานช่วยเหลือครอบครัว และคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ที่ในช่วงที่ผ่านมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ห่างไกลจากเมือง หรือไกลจากการพัฒนาความทันสมัยของประเทศ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาที่ผ่านมาไม่สามารถทำให้เกิดความเท่าเทียมในโอกาสต่าง ๆ ของคนในสังคม ดังนั้น จึงควรมีการขับเคลื่อนในเรื่องนี้เพื่อให้รัฐจัดสรรทรัพยากรส่วนหนึ่งมาสนับสนุนการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน

2. การจัดการศึกษาทางเลือกร่วมกับสถาบันการศึกษาในระบบ เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายและสามารถเข้าถึงผู้เรียนได้จำนวนมากผ่านโครงสร้างและเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปัญหาธรรมาภิบาลและแนวคิดที่ไม่ตรงกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่สถาบันการศึกษาของสังคมไม่สามารถร่วมมือกันผลักดันและสานต่อการศึกษาที่มีแนวคิดและปรัชญาที่อยู่บนฐานประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นของประเทศได้ ทำให้สังคมไทย ยังต้องใช้ระบบการศึกษาที่ลอกเลียนแบบมาจากต่างประเทศหรือการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับชีวิตยังคงเป็นกระแสหลัก ทำให้การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตและสังคม ยังต้องประสบชะตากรรมด้วยตนเองอย่างกระท่อนกระแท่น และนี่คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยอ่อนแอ ประกอบกับ สรพ. เองก็ยังมีจุดอ่อนในการสร้างความรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับความจริงที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นไปได้ยาก หรือยังอยู่ในเขตแดนของข้อจำกัด เพราะขาดการสร้างความรู้บนฐานการขับเคลื่อนของบัณฑิตที่มีผลงาน

3. การสื่อสารระหว่าง สรพ. กับ สกอ. ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่กำกับ ดูแล ติดตามการทำงาน ยังมีช่องว่างอีกมาก หรือยังไม่สามารถสื่อสารให้เข้าใจกันได้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกระบวนทัศน์ วิธีคิด มุมมองที่แตกต่างกัน ทำอย่างไร จึงจะมีการสื่อสาร ทำความเข้าใจบริบทที่แตกต่างกัน ยอมรับและเคารพในแนวทางของ ม.ชีวิต ด้วยความจริงใจ มีการสร้างความร่วมมือกันในการพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล ที่จะเป็นการหนุนเสริมให้เกิดพลังในการสร้างการเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้จริง

4. เครือข่ายที่เข้ามาร่วมจัดการศึกษาในภูมิภาคจำนวนมาก ยังไม่สามารถสร้างเครือข่ายในท้องถิ่น หรือยังไม่เข้มข้นในเรื่องวิธีคิด มุมมอง แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อท้องถิ่น รวมถึงยังขาดศักยภาพในการผลิตหรือสร้างความรู้บนฐานการทำงานและการขับเคลื่อนด้วยตนเอง ทำให้เครือข่ายในชุมชนยังไม่เข้มแข็งเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งถ้าสามารถทำอย่างมีความเชื่อมโยง มีความชัดเจน สามารถสร้างความรู้ได้ จะทำให้ระบบต่าง ๆ ในชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ แม้จะต้องเผชิญกับพลังของรัฐและทุนที่เหนือกว่าก็ตาม

5. การเป็นสถาบันที่สอนด้านการพึ่งพาตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี มีอยู่มีกินในท้องถิ่นของตน ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายในทางปฏิบัติ เพราะจริง ๆ แล้ว คนจำนวนมากหรือคนทั้งหมดยังต้องขึ้นต่อรัฐและทุนในมิติต่าง ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า รัฐและทุนยังมีพลังในการครอบงำหรือมีอิทธิพลต่อชีวิตของประชาชน ผู้เรียน บัณฑิตเหนือพลังของสถาบันชุมชน เพราะสถาบันชุมชนเองก็อยู่ในภาวะเชิงวิพากษ์ (critical point) เพราะกลไกต่าง ๆ มีการทับซ้อนกันค่อนข้างมาก จึงควรทำความเข้าใจเรื่องความสลับซับซ้อนของระบบที่เป็นอยู่ เพราะมีความสำคัญ

มากต่อการเข้าถึงความจริง หรือการมองอย่างสอดคล้องกับความจริง

6. การเป็นสถาบันการศึกษาเพื่อปวงชน ที่จำเป็นต้องทำงานเชิงเครือข่าย หรือมีการบริหารจัดการเครือข่ายที่เชื่อมกับชุมชนท้องถิ่น จำเป็นต้องมีความแม่นยำในด้านข้อมูล ทำอย่างไรจึงจะเกิดการสื่อสารกันด้วยช่องทางต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางการ มีความสม่ำเสมอ มีการรับฟังซึ่งกันและกัน จะสามารถลดช่องว่างต่าง ๆ ได้มาก และทำอย่างไร จึงจะไม่กลายเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการที่ใช้เงินเป็นตัวนำ ภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดด้านการเงิน ยิ่งต้องสร้างพลังเชิงสังคม หรือการระดมพลังจากทุกคน ทุกระดับ เพราะที่จริงมีทรัพยากรในท้องถิ่นหลากหลายประเภท แต่ที่ผ่านมา ยังไม่ได้รับการศึกษาวิจัยหรือทำความเข้าใจอย่างจริงจัง

7. การเป็นสถานประกอบการทางสังคม (social enterprise) ตามที่กำหนดไว้ตั้งแต่ก่อตั้งสถาบันนั้น น่าจะยังมีความเป็นไปได้ ถ้ามีการสำรวจหรือศึกษาความเป็นไปได้อย่างจริงจัง

สารบัญ

หน้า

คำนำ ก

กิตติกรรมประกาศ ข

บทสรุปผู้บริหาร ง

สารบัญแผนภาพ ท

สารบัญตาราง น

1 บทนำ 1

หลักการและเหตุผลหรือความเป็นมา ในการวิจัย ติดตามและประเมินผล 2

วัตถุประสงค์ของการวิจัย ติดตามและประเมินผล 7

คำถามหลักและคำถามย่อย ในการวิจัย ติดตามและประเมินผล 8

แผนและขั้นตอนในการทำงาน 9

ระยะเวลาในการทำงานของโครงการ 10

ผลผลิตและผลลัพธ์ที่ได้รับ 11

2 แนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย ติดตามและประเมินผล 13

กรอบแนวคิดทฤษฎี ในการวิจัย ติดตามและประเมินผล 14

1) แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการกำหนดกรอบภาพรวมการวิจัย ติดตาม และประเมินผล 14

2) แนวคิดทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ผู้เรียนและชุมชน ในด้านการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน 16

3 ระเบียบวิธีวิจัย / วิธีวิทยาในการวิจัย ติดตามและประเมินผล 21

ขอบเขตของการวิจัย ติดตามและประเมินผล 22

1) ขอบเขตในเชิงเนื้อหาและประเด็นที่ให้ความสำคัญหรือมุ่งเน้น 22

2) ขอบเขตในเชิงพื้นที่เป้าหมาย 26

3) ขอบเขตในเชิงกลุ่มเป้าหมายประเภทต่าง ๆ 27

ลักษณะประชากรและสังคมของผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ 33

1) ผู้บริหาร / อาจารย์ 33

2) หัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ 36

3) บัณฑิต 37

4) นักศึกษา 39

5) ผู้ลาออกกลางคัน 40

หน้า

6) นักศึกษาและบัณฑิต ปริญญาโท 42

7) ปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำชุมชน / ชาวบ้าน 43

วิธีการเลือกพื้นที่และตัวอย่างในการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผล 44

วิธีการเก็บข้อมูล 44

1) ข้อมูลเชิงปริมาณ 44

2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ 45

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล 48

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 49

วิธีการสังเคราะห์ข้อมูล 50

วิธีการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผล 50

4 ผลการศึกษาวิจัย ติดตาม และประเมินผล 51

ผลการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ 52

1) ปัจจัยนำเข้า 52

บริบทของสังคมกับการก่อเกิดแนวคิดและปรัชญาการศึกษาแบบใหม่ 52

ปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ในภาคปฏิบัติ 56

2) กระบวนการและวิธีการต่าง ๆ 67

ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้และผลที่เกิดขึ้นบางส่วน 69

วิเคราะห์กระบวนการสื่อสารและกระบวนการสำคัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 104

ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการและวิธีการในการบริหารจัดการ 119

3) ผลผลิต 125

4) ผลลัพธ์/ผลสัมฤทธิ์/ผลกระทบ 138

สรุปผลการประเมินและวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น 258

5 บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 261

บทเรียนที่เรียนรู้และข้อเสนอแนะ 262

ตอบคำถามการวิจัยหลักในเชิงสรุป 268

ข้อค้นพบที่เชื่อมกับประเด็นแนวคิดหลักของ ม.ชีวิต และกรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ และขบคิดร่วมกันต่อไป 273

ข้อค้นพบเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญเกี่ยวกับโมเดลการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต 276

ประเด็นวิพากษ์อื่น ๆ ที่มีนัยสำคัญ ต่อการสร้างความรู้ ที่พบจากการวิจัย

แต่ไม่ได้อยู่ในคำถาม หรือกรอบแนวคิดการวิจัยตั้งแต่แรก 278

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม 280

หน้า

ภาคผนวก

ตาราง ก สรุปการเปลี่ยนแปลงตนเองด้านต่าง ๆ ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ของผู้เรียน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและอาชีพปัจจุบันของผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ จำนวน 116 ราย 281

ตาราง ข สรุปจำนวนผู้เรียน/บัณฑิตที่ทำการเกษตรและไม่ได้ทำการเกษตร จำแนกตามภูมิภาค 296

ตาราง ค สรุปอาจารย์/ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นแบบอย่าง 297

บรรณานุกรม 300

สารบัญแผนภาพ

		หน้า
แผนภาพ 2-1	ภาพรวมกรอบการวิจัย ติดตามและประเมินผลที่เป็นการผสมผสาน ระหว่างตัวแบบเชิงระบบและแนวคิดทฤษฎีการประเมินผลเชิงสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวก	15
แผนภาพ 2-2	กรอบแนวคิดทฤษฎีเชิงบูรณาการในการวิเคราะห์ศักยภาพ ความสามารถและการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนและชุมชน เพื่อการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงและการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน	19
แผนภาพ 3-1	ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตาม ศรป. และกรุงเทพมหานคร	28
แผนภาพ 3-2	ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามสถานภาพและพื้นที่ตั้ง ศรป.	29
แผนภาพ 3-3	ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามเพศและสถานภาพ	30
แผนภาพ 3-4	ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามอายุเฉลี่ยและสถานภาพ	30
แผนภาพ 3-5	ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามระดับหรือประเภทการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต และสถานภาพ ณ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์	31
แผนภาพ 3-6	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการดำรงตำแหน่ง / การปฏิบัติหน้าที่	33
แผนภาพ 3-7	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามเพศ	34
แผนภาพ 3-8	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามกลุ่มอายุ	34
แผนภาพ 3-9	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามระดับการศึกษา	34
แผนภาพ 3-10	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามระยะเวลาที่เข้ามาร่วมงาน / เกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต	34
แผนภาพ 3-11	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต	35
แผนภาพ 3-12	ร้อยละหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามอายุ	36
แผนภาพ 3-13	ร้อยละหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามระดับการศึกษา	36
แผนภาพ 3-14	ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามเพศ	37
แผนภาพ 3-15	ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามกลุ่มอายุ	37
แผนภาพ 3-16	ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามการศึกษา ก่อนมาเรียน ม.ชีวิต	37
แผนภาพ 3-17	ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามเพศ	39
แผนภาพ 3-18	ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามกลุ่มอายุ	39
แผนภาพ 3-19	ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามระดับการศึกษา ก่อนมาเรียน ม.ชีวิต	39
แผนภาพ 3-20	ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามเพศ	40
แผนภาพ 3-21	ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามอายุ	41
แผนภาพ 3-22	ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามระดับการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต	41
แผนภาพ 3-23	ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามเพศ	42

หน้า

แผนภาพ 3-24	ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามอายุ	42
แผนภาพ 4-1	ร้อยละการสำเร็จการศึกษาและไม่สำเร็จการศึกษา ปี พ.ศ. 2553 – 2557	137
แผนภาพ 4-2	แนวโน้มของจำนวนนักศึกษาที่รับเข้า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 – 2560	137
แผนภาพ 4-3	ข้อมูลทั่วไปของผู้สำเร็จการศึกษาหรือบัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิต ปี พ.ศ. 2553 – 2557 จำแนกตามเพศ	137
แผนภาพ 4-4	บัณฑิต ม.ชีวิต ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 – 2557 จำแนกตามเพศ และกลุ่มอายุ	137
แผนภาพ 4-5	ร้อยละบัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิต ในช่วงวัยต่าง ๆ	138
แผนภาพ 4-6	ร้อยละบัณฑิต ปี พ.ศ. 2553 – 2557 ที่จบในแต่ละสาขาวิชา	138

สารบัญตาราง

		หน้า
ตาราง 3-1	ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน และประเภทผู้ให้สัมภาษณ์	31
ตาราง 3-2	ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการประกอบอาชีพอื่นๆ	35
ตาราง 3-3	ร้อยละหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามจำนวนปีที่เข้ามาทำงาน / เกี่ยวข้อง กับ ม.ชีวิต การเป็นศิษย์เก่า ม.ชีวิต และอาชีพอื่นนอกเหนือจากการทำงานที่ ม.ชีวิต	36
ตาราง 3-4	ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามอาชีพ	37
ตาราง 3-5	ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	38
ตาราง 3-6	ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามอาชีพ	39
ตาราง 3-7	ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน	40
ตาราง 3-8	ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามอาชีพ	41
ตาราง 3-9	ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน	41
ตาราง 3-10	ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามการประกอบอาชีพ	42
ตาราง 3-11	ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	42
ตาราง 4-1	จำนวนผู้เข้าเรียนและสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2553 – 2557 จำแนกตามศูนย์การเรียนรู้	133
ตาราง 4-2	จำนวนและร้อยละผู้เข้าศึกษา ผู้สำเร็จและไม่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ปี พ.ศ. 2553 – 2557	137
ตาราง 4-3	จำนวนนักศึกษาหรือผู้เข้าเรียนระดับปริญญาโท หลักสูตรการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ ปี พ.ศ. 2555 – 2560	138
ตาราง 4-4	จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาโท ที่สำเร็จการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2557 – 2559	138
ตาราง 5-1	สรุปจำนวนและร้อยละผู้ให้ข้อมูล/ผู้มีส่วนร่วม ในการวิจัยเชิงปริมาณทั้งหมดทุกประเภท	266

1
บทนำ

หลักการและเหตุผลหรือความเป็นมา ในการวิจัย ติดตาม และประเมินผล

เนื่องจากสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) เป็นสถาบันการศึกษาเอกชน ที่ก่อกำเนิดขึ้นมาเพื่อช่วยอุดช่องว่างด้านการเข้าถึงบริการทางการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาที่สอดคล้องกับช่วงวัยของตน ซึ่งการขาดโอกาสทางการศึกษาดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยองค์ประกอบหลายประการทั้งปัจจัย องค์ประกอบส่วนตัว เช่น การขาดแรงจูงใจ ความจำเป็นในการทำงานช่วยเหลือครอบครัวก่อนวัยอันควร และการมีบริบทชีวิตที่ซับซ้อน ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย องค์ประกอบในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมด้วย อาทิเช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ การทำอาชีพในชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องใช้ใบประกอบอาชีพหรือปริญญาบัตร ฯลฯ และบางส่วนอาจเชื่อมโยงถึงปัจจัย องค์ประกอบในระดับโครงสร้างสังคม เช่น ตนเองและครอบครัวมีความสนใจ มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ ระดับหนึ่ง และครอบครัวสนับสนุน แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาที่หลากหลาย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะโครงสร้างการบริหารประเทศแบบรวมศูนย์ ทำให้ไม่สามารถจัดบริการหรือให้โอกาสต่าง ๆ ทางการศึกษาและการทำงานที่มีความหลากหลาย ที่สอดคล้องกับบริบทชีวิตในชุมชนที่แตกต่างหลากหลายของประชาชนและชุมชนได้อย่างทั่วถึง หรือในความเป็นจริง อาจจะมีโอกาสดังกล่าวผ่านระบบที่เรียกว่า การศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบ ซึ่งต่อมาเรียกว่าการศึกษาตามอัธยาศัย แต่บริบทชีวิตและบริบทการทำงานที่เป็นอยู่หรือที่ผ่านมาของประชาชนจำนวนมาก ก็อาจจะไม่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้หรือทำให้ไม่ได้ใช้โอกาสดังกล่าว เป็นต้น

ในขณะที่ภาพในอีกด้านหนึ่ง เราก็สามารถมองเห็นได้ด้วยว่า ในชุมชนชนบทหรือกึ่งเมืองกึ่งชนบทในปัจจุบันนั้น มีประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่น่าสนใจหลายกลุ่ม อาทิเช่น กลุ่มที่เคยเดินทางเข้าไปแสวงหาโอกาสต่าง ๆ ในเมือง โดยเฉพาะกลุ่มที่ไปทำงานหารายได้ด้วยการขายแรงงานทั้งในและต่างประเทศ และบางส่วนได้ส่งรายได้กลับมาจุนเจือครอบครัว และปัจจุบันได้ย้ายกลับสู่ถิ่นฐานของตน บางส่วนกลับมาพร้อมกับความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะด้านรายได้และประสบการณ์ที่มีคุณค่า แต่อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จในด้านใบปริญญาบัตร เพราะเป็นการไปทำงานขายแรงงาน กลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่น่าจะมีกำลังซื้อ (purchasing power) หรือสามารถจ่ายค่าธรรมเนียมทางการศึกษาได้ และบางส่วนในกลุ่มนี้ ปัจจุบันอาจจะเข้ามามีบทบาทในการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งถ้าเป็นคนที่ประสบผลสำเร็จในด้านต่าง ๆ อยู่แล้ว โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ก็น่าจะสามารถแสดงบทบาทเป็นครูผู้สอนหรือวิทยากรท้องถิ่นให้กับสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนได้ด้วย

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า บางส่วนที่อยู่ในกลุ่มของผู้ย้ายถิ่นกลับนี้ ยังมีความใฝ่ฝัน หรือต้องการที่จะเห็นความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนให้เจริญก้าวหน้า ประชาชนมีความรักใคร่สามัคคี มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกด้าน นอกจากนี้ ก็ยังมีกลุ่มคนอีกส่วนหนึ่งที่รู้สึกว่าตนเอง อาจจะประสบผลสำเร็จในด้านอาชีพและรายได้ แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จในด้านสถานภาพทางสังคม และต้องการยกระดับสถานภาพของตนด้วยการเรียนรู้อยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตน ทำให้ไม่ต้องเดินทางไปเรียนหรือศึกษาต่อไกลถึงในเมือง และอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มที่ไม่เคยย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น ไม่ว่าจะเป็นในประเทศหรือต่างประเทศ แต่ได้มีโอกาสเข้ามามีบทบาทในการปกครองส่วนท้องถิ่น หรืออาจจะประสบความสำเร็จในด้านธุรกิจประเภทต่าง ๆ แต่ยังเป็นกลุ่มที่ไม่มีใบปริญญาบัตร และมีความจำเป็นต้องได้รับปริญญาบัตร เพื่อให้ตนเองรู้สึกมั่นใจและรู้สึกว่าตนเองได้รับการยอมรับจากสังคมและ

ชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งกลุ่มนี้ ก็น่าจะมีความสามารถในการสนับสนุนการศึกษาของตนเองได้ โดยไม่เดือดร้อน รวมไปถึงเยาวชนจำนวนหนึ่งที่หลุดออกจากระบบการศึกษาด้วยปัจจัย–องค์ประกอบต่าง ๆ ในช่วงที่ผ่านมาและปัจจุบันต้องการเรียนรู้ เพื่อให้ได้ทั้งใบปริญญาบัตรและการยอมรับจากชุมชนและสังคมด้วยเช่นกัน แต่กลุ่มนี้ อาจจะมีปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษาหรือการสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาต่อให้กับตนเอง

ดังนั้น ในความเป็นจริงในปัจจุบัน ชุมชนท้องถิ่นจึงประกอบไปด้วยผู้คนหรือประชาชนที่มีความแตกต่างหลากหลายเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งอาจจะกล่าวสรุปได้ว่า การทำความเข้าใจบริบทต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวมาข้างต้นนี้ มีความสำคัญมากต่อการจัดการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งจะเห็นได้ว่า มีทั้งกลุ่มที่ต้องการได้รับการยอมรับ มีสถานภาพในชุมชน มีการศึกษาหรือใบปริญญาบัตร และกลุ่มที่มีใบปริญญาบัตรหรือวุฒิบัตรต่าง ๆ อยู่แล้ว และสามารถสร้างรายได้หรือยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตน มีเงินออม มีทางเลือกต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพของตนแล้ว (ซึ่งกลุ่มนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้ฝึกสอน หรือ วิทยากรได้) และบางส่วนอาจเป็นกลุ่มคนที่ต้องการมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตน รวมทั้งคนอีกบางส่วน ที่อาจมีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรอยู่ในเมือง (เช่นในตัวจังหวัดนั้น ๆ หรือในเมืองอื่น ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร เป็นต้น) แต่ก็ยังมีปฏิสัมพันธ์หรือมีความผูกพันกับชุมชนเดิมของตน เพราะยังมีพ่อแม่พี่น้องหรือเครือญาติ หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ประเภทต่าง ๆ อยู่ที่นั่น หรือ บางส่วนยังอาจจะมีบทบาทในการสนับสนุนการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนบ้านเกิดของตนในรูปแบบต่าง ๆ ไปพร้อมกันด้วย อาทิเช่น กิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน, กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ, กิจกรรมสร้างฝาย, กิจกรรมทางศาสนา เช่น การทอดผ้าป่า / กฐิน เพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดและโรงเรียนในบ้านเกิดของตน เป็นต้น และบางส่วนยังมีที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ของตน และกลับไปดูแลพัฒนาที่ดินของตนในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ และอาจพร้อมสนับสนุนชุมชนบ้านเกิดของตน เมื่อได้รับการร้องขอหรือต้องการเข้าร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่นำเสนอมานี้ บางส่วน ถือว่าเป็นทุนทางสังคม (social capital) และทุนมนุษย์ (human capital) ที่สำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนการศึกษาทางเลือกของ สรพ. ทั้งสิ้น

ในอีกด้านหนึ่ง อาจกล่าวได้ด้วยว่า ความแตกต่างหลากหลายในบริบทชีวิตของประชาชนและชุมชน ถือเป็นข้อมูลสำคัญในการทำความเข้าใจผลสัมฤทธิ์ของ สรพ. หรือในอีกนัยยะหนึ่ง อาจกล่าวได้ด้วยว่า ความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวมานี้ ถือเป็นวัตถุดิบสำคัญในการทำความเข้าใจการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ. ว่าสามารถจัดได้สอดคล้องกับความเป็นจริงดังกล่าวหรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะการจัดการศึกษาของ สรพ. ควรเป็นการศึกษาทางเลือกที่สามารถตอบสนองต่อสภาพปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย ที่มีลักษณะพลวัตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่น หรือ ถิ่นกำเนิดของผู้เรียน และควรเป็นการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครอบครัวและชุมชนของตน หรือควรมองว่า ผู้เรียนเป็นหน่วยที่มีศักยภาพในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่จะไปมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ในครอบครัวและชุมชน เพื่อช่วยสนับสนุนให้เกิดการยกระดับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น เพื่อทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยั่งยืน ในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ การศึกษา การเรียนรู้ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และ / หรือ ระบบธรรมชาติและนิเวศน์ของชุมชน การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ของตนและการร่วมมือกันพัฒนา

กลุ่ม–องค์กรต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงการพัฒนาสังคมและชุมชนในมิติต่าง ๆ ครอบคลุมประชากรทุกกลุ่มวัย ทั้งเด็กเล็ก เยาวชน สตรี ผู้พิการ ผู้ป่วยประเภทต่าง ๆ ผู้สูงอายุ (ทั้งที่พึ่งพาตนเองได้ และไม่ได้) ผู้ที่ขาดโอกาสต่าง ๆ ในชีวิต ในช่วงที่ผ่านมาได้อย่างครอบคลุมและสอดคล้องกับบริบทหรือความเป็นจริงในชีวิตของประชาชน

นอกจากนี้ เป็นที่แน่นอนว่า บริบทภายในของ สรพ. เอง (internal context) ย่อมมีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการบรรลุผลสำเร็จที่มุ่งหวังไม่น้อยไปกว่าปัจจัยด้านผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านระบบการบริหารจัดการหรือระบบสนับสนุนต่าง ๆ ที่ต้องสอดคล้องกับหลักปรัชญาและปณิธานของสถาบัน ฯ[4] ซึ่งพบว่า เป็นปรัชญาและปณิธาน ที่เป็นอุดมคติที่มีความท้าทายค่อนข้างมาก ในขณะเดียวกัน ในทางปฏิบัติจริง ก็พบด้วยว่า การแปรแนวคิด ปรัชญา ปณิธานและวิสัยทัศน์ให้เป็นจริง ก็ไม่ใช่เรื่องที่ง่าย เพราะประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่มีการพูดคุยหรือถกเถียงกันเป็นประจำก็คือ อัตราค่าตอบแทนของบุคลากรระดับต่าง ๆ ยังค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนด้วยกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับภารกิจหรือความท้าทายดังกล่าวข้างต้นด้วยว่า จะทำให้มีแรงจูงใจเพียงพอหรือไม่ หรืออาจจะเป็นไปได้ว่า ค่าตอบแทนอาจจะไม่จำเป็นต้องสูงมาก แต่ถ้าบุคลากรมีคุณภาพ มีศักยภาพ มีอุดมการณ์เดียวกันและเข้าใจในหลักปรัชญาของสถาบัน ฯ รวมทั้งสามารถสื่อสารและให้ความสำคัญกับหลักปรัชญาและปณิธานดังกล่าวในทุกขั้นตอนและกระบวนการเรียนการสอน หรือ ได้ “คนที่ใช่” มาร่วมกระบวนการขับเคลื่อนที่ทุกคนให้คุณค่าร่วมกัน (shared value) ก็น่าจะสามารถทำให้ สรพ. บรรลุผลที่ต้องการได้ โดยไม่ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก ก็อาจจะมีความเป็นไปได้ ใช่หรือไม่? เหมือนดังที่ อมาตยา เซ็น ได้กล่าวไว้ว่า ทรัพยากรต่าง ๆ นั้น ไม่สำคัญเท่ากับศักยภาพและความสามารถของมนุษย์ (Sen, 1999) เพราะถ้ามีความสามารถก็สามารถจัดหาทรัพยากรมาเพิ่มได้ตลอดเวลา แต่ถ้ามีทรัพยากร แต่กลับไม่มีความสามารถ (หรือเกิดความขัดแย้งในบรรดาทีมงานที่เกี่ยวข้อง)[5] ทรัพยากรที่มีอยู่นั้นก็ร่อยหรอ หมดไป หรือไม่ได้ทำให้เกิดประโยชน์เต็มที่ ตรงนี้จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญมากต่อการทำความเข้าใจทิศทางการทำงานของ สรพ. ต่อไปในอนาคต ว่าจะสามารถแปรแนวคิด ปรัชญา และปณิธานที่ค่อนข้างอุดมคติให้เป็นจริงได้ ภายใต้เงื่อนไขใดได้บ้าง หรือ จะมีความสามารถในการระบุตัวบุคลากร หรือ ผู้ร่วมเส้นทางการพัฒนามนุษย์ที่มีศักยภาพตรงกับแนวคิด ปรัชญา และปณิธานของสถาบัน ฯ ได้มากขึ้นหรือดีขึ้นหรือตรงตามเป้าหมายที่ต้องการบรรลุหรือไม่

นอกจากประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ก็พบด้วยว่า ยังมีปัจจัย–องค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุแนวคิด ปรัชญา และปณิธานของ สรพ. ที่จำเป็นต้องมีการสืบค้นอย่างถูกต้องเหมาะสม (appropriate inquiry) ต่อไป รวมถึงระบบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ หรือความเป็นจริงที่พลวัตรในชีวิตของผู้เรียนและชุมชนท้องถิ่นของเขา โดยเฉพาะตัวบุคลากร ครู–อาจารย์ ผู้ฝึกสอน ผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งพบว่า มีสถานภาพที่หลากหลายเช่นกัน มีทั้งอาจารย์ประจำ (ซึ่งมีภูมิหลังต่าง ๆ ที่หลากหลายมาก และบางส่วนก็มีอาชีพอื่น ๆ ด้วย) และอาจารย์พี่เลี้ยง (ซึ่งมีการทำอาชีพอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน) ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อระดับคุณภาพที่แตกต่างกันอย่างไม่อาจปฏิเสธได้เช่นกัน รวมทั้งตัวหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนว่าได้ยึดหลักการการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (transformative learning – TL) และการเรียนรู้ที่กระตือรือร้น (active learning – AL) หรือไม่? มากน้อย

[4] ดู รายละเอียดเกี่ยวกับปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ ของ สรพ. ได้ที่เว็บไซต์ของสถาบัน ฯ

[5] อธิบายเพิ่มเติม หรือขยายความโดย ฉันท์หทัย อาจอ่ำ

เพียงใด? อย่างไร? ทั้งนี้เพราะมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นบทบาทของผู้เรียนและ / หรือ ถ้าสามารถทำให้ผู้เรียนมองเห็นความสำคัญของตนในฐานะผู้เรียนที่ตื่นรู้และสิ่งที่เรียนนั้นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน สภาวะดังกล่าวย่อมมีความสัมพันธ์กับระดับการเรียนรู้และยิ่งจะสามารถสนับสนุนให้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนได้จริง หรือได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งพบด้วยว่า กระบวนการเรียนการสอนดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทของชุมชน ทั้งในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นผู้รับประโยชน์จากแนวคิดและปรัชญาของสถาบัน ฯ ที่เน้นการเรียนรู้บนฐานของชุมชน (community-based learning – CBL) เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้ทั้งผู้เรียน ครอบครัว และชุมชนเกิดปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในเชิงบวกผ่านการปฏิบัติการร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ (positive and interactive learning through action)

ดังนั้น บทบาท ศักยภาพและระดับการมีส่วนร่วม ของทั้งฝ่ายผู้ฝึกสอน / ผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และระบบกลไกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนถึงฝ่ายผู้เรียนและครอบครัว และฝ่ายชุมชน จึงมีนัยสำคัญพอ ๆ กับสิ่งที่สอน หรือเนื้อหาสาระ และประเด็นการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่หยิบยกขึ้นมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อจะสามารถก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงโลกทัศน์ กระบวนทัศน์ / วิธีคิด / วิธีมอง และวิธีปฏิบัติต่อชีวิตตนเองของผู้เรียนและเกิดผลต่าง ๆ ต่อครอบครัวและชุมชนที่แวดล้อมได้จริง โดยเฉพาะความพิเศษของเนื้อหาและหลักสูตรของ สรพ. ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงตนเองผ่านการจัดทำแผนชีวิต แผนการงาน / อาชีพ แผนสุขภาพ และแผนรายได้ / เศรษฐกิจ แผนการเรียนรู้เหล่านี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในตัวของผู้เรียนได้จริงหรือไม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประเด็นคำถามสำคัญต่อการวิจัย ติดตามและประเมินผล เพื่อทำให้กระบวนการเรียนการสอนและองคาพยพทั้งหมดที่เกี่ยวข้องสามารถยกระดับศักยภาพไปได้อีกขั้นหนึ่ง เพื่อตอบสนองต่อแนวคิดปรัชญา และปณิธานของ สรพ. ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของบุคคลหรือประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่ สรพ. ให้ความสำคัญ

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า จนถึง ณ ปัจจุบัน สถาบัน ฯ ได้ผลิตบัณฑิตระดับปริญญาตรีไปแล้วจำนวนมากถึง 4,800 คน และระดับปริญญาโท จำนวน 49 คน ในช่วงปีการศึกษา 2556-2558[6] ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นบัณฑิตสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น รองลงมา คือ สาขาการจัดการสุขภาพชุมชน ซึ่งในด้านหนึ่ง อาจอนุมานได้หรือไม่ว่า สถาบัน ฯ สามารถจัดหลักสูตรที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี จึงได้รับการตอบสนองจากกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวค่อนข้างดี แต่ประเด็นที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ก็คือ บัณฑิตที่จบไปจาก สรพ. ได้ดำเนินชีวิตอย่างไร มีบทบาทในชุมชนของตนอย่างต่อเนื่องตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไร ภายใต้เงื่อนไขใด นัยยะและความหมายของสิ่งเหล่านี้คืออะไร

นอกจากนี้ ยังพบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2557-2558 สรพ. ได้จัดให้มีการปรับปรุงหลักสูตร 2 ครั้ง เพราะพบว่ากระบวนการเรียนการสอนที่เป็นอยู่ยังไม่สอดคล้องกับหลักการ “ชีวิตและชุมชนเป็นตัวตั้ง” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการยึดมั่นกับจุดเน้น (focus) ซึ่งเป็นจุดต่างที่สถาบัน ฯ มองว่า จะช่วยทำให้การจัดการศึกษาสามารถรับใช้ผู้เรียนและชุมชนของตนได้จริง โดยใช้ชื่อใหม่ว่า “การพัฒนาชีวิตและชุมชนแบบบูรณาการ” (integrated life and community development) การปรับชื่อเรียกดังกล่าว ถือว่าเป็นความพยายามในการสื่อสารและจัดการเรียนการสอนที่มีความสอด

[6] อ้างอิงจากเอกสารข้อกำหนดข้อเสนอโครงร่าง (TOR) โครงการวิจัยประเมินผล จัดทำโดย สรพ. ที่ได้รับมาเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2560

คล้องกับความเป็นจริงหรือน่าจะตรงกับเป้าประสงค์ของผู้เรียนมากยิ่งขึ้น ซึ่งประกอบด้วย 5 สาขาย่อย คือ 1) การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น 2) การจัดการสุขภาพ 3) การจัดการเกษตร 4) ยุติธรรมชุมชน และ 5) การจัดการสิ่งแวดล้อม แต่ก็พบว่า สาขาที่มีผู้นิยมเรียนมากที่สุด คือ สาขาย่อยด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการที่ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เป็นองค์รวมในการพัฒนา หรือมีความกว้างกว่าสาขาย่อยอื่น ๆ และยังพบด้วยว่า สองสาขาย่อยด้านยุติธรรมชุมชน และการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น ยังไม่มีนักศึกษาหรือผู้เรียน[7] อย่างไรก็ตาม ในช่วงระหว่างสองสามปีมานี้ กลับพบว่า จำนวนผู้เรียนลดลง หรือ มีจำนวนผู้ลาออกจำนวนมาก หรือ เกินครึ่งหนึ่งของจำนวนผู้เข้าศึกษาในแต่ละปี (ข้อมูลระหว่างปีการศึกษา 2558–2559) ซึ่งข้อมูลหรือความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของสถาบัน ฯ ในแง่ของผลสัมฤทธิ์ในเชิงปริมาณที่ลดลง หรือ อาจกล่าวได้ว่าศักยภาพหรือความสามารถที่ลดลงไปดังกล่าว น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัย องค์ประกอบต่าง ๆ หลายประการด้วยกัน ทั้งฝ่ายผู้เรียน ที่อาจมีปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาครอบครัว และปัจจัยความไม่พึงพอใจต่าง ๆ ต่อหลักสูตรหรือกระบวนการเรียนการสอน ก็อาจเป็นได้ ในขณะที่ฝ่ายผู้สอน หรือผู้สนับสนุนการเรียนรู้ ก็อาจจะมีประเด็นคุณภาพและศักยภาพที่เป็นจุดวิพากษ์สำคัญ (critical points) และปัจจัยองค์ประกอบที่แวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในศูนย์การเรียนรู้และชุมชนที่จำเป็นต้องได้รับการทำความเข้าใจอย่างละเอียด ลึกซึ้ง เชื่อมโยงและเป็นระบบ

นอกจากนี้ จากการเข้าร่วมประชุมกับ สรพ. ในวาระและโอกาสต่าง ๆ ในช่วงประมาณสองปีที่ผ่านมา ทำให้ทราบว่า ประเด็นการสร้างเสริมพลังอำนาจ (empowerment) ให้กับผู้ฝึกสอน / ผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และผู้เรียน รวมทั้งชุมชนและองค์กรภาคีเครือข่าย เพื่อตอบสนองต่อแนวคิด ปรัชญาและปณิธานหลักของ สรพ. นั้น ก็มีความสำคัญมากเช่นกันว่า ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้มากน้อยเพียงใด หรือให้นิยาม ความหมายของเรื่องนี้อย่างไร และ / หรือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ทุกระดับสามารถแสดงบทบาทในการสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวกให้กับตนเอง ผู้เรียน ครอบครัว ชุมชน และภาคีเครือข่ายได้จริงหรือไม่? มากน้อยเพียงใด? อย่างไร? จุดแข็ง/สิ่งที่ดี จุดอ่อน/ข้อจำกัด หรือ จุดที่ต้องพัฒนาในประเด็นนี้ มีอะไรบ้าง ทั้งนี้เพราะ สรพ. มีทรัพยากรที่จำกัดมาก และไม่ได้รับการสนับสนุนใด ๆ จากภาครัฐ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย และควรจะต้องเป็นการทำงานเชิงเสริมพลังอำนาจ (เชิงบวก) หรือมีการเชื่อมโยงทรัพยากรต่าง ๆ ทุกประเภท ทุกระดับที่มีอยู่ในชุมชนและสังคม เพื่อมาตอบสนองต่อทิศทางการจัดการศึกษา การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และการทำงานร่วมกันตรงฐานของชุมชนท้องถิ่นให้ได้ ทั้งนี้เพื่อลดค่าใช้จ่าย เพิ่มรายได้ เพิ่มทางเลือกในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชนท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

ดังนั้น ในการวิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ จึงให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจของสถาบัน ฯ กับประเด็นปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลไกและกระบวนการต่าง ๆ ในการแปรแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน และวิสัยทัศน์ สู่การปฏิบัติด้วย ไม่ว่าจะเป็นระบบ กลไก และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับทั้งการบริหารจัดการและการจัดระบบสนับสนุนต่าง ๆ ไปจนถึงระบบการเรียนการสอนและระบบการประเมินผล

[7] ข้อมูลนี้ได้จากการประชุมร่วมกับ อ.นพ. พนัส พฤกษ์สุนันท์ รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร และคณบดีคณะศิลปศาสตร์ และ ดร. สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ ซึ่งดูแลรับผิดชอบสำนักวิชาการด้วย เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2560 ณ ห้องประชุมพิทักษ์นันทคุณ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน สมุทรสงคราม

ต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ ในระดับโครงสร้างของสถาบัน ฯ ทั้งในส่วนกลาง และระบบ กลไก กระบวนการต่าง ๆ ในพื้นที่การเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน (ศรป. / แม่ข่าย) ระดับศูนย์การเรียนรู้ประจำจังหวัด (ศปจ.) และระดับพื้นที่การเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ก็ตาม และจะมุ่งเน้นไปที่การตอบโจทย์สำคัญและคำถามหลักในเรื่องศักยภาพและความสามารถในการบริหารจัดการ และการจัดระบบการศึกษาทางเลือกที่ใช้ชีวิตจริงของผู้เรียนและชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ โดยที่ชุมชนได้รับประโยชน์ด้วยนั้น สามารถดำเนินการได้จริงหรือไม่? มากน้อยแค่ไหน อย่างไร ภายใต้บริบทหรือเงื่อนไขใด? บริบทเชิงนโยบายด้านเศรษฐกิจพอเพียงของประเทศ ที่มีความเกี่ยวข้องอยู่โดยตรงในเนื้อหาหลักสูตร สามารถเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการส่งเสริมการเรียนรู้ ได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร? เพราะอะไร? ศักยภาพและความสามารถที่แตกต่างกันของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ทั้งระดับแม่ข่าย ระดับจังหวัด และระดับชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัย องค์ประกอบอะไรบ้าง และจะทำอย่างไร จึงจะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกฝ่ายทุกระดับที่เกี่ยวข้องมีพลังศักยภาพหรือความสามารถในการจัดการศึกษาทางเลือก ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ในทุกมิติ / ทุกองคาพยพ ทั้งมิติบุคลากร ผู้ฝึกสอน ผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้ มิติหลักสูตร ประเด็นการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ มิติผู้เรียน (ขยายจำนวนมากขึ้น ได้คนที่มีความสนใจในการพัฒนาตนเอง / มีแรงจูงใจพอเพียง และมีความต้องการเนื้อหาสาระที่มีคุณค่ามากกว่าใบปริญญาบัตร หรือมองว่าใบปริญญาบัตรเป็นเพียงผลพลอยได้ ฯลฯ) รวมถึงมิติครอบครัวและชุมชน ที่มีความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมิภาค ทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม ที่มีความเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐ ทั้งในระดับมหภาค และจุลภาค จากสภาพปัญหาและ / หรือ โจทย์คำถามดังกล่าวข้างต้น จึงมีความเป็นเหตุเป็นผลที่พอเพียงในการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ ทั้งนี้ เพื่อตอบคำถามหลักต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น และคำถามย่อยต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่งที่จะระบุให้เห็นในลำดับต่อไปด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย ติดตามและประเมินผล

1) เพื่อประเมิน รวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ ผลสัมฤทธิ์ บทเรียน และปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และพันธกิจของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

2) เพื่อประเมินและวิเคราะห์ระบบ กลไก และกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาทางเลือก โดยเฉพาะด้านความพึงพอใจต่อคุณภาพของระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่างๆ ที่หนุนเสริมระบบการเรียนการสอน และคุณภาพของระบบการติดตามและประเมินผลของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประเภทต่าง ๆ

3) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพ / ความสามารถ จุดแข็ง จุดอ่อน ข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรคของกลไกและกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในทุกระดับ ทั้งในระดับส่วนกลาง ระดับศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน ระดับจังหวัดและระดับชุมชนหรือพื้นที่การเรียนรู้

4) เพื่อศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลว่าการจัดการศึกษาด้วยแนวคิดผู้เรียนและชุมชนเป็นฐาน โดยผู้เรียน ครอบครัวและชุมชนได้รับประโยชน์ไปพร้อมกัน

รวมถึงแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงว่าสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้จริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ภายใต้เงื่อนไขหรือบริบทใดบ้าง เพื่อใช้เป็นตัวอย่างในการขยายผลต่อไป

5) เพื่อศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับบริหารในส่วนกลาง ไปจนถึงระดับชุมชน / พื้นที่เรียนรู้ ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดการสร้างเสริมพลังอำนาจ ปรัชญาหรือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการพึ่งพาตนเอง และแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใด อย่างไร มีนิยามที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ความจริงเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนการสอน หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในมิติต่าง ๆ ของผู้เรียนและพื้นที่เรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะอะไร

คำถามหลักและคำถามย่อย ในการวิจัย ติดตามและประเมินผล

1) โดยภาพรวม สรพ. มีศักยภาพและความสามารถในการดำเนินภารกิจที่ท้าทายนี้ในระดับใด เป็นอย่างไร สามารถบรรลุผลที่วางไว้ในระดับใด ถ้ายังไม่บรรลุผลที่มุ่งหวัง เป็นเพราะอะไร ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมคืออะไร การเรียนรู้บนฐานการทำงานและประสบการณ์ที่สำคัญ (experience-based or work-based learning) ในช่วงที่ผ่านมา คืออะไร หรือ มีประเด็นการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ที่สำคัญ (critical points) และ / หรือ มีบทเรียนที่เรียนรู้ร่วมกัน (lesson-learned) ที่สำคัญในเรื่องใดบ้าง

2) ระบบการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพอาจารย์ / อาจารย์พี่เลี้ยง / บุคลากรต่าง ๆ ที่ผ่านมาเป็นอย่างไร แต่ละฝ่ายมีความพึงพอใจแค่ไหน อย่างไร จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา อุปสรรคสำคัญคืออะไร

3) ปัจจัยบริบทที่แวดล้อม (environmental contexts) และภาคีเครือข่าย ทั้งที่สนับสนุนและเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการแสดงบทบาทและพัฒนาการของ สรพ. และผู้เกี่ยวข้อง / ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับต่าง ๆ มีอะไรบ้าง หรือเป็นอย่างไร (ตั้งแต่ระดับส่วนกลางไปจนถึงระดับพื้นที่เรียนรู้)

4) ความพึงพอใจและความคิดเห็นต่าง ๆ ต่อสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประเภทต่าง ๆ เป็นอย่างไร หรืออยู่ในระดับใด โดยเฉพาะในประเด็นคุณภาพ ศักยภาพ ความสามารถ จุดแข็ง จุดอ่อน และข้อจำกัดของระบบและกลไกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในระดับและมิติต่าง ๆ ทั้งมิติของบุคลากร / ผู้ฝึกสอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / วิทยากร มิติเนื้อหาหลักสูตร มิติกระบวนการเรียนการสอนและปัจจัยองค์ประกอบที่แวดล้อม (รวมสื่อที่ใช้ วิธีการนำเสนอ การประเมิน/การสะท้อนกลับหลังการเรียนรู้ ฯลฯ) มิติผู้เรียน และมิติชุมชน / พื้นที่การเรียนรู้

5) กลุ่มเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของสถาบัน ฯ คือใคร มีคุณลักษณะที่สำคัญอย่างไร ทำไมจึงเข้ามาเรียน รู้สึกว่าคุ้มค่าและพึงพอใจในการจัดการศึกษาของ สรพ. มากน้อยเพียงใด อย่างไร และทำไมจำนวนไม่น้อย จึงลาออกกลางคัน ด้วยเหตุผลหรือปัจจัยเงื่อนไขใด

6) นักศึกษาหรือผู้เรียนที่อยู่ในพื้นที่ ๆ แตกต่างกัน ย่อมมีบริบทชีวิต ครอบครัว และปัจจัยแวดล้อมที่ต่างกันของแต่ละพื้นที่เรียนรู้ ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อระดับผลสัมฤทธิ์ที่แตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้ สรพ. หรือ ศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ได้นำเข้ามาพิจารณาเพื่อประกอบการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีความสอดคล้องกับบริบทเฉพาะของแต่ละคน แต่ละศูนย์ แต่ละพื้นที่หรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

7) การจัดการเรียนรู้โดยมีผู้เรียนและชุมชนเป็นฐาน ที่ทำให้ผู้เรียนและชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน เป็นจริงมากน้อยเพียงใด อย่างไร หรืออยู่ภายใต้บริบท / เงื่อนไขใดบ้าง และจะทำอย่างไรให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายทุกระดับมีศักยภาพและความสามารถมากขึ้นในการสร้างการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน เพื่อทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พึ่งพาตนเองได้ และ / หรือ เข้มแข็งขึ้นในทุกมิติ

8) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ทุกระดับให้ความสำคัญกับแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (transformative learning) แนวคิดการพึ่งพาตนเอง (self-reliance) แนวคิดการสร้างเสริมพลังอำนาจ (empowerment) และแนวคิด / ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่มีนัยสำคัญต่อการทำงานของสถาบัน ฯ มากน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะอะไร มีความเข้าใจที่ตรงกันหรือไม่ อย่างไร ถ้าเข้าใจตรงกันทำให้เกิดผลอะไร ถ้าไม่ได้สื่อสารเรื่องนี้ หรือยังเข้าใจไม่ค่อยตรงกัน ทำให้เกิดผลอะไร อย่างไร และจะทำอย่างไร ที่จะส่งเสริมความเข้าใจในเรื่องนี้และนำไปใช้ในการสร้างการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชนได้อย่างเป็นจริงมากขึ้น

แผนและขั้นตอนในการทำงาน

1) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในฐานข้อมูล และ / หรือ วิเคราะห์เอกสารและสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือที่มีอยู่ (documentary and artifacts analysis) เพื่อประมวลภาพรวมความรู้บนฐานประสบการณ์ของ สรพ. และแต่ละพื้นที่ เพื่อให้สามารถตั้งหรือกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ทั้งแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพได้ดียิ่งขึ้น มีความสอดคล้องกับบริบทที่เป็นจริงมากขึ้น และยังสามารถใช้เป็นข้อมูลทุติยภูมิเพื่อประกอบการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามต่าง ๆ ที่ตั้งไว้ได้ด้วย (ประมาณ 2 สัปดาห์ / ครึ่งแรกของธันวาคม พ.ศ. 2560)

2) จัดทำแนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview guideline: IIG) ที่สอดคล้องกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย หรือ อาจจะออกแบบให้สามารถปรับเปลี่ยนเป็นคำถามเฉพาะ (specific questions) ได้ในภายหลัง (ประมาณ 2 สัปดาห์ / ครึ่งหลังของเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560)

3) ออกแบบ / จัดทำ / ผลิตแบบสอบถาม หรือแบบสัมภาษณ์ (questionnaire) ที่อาจจะจำเป็นต้องใช้ในการสำรวจข้อมูล หรือองค์ความรู้บางประการที่มีความสำคัญในการตอบคำถามการวิจัยบางคำถามที่กำหนดไว้ หรือที่จะมีการปรับปรุงอีกครั้งหนึ่งโดยคณะกรรมการ / ทีมงานที่รับผิดชอบในการกำกับดูแลการศึกษา วิจัยและประเมินผลในครั้งนี้ (ประมาณ 2 สัปดาห์ / ครึ่งหลังของเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560)

4) ติดต่อ / ประสานงาน และวางแผนในการเก็บข้อมูล / การทำงานภาคสนาม ที่สอดคล้องกับระยะเวลาการทำงานของโครงการ และทำการติดต่อประสานงานกับพื้นที่เรียนรู้ / แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ โดยจะติดต่อไว้ล่วงหน้าทันที ๆ ได้รับข้อมูลต่าง ๆ มาครบถ้วน (ประมาณ 2 สัปดาห์ ถึงหนึ่งเดือน / เดือนมกราคม – กลางเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561)

5) เก็บข้อมูล / งานภาคสนาม (data collection / field-work) กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในหัวข้อขอบเขตในเชิงกลุ่มเป้าหมายประเภท (หน้า 27) ควรจะต้องเป็นไปตามความพร้อมหรือความสะดวกของแต่ละพื้นที่ หรือ ขึ้นกับแต่ละกลุ่มเป้าหมายที่กระจายอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ พร้อมทั้งจัดทำรายงาน

ความก้าวหน้าบางส่วน เพื่อส่งมอบตามงวดงานที่ระบุไว้ในสัญญา (ประมาณ 4 เดือนครึ่ง คือ กลางมกราคม – กลางพฤษภาคม พ.ศ. 2561)

6) ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ (data processing and analysis) (ประมาณ 2 เดือน คือ ตั้งแต่พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2561)

7) เขียน (ร่าง) รายงานการวิจัย ติดตามและประเมินผล หรือรายงานความก้าวหน้าเพิ่มเติม เพื่อส่งมอบงานตามที่ระบุไว้ในสัญญา และเพื่อเบิกเงินงวดที่จะนำมาใช้ในการทำงานในช่วงที่เหลืออยู่ (ประมาณ 1 เดือน / กรกฎาคม พ.ศ. 2561)

8) เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์และจัดทำรูปเล่ม / อาร์ตเวิร์ครายงานการวิจัย ติดตามและประเมินผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อให้น่าอ่าน หรือมีแรงจูงใจในการอ่านและการนำไปใช้ประโยชน์ในบรรดาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด (ประมาณ 2 เดือน คือ สิงหาคม–กันยายน พ.ศ. 2561)

ระยะเวลาในการทำงานของโครงการ

โครงการใช้ระยะเวลาประมาณ 10 เดือน (ธันวาคม 2560 – กันยายน 2561) โดยมีตารางการทำงานที่สอดคล้องกับแผนและขั้นตอนในการทำงานข้างต้นดังนี้

กิจกรรม/ภารกิจที่สำคัญในแต่ละขั้นตอน	ธ.ค.60	ม.ค.61	ก.พ.61	มี.ค.61	เม.ย 61	พ.ค.61	มิ.ย.61	ก.ค.61	ส.ค.61	ก.ย.61
1) ศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร/สื่อ/ฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง พร้อมเตรียมประสานงานบางส่วน	◆—◆									
2) จัดทำเครื่องมือ/แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก		◆—◆								
3) ออกแบบ/จัดทำ/ผลิตแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์		◆—◆								
4) วางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม และประสานงานพื้นที่เรียนรู้ต่าง ๆ			◆—◆							
5) เก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ และเขียนรายงานความก้าวหน้าบางส่วน พร้อมนำเสนอต่อคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง			◆	—	—	—	◆			
6) ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ						◆	—	◆		
7) เขียน (ร่าง) รายงานการวิจัยประเมินผล								◆	—	◆
8) ปรับปรุงรายงานฉบับสมบูรณ์ จัดทำรูปเล่ม พร้อมด้วยการนำเสนอผลการวิจัย ติดตามและประเมินผลฉบับสมบูรณ์ให้กับผู้เกี่ยวข้อง และนำส่งรายงาน									◆	— ◆

ผลผลิตและผลลัพธ์ที่ได้รับ
(Received Outputs and Outcomes)

1) รายงานผลการวิจัย ติดตามและประเมินผล การจัดการศึกษาทางเลือกและผลที่เกิดขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อหาต่าง ๆ ตาม (ร่าง) สารบัญ รายงานการวิจัยติดตามและประเมินผล ที่ปรากฏอยู่ในภาคผนวกของข้อเสนอโครงการวิจัย ฯ ด้วย แต่ทั้งนี้ ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้มีความครอบคลุม ครบถ้วน ชัดเจนและเป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น หลังจากทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับมา ซึ่งได้มีการปรับเนื้อหาหรือข้อค้นพบต่าง ๆ ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

2) องค์ความรู้เกี่ยวกับศักยภาพและข้อจำกัด หรือจุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาอุปสรรคของระบบและกลไกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับส่วนกลางไปจนถึงระดับพื้นที่เรียนรู้และชุมชน และมุมมองของทีมวิจัยประเมินผลด้วย

3) องค์ความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนและชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนว่า มีปัจจัย เงื่อนไข องค์ประกอบใดที่เกี่ยวข้องเป็นไปตามที่กำหนดไว้ หรือสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการพัฒนา และ / หรือ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงตนเองตามที่ระบุไว้ในส่วนของแนวคิดและทฤษฎีของโครงการวิจัย ฯ มากน้อย แค่ไหน เพียงใด อย่างไร เพราะอะไร

4) องค์ความรู้เกี่ยวกับการให้ความสำคัญต่อแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง, แนวคิดการพึ่งพาตนเอง, ปรัชญาและแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงเกษตรทฤษฎีใหม่, และแนวคิดทฤษฎีการสร้างเสริมพลังอำนาจ ซึ่งเป็นแนวคิดและทฤษฎีหลักที่มีความสำคัญต่อการบรรลุหลักปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และพันธกิจของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ในบรรดาผู้เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ทุกระดับ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีนัยยะและความหมายต่อการยกระดับสถานะความรู้และศักยภาพในทางวิชาการของ สรพ. ต่อไปในอนาคต

5) องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการออกกลางคันของผู้เรียนมหาวิทยาลัยชีวิตในช่วงเวลาที่ผ่านมา

6) ข้อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงองค์กร ระบบและกลไกต่าง ๆ และ / หรือ องคาพยพทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ. ในทุกระดับ ทุกมิติ ตามที่ระบุไว้ในข้อตกลง

2

แนวคิดและทฤษฎี ในการวิจัย ติดตาม และประเมินผล

กรอบแนวคิดทฤษฎี ในการวิจัย ติดตามและประเมินผล

กรอบแนวคิด ทฤษฎี มุมมอง แนวทางหลักที่ใช้ในการกำหนดกรอบภาพรวมการวิจัย ติดตามและประเมินผล และแนวคิดทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ผู้เรียนและชุมชน

สำหรับการเลือกแนวคิด ทฤษฎี และมุมมอง / แนวทาง เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบในการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ ขึ้นอยู่กับประเด็นต่าง ๆ ที่ได้รับการให้ความสำคัญ หรือความสนใจในการศึกษาเชิงลึกในประเด็นต่าง ๆ ที่มีนัยสำคัญต่อการจัดการศึกษาทางเลือกและการทำงานของ สรพ. ทั้งนี้ เพื่อช่วยตอบโจทย์และคำถามสำคัญ ๆ ตามที่ระบุไว้ในความเป็นมาของปัญหา และในข้อ 3 ข้างต้น สำหรับแนวคิดและทฤษฎีที่กำหนดไว้มี 2 ประเภท คือ 1) แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการกำหนดกรอบภาพรวมของการวิจัย ติดตามและประเมินผล และ 2) แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ผู้เรียนและชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้คือ

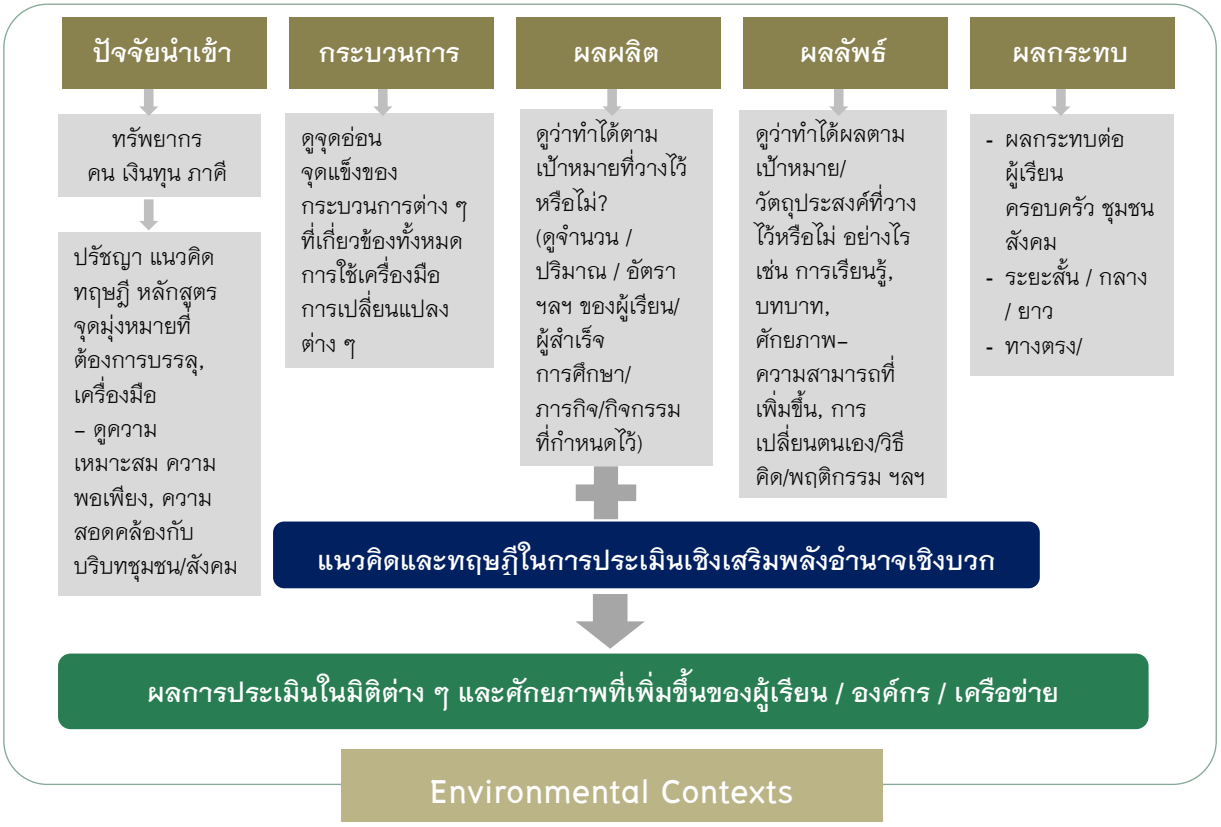
1) แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการกำหนดกรอบภาพรวมการวิจัย ติดตาม และประเมินผล

สำหรับการกำหนดกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ เป็นการผสมผสานกันระหว่าง แนวคิดตัวแบบเชิงระบบ (system model) ที่ประกอบไปด้วย ปัจจัยนำเข้า (inputs) กระบวนการ (processes) ผลผลิต (outputs) ผลลัพธ์ / ผลสัมฤทธิ์ (outcomes / achievements) และผลกระทบ (impacts) ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งหมดทำงานอยู่ภายใต้บริบทที่แวดล้อมต่าง ๆ (environmental contexts) ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ในด้านปัจจัยนำเข้า (inputs) ซึ่งพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นบุคลากร (โดยเฉพาะประเด็นคุณภาพ และปริมาณที่เหมาะสม), เงิน / งบประมาณ / ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่พอเพียง / เหมาะสม, แนวคิดและทฤษฎีที่มีความชัดเจน ที่ใช้ในการพัฒนาผู้เรียนและชุมชนนั้นเป็นประโยชน์ ใช้การได้ มีความสอดคล้องกับบริบท, ระบบต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ไม่ว่าจะเป็นระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ ที่สำคัญ, ระบบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับความจริง หรือแนวทางในการจัดการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น, ระบบการติดตามและประเมินผล, สถานที่ / โครงสร้างพื้นฐาน, อุปกรณ์ / เครื่องมือสนับสนุนต่าง ๆ ฯลฯ ปัจจัยนำเข้าเหล่านี้ ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการและผลผลิตและผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นตามมาทั้งสิ้น และเท่าที่พิจารณาดูพบว่า การทำงานของ สรพ. ได้ดำเนินการมาระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม ที่จะทำการประเมินเชิงระบบ หรือทำความเข้าใจองคาพยพทั้งหมดที่มีความเกี่ยวข้องกับผลลัพธ์ / ผลสัมฤทธิ์ และผลกระทบที่ต้องการ และสามารถทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบและกลไกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างเป็นองค์รวม และมีความเชื่อมโยงกันด้วยแนวคิดทฤษฎีการประเมินเชิงเสริมพลัง (empowerment evaluation) ที่จะมีการอธิบายในลำดับต่อไปนี้ด้วย

เนื่องจากบริบทการทำงานของ สรพ. เป็นบริบทที่ท้าทายและต้องการ “พลังและศักยภาพ” หรือ “พลังทวีคูณ” (synergy) ในการทำงานร่วมกัน จึงมีความจำเป็นต้องมีมุมมองเชิงการเสริมพลัง หรือเข้าใจเรื่องนี้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง จึงจะทำได้สำเร็จ ด้วยเหตุนี้จึงได้ผนวกแนวคิดและทฤษฎีการประเมินเชิงการเสริมพลัง (empowerment evaluation) (อรทัย อาจอ่ำ, 2549, 2550; Fetterman, 1993, 1994, 2001) เข้ามาด้วย

ทั้งนี้ การประเมินเชิงเสริมพลัง เป็นการประเมินที่ใช้ทั้งแนวคิด เทคนิควิธี และข้อค้นพบต่าง ๆ จากการประเมินในการที่จะทำให้ผู้เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เกิดการปรับปรุงการทำงานของตน หรือองค์กรของตน และยังเป็นวิธีวิทยาและกระบวนการที่จะทำให้เกิดการตัดสินการกระทำของตนเองได้อย่างอิสระ (self-determination) ปราศจากอคติ หรือสามารถมองจุดแข็ง จุดอ่อน ศักยภาพ ข้อจำกัดของตนเองและองคาพยพที่เกี่ยวข้องได้ตามความเป็นจริง (realistic) และยังเป็นการประเมินที่ใช้วิธีวิทยาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และยังมุ่งเน้นไปที่ การทำความเข้าใจ “พลังอำนาจ” ในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ เป็นอยู่ ว่าเป็นอย่างไร อยู่ในระดับใด และจะทำอย่างไร จึงจะเสริมพลังอำนาจเชิงบวกให้กับแกนหลัก, ผู้นำการเปลี่ยนแปลง, ครู-อาจารย์-ผู้ฝึกสอน, ผู้เรียน, ชุมชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดได้หันมาพิจารณาหารือทบทวนผลลัพธ์ / ผลหลัก (key results) ที่ต้องการร่วมกันกับสิ่งที่แต่ละคน แต่ละฝ่ายทำหรือดำเนินการอยู่ว่าสอดคล้องกันหรือไม่ เป็นอย่างไร ผ่านคำถามการประเมินที่จะกำหนดขึ้น ซึ่งจะช่วยทำให้ทุกฝ่าย ทุกระดับ มองเห็นสิ่งที่ตนเองทำ กับสิ่งที่ต้องการบรรลุว่ามีความสอดคล้อง หรือ เป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร และจะต้องปรับอย่างไร ทั้งด้านกิจกรรม ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และตัวชี้วัดความก้าวหน้า ซึ่งจะช่วยทำให้แต่ละคน / แต่ละฝ่าย สามารถยกระดับตนเอง ให้มีศักยภาพใหม่ สามารถกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนการสอน ที่สอดคล้องกับเป้าประสงค์ที่ต้องการบรรลุร่วมกันได้มากยิ่งขึ้น (โปรดดูแผนภาพ 2-1 ภาพรวมกรอบการวิจัย ติดตามและประเมินผล ด้านล่างนี้ ประกอบด้วย)

แผนภาพ 2-1
ภาพรวมกรอบการวิจัย ติดตามและประเมินผลที่เป็นการผสมผสาน
ระหว่างตัวแบบเชิงระบบและแนวคิดทฤษฎีการประเมินผลเชิงเสริมพลังอำนาจเชิงบวก

2) แนวคิดทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ผู้เรียนและชุมชน ในด้านการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

(Conceptual Framework for the Analysis of Learners and Learning Communities for Sustainable Self-Reliance)

เนื่องจากบริบทของ สรพ. เป็นบริบทของการสร้างโอกาสในการเรียนรู้ที่เป็นทางเลือกให้กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ภายใต้บริบทใหญ่ของสังคมอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นบริบทที่เป็นกระแสหลักของการจัดการศึกษาแบบครอบคลุมไปทั่ว (universal / generalized) ซึ่งมักจะถูกใช้เป็นตัวแบบในการจัดการศึกษาแบบอื่น ๆ ไปด้วย ประกอบกับที่ผ่านมายังไม่มีการจัดการศึกษาทางเลือกในลักษณะเดียวกันกับที่ สรพ. ดำเนินการมาก่อน ทำให้ไม่มีตัวอย่างในการศึกษาเปรียบเทียบ ถึงแม้จะมี “การศึกษานอกระบบ” (informal education) หรือ “การศึกษาผู้ใหญ่” (adult education) ซึ่งต่อมาเรียกว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” ที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ ก็ตาม แต่ก็พบว่า ยังไม่ใช่การศึกษาที่ใช้ชีวิตผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้ง หรือไม่ได้เน้นการเปลี่ยนแปลงตัวผู้เรียน เพื่อผู้เรียน ครอบครัวและชุมชนของเขา เพื่อให้บรรลุสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของตัวเขาและชุมชนของเขา แต่ยังเน้นการเรียนรู้ในตำรา เน้นคะแนนและเน้นการได้มาซึ่งคุณวุฒิหรือวุฒิบัตร เพื่อตลาดแรงงานเป็นหลัก

แต่การศึกษาทางเลือกของ สรพ. มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการศึกษาดังกล่าวข้างต้น เพราะให้คุณค่ากับการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน ที่มีความสัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชนอย่างแยกกันไม่ออก ดังนั้น การกระทำการเชิงการสื่อสารกับองค์กรที่มีอำนาจเหนือ สรพ. เพื่อให้แสดงบทบาทในการสนับสนุนการจัดการศึกษาของ สรพ. จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจบริบทของสังคมใหญ่ ที่มีการทับซ้อนหรือมีอิทธิพลต่อ สรพ. ว่าบริบทดังกล่าวเอื้อเกื้อกูล ส่งเสริม หรือว่าเป็นปัญหาอุปสรรค / ปัจจัยรบกวน (confounding factors) ต่อการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ. โดยเฉพาะการที่ต้องขึ้นต่อระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ตัวชี้วัด และ/หรือ เกณฑ์มาตรฐานต่าง ๆ ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาภาคเอกชน (สกอ. ภาคเอกชน) ซึ่งเท่าที่พิจารณาจากระบบการประเมินของ สกอ. และ สมศ. พบว่า ยังเป็นการประเมินที่ยึดกับตัวชี้วัดต่าง ๆ หรือ เน้นการประเมินเชิงปริมาณ ที่ไม่สอดคล้อง หรือไม่เหมาะสมกับบริบทการจัดการศึกษาที่เป็นทางเลือกในแบบของ สรพ. หรือ ยังเป็นระบบการประเมินที่มีประโยชน์ไม่มากเท่าใดนักต่อการปรับปรุงการทำงาน และ / หรือ การจัดการศึกษาของ สรพ. และผู้รับประโยชน์ประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้เรียนและชุมชน

ดังนั้น การศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลในครั้งนี้จึงให้ความสำคัญกับแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนหรือส่งเสริมให้ทุกฝ่ายเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันบนฐานของความจริง หรือ ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจบริบทของการจัดการศึกษาทางเลือกที่มีลักษณะเฉพาะ (specific context / unique characteristic) เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายหลักของ สรพ. มากยิ่งขึ้น และเพื่อช่วยทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกฝ่ายทุกระดับ มีพลังในการทำงานร่วมกันในเชิงบวกให้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งสามารถนำไปสู่การรวบรวมและสังเคราะห์ตัวชี้วัดจากการปฏิบัติงานจริง **โดยเฉพาะตัวชี้วัดในด้านคุณภาพการใช้ชีวิตของบัณฑิตในชุมชนท้องถิ่นของตน ที่ควรเป็นจุดเน้นสำคัญของการสร้างข้อถกเถียงในการประเมิน** เพราะไม่ได้เป็นการผลิตบัณฑิตให้กับชุมชนภายนอกหรือตลาดแรงงานทั่วไป แต่เป็นการผลิตบัณฑิตเพื่อตัวบัณฑิตเองและเพื่อชุมชน ทั้งนี้เพื่อช่วยอุดช่องว่างที่เกิดขึ้น และ / หรือ ช่วยลดผลกระทบและผลพวงของการจัดการศึกษาแบบกระแสหลัก ที่ดูดคนออกไปนอกชุมชน ซึ่งเป็นการดิ้นรนหรือแสวงหาโอกาสในการพัฒนาตนเองและการดำรงชีวิตแบบตัวใครตัวมัน ซึ่งในที่สุด พบว่า จำนวนมากต้องขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชนอย่างขาด

อิสรภาพ มีหนี้สินจำนวนมาก สูญเสียที่ดิน สูญเสียครอบครัว หรือสูญเสียจิตวิญญาณ “ความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีของตน” ทำให้ชุมชนท้องถิ่นต้องประสบกับชะตากรรมต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะความขัดแย้งในการดำเนินชีวิตแบบรวมกลุ่ม รวมหมู่ หรือ การดำรงชีวิตแบบชุมชนที่เคยเกื้อกูลกันนั้นหายไป

ดังนั้น สรพ. จึงมองว่า การจัดการศึกษาทางเลือก ที่สามารถสนับสนุนผู้เรียนและชุมชนให้สามารถหันกลับมามองหรือทบทวนเส้นทางชีวิตของตนเองและชุมชนได้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อนำไปสู่การคิดร่วมกัน การเชื่อมโยงกัน การผนึกกำลังกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนเผชิญอยู่ ผ่านการจัดทำแผนแม่บทชุมชนหรือกลไกอื่น ๆ ที่คิดค้นร่วมกันนั้น ถือ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญในลำดับต้น ๆ แต่ในขณะเดียวกัน การทำงานของ สรพ. ก็มีลักษณะที่เป็นอุดมคติ (idealistic) ที่ต้องการบรรลุในเรื่องที่สูงสุดของมนุษย์และมีความเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ปกติของงานหรือภารกิจในแนวนี้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ต้องคำนึงถึงความเป็นจริงตลอดเวลาด้วยว่า ประชาชนและชุมชนนั้นอยู่ภายใต้บริบทการทำงานขององค์กรภาครัฐ รวมทั้งอยู่ภายใต้บริบทของทุนหรือตลาด (market) ของระบบทุนนิยมเสรีด้วย ซึ่งบริบทต่าง ๆ เหล่านี้ก็อาจจะเป็นปัจจัยขัดขวางต่อการเจริญเติบโตของ “แนวคิดการพึ่งพาตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีและยั่งยืน” ที่ สรพ. ต้องการก็ได้ ฯลฯ ดังนั้น การทำความเข้าใจความจริงทั้งหมดดังกล่าวมานี้ จึงมีความสำคัญมากต่อการทบทวนหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความจริงที่พลวัตอยู่เสมอ

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญที่ได้นำมาใช้ในการกำหนดกรอบการวิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ จึงเป็นแนวคิดและทฤษฎีที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทและสภาพปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น ได้แก่ แนวคิดของอมาตยา เซ็น (Sen, 1999) ในเรื่องศักยภาพและความสามารถ (capability) โดยเฉพาะศักยภาพและความสามารถในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียน (agency / change agent) ที่มีอิสรภาพทางความคิด ทางการกระทำ ที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่แบบพอดี พอเพียง ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป (sufficiently being and doing) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ ยังสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้ความสำคัญกับหลักการ ความพอประมาณ (moderation) ความมีเหตุมีผล (reasonableness) และการมีภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักในกระบวนการเรียนรู้ของ สรพ. ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ก็ยังมีแนวคิดการพึ่งพาตนเองของปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน ที่ สรพ. ให้ความสำคัญหรือปรากฏอยู่ในปรัชญาและปณิธานของ สรพ. ซึ่งในการประเมินครั้งนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองในด้านต่าง ๆ ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ / อาชีพ / รายได้ (โดยเฉพาะความสามารถในการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย การออม ฯลฯ) ด้านจิตใจและอารมณ์ (อาทิเช่น ความสามารถในการควบคุมตนเองได้เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ) ด้านเทคโนโลยี / นวัตกรรมที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน หรือความสามารถในการเลือกหรือประยุกต์ใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ ที่สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการพึ่งพาตนเองด้านสังคม (social self-reliance) ที่สามารถส่งเสริมความเชื่อมโยงกันในชุมชน หรือส่งเสริมการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในแนวราบ และ / หรือ ความสามารถในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของปัจเจกบุคคล กลุ่ม / องค์กรในชุมชนได้ ไปจนถึง การพึ่งพาตนเองด้านธรรมชาติ / สิ่งแวดล้อม / ระบบนิเวศวิทยา โดยจะพิจารณาว่า สามารถใช้และรักษา / อนุรักษ์ หรือมีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ (ตัวผู้เรียน / ครอบครัว / ชุมชน) หรือ ความสามารถในการรักษาปัจจัยเกื้อหนุนที่มีอยู่ในระบบนิเวศน์ไว้ได้อย่างสมดุล หรือสามารถเพิ่มคุณค่าและมูลค่าต่าง ๆ (value

added) ของสิ่งที่มีอยู่ได้อย่างสมดุลหรือไม่ อย่างไร ซึ่งการพึ่งพาตนเองได้ครบทั้งหมดตามที่กล่าวมานี้ (หรืออาจจะสามารถพึ่งพาตนเองได้เพียงบางส่วนก็ตาม) นั้นน่าจะหมายถึงว่า ได้มีการดำเนินชีวิตที่พอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ถึงแม้จะได้เพียงแค่บางส่วน ก็ตาม) ซึ่งก็จะต้องทำความเข้าใจต่อไปว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เป็นต้น

สำหรับแนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งก็คือ แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของเมสิโรว์ (Meziro's transformative learning – TL) ซึ่งวิจารณ์ พานิช (2558) ได้นำมาย่อยให้ง่ายขึ้น จึงจะขอใช้เนื้อหาสาระหลักของฉบับนี้มาบูรณาการในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยประเมินผลครั้งนี้ด้วย ซึ่งจริง ๆ แล้ว การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง ถือเป็นจุดเน้นที่สำคัญของ สรพ. เพราะสิ่งที่ สรพ. ต้องการเห็นอย่างยิ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน เพื่อให้สามารถยืนอยู่ด้วยขาของตนเองอย่างสง่างาม มีศักดิ์ศรี มีความภาคภูมิใจในตนเอง ครอบครัว และชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ และสามารถปลดตนเองจากเครื่องพันธนาการหรือสิ่งที่ครอบงำ ไม่ว่าจะเป็นการครอบงำทางความคิด / วิธีคิด, การศึกษา / เรียนรู้, เศรษฐกิจ, สังคมวัฒนธรรม หรือการเมือง ก็ตาม

สำหรับแนวคิดและทฤษฎี TL ดังกล่าวข้างต้นนี้ เน้นว่าจะต้องเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ หรือ การกระทำการต่าง ๆ คล้าย ๆ บันได 8 ขั้นแห่งความก้าวหน้า ดังนี้คือ 1. รู้ 2. เข้าใจ 3. นำไปใช้ได้ 4. วิเคราะห์ได้ 5. สังเคราะห์ได้ 6. ประเมิน / เปรียบเทียบได้ 7. เปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ และ 8. เปลี่ยนกระบวนทัศน์และเปลี่ยนตัวตน นอกจากนี้ ควรจะต้องเป็นการเรียนรู้บนพื้นฐานหรือกระบวนการของพลัง 6 ประการ ได้แก่ 1. พลังของประสบการณ์ของบุคคล 2. พลังของการสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์ (critical reflection) 3. พลังของสุนทรียสนทนา (dialogue) 4. พลังของการมองอย่างเป็นองค์รวม / รอบด้าน (holistic) 5. พลังของการให้ความสำคัญกับบริบท (context) และ 6. พลังของการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่จริงใจ

นอกจากนี้ วิจารณ์ พานิช ในเอกสารชิ้นเดียวกัน ยังได้ระบุเงื่อนไขสำคัญของการเรียนรู้แบบ TL ว่า จะต้องเป็นการเรียนรู้ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ดังนี้คือ ต้องเป็นการเรียนในสถานการณ์จริง ชีวิตจริง (ด้วยแนวทางต่าง ๆ ที่หลากหลาย อาทิเช่น ใช้ปัญหาเป็นตัวตั้ง, ใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง, ใช้กรณีศึกษาเป็นตัวตั้ง ฯลฯ) ที่จะต้องทำให้ผู้เรียนเกิดการกระทบต่อจิตใจ ต่ออารมณ์ความรู้สึก ทำให้เกิดความอึดอัดขัดข้อง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง หรือการรื้อสร้างตนเอง (deconstruction) หรือการแกะออกเพื่อประกอบใหม่[8] โดยจะต้องมีการฝึกการตั้งคำถาม และหาคำตอบจากหลาย ๆ คำตอบผ่านกระบวนการสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์ (critical reflection) ตามที่กล่าวข้างต้น และบรรยากาศการเรียนรู้จะต้องมีความเป็นมิตร มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ปราศจากความกลัวหรือความวิตกกังวล ดังนั้น ผู้เรียนควรจะต้องมีใจที่เปิดรับตลอดเวลา

และควรผ่านกระบวนการจิตตปัญญาศึกษา[9] มาก่อน จะทำให้สามารถเปิดรับการเรียนรู้แบบนี้ได้อย่างลึกซึ้ง

[8] เนื้อความตรงนี้ เป็นการขยายความ หรือ อธิบายเพิ่มเติมโดยผู้รับผิดชอบโครงการ/หัวหน้าคณะนักวิจัย (ฉันท์หทัย อาจอ่ำ)

[9] สำหรับ คำว่า "จิตตปัญญาศึกษา" ณ ที่นี้ ปรับจากนิยามของอนุชาติ พวงสำลี (www.Gotoknow.org, 2007) ที่ระบุไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ซึ่งเป็นการศึกษาที่เน้นการพัฒนาจากด้านในอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเองและคุณค่าของสรรพสิ่งต่าง ๆ อย่างปราศจากอคติ เกิดความรัก ความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม และสามารถประยุกต์ใช้หรือเชื่อมโยงศาสตร์และศิลปะต่าง ๆ มาใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์เกิด "ปัญญา" และสามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้อย่างสันติ

ซึ่งแนวคิด TL นี้จะเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนและชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

สำหรับแนวคิดและทฤษฎีสุดท้าย ที่จะนำมาผนวกในการกำหนดกรอบแนวคิดทฤษฎีการวิจัยประเมินผลครั้งนี้ คือ แนวคิดและทฤษฎีการสร้างเสริมพลังอำนาจ (empowerment concept and theories) เพื่อช่วยในการทำความเข้าใจการกระทำต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคลหรือผู้เรียน ครอบครัว กลุ่ม องค์กร ชุมชน และศูนย์การเรียนรู้ หรือ สรพ. ว่าได้กระทำการต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างเสริมพลังอำนาจของตนเองและองคาพยพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพิ่มขึ้นหรือไม่ ทำได้อย่างไรบ้าง โดยเฉพาะการสร้างเสริมพลังอำนาจให้ผู้เรียนและชุมชนในทุกด้าน (ทั้งด้านพลังกาย พลังใจ / อารมณ์ พลังกลุ่ม / องค์กร พลังสังคม / ชุมชน พลังปัญญา และพลังจิตวิญญาณ) (อรทัย อาจอ่ำ, 2554) เพื่อให้สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ภายใต้เงื่อนไขของชีวิตของเขาและเงื่อนไขของการเรียนรู้แบบ TL ที่ระบุไว้ข้างต้น รวมทั้งการแสดงบทบาทเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น เร็วขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ข้างต้นได้มากขึ้น

ประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่นำมาเสนอไว้ในแนวคิด ทฤษฎี และ/หรือ แนวทาง (approach) ที่เลือกมานี้ จะช่วยทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการวิจัยประเมินผลครั้งนี้ สามารถทำได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ลึกซึ้งขึ้น และจะช่วยทำให้ผลการศึกษาวิจัย และ/หรือ ผลการประเมินในครั้งนี้มีประโยชน์ และสามารถช่วยสร้างฐานความรู้ทางวิชาการของ สรพ. ได้มากขึ้นตามไปด้วย

ทั้งนี้ ได้นำเสนอกรอบแนวคิดและทฤษฎีเชิงบูรณาการที่ใช้ในการวิเคราะห์ผู้เรียน ครอบครัวและชุมชน ไว้ในรูปของแผนภาพ (diagram) ดังต่อไปนี้ด้วย

แผนภาพ 2-2
กรอบแนวคิดทฤษฎีเชิงบูรณาการในการวิเคราะห์ศักยภาพ ความสามารถและการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนและชุมชน เพื่อการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงและการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

กลุ่มเลี้ยงไส้เดือนบ้านผึ้ง
การเตรียมการเลี้ยงไส้เดือน
ขั้นตอนแรก
เตรียมที่อยู่ให้ไส้เดือน คือการนำมูลสัตว์มาผสมกับดินร่วน
ในอัตราส่วนที่เท่าๆ กัน คลุกเคล้าให้เข้ากัน รดน้ำให้เปียกชุ่ม
เพื่อให้มูลสัตว์คลายความร้อนใช้เวลาประมาณ 3 - 4 สัปดาห์
วัดอุณหภูมิต่ำกว่า 30 องศา จึงสามารถใช้เลี้ยงไส้เดือนได้
ขั้นตอนที่สอง
ชนิดของไส้เดือนที่นิยม
นำมาใช้ย่อยสลาย
อินทรีวัตถุ

ขยะอันตราย
ถ่านไฟฉาย กระป๋องสเปรย
หลอดไฟ ภาชนะบรรจุสารเคมี
ขยะอันตราย
หลอดไฟทุกชนิด
ขยะอันตราย
ถ่านไฟฉาย
แบตเตอรี่
กระป๋องสเปรย
ภาชนะปนเปื้อนสารเคมี

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน
น.ไฮตาก หมู่2 ต.ลาดค่าง อ.ภูเรือ จ.เลย (42160) โทร.088-3008048
ที่ทำการกองทุนหมู่บ้าน
หมู่บ้านนี้ งดบริจาค เรี่ยไรทุกชนิด

3

ระเบียบวิธีวิจัย / วิธีวิทยาในการวิจัยติดตามและประเมินผล

คำนำ สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับวิธีวิทยาและวิธีการในการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผล เพื่อให้มองเห็นถึงวิธีคิด วิธีการ และขั้นตอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดขอบเขตในการวิจัย ซึ่งครอบคลุม ทั้งขอบเขตในเชิงเนื้อหาและประเด็นที่ต้องการมุ่งเจาะลึก (focus) ชอบเขตในเชิงพื้นที่เป้าหมาย และขอบเขตในเชิงกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ทั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจความเป็นมาและผลของการจัดการศึกษาทางเลือกในหลายมิติหรือหลายด้าน จากมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ทุกประเภท และเพื่อให้ได้รับข้อมูลเชิงสะท้อน (reflexive data) ที่มีความสำคัญต่อการปรับทิศทางและกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทางเลือกในอนาคตอันใกล้ รวมถึงการอธิบายเกี่ยวกับวิธีการเลือกกรณีตัวอย่างในการศึกษาเชิงลึก วิธีการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เครื่องมือในการเก็บข้อมูล วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล วิธีการสังเคราะห์ข้อมูล และวิธีการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในบรรดาผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นเหตุเป็นผล ความถูกต้อง ความเชื่อถือได้ และความโปร่งใสของกระบวนการ วิธีการ และขั้นตอนต่าง ๆ ในการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

ขอบเขตของการวิจัย ติดตามและประเมินผล

1) ขอบเขตในเชิงเนื้อหาและประเด็นที่ให้ความสำคัญ / มุ่งเน้น (Focus)

ครอบคลุมเนื้อหาและประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1) แนวคิดและหลักปรัชญาของสถาบัน ฯ ซึ่งเป็นปัจจัยนำเข้าที่สำคัญมาก ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งเจาะลึกในการทำความเข้าใจการก่อเกิดของแนวคิดปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ ของ สรพ. ในบรรดาผู้เกี่ยวข้อง / ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดทุกฝ่าย ทุกระดับ และบริบทที่แวดล้อม (environmental contexts) หรือบริบททางสังคม การศึกษา การเมือง การพัฒนาของไทย ที่ทำให้จำเป็นต้องสร้างสถาบัน ฯ ที่มีปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี วิสัยทัศน์ ที่แตกต่างจากการศึกษากระแสหลัก (mainstream education)

1.2) ปัจจัยนำเข้าอื่น ๆ (Inputs) มุ่งเน้นการทำความเข้าใจทุนประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ โดยเฉพาะทุนมนุษย์ (human capital) หรือบุคลากรประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เป็นผู้ฝึกสอน / ผู้จัดหรือผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ในทุกระดับ ทุกประเภท (ทั้งอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษ อาจารย์พี่เลี้ยง ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนในชุมชน) ตั้งแต่ระดับส่วนกลาง ไปจนถึงระดับภูมิภาค ว่าคนเหล่านี้เป็นใคร เข้ามาเกี่ยวข้องได้อย่างไร ตลอดจนถึงการสร้างความสัมพันธ์หรือความพยายามในการสร้างความร่วมมือกับองค์กรภาคีเครือข่ายประเภทต่าง ๆ หรือ ทุนเครือข่าย ที่นิยมเรียกกันทั่วไปว่า “ทุนทางสังคม” (social capital) เป็นใครหรือประเภทใดบ้าง มีนัยสำคัญอย่างไรและเนื้อหาหลักสูตรที่มุ่งเน้นการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนว่ามีความเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยหรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไร นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการตรวจสอบปัจจัยภายในและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ในระดับ ศปจ., ศรป., และ ศรช. ของหลาย ๆ พื้นที่ ในช่วงที่ผ่านมาด้วยว่า มีการก่อเกิดขึ้นคงอยู่ ปรับตัว มีพัฒนาการอย่างไร ใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง เข้ามาด้วยจุดประสงค์ใด และหลายแห่งต้องสลายตัวไป เพราะเหตุใด

1.3) กระบวนการ (Processes) มุ่งเน้นในการทำความเข้าใจกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องใน 5 ส่วน หรือ 5 องค์ประกอบ ด้วยกัน คือ

(1) กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ ที่ช่วยทำให้การจัดการศึกษาทางเลือกเป็นไปได้

(2) กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครู-อาจารย์ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / ผู้สื่อสารสาระสำคัญของ ม.ชีวิต

(3) กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้เรียน / นักศึกษา / ผู้แสวงหาความรู้ที่นำไปปฏิบัติได้

(4) กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเครื่องมือการเปลี่ยนแปลงและทรัพยากรเสริมการเรียนรู้ในแนวของ ม.ชีวิต และ

(5) กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรม / วิธีการ / เทคนิควิธี / กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการสร้างการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ความสำคัญกับกระบวนการสื่อสารและวิธีการถ่ายทอดหลักปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ ระบบคุณค่า แนวคิดทฤษฎีสำคัญและวัฒนธรรมของ สรพ. ทั้งภายในองค์กร กับผู้เรียน / ครอบครัว / ชุมชนและกับสังคมภายนอก ทั้งกับบุคลากรทุกประเภท (โดยเฉพาะบุคลากรที่เข้ามาใหม่ ทั้งในส่วนกลาง และภูมิภาค) ทุกระดับ และกับองค์กรภาคี / ภาคสาธารณะ โดยเฉพาะในเรื่องการสื่อสารประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ของการเป็นสถาบันการศึกษาทางเลือก, กระบวนการและวิธีการในการคัดเลือกผู้เรียน, กระบวนการในการพัฒนาส่งเสริมอาจารย์ / ผู้สอน, กระบวนการเรียนการสอน / กระบวนการสร้างการเรียนรู้ และ / หรือ การจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง, กระบวนการในการพัฒนาหรือเสริมศักยภาพให้กับกลุ่มเป้าหมาย / ผู้เรียนประเภทต่าง ๆ เพื่อให้เกิดศักยภาพใหม่ และ / หรือกระบวนการในการสร้างเสริมพลังอำนาจ (empowerment process) กระบวนการติดตามและประเมินผลผู้เกี่ยวข้องกับคุณภาพการเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการจัดทำแผนแม่บทชุมชน รวมถึงกระบวนการสร้างความรู้ใหม่บนฐานของประสบการณ์และข้อมูลชีวิตประจำวันและกระบวนการ / วิธีการในการสร้างความรู้ / องค์ความรู้แบบอื่น ๆ โดยเป็นการประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน ศักยภาพ-ข้อจำกัด ปัญหา-อุปสรรคในกระบวนการต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นนี้ และการให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้เรียน (ตามแนวคิดที่ว่าเอาชีวิตผู้เรียนเป็นตัวตั้ง) ว่ามีมากน้อยเพียงใด พร้อมทั้งกระบวนการรับฟังเสียงสะท้อนต่าง ๆ จากผู้เกี่ยวข้อง / ผู้รับประโยชน์ที่เป็นผู้เรียน บัณฑิต ผู้ลาออกกลางคัน ครอบครัว-ชุมชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมานั้นมีมากน้อยแค่ไหน เป็นอย่างไร?

1.4) ผลผลิต (Outputs) ให้ความสำคัญกับภาพรวมจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านมา[10] นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นในการทำความเข้าใจหรือวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนผู้เรียนของแต่ละศูนย์การเรียนรู้กับบริบทของ สรพ. ในแต่ละช่วงเวลา เริ่มตั้งแต่การจัดทำหลักสูตรการศึกษาทางเลือก โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ในระบบ จนถึงการเปิด สรพ. หรือเปิด ม.ชีวิต ด้วยตนเอง (เพื่อให้สามารถทำตามแนวคิดและปรัชญาของมหาวิทยาลัยได้มากขึ้น) ไปจนถึงช่วงการรอขออนุมัติหรือการขอรับรองหลักสูตรจาก สกอ. ไปจนถึงช่วงที่ได้รับอนุมัติให้เปิดได้อย่างเป็นทางการ และมีการเก็บค่าเล่าเรียนในอัตราหนึ่ง และหลังจากนั้นเข้าสู่ช่วงที่มีการปรับอัตราค่าเล่าเรียนเป็นอีกอัตราหนึ่ง ไปจนถึง

[10] โดยเฉพาะในช่วงเวลาอย่างน้อย 5 ปีที่ผ่านมา หรือตั้งแต่ ม.ชีวิต ได้รับการอนุมัติให้เปิดการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการ

ช่วงที่มีวิกฤตในองค์กร และช่วงที่ สกอ. เข้ามาประเมินจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับประเด็นความพึงพอใจของผู้เรียนว่า รู้สึกว่าคุ้มค่า โดยไม่ออกกลางคัน แต่ละศูนย์ ฯ มีจำนวนผู้เรียนเข้ามาเรียนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอหรือไม่ ถ้าไม่ใช่ เป็นเพราะเหตุใด หรือมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัย องค์ประกอบอะไรบ้าง และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างไร นอกจากนี้ การประเมินผลผลิต ยังให้ความสำคัญกับเป้าหมายที่กำหนดไว้กับสิ่งที่ทำได้ว่าเป็นอย่างไร (ปกติ สรพ. กำหนดว่า ต้องมีผู้เรียนต่ำสุดประมาณ 35 คน จึงจะเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ได้ ในความเป็นจริง การกำหนดตัวเลขเช่นนี้ ทำได้หรือไม่ เพราะเหตุใด) หรือกรณีการเรียนรู้ในชุมชนและการจัดทำแผนแม่บทชุมชนก็เช่นกัน ได้กำหนดไว้ว่าจะให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาในชุมชน เพื่อร่วมกับชุมชนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ในความเป็นจริงได้ทำตามขั้นตอนหรือกระบวนการที่ควรเป็นหรือที่กำหนดไว้หรือไม่ เพราะเหตุใด รวมถึงการผลิตผลงานทางวิชาการและผลงานวิจัย อาทิเช่น บทความวิชาการ บทความวิจัย เอกสาร ตำรา ของทั้งอาจารย์ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สามารถทำได้ตามตัวชี้วัดที่กำหนดไว้หรือไม่ เพราะเหตุใด รวมถึงจำนวนแหล่งเรียนรู้ จำนวนเครือข่ายประเภทต่าง ๆ จำนวนวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดเล็ก และการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น (หรือ การจัดทำทะเบียนจำนวนและรายชื่อปราชญ์ท้องถิ่น) เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ พื้นที่เรียนรู้ เครือข่าย วิสาหกิจ ทรัพยากรบุคคลที่มีศักยภาพใหม่ ๆ เพิ่มนั้น ทำได้หรือไม่ แค่ไหน อย่างไร เพราะอะไร

1.5) ผลลัพธ์ / ผลสัมฤทธิ์ (Outcomes / Achievements) มุ่งเน้นในการทำความเข้าใจว่า ผลลัพธ์ / ผลสัมฤทธิ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน / นักศึกษา / บัณฑิต และครอบครัว-ชุมชนของเขา และ/หรือ ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ว่ามีความสอดคล้องกับปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ และ/หรือ แนวคิดทฤษฎีหลักของสถาบัน ฯ โดยเฉพาะแนวคิดใช้ชีวิตผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาตนเอง, แนวคิดการสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวก และแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ผ่านการจัดทำแผน 4 แผน รวมถึงผลลัพธ์ผลสัมฤทธิ์อื่น ๆ เช่น ความสามารถในการนำแผนแม่บทเข้าสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความสามารถในการสร้างและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ว่าประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหน เพียงใด อย่างไร นัยยะความหมายที่สำคัญของสิ่งเหล่านี้คืออะไร บัณฑิตที่จบไปแล้วมีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแผนต่าง ๆ ทั้ง 4 แผน และ/หรือ โครงงานที่ใช้สร้างกระบวนการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงตนเองในช่วงการเรียนหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร โดยเฉพาะความสามารถในการแสดงบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของตนสามารถทำได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไร เพราะอะไร และบริบทแวดล้อม (environmental context) ที่เกี่ยวข้องในหลาย ๆ ระดับ ทั้งระดับปัจเจกบุคคลระดับครอบครัว, ระดับกลุ่ม องค์กร, ระดับชุมชน และระดับสังคมใหญ่ ซึ่งมีความสำคัญ / มีอิทธิพลต่อการเลือกทางเดินชีวิตหรือต่อการมีบทบาท/ไม่มีบทบาทนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปหรือมีอิทธิพลต่อความสามารถในการยืนอยู่ด้วยขาของตนเอง การพึ่งพาตนเอง การเลือกทำในสิ่งที่ตนเองเชื่อ และ / หรือ ความมั่นใจในตนเองคืออะไร เป็นอย่างไร และ / หรือ จุดพลิกผันสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของผู้เรียนและบัณฑิตคืออะไร

1.6) ผลกระทบประเภทต่าง ๆ (Impacts) มุ่งเน้นการทำความเข้าใจเฉพาะผลกระทบต่าง ๆ ทั้งผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบ (positive and negative impacts) ผลกระทบทางตรงและทางอ้อม (direct and indirect impacts) ผลกระทบที่คาดหวังและไม่ได้คาดหวัง (expected and unexpected impacts) ที่มีต่อตัวผู้เรียน / บัณฑิต และต่อชุมชน / พื้นที่การเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการประเมินผลกระทบรวม (gross impacts) ที่มีความเชื่อมโยงกับการกระทำการ การมีบทบาท หรือการมีส่วน (contribution) ในการทำให้ชุมชนที่อยู่อาศัยของตนเอง และ / หรือ ม.ชีวิต บรรลุผลหรือไม่บรรลุผลที่ต้องการ หรือมากกว่า น้อยกว่า ที่คาดการณ์ไว้ขององค์กรภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชน หรือพื้นที่โดยเฉพาะในกรณีของการแสดงบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนหรือบัณฑิตในชุมชน / กลุ่ม-องค์กร / สถาบัน ที่สร้างขึ้นว่าสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ที่เท่าเทียมหรือเป็นธรรมมากขึ้นระหว่างภาครัฐ / องค์กรของรัฐ, ภาคเอกชน / ทุน และภาคชุมชน / ประชาสังคม ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไร ในมิติใด ทั้งนี้ เป็นการประเมินผลกระทบที่ไม่ได้ขจัดบทบาทขององค์กรภาคีอื่น ๆ ที่มีส่วนในการทำให้ผู้เรียน / บัณฑิต และชุมชนมีชีวิตที่ดีขึ้นหรือแย่ลง หรือสามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้มากหรือน้อย หรือไม่อย่างไร เพราะมองว่า ในความเป็นจริงหรือในชีวิตจริงนั้น ผู้เรียน บัณฑิต ประชาชน ชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทขององค์กรอื่น ๆ หรือได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์จากองค์กรอื่น ๆ ในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะกับบทบาทของ สรพ. หรือมหาวิทยาลัยชีวิตเท่านั้น ยกตัวอย่าง เช่น กรณีของการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตของผู้เรียน บัณฑิต อาจารย์ และชุมชน และถ้ามีการขยายผลออกไปนั้น ในความจริงนั้นพวกเขาไม่ได้รับสิ่งเหล่านี้มาจากการเรียนรู้หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต เท่านั้น แต่อาจจะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือมีทุนเดิมด้านนี้อยู่แล้ว หรืออาจได้รับจากข่าวสาร สื่อประเภทต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและในภาคสาธารณะ ระบบออนไลน์ หรือ อาจจะได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ที่จัดโดยองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในช่วงเวลา 15 กว่าปีที่ผ่านมา ของการขับเคลื่อนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของประเทศไทย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงไม่สามารถกล่าวอ้างได้ว่า ผลกระทบ (Impacts) ด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการเรียนรู้ในมหา วิทยาลัยชีวิตเท่านั้น แต่เป็นผลกระทบรวมที่เกิดขึ้น ที่เป็นผลงานร่วมกันหรือการมีส่วน (contribution) ของหลาย ๆ ภาคส่วนด้วยกัน

1.7) บทเรียนที่เรียนรู้ / ประสบการณ์ในการทำงานที่มีคุณค่า ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทเฉพาะของแต่ละแห่ง และภาพรวมทั้งหมด จะมุ่งทำความเข้าใจในสิ่งที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ว่ามีความเกี่ยวข้องกับปัจจัย-องค์ประกอบใดบ้าง การถอดบทเรียน หรือสังเคราะห์เป็นบทเรียนที่เรียนรู้ โดยเฉพาะความไม่สำเร็จหรือความล้มเหลวดังกล่าวจะช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และ/หรือ สามารถก้าวข้ามปัญหาอุปสรรคที่เผชิญ หรือเกิดการก้าวกระโดดในอีกขั้นหนึ่งได้หรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร ยกตัวอย่างเช่น กรณีของศูนย์การเรียนแห่งหนึ่งในภาคเหนือ ที่ได้รับการสนับสนุนจากการไฟฟ้า ฯ มีอาคารใหญ่โต มีทรัพยากรต่าง ๆ เพียบพร้อม แต่มีปัญหาด้านธรรมาภิบาลของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง หรือ บุคลากรที่เป็นแกนหลักในพื้นที่ ทำให้เกิดความขัดแย้งแตกแยก กรณีเช่นนี้เราเข้าใจว่าอย่างไร มันเกิดอะไรขึ้น เราเรียนรู้อะไร และเราจะป้องกันได้อย่างไร เป็นต้น หรือกรณีของศรป. แห่งหนึ่ง ที่ไม่ได้ก่อเกิดขึ้น ภายใต้ความร่วมมือของแกนหลักจากภาคส่วนต่าง ๆ และ/หรือ เครือข่ายประเภทต่าง ๆ หรือเกิดขึ้นภายใต้ความขัดแย้งและการช่วงชิงอำนาจกัน ส่งผลทำให้เครือข่ายลดน้อยลง รวมทั้งส่งผลกระทบต่อจำนวนผู้เรียนและภาพลักษณ์ของ ม.ชีวิต ในพื้นที่นั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่มีการร่วมลงทุนใน

การจัดการศึกษา ด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนตัว[11] ดังนั้น บทเรียนเหล่านี้ ต้องมีการนำมาสู่การทำความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ใหม่ หรือศักยภาพใหม่ ๆ ในการบริหารจัดการ หรือการสร้างความร่วมมือแบบใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นด้วย

1.8) ความพึงพอใจ จุดแข็ง จุดอ่อน ศักยภาพ ข้อจำกัด และปัญหาอุปสรรค ของระบบ กลไกและกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในทุกระดับ ทุกพื้นที่ จากมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่สำคัญ 3-4 กลุ่ม คือ อาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิต นักศึกษา / ผู้เรียน และผู้ลาออกกลางคัน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

2) ขอบเขตในเชิงพื้นที่เป้าหมาย (ที่สามารถทำได้จริง)

การจัดเก็บข้อมูลครั้งนี้ครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายในทุกจังหวัดที่มีมหาวิทยาลัยชีวิตตั้งอยู่และมีการจัดกระบวนการเรียนรู้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 จนถึงปัจจุบัน รวมทั้งสิ้น 10 ศรป. 34 จังหวัด 42 พื้นที่เรียนรู้ (บางจังหวัดได้จัดเก็บข้อมูลใน 2 หรือ 3 ศูนย์การเรียนรู้ / พื้นที่เรียนรู้) ประกอบด้วย

ศรป. เชียงใหม่ ประกอบด้วย 5 ศปจ. ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย น่าน ลำปาง และแม่ฮ่องสอน

ศรป. สุโขทัย ประกอบด้วย 5 ศปจ. ได้แก่ กำแพงเพชร พิษณุโลก อุตรดิตถ์ สุโขทัย (รวม ศรช.ศรีสัชนาลัย) และตาก

ศรป.นครสวรรค์ ประกอบด้วย 3 ศปจ. ได้แก่ นครสวรรค์ อุทัยธานี และชัยนาท

ศรป. อุดรธานี ประกอบด้วย 3 ศปจ. ได้แก่ เลย หนองคาย และอุดรธานี

ศรป. มหาสารคาม ประกอบด้วย 4 ศปจ. ได้แก่ สกลนคร มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และบุรีรัมย์

ศรป. ศรีสะเกษ ประกอบด้วย 2 ศปจ. ได้แก่ ศรีสะเกษ และสุรินทร์

ศรป. ชัยภูมิ ประกอบด้วย 3 ศปจ. และ 1 ศรช. ได้แก่ ชัยภูมิ นครราชสีมา ศรช. ปากช่อง และสระบุรี

ศรป. สมุทรสงคราม ประกอบด้วย 2 ศปจ. ได้แก่ สมุทรสงคราม และราชบุรี

[11] ซึ่งในเบื้องต้น พบว่า การลงทุนหรือร่วมดำเนินการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนตัวนั้น มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือทำให้ไม่ต้องแสวงหาทรัพยากร สามารถทำได้ทันที ไม่ต้องรอเวลา แต่ข้อเสียคือ ทำให้รู้สึกว่าเป็นสมบัติของตน และส่งผลต่อรูปแบบการบริหารจัดการที่วางไว้เดิมว่าต้องเป็นการบริหารจัดการที่มีบุคคล/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างน้อย 3 ฝ่าย ในพื้นที่ คือ บุคลากรภาครัฐในท้องถิ่น บุคลากรจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนจากภาคชุมชน/ประชาชน แต่ในทางความเป็นจริง รูปแบบการบริหารจัดการแบบนี้ไม่ค่อยได้รับความสำคัญ ถ้าเป็นในกรณีของการสร้าง ม. ชีวิตหรือศูนย์การเรียนรู้ด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนตัว เพราะมีลักษณะที่มีอำนาจมากกว่าภาคี หรือมีอำนาจไม่เท่ากัน หรือเกิดลักษณะการผูกขาดการตัดสินใจ (ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม) ตรงนี้ถือเป็นบทเรียนสำคัญ ที่ทุกฝ่ายพึงระวังและนำมาใช้เป็นอุทาหรณ์

ศรป. สุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย 4 ศปจ. ได้แก่ ชุมพร (รวม ศรช. หลังสวน) สุราษฎร์ธานี (รวม ศรช. ไชยา และ ศรช. เวียงสระ) กระบี่ และภูเก็ต

ศรป.สงขลา ประกอบด้วย 3 ศปจ. ได้แก่ นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา

นอกจากนี้ยังได้จัดเก็บข้อมูลตัวแทนหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยชีวิต ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) โดยการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักติดตามและประเมินผลอุดมศึกษา (สดป.) และผู้อำนวยการสำนักมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษา (สมอ.)

3) ขอบเขตในเชิงกลุ่มเป้าหมายประเภทต่าง ๆ (ที่สามารถทำได้จริง)

การศึกษาเชิงคุณภาพครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์ระดับลึกและสัมภาษณ์กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยชีวิต ได้แก่ ผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ / อาจารย์ (146 คน) หัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ (13 คน) บัณฑิต (216 คน) นักศึกษา (271 คน) ผู้ที่ลาออกกลางคัน (11 คน) นักศึกษา / บัณฑิตปริญญาโท (10 คน) และผู้บริหารสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาแห่งชาติ (สกอ.) (2 คน) นอกจากนี้ยังมีผู้ร่วมให้สัมภาษณ์ที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประเภทอื่น ๆ คือ สมาชิกครอบครัวของผู้เรียน และปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำชุมชน / ชาวบ้านในชุมชนเรียนรู้ (รวมจำนวน 22 คน) รวมทั้งสิ้น 692 คน โดยแบ่งเป็นการสัมภาษณ์ระดับลึกแบบเดี่ยว 384 ท่าน และการสัมภาษณ์กลุ่ม 69 กลุ่ม จำนวน 308 ท่าน

ทั้งนี้ได้นำข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพมาจัดทำเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ หรือแปลงข้อมูลเชิงคุณภาพบางส่วนเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ และนำเสนอเป็นค่าร้อยละ เพื่อง่ายในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะทางประชากรและสังคมที่สำคัญ และมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงในการวิเคราะห์ผลการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากจำนวนผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพมีจำนวนมากถึง 692 ราย ทำให้มีความน่าสนใจในการฉายให้เห็นภาพรวมด้วยการใช้สถิติหรือค่าร้อยละว่ากลุ่มตัวอย่างเหล่านี้มีคุณลักษณะพื้นฐานต่าง ๆ ที่สำคัญร่วมกันอะไรบ้าง

ข้อมูลพื้นฐานที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลที่เป็นบุคลากรของ ม.ชีวิต ที่มีสถานภาพ ต่าง ๆ ได้แก่ ผู้บริหาร / อาจารย์ หัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ ที่สามารถนำมาแปลงเป็นข้อมูลเชิงปริมาณครอบคลุม เพศ อายุ การศึกษา ปีที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต และอาชีพนอกเหนือจากการทำงานที่ ม.ชีวิต

สำหรับข้อมูลพื้นฐานที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพเป็นนักศึกษา บัณฑิต ผู้ลาออกกลางคัน และนักศึกษา / บัณฑิตปริญญาโท ที่สามารถนำมาแปลงเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต อาชีพหลัก และสถานภาพในชุมชน

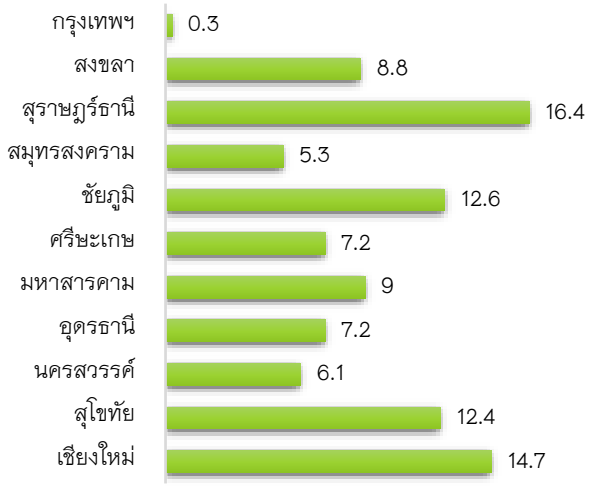
ส่วนข้อมูลของปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำชุมชน / ชาวบ้านนั้น ไม่ได้นำมาแปลงเป็นข้อมูลเชิงปริมาณและนำเสนอ ณ ที่นี้ เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์ในกลุ่มนี้เป็นผู้ร่วมให้ข้อมูลในภาพรวมของการดำเนินงานของ ม.ชีวิต ในแต่ละพื้นที่ เช่น ร่วมให้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่เรียนรู้ของนักศึกษา หรือให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนเท่านั้น ผลการนำข้อมูลพื้นฐานบางส่วนของผู้ให้ข้อมูล ที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพมาแปลงเป็นข้อมูลเชิงปริมาณมีรายละเอียดดังนี้

3.1) พื้นที่ / จังหวัด ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามพื้นที่ตั้ง ศรป. และ กทม.

ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพทั้งหมด 692 ราย อยู่ในพื้นที่ ศรป.สุราษฎร์ธานี สูงที่สุด (ร้อยละ 16.4) รองลงมา คือ ศรป.เชียงใหม่ (ร้อยละ 14.7) ศรป.ชัยภูมิ (ร้อยละ 12.6) และ ศรป.สุโขทัย (ร้อยละ 12.4)

ในขณะที่พื้นที่กรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนผู้ให้สัมภาษณ์น้อยที่สุด หรือมีเพียง 2 ท่าน ทั้งนี้ เนื่องจากโครงการ ฯ ได้รับแจ้งจากผู้บริหารของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนว่าให้สัมภาษณ์บุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำกับดูแลการดำเนินงานของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน โดยระบุให้สัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักติดตามและประเมินผลอุดมศึกษา 1 ท่าน แต่ทีมงานโครงการ ฯ ได้มีโอกาสสัมภาษณ์เพิ่มเติมผู้อำนวยการสำนักมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษาเพิ่มอีกหนึ่งท่านด้วย เพราะได้รับการพูดถึงหรือแนะนำจากท่านแรก ซึ่งถือว่าเป็นการสัมภาษณ์แบบลูกบอลหิมะ[12] (ดูแผนภาพ 3-1)

แผนภาพ 3-1
ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ
จำแนกตาม ศรป. และกรุงเทพมหานคร

[12] กล่าวคือ เป็นวิธีการเข้าถึงแหล่งข้อมูลด้วยการแนะนำต่อ ๆ กันว่าใครคือบุคคลสำคัญหรือมีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการแสวงหาคำตอบ

3.2) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามสถานภาพและพื้นที่ ศรป. และ กทม.

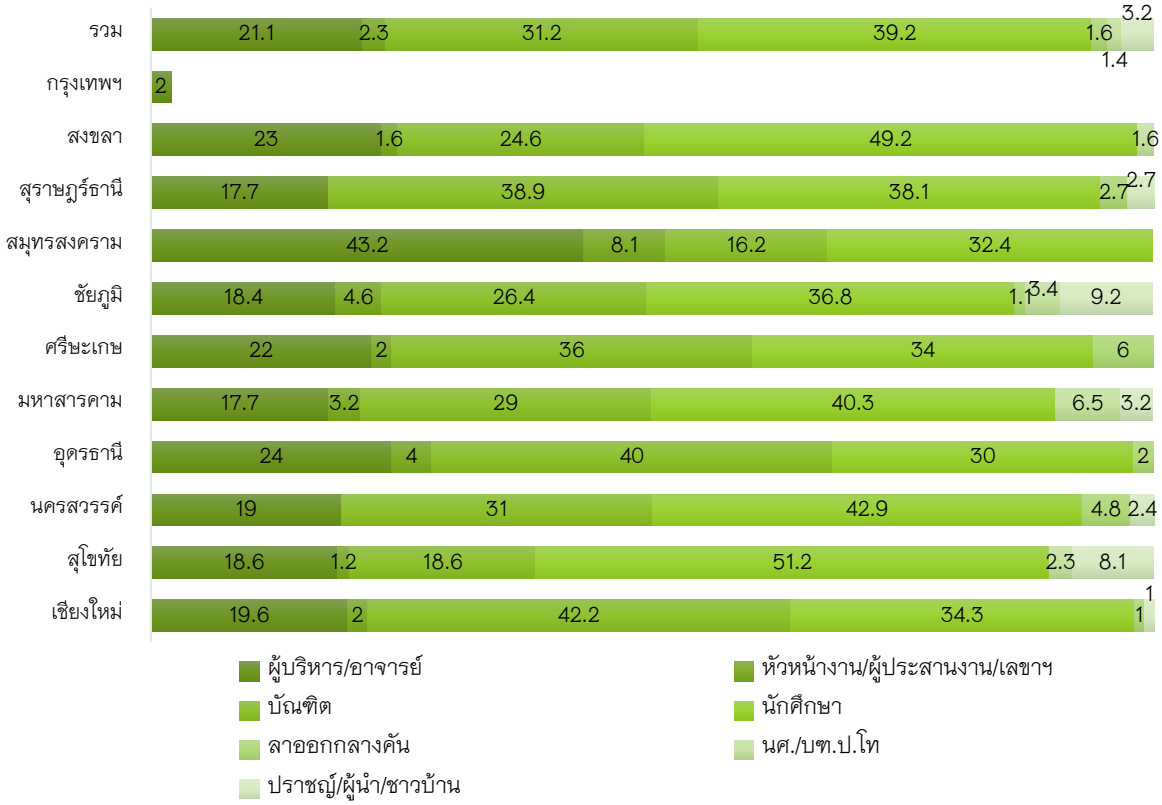
จากผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพทั้งสิ้น 692 คน พบว่า ได้สัมภาษณ์นักศึกษาสูงที่สุด (ร้อยละ 39.2) รองลงมาคือบัณฑิต (ร้อยละ 31.2) ผู้บริหาร / อาจารย์ (ร้อยละ 21.1) ปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำชุมชน / ชาวบ้าน (ร้อยละ 3.2) หัวหน้าฝ่าย / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ (ร้อยละ 2.3) ผู้ที่ลาออกกลางคัน (ร้อยละ 1.6) นักศึกษา / บัณฑิตปริญญาโท (ร้อยละ 1.4) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพจำแนกราย ศรป. พบว่า ศรป. ที่สัมภาษณ์นักศึกษามากกว่ากลุ่มเป้าหมายอื่น ได้แก่ ศรป.สุโขทัย (ร้อยละ 51.2) รองลงมา คือ ศรป.สงขลา (ร้อยละ 42.9) ศรป. นครสวรรค์ (ร้อยละ 42.9) ศรป. มหาสารคาม (ร้อยละ 40.3) และ ศรป. ชัยภูมิ (ร้อยละ 36.8)

ในขณะที่ ศรป.เชียงใหม่ ศรป.อุดรธานี ศรป.สุราษฎร์ธานี และ ศรป.ศรีสะเกษ ได้สัมภาษณ์บัณฑิตมากกว่ากลุ่มเป้าหมายอื่น (ร้อยละ 42.2, 40.0, 38.9, และ 36.0 ตามลำดับ)

ในขณะที่ ศรป.สมุทรสงคราม ที่ได้รวมทีมงานบุคลากรของสถาบัน ฯ หรือ สรพ. กลาง ไว้ด้วยนั้น ได้สัมภาษณ์ผู้บริหารและอาจารย์สูงกว่า ศรป. อื่น (ร้อยละ 43.2) (ดูแผนภาพ 3–2)

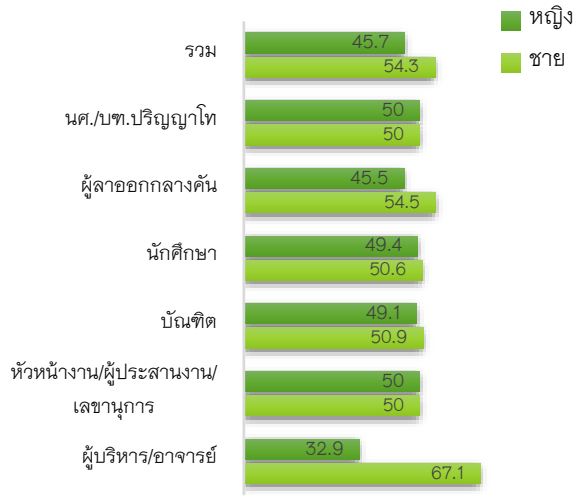
แผนภาพ 3-2
ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามสถานภาพและพื้นที่ตั้ง ศรป.

3.3) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามเพศและสถานภาพ

เมื่อพิจารณาในภาพรวมของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า สัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิงเหมือนกันทั้งกลุ่มผู้บริหาร อาจารย์ หัวหน้างาน ผู้ประสานงาน / เลขานุการ บัณฑิต นักศึกษา ผู้ลาออกกลางคัน แต่จะมีสัดส่วนสูงที่สุดในกลุ่มนักศึกษา และบัณฑิตปริญญาโท (ดูแผนภาพ 3-3)

แผนภาพ 3-3
ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ
จำแนกตามเพศและสถานภาพ

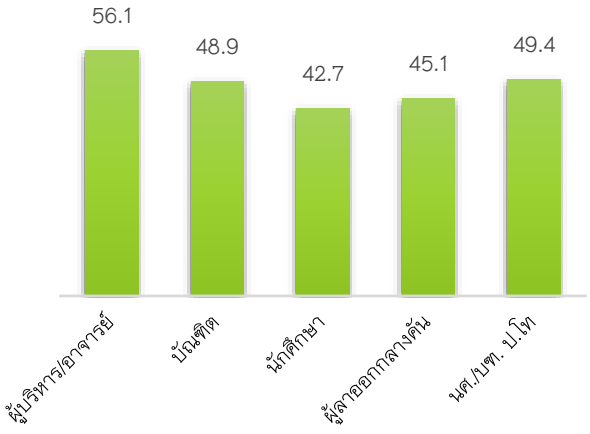

3.4) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามอายุและสถานภาพ

เมื่อพิจารณาอายุ พบว่า ผู้บริหาร / อาจารย์มีอายุเฉลี่ยสูงที่สุด คือ อายุเฉลี่ย 56.1 ปี รองลงมา คือ บัณฑิตมีอายุเฉลี่ย 48.9 ปี อยู่ในกลุ่มอายุ 50-54 ปี สูงที่สุด (ร้อยละ 22.2) รองลงมาอยู่ในกลุ่มอายุ 45-49 ปี และ 40-44 ปี (ร้อยละ 18.1 และ 16.7 ตามลำดับ) ส่วนนักศึกษา / บัณฑิตปริญญาโทมีอายุเฉลี่ย 49.4 ปี กระจายอยู่ทุกกลุ่มอายุ และผู้ลาออกกลางคันมีอายุเฉลี่ย 45.1 ปี อยู่ในกลุ่มอายุ 30-34 ปี สูงที่สุด (ร้อยละ 27.2)

ในขณะที่นักศึกษามีอายุเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ 42.7 ปี อายุต่ำสุด 18 ปี และอายุสูงสุด 83 ปี โดยสัดส่วนนักศึกษาอยู่ในช่วงอายุ 45-49 ปีสูงที่สุด (ร้อยละ 18.1) รองลงมาเป็นนักศึกษาในกลุ่มอายุต่ำกว่า 29 ปี (ร้อยละ 16.6) และกลุ่มอายุ 50-54 ปี (ร้อยละ 15.5) ซึ่งจะสังเกตได้ว่า การกระจายด้านอายุของนักศึกษาจะมีความห่างกันมากกว่ากลุ่มอื่น (ดูแผนภาพ 3-4)

แผนภาพ 3-4
อายุเฉลี่ย (ปี) ของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ
จำแนกตามสถานภาพ

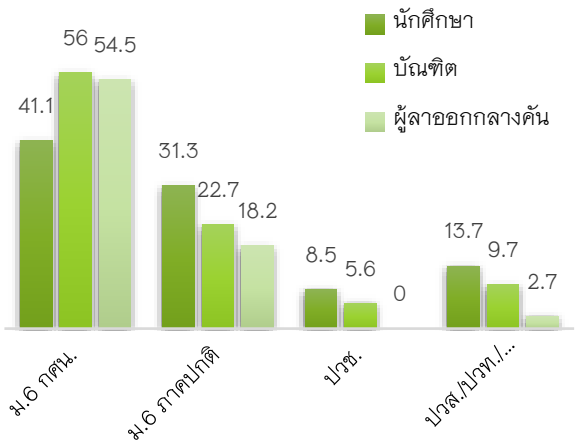
3.5) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามระดับการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

เมื่อพิจารณาระดับหรือประเภทการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต พบว่า ทุกกลุ่มผู้เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในระบบการศึกษานอกโรงเรียน หรือ กศน.สูงกว่าการศึกษาประเภทอื่น โดยพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีสถานภาพเป็นบัณฑิต (หมายถึง สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิตแล้ว) มีภูมิหลังด้านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในระบบการศึกษานอกโรงเรียน หรือ จบ กศน. ก่อนเข้ามาศึกษาใน ม.ชีวิต สูงที่สุด (ร้อยละ 56.0) รองลงมาคือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพเป็นผู้ลาออกกลางคันที่จบ กศน. มีร้อยละ 54.5 และผู้จบ กศน. ที่มีสถานภาพเป็นนักศึกษามีร้อยละ 41.0 ตามลำดับ

ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีสถานภาพนักศึกษาหรือกำลังศึกษาอยู่ที่ ม.ชีวิต (ขณะทำการสัมภาษณ์) ที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในระบบปกติ

ก่อนเข้ามาศึกษา ม.ชีวิต มีสัดส่วนสูงกว่าผู้เรียนที่มีสถานภาพอื่น ๆ (หรือคิดเป็นร้อยละ 31.3) (ดูแผนภาพ 3-5)

แผนภาพ 3-5
ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามระดับหรือประเภทการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต และสถานภาพ ณ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์

3.6) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน

สถานภาพ / บทบาทในชุมชน 3 อันดับแรกที่สำคัญ คือ การมีสถานภาพเป็นผู้นำชุมชน (เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือสารวัตรกำนัน) กรรมการหมู่บ้าน / ประธานหรือกรรมการกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้าน และทำงานในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (เช่น นายก อบต. หรือ สมาชิก อบต.)

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบสัดส่วนของสถานภาพในชุมชน ทั้ง 3 อันดับแรกนี้ พบว่า กลุ่มบัณฑิตจะมีสถานภาพในการเป็นกำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน / ผู้นำชุมชนสูงที่สุด (ร้อยละ 17.2) ขณะที่นักศึกษามีสถานภาพในการเป็นกรรมการหมู่บ้าน / ประธานหรือกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านสูงที่สุด (ร้อยละ 15.9) และทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร้อยละ 9.2 ซึ่งต่ำกว่ากลุ่มบัณฑิตที่มีสัดส่วนร้อยละ 10.6 ในขณะที่ผู้ที่ลาออกกลางคันเป็น อสม. และประธาน / กรรมการต่าง ๆ ในหมู่บ้าน / ชุมชนสูงกว่าสถานภาพอื่น ๆ ในชุมชน (ร้อยละ 27.3 เท่ากัน)

นอกจากนี้ พบว่า นักศึกษาที่ระบุว่า ไม่มีสถานภาพหรือบทบาทใด ๆ ในชุมชนเลย หรือมีสถานภาพเป็นประชาชนหรือสมาชิกธรรมดาในชุมชน มีสัดส่วนสูงกว่ากลุ่มบัณฑิตอยู่มาก (ร้อยละ 41.7 และ 25.0 ตามลำดับ) เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ลาออกกลางคันที่ระบุว่าไม่มีสถานภาพหรือบทบาทใด ๆ ในชุมชน หรือเป็นประชาชน / คนธรรมดา / สมาชิกในชุมชน พบว่ากลุ่มนี้มีสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 63.6) (ดูตาราง 3-1)

ตาราง 3-1
ร้อยละผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชนและประเภทผู้ให้สัมภาษณ์

สถานภาพ / บทบาทในชุมชน	บัณฑิต	นักศึกษาปริญญาตรี	ผู้ลาออกกลางคัน	นศ. / บฑ. ปริญญาโท
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	10.6	9.2	18.2	10.0
ผู้นำชุมชน – กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน	17.2	11.4	9.1	0
กรรมการหมู่บ้าน / ประธานกลุ่มต่างๆ	13.4	15.9	27.3	0
อาสาสมัครในชุมชน	8.8	5.2	27.3	0
กลุ่มวิสาหกิจ / ศูนย์เรียนรู้	5.6	0.7	9.1	10.0
อื่นๆ (จิตอาสา ปราชญ์ พระ หมอ ฯลฯ)	5.1	4.4	9.1	0
มากกว่า 1 สถานภาพในชุมชน	7.4	4.1	0	0
ประชาชน / สมาชิกในชุมชน	25.0	41.7	63.6	80.0
ไม่ตอบ	6.9	7.4	9.1	0
รวม	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**

3.7) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพที่จบจาก ม.ชีวิต และได้ปฏิบัติหน้าที่ให้กับ ม.ชีวิต

ผลการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า มีบัณฑิตที่จบจาก ม.ชีวิต จำนวนรวมทั้งสิ้น 24 คน และได้ปฏิบัติงานให้กับ ม.ชีวิต โดยดำรงตำแหน่ง ผอ.ศรช. 1 คน ผอ. / อาจารย์ประจำ 2 คน อาจารย์พี่เลี้ยง 11 คน อาจารย์พิเศษ 5 คน อาจารย์พิเศษ / อาจารย์พี่เลี้ยง 3 คน และผู้ประสานงาน / เลขานุการ 2 คน

3.8) ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า มีปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการเกษตร จำนวนรวมทั้งสิ้น 7 คน โดยแบ่งออกเป็นบัณฑิตที่สำเร็จจาก ม.ชีวิต ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 3 คน ซึ่งอยู่ในพื้นที่ ศปจ. ศรีสะเกษ สุรินทร์ และกระบี่ หรือแห่งละ 1 คน ขณะที่ผู้ที่มีสถานภาพเป็นนักศึกษา ม.ชีวิต และได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านมีจำนวน 1 คน จาก ศปจ. ตาก สำหรับปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีสถานภาพเป็นชาวบ้านหรืออยู่ในพื้นที่ / ชุมชนเรียนรู้อยู่แล้วมีจำนวน 3 คน

ลักษณะประชากรและสังคมของผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) ผู้บริหาร / อาจารย์

1.1) ผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการดำรงตำแหน่ง

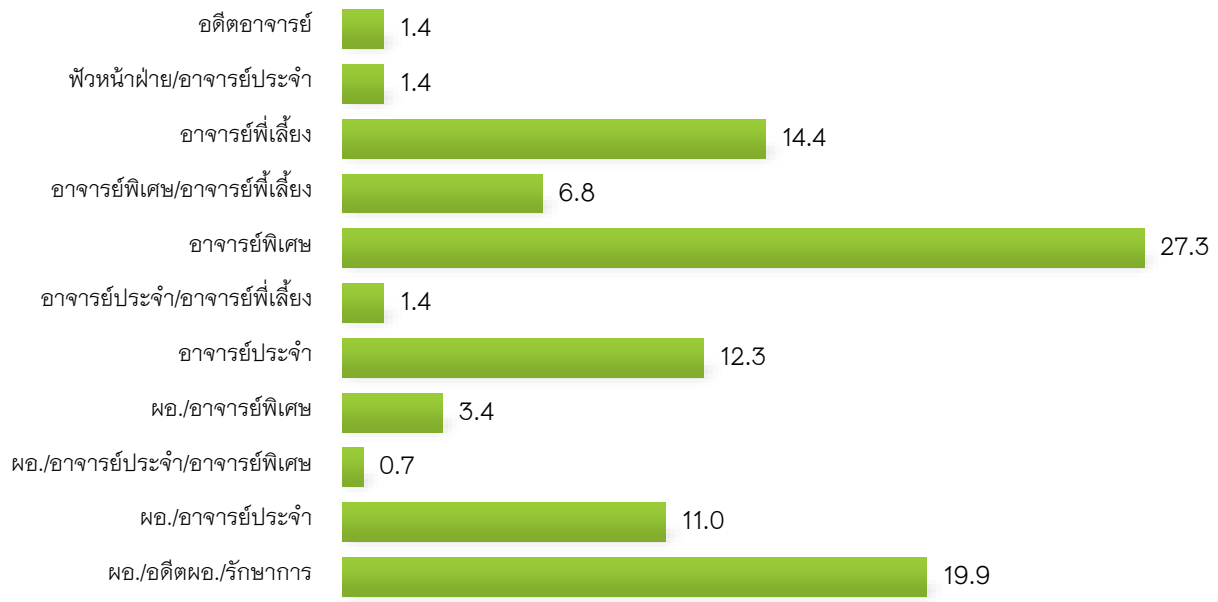
ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพที่เป็นผู้บริหาร / อาจารย์ มีรวมทั้งสิ้น 146 คน ซึ่งผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าตำแหน่งของผู้บริหาร / อาจารย์นั้นยังสามารถจำแนกออกเป็นหลายตำแหน่งหรือมีภาระงานตามที่ได้รับมอบหมายหลายหน้าที่ / ภารกิจด้วยกัน แต่ก็พบว่า ผู้ที่ทำหน้าที่เพียงตำแหน่งเดียวนั้น มีสัดส่วนสูงกว่าผู้ที่ดำรงหลายตำแหน่งหรือมีหลายหน้าที่หรือมีภารกิจหลายอย่างในเวลาเดียวกัน

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ตำแหน่งอาจารย์พิเศษ มีสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 27.3) รองลงมา คือ ตำแหน่งผู้บริหาร / ผู้อำนวยการ ศรป. / ศปจ. (ร้อยละ 19.9) ซึ่งในตำแหน่งนี้ได้นับรวมอดีตผู้อำนวยการ และรักษาการผู้อำนวยการของ ศรป. / ศปจ. ไว้ด้วย รวมถึงได้รวมบุคลากรของ สกอ. อีก 2 ท่าน ที่มีตำแหน่งในระดับบริหารไว้ในกลุ่มนี้ด้วย ในอันดับรองลงมา คือ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ระบุว่าดำรงตำแหน่งอาจารย์พี่เลี้ยง และอาจารย์ประจำเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง (ร้อยละ 14.4 และ 12.3 ตามลำดับ)

สำหรับผู้ที่มีหลายตำแหน่งหรือมีบทบาทหน้าที่หลายอย่าง หรือตั้งแต่สองตำแหน่ง / ภารกิจขึ้นไปนั้น พบว่า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเป็นทั้งผู้บริหารและเป็นอาจารย์ประจำมีสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 11.0) รองลงมา คือ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งทั้งเป็นอาจารย์พิเศษและเป็นอาจารย์พี่เลี้ยง (ร้อยละ 6.8) ขณะที่กลุ่มที่มีบทบาทเป็นทั้งผู้อำนวยการและอาจารย์พิเศษ มีร้อยละ 3.4 เป็นทั้งอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษ และเป็นทั้งหัวหน้าฝ่ายและอาจารย์ประจำร้อยละ 1.4 เท่ากัน ตามลำดับ

สำหรับผู้ที่ดำรงตำแหน่งทั้งการเป็นผู้อำนวยการ เป็นอาจารย์ประจำและเป็นอาจารย์พิเศษ หรือมีบทบาทหน้าที่สามบทบาทในคน ๆ เดียวกันนั้น พบว่า มีเพียงร้อยละ 0.7 (ดูแผนภาพ 3-6)

แผนภาพ 3-6
ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการดำรงตำแหน่ง / การปฏิบัติหน้าที่

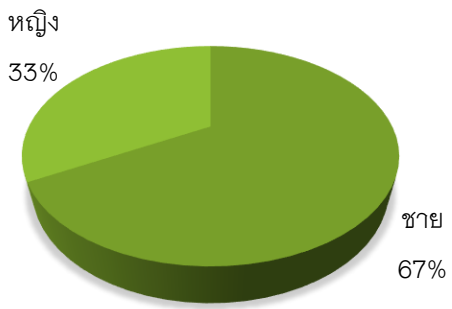
1.2) ผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามเพศ อายุ และการศึกษา

ผู้ให้สัมภาษณ์ในกลุ่มผู้บริหาร / อาจารย์ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ร้อยละ 67.1 และ 32.9 ตามลำดับ (ดูแผนภาพ 3-7) เมื่อพิจารณาอายุ พบว่า อยู่ในกลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป สูงที่สุด (ร้อยละ 41.1) โดยมีอายุเฉลี่ย 55.1 ปี อายุต่ำสุด คือ 24 ปี (อาจารย์พี่เลี้ยง-ชุมพร) อายุสูงสุด คือ 77 ปี (ดูแผนภาพ 3-8) และเกินครึ่ง คือ ผู้ที่จบการศึกษาปริญญาโท (ร้อยละ 52.1) รองลงมา คือ ผู้ที่จบการศึกษาปริญญาตรี (ร้อยละ 34.9) สำหรับกลุ่มที่ระบุว่าจบการศึกษาระดับปริญญาเอกมีร้อยละ 10.3 (ดูแผนภาพ 3-9)

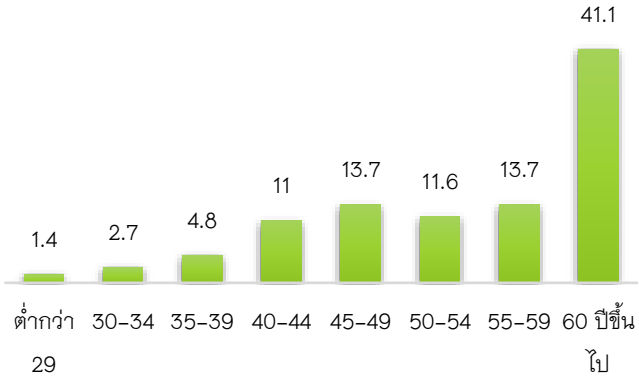
1.3) ผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามจำนวนปีที่เข้ามาร่วมงาน / เกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต

เมื่อพิจารณาระยะเวลาที่เข้ามาร่วมงานหรือเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต พบว่า ผู้บริหาร / อาจารย์เข้ามาร่วมงานหรือเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต เฉลี่ย 6.2 ปี โดยเกินครึ่งเข้ามาร่วมงานหรือเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต ในช่วงเวลา 6-10 ปี (ร้อยละ 53.5) รองลงมา คือ ช่วงเวลา 1-5 ปี (ร้อยละ 35.6) และร้อยละ 6.8 เข้ามาร่วมงานหรือเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต นานกว่า 10 ปี (ดูแผนภาพ 3-10)

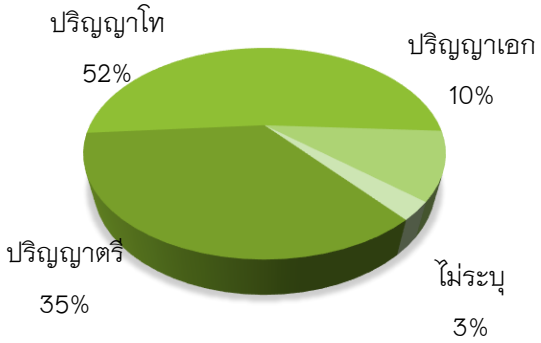
แผนภาพ 3-7
ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามเพศ

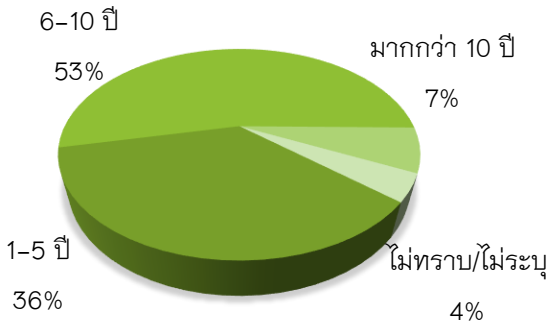
แผนภาพ 3-8
ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามกลุ่มอายุ

แผนภาพ 3-9
ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามระดับการศึกษา

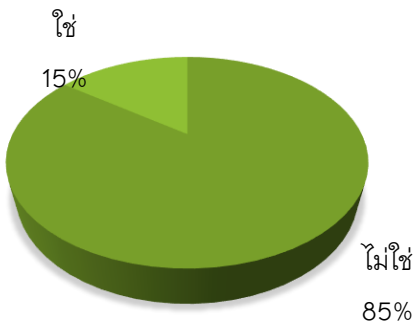
แผนภาพ 3-10
ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามระยะเวลาที่เข้ามาร่วมงาน / เกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต

1.4) ผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงการสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต หรือการเป็นศิษย์เก่าของ ม.ชีวิต ของกลุ่มผู้บริหาร / อาจารย์ที่ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า มีผู้ที่จบจาก ม.ชีวิต มีร้อยละ 15.1 โดยครึ่งหนึ่งดำรงตำแหน่งอาจารย์พี่เลี้ยง (ร้อยละ 50) รองลงมามีสถานภาพเป็นอาจารย์พิเศษ (ร้อยละ 22.7) (ดูแผนภาพ 3-11)

แผนภาพ 3-11
ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต

1.5) ผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากการเป็นผู้บริหาร / อาจารย์ที่ ม.ชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงการทำอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากการเป็นผู้บริหาร / อาจารย์ที่ ม.ชีวิต พบว่า ผู้บริหาร / อาจารย์ที่มีสถานภาพเป็นข้าราชการบำนาญในเวลาเดียวกันด้วยมีสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 21.9) รองลงมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม / สวนยาง / สวนปาล์ม (ร้อยละ 11.6) และประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ (ร้อยละ 11.0) เช่น ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขายและเกษตรกรรม ข้าราชการบำนาญและธุรกิจส่วนตัว เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า ร้อยละ 19.2 เป็นผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่นนอกจากการเป็นผู้บริหาร / อาจารย์ ม.ชีวิต เพียงอย่างเดียว (ดูตาราง 3-2)

ตาราง 3-2 ร้อยละผู้บริหาร / อาจารย์ จำแนกตามการประกอบอาชีพอื่นๆ

อาชีพอื่น ๆ นอกจากการเป็นผู้บริหาร / อาจารย์ที่ ม.ชีวิต	ร้อยละ
ข้าราชการบำนาญ	21.9
รับราชการ	8.9
นักการเมืองท่องถิ่น – อปท., สท., ผู้ใหญ่บ้าน	4.1
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	8.9
อาชีพอิสระ (นักวิชาการ นักพัฒนา นักวิจัย ทนายความ วิทยากร ฯลฯ)	4.1
เกษตรกร – สวนปาล์ม / สวนยาง / ศูนย์เรียนเศรษฐกิจพอเพียง	11.6
อาชีพอื่น ๆ (องค์กรพัฒนาเอกชน พระ อสม. พนักงานบริษัท ฯลฯ)	10.3
มีมากกว่า 1 อาชีพ (ค้าขาย, เกษตรกร, ข้าราชการบำนาญ, ธุรกิจส่วนตัว ฯลฯ)	11.0
ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่น	19.2
รวม	**100.0**

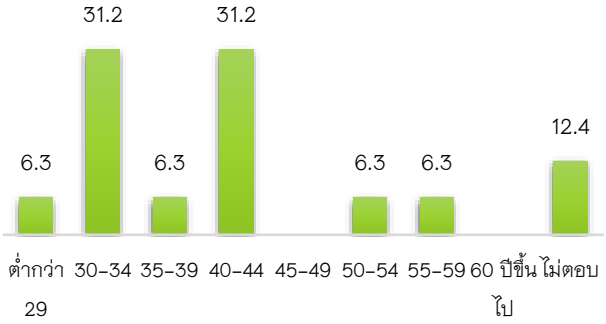

2) หัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ

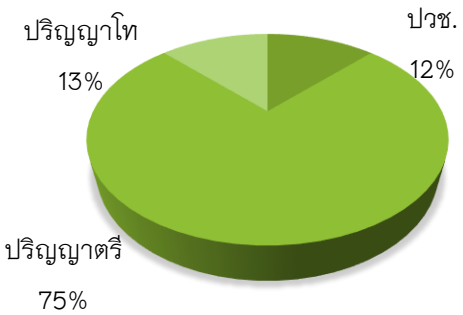
2.1) หัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามเพศ อายุ และการศึกษา

สำหรับผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพที่มีสถานภาพหรือตำแหน่งเป็นหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ มีจำนวน 16 คน แบ่งออกเป็นหัวหน้างาน 3 คน และผู้ประสานงาน / เลขานุการ 13 คน สัดส่วนเพศชายเท่ากับเพศหญิง อายุเฉลี่ย 39.3 ปี พบว่า ผู้ที่อยู่ในกลุ่มอายุ 30–34 ปี มีสัดส่วนเท่ากับผู้ที่อยู่ในกลุ่มอายุ 40–44 ปี (ร้อยละ 31.2 เท่ากัน) (ดูแผนภาพ 3–12) ส่วนใหญ่จบปริญญาตรี (ร้อยละ 75.0) (ดูแผนภาพ 3–13)

แผนภาพ 3-12
ร้อยละหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามอายุ

แผนภาพ 3-13
ร้อยละหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามระดับการศึกษา

2.2) หัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามจำนวนปีที่เข้ามาทำงาน / เกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต จบการศึกษาจาก ม.ชีวิต และอาชีพอื่นนอกเหนือจากการทำงานที่ ม.ชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนปีที่มารับตำแหน่ง / เกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต พบว่า มีการทำงานที่ ม.ชีวิต เฉลี่ย 6.2 ปี ครึ่งหนึ่งทำงานอยู่ในช่วงเวลา 6–10 ปี (ร้อยละ 50) และส่วนใหญ่ไม่ได้จบจาก ม.ชีวิต (ร้อยละ 87.5) เกินครึ่งประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากการเป็นเจ้าหน้าที่ ๆ ม.ชีวิต โดยประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ เช่น ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขายและเกษตรกรรม เป็นต้น (คิดเป็นร้อยละ 56.2) รองลงมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม / สวนยาง / สวนปาล์ม (ร้อยละ 31.3) (ดูตาราง 3–3)

ตาราง 3-3
ร้อยละหัวหน้างาน / ผู้ประสานงาน / เลขานุการ จำแนกตามจำนวนปีที่เข้ามาทำงาน / เกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต การเป็นศิษย์เก่า ม.ชีวิต และอาชีพอื่นนอกเหนือจากการทำงานที่ ม.ชีวิต

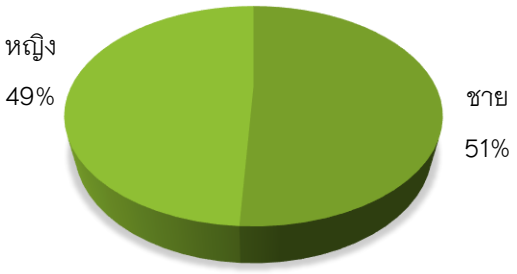
รายละเอียด	ร้อยละ
จำนวนปีที่มาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต (ปี) เฉลี่ย 6.2 ปี	
1–5 ปี	37.5
6–10 ปี	50.0
มากกว่า 10 ปี	12.5
จบการศึกษาจาก ม.ชีวิต / ศิษย์เก่า ม.ชีวิต	
ใช่	12.5
ไม่ใช่	87.5
อาชีพนอกเหนือจากทำงานที่ ม. ชีวิต	
เกษตรกรรม / สวนปาล์ม / สวนยาง / ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง	31.3
อาชีพอื่นๆ (NGO, พระ อสม. พนักงานบริษัท ฯลฯ)	12.5
มีมากกว่า 1 อาชีพ (ค้าขาย, เกษตรกร ฯลฯ)	56.2
รวม	**100.0**

3) บัณฑิต

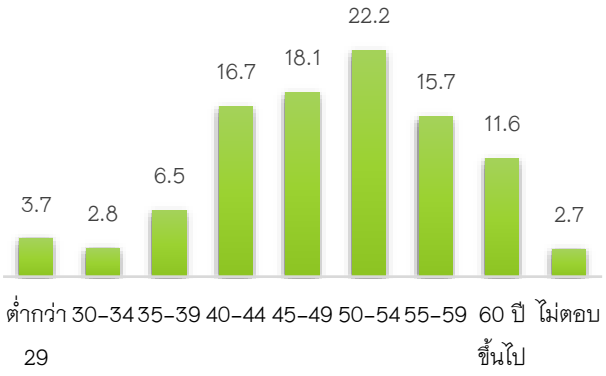
3.1) บัณฑิตจำแนกตามเพศ อายุ และการศึกษาก่อนมาเรียนที่ ม.ชีวิต

โครงการ ฯ ได้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพบัณฑิตที่จบการศึกษาจากม.ชีวิต จำนวน 216 คน คือ ผู้ที่เข้าเรียนในปี 2554, 2555, 2556 และ 2557 โดยพบว่า ผู้ที่ให้สัมภาษณ์เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง (ดูแผนภาพ 3-14) มีอายุเฉลี่ย 48.9 ปี อยู่ในกลุ่มอายุ 50-54 ปี สูงที่สุด (ร้อยละ 22.2) รองลงมาอยู่ในกลุ่มอายุ 45-49 ปี (ร้อยละ 18.1) และกลุ่มอายุ 40-44 ปี (ร้อยละ 16.7) (ดูแผนภาพ 3-15) เกินกว่าครึ่ง คือ ผู้ที่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในระบบการศึกษานอกโรงเรียน หรือ กศน. (ร้อยละ 56.0) (ดูแผนภาพ 3-16)

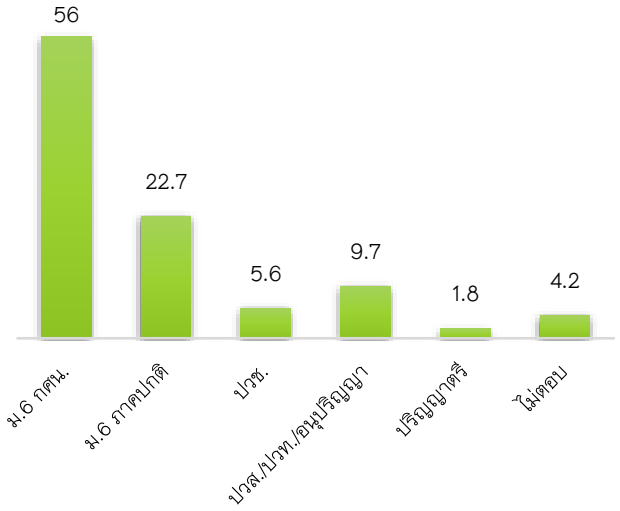
แผนภาพ 3-14
ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามเพศ

แผนภาพ 3-15
ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามกลุ่มอายุ

แผนภาพ 3-16
ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

3.2) บัณฑิตจำแนกตามการประกอบอาชีพ

เมื่อพิจารณาถึงอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีสถานภาพเป็นบัณฑิต พบว่า บัณฑิตที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย มีสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 30.1) รองลงมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ร้อยละ 28.2) (ดูตาราง 3-4)

ตาราง 3-4
ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามอาชีพ

อาชีพหลัก	ร้อยละ
เกษตรกร	28.2
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	30.1
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	4.6
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, ประธาน / กรรมการชุมชน	6.5
ราชการ / รัฐวิสาหกิจ / เกษียณ	9.3
รับจ้างทั่วไป	2.8
อื่นๆ (พระ จิตอาสา, แม่บ้าน NGO)	3.7
ลูกจ้างเอกชน	4.2
มีมากกว่า 1 อาชีพ เช่น ธุรกิจส่วนตัว, ค้าขาย, เกษตรกร	7.4
ไม่ตอบ	3.2
รวม	**100.0**

3.3) บัณฑิตจำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน

เมื่อพิจารณาสถานภาพและบทบาทในชุมชน พบว่า สถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชนของบัณฑิตสูงที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน / ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน / สารวัตรกำนัน / ผู้นำชุมชน (ร้อยละ 17.2) รองลงมาคือ บัณฑิตที่มีสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในการเป็นประธานกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน / กรรมการหมู่บ้าน (ร้อยละ 13.4) และทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ร้อยละ 10.6) อย่างไรก็ตาม พบด้วยว่าบัณฑิตที่ระบุว่าตนเองไม่ได้มีสถานภาพหรือตำแหน่ง / บทบาทใด ๆ ในชุมชน หรือเป็นบุคคล / ประชาชนคนทั่วไป มีร้อยละ 25.0 (ดูตาราง 3-5)

ตาราง 3-5
ร้อยละบัณฑิต จำแนกตามสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน

สถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	ร้อยละ
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	10.6
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, ฯลฯ	17.2
กรรมการหมู่บ้าน / ประธานกลุ่มต่างๆ	13.4
อาสาสมัคร	8.8
กลุ่มวิสาหกิจ / ศูนย์เรียนรู้	5.6
อื่นๆ (จิตอาสา ปราชญ์ พระ หมอ ฯลฯ)	5.1
มีมากกว่า 1 สถานภาพในชุมชน	7.4
ไม่มีสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	25.0
ไม่ตอบ	6.9
รวม	100.0

3.4) บัณฑิตที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นบัณฑิต พบว่า มีจำนวน 3 คน ที่ได้รับยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญด้านการเกษตร ได้แก่ บัณฑิตจาก ศปจ. ศรีสะเกษ สุรินทร์ และกระบี่

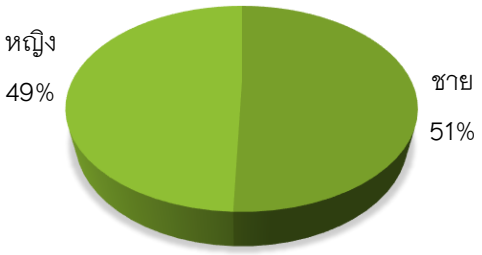

4) นักศึกษา

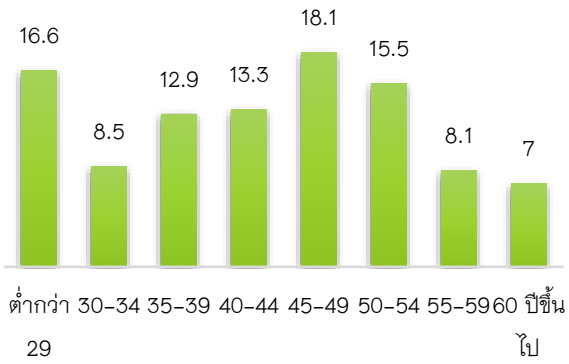
4.1) นักศึกษาจำแนกตามเพศ อายุ และการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพที่มีสถานภาพเป็นนักศึกษาหรือกำลังศึกษาอยู่ในปัจจุบันมีจำนวน 271 คน คือ ผู้ที่เข้าเรียนปี 2558, 2559 และ 2560 โดยพบว่า เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง (ดูแผนภาพ 3-17) มีอายุเฉลี่ย 42.7 ปี อยู่ในกลุ่มอายุ 45-49 ปี สูงที่สุด (ร้อยละ 18.1) รองลงมาอยู่ในกลุ่มอายุต่ำกว่า 29 ปี (ร้อยละ 16.6) และกลุ่มอายุ 50-54 ปี (ร้อยละ 15.5) (ดูแผนภาพ 3-18) เป็นผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในระบบการศึกษานอกโรงเรียนหรือ กศน. สูงที่สุด (ร้อยละ 41.0) รองลงมาเป็นผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในภาคปกติ (ร้อยละ 31.3) (ดูแผนภาพ 3-19)

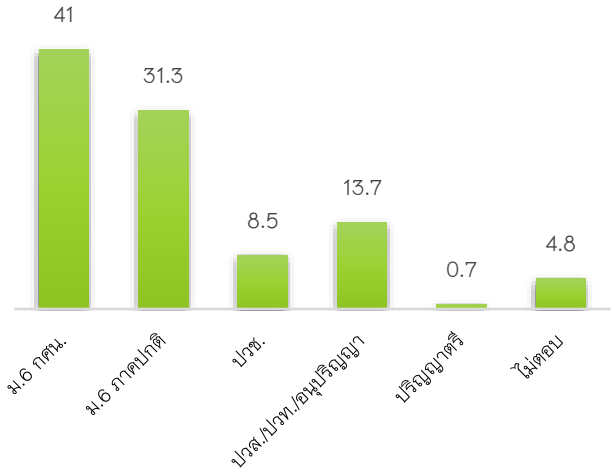
แผนภาพ 3-17
ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามเพศ

แผนภาพ 3-18
ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามกลุ่มอายุ

แผนภาพ 3-19
ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามระดับการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

4.2) นักศึกษาจำแนกตามการประกอบอาชีพ

เมื่อพิจารณาถึงการประกอบอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพที่มีสถานภาพเป็นนักศึกษา พบว่า สัดส่วนนักศึกษาที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว / ค้าขายสูงที่สุด (ร้อยละ 30.4) รองลงมาประกอบอาชีพเกษตรกร (ร้อยละ 28.0) (ดูตาราง 3-6)

ตาราง 3-6
ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามอาชีพ

อาชีพหลัก	ร้อยละ
เกษตรกร	28.0
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	30.4
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	3.7
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, ประธาน / กรรมการชุมชน	1.8
ราชการ / รัฐวิสาหกิจ / เกษียณ	6.6
รับจ้างทั่วไป	6.6
อื่นๆ (พระ จิตอาสา กลุ่ม แม่บ้าน NGO)	4.4
ลูกจ้างเอกชน	8.5
มีมากกว่า 1 อาชีพ เช่น ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย, เกษตรกร	4.8
ไม่ตอบ	5.2
รวม	**100.0**

4.3) นักศึกษาจำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน

เมื่อพิจารณาสถานภาพ / บทบาทในชุมชน พบว่า สัดส่วนของสถานภาพ / บทบาทในชุมชนของนักศึกษาสูงที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ การเป็นประธานกลุ่มต่างๆ ในชุมชน / กรรมการหมู่บ้านสูงที่สุด (ร้อยละ 15.9) รองลงมา คือ กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน / ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน / สารวัตรกำนัน / ผู้นำชุมชน (ร้อยละ 11.4) และทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ร้อยละ 9.2) แต่อย่างไรก็ตามยังมีนักศึกษาที่ระบุว่าตนเองไม่มีบทบาทใดๆ ในชุมชนเลยสูงถึงร้อยละ 41.7 (ดูตาราง 3-7)

ตาราง 3-7
ร้อยละนักศึกษา จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน

สถานภาพ / บทบาทในชุมชน	ร้อยละ
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	9.2
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ	11.4
กรรมการหมู่บ้าน / ประธานกลุ่มต่างๆ	15.9
อสม.	5.2
กลุ่มวิสาหกิจ / ศูนย์เรียนรู้	0.7
อื่นๆ (จิตอาสา ปราชญ์ พระ หมอ)	4.4
มากกว่า 1 สถานภาพในชุมชน	4.1
ไม่มีตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	41.7
ไม่ตอบ	7.4
รวม	**100.0**

4.4) นักศึกษาที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์นักศึกษา พบว่า มีนักศึกษา 1 คน ที่ได้รับยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญด้านการเกษตร ได้แก่ นักศึกษาจาก ศปจ. ตาก

5) ผู้ลาออกกลางคัน

5.1) ผู้ลาออกกลางคันจำแนกตามเพศ อายุ และการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

โครงการ ฯ ได้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพผู้ลาออกกลางคัน จำนวน 11 คน โดยพบว่า เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง (ดูแผนภาพ 3-20) มีอายุเฉลี่ย 45.1 ปี อยู่ในกลุ่มอายุ 30-34 ปี สูงที่สุด (ร้อยละ 27.2) รองลงมาอยู่ในกลุ่มอายุ 50-54 ปี (ร้อยละ 18.2) (ดูแผนภาพ 3-21) เป็นผู้ที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในระบบการศึกษานอกโรงเรียน หรือ กศน.สูงที่สุด (ร้อยละ 54.5) (ดูแผนภาพ 3-22)

5.2) ผู้ลาออกกลางคันจำแนกตามการประกอบอาชีพ

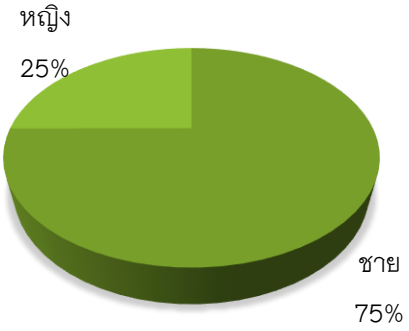
เมื่อพิจารณาถึงการประกอบอาชีพของผู้ที่ลาออกกลางคัน พบว่า สัดส่วนของผู้ที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว / ค้าขายมีสัดส่วนเท่ากับผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ร้อยละ 27.3 เท่ากัน) (ดูตาราง 3-8)

5.3) ผู้ลาออกกลางคันจำแนกตามสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน พบว่า ผู้ลาออกกลางคันมีสถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชนสูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ การเป็นประธานกลุ่มต่างๆ ในชุมชน / กรรมการหมู่บ้าน และ อสม. (ร้อยละ 27.3 เท่ากัน) รองลงมา คือ ทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ร้อยละ 18.2) แต่อย่างไรก็ตามยังมีผู้ลาออกกลางคันที่ระบุว่าไม่มีตำแหน่ง / บทบาทใดๆ ในชุมชนเลยสูงถึงร้อยละ 63.6 (ดูตาราง 3-9)

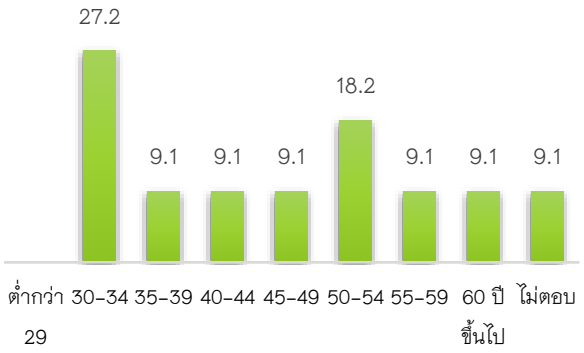

แผนภาพ 3-20
ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามเพศ

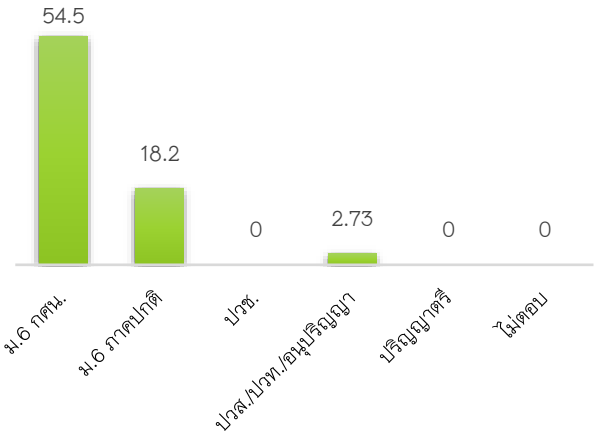
แผนภาพ 3-21
ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามอายุ

ตาราง 3-8
ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามอาชีพ

อาชีพหลัก	ร้อยละ
เกษตรกร	27.3
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	27.3
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	9.1
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ	9.1
ลูกจ้างเอกชน	18.1
ไม่ตอบ	9.1
รวม	100.0

แผนภาพ 3-22
ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามระดับการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

ตาราง 3-9
ร้อยละผู้ลาออกกลางคัน จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน

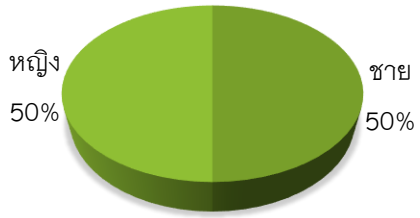
สถานภาพ / บทบาทในชุมชน	ร้อยละ
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	18.2
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ	9.1
กรรมการหมู่บ้าน / ประธานกลุ่มต่างๆ	27.3
อาสาสมัคร	27.3
กลุ่มวิสาหกิจ / ศูนย์เรียนรู้	9.1
อื่นๆ (จิตอาสา ปราชญ์ พระ หมอ)	9.1
มีมากกว่า 1 สถานภาพในชุมชน	0.0
ไม่มีตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	63.6
ไม่ตอบ	9.1
รวม	100.0

6) นักศึกษาและบัณฑิตปริญญาโท

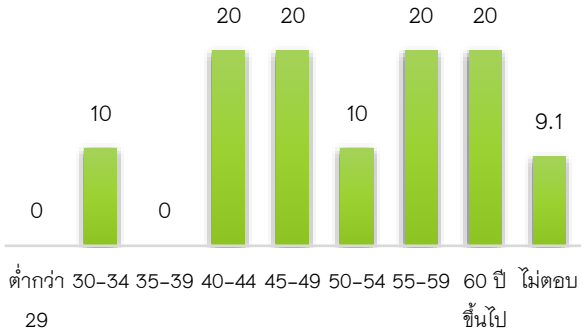
6.1) นักศึกษาและบัณฑิตปริญญาโทจำแนกตามเพศ อายุ และการศึกษาก่อนมาเรียน ม.ชีวิต

โครงการ ฯ ได้สัมภาษณ์เชิงคุณภาพผู้ที่มีสถานภาพเป็นนักศึกษาระดับปริญญาโทและบัณฑิตระดับปริญญาโทจำนวน 10 คน โดยพบว่า เป็นเพศชายและหญิงเท่ากัน (ดูแผนภาพ 3-23) มีอายุเฉลี่ย 49.4 ปี (ดูแผนภาพ 3-24) จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งหมด (ร้อยละ 100.0)

แผนภาพ 3-23
ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามเพศ

แผนภาพ 3-24
ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามอายุ

6.2) นักศึกษา / บัณฑิตปริญญาโทจำแนกตามการประกอบอาชีพ

เมื่อพิจารณาการประกอบอาชีพ พบว่า นักศึกษาระดับปริญญาโทและบัณฑิตระดับปริญญาโทที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว / ค้าขายสูงถึงร้อยละ 60 (ดูตาราง 3-10)

ตาราง 3-10
ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามการประกอบอาชีพ

อาชีพหลัก	ร้อยละ
เกษตรกร	10.0
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	60.0
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	10.0
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ	–
ราชการ / รัฐวิสาหกิจ / เกษียณ	10.0
รับจ้างทั่วไป	–
อื่นๆ (พระ จิตอาสา กลุ่ม แม่บ้าน NGO)	–
ลูกจ้างเอกชน	10.0
มากกว่า 1 อาชีพ เช่น ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย, เกษตรกร	–
ไม่ตอบ	–
รวม	100.0

6.3) นักศึกษาและบัณฑิตปริญญาโท จำแนกตามสถานภาพ / บทบาทในชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพ ตำแหน่ง บทบาทในชุมชน พบว่า นักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโทที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ระบุว่า ไม่มีตำแหน่งหรือบทบาทใด ๆ ในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่สูงถึงร้อยละ 80 (ดูตาราง 3-11)

ตาราง 3-11
ร้อยละนักศึกษาและบัณฑิตระดับปริญญาโท จำแนกตามตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน

สถานภาพ / ตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	ร้อยละ
นักการเมืองท้องถิ่น – อปท., สท.	10.0
ผู้นำชุมชน – กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ	–
กรรมการหมู่บ้าน / ประธานกลุ่มต่าง ๆ	–
อสม.	–
กลุ่มวิสาหกิจ / ศูนย์เรียนรู้	10.0
อื่น ๆ (จิตอาสา ปราชญ์ พระ หมอ)	–
มีมากกว่า 1 สถานภาพในชุมชน	–
ไม่มีตำแหน่ง / บทบาทในชุมชน	80.0
ไม่ตอบ	–
รวม	100.0

7) ปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำชุมชน / ชาวบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน คือ ผู้ร่วมให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ โดยเฉพาะข้อมูลในพื้นที่ หรือชุมชนเรียนรู้ที่มหาวิทยาลัยชีวิตในพื้นที่นั้น ๆ เลือกให้เป็นพื้นที่ / ชุมชนเรียนรู้ของผู้เรียน รวมทั้งร่วมให้ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน / กิจกรรมของผู้เรียน โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้นำชุมชน / ชาวบ้านที่ให้สัมภาษณ์ จำนวนทั้งสิ้น 22 คน แบ่งออกเป็นปราชญ์ชาวบ้าน 3 คน (ในพื้นที่ ศปจ. เชียงใหม่ ศรช.หลังสวน และ ศรช.กระบี่) และผู้นำชุมชน / ชาวบ้านจำนวน 19 คน (ในพื้นที่ ศปจ. กำแพงเพชร ชัยนาท สกลนคร ปากช่อง สระบุรี และหลังสวน)

วิธีการเลือกพื้นที่และตัวอย่างในการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผล

การวิจัยครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับพื้นที่ ๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านบริบทต่าง ๆ ในหลาย ๆ ระดับ ทั้งระดับศูนย์แม่ข่าย ระดับจังหวัด และระดับชุมชน / พื้นที่การเรียนรู้ และให้ความสนใจในการทำความเข้าใจบริบทเฉพาะ (specific context) ของแต่ละแห่งด้วย เพราะบริบทเฉพาะมีความสำคัญต่อการสร้างการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่ขึ้นกับบริบท (context-dependent knowledge) และใช้หลักกระจายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ หรืออันที่จริงใช้หลักความครอบคลุม (comprehensive) ทั้งในด้านเนื้อหา ประเด็นที่เกี่ยวข้อง บริบทเฉพาะที่มีความเชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม การเมือง ของแต่ละพื้นที่ และยังใช้หลักการสะท้อนความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ (reflexive action-based knowledge) ที่มีความเชื่อมโยงกับคำถามการวิจัยประเมินผล เพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยในครั้งนี้ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

วิธีการเก็บข้อมูล (Data Collection Methods)

1) ข้อมูลเชิงปริมาณ

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณที่จำเป็น หรือเพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้ในแบบสอบถาม ในระหว่างที่อยู่ในพื้นที่ อาทิ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนนักศึกษาและบัณฑิต ณ ปัจจุบัน หรือ ณ ขณะที่ทำการเก็บข้อมูลอยู่ในพื้นที่ เพื่อประเมินความถูกต้องของกระบวนการเลือกตัวอย่าง หรือฐานข้อมูล / ฐานประชากรของการเลือกตัวอย่าง เพื่อการศึกษาคุณภาพหรือเชิงลึก ในกรณีนี้ ก็จะขอความร่วมมือจากอาจารย์ / เจ้าหน้าที่ในศูนย์ประสานงานระดับจังหวัด หรือระดับศูนย์การเรียนรู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับข้อมูลมากที่สุด ให้ทำการปรับตัวเลขจำนวนนักศึกษาให้เป็นปัจจุบัน โดยเฉพาะจำนวนนักศึกษาในปัจจุบัน (ที่มีการจำแนกจำนวนนักศึกษารายปีและรายชั้นปี ย้อนหลัง 3 ปี) สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณที่กำหนดไว้สำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นบัณฑิต / มหาบัณฑิต, นักศึกษาปัจจุบัน ทั้งตรีและโท, ผู้ที่ลาออกกลางคัน, อาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / วิทยากร ได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม หรือแบบสัมภาษณ์ แล้วแต่กรณี อย่างไรก็ดี คณะวิจัยได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าด้วยว่า ถ้ามีผู้ให้ข้อมูลที่ไม่สามารถเขียนได้ด้วยตนเอง หรือ การเขียนด้วยตนเองอาจทำให้เสียเวลามาก ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่มีอายุมาก มีปัญหาสายตา หรือกรณีที่อาจมีปัญหาการบาดเจ็บที่อวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการเขียนและการอ่านหรือการทำความเข้าใจข้อคำถาม ก็จะใช้วิธีการสัมภาษณ์และกรอกข้อมูล โดยนักวิจัย หรือผู้ช่วยนักวิจัย อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยหรือเก็บข้อมูลครั้งนี้ พบว่า ไม่มีผู้ให้ข้อมูลท่านใดที่ไม่สะดวกในการเขียน / ตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่เตรียมไว้แล้วทั้งหมดทุกกรณี

2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพทุกประเภท ได้ใช้วิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลาย ได้แก่

2.1) การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ในหัวข้อขอบเขตในเชิงกลุ่มเป้าหมายประเภทต่างๆ (หน้า 27) ข้างต้น ด้วยการใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก หรือแนวการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ หรือแบบกึ่งโครงสร้างที่กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีเป็นการสนทนาพูดคุยโดยไม่มีแนวคำถามหรือการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (informal talk) หรือเป็นการพูดคุยตามบริบท (specific context / context-relevant conversation) เช่น ขณะเดินทางหรือนั่งรถไปยังพื้นที่ ๆ อยู่ห่างไกลด้วยกันกับนักศึกษา / บัณฑิต / อาจารย์ เป็นต้น

2.2) วิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview method) ใช้ในกรณีที่มีผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากและผู้ให้ข้อมูลมีเวลาที่จำกัด ประกอบกับทีมวิจัยก็มีเวลาที่จำกัดเช่นกัน สำหรับการเก็บข้อมูลในกรณีนี้มีข้อดีคือ ทำให้ได้ตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลจำนวนมาก หรือครอบคลุมตามลักษณะที่ต้องการทั้งความหลากหลายทางอายุ, เพศ, ชั้นปี, พื้นที่อยู่อาศัย ฯลฯ แต่ก็มีข้ออ่อนคือ ทำให้ได้ข้อมูลของแต่ละรายที่ไม่ลึกมากนัก

2.3) การสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (participant and non-participant observations) เกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ทั้งที่ทีมวิจัยได้แจ้งไว้ล่วงหน้าให้จัดให้มีการสังเกตการณ์ และการสังเกตข้อมูลเชิงคุณภาพต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ (ที่ไม่ได้มีการเตรียมการต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า แต่เป็นข้อมูลสดที่เกิดขึ้นต่อหน้าขณะทำการศึกษาในพื้นที่) อาทิเช่น การสังเกตการณ์การจัดกระบวนการเรียนรู้ประเภทและรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เช่น การสังเกตการณ์การเรียนการสอนวิชาภูมิทัศน์สังคมและวิชากองทุนและสวัสดิการชุมชน ที่ จ.สุโขทัย, การจัดทำแผนแม่บทชุมชน, การจัดกิจกรรมในชุมชนและการนำเสนอผลการศึกษาชุมชน ที่ อ.ดอยหล่อ, อ.สารภี, อ.ดอยสะเก็ด, อ.เมือง จ.เชียงใหม่, การมีปฏิสัมพันธ์หรือการพูดคุยกับผู้นำ / ตัวแทนในชุมชนหรือ พื้นที่เรียนรู้ของนักศึกษา / ผู้เรียนใน จ.กำแพงเพชร, การจัดกลุ่มการเรียนรู้การทำผักไฮโดรโพนิกส์ของนักศึกษาที่ อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก, การฟังบรรยายนอกสถานที่โดยปราชญ์ / นักนวัตกรรมในชุมชนของนักศึกษา / ผู้เรียนที่ อ.ปากช่อง, การนำเสนอโครงงานของนักศึกษา 8 คน ที่ อ.โนนสุวรรณ จ.บุรีรัมย์ เป็นต้น โดยสรุป ได้มีโอกาสสังเกตการณ์การจัดกระบวนการเรียนรู้รูปแบบและประเภทต่าง ๆ ทั้งหมดรวม 11 ครั้ง

2.4) การเยี่ยมศูนย์การเรียนรู้ / พื้นที่การเรียนรู้ และ / หรือ การเยี่ยมชุมชน และ / หรือ วิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้อง (community visit) โดยเฉพาะชุมชนที่เป็นพื้นที่ฝึกการเรียนรู้หรือการศึกษาชุมชน หรือการเก็บข้อมูลด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนของนักศึกษา / ผู้เรียนรุ่นต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นชุมชนที่นักศึกษา / ผู้เรียนอาศัยอยู่ รวมทั้งหมด 17 ครั้ง หรือ 17 แห่ง

2.5) การเยี่ยมบ้านของนักศึกษา / บัณฑิต (home visit) **รวมถึงการเยี่ยมแปลงการผลิต / สถานประกอบการ / โรงงาน / กลุ่ม-องค์กร** โดยเฉพาะเป็นผลงานของผู้ที่ประสบผลสำเร็จในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี หรือมีผลงานโดดเด่น และอันที่จริงต้องจัดสรรเวลาในการเยี่ยมผู้ที่อาจมีปัจจัยเชิงบริบทที่ยากลำบากหรือยังไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะในประเด็นความยากลำบากในการเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งในด้านชีวิตตนเองและชีวิตครอบครัว, การเงิน / รายได้, การงาน / อาชีพ, และสุขภาพ ฯลฯ ซึ่งเป็นไปตามหลักการในการเลือกกรณีตัวอย่างแบบสุดขั้ว (extreme case sampling) หรือมีลักษณะที่สุดขั้วไปด้านใดด้านหนึ่ง (เก่งมาก / ประสบผลสำเร็จมาก และไม่ค่อยเก่ง / ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลง) เพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างที่เกิดขึ้นในกระบวนการเรียนการ

สอนที่เหมือนกัน แต่ว่าทำไมจึงทำให้เกิดผลที่แตกต่างกัน แต่ทั้งนี้ ในความเป็นจริง ยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลของผู้ที่ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ หรือเข้าถึงได้ไม่มากเท่าที่ควร เนื่องจากผู้ประสานงานในพื้นที่ไม่สามารถติดตามได้บ้าง หรือ ไม่อยากปรากฏตัว แต่ก็มีหลายพื้นที่ ๆ ทางผู้ประสานงานพื้นที่ได้จัดมาให้สัมภาษณ์ แต่ไม่มีโอกาสได้เยี่ยมบ้านหรือแหล่งที่อยู่อาศัยของนักศึกษาหรือบัณฑิตในกลุ่มนี้

โดยสรุป ทีมวิจัยได้เยี่ยมบ้านบัณฑิต / นักศึกษา / แปลงการผลิต / ผลงานด้านสถาบันการเงินของบัณฑิตและนักศึกษารวมทั้งหมด 45 แห่ง หรือ 45 ท่าน ครอบคลุมทั้งด้านแปลงการผลิตหรือศูนย์เรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง, การเกษตรทฤษฎีใหม่, การทำเกษตรผสมผสาน สวนสมรมผสมสวนยาง, การเลี้ยงไส้เดือน, การเลี้ยงผึ้ง, การทอผ้า, การนวดแผนไทย, การทำสมุนไพร, การตัดเย็บเสื้อผ้า, สถาบันการเงิน / องค์กรการเงิน, ร้านค้า, บ่อเลี้ยงปลา ฯลฯ

2.6) การเยี่ยมบ้านอาจารย์ / แปลงการผลิต / ศูนย์การเรียนรู้ด้านเทคโนโลยี / โรงงานทำปุ๋ยอินทรีย์ของอาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / ผู้บริหาร จำนวน 8 แห่ง หรือ 8 ท่าน ได้แก่ แปลงการผลิตผักอินทรีย์ของ อ.ดร. สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ แปลงการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองครบวงจรของ อ.สัญญา สร้อยเสนา จ.อุดรธานี, แปลงการผลิตแบบผสมผสานของ อ.ไพฑูรย์ ทะวะลัย จ.ร้อยเอ็ด, แปลงการผลิต / สวนผสมผสานเพื่อการพึ่งพาตนเองของ อ.สุพรรณ อินผูก และ อ.นงคราญ อินผูก อ.เมือง จ.ลำปาง, แปลงการผลิตของ อ.สมมาตร ภูเรือง จ.สุโขทัย, แปลงการผลิตบนภูเขา ของ อ.เอกภพ สุทธเขต อ.สันติสุข จ.น่าน โรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ของอ.กัลยา ทองศรีจันทร์ ที่ อ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์ และโรงงานผลิตปุ๋ยสูตรพิเศษประเภทต่าง ๆ ของ อ.อำนวย ดำช่วย อ.เขาชัยสน จ.พัทลุง

2.7) การยกตัวอย่างประกอบการอธิบาย / การจัดทำกรณีศึกษา (example and / or case study research / method) สำหรับการยกตัวอย่างกรณีต่าง ๆ ประกอบการอธิบายในตัวบท และ / หรือ การจัดทำกรณีศึกษาต่าง ๆ นั้น มีหลายประเภท หลายระดับ ทั้งกรณีตัวอย่าง หรือกรณีศึกษาระดับบุคคล / ครอบครัว ระดับกลุ่มเรียนรู้ (ดังเช่น กรณีตัวอย่างกลุ่มการเรียนรู้ของนักศึกษาในพื้นที่ อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก ที่มีจุดเน้นในการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับการสร้างอาชีพ โดยมีอาจารย์ที่เชี่ยวชาญด้านการเกษตรให้การสนับสนุนทางวิชาการอย่างใกล้ชิด), ระดับรายวิชา (ดังเช่น กรณีตัวอย่างการเรียนรู้รายวิชา ภูมิทัศน์สังคม ของ ศรช.บ้านกล้วย สุโขทัย และวิชาสุนทรียศาสตร์ ของ ศปจ.บ้านร้องขุ่น เชียงใหม่ ที่ใช้ชุมชนไทลื้อเป็นแหล่งเรียนรู้) กรณีตัวอย่างระดับศูนย์การเรียนรู้ / พื้นที่การเรียนรู้ (ดังเช่น กรณีของ ต.คีรีวง อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ และ ศรช.บ้านวังจาน จ. มหาสารคาม เป็นต้น) ระดับองค์กร / สถาบันที่มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจการแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ และการเรียนรู้ที่ได้ผลรูปธรรมในชีวิตจริงของผู้เรียน / บัณฑิต และชุมชน (ดังเช่น กรณีวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวบ้านต้นผึ้ง จ.นครพนม, กรณีวิสาหกิจชุมชนยางพาราตำบลพรุพี อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี และกรณีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรเพื่ออาหารปลอดภัยกรีนมาร์เก็ต พิษณุโลก จำกัด จ.พิษณุโลก) และ / หรือ กรณีตัวอย่างในระดับจังหวัด กรณีที่มีข้อมูลที่น่าสนใจ ที่เชื่อมโยงกับคำถามการวิจัย อาทิเช่น กรณีของ ศปจ. หนองคาย ที่มีองค์กรธุรกิจหรือรีสอร์ทให้การสนับสนุนพนักงานของรีสอร์ทมาเรียนเป็นกลุ่ม และกรณีของ จ.ชัยภูมิ ที่มีการเชื่อมกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ในจังหวัดเรื่องการทำฝายชีวิต เพื่อสร้างการเรียนรู้และพลังชุมชนข้ามภาคีเครือข่าย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีศึกษาที่สำคัญ ที่มีผลกระทบในระดับสูง แต่ยังมีข้อมูลในระดับองค์กรไม่เพียงพอ อาทิเช่น กรณีวิสาหกิจแปรรูปข้าวตำบลบ้านผึ้ง จ.นครพนม จึงยังเป็นเพียงการวิเคราะห์หรือมุ่งเน้นการนำเสนอไปที่ตัวปัจเจกบุคคล หรือผู้เรียน ม.ชีวิต เพื่อสะท้อนการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน มากกว่าการมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอผลงานที่มีขนาดใหญ่ และมีความซับซ้อนพอควร ที่ต้องการเวลาในการศึกษาวิจัยหรือเป็นการศึกษาวิจัยที่เจาะเฉพาะเรื่องนี้

สำหรับกรณีศึกษาในระดับบุคคล / ปัจเจกบุคคลนั้น มีทั้งที่เป็นนักศึกษาและบัณฑิต แต่ส่วนใหญ่เป็นบัณฑิต รวมทั้งหมดประมาณ 40 กว่าราย ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นในประเด็นต่าง ๆ ครอบคลุมทั้งด้านการจัดการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาส การจัดตั้งโรงเรียนเพื่อเด็กในท้องถิ่น การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การจัดตั้งกลุ่ม / องค์กรผู้ผลิต การพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม การเป็นจิตอาสาพัฒนา / ช่วยเหลือสังคม การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมด้านเครื่องนุ่งห่ม การฟื้นฟูอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน การจัดตั้งสถาบันการเงิน / องค์กรการเงิน การเป็นเจ้าของธุรกิจส่วนตัวที่มีการส่งเสริมกิจกรรมชุมชน ฯลฯ ซึ่งการแสดงบทบาทต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นไปตามบริบท ศักยภาพ ความสามารถ ความสนใจ ความต้องการของตนเองและชุมชนที่แตกต่างกันไป สำหรับกรณีตัวอย่าง และ / หรือ กรณีศึกษาระดับปัจเจกบุคคลเหล่านี้ ได้รับการคัดเลือกมาจากฐานข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพทั้งหมดจำนวน 692 ราย จากทั่วประเทศ และ 40 กว่ารายนี้ ถือเป็นกลุ่มที่มีผลงานในระดับดีถึงดีมาก แต่ในรายงานเล่มนี้สามารถสะท้อนข้อมูลหรือข้อค้นพบได้อย่างละเอียดที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมในระดับต่าง ๆ ได้อย่างครอบคลุมเพียงแค่ 8 ราย ที่เหลือได้นำเสนอในสองลักษณะหรือสองรูปแบบ คือ

1) นำเสนอในลักษณะการบรรยายหรือการเล่าเรื่องสั้น ๆ ที่เชื่อมกับการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และ

2) นำเสนอในรูปตารางสรุปที่เชื่อมกับการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้นในตนเอง ครอบครัว และชุมชน สำหรับผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพหรือบัณฑิต / ผู้เรียนที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองในระดับค่อนข้างดีหรือปานกลาง ได้นำเสนอในรูปตารางสรุป เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในระดับหรือมิติต่าง ๆ อีกจำนวน 116 ราย สำหรับระดับที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงตนเอง ครอบครัว และ / หรือ ยังไม่มีบทบาทหรือผลงานในชุมชน ไม่ได้นำมาเสนอในรายงานการวิจัยครั้งนี้ และมีอีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล[13]

การยกตัวอย่างประกอบการอธิบาย และ / หรือ การจัดทำกรณีศึกษาประเภทต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนบริบทที่เกี่ยวข้องในหลาย ๆ ระดับและหลาย ๆ มิติอย่างเป็นองค์รวม และเพื่อชี้ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบัณฑิตหรือผู้เรียนกับระบบและกลไกอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนท้องถิ่นของตน นอกจากการใช้ข้อมูลปฐมภูมิหรือข้อมูลมือหนึ่ง (first-hand data) ที่ได้จากการสัมภาษณ์แล้ว ก็ยังใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ อาทิเช่น เอกสาร, สื่อ และวัสดุ-อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น บันทึกการประชุม, รายงานการวิจัย, หนังสือ / สิ่งพิมพ์ ฯลฯ และ / หรือ ข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบ / สื่อประเภทอื่น ๆ อาทิเช่น ข้อมูลจากเว็บไซต์ของ สรพ., ข้อมูลที่อยู่ในรูปวีดีโอ / ดีวีดี / ภาพถ่าย / เสียงพูดจากการประชุม ประกอบการวิเคราะห์กรณีศึกษาด้วย

[13] เนื่องจากข้อมูลมีจำนวนมาก แต่เวลาในการทำงานมีจำกัด จึงจะมอบข้อมูลส่วนนี้ให้ทีมงานของ สรพ. ในการนำไปใช้ในการวิเคราะห์และนำเสนอด้วยรูปแบบต่าง ๆ ต่อไป

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
(Data Collection Instruments)

ทั้งนี้ ได้มีการพัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูลทั้งหมด 4 เครื่องมือขึ้น ให้สอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการศึกษาวิจัยประเมินผล หรือสอดคล้องกับประเด็นคำถามในการวิจัยประเมินผล และสอดคล้องกับขอบเขตในเชิงเนื้อหา / ประเด็นสำคัญ / สิ่งที่ต้องการเจาะลึก

1) **เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ** ได้ใช้แบบสอบถามหรือแบบสัมภาษณ์ (questionnaires) ที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นโดยทีมวิจัย ที่มีความครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นในการประเมิน ที่เชื่อมกับคำถามการวิจัย ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น และได้ส่งเครื่องมือที่พัฒนาขึ้นทุกชิ้นให้กับผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (อ.นพ.พนัส พฤกษ์สุนันท์ และ อ.ดร.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์) ตรวจสอบความสอดคล้อง ความถูกต้อง ความเหมาะสม และได้แก้ไข หรือให้ข้อคิดเห็น / ข้อเสนอแนะในการปรับคำถามให้มีความสอดคล้องกับบริบท / ความเป็นจริงของผู้ให้ข้อมูลให้มากที่สุด ซึ่งทั้งสองท่านเป็นผู้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาทางเลือกของ สรพ. เป็นอย่างดี เพราะมีประสบการณ์ในการทำงานทั้งด้านการบริหารและด้านวิชาการ หรือมีหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงมาเป็นเวลานาน หรือตั้งแต่เริ่มก่อตั้งสถาบัน ฯ

2) **เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ** ในการสัมภาษณ์ระดับลึกบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายประเภทต่าง ๆ คณะวิจัยได้ออกแบบแนวทางในการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview guideline: IIG) หรือ แนวทางการพูดคุยสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (informal talk guideline) ที่มีความสอดคล้องกับบริบทเฉพาะของแต่ละกลุ่มเป้าหมายที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน 4-5 กลุ่ม (ผู้บริหารระดับต่าง ๆ, อาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้, นักศึกษา / ผู้เรียนที่มีวัย / อายุ / อาชีพที่แตกต่างกัน, บัณฑิต / ผู้สำเร็จการศึกษาที่มีบริบทและลักษณะต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน, ผู้ที่ออกกลางคัน, สมาชิกในครอบครัวของผู้เรียน / บัณฑิต, ปราชญ์ชาวบ้าน / บุคคลในชุมชนประเภทต่าง ๆ) และครอบคลุมประเด็นที่ต้องการทำความเข้าใจหรือ เป็นเครื่องมือที่สามารถรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ เพื่อตอบคำถามในการวิจัยประเมินผลให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ นอกจากนี้ เครื่องมือที่สำคัญมากอีกประการหนึ่ง ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ก็คือ ตัวผู้วิจัย / คณะวิจัยเอง ที่ต้องมีการพูดคุยกันในทีมตลอดเวลา เพื่อประเมินว่า เรารู้และเข้าใจอะไรแล้วบ้าง และเรายังไม่รู้หรือยังไม่เข้าใจอะไร ในแต่ละวัน และเราควรปรับการทำงานให้สามารถเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้มากขึ้น ลึกขึ้น ครอบคลุมมากขึ้นได้อย่างไร นอกจากนี้ ตัวผู้วิจัยยังเป็นเครื่องมือในการสังเกตการณ์ต่าง ๆ ทั้งสังเกตการณ์การเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้, การสังเกตการจัดกระบวนการทำแผนและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผนในชุมชนของผู้เรียน, การสังเกตบริบทต่าง ๆ ที่แวดล้อม ทั้งบริบทในเชิงภูมิศาสตร์และบริบททางเศรษฐกิจ / การผลิต-สังคม-วัฒนธรรม-การศึกษา-การเมืองของแต่ละพื้นที่ ๆ มีอิทธิพลหรือส่งผลต่อวิธีคิด, พฤติกรรม / การกระทำ, บทบาทของผู้สอน ผู้เรียนและผู้สำเร็จการศึกษา รวมถึงผู้ที่ออกกลางค้นด้วย

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1) ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (SPSS) ในการประมวลผลและจัดระบบข้อมูล ด้านการสาธยาย การวิเคราะห์และการนำเสนอผล ใช้สถิติทั้งเชิงพรรณนาและเชิงอ้างอิง (descriptive and referential statistics) อธิบายอย่างเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่กำหนดหรือเลือกไว้ในกรอบแนวคิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทข้อมูลที่ได้รับมาและคำถามการวิจัยบางคำถาม ที่ได้มีการปรับให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นในเชิงการตรวจสอบความสัมพันธ์ในสิ่งที่จำเป็นต้องตรวจสอบ

2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (documentary analysis) ทั้งเอกสารของผู้เรียนแต่ละคนที่ปรากฏอยู่ในรูปโฟลเดอร์ (folder) หรือ เอกสารการเขียนแผน 4 แผน (ถ้ามีหรือในกรณีที่ศูนย์เรียนรู้นำมาให้ดู) ซึ่งบางแห่งสามารถทำได้ดีมาก เช่น กรณีจังหวัดน่านที่ให้ผู้เรียนวิเคราะห์ตนเอง มีการบันทึกตามเวลา (timeline) และนำใส่แฟ้มไว้ และเอกสารอื่น ๆ เช่น โครงงานของผู้เรียน, แผนแม่บทชุมชนที่กลุ่มผู้เรียนทำขึ้น ฯลฯ นอกจากนี้ ก็ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อจำแนกประเด็นสำคัญออกมาประกอบด้วย และจัดหมวดหมู่ (categorization) รวมถึงการวิเคราะห์แก่นประเด็นหลัก (thematic analysis) บทบาทของนักศึกษาและบัณฑิตว่ามีอะไรบ้างและจัดกลุ่มประเด็นหลักของบทบาทต่าง ๆ เหล่านั้น สำหรับการวิเคราะห์บริบท (contextual analysis) คือ การวิเคราะห์บริบทของผู้เรียน นักศึกษาและบัณฑิต โดยเฉพาะบริบทชีวิต (life context) ที่มีความเชื่อมโยงไปยังบริบทครอบครัว บริบทกลุ่ม / องค์กร และบริบทชุมชน–สังคม เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงตนเองและการแสดงบทบาทต่าง ๆ ในชุมชนและสังคม รวมไปถึงการใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์แบบมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความคิดเห็นของนักวิจัยกับข้อมูลที่ได้รับมาจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ซึ่งการวิเคราะห์เชิงสะท้อน หรือการป้อนข้อมูลเชิงสะท้อน หรือการสะท้อนภาพ (reflexivity) นี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นประเด็นญาณวิทยาและวิธีวิทยาที่ได้รับความสนใจมากขึ้นและมากขึ้น และมีงานวิจัยหลายชิ้นหรือกลุ่มวิจัยหลายกลุ่ม หลายสำนัก หลายสถาบัน นิยมนำมาใช้กันในระยะหลังมานี้ (Flyvbjerg, 2000; Day, 2012) ที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง สำหรับรายละเอียดในการวิเคราะห์แต่ละประเภท หรือการวิเคราะห์เชิงบริบทหลายชั้น หลายระดับ (multi-level contextual analysis) ที่ใช้วิเคราะห์ในบางกรณีศึกษา หรือบางพื้นที่ หรือบางศูนย์การเรียนรู้นั้น ขึ้นกับข้อมูลประเภทต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากการศึกษาแบบเจาะลึก ซึ่งมีทั้งความเหมือนและความต่าง สำหรับในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับทั้งความเหมือนและความแตกต่างไปตามบริบทเฉพาะของแต่ละคน / แต่ละแห่งด้วย พร้อมทั้งอธิบายและวิเคราะห์อย่างมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีที่ระบุไว้ในส่วนที่ 2 ของรายงานการวิจัยฉบับนี้ ซึ่งการใช้ทฤษฎี ก็ได้พยายามใช้แบบบูรณาการในการอธิบายข้อมูลหรือสิ่งที่พบ แต่ก็ไม่ได้ใช้ได้ทั้งหมดทุกแนวคิด / ทฤษฎี ทั้งนี้ขึ้นกับข้อมูลที่ได้รับมาที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาและบัณฑิตที่มีความโดดเด่นในด้านบทบาทหรือการแสดงบทบาทในชุมชนของตน

วิธีการสังเคราะห์ข้อมูล

ได้ให้ความสำคัญกับการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงวิชาการที่เชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชน แนวคิดและทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และ / หรือ การเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิดและทฤษฎีการพึ่งพาตนเอง และแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวกและการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง อย่างมีความเชื่อมโยงกับบริบทเฉพาะของแต่ละคน แต่ละแห่ง / พื้นที่ นอกจากนี้ ยังสะท้อนภาพรวมของการขับเคลื่อน / การสร้างการเปลี่ยนแปลงในบริบทของแต่ละคน แต่ละพื้นที่เรียนรู้ แต่ละจังหวัด แต่ละภาค อย่างมีความเชื่อมโยงกับบริบทในเชิงระบบและโครงสร้างของสังคมใหญ่ (super structure and / or socio-cultural-political structural context) ที่มีสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนในส่วนกลางเป็นแกนขับเคลื่อนหลักในการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นและนัยสำคัญที่เกิดขึ้นด้วย

วิธีการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผล

เนื่องจากการศึกษา วิจัย ติดตามและประเมินผลในครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับกระบวนทัศน์ วิธีวิทยา วิธีการและข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จึงจะแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผลการวิจัยติดตามและประเมินผลเชิงคุณภาพ และผลการวิจัยติดตามและประเมินผลเชิงปริมาณ และหลังจากนั้น จึงนำมาอภิปรายและเชื่อมโยงผลการศึกษาทั้งสองประเภท หรือ 2 ระดับ เข้าด้วยกัน พร้อมด้วยข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนา หรือ การปรับปรุงการทำแงานหรือการจัดการศึกษาทางเลือกของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนให้ดียิ่งขึ้น สมบูรณ์หรือได้ผลตามต้องการมากยิ่งขึ้น

4

ผลการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผล

ผลการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Results)

คำนำ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ติดตามและประเมินผลในส่วนนี้ จะเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis)[14] เกี่ยวกับบริบทที่แวดล้อม (environmental contexts) ซึ่งเป็นบริบท (context) ที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือ ม.ชีวิต ซึ่งจะเป็นการประเมินหรือพิจารณาสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงพิจารณาความสอดคล้อง ความเหมาะสม ความพอเพียง และความมีคุณภาพของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริบทนั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทด้านการพัฒนาประเทศและระบบการศึกษากระแสหลัก ที่ไม่ตอบสนองต่อชุมชนท้องถิ่น หรือคนในชนบท จึงนำมาสู่การเกิดขึ้นของ ม.ชีวิต ที่ถือว่าเป็นทางเลือกในการจัดการศึกษาเรียนรู้และการพัฒนามนุษย์ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนหรือชุมชนท้องถิ่นในชนบทของไทย โดยเฉพาะ ณ ขณะที่ก่อเกิด ม.ชีวิต เมื่อประมาณ 12 ปีที่แล้ว นอกจากนี้ ยังเป็นการวิเคราะห์เชิงสะท้อนปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามตัวแบบเชิงระบบ (system model) ครอบคลุมทั้งปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนแต่ถูกแวดล้อมด้วยบริบทต่าง ๆ ในหลาย ๆ ระดับด้วย และยังเป็นการวิเคราะห์เชิงสะท้อน ที่หยิบยกประเด็นที่เป็นการเสริมพลังหรือสร้างเสริมศักยภาพ / ความสามารถของการปฏิบัติการ (empowerment issues) ทั้งในระดับตัวบุคคล กลุ่ม องค์กร / สถาบัน เครือข่ายขึ้นมานำเสนอหรืออภิปรายประกอบด้วยตลอดการนำเสนอ เพื่อส่งเสริมหรือเสริมศักยภาพผู้อ่าน / ผู้ใช้ประโยชน์ / ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด มุมมองในทางที่ดีขึ้น เพราะเป็นการประเมินเชิงเสริมพลัง (empowerment evaluation) หรือใช้แนวคิดการสร้างเสริมพลังอำนาจในการประเมิน ดังที่ระบุไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัยติดตาม และประเมินผลของโครงการหรือรายงานผลครั้งนี้ในส่วนที่ 2

1) ปัจจัยนำเข้า (Inputs)

ความนำ

❖ บริบทของสังคมกับการก่อเกิดแนวคิดและปรัชญาการศึกษาแบบใหม่

สำหรับการวิเคราะห์เชิงสะท้อนปัจจัยนำเข้า (inputs) ณ ที่นี้ ได้ให้ความสำคัญกับการประเมินและวิเคราะห์ความเหมาะสม ความพอเพียง ความสอดคล้อง ความมีเหตุมีผล ความมีคุณภาพของปัจจัยนำเข้าด้านต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อการก่อเกิดสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือมหาวิทยาลัยชีวิต โดยเฉพาะปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ สิ่งที่มุ่งหวังอยากเห็น ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทใหญ่ของสังคมไทย (Thailand's social and environmental context) โดยเฉพาะบริบททางการศึกษาของประเทศไทยที่มีปัญหาค่อนข้างมาก เพราะถูกวิพากษ์วิจารณ์จากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายว่า ยังไม่สามารถผลิตผู้เรียนที่มีลักษณะที่พึงประสงค์ ไม่ว่าจะเป็นในมิติของการเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและศักยภาพต่อการพัฒนาประเทศในทุกด้าน (citizenship development) โดย

[14] การวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) หรือ การสะท้อนกลับ (reflexivity) ถือเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงหรือจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง และถือว่าเป็นแนวทาง/วิธีการวิเคราะห์ที่เหมาะสมกับการวิจัยเรื่องนี้ ที่ต้องการการมีปฏิสัมพันธ์ การฟังเสียงสะท้อนกลับ และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทุกคน หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้เกี่ยวข้อง/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดนั้นมีความสำคัญมากต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการยกระดับสถานภาพของ ม.ชีวิต และ/หรือ สรพ. ร่วมกัน โปรดอ่าน Flyvbjerg, 2000; Day, 2012. ประกอบด้วย

เฉพาะการพัฒนาระบบประชาธิปไตย ที่เป็นหลักการสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเสมอภาค เป็นธรรมและเท่าเทียมกัน มิติของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อก้าวสู่การเป็นมนุษย์ที่รู้แจ้งเห็นจริง เข้าใจสรรพสิ่งรอบตัวได้ตามความเป็นจริง เกิดแสงสว่างทางปัญญา และสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างสันติ และมิติของการเป็นทรัพยากรมนุษย์หรือทรัพยากรบุคคล (human resources) ที่มีคุณภาพต่อระบบการผลิตประเภทต่าง ๆ ของประเทศ ที่มีทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การบริการและเทคโนโลยี

โดยเฉพาะการเป็นสังคมการเกษตรในภาวะของการเปลี่ยนแปลง ความแปรผัน และการแข่งขันสูง ที่มีภาคอุตสาหกรรม และภาคเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาปะทะ ในภาวะของการเป็นสังคมโลกาภิวัตน์ ที่โลกเชื่อมต่อกันเป็นหนึ่งเดียว ที่มีพลังและศักยภาพในการดึงดูดคนให้ไหลตาม ถ้าไม่มีสติและปัญญาเป็นของตนเองที่แท้จริง ก็ย่อมพ่ายแพ้ต่อภาวะความผันผวนหรือความปั่นป่วนทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่กำลังพลิกผันอย่างคาดการณ์ได้ยาก หรือที่เรียกกันว่าภาวะ “Technology Disruption” ในขณะที่ไทยมีศักยภาพด้านเทคโนโลยีต่ำ หรือ ต้องพึ่งพา หรือ ต้องซื้อเทคโนโลยีในราคาที่แพงอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับการพัฒนาประเทศตามแนวคิดและทฤษฎีความทันสมัยที่ผ่านมาของไทย ที่นำเข้ามาใช้ทั้งดุ้นโดยไม่รู้จุดแข็ง จุดอ่อน ศักยภาพ ข้อจำกัดของตนเอง ทำให้ไทยพัฒนาตามแนวคิดดังกล่าวโดยขาดการวิพากษ์ การเรียนรู้ การถอดบทเรียน การสังคายนาผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง โดยเฉพาะผลกระทบเชิงลบ ทำให้ไทยต้องอยู่ในภาวะเสียเปรียบหรือเสียดุลการค้าตลอดมา เพราะต้องขึ้นต่อความรู้และเทคโนโลยีของประเทศที่ก้าวหน้าหรือมีระดับการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่สูงกว่า และเมื่อเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2540 ทำให้คนจำนวนมากต้องล้มละลาย ปิดกิจการ แรงงานเดินทางกลับสู่ชนบท โชคดีที่ยังมีชนบทหรือบ้านเกิดให้กลับไป เพราะหลาย ๆ ประเทศไม่มีหลังพิงแบบนี้ วิกฤตที่เกิดขึ้นดังกล่าว ยิ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยไม่สามารถเดินตามการพัฒนาประเทศที่ก้าวหน้ากว่าทุกด้านแบบไม่ลืมหูลืมตาหรือไม่พิจารณาบริบทของตนเองอย่างลึกซึ้งได้อีกต่อไป

แต่จะต้องมีการทบทวนและวิพากษ์ตนเอง โดยเฉพาะการที่จะต้องหันกลับมาทบทวนเส้นทางการศึกษาหรือการพัฒนามนุษย์หรือการพัฒนากำลังคนหรือการพัฒนาความเป็นพลเมืองของประเทศอย่างเข้มข้นจริงจังว่า ควรจะเป็นไปในทิศทางใด คนอีกจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา แต่ได้มีบทบาทในการร่วมพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในเรื่องการมีส่วนในการสร้างระบบการเกษตรที่อยู่ในชนบทจำนวนมาก ควรได้รับโอกาสเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการก้าวเดินต่อไปข้างหน้าด้วยหรือไม่ อย่างไร? โดยภาพรวม เราควรเดินทางไปทางไหน ที่จะทำให้คนเกิดการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง อย่างสมดุลทั้งด้านสมองหรือสติปัญญา หรือการคิด ด้านจิตใจหรือจิตด้านกาย ด้านสังคมและชุมชน การปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่สามารถใช้เป็นตัวสะท้อนหรือภาพสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองของผู้เรียน ต่อครอบครัว ต่อญาติพี่น้อง ต่อชุมชนที่ตนเกิดหรืออาศัยอยู่ และต่อสังคมไทยโดยส่วนรวม ควรเป็นอย่างไร

ทำอย่างไรจึงจะออกแบบกระบวนการเรียนรู้หรือการให้การศึกษาแบบใหม่ ๆ ที่ไม่ซ้ำรอยปัญหาเดิม คือ เรียนแล้ว ตกงาน ขาดความสุข มีแต่ทุกข์ มุ่งหาเงิน เดินผิดเส้นทาง วางคุณค่าให้วัตถุ ทิ้งถิ่น ดูหมิ่นรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง จำนวนมากจบการศึกษาสูง แต่ไม่ใช่คำตอบของหมู่บ้าน / ชุมชน เพราะเรียนในสิ่งที่ไกลตัว มองไม่เห็นปัญหาและความต้องการของตนเองและของชุมชน เรียนแล้วต้องไปทำงานรับจ้างคนอื่น แต่เงินหรือรายได้ที่ได้มาก็ไม่พอเพียง ต้องเป็นหนี้เป็นสินจำนวนมาก หรือจำนวนมากถึงกับต้องขายที่ดิน

ของพ่อแม่ บรรพบุรุษจนหมด แต่ก็ไม่ได้ช่วยทำให้ครอบครัว พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยได้ จำนวนมากไม่สามารถกลับคืนถิ่นเกิดของตนหลังจบการศึกษาหรือมีใบปริญญาที่โก้เก๋ได้ เพราะรู้สึกว่าท้องถิ่นเดิมของตนเองนั้นต่ำต้อยด้อยค่า ไม่เจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ถ้ากลับไปก็ถือว่าไม่ประสบความสำเร็จ เพราะถ้าสำเร็จต้องมีตำแหน่งหรือธุรกิจใหญ่โต ร่ำรวยทั้งวัตถุและเงินทอง มีบ้านหลังใหญ่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่จำนวนมากมหาศาล จึงจำต้องอาศัยอยู่ในเมือง แต่จำนวนมากก็ไม่ได้ประสบผลสำเร็จตามที่คนส่วนใหญ่ให้คุณค่าหรือใช้เป็นตัวชี้วัด จึงจำต้องอาศัยอยู่ในเมืองอย่างไร้ศักดิ์ศรี ไร้เงิน ไร้ราก ไร้ทางออก ขณะที่พ่อแม่ที่มีที่ดิน แต่สูงวัยมากขึ้น ไม่มีคนสืบทอดการทำการเกษตรที่หล่อเลี้ยงชีวิตของลูกหลานมาเป็นเวลานาน ทำให้ที่ดินจำนวนมากถูกทิ้งร้างว่างเปล่า ไม่ได้ใช้ประโยชน์ หรือใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ เพราะไม่มีแรงงานในครอบครัว เนื่องจากลูกหลานได้ผันตัวเองมาเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองกันเป็นส่วนใหญ่

สิ่งเหล่านี้สร้างความทุกข์ให้กับคนรุ่นพ่อแม่ที่อยู่ในชนบท ที่เป็นฐานการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองและลูกหลาน แต่ลูกหลานกลับไม่ให้คุณค่า แถมบางส่วนมีการดูถูกญาติพี่น้องของตนว่าเป็นชาวนาที่ต่ำต้อย ล้าหลัง ไม่มีใบปริญญา ทำให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัวและในชุมชนชนบทอย่างรุนแรง เพราะการให้คุณค่าที่ผิด หรือมองไม่เห็นความสำคัญของการผลิตทางการเกษตรที่ชุบเลี้ยงตนมาให้เติบโต บางครอบครัวถึงขั้นขายที่ไร่ที่นาที่สวน ขายควาย เพื่อส่งคนหรือลูกหลานเหล่านี้เรียน แต่เมื่อเรียนจบ กลับไม่สามารถเป็นความหวังใด ๆ ให้กับพ่อแม่หรือครอบครัวได้เลย อย่างไรก็ตาม ก็มีพ่อแม่จำนวนหนึ่งที่ยังต้องการให้ลูกของตนเองสุขสบาย มีตำแหน่งใหญ่โต เป็นเจ้าคนนายคน ทำงานอยู่ในหน่วยงานราชการ ยิ่งมีตำแหน่งสูงยิ่งโก้เก๋ เพื่อแสดงว่าตนเองมีความสามารถในการส่งลูกเรียนจนถึงระดับปริญญาและเพื่อแสดงให้คนอื่นหรือเพื่อนบ้านเห็นด้วยว่า ลูกของตนมีความสามารถในการเลื่อนชั้นทางสังคมหรือ “ได้ดี” กว่าลูกชาวบ้านทั่วไป บางส่วนดูถูกคนที่ไม่สามารถเลื่อนชั้นได้ ซึ่งสิ่งนี้ยิ่งทำให้เกิดการตอกย้ำหรือผลิตซ้ำความรู้สึกทางชนชั้นที่แตกต่างกันมากยิ่งขึ้น หรือเกิดการแตกตัวออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ไม่สามารถประสานเชื่อมโยงกันได้

แต่สำหรับกลุ่มที่ยังคงเดินทางไปมาระหว่างชนบทกับเมือง หรือที่นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “ระเบียงเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงระหว่างเมืองกับชนบท” (economic corridor) ส่วนใหญ่มักเป็นแรงงานรับจ้าง ที่ยังมีการศึกษาไม่สูง หรือไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากฐานะของพ่อแม่ไม่เอื้ออำนวย ประกอบกับรัฐไม่มีนโยบายในการส่งเสริมการศึกษาทางเลือกอื่น ๆ ทำให้คนกลุ่มนี้ต้องทำงานหนักทั้งในภาคอุตสาหกรรม ภาคพาณิชยกรรม และภาคบริการ แต่จากการศึกษาวิจัยหลายชิ้น ก็ได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า คนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีความใฝ่ฝันที่จะลงหลักปักฐานในชนบท หรือบ้านเกิดของตน เมื่อตนเองมีทุนก้อนหนึ่งก็อยากจะกลับไปพัฒนาการผลิต หรือทำการผลิตเลี้ยงตัวเอง หรือเมื่อสามารถใช้คืนหนี้สินให้กับสถาบันการเงิน หรือนายทุนเงินกู้ ทั้งในระบบและนอกระบบที่ตนเองและครอบครัวไปกู้ยืมมาทำการเกษตร ที่มีต้นทุนสูง แต่ราคาผลผลิตตกต่ำ เพราะขาดอำนาจในการต่อรอง และเป็นเพราะต้องขึ้นต่อภาวะตลาดที่ตนเองไม่สามารถเป็นผู้กำหนดได้ ซึ่งการใช้คืนเงินกู้นี้ต้องอาศัยเวลา หรือบางส่วนแทบจะไม่มีแนวโน้มว่าจะสามารถผ่อนชำระคืนได้หมด เพราะพอหมดก้อนเก่า ก็เข้าสู่วงจรการกู้รอบใหม่ แต่ถ้ามีความสามารถในการใช้คืนได้ ก็ไม่มีปัญหาเท่าใด แต่จำนวนมากใช้คืนไม่ได้ เพราะรายได้ไม่แน่นอนหรือไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้ เพราะราคาผลผลิตตกต่ำ ยกตัวอย่างเช่น ราคายาง ที่ปัจจุบันอยู่ที่ 3 กิโล ร้อยบาท หรือไม่ได้ผลผลิตตามที่ต้องการ หรือไม่เป็นไปตามฤดูกาลที่เคยเป็น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของภาวะอากาศหรือภาวะโลกร้อน เป็นต้น

ในขณะที่คนรุ่นใหม่อีกจำนวนมาก ก็มีความต้องการที่หลากหลาย ซึ่งจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้พบ

ด้วยว่า คนรุ่นใหม่อายุไม่มาก มีความต้องการรูปแบบการศึกษาใหม่ ๆ ที่ไม่ใช่วิธีการเรียนการสอนตามระบบแบบเดิม ที่มีลักษณะล้าหลัง เน้นประเพณีที่คร่ำครึหรือมีลักษณะอนุรักษ์นิยมล้นเกิน (hyper-conservative) และ/หรือ เน้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบเผด็จการหรือการบัญชาการหรืออำนาจเบ็ดเสร็จจากผู้สอนมากเกินไป (authoritative) ทำให้ผู้เรียนคนรุ่นใหม่ กำลังมองหาหนทางใหม่ ๆ ในการพัฒนาตนเอง หรือการศึกษาที่สามารถพัฒนาคนได้จริง ทำให้มีความสุขได้จริง และไม่ต้องวิ่งตามกระแสวัตถุนิยมและทุนนิยมล้นเกิน (hyper-materialism and hyper-capitalism) ที่ทำให้เกิดความรู้สึกทุกข์ เพราะวิ่งตามไม่ทัน

ข้อมูลและความเป็นจริงต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ ล้วนแต่เป็นปัจจัยในเชิงบริบทโครงสร้างที่มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาทางเลือกของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนทั้งสิ้น ซึ่งในช่วงเกือบ 10 ปีที่ผ่านมา ที่สถาบัน ฯ ได้นำเสนอทางเลือกในการจัดการศึกษาให้สังคม ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบริบทในระดับต่าง ๆ ไปมากพอสมควร ทั้งบริบทของสังคมใหญ่ ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทโลก บริบทของแต่ละภาค แต่ละจังหวัด แต่ละพื้นที่ รวมถึง บริบทของความเป็นเมืองกับความเป็นชนบท หรือทวิภาวะของสองสิ่งนี้ (dichotomy) ที่มีลักษณะขัดแย้งกัน และ/หรือ มีการประสานเชื่อมโยงติดต่อส่งผลต่อกัน

จึงจำเป็นต้องมีการทบทวนและฉายภาพในเชิงพัฒนาการ ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลา และเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เราได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบทโลก ที่เปลี่ยนแปลง / แปรผันตลอดเวลา ทั้งนี้ เพื่อทำให้สามารถปรับตัวหรือรับมือได้ทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทุกประเภท รวมถึงความไม่แน่นอน การลื่นไหลไปมาทั้งผู้คน ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี วัฒนธรรมที่หลากหลาย ผสมผสาน อย่างไร้ขอบเขต อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีของโลกไร้พรมแดน อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ดังกล่าวแล้วข้างต้น

สำหรับการประเมินในส่วนปัจจัยนำเข้า (inputs) นี้ จะให้ความสำคัญกับการสะท้อนภาพต่าง ๆ ทั้งด้านปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี ปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ ตั้งแต่เริ่มต้น หรืออันที่จริงก่อนการจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือ มหาวิทยาลัยชีวิตอย่างเป็นทางการ หรือตั้งแต่ช่วงที่ทำงานในรูปของมูลนิธิส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (สสวช.) รวมถึงการได้รับการสนับสนุน การสร้างความสัมพันธ์ และ / หรือ การสร้างความร่วมมือกับองค์กรภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ว่ามีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ทำให้เกิดอะไรขึ้น ทุนก่อตั้งมาจากไหน ก่อเกิดและมีพัฒนาการมาอย่างไร โดยจะเป็นการประเมินความเป็นเหตุเป็นผล ความพอเพียง ความเหมาะสม ความสามารถในการขับเคลื่อน ท่าทีและความสามารถในการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ซึ่งอันที่จริง อยากฉายภาพให้เห็นเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงหรือบางครั้งถึงขั้นวิกฤต ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดทุกระดับ ทุกประเภท ทำให้สามารถวิเคราะห์พัฒนาการ การก่อเกิดหรือจะเรียกว่ายุคก่อร่างสร้างตัว ยุคเฟื่องฟู, ยุคเผชิญกับวิกฤต (ทั้งวิกฤตจำนวนผู้เรียน และวิกฤตในองค์กรหรือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ที่มีการขึ้นค่าลงทะเบียน) และยุคของความพยายามในการปรับตัวใหม่ภายหลังวิกฤตปี พ.ศ. 2559 ซึ่งเชื่อมกับบริบทของการที่ สกอ. เข้ามา

ประเมินและได้รับการประเมินให้ผ่านเพียง 1 ศูนย์การเรียนรู้เท่านั้น[15]

❖ ปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ในภาคปฏิบัติ (Philosophy and Core Concepts in Action)

การก่อเกิดในช่วงแรก หรือยุคก่อร่างสร้างตัว (The Early Stage of Emergence) : การทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาในระบบเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

ผลจากการวิเคราะห์ปัญหา จุดอ่อนต่าง ๆ ของประเทศไทยและระบบการศึกษากระแสหลัก ตามที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นบริบทแวดล้อมที่สำคัญ (environmental context) ที่นำมาสู่การเสนอทางเลือกใหม่ในการจัดการศึกษา ซึ่งผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกท่านเชื่อว่า จะสามารถเป็นทางเลือกหรือถึงขั้นเป็นทางออกหนึ่งให้กับปัญหาหลาย ๆ อย่างที่เกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนาคนของประเทศอีกทางหนึ่งด้วย ด้วยแนวคิดและปรัชญา ที่เน้นการพัฒนาตนเองของผู้เรียน เรียนแล้วชีวิตดีขึ้นในทันที มีอยู่มีกิน มีศักดิ์ศรี อยู่อาศัยในท้องถิ่นของตนด้วยความภูมิใจในรากเหง้า ความเป็นมาของตน เรียนแล้วสามารถพึ่งพาตนเองได้ ช่วยเหลือคนอื่นได้ และเมื่อสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ก็พร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปัน หรือสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งบุคคลที่มีความสำคัญต่อการก่อเกิดหรือพัฒนาแนวคิดและปรัชญานี้ ก็คือ อาจารย์เสรี พงศ์พิศ และคณะหรือกลุ่มกัลยาณมิตร หรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเสนอทางเลือกใหม่ให้กับปัญหาการศึกษาของไทย โดยเฉพาะ อ.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ และอีกหลายท่านที่จับมือกันมาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่สมัยเป็นมูลนิธิหมู่บ้าน จนมาดำเนินการก่อตั้งเป็นสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ. 2545 และต่อมาได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (สสวช.) ในปี พ.ศ. 2549 โดยได้รับการสนับสนุนความคิดและการผลักดันจาก ศ.นพ. ประเวศ วะสี ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ภาคีภาคธุรกิจและภาครัฐ ได้แก่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.)[16] ซึ่งถือว่ามูลนิธิ สสวช. เป็นทุนทางสังคมหรือนวัตกรรมทางสังคมประเภทหนึ่งที่มีนัยสำคัญต่อการร่วมสร้าง ร่วมพัฒนาและสนับสนุนการจัดการศึกษาทางเลือกของประเทศไทยบนฐานความร่วมมือของภาคีหลายฝ่าย

ทั้งนี้ **ในช่วงแรกหรือเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2548** ได้มีความพยายามและความตั้งใจในการจัดการศึกษาด้วยการสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาที่มีอยู่แล้วในระบบ ดังเช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง[17] ซึ่งได้รับการตอบสนองทันทีจากอธิการบดีและสภามหาวิทยาลัยในช่วงนั้น และพบว่ามีผู้เรียนจำนวนมาก หรือมากถึง 1,000 กว่าคน ในการเปิดสอนปีแรก เนื่องจาก อ.เสรี พงศ์พิศ ในฐานะผู้นำองค์กร เคยทำงานมูลนิธิหมู่บ้านและมีเครือข่ายการทำงานต่าง ๆ ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนที่ทำงานกับชุมชนในชนบท ประกอบกับทาง ม.รามคำแหง เอง ซึ่งมีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยเปิด (Open University) ที่มีเครือข่ายทั่วประเทศ ทำให้มีผู้สนใจเข้ามาเรียนจำนวน

[15] โปรดอ่านเอกสารการประเมินของ สกอ. และหนังสือแจ้งผลการประเมินอย่างเป็นทางการลงวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2560 ประกอบด้วย

[16] https://www.sites.google.com/a/life.ac.th/main/prawati-sthaban/prawatikhwampenma

[17] เนื่องจาก มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นมหาวิทยาลัยเปิดและมีศูนย์การเรียนรู้หรือเครือข่ายอยู่ในขอบเขตทั่วประเทศ และจะได้ไม่ต้องลงทุนในเชิงโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก

มาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแนวคิด ปรัชญาและเนื้อหาหลักสูตรมีความน่าสนใจ สามารถตอบสนองหรือตอบโจทย์ของชุมชนในชนบท หรือคนจำนวนมากที่ต้องการการศึกษาทางเลือกแบบอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับชีวิตของตน ไม่ต้องเดินทางไกล หรือเรียนอยู่ในชุมชนของตนเป็นส่วนใหญ่

ทั้งนี้ ได้มีข้อตกลงร่วมกับผู้บริหารระดับสูงของ ม.รามคำแหง ณ ขณะนั้นว่า จะมีการจ่ายค่าตอบแทนให้ทีมงาน ม.ชีวิต หรือสถาบัน สรพ. (ซึ่ง ณ ขณะนั้นยังเป็นการทำงานในนามของ สสวช.) ประมาณร้อยละ 15 ของรายได้จากค่าเทอมของนักศึกษา เพราะ ม.ชีวิตต้องช่วยในการจัดอบรมอาจารย์หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และช่วยสอนในเรื่องที่ทางมหาวิทยาลัยรามคำแหงสอนเองไม่ได้ แต่ต่อมา ปรากฏว่า เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น โดยเฉพาะปัญหาในเรื่องการบริหารจัดการหรือการไม่ทำตามข้อตกลงที่ให้ไว้ต่อกัน ทั้ง ๆ ที่มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงอย่างเป็นทางการว่าจะทำงานร่วมกันประมาณ 5 ปี (Memorandum of Understanding – MOU) แต่เป็นข้อตกลงเชิงเกียรติยศและศักดิ์ศรีของนักวิชาการและมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษา ไม่ได้มีผลหรือภาระผูกพันกันในทางกฎหมาย แต่เมื่อดำเนินการไปได้ภาคการศึกษาเดียว ก็เกิดปัญหาเพราะทางทีมงานของ ม.รามคำแหง นำโดยผู้บริหารระดับสูง ณ ขณะนั้น ไม่ยอมจ่ายค่าบริหารจัดการตามที่ตกลงกันไว้ แถมยังบอกว่าให้ อ.เสรี พงศ์พิศ และทีมงานทั้งหมดอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องไปยุ่งกับเขา ทำให้ไม่ได้รับค่าจัดการศึกษาตามข้อตกลง หรือ อาจกล่าวได้ว่า ได้ถูกยึดหลักสูตรที่ผลิตขึ้นไปโดยไม่ได้มีการเรียกร้องหรือฟ้องร้องใด ๆ พร้อมด้วยตำราที่ผลิตขึ้น ก็มีการลอกหรือนำไปใช้ ผลิตซ้ำ ผลิตเพิ่ม โดยไม่ได้ขออนุญาตและไม่ได้มีการจ่ายค่าลิขสิทธิ์ให้กับทาง อ.เสรี พงศ์พิศ และคณะผู้แต่งแต่อย่างใด

ในช่วงต่อมาหรือประมาณปี พ.ศ. 2549 จึงจำเป็นต้องมองหาความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ แทน ซึ่งในที่สุด ก็ได้ตกลงร่วมมือกับมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครและเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏอีก 8 แห่ง ซึ่งในระยะต่อมา ก็พบปัญหาอีกเช่นกัน แต่สำหรับครั้งนี้ เป็นปัญหาเกี่ยวกับปรัชญา ปณิธาน แนวคิด และหลักการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ไม่ตรงกัน ไม่เป็นไปในทิศทางที่กำหนดหรือตกลงกันไว้เดิม เพราะทางทีมงานมหาวิทยาลัยชีวิต ต้องการให้ใช้กระบวนการและวิธีการศึกษาเรียนรู้หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ เน้นการใช้ชีวิตผู้เรียนเป็นตัวตั้ง เน้นความสัมพันธ์กับชุมชน เน้นการปฏิบัติจริง เน้นการสร้างผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลง แต่ทางทีมงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครและเครือข่าย 8 สถาบัน ไม่เข้าใจการเรียนการสอนที่ใช้ชีวิตผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้ง (student and community-based learning) หรือบางส่วนอาจจะเข้าใจ แต่ก็ไม่ได้ให้คุณค่าหรือความสำคัญมากเท่าใดหรือยังคงติดกับดักวิธีการเรียนการสอนแบบเดิม ทำให้เคลื่อนต่อไปไม่ได้ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้จำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ จนนำมาสู่แรงผลักดันจากหลาย ๆ ฝ่ายในการจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนหรือมหาวิทยาลัยชีวิตขึ้น โดยได้รับแรงกระตุ้นและแรงสนับสนุนจาก ศ.นพ.ประเวศ วะสี และผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม

ดังนั้น ณ ขั้นเริ่มต้นนี้ พบว่า ความพยายามในการสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในระบบ เพื่อจะได้ไม่ต้องใช้เงินและทรัพยากรต่าง ๆ ในการลงทุนมากเกินไปหรือไม่ต้องสร้างขึ้นมาใหม่ เพราะสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้มีทรัพยากรต่าง ๆ อยู่พร้อมแล้ว (หรือที่มักจะเรียกกันจนติดปากว่า 4M)[18] ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน ตัวโครงสร้างอาคารสถานที่ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี เครื่องไม้เครื่องมือ ระบบหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รองรับ และยังมีเครือข่ายประเภทต่าง ๆ อยู่แล้ว

[18] Man, Money, Materials, and Management (4M)

ด้วย ทำให้สามารถเริ่มได้เร็วและขยายผลได้เร็ว ผ่านระบบหรือช่องทางที่มีอยู่ แต่ก็กลับไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวัง

จึงอาจกล่าวสรุป ณ ที่นี้ได้ด้วยว่า จากความพยายามทั้งสองครั้ง พบว่า การจัดการศึกษาทางเลือกภายในระบบการศึกษาหลักที่เป็นอยู่นั้น เป็นไปไม่ได้ หรือเป็นไปได้ยากมาก ทำให้จำเป็นต้องแสวงหาแหล่งทรัพยากรใหม่ เพื่อลงมือดำเนินการหรือปฏิบัติการแปรแนวคิดและปรัชญาสู่การปฏิบัติด้วยทีมงานของผู้ริเริ่มและผู้ร่วมก่อตั้งเอง โดยได้รับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นจาก บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และองค์กรภาคีอีก 2 องค์กร ได้แก่ สวทช. และ ธกส. ก็ยังคงมีบทบาทอยู่ในช่วงการดำเนินงานช่วงแรก ๆ นับว่าเป็นการก้าวเข้าสู่ช่วงเวลาการพัฒนาและดำเนินการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนได้ตามความมุ่งหวัง หรืออยู่ในภาวการณ์และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่น่าจะช่วยให้การแปรความฝันสู่ความเป็นจริงสามารถดำเนินการได้มากกว่าในช่วงแรก ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของสถาบันการศึกษาในระบบของภาครัฐมากเกินไปที่ไม่มีความคล่องตัวและแนวคิดไม่ประสานสอดคล้องกัน – ซึ่งมีทั้งปัญหาธรรมาภิบาล คุณธรรม / จริยธรรม และปัญหาในเชิงแนวคิดและวิชาการที่ไม่เป็นไปตามแนวทางของการศึกษาทางเลือก ที่ต้องการนำพาผู้เรียน / สังคมไปสู่เป้าหมายที่มีคุณค่า ไม่ใช่แค่การศึกษา แต่เป็นการศึกษาเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งถือว่ามีความมีเหตุมีผล และมีความเหมาะสมในการแสวงหาทางเลือกใหม่ ในเมื่อแนวทางหรือช่องทางแรก เป็นไปไม่ได้ ดีกว่าปล่อยให้ล้มหรือต้องยกเลิกไป เพราะเท่ากับสังคมก็สูญเสียโอกาสและแนวทางอื่น ๆ ในการพัฒนาคน ชุมชน และสังคม ซึ่งคงเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง

ก้าวสู่การเปิดมหาวิทยาลัยทางเลือกด้วยทรัพยากรของสังคม

ช่วงที่ 2 คือ ช่วงการสร้าง ม.ชีวิต ด้วยเงินทุนสนับสนุนจาก ปตท. ประมาณปี พ.ศ. 2550–2553 เพราะ ปตท. มีฝ่ายบริหารชื่อเสียงองค์กรและกิจการเพื่อสังคม (corporate social responsibility – CSR) ซึ่งมีภารกิจโดยตรงในการสนับสนุนกิจการทางสังคมตามกฎหมายอยู่แล้วด้วย **ซึ่งนับว่าเป็นการนำทรัพยากรของสังคมมาใช้เป็นปัจจัยนำเข้า (inputs) ในการก่อเกิดสถาบันหรือนวัตกรรมทางสังคม (social innovation) ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ที่มีนัยสำคัญหรือมีความหมายต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง** โดยได้รับการสนับสนุนเงินทุนประมาณ 100 กว่าล้านบาท ซึ่งเป็นเงินทุนที่นำมาใช้ซื้อที่ดินจำนวนประมาณ 10 ไร่ ที่ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม พร้อมทั้งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่จำเป็น อาทิเช่น ถมดิน จัดตั้งระบบประปา ระบบไฟฟ้า ระบบระบายน้ำ สร้างถนน / ทางเข้า รวมถึงการก่อสร้างกลุ่มอาคารต่าง ๆ จำนวน 3 กลุ่มใหญ่ ประกอบด้วย อาคารบริหารจัดการ ห้องทำงานของบุคลากรทุกฝ่าย (บริหาร, วิชาการ, ฝ่ายสนับสนุนต่างๆ) ห้องประชุม ห้องเรียน ห้องสมุด ฯลฯ พร้อมด้วยวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น และมีเงินเหลือส่วนหนึ่ง เพื่อไว้ใช้จ่ายในการจ้างบุคลากร และเป็นเหมือนเงินทุนในการดำเนินงานขั้นต้น พร้อม ๆ กับก่อตั้งหรือสถาปนาสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) ขึ้นมา ซึ่งสถาบันได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจาก สกอ. เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2553 และมีการสรรหา / จัดจ้างบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ค่อนข้างเต็มรูปแบบตั้งแต่ต้น

อนึ่ง ปัจจัยนำเข้า (inputs) ที่มีนัยสำคัญมากอีกประการหนึ่งในช่วงนี้ ก็คือ โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะคณะกรรมการสภาสถาบันที่มีส่วนในการกำกับติดตามการทำงานของ ม.ชีวิต ซึ่งจากการพิจารณารายชื่อคณะกรรมการชุดปัจจุบันทั้งหมด พบว่า เป็นคณะกรรมการที่มาจากหลายภาค

ส่วนด้วยกัน มีทั้งจากภาคการศึกษา วิชาการ ภาครัฐ ภาคสาธารณสุขหรือสุขภาพ และภาคประชาสังคม ซึ่งมีบางส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต ตั้งแต่ต้น และบางส่วนเข้ามาในภายหลัง จากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องหลายท่าน ทำให้พอจะทราบว่า ในช่วงแรกของการก่อตั้งสถาบัน ฯ มีความพยายามที่จะแต่งตั้งปราชญ์ชาวบ้าน / ปราชญ์ชุมชน เข้ามาเป็นคณะกรรมการสภาสถาบัน หรือคณะกรรมการกำกับทิศทางของ ม.ชีวิต ด้วย แต่ได้ถูกนำชื่อออกไป เนื่องจากเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการของหน่วยงานที่กำกับดูแลมองว่า ปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ชุมชนเหล่านี้ ไม่มีคุณวุฒิตามที่หน่วยงานกำหนดไว้ เพราะไม่ได้รับปริญญา ซึ่งถ้าข้อมูลนี้เป็นจริงตามที่ได้รับมา ก็แสดงให้เห็นว่า ยังมีปัจจัยในระดับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่ยังผูกติดกับการคิดหรืออยู่กับความเคยชินแบบเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาอุปสรรคในการจัดการศึกษาทางเลือกบนฐานของประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน ที่มีความจำเป็นและนัยสำคัญที่จะต้องมีความเชื่อมโยงกับบุคลากรที่เป็นปราชญ์ชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีภูมิปัญญาที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน แต่หน่วยงานของรัฐยังไม่ค่อยเข้าใจ เลยยังไม่ให้คุณค่า หรือยังให้คุณค่าเฉพาะกับผู้ที่มีใบปริญญาที่ได้รับมาจากหน่วยงานหรือสถาบันทางการศึกษาในระบบเท่านั้น ถ้าหากข้อมูลเป็นจริงตามที่ได้รับมานี้ ตรงนี้ถือเป็นประเด็นใหญ่ในเชิงปัจจัยนำเข้า (inputs) ที่ทุกฝ่ายจำเป็นจะต้องหันกลับมามองหรือพิจารณาร่วมกัน และจะต้องมีการสื่อสารใหม่เพื่อช่วยกันทำให้ปัจจัยนำเข้าในส่วนที่เป็นนโยบาย กฎหมาย กฎระเบียบ บุคลากรขององค์กรภาครัฐนั้นสามารถสนับสนุน และ/หรือ สามารถแสดงบทบาทสนับสนุนการจัดการศึกษาทางเลือกได้จริง หรือช่วยทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือเกิดประสิทธิผลตามที่วางไว้ได้จริง

สำหรับในปัจจุบัน โครงสร้างบุคลากรในส่วนของ สรพ. กลาง มีบุคลากรจำนวนทั้งสิ้น 53 ท่าน ซึ่งมีอยู่ 3 ท่าน ที่มีภารกิจในการสนับสนุนงานในต่างจังหวัด คือที่พิษณุโลก 1 ท่าน หนองคาย 1 ท่าน และที่บุรีรัมย์อีก 1 ท่าน (โปรดดูโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรและบุคลากรของ สรพ. ในสื่อประเภทต่าง ๆของสถาบัน ฯ ประกอบด้วย)

ทั้งนี้ ตอนที่เปิดการเรียนการสอนหลักสูตร **“สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น”** (ซึ่งเป็นหลักสูตรระดับปริญญาตรี) นั้น ทุกฝ่ายก็ได้คาดการณ์กันว่าหลักสูตรที่เปิดสอนน่าจะมีผู้สนใจเข้ามาเรียนจำนวนมาก เหมือนกับในช่วงแรก แต่จากข้อมูลที่ได้รับมาจากฝ่ายทะเบียนและประมวลผล พบว่า จำนวนผู้เข้าเรียนในปี พ.ศ. 2553 มีน้อยมาก หรือมีเฉพาะศูนย์การเรียนรู้ที่สมุทรสงคราม เท่านั้น – โปรดดูข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหัวข้อของ ผลผลิต (outputs) ในรายงานฉบับนี้ประกอบด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากยังไม่มีความพร้อมในการเปิดรับนักศึกษาในศูนย์อื่น ๆ ทั่วประเทศในปีดังกล่าว

อย่างไรก็ดี สำหรับหลักสูตรที่เปิดในช่วงแรกเริ่มนี้ ที่เรียกว่า **“หลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น”** นั้น พบว่า เป็นหลักสูตรเดิมที่เคยใช้ตอนที่มีความร่วมมือกับ ม.รามคำแหง และ ม.ราชภัฏพระนคร และพบด้วยว่า เป็นหลักสูตรที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานของประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนชนบทในช่วงเวลาที่ผ่านมาอันยาวนานของผู้ริเริ่มก่อตั้ง ซึ่งก็คือ อ.เสรี พงศ์พิศ และทีมงานจำนวนหนึ่งที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อชุมชนท้องถิ่น หรือกลุ่มที่มีอุดมการณ์เดียวกันนั่นเอง **ซึ่งตรงนี้ถือว่า เป็นปัจจัยนำเข้า (inputs) ต่อการเริ่มต้นระบบการจัดการศึกษาทางเลือกของประเทศไทย ที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งอีกเช่นกัน เพราะเป็นการนำสิ่งที่เกิดขึ้นจริงมาถ่ายทอด มาสอน มาสร้างคนหรือบุคลากรของประเทศ บนฐานของความจริงในชุมชน ที่ผู้ริเริ่มมองเห็น หรือประสบมาด้วยตนเอง ซึ่งถือเป็นความรู้ที่อยู่บน**

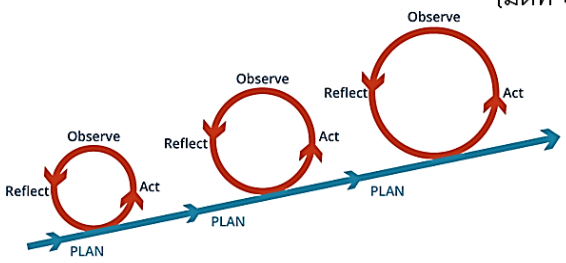
ฐานประสบการณ์ (experience-based knowledge) ที่หาได้ยากยิ่งในสังคมไทย[19]

เพราะปกติแล้ว หลักสูตรการศึกษาหรือการเรียนรู้ต่าง ๆ ในประเทศไทยเรา มักเป็นหลักสูตรที่คัดลอกหรือได้รับอิทธิพลจากประเทศแถบตะวันตก หรือเมื่อมีใครไปเรียนอะไรมา ก็นำมาสอนต่อโดยไม่มีการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ กลั่นกรอง สังเคราะห์ หรือไม่ได้ปรับประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ หลักสูตรการศึกษาแบบกระแสหลักในระดับอุดมศึกษาของไทยส่วนใหญ่ เป็นหลักสูตรที่ลอกแบบมาจากอเมริกา ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรอะไรก็ตาม โดยเฉพาะหลักสูตรที่มีความคาบเกี่ยวหรือที่สามารถพอเทียบเคียงได้กับหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของ ม.ชีวิต อาทิเช่น หลักสูตรการพัฒนาชุมชน หลักสูตรสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา หลักสูตรนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น หลักสูตรการพัฒนาสังคม และอีกหลาย ๆ หลักสูตรที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นั้น พบว่า ส่วนใหญ่นำเข้าแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชน และ/หรือแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมมาจากต่างประเทศ ไม่ได้ถูกกลั่นหรือตกผลึกมาจากประสบการณ์ที่เชื่อมกับบริบทความเป็นจริงของสังคมไทย เหมือนกับหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (หลักสูตรระดับปริญญาตรี) หรือหลักสูตรการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ (หลักสูตรระดับปริญญาโท) ของ ม.ชีวิต ซึ่งตรงนี้ ถือเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากอีกเช่นกัน ที่ทุกฝ่ายในสังคมไทยจะต้องให้คุณค่าต่อปัจจัยนำเข้าในส่วนนี้ของ ม.ชีวิต จะต้องไม่ละเลย ไม่เพิกเฉย ไม่ทำไม่รู้ไม่ชี้ (ignorance) ไม่ทำลาย (destruction) ไม่ลดทอน (reduction) แต่จะต้องทำให้ดียิ่งขึ้น เพิ่มพูนคุณค่าให้มากขึ้น ด้วยการสร้างความรู้บนฐานของประสบการณ์ หรืออาจเรียกว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ” ในการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดและปรัชญานี้ ที่มีความเชื่อมโยงหรือสอดคล้องกับบริบทความเป็นจริงของผู้เรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่ม แต่ละชุมชน แต่ละจังหวัด แต่ละภูมิภาคว่าสามารถทำได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใดอย่างไร เพราะอะไร เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้เรียนในเชิงกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิต และตัวผู้สอนเองด้วย ที่จะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ตรงนี้จะต้องสร้างองค์ความรู้เพิ่มขึ้นให้ได้ เพื่อนำความรู้จากประสบการณ์เหล่านี้มาใช้ในการสื่อสาร ถ่ายทอด บอกต่อ เป็นวงจรต่อเนื่อง หรือยกระดับความรู้ที่สะสมจากประสบการณ์ให้มากขึ้นหรือเกิดการพอกพูนทุนทางปัญญา ทุนทางความรู้ ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคมให้มากยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ (ดังแสดงให้เห็นกระบวนการสะสมทุนทุกประเภทตามรูปภาพ ที่

[19] ถึงแม้ยังมีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับเรื่อง ประสบการณ์ว่ามันคือความรู้ที่แท้จริงหรือไม่ในบรรดานักวิชาการและนักวิจัย โดยเฉพาะจากสำนักที่นิยมญาณวิทยาแบบปฏิฐานนิยม (positivist epistemology) แต่ตัวผู้วิจัยให้คุณค่ากับเรื่องประสบการณ์ในชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก ถึงแม้จะเป็นประสบการณ์ที่มีอัตวิสัยต่าง ๆ (subjectivities) ที่อาจเป็นประเด็นความเชื่อถือได้ก็ตาม เพราะประเด็นอัตวิสัยของมนุษย์ก็ได้รับการคุณค่าหรือเป็นอีกญาณวิทยาหนึ่งในการศึกษาวิจัยหรือการผลิตความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ คำว่า “ประสบการณ์” ได้รับการให้คุณค่าโดยสำนักปรากฏการณ์วิทยาหรือปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) (Husserl,1931, 1970) การที่สำนักนี้ให้คุณค่ากับ “ประสบการณ์ชีวิต” (life experience) เพราะมองว่า มันคือ ปรากฏการณ์สำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์ได้ประสบกับมันแล้ว มันได้เกิดขึ้นแล้ว ได้ลิ้มรสกับมันแล้ว ดังนั้น คำว่าประสบการณ์ในมุมมองของ Husserl มันจึงคือแหล่งของความรู้ทั้งมวล หรือเราสามารถศึกษาหรือถอดประสบการณ์นั้นออกมาเป็น “ความรู้”และ “การเรียนรู้” ดังนั้น การให้คุณค่ากับประสบการณ์ของผู้ก่อตั้ง ม.ชีวิต จึงเป็นคุณค่า (values) ของผู้วิจัยที่ต้องการให้คุณค่ากับประสบการณ์ของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยและคณะ เพราะเป็นประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาของประเทศไทย ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวม หรือเป็นประสบการณ์ที่มีจริยธรรมที่สมควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจและต่อยอดจากจุดนี้

ปรับมาจากโมเดลการวิจัยปฏิบัติการของ Kemmis and McTaggart, 1982, 2000)

Kemmis and McTaggart's Model
(มิติที่ 4)

ถ้าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนกร (หรืออาจเรียกว่าวิทยาจารย์ ก็ได้[20]) ของ ม.ชีวิต ดำเนินการคล้าย ๆ กับที่แสดงไว้ในแผนภาพด้านบนนี้ ก็หมายถึงว่า มีการเตรียมการวางแผนการเรียนการสอนหรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้หัวข้อนั้น ๆ หรือวิชานั้น ๆ หรือเรื่องนั้น ๆ อย่างเป็นระบบ (plan – P) และเป็นการเตรียมการแบบมีส่วนร่วม รับฟังเสียงสะท้อนที่ผ่านมาของทุกฝ่าย มีการจดบันทึกสิ่งที่ตกลงร่วมกันว่าจะดำเนินการอะไรร่วมกัน เมื่อนำไปปฏิบัติการหรือมีการลงมือปฏิบัติการ (act – A) ก็มีการสังเกตผู้เรียนหรือผู้ร่วมเรียนรู้ด้วยตลอดเวลา รวมถึงสังเกตตนเองด้วยว่าเป็นอย่างไร (มีปฏิกิริยาหรือการตอบสนองต่อกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างไร มีพัฒนาการในการเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ อย่างไร แต่ละคนพูดว่าอะไร เห็นอะไร เข้าใจอะไร ไม่เข้าใจอะไร ฯลฯ (observe – O) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นข้อมูลที่สำคัญมากในการทำความเข้าใจผู้เรียน จากมุมมองของผู้เรียน / ผู้ต้องการการเปลี่ยนแปลงตนเอง และมีการป้อนข้อมูลกลับ หรือให้สะท้อนกลับตลอดเวลา (reflect – R) และที่สำคัญต้องมีการจดบันทึก ระหว่างที่มีการสะท้อนกลับว่า ในฐานะผู้เรียนรู้สึกอย่างไร คิดเห็นอย่างไร ได้อะไร ไม่ได้อะไรตามที่มุ่งหวัง ต้องแก้ไข ปรับปรุงอะไรร่วมกัน และนำข้อมูลการสะท้อนกลับต่าง ๆ เหล่านี้ ไปใช้ในการวางแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในรอบต่อ ๆ ไป เป็นวงจรที่ขับเคลื่อนบนฐานของการทำงานหรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน เมื่อเวลาผ่านไป ต่างฝ่ายก็ต่างมีประสบการณ์มากขึ้น มีการเรียนรู้มากขึ้น มีการสั่งสมองค์ความรู้มากขึ้น และมีความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมากขึ้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยนำเข้าที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่ง ก็คือ ทีมงานหรือบุคลากร ที่มีสองส่วนใหญ่ ๆ คือ 1) ทีมงานที่มีภารกิจหลักในการสื่อสารแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และ/หรือสาระสำคัญของ ม.ชีวิต ซึ่งมีบทบาทในเชิงวิชาการที่ประสานกับการปฏิบัติในบริบทชีวิตและชุมชนที่เป็นจริง และ 2) ทีมงานที่มีภารกิจหลักในการสนับสนุนฝ่ายวิชาการ สำหรับทีมงานที่มีภารกิจหลักในการสื่อสารแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ หรือสาระสำคัญของ ม.ชีวิต ก็คือ อาจารย์ / ผู้สอน / ผู้สื่อสาร / ผู้ถ่ายทอดปรัชญาและแนวคิด หรือที่ ม.ชีวิต ประสงค์เรียกว่า “ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้” มากกว่าการใช้คำว่า “ครู / อาจารย์ / ผู้สอน” ซึ่งที่จริง ก็คือ วิทยากรกระบวนการหรือกระบวนกรเสริมการเรียนรู้ (learning facilitator) ตามที่ได้ชี้ให้เห็นอย่างละเอียดถึงความสำคัญของการแสดงบทบาทเป็นวิทยากรกระบวนการหรือวิทยาจารย์ไปข้างต้นแล้วนั้น ซึ่งจุดนี้ พบว่า เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากต่อการทำงานหรือการเคลื่อนต่อไปของ ม.ชีวิต เพราะจากการประเมิน พบว่า บุคลากรที่มีหน้าที่สื่อสารหรือถ่ายทอดแนวคิดและหลักปรัชญาของ ม.ชีวิต จำนวนมากที่มีอยู่ ณ ปัจจุบัน ยังไม่ค่อยเน้นหนักในบทบาทของการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรือการเป็นวิทยากรกระบวนการ หรือกระบวนกร ใน

[20] ถ้าหากเรียกว่า “วิทยาจารย์” น่าจะได้รับการยอมรับมากกว่าการเรียกว่า “วิทยากรกระบวนการ หรือกระบวนกร” เพราะคำหลัง อาจจะฟังดูธรรมดาไปสำหรับสังคมไทยที่ถูกปลูกฝัง “ความใหญ่โต” หรือ “การมีอำนาจเหนือคนอื่น” (power over) มาเป็นเวลานาน แต่คำว่า วิทยาจารย์ มาจากคำว่า “วิทยากร” บวกกับคำว่า “อาจารย์” จึงน่าจะเป็นคำที่เหมาะกับบริบทของ ม.ชีวิต มากกว่าคำว่า “อาจารย์”

ระดับที่เข้มข้นที่ควรจะเป็น เพราะเท่าที่สังเกตเห็นและได้ยิน ส่วนใหญ่ยังคงเรียกตนเองว่าครูอาจารย์ มากกว่าเป็นผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ หรือแม้แต่ผู้เรียนเองก็เรียกว่า “อาจารย์” มากกว่าที่จะเรียกว่ากระบวนกรหรือผู้เสริมพลังการเรียนรู้ หรือ บางแห่งอาจารย์ก็เรียกผู้เรียนว่า “นักเรียน” ด้วยซ้ำ ซึ่งเป็นการมองผู้เรียนในความหมายเดิม ๆ ที่มองไม่เห็นศักยภาพของเขา และมองว่าเขาด้อยกว่า รู้น้อยกว่า ซึ่งตรงนี้ต้องปรับ เพราะแนวทางการศึกษาของ ม.ชีวิต เป็นแนวทางที่ต้องมองเห็นทั้งศักยภาพและข้อจำกัด หรือสิ่งที่ดี ที่มีอยู่ และสิ่งที่ต้องแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงด้วย ไม่ใช่มองผู้เรียนในแบบเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมาในระบบการศึกษากระแสหลัก

ที่จริงประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีความสำคัญมาก เพราะตราบใดที่ยังวางตำแหน่งแห่งที่และกำหนดความสัมพันธ์ที่ไม่ชัดเจนระหว่างผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้กับผู้ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงตนเองก็จะส่งผลต่อการสื่อสารและการถ่ายทอด หรือการสร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนในเชิงกระบวนทัศน์และศักยภาพความสามารถต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องทำให้มีขึ้น เกิดขึ้น จริงอยู่ที่ในทางปฏิบัตินั้นยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ตรงนี้ได้เต็มที่ เพราะส่วนหนึ่งยังคงต้องใช้คำนิยามหรือเทอมต่าง ๆ ทางวิชาการ (academic terms) ตามมาตรฐานของ สกอ. แต่อันที่จริง ถึงแม้จะอยู่ภายใต้บริบทการมีปฏิสัมพันธ์หรือต้องทำตามมาตรฐานของหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามากำกับ ติดตาม ควบคุม ตรวจสอบ ดูแลก็ตาม แต่ในทางปฏิบัตินั้น ก็ยังคงสามารถสื่อสารให้ตรงกันว่า ไม่ใช่อาจารย์หรือผู้สอน และไม่ใช่นักเรียนหรือผู้เรียนในความหมายเดิมที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป แต่ต้องเป็นผู้เรียนรู้ร่วมกัน (co-learners) หรือ ทุกคนเป็นผู้เรียน / ผู้มีส่วนร่วม ที่มีความกระตือรือร้น (active learners / participants) ร่วมกัน กล่าวคือ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ก็จะมีการทดลองวิธีการต่าง ๆ และมีการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้วิธีการหรือกระบวนการต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กับผู้เรียนด้วย และมีการจดบันทึกบนพื้นฐานการสังเกตตลอดเวลาว่า กระบวนการ / วิธีการไหนใช้ได้ดี แบบไหนใช้ไม่ค่อยได้ หรือยังไม่ดี จะต้องรับฟังเสียงสะท้อนจากผู้เรียนเสมอ

นอกจากนี้ ในระยะต่อไป เมื่อมีการปฏิรูปหรือจัดตั้งระบบการประเมินผลภายในใหม่ ที่เป็นไปตามที่ สกอ. ระบุไว้ว่า... ***“สถานศึกษาระดับอุดมศึกษามีอิสระในการเลือกระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน โดยยึดหลักเสรีภาพทางวิชาการและความมีอิสระในการดำเนินการของสถานศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับบริบทและเจตนารมณ์ของสถานศึกษาแห่งนั้น และเป็นไปตามมาตรฐานการอุดมศึกษา เกณฑ์มาตรฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก”***[21] หรือ อีกนัยหนึ่ง ก็คือ สรพ. หรือ ม.ชีวิต สามารถพัฒนาระบบการประเมินผลของตนเองและเสนอเข้าไปพิจารณาร่วมกันได้ หรือ ถ้าไม่ประสงค์จะพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของตนเอง ก็อาจเลือกใช้ระบบการประเมินผลของ สกอ. ที่มีให้เลือกหลายแบบ ตามที่เห็นว่ามีความเหมาะสมกับบริบทขององค์กร หน่วยงาน สถาบันของตน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผอ.สำนักมาตรฐานและประเมินผล

[21] โปรดดู คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2557 โดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และเอกสาร “เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2558 และเกณฑ์มาตรฐานที่เกี่ยวข้อง” จัดทำโดยสำนักมาตรฐานและประเมินผลอุดมศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, กรกฎาคม พ.ศ. 2560 ประกอบด้วย

อุดมศึกษา สกอ. เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 ที่ สกอ.)

ดังนั้น เมื่อพัฒนาระบบการประเมินผลและระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของ ม.ชีวิต ได้เองแล้ว ก็น่าจะใช้คำเรียกบุคลากรต่าง ๆ เหล่านี้ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง หรือสอดคล้องกับบริบทของ ม.ชีวิต ที่มีปรัชญา แนวคิด ปณิธาน และวิสัยทัศน์ที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองต่อไปด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายใน และ/หรือ การยกระดับคุณภาพของระบบการประเมินผลในระยะต่อไป ถือเป็นปัจจัยนำเข้า (inputs) ที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ขอเน้นย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ตัวผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดแนวคิดและปรัชญาเอง หรือตัวกระบวนกรเองด้วย ที่ต้องเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาด้วยเช่นกัน ตามที่กล่าวไปข้างต้นอย่างค่อนข้างมากแล้วว่าเป็นเพราะในกระบวนการเรียนรู้แบบของ ม.ชีวิต นี้ ทั้งผู้สอนและผู้เรียนล้วนแต่เป็นผู้มีส่วนร่วม (participant) หรือ เป็นผู้เรียนรู้ร่วมกัน (co-learners) ในกระบวนการเรียนรู้แบบเท่าเทียม มีชีวิตชีวา มีความสุข มีความเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกันสูง ประกอบกับผู้เรียนของ ม.ชีวิต จำนวนมากมีประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่า ที่ทุกคนต้องมองให้เห็น ไม่ว่าประสบการณ์นั้นจะดีหรือไม่ดีก็ตาม ตรงนี้ถ้าทุกคนที่อยู่ในกระบวนการเรียนรู้เข้าใจเรื่องนี้ตรงกัน ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เร็ว ทั้งตัวผู้ถ่ายทอด ผู้สื่อสาร ผู้เอื้อหรือสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และผู้เรียน หรือผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงตนเองให้มีศักยภาพใหม่ เป็นคนใหม่ที่มีพลังในการเรียนรู้ มีการเก็บออม มีการจัดการหนี้สิน มีการดูแลสุขภาพตนเองและคนในครอบครัว มีการลงมือปฏิบัติในสิ่งที่ตนเองต้องการ (แต่ยังไม่มี แต่จำเป็นต้องมี) โดยเฉพาะอาชีพและรายได้ หรือการมีอยู่มีกินในถิ่นของตน ในขณะที่มีการเรียนรู้ด้วยกัน ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ก็สามารถทำการวิเคราะห์และบันทึกจุดแข็ง-จุดอ่อน ข้อจำกัดของตนเองและผู้เรียนไปด้วย ในระหว่างที่มีการจัดกระบวนการ มีอะไรบ้างที่ตนเองชัดเจนแล้ว รู้แล้ว ทำได้แล้ว มีทักษะแล้ว เก่งแล้ว และอะไรอีกบ้างที่ตนเองยังไม่รู้ ไม่เก่ง ไม่เข้าใจ ไม่สามารถสื่อสารได้ตรงกับที่ต้องการ หรือยังไม่สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเสริมพลังได้เต็มที่ และจะต้องหาทางเสริมพลังให้ตนเองตลอดเวลาเช่นกัน อาทิเช่น อ่านค้นคว้าให้มากขึ้น ไปรับการอบรมเสริมศักยภาพจากหลักสูตรต่าง ๆ โดยเฉพาะหลักสูตรด้านการเป็นวิทยากรกระบวนการ กระบวนกร ที่มีเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน[22]

ถ้าเป็นไปตามที่กล่าวมานี้ ม.ชีวิต ก็จะได้มี ปัจจัยนำเข้า (inputs) ด้านบุคลากรหรือทีมงานที่มีศักยภาพเพิ่มขึ้นตลอดเวลาไปพร้อม ๆ กับความสำเร็จในการสร้างบุคลากรหรือคนใหม่ ๆ ที่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ที่มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลาเช่นกัน

สำหรับปัจจัยนำเข้าด้านบุคลากรหรือทีมงานอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งก็คือ ทีม ฝ่ายสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหารจัดการทั้งคน เงิน องค์กร วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ อาคารสถานที่ ยานพาหนะ ด้านวิชาการ เช่น การดูแลและพัฒนาหลักสูตร การประกันคุณภาพการศึกษา การศึกษาวิจัยและจัดการความรู้ ด้านสำนักพิมพ์และเผยแพร่ความรู้ ด้านการจัดทำทะเบียนและการประเมินผล ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านห้องสมุดด้านการผลิตสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้การทำงานของฝ่ายวิชาการหรือฝ่ายสื่อสาร / ถ่ายทอดแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์

[22] อาทิเช่น หลักสูตรกระบวนกรขั้นพื้นฐาน, หลักสูตรพลวัตกระบวนกร/วิทยากรกระบวนการ, หลักสูตรการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ ฯลฯ จัดโดย กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ หลายสำนัก/สถาบัน อาทิเช่น สำนักเชียงดาว /เชียงใหม่ของ ก๋วยมะขามป้อม, สำนักอาศรมวงศ์สนิท / เสมสิกขาลัย, อ.ณัฐฬส วังวิญญู, อ.วิศิษฐ์ วังวิญญู, ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา ม.มหิดล ฯลฯ

หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อผลิตบัณฑิตทั้งปริญญาตรี และปริญญาโท เป็นไปได้อย่างคล่องตัว มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามที่กำหนดไว้ ซึ่งแน่นอนว่า เป็นทีมบุคลากร หรือปัจจัยนำเข้า (Inputs) ที่มีความสำคัญมากหรือไม่น้อยไปกว่าบุคลากรสายวิชาการ สายการสร้างกระบวนการเรียนรู้ แต่อย่างใดเพราะมิเช่นนั้นกระบวนการต่าง ๆ ก็คงดำเนินไปไม่ได้หรือต้องหยุดชะงักลงไป ซึ่งจากการประเมินผล ด้วยวิธีการสนทนาพูดคุยกับตัวแทนบุคลากรจากทุกระดับทุกประเภทของ สรพ. พบว่า ในช่วงที่ผ่านมานั้น ฝ่ายต่าง ๆ มีปัญหาในการทำงานที่ไม่ประสานสอดคล้องกันมากพอสมควรทีเดียว ซึ่งเท่าที่ได้รับข้อมูลมาจากหลาย ๆ ฝ่าย ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับวิธีการบริหารจัดการของอดีตผู้บริหารท่านหนึ่ง (ที่ปัจจุบันได้ถูกให้ออกจากหน่วยงานไปแล้ว) ที่เป็นการบริหารแบบแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย

ดังนั้น จึงถึงเวลาที่ต้องมีการปรับท่าทีและวิธีการในการทำงานระหว่างฝ่ายต่าง ๆ มิเช่นนั้น องค์กรคงเดินหน้าต่อไปได้ยาก หรือ เป็นการทำงานบนความทุกข์ ซึ่งการที่เกิดภาวะไม่ลื่นไหลในองค์กรในส่วนนี้น่าจะเป็นผลพวงมาจากการบริหารจัดการของผู้บริหารระดับสูงท่านดังกล่าว เพราะมีผู้ให้ข้อมูลหลายท่านสะท้อนด้วยว่า ผู้บริหารท่านดังกล่าวได้ใช้วิธีการบริหารจัดการที่สร้างความหวาดกลัวและความแตกแยกในองค์กร (ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับการมีวาระซ่อนเร้น หรือจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เป็นผลดีต่อองค์กร) และนี่น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันทำในสิ่งที่ไม่คาดฝัน สำหรับหลาย ๆ ท่านในองค์กรและเครือข่าย ม.ชีวิต ในต่างจังหวัดด้วย หรืออาจจะเรียกช่วงเวลาดังกล่าวนี้ว่าเป็น “ช่วงภาวะวิกฤตในองค์กร” ที่เกือบจะทำให้องค์กรแตกสลายเป็นเสี่ยง ๆ แต่ในที่สุด ก็ได้พบว่า ทุกคนไม่ต้องการอยู่ในภาวะดังกล่าวนี้เป็นเวลานานและทุกคน ทุกฝ่ายพยายามที่จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการลุกขึ้นมาปรับเปลี่ยนตนเอง และจับมือกันก้าวเดินต่อไปข้างหน้าให้ได้ เพราะมิเช่นนั้น สิ่งดี ๆ ที่ต้องการทำร่วมกัน หรือภารกิจอันมีคุณค่าสูงยิ่งของ ม.ชีวิต ซึ่งก็คือ การเป็นทางเลือกให้กับระบบการศึกษาและการพัฒนาคนของไทย ก็จะไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ถ้าทุกคนไม่ลุกขึ้นมาเปลี่ยนตัวเอง เหมือนกับที่ต้องการเปลี่ยนผู้เรียน

สำหรับปัจจัยนำเข้า (inputs) ที่สำคัญเป็นอย่างมากอีกประการหนึ่ง ก็คือ ระบบการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพอาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ที่พบว่า ในช่วงแรก ได้รับการให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่า ครู / อาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ หรือวิทยากรกระบวนการนี้มีความสำคัญมากต่อคุณภาพและปริมาณของผลผลิตและผลลัพธ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น การจัดอบรมเสริมศักยภาพต่าง ๆ จึงเป็นไปอย่างค่อนข้างเข้มข้น ซึ่งส่วนใหญ่จัดอบรมที่โรงแรมแม็กซ์ ในกรุงเทพมหานคร แต่สำหรับการอบรมเพื่อพัฒนา / เสริมศักยภาพอาจารย์หรือผู้สอน ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้นี้ พบว่า ในระยะหลัง คลายตัวลงไปมาก ซึ่งสาเหตุสำคัญเป็นผลมาจากการที่สถาบัน ฯ หรือ ม.ชีวิต อยู่ในภาวะขาดสภาพคล่อง หรือมีปัญหาทางด้านการเงิน ค่าใช้จ่ายในขณะที่ระบบการบริหารจัดการด้านค่าตอบแทนบุคลากร ก็มีปัญหาเช่นกัน เพราะจากเสียงสะท้อนจากหลาย ๆ ฝ่าย พบว่า ได้มีการค้างค่าตอบแทนบุคลากรโดยเฉพาะค่าตอบแทนอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยง และรวมถึงค่าบริหารจัดการที่ควรจัดสรรให้กับศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วยจำนวนหนึ่ง (แต่ค่าใช้จ่ายที่ค้างอยู่ในส่วนนี้ไม่มากนัก) ซึ่งพบว่า ไม่สามารถจ่ายค่าตอบแทนและค่าบริหารในส่วนนี้ได้มาเป็นเวลาประมาณ 1-3 ปี แตกต่างกันไปตามการทำงานของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ด้วย เพราะผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ ท่านได้ให้ข้อมูลตรงกันว่า บางศูนย์การเรียนรู้เองไม่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับการสอน หรืออาจารย์พิเศษอาจารย์พี่เลี้ยงของบางศูนย์การเรียนรู้ไม่ได้ดำเนินการตามระเบียบในการเบิกจ่ายที่กำหนดไว้ ที่จะต้องมี

แผนการสอน และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกหลายรายการด้วยกัน

ดังที่นำเสนอไปข้างต้นแล้วว่า การจัดการศึกษาด้วยตนเองของ ม.ชีวิต ได้เริ่มอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2553 หรือภายหลังจากได้รับอนุมัติให้จัดตั้งขึ้นได้โดย สกอ. ซึ่งเท่าที่ประเมินดู การทำงานร่วมกับเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ในต่างจังหวัด ในช่วงปี 2553-2555 พบว่า ได้มีบุคลากรเก่าออกไปและมีบุคลากรหน้าใหม่ ๆ เข้ามาร่วมมากพอสมควร แต่ดูเหมือนจะไม่มีเหตุการณ์อะไรที่สำคัญมาก ที่ส่งผลกระทบต่อการลดลงไปหรือการเพิ่มขึ้นของบุคลากรอย่างฉับพลันหรือพลิกผัน จนกระทั่งถึงช่วงปี พ.ศ. 2555 ที่มีการปรับเปลี่ยนเรื่องค่าลงทะเบียนเรียนจากเทอมละ 6,000 บาท เป็น 9,000 บาท ที่ส่งผลกระทบต่อจำนวนผู้เรียนหรือผู้สนใจแนวทางการเรียนแบบของ ม.ชีวิต ที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน และลดลงไปเรื่อย ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2558 และเริ่มกระเตื้องขึ้นเล็กน้อยอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2559 ต่อเนื่องถึงปี พ.ศ. 2560 (โปรดดูกราฟแนวโน้มของจำนวนนักศึกษา / ผู้เรียนที่รับเข้ามาศึกษาใน ม.ชีวิต ในช่วงปี พ.ศ. 2553-2560 ในหัวข้อ ผลผลิต (outputs) ในรายงานเล่มนี้ประกอบด้วย)

ดังนั้น จึงอาจจะกล่าวไว้ตรงนี้ได้ด้วยว่า การปรับขึ้นค่าลงทะเบียนใน ปี พ.ศ. 2555 ถือเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยนำเข้า (inputs) และกระบวนการ (processes) ที่มีผลต่อจำนวนผู้เข้าเรียน หรือผลผลิต (outputs) แต่เมื่อพิจารณาบริบทโดยรอบหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมใหญ่ประกอบด้วย ก็พอมองเห็นได้ด้วยว่า สรพ. หรือ ม.ชีวิต ก็ได้รับผลกระทบหรือแรงกระแทกจากการที่ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย (aged society) หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร ที่มีจำนวนเด็กเกิดน้อยลง มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น และสถานการณ์อาจจะหนักหน่วงยิ่งขึ้น เมื่อก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยที่สมบูรณ์ (complete aged society)[23] ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้านี้ด้วย แต่บริบทนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ ม.ชีวิต หันกลับมาพิจารณาหรือปรับตัวเองว่าจะสามารถดำเนินภารกิจอะไรได้บ้างเกี่ยวกับการเป็นสังคมสูงวัย เช่น การปรับหลักสูตรหรือรายวิชาหรือหัวข้อต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้สามารถรองรับหรือตอบสนองต่อการเป็นสังคมสูงวัย เพราะ ม.ชีวิต มีความเชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาหรือการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว จึงน่าจะใช้สถานการณ์ตรงนี้ให้เป็นประโยชน์ โดยการร่วมมือกับองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดทำ “หลักสูตรหรือโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพผู้สูงวัย” ก็อาจเป็นได้

นอกจากนี้ ปัจจัยนำเข้า (inputs) ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งก็คือ การสนับสนุนหรือความร่วมมือของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งพบว่า ในช่วงต้นมีหลายองค์กรด้วยกัน แต่ต่อมาก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือเมื่อเวลาผ่านไป ภาคีต่าง ๆ ที่เคยสนับสนุนหรือร่วมมือกันมาตั้งแต่ต้นก็ลดน้อยลงหรือหายไป โดยเฉพาะ ธกส. และ สวทช. ที่มีบทบาทลดลง หรือไม่ค่อยได้เข้ามาสนับสนุน ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากหลายปัจจัยด้วยกัน แต่เหตุผลหนึ่งน่าจะเกี่ยวกับประเพณีการทำงานแบบไทย ๆ ที่เป็นการทำงานที่ผูกติดกับตัวบุคคล (Personal Attachments) มากกว่าการผูกติดกับองค์กร หรือการสร้างประเพณีการทำงานร่วมกันในระดับองค์กร ที่ให้ความสำคัญกับการติดตามผลที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวร่วมกัน (long-term effects)

โดยสรุป ในส่วนของปัจจัยนำเข้า (inputs) นี้ มีสิ่งที่สามารถสร้างการเรียนรู้และบทเรียนได้หลายประเด็นด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมกันคิดริเริ่มผลักดันระหว่างองค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ปตท. ธกส. และ สวทช. รวมถึงความพยายามในการสร้างหรือพัฒนาระบบการจัดการศึกษาทางเลือก

[23] ซึ่งหมายถึง การมีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 30 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

ร่วมกับภาคีที่เป็นสถาบันการศึกษาของรัฐในช่วงของการก่อตัวในระยะแรก ที่พบว่า เป็นไปไม่ได้เพราะประสบกับปัญหาธรรมาภิบาลและปัญหาวิชาการ แนวคิด กระบวนทัศน์ที่ไม่ตรงกัน มาจนถึงการได้รับทรัพยากรจากองค์กรภาคธุรกิจอย่าง ปตท. ที่มีการทำตามนโยบาย CSR ขององค์กรในการสร้างสถาบัน ฯ ด้วยเงินทุนก้อนหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นการได้รับทรัพยากรของสังคม เพื่อมาสร้างนวัตกรรมทางสังคม เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาช่องว่างทางการศึกษาของสังคม โดยได้รับแรงสนับสนุนและการผลักดันต่าง ๆ ทั้งในแง่ของ การเจรจากับองค์กรภาครัฐ การตรากฎหมายรองรับการระดมทุน การเชื่อมประสานภาคีที่หลากหลายของกัลยาณมิตร ผู้ร่วมอุดมการณ์หลาย ๆ ท่าน โดยเฉพาะ ศ.นพ.ประเวศ วะสี และผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ทำให้การทำตามอุดมการณ์ แนวคิด ปรัชญา วิสัยทัศน์ ปณิธาน คุณค่าหลัก มีความเป็นไปได้

สำหรับด้านหลักสูตร พบว่า เป็นปัจจัยนำเข้าที่มีคุณลักษณะพิเศษมาก เพราะได้รับการกลั่นหรือพัฒนาบนฐานของประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชนในชนบทในช่วงเวลาที่ผ่านมาอันยาวนานของอาจารย์เสรี พงศ์พิศ และคณะ ซึ่งพบว่า เป็นสิ่งที่โดดเด่นแตกต่างจากหลักสูตรอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ที่จัดอยู่ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะหลักสูตรด้านการพัฒนาชุมชน และสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ส่วนใหญ่เป็นหลักสูตรที่นำเข้าหรือลอกเลียนแบบของต่างประเทศ ที่ไม่สอดคล้องกับบริบทหรือความเป็นจริงของประเทศไทย

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า บุคลากรของ ม.ชีวิต และเครือข่าย ม.ชีวิต จำนวนมากที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน เป็นกลุ่มที่มีอุดมการณ์ จุดมุ่งหมายเดียวกัน หรือมีความศรัทธาในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต อย่างไรก็ตาม จนถึง ณ ปัจจุบัน พบว่า องค์กรภาคีบางส่วนที่เคยร่วมทำงานกันมาตั้งแต่ต้นได้ลดบทบาทลง หรือหายไป ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน แต่สาเหตุที่สำคัญที่สุดสาเหตุหนึ่ง น่าจะเกี่ยวข้องกับการที่ข้อตกลงต่าง ๆ ไม่ได้ถูกนำเข้าเป็นนโยบายของแต่ละองค์กร แต่น่าจะเป็นความร่วมมือที่อิงอยู่กับตัวบุคคล ซึ่งเมื่อเปลี่ยนตัวบุคคลแกนหลัก ก็ไม่ได้รับการสืบทอด ซึ่งประเด็นทั้งหมดนี้ ล้วนแต่เป็นการเรียนรู้และบทเรียนที่สำคัญในการที่จะก้าวเดินต่อไปของ ม.ชีวิต ทั้งสิ้น

ในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอบทวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) เกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการทำงานต่าง ๆ (processes) และยังคงเป็นการวิเคราะห์ที่สะท้อนจุดแข็ง จุดอ่อน ข้อจำกัดต่าง ๆ ของกระบวนการ วิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ พร้อมกับการหยิบยกประเด็นที่มีความสำคัญในการทำงานเชิงการเสริมพลังซึ่งกันและกัน (empowerment issues) ต่อไปในอนาคต หรือเป็นการวิเคราะห์เชิงปฏิสัมพันธ์และการสื่อสาร มุมมอง คุณค่าร่วม (shared values) ซึ่งกันและกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้วิจัย และระหว่างผู้วิจัยกับข้อมูลที่ปรากฏหรือที่ได้รับมา เพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทันที ถ้าทุกฝ่ายสามารถเปลี่ยนได้เลย เมื่อฟังหรืออ่านบทวิเคราะห์เชิงสะท้อนนี้ ก็จักเป็นคุณูปการต่ออนาคตการจัดการศึกษาทางเลือกของประเทศไทยเราเป็นอย่างยิ่ง

2) กระบวนการและวิธีการต่าง ๆ (Processes and Methods)

คำนำ ในส่วนของการวิเคราะห์กระบวนการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของแนวคิดตัวแบบเชิงระบบ (system model) ตามที่ระบุไว้ในกรอบแนวคิดในการวิจัย ติดตามและประเมินผลครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อพิจารณาว่า มีสิ่งใดบ้างที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยชีวิต มีจุดใดบ้างที่เป็นศักยภาพ / ความสามารถ จุดอ่อน เงื่อนไขและข้อจำกัด มีสิ่งใดบ้างที่ควรแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้กระบวนการและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของกระบวนการและวิธีการ สามารถดำเนินการได้ดีขึ้น และเพื่อเป็นประโยชน์ในการวางแผน พัฒนา ปรับปรุง เสริมศักยภาพ เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทุกประเภทได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสมมากที่สุด และเพื่อทำให้ทุกฝ่ายสามารถมองเห็นตนเองและกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเสริมพลังและศักยภาพของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้สามารถแสดงบทบาทในการร่วมจัดการศึกษาทางเลือกได้ดียิ่งขึ้นหรือมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น บรรลุผลที่ต้องการได้มากขึ้น

สำหรับคำว่า **“กระบวนการต่าง ๆ”** (processes) ณ ที่นี้ หมายถึงทั้งกระบวนการและวิธีการสร้างการเรียนรู้ / การจัดกระบวนการเรียนรู้ และปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลไกหรือปัจจัยที่สำคัญที่สุด 4-5 กลไก / ปัจจัยด้วยกัน ได้แก่

1) **ตัวผู้จัดกระบวนการเรียนรู้** – ครูผู้สอน อาจารย์ ผู้สื่อสาร ผู้ถ่ายทอดสาระสำคัญของ ม.ชีวิต และโค้ชชีวิต

2) **กิจกรรมการเรียนรู้** (activities) – เครื่องมือการเปลี่ยนแปลง วิธีการ กลยุทธ์ เทคนิคต่าง ๆ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้

3) **ทรัพยากรเสริมการเรียนรู้และประเด็นอื่น ๆ** ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวทางของ ม.ชีวิต ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษหรือลักษณะเฉพาะของ ม.ชีวิต

4) **ตัวผู้เรียน** – นักศึกษา หรือผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง หรือถูกออกแบบให้เปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อก้าวไปสู่คนใหม่ที่มีวิธีคิดใหม่ มีกระบวนทัศน์ใหม่ มีศักยภาพใหม่ ๆ ในการจัดการตนเอง เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในครอบครัวและชุมชนของตนเองได้อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี ภูมิใจในรากเหง้าและความเป็นมาของตนได้จริงตามปรัชญาและแนวคิดที่กำหนดไว้ และ

5) **ระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ** ที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาทางเลือกตามแนวทางของ ม.ชีวิต

สำหรับกระบวนการหรือกลไกที่สำคัญอันดับแรก คือ **ตัวผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ หรือ อาจารย์ / ผู้สอนของมหาวิทยาลัยชีวิต** ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารหลักปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี ปณิธาน ตลอดจนระบบคุณค่าในรูปแบบของการสอน การปลูกฝัง การบอกกล่าว การแบ่งปันประสบการณ์ (experience) และความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) การทำให้เป็นแบบอย่าง (role model) หรือการเชื่อมโยง / บูรณาการรายวิชาและกิจกรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวม รวมถึงการเปิดรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง หรือเสียงสะท้อนต่าง ๆ ของผู้เรียนมีความสำคัญมาก และการนำเสียงสะท้อนต่าง ๆ เหล่านั้นมาใช้เป็นโจทย์ในการพัฒนาตนเองและการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้นตลอดเวลาหรือไม่ อย่างไร

ลำดับที่สองหรือประการที่สอง คือ **กิจกรรมการเรียนรู้หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้** ด้วยการใช้กิจกรรมต่าง ๆ (activities) เครื่องมือต่าง ๆ (learning tools / instruments) เพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน รวมถึงวิธีการ เทคนิค กลยุทธ์หรือกลวิธีต่าง ๆ เพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ เข้าใจใน

เนื้อหาสาระ หรือบางครั้งอาจอยู่ในรูปของการเรียนการสอนหรือการบรรยายประกอบต่าง ๆ ได้บ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรายวิชาแต่ละวิชาด้วย ยกตัวอย่างเช่น วิชาแผนแม่บทชุมชน หรือ วิชาวิสาหกิจชุมชน ที่จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แนวคิดและทฤษฎีการทำแผน หรือ แนวคิดทฤษฎีวิสาหกิจชุมชนก่อน แล้วจึงให้ไปดูของจริง หรือลงมือปฏิบัติการ หรือการทดลอง หรือการทำจริง สำหรับรูปแบบของการเรียนรู้หรือกิจกรรมการเรียนรู้ที่มหาวิทยาลัยชีวิตให้ความสำคัญมากที่สุดอีกประการหนึ่ง คือ การให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หรือการฉุกคิดต่าง ๆ ด้วยตนเอง หรือเป็นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง โดยมีอาจารย์ / ผู้สอนเป็นเพียงโค้ชในการนำไปสู่การเรียนรู้ การรู้แจ้งเห็นจริง การเปลี่ยนแปลง การเพิ่มขีดความสามารถด้านต่าง ๆ ผ่านการจัดทำแผน 4 แผน มากกว่าการเรียนแบบการฟังหรือเชื่อฟังอาจารย์ผู้สอน นอกจากนี้ ยังเน้นการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง (practice-based learning) การทำโครงงาน (project-based learning) รวมถึงการเรียนรู้ที่มีชุมชนเป็นฐาน (community-based learning) เช่น การศึกษาชุมชน ด้วยการสืบค้นความรู้ประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะ ทุนของชุมชน (ตามกรอบการศึกษาของ ม.ชีวิต) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มเพื่อน โดยเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันไปในเวลาเดียวกันด้วย อย่างไรก็ดี พบด้วยว่า การเรียนรู้ตามกรอบแนวคิดเรื่องทุนประเภทต่าง ๆ ของชุมชนตามที่ ม.ชีวิต กำหนดไว้ มีทั้งข้อดี ข้อจำกัด ซึ่งจะได้กล่าวอย่างละเอียดในลำดับต่อ ๆ ไป

ประการที่สาม คือ **เครื่องมือการเปลี่ยนแปลงและทรัพยากรอื่น ๆ ที่ช่วยสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้** ที่มหาวิทยาลัยชีวิตให้ความสำคัญ โดยเฉพาะสิ่งที่มีอยู่เดิมในชุมชน อาทิ ปราชญ์ชุมชน ที่เป็นนักคิด นักประดิษฐ์ นักสืบสาน อนุรักษ์ในท้องถิ่น แหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีความหลากหลาย ทั้งที่มีอยู่เดิมและที่ก่อตัวขึ้นใหม่เมื่อคนในชุมชนเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญ นอกจากการเห็นคุณค่าความสำคัญของปราชญ์ชุมชน ภูมิปัญญา หรือทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้แล้ว ม.ชีวิต ให้ความสำคัญกับการใช้เครื่องมือการเปลี่ยนแปลงผ่านแผน 4 แผน คือ แผนชีวิต / การวางเป้าหมายชีวิต แผนการเงิน แผนการงาน / อาชีพ และแผนสุขภาพ ผ่านการบริหารจัดการเวลาที่เหมาะสมในทุกมิติ ซึ่งทีมประเมินพบว่า เครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดไว้นี้มีความสำคัญมาก ถ้าพื้นที่ใด ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้มีความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างชัดเจนและสามารถสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ได้อย่างถูกต้อง เป็นระบบ มีความเชื่อมโยงกัน ไม่มองแยกเป็นส่วน ๆ แต่เอาชีวิตผู้เรียนเป็นตัวตั้งได้จริง จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม หรือ เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในทุกมิติ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในเชิงวิธีคิดและกระบวนทัศน์ที่มีต่อตนเองและสรรพสิ่งรอบตัว ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องวิธีคิด วิธีมองตัวเองและสรรพสิ่งรอบตัวได้ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด และจะไม่กลับมาที่เดิมอีก เหมือนดังที่โทมัส คุนน์ (Thomas Khun, 1962) ได้กล่าวไว้

นอกจากนี้ องค์ประกอบที่อาจกล่าวได้ว่ามีความสำคัญที่สุด หรืออาจจะมีความสำคัญในระดับเดียวกันกับตัวผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ก็คือ ตัวผู้เรียน ที่ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยชีวิต ซึ่งแต่ละคนมีภูมิหลัง เช่น เพศ อายุ อาชีพ พื้นฐานการศึกษา ความสามารถในการรับรู้ หรือระดับการรับรู้และเรียนรู้ที่ต่างกัน การให้ความสำคัญกับปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ประสบการณ์ชีวิต ความต้องการหรือแรงผลัก (motivation) จากภายในที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะความต้องการในการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาตนเองในมิติต่าง ๆ ทั้งมิติสติปัญญา, การงาน / อาชีพ, การเงิน / รายได้, การมีสุขภาพที่ดี หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี, การบริหารจัดการเวลา ฯลฯ ที่แตกต่างกันมาก และที่จริง คุณลักษณะหรือภูมิหลังของผู้เรียนนี้ ถือเป็นวัตถุดิบที่สำคัญ ที่ต้อง

นำมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่หลากหลายของผู้เรียนแต่ละคนด้วย ไม่ใช่มองผู้เรียนแบบเหมารวมหรือด่วนสรุปไปล่วงหน้าว่ามีลักษณะที่เหมือนกันหมด เหมือนกับการจัดการศึกษาในระบบปกติทั่วไป ที่ทำให้ไม่ได้ผลอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการมีทัศนะแบบเหมารวมของผู้จัดระบบการศึกษาและผู้ปฏิบัติตามระบบการศึกษาที่ถูกกำหนดไว้จากโครงสร้างส่วนบน

ลำดับสุดท้าย คือ **ระบบการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ** พบว่า มีประเด็นในเชิงกระบวนการ วิธีการในการบริหารจัดการที่สำคัญหลายประการด้วยกัน จึงนำมาใส่ผนวกไว้ในส่วนนี้ด้วย ซึ่งในกรณีการบริหารจัดการ เพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาทางเลือกของ ม.ชีวิต นี้ พบว่า มีประเด็นเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน และเพื่อนำไปสู่การปรับโครงสร้างการบริหารจัดการเพื่อให้สอดรับกับสถานการณ์หลายประเด็นด้วยกัน เพราะเป็นสถาบันที่มีโครงสร้างในส่วนกลาง ที่ต้องเชื่อมโยงการทำงานในมิติต่าง ๆ กับศูนย์การเรียนรู้ในต่างจังหวัดในระดับต่าง ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนมากพอสมควรทีเดียว

โดยสรุป **ณ ขั้นนี้ อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการและวิธีการในการสร้างการเรียนรู้ หรือการทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการและกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ ม.ชีวิต กำหนดไว้นั้น เป็นกระบวนการและวิธีการที่มีคุณภาพ แต่ประเด็นที่เป็นปัจจัยวิพากษ์ที่สำคัญ คือ คุณภาพหรือระดับศักยภาพความสามารถของอาจารย์ผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้นั้นเป็นอย่างไร ถ้าผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้มีความรู้ความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจ มีเทคนิค ทักษะต่าง ๆ ในการทำให้ผู้เรียนเกิดศักยภาพใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการมอง วิธีมอง การคิด โดยเฉพาะการคิดรวบยอดในเชิงมโนทัศน์และการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) การตั้งคำถาม เพื่อช่วยให้สามารถสืบค้นความรู้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นระบบขึ้น รวมถึงการเขียน, การอ่าน, การวิเคราะห์, การสังเคราะห์ และการสื่อสารกับเพื่อนมนุษย์ในมิติอื่น ๆ (ดังที่ได้พบในบางพื้นที่ จะเห็นการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนสูงมาก โดยเฉพาะศักยภาพและความสามารถใหม่ ๆ ที่เพิ่มขึ้น) ตลอดจนถึงการส่งเสริมการหาคำตอบต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง จนเกิดเป็นทักษะใหม่ และเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองตามความคาดหวังของมหาวิทยาลัย**

สำหรับกรณีที่ผู้เรียน ที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงตัวเองได้น้อย ก็เป็นการสะท้อนได้อย่างชัดเจนว่า มีความสัมพันธ์กับศักยภาพและความสามารถของตัวอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้แต่ละคนอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ สำหรับการนำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) ในลำดับต่อไปนี้ จะเป็นการนำเสนอที่อยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ หรือ ข้อมูลความเป็นจริงที่ได้รับมาจากการศึกษาในพื้นที่ ที่ได้จากการสัมภาษณ์นักศึกษา/ผู้เรียน บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษา อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกในครอบครัวของผู้เรียน ตลอดจนการเยี่ยมพื้นที่เรียนรู้ พร้อม ๆ กับการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนถึงการศึกษาวิเคราะห์ผลงานต่าง ๆ ของผู้เรียน / ผู้สอนที่อยู่ในรูปแบบหรือกระบวนการต่าง ๆ จำนวนมากหลากหลายประเภท โดยเฉพาะแปลงการเกษตร การผลิตประเภทและรูปแบบต่าง ๆ การทำวิสาหกิจชุมชน การจัดการกองทุนหรือการออม แฟ้มประวัติของผู้เรียน โครงงานของผู้เรียน กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ฯลฯ ที่มีความเชื่อมโยงกับการเรียนการสอนหรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาตนเองในมิติต่าง ๆ เป็นต้น

2.1) ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้และผลที่เกิดขึ้นบางส่วน

1) ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง / ผู้สอน / ครู-อาจารย์ / โค้ชชีวิต

พบว่า ลักษณะของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / ผู้สอน / อาจารย์ของมหาวิทยาลัยชีวิตนั้น มีความแตกต่างหลากหลายในปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับคุณภาพของการจัดกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ถึงแม้ว่า ม.ชีวิต เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (action-based learning) แต่ในความเป็นจริงนั้น ยังคงพบด้วยว่า มีหลายเรื่อง / หัวข้อ / ประเด็น ที่ผู้เรียนยังไม่มีโอกาสได้ลงมือปฏิบัติจริง หรือมีการปฏิบัติจริง แต่ก็ยังมีข้ออ่อนอีกมาก โดยเฉพาะการเรียนรู้ในชุมชน ยังพบประเด็นสำคัญ ๆ ที่ส่งผลต่อคุณภาพการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนอีกหลายประการ และข้ออ่อนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ การขาดการติดตามและประเมินผลผู้เรียนหรือกิจกรรมการปฏิบัติต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ สำหรับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ / ผู้สอน / อาจารย์ที่ควรได้รับการทำความเข้าใจอย่างละเอียด มีดังนี้คือ

⁂ อายุ

อาจารย์จำนวนไม่น้อยของ ม.ชีวิต อยู่ในวัยสูงอายุ (อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป)[24] หรือจำนวนมากเป็นผู้ที่เกษียณจากการทำงาน ซึ่งมีทั้งการเกษียณอายุจากภาคราชการ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคชุมชน / ประชาชน แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกษียณจากภาคราชการ ซึ่งการใช้ผู้เกษียณอายุในการทำงาน หรือเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต มีข้อดีคือ สามารถแบ่งปันประสบการณ์อันยาวนาน ที่มองเห็นโลกและสังคมทั้งด้านดีและด้านที่ไม่ดี หรือด้านที่เป็นบวกและด้านลบกับผู้เรียนบนพื้นฐานความเป็นจริงของชีวิต ทำให้ผู้เรียนได้รับรู้มุมมองต่าง ๆ ทั้งด้านที่เป็นบวกและเป็นลบ ทำให้เป็นผลดีต่อตัวผู้เรียน เพราะช่วยทำให้มองสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรอบด้านมากขึ้น และผู้สอนที่สูงวัยจำนวนมากหรืออาจกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่ยังเป็นกลุ่มที่สามารถสละเวลาอยู่กับผู้เรียนได้ (ในกรณีที่ไม่มีปัญหาสุขภาพร่วมด้วย) ยกเว้นเพียงบางส่วนที่มีปัญหาสุขภาพ ทำให้ไม่สามารถเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ที่ห่างไกลได้ทุกครั้ง และเนื่องจากเป็นข้าราชการเกษียณหรือผู้เกษียณอายุ จึงทำให้มีเงินบำนาญ และบางส่วนมีรายได้จากการทำอาชีพเสริมต่าง ๆ ของตนเองและครอบครัว ทำให้ไม่มีความตึงเครียดหรือแรงกดดันเกี่ยวกับการมีรายได้มากนัก ข้อดีอีกประการหนึ่งคือ การเป็นผู้อาวุโสทำให้ได้รับความเคารพนับถือและความร่วมมือจากผู้เรียนมากกว่าผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีอายุไม่มากหรือขาดประสบการณ์ แต่สำหรับข้ออ่อน / ข้อจำกัด ก็คือ ผู้เกษียณอายุจำนวนหนึ่งไม่สามารถใช้เทคโนโลยีประกอบการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ทันสมัย อาทิเช่น การใช้คอมพิวเตอร์ / โปรแกรมต่าง ๆ ที่จำเป็นในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความน่าสนใจ รวมถึงการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมผ่านระบบออนไลน์ และการบริหารจัดการองค์กร รวมถึงการสื่อสารกับภาคีเครือข่ายผ่านระบบเทคโนโลยีดิจิทัลต่าง ๆ ก็อาจมีข้อจำกัดได้ แต่ถ้าเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่อยู่ในวัยที่น้อยลงมา มักมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี

[24] ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของ ม.ชีวิต ที่สนับสนุนให้ผู้ที่เกษียณอายุ โดยเฉพาะผู้ที่เคยทำงานในภาคการศึกษา หรือเป็นครูบาอาจารย์ เข้ามาทำงานกับ ม.ชีวิต เนื่องจาก ม.ชีวิต มองว่า ยังเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพและความสามารถในการทำงานด้านการศึกษา เพราะมีพื้นฐานเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับเป็นกลุ่มที่ไม่มีปัญหาด้านค่าใช้จ่าย หรือมีรายได้จากเงินบำนาญอยู่แล้ว ทำให้ไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทนสูงมาก เนื่องจาก ม.ชีวิต ไม่มีกำลังในการจ้างงานหรือการจ่ายค่าตอบแทนในระดับเดียวกับองค์กรหรือสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับเดียวกัน หรือเป็นสถาบันอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนอื่น ๆ ได้ จึงนับว่าเป็นความพยายามในการบริหารจัดการต้นทุนในการจัดการศึกษาทางเลือก ที่มีข้อจำกัด เพราะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐ

ซึ่งถือเป็นข้อดีในการสื่อสารด้วยวิธีการที่ทันสมัย เร้าใจ สามารถส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ได้ดีขึ้น

อย่างไรก็ดี พบด้วยว่า ในกรณีที่ผู้สอนมีวัยใกล้เคียงกับผู้เรียน หรือ มีอายุไม่แตกต่างกันมากนัก ก็อาจทำให้เกิดช่องว่างในการสื่อสารหรือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนได้ด้วย แต่ทั้งนี้ น่าจะขึ้นอยู่กับการวางตัวและระดับความรู้ความสามารถมากกว่าอายุ เช่น กรณีที่พบจากการสังเกตการณ์ที่จังหวัดลำปาง ที่พบว่า ผู้สอนมีอายุไม่มาก แต่ผู้เรียนหลายคนมีอายุมากกว่า แต่เนื่องจากผู้สอนสามารถสอนหรือจัดกระบวนการเรียนรู้ได้ดี มีความเป็นรูปธรรมชัดเจน และสามารถตอบคำถามของผู้เรียนได้ชัดเจน ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจก็สามารถทำให้เกิดการยอมรับในตัวผู้สอนได้ ถึงแม้จะมีอายุน้อยกว่าผู้เรียนบางส่วนเป็นอย่างมากก็ตาม สำหรับกรณีที่ขาดความเชื่อมั่นในตัวผู้สอน พบว่า เป็นในกรณีที่ผู้สอนมีประสบการณ์ชีวิตน้อย และมีความรู้ไม่มากนัก ทำให้ผู้เรียนที่มีวัยสูงกว่าไม่ยอมรับ

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ผู้เรียนจากบางแห่งสะท้อนด้วยว่า อาจารย์จำนวนหนึ่งทั้งที่อายุมากและอายุไม่มาก มีความรู้เฉพาะเรื่อง หรือถ้าตีความจากตรงนี้ ก็หมายถึงว่า ผู้เรียนมองว่าผู้สอนยังมีความรู้ที่ค่อนข้างคับแคบ หรือรู้เฉพาะบางเรื่อง บางส่วน ไม่มีความรู้ที่หลากหลาย ทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าไม่ได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมหรือไม่มากเท่ากับที่คาดหวังไว้

ดังนั้น ประเด็นเรื่องอายุ จึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญที่สุดที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน เพราะบางศูนย์การเรียนรู้ หรือบางจังหวัด พบว่า อาจารย์ที่เพิ่งจบการศึกษาในระดับปริญญาเอก และอายุไม่มาก หรืออยู่ในวัยประมาณ 30-40 กว่า แต่ไม่สามารถสอนหรือจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิตได้ บางคนต้องลาออกไปเอง เพราะประเมินตนเองได้ว่า ไม่มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางของ ม.ชีวิตได้ และบางส่วนถูกให้ออก เนื่องจากไม่มีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต หรือไม่สามารถแสดงบทบาทเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ได้จริง แต่ยังติดกับการพร่ำสอนในแบบเดิม และบางคนยังมีวาระซ่อนเร้นทางการเมือง (political hidden agenda) และบางแห่งไม่มีความรู้ความสามารถจริงหรือไม่มีความชัดเจนในสิ่งที่สอน การยกตัวอย่าง ก็เป็นตัวอย่างเดิม ๆ หรือ สอนวนไปวนมา และบางแห่งมีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาเอก แต่ไม่ค่อยติดตามการทำงานของผู้เรียน หรือมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนน้อย ซึ่งในกรณีที่กล่าวมานี้มีทั้งอาจารย์ที่อายุมาก และอายุไม่มาก

ดังนั้น จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ประเด็นเรื่องอายุ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน แต่มีปัจจัยอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันมากกว่า โดยเฉพาะความรู้จริง รู้ไม่จริง ความใส่ใจ การให้เวลากับผู้เรียน ความสามารถในการสื่อสารสาระสำคัญของสิ่งที่สอน, ความเชี่ยวชาญ / ความชำนาญการที่อยู่บนฐานประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ความใจกว้างรับฟังผู้เรียน แต่ก็จริงที่ว่ามีบางส่วนที่มีอายุมาก และมีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และมีปัญหาสุขภาพ ทำให้ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่

⁂ พื้นฐานการศึกษาและความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้

อาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาโท ในสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการพัฒนาสังคม ด้านสุขภาพ และด้านการเกษตร พบด้วยว่า ในบางพื้นที่ให้ศิษย์เก่าที่จบปริญญาตรีที่มีความสามารถในการถ่ายทอดและเข้าใจหลักปรัชญา แนวคิด วิสัยทัศน์ พันธกิจ และคุณค่าหลักของมหาวิทยาลัยชีวิต เข้ามาเป็นอาจารย์พี่เลี้ยง หรือช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งทำให้บางศูนย์เรียนรู้ของชุมชนเครือข่ายมหาวิทยาลัยชีวิต (ศรช.) มีทีมจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง แต่สำหรับในบางพื้นที่นักศึกษาที่มีคุณวุฒิและวัยวุฒิมากกว่า ก็สะท้อนให้ฟังด้วยว่าอาจารย์ที่เป็นศิษย์เก่า ม.ชีวิต หลายท่าน ยังไม่มีความรู้ความสามารถที่เพียงพอ หรือมีประสบการณ์น้อยกว่าผู้เรียน และบางส่วนสะท้อนว่าอยากได้อาจารย์ที่มีความรู้ระดับปริญญาโทมาสอน ก็มี ดังนั้น การให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต หรือศิษย์เก่ามาเป็นอาจารย์พี่เลี้ยง หรือมาช่วยผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ จึงมีทั้งข้อดีและข้อพึงระวังเช่นกัน ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาคุณสมบัติต่าง ๆ ของแต่ละท่านเป็นราย ๆ ไปอย่างรอบคอบ รอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นศักยภาพความสามารถในเรื่องหรือหัวข้อนั้น ๆ ความสามารถในการแปรแนวคิดและปรัชญาให้เกิดผลในทางปฏิบัติจริง และความรู้ทางวิชาการที่จำเป็น ความสามารถในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน ผ่านการจัดแผนชีวิต โครงงาน และการศึกษาชุมชน ประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับหัวข้อที่สอน เทคนิค / ทักษะ / กลยุทธ์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนสนใจและเข้าใจ บุคลิกลักษณะที่สำคัญ เช่น ความมั่นใจ การยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง ความเคารพในตัวผู้เรียน ไม่ว่าผู้เรียนจะมีสถานภาพแบบใดก็ตาม ฯลฯ ดังนั้น จึงไม่ควรมองเพียงแค่ว่า มีคุณสมบัติเหมาะสมเนื่องจากเป็นศิษย์เก่าของ ม.ชีวิต อย่างเดียว แต่จะต้องมองหรือพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นควบคู่กันไปด้วยอย่างระมัดระวัง

ในบางวิชาที่เกี่ยวกับการศึกษาทั่วไป พบว่า อาจารย์บางท่านไม่มีพื้นฐานความรู้ในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง อาทิเช่น วิชาสุนทรียภาพทางศิลปะและดนตรี และใช้วิธีการสอนแบบให้ผู้เรียนนั่งฟังบรรยายในห้องเรียน (lecture) ทำให้ผู้เรียนที่ต้องการเรียนรู้แบบทางเลือกใหม่ ๆ รู้สึกไม่ชอบใจ หรือไม่พอใจวิธีการเรียนการสอนแบบนี้เท่าใดนัก หรือสะท้อนว่า การเรียนแบบนี้ไม่น่าใช่แนวทางหรือวิธีการของ ม.ชีวิต

อย่างไรก็ตาม พบว่า ในขณะที่บางพื้นที่ ๆ ผู้สอนก็ไม่มีพื้นฐานความรู้ในวิชานี้เช่นกัน แต่กลับสามารถใช้แหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และสามารถทำให้ผู้เรียนมีความสุข มีชีวิตชีวา ได้ฝึกฝนหรือทดลองจับต้องเครื่องมือ เครื่องดนตรีต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับคำว่า “สุนทรียภาพ หรือ สุนทรียศาสตร์” ได้จากการลงมือปฏิบัติจริง เช่น กรณีของ จ.เชียงใหม่ ที่มีการใช้แหล่งเรียนรู้ **“ผญาล้านนา”** และแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ **“บ้านใบบัว ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”** ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างครอบคลุม ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมในเรื่องการแต่งกาย การร้องเพลง ดนตรี เครื่องดนตรี อาหารการกิน การดูแลสุขภาพ ฯลฯ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน และมีอัตลักษณ์ตัวตนของตนเองและกลุ่มตน ซึ่งที่จริงแล้วสามารถสร้างการเรียนรู้หรือการตั้งคำถามต่าง ๆ ในประเด็นอื่น ๆ ได้อย่างมีความเชื่อมโยงกันเสริมเข้าไปด้วย เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนของคนไทลื้อที่อยู่ในภาวะหรือกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมหรือกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีความน่าสนใจในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสามารถในการธำรงรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาวการณ์เปลี่ยนแปลงดังกล่าวว่าเป็นอย่างไร และจริง ๆ แล้วประเด็น “ชาติพันธุ์” นี้มี

ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการทำความเข้าใจเรื่อง **“ชุมชนท้องถิ่น”** แต่ทีมประเมินไม่ค่อยได้ยินเกี่ยวกับเรื่องนี้ หรือประเด็นนี้ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจหรือการให้ความสำคัญมากเท่าใดนัก

สำหรับในบางพื้นที่ ๆ ไม่มีแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ชัดเจนเหมือนกรณีของจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้เข้าไปเรียนรู้จากวัดที่อยู่ในท้องถิ่น หรือ เรียนรู้จากภาพถ่าย หรือเรียนรู้จากเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งถึงแม้จะไม่เข้มข้นเท่ากับกรณีของ จ.เชียงใหม่ แต่ก็สามารถทำให้ผู้เรียนได้สัมผัสความจริงหรือของจริงได้มากกว่าการบรรยายในห้องสี่เหลี่ยมที่ไม่น่าสนใจและไม่สามารถเข้าถึงความจริงที่หลากหลายที่เป็นอยู่ในชุมชนได้

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ประเด็นพื้นฐานการศึกษาของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ตรงกับวิชาที่ต้องสอน กลับไม่ใช่ประเด็นวิพากษ์ที่สำคัญนัก เพราะพบด้วยว่าบัณฑิตของมหาวิทยาลัยชีวิตหลายคนในหลาย ๆ พื้นที่มีความตั้งใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างจริงจัง และสามารถประสบความสำเร็จในการต่อยอดอาชีพของตนเอง บางส่วนได้กลายเป็นผู้นำชุมชนที่มีความคิดก้าวหน้านั้น พบว่า ไม่ใช่เพราะว่าผู้สอนมีความรอบรู้ทุกเรื่อง หรือมีพื้นฐานการศึกษาที่ตรงกับสิ่งที่สอน แต่กลับพบว่า ผู้สอนมีความสามารถในการกระตุ้นการคิดให้ผู้เรียนสามารถตั้งคำถาม สร้างแรงบันดาลใจต่าง ๆ ประกอบกับผู้เรียนมีความตั้งใจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มาก หรือมากกว่ากรณีที่อาจารย์ผู้สอน ที่อาจจะประสบความสำเร็จในสิ่งที่สอน หรือมีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ หรือมีวุฒิการศึกษา พื้นฐานการศึกษาที่ตรงกับสิ่งที่สอน แต่ถ้าไม่สามารถกระตุ้นการคิด หรือไม่ได้ส่งเสริมให้มีการตั้งคำถามต่อสิ่งที่เรียน ก็ไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดศักยภาพใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง การอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และมีความภูมิใจในรากเหง้าหรือความเป็นมาของตนได้ แต่จะได้เฉพาะความรู้ที่เกิดจากการสอนสั่งที่อาจจะเป็นความรู้ชั่วคราว ที่อาจเลือนหายไปตามกาลเวลา เมื่อเทียบกับความรู้ความสามารถในการตั้งคำถามต่อสิ่งที่รู้ และความสามารถในการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ตลอดเวลาอย่างมีเหตุมีผลได้ต่างหากที่มีความสำคัญมากกว่าการรู้แบบเชื่อฟังอาจารย์ หรือการรู้เท่าเดิมจากสิ่งที่อาจารย์ / ครูสอนไว้เท่านั้น ซึ่งทำให้ไม่สามารถแสวงหาความรู้ด้วยมุมมองเชิงวิพากษ์เพื่อเข้าสู่องค์ความรู้หรือการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ได้ ซึ่งก็จะไม่สามารถทำให้พึ่งพาตนเองได้จริง **เพราะการพึ่งพาตนเองที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง คือ การพึ่งพาตนเองในด้านสติปัญญา หรือการคิดเป็น ประเมินเป็น ชั่งตวงวัดเป็น และตัดสินใจเลือกในสิ่งที่มีคุณค่า / คุณประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตน**

อย่างไรก็ตาม พบว่า มีบางพื้นที่ ๆ ชี้ให้เห็นว่า ถ้าผู้สอนมีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญการหรือมีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ในการทำในเรื่องที่สอนด้วยตนเองอย่างแท้จริง หรือที่เรียกกันว่า **“สอนในสิ่งที่ทำ ทำในสิ่งที่สอน”** เช่น ความรู้ด้านทฤษฎีและการปฏิบัติเกี่ยวกับการทำการเกษตรหลากหลายประเภทหลายรูปแบบ หรือการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่นในกรณีของ จ.พิษณุโลก ที่มีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรและธุรกิจการเกษตรถึง 2 ท่าน[25] และ จ.สมุทรสงคราม ที่มีอาจารย์ที่เชียวชาญด้านนี้เช่นกัน[26] ก็สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและสามารถต่อยอดอาชีพด้านการเกษตรของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม มีหลักฐานเชิงประจักษ์ยืนยัน สามารถมองเห็นผลที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งต่อตัวผู้เรียน ครอบครัว และชุมชน โดยเฉพาะกรณีของสหกรณ์การเกษตรอาหารปลอดภัยของ จ.พิษณุโลก นั้น จะเห็นผลที่เกิดขึ้นต่อตนเอง

[25] อ.รสริน พุทธภูมิพิทักษ์ และ อ.สุรัตน์ เศวตเศรณี

[26] อ.สรณพงษ์ บัวโรย

และชุมชนที่ชัดเจนมาก เพราะสามารถส่งเสริมการสร้างงานในชุมชนและสามารถเชื่อมต่อกับตลาดใหญ่ได้ชัดเจน

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า หากมีการส่งเสริมการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบทีม (team-based Learning) มีการวางแผนการเรียนการสอนอย่างดี และมีการวิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียนอย่างละเอียด ก็จะยิ่งทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองได้อย่างชัดเจน เป็นระบบ และมีข้อมูลต่าง ๆ รองรับระดับหนึ่ง ถ้าหากมีการวัดหรือติดตามประเมินผลการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบควบคู่ไปด้วย ก็จะยิ่งช่วยทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนว่าไปถูกทิศทางหรือไม่ และยังสามารถนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับจากการประเมินผลแบบใหม่ ๆ ไปปรับใช้กับผู้เรียนคนอื่น ๆ ได้อีกด้วย

⁂ พื้นฐานอาชีพ

พบว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิตจำนวนหนึ่ง มีอาชีพเป็นอาจารย์ที่ ม.ชีวิต แห่งเดียว แต่จำนวนไม่น้อยที่มีอาชีพอื่นเต็มเวลาทำควบคู่กันไปด้วย โดยเฉพาะกรณีที่ยังทำงานอื่น ๆ อยู่ด้วย ณ ปัจจุบันนั้น พบว่า ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการในองค์กรต่าง ๆ เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.), โรงพยาบาล, วิทยาลัยอาชีวศึกษา, สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งถ้าเป็นในกรณีนี้ พบว่า มีความเกี่ยวข้องกับการจัดสรรเวลาในการทำงานให้กับ ม.ชีวิต และการจัดสรรเวลาให้กับผู้เรียนด้วย เพราะยังมีภารกิจอื่นเต็มเวลา และมาจัดการเรียนการสอนให้กับ ม.ชีวิต เฉพาะในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งอาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มนี้ พบว่า มีทั้งที่มีคุณภาพในระดับดีและยังมีคุณภาพไม่ถึงระดับที่ควรจะเป็น ซึ่งเกี่ยวพันกับพื้นฐานความรู้เดิม, กระบวนทัศน์ / ทัศนคติ, การรับรู้ประเด็นใหม่ ๆ เกี่ยวกับโลกและสังคม, ความรู้ความเข้าใจในปรัชญาและเครื่องมือการเปลี่ยนแปลงตนเองของ ม.ชีวิต โดยเฉพาะการส่งเสริมการจัดทำแผน 4 แผน ได้อย่างลึกซึ้งหรือไม่ ฯลฯ ซึ่งยังคงเป็นประเด็นในเชิงการสร้างเสริมศักยภาพในด้านต่าง ๆ ต่อไปด้วย โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (community study) ของนักศึกษา / ผู้เรียน ที่พบว่า ยังไม่เข้มข้นและหลายแห่งยังไม่ค่อยถูกต้อง หรือผิดเพี้ยนไปจากสิ่งที่ควรจะเป็นค่อนข้างมากทีเดียว

สำหรับอาจารย์อาวุโสที่เกษียณอายุราชการแล้วมาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิตและอุทิศตัวให้ความรู้กับนักศึกษา / ผู้เรียนอย่างเต็มที่ พบว่า บางส่วนเคยทำงานเป็นครูอาจารย์ในโรงเรียนและวิทยาลัย / มหาวิทยาลัย บางส่วนทำงานด้านการพัฒนาสังคม บางส่วนเคยทำงานด้านวิชาการการเกษตร และบางส่วนทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนมาก่อน สำหรับอาจารย์ที่ไม่ได้อยู่ในวัยเกษียณ บางส่วนประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวที่มีความมั่นคง หรือทำสวนเกษตรที่เป็นหลักประกันชีวิตของครอบครัว บางส่วนมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ เช่น เป็นผู้นำท้องถิ่นหรือนักการเมืองในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ชัดเจนว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิตที่มีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นอาจารย์และเป็นผู้บริหารไปในเวลาเดียวกันด้วย และส่วนใหญ่เป็นผู้ร่วมก่อตั้งมหาวิทยาลัยชีวิตมาตั้งแต่ต้น ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ไม่ได้มุ่งหวังการมีรายได้จากการทำหน้าที่อาจารย์หรือเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต แต่รักในอาชีพนี้ หรือต้องการมีส่วนในการช่วยทำให้ผู้เรียนมีชีวิตที่ดีขึ้น หรือมีความรักความห่วงใยความผูกพันในลูกศิษย์ของตน และจำนวนหนึ่งเข้ามาช่วยทำงานเป็นจิตอาสา หรือช่วยสามีหรือภรรยาของตน (ที่เป็นอาจารย์ประจำของ ม.ชีวิต) ในการส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้เรียนอย่างมีความสุข หรือมีความสำเร็จและมีชีวิตที่ดีขึ้น เพราะมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดและทฤษฎีในการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง เช่น กรณีตัวอย่างของ จ.ชุมพร ที่มีความชัดเจนในเรื่องนี้มาก และ จ.นครราชสีมา ที่เข้ามาช่วยเหลือดูแลความ

เรียบร้อยในด้านต่าง ๆ ให้กับนักศึกษา หรือดูแลสถานที่ / อาคารเรียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม มีประเด็นหนึ่งที่เป็นเสียงสะท้อนจากนักศึกษา และควรเป็นประเด็นที่ต้องระมัดระวังอย่างมากสำหรับ ม.ชีวิต เพราะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งแตกแยกในบรรดาผู้เรียนหรือศิษย์เก่าของ ม.ชีวิต ในอนาคตก็ได้ ก็คือ อาจารย์บางท่านที่มีอาชีพ หรือมีบทบาทเป็นผู้นำท้องถิ่น หรือเป็นนักการเมืองท้องถิ่น มีความพยายามในการสร้างฐานเสียงในกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิต หรือ อาจใช้นักศึกษาและเครือข่ายผู้เรียนเป็นเครื่องมือในการหาเสียงในการเลือกตั้งหรือการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งหรือการเมืองในระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ตาม เพราะพบว่า บางท่านมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับพรรคการเมืองหรือนักการเมืองในระดับชาติด้วย ซึ่งประเด็นนี้เป็นเรื่องที่อ่อนไหวมาก และอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง ที่ไม่น่าจะปล่อยให้เกิดขึ้นได้ เพราะอันที่จริงนั้นมีเสียงสะท้อนมาจากบางพื้นที่แล้วด้วยว่า มีการชักชวนและล่ารายชื่อนักศึกษา/ผู้เรียนให้เข้าร่วมพรรคการเมือง โดยที่นักศึกษา/ผู้เรียนไม่ได้มีโอกาสพิจารณาไตร่ตรอง หรือเป็นไปในลักษณะกึ่งบังคับ ซึ่งบรรยากาศแบบนี้ย่อมส่งผลต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้หรือการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้แบบแนวราบ แบบไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่มุ่งเน้นไปที่ประเด็นทางวิชาการ และยังเกี่ยวโยงหรือขัดกับหลักปรัชญา ปณิธานของสถาบัน ฯ ที่ต้องการให้ผู้เรียนมีอิสรภาพทางความคิดและมีการปลดปล่อยตนเองออกจากเครื่องพันธนาการต่าง ๆ (emancipation) เพื่อมุ่งสู่การรู้แจ้งเห็นจริงอีกด้วย จึงควรระมัดระวังเรื่องนี้ให้มาก

⁂ ประสบการณ์การจัดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน

ประสบการณ์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของอาจารย์แต่ละท่านมีความหลากหลาย สำหรับผู้ที่เป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยชีวิตมาเป็นเวลานานหลายปี ทำให้มีประสบการณ์มาก เพราะสอนมานาน และเป็นเพราะส่วนใหญ่ ได้รับการอบรม และได้รับโอกาสในการพัฒนาส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ หรือ มีการพัฒนาวิธีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างอาจารย์ด้วยกัน หรือร่วมกับนักศึกษา หรือ ร่วมกับเครือข่ายหรือจากปราชญ์ชาวบ้าน / ปราชญ์ชุมชน ทำให้มีการสั่งสมประสบการณ์มากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนผู้ที่เข้ามาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิตในระยะหลัง ๆ จำนวนไม่น้อยไม่เคยได้รับการอบรมเสริมศักยภาพด้านต่าง ๆ จากส่วนกลาง (ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ ม.ชีวิต มีรายได้ลดลง อันเป็นผลมาจากการลดลงของจำนวนนักศึกษา / ผู้เรียน ทำให้ไม่มีทรัพยากรเพียงพอในการจัดอบรมเสริมศักยภาพ) ทำให้อาจารย์ที่เข้ามาร่วมงานกับ ม.ชีวิต ในช่วงหลัง ๆ ยังใช้วิธีการหรือรูปแบบการเรียนการสอนแบบเดิม

อย่างไรก็ตาม พบว่า ในหลายพื้นที่นักศึกษาได้สะท้อนถึงอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้นักศึกษามีความพึงพอใจอยู่หลายท่านด้วยกัน โดยเฉพาะอาจารย์ที่เป็นศิษย์เก่าของ ม. ชีวิต พบว่า ส่วนใหญ่มีข้อดีในด้านนี้ คือ มีความรู้ความเข้าใจในการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางของ ม.ชีวิต นอกจากนี้ ยังมีความสามารถในการประสานเครือข่ายในท้องถิ่น หรือการขอความร่วมมือจากชุมชน การขอใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน เช่น แหล่งเรียนรู้ ปราชญ์ท้องถิ่น ฯลฯ เพราะส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ในชุมชน หรือมีความสัมพันธ์อันดีกับคนในชุมชน / หมู่บ้าน โดยเฉพาะผู้นำประเภทต่าง ๆ ในชุมชน และบางส่วนมีความร่วมมือกับชุมชนในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ร่วมกัน แต่ในประเด็นนี้ พบว่ายังมีค่อนข้างน้อย หรือยังไม่ค่อยมีความชัดเจนเท่าใด

ยกเว้น กรณีที่เป็นศิษย์เก่า หรือ เคยทำงานที่ ม.ชีวิต มาก่อน และเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับ ม.ชีวิต ด้วย ในกรณีเช่นนี้ จะพบว่า มีความร่วมมือกันในการส่งเสริมศักยภาพชุมชน หรือทำงานร่วมกับชุมชนในด้านต่าง ๆ อยู่พอสมควร โดยเฉพาะกรณีงานบุญประเพณีต่าง ๆ หรือการให้ใช้สถานที่ อาคารเรียน ในการส่งเสริมอาชีพของชุมชนหรือเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับชุมชน ยกตัวอย่างที่พบหรือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น กรณีของ จ.ชัยภูมิ จ.บุรีรัมย์ และกรณีของอำเภอหลังสวน จ. ชุมพร เป็นต้น

⁂ ความมุ่งมั่นในการเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิต

อาจารย์ส่วนใหญ่ทราบเป็นอย่างดีว่า การเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิตนั้นมีค่าตอบแทนไม่สูง และผันแปรไปตามจำนวนนักศึกษา แต่อาจารย์ส่วนใหญ่สะท้อนว่าชอบหรือศรัทธาในหลักปรัชญาของมหาวิทยาลัยชีวิต อยากให้ความรู้ที่ตนเองมีแก่ผู้ที่มาเรียน และอยากให้ผู้เรียนมองเห็นความสำคัญของการศึกษาในแนวนี้ ในหลาย ๆ พื้นที่ได้ศิษย์เก่ามาเป็นอาจารย์, อาจารย์พิเศษ , อาจารย์พี่เลี้ยงหรือผู้ช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากในพื้นที่นั้น ๆ หาผู้ที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางของ ม.ชีวิต ได้ยาก นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า อาจารย์ที่เป็นศิษย์เก่าที่ทำงานหรือมีบทบาทอยู่ในชุมชนในด้านต่าง ๆ มีความเต็มใจและรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสสอน / ถ่ายทอดความรู้ให้นักศึกษาหรือผู้เรียน หรือเป็นแหล่งฝึกหรือพื้นที่เรียนรู้ให้กับนักศึกษา เนื่องจากจำนวนหนึ่งมีเวลาพอที่จะดูแลนักศึกษาในวันเสาร์อาทิตย์ได้ และยังทำให้มีรายได้เสริมอีกด้วย ถึงแม้ในหลาย ๆ พื้นที่ พบว่าอาจารย์พิเศษหรืออาจารย์พี่เลี้ยงจำนวนมากยังไม่ได้รับค่าตอบแทนมาเป็นระยะเวลาหนึ่งก็ตาม (ส่วนหนึ่งเนื่องจาก ม.ชีวิต มีปัญหาสภาพคล่อง และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะอาจารย์พิเศษ และอาจารย์พี่เลี้ยงเหล่านั้นไม่ได้จัดส่งเอกสารต่าง ๆ ที่จำเป็นในการเบิกจ่ายค่าตอบแทน) แต่ก็ยังคงมุ่งมั่นหรืออินดีช่วย ม.ชีวิต ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความมุ่งมั่นและความผูกพันกับ ม.ชีวิต ของอาจารย์และศิษย์เก่าจำนวนมาก มีส่วนทำให้ ม.ชีวิตยังคงดำเนินภารกิจต่อไปได้ ถึงแม้บางส่วนจะไม่ได้รับค่าตอบแทนก็ตาม

อย่างไรก็ดี การที่อาจารย์เหล่านั้นสามารถทำแบบนี้ได้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีรายได้หลักจากการเป็นข้าราชการบำนาญและอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะอาจารย์หรือผู้ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้มีแหล่งอาหารในการเลี้ยงชีพ ดังเช่น สวนผักนานาชนิด, สวนเกษตรผสมผสาน, สวนสมรม, การเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เช่น ปลา, ไก่, หมู, วัว ฯลฯ ทำให้ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตไม่สูงมาก จึงทำให้ยังสามารถอุทิศตนให้กับแนวทางที่ตนเองเชื่อและศรัทธาได้ต่อไป แต่สำหรับอาจารย์ที่มุ่งหวังค่าตอบแทนหรือรายได้มาก ๆ หรือมีข้อเรียกร้องต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานภาพ, สวัสดิการ ฯลฯ ในกรณีเช่นนี้ ก็มักจะลาออกจาก ม.ชีวิตไป เพราะไม่ได้เข้าใจแนวทางแนวคิดและปรัชญา ปณิธานของ ม.ชีวิต ลึกซึ้งเท่ากับอาจารย์ที่ร่วมก่อตั้งกันมาตั้งแต่ต้น ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า อาจารย์ที่มีความผูกพันกับ ม.ชีวิต มาตั้งแต่ต้น มักจะมีความมุ่งมั่นในการเป็นอาจารย์ ม.ชีวิต ซึ่งนอกจากศรัทธาในแนวคิด ปรัชญาของ ม.ชีวิตแล้ว ยังพบว่าบางส่วนมีความภาคภูมิใจที่ได้มีสถานภาพเป็นครูบาอาจารย์ ที่หลายท่านสะท้อนให้ฟังว่า ทำให้มีลูกศิษย์ลูกหาจำนวนมาก โดยเฉพาะลูกศิษย์ที่มีสถานภาพเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิก อบต. สมาชิกสภาเทศบาล หรือมีตำแหน่งต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นหรือในจังหวัดนั้น ๆ

คุณภาพของผู้สอนที่มีความสัมพันธ์กับผลที่เกิดขึ้นในผู้เรียน หรือ คุณภาพผู้สอนในมุมมองของผู้เรียน

พบว่า คุณภาพของผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในมุมมองของผู้เรียน หรือ ที่มีความสัมพันธ์กับผลที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนนั้น มีความแตกต่างหลากหลายกันค่อนข้างมาก เมื่อพิจารณาจากผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ครอบครัวและชุมชน โดยเฉพาะศักยภาพหรือความสามารถของผู้เรียนในเรื่องการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการดำเนินชีวิต คือ สามารถคิดได้ ตัดสินใจได้ เลือกได้ และพึ่งพาตนเองได้ตามกรอบหรือเกณฑ์คุณลักษณะของนักศึกษา / ผู้เรียนที่พึงประสงค์ ซึ่งโดยสรุปแล้ว สามารถจำแนกระดับการเปลี่ยนแปลงของนักศึกษาออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1) นักศึกษา / ผู้เรียน / บัณฑิตที่เปลี่ยนแปลงตัวเองได้ดี / มีความโดดเด่น 2) นักศึกษา / ผู้เรียน / บัณฑิตที่เปลี่ยนแปลงตนเองได้ในระดับปานกลาง และ 3) นักศึกษา / ผู้เรียน / บัณฑิตที่เปลี่ยนแปลงตัวเองได้พอใช้ / ค่อนข้างน้อย

สำหรับกลุ่มนักศึกษา / ผู้เรียน / บัณฑิตที่มีการเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ดี มีความโดดเด่นนั้น พบว่า นักศึกษาหรือผู้เรียนส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้มีพื้นฐานเดิมหรือคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ดีอยู่แล้ว ยกตัวอย่างเช่น มีความมุ่งมั่นในการทำงาน / การเรียนรู้, มีความมานะพยายามสูง, มีความตั้งใจจริงหรือทำอะไรทำจริง, มีการแสวงหาความรู้และการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา, มีวิธีคิด / ศักยภาพในการคิดด้วยตนเองอยู่แล้วในระดับหนึ่ง, มีพื้นฐานการทำงานในชุมชน / มีใจเพื่อชุมชน และ/หรือ มีบทบาทเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในระดับต่าง ๆ ในชุมชนอยู่แล้วระดับหนึ่ง หรือก่อนที่จะเข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยชีวิต ถ้าเป็นผู้เรียนแบบนี้ เมื่อมาเรียนแล้ว มักจะมีการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านกระบวนทัศน์ / วิธีคิด / วิธีมองตนเองและสรรพสิ่งรอบตัว และมุ่งทำงานเพื่อส่วนรวมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีนักศึกษา / ผู้เรียนบางคนที่สะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงในตนเองเกิดขึ้นเมื่อได้เข้ามาเรียนที่ ม.ชีวิต ตั้งแต่ช่วงเทอมแรก ในขณะที่บางส่วนกล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายหลังจากที่ได้เข้ามาเรียนที่มหาวิทยาลัยชีวิตแล้วประมาณหนึ่งเทอม หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในเทอมที่สอง เมื่อเข้าใจหลักปรัชญา เครื่องมือ และมีการวางแผนการเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยเครื่องมือแผน 4 แผน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้มืออาชีพ สำหรับผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ดี มีความโดดเด่นตั้งแต่เข้ามาเรียนเทอมแรก อาทิเช่น บัณฑิต (คุณลำยอง สอนโต) ที่เป็นเจ้าของธุรกิจ / มีบริษัทที่ทำการพัฒนานวัตกรรมด้านเครื่องจักรกล / เครื่องมือการเกษตรประเภทต่าง ๆ ในจังหวัดสุโขทัย ที่สะท้อนว่า พอได้เรียนเรื่องวิชาการวางแผนเป้าหมายและชีวิตและการจัดทำแผนชีวิต 4 แผน ก็หันมามองตนเองและครอบครัวของตน และมุ่งมั่นอยากมีกิจการของตนเองที่อยู่บนพื้นฐานความคิดและศักยภาพ–ความสามารถของตน คือ ความสามารถในการคิดประดิษฐ์นวัตกรรม / เครื่องมือทางการเกษตร ฯลฯ ทำให้ได้มีโอกาสคิดทบทวนตนเอง ทั้งด้านอาชีพ / การงาน ด้านการเงิน / รายได้ ด้านสุขภาพ ด้านครอบครัว (ด้านครอบครัว ก็หันมามองว่า ทำอย่างไร จะมีกิจการของตนเองโดยให้คนในครอบครัว คือ ภรรยาและบุตรทุกคนได้ทำงานในกิจการนี้ด้วยกัน) และลงมือวางแผนในการแปลงความฝันให้เป็นจริง โดยไม่รอเวลา คือ พอคิดวางแผนแล้วก็ลงมือทำเลยตั้งแต่เทอมแรกหรือวิชาแรกที่เรียน หรือ กรณีของนักศึกษา (คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย ที่ จ.นครพนม) ที่พัฒนาวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวขนาดใหญ่ มีกลุ่มวิสาหกิจในเครือข่ายและผู้ผลิตในจังหวัดนครพนมและมุกดาหารจำนวนมากถึง 12,000 ราย สามารถจำหน่ายผลผลิตทั้งในประเทศและต่างประเทศ สองกรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ พบด้วยว่า มีบทบาทในการทำงานทางสังคมหรือการขับเคลื่อนงานเพื่อส่วนรวมอย่างชัดเจนอีกด้วย นอกเหนือจากการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและบทบาทของตนเอง ที่เริ่มจากความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้

แล้ว ก็หันมาช่วยเหลือหรือสนับสนุนชุมชน หรือบ้านเกิดของตน อาทิเช่น การจ้างแรงงานหรือการส่งเสริมการทำงานของคนในชุมชน การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การสร้างความร่วมมือกับสถาบันศาสนาในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ การขยายเครือข่ายผู้ได้รับประโยชน์จากวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ก็ยังมีกรณีการปรับเปลี่ยนในเชิงกระบวนทัศน์ที่สำคัญที่มีความเชื่อมโยงกับแบบแผนการผลิตที่เป็นอยู่เดิมด้วยเช่นกัน อาทิเช่น ผู้ที่สนใจด้านการทำเกษตร และ/หรือคนที่เป็นเกษตรกรอยู่แล้วจำนวนมากได้หันมาให้ความสำคัญกับการเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรทฤษฎีใหม่ การเกษตรแบบพอเพียง การเกษตรแบบธรรมชาติ การเกษตรปลอดสารหรือไร้สารเคมี หรือการทำการเกษตรแบบปลอดภัยทั้งต่อตนเอง, ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ผู้ที่สนใจงานด้านการพัฒนาชุมชน ก็พบว่า ก็มีวิธีคิดใหม่ ๆ มุมมองใหม่ ๆ หรือศักยภาพใหม่ ๆ ในการพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ อาทิเช่น กรณีของกำนันวิชิต บัวคง ที่ อ.นาทวี จ.สงขลา หรือ การเปลี่ยนตัวเองอย่างหน้ามือเป็นหลังมือในด้านต่าง ๆ ทั้งการออม, การพัฒนาอาชีพ, การริเริ่มใหม่ ๆ ดังเช่น ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู และคุณวิชัย ชัยนุมาศ ที่ จ.นครศรีธรรมราช เป็นต้น (รายละเอียดนักศึกษาและบัณฑิตที่มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาตนเองในมิติต่าง ๆ ได้ปรากฏอยู่ในรายงานฉบับนี้ในส่วนที่ว่าด้วยผลลัพธ์และผลกระทบของการจัดการศึกษาทางเลือกของ ม.ชีวิต มองผ่านกรณีศึกษาที่โดดเด่นจำนวนหนึ่ง)

สำหรับนักศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองได้ในระดับปานกลาง หรือเปลี่ยนแปลงได้ดีในระดับหนึ่งนั้น พบว่าการเปลี่ยนแปลงในระดับนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักศึกษาส่วนใหญ่ หลายคนสะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นจากการใช้แผน 4 แผน คือ แผนชีวิต แผนอาชีพ แผนการเงิน และแผนสุขภาพ สำหรับการเรียนรู้ผ่านการจัดทำแผน ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ค่อนข้างดี คือ การจัดทำแผนการเงินและแผนสุขภาพ กล่าวคือ ในเรื่องการเงิน นักศึกษาหลายคนมีการออมเงิน เพิ่มรายได้ด้วยวิธีต่าง ๆ ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น สร้างแปลงการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง หรือบางคนสามารถปลดหนี้สินที่มีอยู่จำนวนพอประมาณ อาทิเช่น ประมาณ 30,000 บาท ได้ตั้งแต่เทอมแรก เป็นต้น ส่วนในเรื่องสุขภาพ นักศึกษาให้ความสำคัญกับสุขภาพตนเองมากขึ้น เช่น หาเวลาออกกำลังกาย หรือออกกำลังกายเป็นประจำ หรือ เลิกเหล้า เลิกบุหรี่ได้ หรือดื่มหรือสูบน้อยลง หรือปลูกพืชผักผลไม้กินเอง โดยไม่ใช้สารเคมี แต่ใช้น้ำหมักชีวภาพและสารจุลินทรีย์ประเภทต่าง ๆ ในการบำรุงดิน ตามที่ได้เรียนรู้มาจาก ม.ชีวิต หรือจากการศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้มีผลผลิตที่ไร้หรือปลอดสารเคมีไว้บริโภค ซึ่งเป็นการป้องกันปัญหาสุขภาพไปด้วยในตัว

ส่วนนักศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองได้ในระดับพอใช้ได้หรือค่อนข้างน้อยนั้น พบว่า มีหลายกรณีที่นักศึกษาไม่ได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เห็นเป็นรูปธรรม ขาดความมั่นใจในการสื่อสารและขาดการเชื่อมโยงความคิด และยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ในเรื่องการเกษตรที่ยังคงต้องพึ่งสารเคมี กู้ยืมเงินลงทุนทำเกษตรหรือธุรกิจขนาดใหญ่ บางคนกู้ยืมเงินมาลงทุนในกิจการเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมด้วย เพราะคิดว่าตนเองสามารถจัดการหนี้สินได้ จำนวนหนึ่งยังไม่สามารถวิเคราะห์ปัญหาสุขภาพของตัวเองที่เป็นผลมาจากอาชีพที่กำลังทำอยู่ หรือการให้ความสำคัญกับอาชีพหรือการทำมาหากิน การหารายได้เพิ่มขึ้นตลอดเวลา แต่ไม่ได้สนใจปัญหาสุขภาพของตนเอง ทั้ง ๆ ที่มีปัญหาทั้งเรื่องความดันโลหิตสูง, เบาหวาน และไขมันในเลือดสูง และโรคอื่น ๆ เช่น เก๊าต์ (ซึ่งข้อมูลตรงนี้เป็นการสะท้อนหรือพูดด้วยตัวนักศึกษาผู้ให้ข้อมูล) และบางรายมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เป็นเจ้าของกิจการภัตตาคาร แต่มีปัญหาสุขภาพค่อนข้างมาก ซึ่งการที่นักศึกษายังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตนเอง ณ ที่นี้เกี่ยวกับหลายปัจจัยด้วยกัน ทั้งตัวนักศึกษาเอง ที่ยังให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพน้อยกว่าการมีเงินหรือการ

หารายได้ และเกี่ยวกับการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ยังไม่ชัดเจน ไม่ได้สนับสนุนการทำแผนการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ประกอบกับเป็นพื้นที่ ๆ มีความขัดแย้งกันระหว่าง ศรป. และศูนย์การเรียนรู้ ทำให้อาจารย์หลักที่เคยสอนลาออก ทำให้ขาดผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ และทำให้ผู้เรียนเคว้งคว้าง

อย่างไรก็ตาม พบว่า มีเพียงไม่กี่ศูนย์ฯ ที่ผู้เรียนส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองได้น้อยหรือยังไม่เปลี่ยนแปลงอะไรเท่าไหร่ ทั้ง ๆ ที่เรียนมาแล้วหลายเทอม ทั้งนี้เนื่องจากอาจารย์ที่รับผิดชอบมีความสามารถในการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพหรือการเปลี่ยนแปลงได้น้อย หรือยังไม่สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือยังไม่ได้เน้นไปที่การใช้แผน 4 แผน เป็นเครื่องมือช่วยในการเปลี่ยนแปลง หรือ ยังไม่เข้าใจว่าการใช้แผน 4 แผนอย่างเป็นรูปธรรมนั้นต้องทำอย่างไร ที่น่าสนใจคือ บางพื้นที่นักศึกษาต้องการพัฒนาตนเอง มีความพร้อมในการเรียนรู้ มีความสนใจในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เป็นอย่างมาก แต่ต้องผิดหวังเมื่อผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรือผู้จัดการเรียนการสอนยังสอนในรูปแบบเดิม ๆ ไม่มีความหลากหลาย ไม่มีความพร้อม ไม่น่าสนใจ ขาดประสบการณ์ ในกรณีเช่นนี้ พบว่า มักจะเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เพิ่งเปิดได้ไม่นาน

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า คุณภาพของผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ที่มีความเชื่อมโยงกับคุณภาพของผู้เรียนนั้นมีความแตกต่างหลากหลายกันค่อนข้างมาก บางแห่ง / บางพื้นที่ มีจำนวนมากที่มีคุณภาพสูงถึงสูงมาก อาทิเช่น บุรีรัมย์ มหาสารคาม (ที่บ้านวังจาน) ชุมพร นครศรีธรรมราช ชัยภูมิ สุโขทัย สุรินทร์ เชียงใหม่ เชียงราย น่าน เป็นต้น ส่วนคุณภาพของบัณฑิต ก็มีความแตกต่างหลากหลาย มีหลายระดับ ที่เปลี่ยนแปลงตนเองได้มาก ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากพื้นฐานเดิมของบัณฑิตเอง บวกกับศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมืออาชีพหรือความสามารถในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงของผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้บางคน / บางพื้นที่ อาทิเช่น บัณฑิตหลายท่านที่ สุโขทัย พิษณุโลก สุรินทร์ ชัยภูมิ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช (บางท่าน)สงขลา เชียงใหม่ (บางส่วน) น่าน ตาก ลำปาง และแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

2) เครื่องมือ กิจกรรม วิธีการส่งเสริมการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงตนเอง

พบว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน ก็มีความหลากหลายเช่นกัน ในที่นี้จะขอกล่าวถึงกิจกรรมที่ใช้ชีวิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง (learner-based learning) คือ การสนับสนุนการใช้แผน 4 แผน และการเรียนรู้ผ่านการจัดทำโครงงาน (project-based learning) รวมถึงกิจกรรมและเครื่องมือที่ใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง (community-based learning) คือ การศึกษาชุมชนและการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก, การสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และนักศึกษา / ผู้เรียน, การสังเกตการณ์การเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้, การเยี่ยมพื้นที่, การเยี่ยมบ้าน ฯลฯ พบประเด็นสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้คือ

⁂ เครื่องมือการจัดทำแผน 4 แผน (The Four Action Plans)

ตามที่ทราบกันดีแล้วว่า การส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนตามแนวทางของมหาวิทยาลัยชีวิตนั้น ได้ใช้เครื่องมือสำคัญ ที่เรียกว่า แผน 4 แผน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) แผนชีวิตและเป้าหมาย 2) แผนอาชีพการงาน 3) แผนการเงินและรายได้ และ 4) แผนการจัดการสุขภาพ โดยมีการบริหารจัดการเวลาเป็นแกนกลางสำคัญของทุกแผน สำหรับนักศึกษา / ผู้เรียนที่มีความคิดเห็นว่าแผน 4 แผน มีประโยชน์ต่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง ได้อธิบายว่า การจัดทำแผนชีวิตสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของตนเองได้ เพราะช่วยทำให้มีเป้าหมายการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนมากขึ้น จากเดิมที่ไม่เคยคิดในเรื่องนี้มาก่อน และประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ **การมีแผนด้านต่าง ๆ โดยมีการบริหารจัดการเวลา** ที่สอดคล้องกัน ช่วยทำให้ชีวิตมีความยุ่งเหยิงน้อยลง รู้ว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ มีเรื่องอะไรที่สำคัญต่อชีวิตของตนเอง อะไรควรทำก่อนทำหลัง อะไรที่รอได้

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับนักศึกษา / ผู้เรียนในหลาย ๆ พื้นที่ และการสุ่มขอดูแผน 4 แผน ที่ทำไว้ในบางพื้นที่[27] พบว่า ยังเป็นเพียงการเขียนสาธยายชีวิตที่เป็นเหตุการณ์สำคัญ ๆ ต่าง ๆ นานา ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยังไม่ใช่การวิเคราะห์ตนเองทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน ศักยภาพ ข้อจำกัด สิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงคืออะไรบ้าง ต้องเพิ่มหรือเสริมอะไร ต้องลดอะไร ต้องแก้ไขอะไร ทั้งด้านการงาน อาชีพ การเงิน/รายได้ สุขภาพ และภาพชีวิตของตนเองโดยรวม ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การวางแผนในการเปลี่ยนแปลงตนเอง หรือการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเองประสบได้อย่างเป็นระบบ มีเป้าหมาย มีความสอดคล้องกับความจริง มีแผน มีขั้นตอน มีหลักฐานเชิงประจักษ์ยืนยันชัดเจน

ดังนั้น ถึงแม้ว่านักศึกษาหรือบัณฑิตมีความคิดเห็นว่าแผน 4 แผนนั้น มีประโยชน์ แต่พบว่า ก็ยังมีจำนวนไม่มากนักที่สามารถเชื่อมโยงการใช้แผน 4 แผน การจัดทำโครงงาน กับการดำเนินชีวิตของตนเองและวิชาความรู้ที่ได้จากการศึกษาในมหาวิทยาลัยชีวิตอย่างเป็นองค์รวม การที่นักศึกษา/ผู้เรียนจำนวนมากในหลาย ๆ พื้นที่ ยังไม่สามารถประยุกต์ใช้แผนทั้ง 4 แผน หรือยังไม่สามารถเขียนแผนได้อย่างเป็นระบบ มีความเป็นรูปธรรมหรือชัดเจน เป็นองค์รวม หรือมีความเชื่อมโยงกัน หรือจำนวนมากยังคงมองแยกเป็นส่วน ๆ ไม่ได้เอาชีวิตของตนเองเป็นตัวตั้ง และยังไม่สามารถมองอย่างเป็นองค์รวม หรือมองไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างเรื่องเป้าหมายของชีวิต, การบริหารจัดการเวลา, การงาน / อาชีพ, การเงิน / รายได้, และสุขภาพนั้น เป็นผลมาจากการไม่ได้รับคำแนะนำที่ถูกต้องจากอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในหลาย ๆ พื้นที่ ยังไม่มีความชัดเจนในตนเอง ทำให้ยังไม่สามารถส่งเสริมการจัดทำแผนและการใช้แผน 4 แผนได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งอันที่จริงแต่ละแผน ควรมีการระบุประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข วัตถุประสงค์หรือสิ่งที่ต้องการบรรลุคืออะไรบ้าง สิ่งที่ต้องทำ / กิจกรรมสำคัญ ระยะเวลา (ทำเมื่อใด เป็นระยะเวลานานเท่าใด) งบประมาณที่ต้องใช้ในบางแผน / บางกิจกรรม จะดูหรือวัดผลที่เกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นต้น และอันที่จริงต้องฝึกการบันทึกตามความเป็นจริงตลอดเวลาว่าปัจจุบันอยู่ ณ จุดไหน กำลังจะก้าวไปสู่จุดไหน ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงตนเองตามแผนแต่ละแผน

---

[27] อย่างไรก็ตาม การขอดูแผน 4 แผนนี้ ไม่สามารถดำเนินการได้ในทุกพื้นที่หรือทุกศูนย์การเรียนรู้ เนื่องจากบริบทและเวลาไม่เอื้ออำนวย แต่เมื่อมีโอกาสให้สามารถทำได้ ก็จะขอความร่วมมือจากทั้งผู้สอนและผู้เรียนให้นำมาแสดงให้ดู เพราะเป็นการประเมินเชิงเสริมพลังหรือเชิงการส่งเสริมการทำให้ดีขึ้น ใช้การได้มากขึ้น ไม่ใช่การขอดูเพื่อตรวจสอบหรือเพื่อประเมินจุดเด่น จุดด้อย แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เมื่อทราบจุดเด่น จุดด้อย หรือข้อดี ข้อเสียแล้ว ก็มักจะใช้เวลาในการพูดคุยแลกเปลี่ยน เพื่อสะท้อนมุมมอง เพื่อให้ผู้ได้รับการประเมินสามารถมองเห็นจุดอ่อนของตนเองและเกิดแรงผลักหรือแรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงหรืออยากทำให้ดีขึ้นด้วย

ที่กำหนดไว้ คืออะไร แก้ไขได้หรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร

ถึงกระนั้นก็ตาม ในเรื่อง**แผนอาชีพ / การงาน** พบว่า นักศึกษา / บัณฑิต ที่สามารถดำเนินตามแผนอาชีพหรือแผนการงานของตนเองได้นั้นมีจำนวนค่อนข้างมาก บางพื้นที่มีจำนวนหลายคน ที่สะท้อนชัดเจนว่าสามารถมีอาชีพที่ตนเองใฝ่ฝัน ณ ปัจจุบันได้ เป็นเพราะมีแผนอาชีพ / การงานที่ชัดเจนตั้งแต่เข้ามาเรียน ตัวอย่างเช่น นักศึกษา / บัณฑิตที่ศูนย์การเรียนรู้อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน สามารถขยายกิจการหรือธุรกิจเล็ก ๆ ทางด้านคอมพิวเตอร์ จนกลายมาเป็นธุรกิจที่มีลูกค้าเพิ่มมากขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป และไม่ใช่การกู้ยืมเงินก้อนใหญ่มาลงทุนในครั้งเดียว ซึ่งมีความเสี่ยงสูงมาก แต่พบว่า บัณฑิตท่านนี้ได้ดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป จนปัจจุบันสามารถผ่อนชำระหนี้สินที่กู้ยืมมาลงทุนได้หมด และเป็นเจ้าของกิจการร้านขายเครื่องเขียนและอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ได้อย่างภาคภูมิใจ ในขณะที่นักศึกษาจากศูนย์การเรียนรู้ที่จังหวัดสุรินทร์ที่ทำอาชีพรับเหมาทุกชนิด จากเดิมที่ต้องลงทุนเต็มที่ทั้งด้านเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเองทั้งหมด ทำให้ต้นทุนสูงมาก มีหนี้สิน เปลี่ยนมาเป็นการเช่าที่ ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ไม่ต้องเสียค่าบำรุงรักษา หรือ นักศึกษาที่หันมาเอาดีทางด้านการนวดหรือการแพทย์แผนไทย หรือมีการฝึกฝน ค้นคว้า หาความรู้ ค้นพบตัวตนของตนเองและพัฒนาตนเองจนกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านนี้ ที่พบในหลาย ๆ พื้นที่ โดยเฉพาะที่จังหวัดชุมพร, สงขลา, ราชบุรี, สุโขทัย สำหรับนักศึกษา / บัณฑิตที่พัฒนาอาชีพการเกษตรของตนเองจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานซึ่งพบในหลายพื้นที่เช่นเดียวกัน สำหรับนักศึกษา / บัณฑิตที่มีการงานที่มั่นคง เช่น เป็นข้าราชการท้องถิ่น หรือประกอบกิจการส่วนตัวจนประสบความสำเร็จ ก็มีแนวทางในการดำเนินการตามแผนอาชีพที่วางไว้ ที่แตกต่างกันไป เช่น ผู้ที่เป็นเจ้าของรีสอร์ท ได้หันมาเน้นการทำให้รีสอร์ทของตนมีคุณภาพหรือได้มาตรฐานมากขึ้น และมีจิตใจที่เต็มไปด้วยการให้บริการ ลดอารมณ์ร้อนหรือการเป็นคนที่ไม่ค่อยมีเหตุผลลงไป ในขณะที่ผู้ที่ทำร้านอาหารบางคนวางแผนไว้ว่าจะปลูกพืชผักปลอดสารพิษหรือผักอินทรีย์เพื่อใช้บริการจัดเลี้ยงหรือรับรองแขกที่มาพัก ส่วนข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานผู้มีรายได้ประจำ หันมาปลูกผัก ทำสวน ตลอดจนเลี้ยงสัตว์จำพวกเป็ดไก่ หมู ปลา เพื่อสร้างรายได้เสริม และเก็บเป็นเงินออมให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าว หรือการมีการงานอาชีพที่มั่นคงเป็นผลมาจากการใช้แผนการงานอาชีพหรือทำให้เกิดผลจริงตามที่กำหนดไว้ในแผน

ส่วน**แผนการเงิน / รายได้** พบว่า การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครัวเรือนเป็นหัวใจสำคัญของแผน พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่จัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครัวเรือนตามปกติ ในขณะที่ศิษย์เก่ามีทั้งที่ยังทำและไม่ได้ทำต่อ สำหรับกรณีที่ยังคงจัดทำบัญชีครัวเรือน ฯ ต่อจนถึงปัจจุบัน เพราะพิจารณาว่าเป็นประโยชน์ ทำให้รู้ตัวเองและรู้รายรับรายจ่ายในครอบครัว บัณฑิตบางคนที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถนำไปส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนในชุมชนของตน จนกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ครอบครัว/ครัวเรือนจำนวนมากมีเงินออมจำนวนหนึ่ง เพราะสามารถวิเคราะห์ได้ว่าอะไรควรซื้อ อะไรไม่ควรซื้อ อะไรจำเป็นจริง ๆ อะไรไม่จำเป็น ในขณะที่บัณฑิตหรือผู้เรียนที่ไม่ได้ทำบัญชีครัวเรือนต่อมาจนถึงปัจจุบัน บางส่วนมองว่า วันๆ หนึ่งตนเองไม่ได้มีรายรับหรือค่าใช้จ่ายอะไรมากมาย ก็เลยไม่ได้บันทึกต่อ เป็นต้น

แผนสุดท้าย คือ **แผนสุขภาพ** ที่นักศึกษา / ผู้เรียนสะท้อนว่า แผนนี้ทำให้ตนเองเกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพในด้านต่าง ๆ โดยหันมาใส่ใจสุขภาพของตนเองและจำนวนหนึ่งยังหมายความรวมถึงสุขภาพของคนในครอบครัว เช่น สามี ภรรยา ลูก พ่อแม่ ญาติพี่น้องด้วย อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ยังไม่ใช่การจัดทำแผนสุขภาพที่มีเป้าหมาย มีวัตถุประสงค์ และมีการระบุกิจกรรมที่ต้องทำ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายและวัตถุประสงค์ตามที่

กำหนดไว้อย่างสอดคล้องกัน รวมถึงผลที่ต้องการเห็นของแต่ละกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้เวลาที่กำหนด ตลอดจนถึงตัวชี้วัดความสำเร็จ ฯลฯ แต่เป็นการทำกิจกรรมเป็นเรื่อง ๆ ไปมากกว่า จึงยังไม่สามารถเรียกว่าเป็น “แผน” (plan) ได้เต็มคำเท่าใดนัก สำหรับกิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพที่ทำส่วนใหญ่ เช่น การออกกำลังกาย การลดน้ำหนัก การควบคุมความดันโลหิต การกินอาหารที่มีประโยชน์ หรือการปลูกพืชผักไว้กินเอง ตลอดจนการลดเหล้า บุหรี่ ความเครียด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า การใช้แผน 4 แผน เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ พื้นที่ ยังไม่ค่อยเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเนื่องจากเหตุผลสำคัญดังกล่าวไปแล้วข้างต้น คือ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ยังไม่เน้นในจุดนี้ หรือยังไม่เข้าใจว่าต้องส่งเสริมการวางแผนเป้าหมายและชีวิตอย่างไร ทำให้ยังวัดผลไม่ค่อยได้ นอกจากนี้ ในหลาย ๆ พื้นที่ พบว่า นักศึกษาจำนวนมากจวนจะสำเร็จการศึกษาอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้เขียนแผนหรือเขียนไม่เป็น จึงไม่ได้ใช้แผนเป็นเข็มทิศนำทางในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองได้จริง หรืออาจเปลี่ยนได้บ้าง แต่ก็ไม่เป็นระบบ หรือยังไม่เกิดความเข้าใจตนเองและสรรพสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างเป็นระบบและมีความเป็นองค์รวม ซึ่งจริง ๆ นั้น ถ้าส่งเสริมการใช้แผนเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจัง พร้อมทั้งฝึกให้มีการบันทึกการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ) อย่างเป็นระบบ จะสามารถนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการประเมินผลการเปลี่ยนแปลง หรือประเมินผลสัมฤทธิ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม และยังสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาศาสตร์แห่งชีวิต (life sciences) ในบริบทของมหาวิทยาลัยชีวิตและสังคมไทย และ / หรือ สามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนหรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับรุ่นต่อ ๆ ไป เพราะน่าจะมองเห็นหรือสรุปเป็นแบบแผนการเปลี่ยนแปลง (pattern of change) ได้ในระดับหนึ่ง ถ้ามีการเก็บรวบรวมหรือวิเคราะห์ข้อมูลชีวิตประจำวัน (everyday life data) ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือว่าเป็นการต่อยอดองค์ความรู้บนฐานข้อมูลที่บันทึกไว้ได้อีกทางหนึ่งด้วย

⁂ การเรียนรู้จากการทำโครงงาน (Project-based Learning)

สำหรับลักษณะการจัดทำโครงงานของนักศึกษา / ผู้เรียนในพื้นที่ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ พบว่า เป็นการทำโครงงานที่เชื่อมกับเรื่องอาชีพ ซึ่งมีทั้งที่ทำเพื่อต่อยอดอาชีพเดิม ทำเป็นอาชีพเสริม ทำเพื่อเสริมหรือเพิ่มทางเลือกการมีรายได้ และทำเพื่อความมั่นคงในรายได้ หรืออาจจะเป็นโครงงานที่ทำเพื่อสุขภาพของตนเองและคนในครอบครัว เป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า การทำโครงงานของนักศึกษาบางส่วนไม่ได้ทำตามความชอบหรือความถนัดของตนเองหรือขาดความชัดเจนว่าการทำโครงงานมีความสำคัญอย่างไรต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับตนเอง ถ้าเป็นในกรณีเช่นนี้ พบว่า เมื่อจบการศึกษาแล้ว มักจะไม่ได้ดำเนินโครงการหรือกิจกรรมหรืออาชีพนั้นต่อไป เช่น การเลี้ยงไก่ ปลา กบ การปลูกผักสวนครัว การปลูกสมุนไพร ซึ่งในกรณีเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการทำโครงงานที่ไม่ได้มาจากความต้องการหรือความสนใจที่แท้จริงของผู้เรียน แต่ทำเพราะไม่ทราบว่าจะทำโครงงานเรื่องอะไร ประกอบกับผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ก็ไม่ได้แนะนำ หรือไม่สามารถให้คำแนะนำที่สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการ ความสนใจ ความเป็นจริง หรือเป้าหมายของชีวิตของผู้เรียนได้ หรือในหลาย ๆ กรณี พบว่า ไม่ได้มีการระบุเป้าหมายของชีวิตไว้อย่างชัดเจน เป็นรูปธรรม เป็นต้น ซึ่งผู้เรียนในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ ไม่ค่อยมีแรงผลักดันในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะบางคนหรือบางส่วนมีความสมบูรณ์พร้อมในด้านต่าง ๆ อยู่แล้ว ทั้งด้านการเงิน การงาน / อาชีพ และสุขภาพ และบางส่วนก็อยู่ในวัยสูงอายุมาก ซึ่งถ้าเป็นในกรณีเช่นนี้ หรือกรณีที่นักศึกษา / ผู้เรียนมีความพร้อมทุกอย่างอยู่แล้ว ม.ชีวิต น่าจะมีการส่งเสริมให้จัดทำโครงงานทางด้านสังคม / ชุมชน หรือการช่วยเหลือสนับสนุนสังคม / ชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น กรณีที่พบที่ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ผู้เรียนมีความพร้อมในด้านต่าง ๆ พอสมควร และมีความสนใจในประเด็นทางสังคม เช่น คนพิการ ทางผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ก็สนับสนุนให้จัดทำโครงงานทางด้านนี้ได้ เป็นต้น

ในขณะที่นักศึกษา / บัณฑิต ในหลายๆ พื้นที่ ได้สานต่อโครงงานของตนเองจนเป็นอาชีพหลักหรือเป็นกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาสังคมและชุมชนบ้านเกิดของตนอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นที่พบในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่บัณฑิตได้ทำโครงงานด้านการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชนที่ไม่มีที่เรียนเนื่องจากโรงเรียนปกติที่มีอยู่เดิมถูกปิดไป ที่จังหวัดน่าน บัณฑิตทำโครงงานศูนย์เด็กเล็กและพัฒนาจนกลายเป็นโรงเรียนเอกชนที่เปิดสอนระดับประถมศึกษา และบัณฑิตที่สร้าง / พัฒนาโรงเรียนร่วมกับพระสงฆ์ให้กับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกพ่อแม่ทอดทิ้งและไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาในระบบจากการทำโครงงานของตนเอง ซึ่งทั้งสองโรงเรียนที่จังหวัดน่านนี้ ก็ได้นำหลักปรัชญา แนวคิดและระบบคุณค่าของมหาวิทยาลัยชีวิตมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับนักเรียนวัยประถมศึกษา และอีกที่หนึ่งคือการจัดทำโครงงานเกี่ยวกับการศึกษา ต่อมาพัฒนาเป็นโรงเรียนเอกชนระดับประถมศึกษาที่บัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิตเป็นผู้อำนวยการที่จังหวัดชุมพร ซึ่งได้นำหลักปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในโรงเรียนด้วย

นอกจากนี้ พบว่า มีนักศึกษารวมถึงบัณฑิตอีกจำนวนไม่น้อย ที่มีอาชีพเดิมทางด้านการเกษตร ได้ทำโครงการพัฒนาพื้นที่การเกษตรของตนเองจนกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้และการดูงานให้กับหน่วยงานในพื้นที่หลายหน่วยงาน เช่น โครงงานทำเกษตรทฤษฎีใหม่ โครงงานเกษตรผสมผสาน โครงงานเพาะเห็ดปลูกกล้วย รวมถึงโครงงานปลูกข้าวอินทรีย์และบรรจุหีบห่อ เพาะเลี้ยงไส้เดือน ทำน้ำหมักชีวภาพ นอกจากนี้ก็ยังมีโครงงานด้านการสืบสานต่อวัฒนธรรมการแต่งกาย เช่น กลุ่มทอผ้าขาวม้า ผ้าไหม ตัดเย็บชุดพื้นเมือง

และวัฒนธรรมอาหาร / การกิน เช่น ทำพริกแกงในภาคใต้ เป็นต้น

นักศึกษาและบัณฑิตที่ไม่ได้มีพื้นฐานอาชีพด้านการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาที่อยู่ในวัยยี่สิบตอนต้น มีหลายๆ คนที่ทำโครงงานเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเอง เช่น ลดการเล่นเกม เลิกบุหรี่ เลิกสุราและยาเสพติด ส่วนโครงงานประเภทอื่น ๆ ที่ทำเพื่อผู้อื่น เช่น กรณีการทำเพื่อสมาชิกในครอบครัว เช่น การสนับสนุนให้พ่อเลิกดื่มสุรา ส่วนโครงงานที่ทำเพื่อชุมชน / สังคม ไม่ค่อยพบจากการศึกษาในพื้นที่ต่าง ๆ ในครั้งนี้ แต่ที่พบคือ มีโครงการด้านสุขภาพจิตของคนในชุมชนของบัณฑิตในจังหวัดบุรีรัมย์ โครงงานด้านพลังงาน โครงงานสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการปลูกส้มโอพบที่จังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนโครงงานประเภทอื่นๆ ที่นักศึกษา / ผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้ที่ทำงานประจำ เช่น การเป็นข้าราชการ / เจ้าหน้าที่ / ลูกจ้างหน่วยงานต่าง ๆ มักนิยมทำคือ โครงงานที่เกี่ยวกับการออมเงิน เป็นต้น

⁂ การศึกษาชุมชน / การเรียนรู้โดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community Study / Community-based Learning)

นักศึกษา / บัณฑิตส่วนใหญ่ที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนบ้านเกิดของตนเอง สะท้อนว่า การได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ในชุมชน ทำให้เข้าใจชุมชนของตนเองมากขึ้น ในขณะเดียวกัน การได้ไปศึกษาดูงานในชุมชนแห่งอื่น ๆ ทำให้เกิดการเปรียบเทียบชุมชนบ้านเกิดของตนเองกับชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ให้ดีขึ้น อยากมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น ได้มองเห็นจุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะบัณฑิตที่เป็นผู้นำ อาทิเช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ที่ยังไม่สามารถนำพาชุมชนบ้านเกิดของตนเองให้พึ่งพาตนเองได้จริงเหมือนที่เรียนมา ประกอบกับปัญหาต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในชุมชนมีมากหลายประการ ในส่วนของประชาชนหรือคนในชุมชนเอง ก็ละเลยการตรวจสอบความโปร่งใส หรือไม่มีบทบาทใด ๆ ในชุมชน หรือไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพราะจำนวนมากมองว่า การพัฒนาเป็นหน้าที่ขององค์กรภาครัฐ หรือเป็นหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หรือ ชุมชนจำนวนมากประสบปัญหากำลังแรงงาน ไม่มีคนรุ่นใหม่เข้ามา

สานงานการพัฒนาชุมชนต่อ เมื่อนักศึกษาหรือบัณฑิตได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ จากกระบวนการเรียนรู้ที่ ม.ชีวิตพยายามปลูกฝัง ทำให้นักศึกษาหรือบัณฑิตที่เป็นผู้นำเหล่านี้เกิดศักยภาพใหม่ ๆ มองเห็นช่องทางการพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้น หรือมีกำลังใจ แรงบันดาลใจในการพัฒนาชุมชนของตนมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังมีบัณฑิตอีกจำนวนไม่น้อย ที่ยังไม่ค่อยมีความมั่นใจ หรือยังไม่สามารถสื่อสารกับคนในชุมชนหรือลูกบ้านของตนได้ดี เพราะยังขาดทักษะ หรือชาวบ้านเคยชินกับการพัฒนาของผู้นำคนเดิม ที่มีแต่การจัดหาหรือประเคนสิ่งของมาให้ ไม่ได้ส่งเสริมบทบาทด้านต่าง ๆ ของคนในชุมชน โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์ การร่วมกันตัดสินใจ ทำให้ชาวบ้านเกิดความเคยชิน ไม่ค่อยสนใจการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อทำให้ตนเองมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่ยังรอคอยการช่วยเหลือจากคนภายนอก ซึ่งในกรณีเช่นนี้ ก็ได้รับเสียงสะท้อนมาจากนักศึกษาหรือบัณฑิตที่สัมภาษณ์ว่า ยังต้องการการสนับสนุนจากคนภายนอกหรือนักวิชาการจากภายนอกที่สามารถสื่อสารพูดคุยกับชาวบ้าน หรือการระดมพลังชาวบ้านได้ ส่วนนักศึกษาและบัณฑิตที่อยู่ในเขตเมืองซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ น้อยคนที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยสะท้อนว่าทำงานยาก เพราะชาวบ้านในเขตเมืองมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่ค่อยไปมาหาสู่กัน ไม่รู้จักกัน ฯลฯ แต่เมื่อนักศึกษา / ผู้เรียนเหล่านี้ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาในชุมชนที่มีกิจกรรมการพึ่งพาตนเองหรือมีการร่วมมือกันพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่หลากหลาย ทำให้รู้สึกชอบและสะท้อนว่าตนเองได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ดี สำหรับประเด็นการศึกษาเรียนรู้ในชุมชนนี้ พบว่า ยังมีสิ่งที่ต้องปรับปรุงอีกมาก เพราะจากการประเมินและพูดคุยกับนักศึกษา / บัณฑิตจำนวนมาก ทำให้เห็นว่า มีการเริ่มต้นศึกษาชุมชนที่แตกต่างกันมาก และจำนวนมากเข้าไปถามชุมชนว่า ต้องการให้นักศึกษา / ผู้เรียนช่วยเหลืออะไรบ้าง ซึ่งไม่ใช่การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนที่ควรเป็น เพราะเป็นการไปแสดงบทบาทที่เหนือกว่าคนในชุมชน เป็นการแสดงบทบาทในเชิงการแทรกแซงหรือการปฏิบัติการต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ทราบข้อมูลความเป็นจริงใด ๆ เกี่ยวกับชุมชนนั้น ๆ ทำให้เกิดการกดทับภาพความเป็นจริงของชุมชน และอาจนำชุมชนไปผิดทิศทาง หรือเกิดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ตามมาได้

นอกจากนี้ การศึกษาชุมชนด้วยกรอบแนวคิดเรื่อง ทุนชุมชน (community asset) ที่พบในแต่ละพื้นที่ ก็มีทั้งข้อดี / จุดแข็ง และข้ออ่อน / ข้อจำกัด สำหรับข้อดี / จุดแข็ง คือ ทำให้สามารถทำการประเมินและวิเคราะห์ได้ว่า ชุมชนมีอะไรที่ดีอยู่แล้วบ้าง ทั้งทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม, กลุ่มองค์กรต่าง ๆ / เครือข่าย, วัฒนธรรม, สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและธรรมชาติ หรือตามที่ เสรี พงศ์พิศ (แผนแม่บทชุมชน: ประชาพิจัยและพัฒนา, 2551: 147–148) ได้ให้แนวทางเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า ทุนของชุมชนมีอยู่อย่างน้อย 4 ประเภท คือ ทุนธรรมชาติ, ทุนทางวัฒนธรรม, ทุนทางสังคม และทุนโภคทรัพย์[28] และจะพัฒนาต่อจากสิ่งที่มีอยู่ได้อย่างไร แต่ข้อเสีย / ข้อจำกัดที่พบ ก็คือ นักศึกษา / ผู้เรียนส่วนใหญ่ที่ได้มีโอกาสสัมภาษณ์พูดคุยด้วย และจากการอ่านเอกสารรายงานหรือแผนแม่บทชุมชนที่นักศึกษา / ผู้เรียนทำไว้ประกอบด้วย พบว่า นักศึกษา / ผู้เรียนส่วนใหญ่ยังไม่สามารถรวบรวม ประเมิน ประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ทรัพยากรหรือทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะใช้นิยามหรือความหมายของใครก็ตาม และประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่สังเกตเห็น ก็คือ ยังไม่สามารถใช้กระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ในการที่จะให้ได้มาซึ่งข้อมูลอย่างครบถ้วน และที่สำคัญต้องสามารถสร้าง

[28] ทุน 4 ประเภทนี้ มีรายละเอียดต่าง ๆ ค่อนข้างมาก จึงไม่สามารถนำมาบรรจุไว้ ณ ที่นี้ได้ทั้งหมด โปรดอ่านรายละเอียดในเอกสารดังกล่าวในหน้าที่ 147–148 ประกอบด้วย

กระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ไปด้วยในเวลาเดียวกัน แต่จากการวิเคราะห์เอกสารและจากการสัมภาษณ์ พบว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องนี้มีน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า การใช้แนวคิดทุนชุมชนที่พบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้นั้น เป็นการมองในด้านบวกมากเกินไปและขาดมิติต่าง ๆ ที่สำคัญและมีความสลับซับซ้อน เช่น การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดิน, การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอื่น ๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของผู้คน ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะมีการตกหล่นของประเด็นเหล่านี้ในระหว่างทาง เพราะเท่าที่ได้มีโอกาสอ่านเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นผลการศึกษาหรือการสำรวจชุมชน (community survey) พบว่า ไม่มีประเด็นการสืบค้นในเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ / สังคม / สิ่งแวดล้อม / การเมือง และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้มีการมองเพียงด้านเดียว หรือเป็นการมองเชิงบวกมากเกินไป ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เป็นอยู่ในชุมชน (reality) ที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีความขัดแย้งของผู้คน และมีผู้นำประเภทต่าง ๆ หรืออันที่จริงนั้น ยังมีคนที่ลำบากยากจน คนชายขอบ ผู้ด้อยโอกาส หรือคนที่เข้าไม่ถึงทรัพยากรต่าง ๆ ของรัฐนั้นยังมีอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมักจะไม่ค่อยพบข้อมูลเหล่านี้ปรากฏอยู่ในผลการศึกษาชุมชนของคณะนักศึกษา / ผู้เรียน หรือแม้แต่ในแผนแม่บทชุมชนของหลาย ๆ พื้นที่แต่อย่างใด

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ยังไม่มีการวิเคราะห์ประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชน (power relations) ที่เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แต่เท่าที่ได้มีโอกาสสัมผัสพื้นที่ต่าง ๆ พบว่า นักศึกษาหรือบัณฑิต ม.ชีวิตจำนวนมากยังไม่ทราบเกี่ยวกับเรื่องนี้ หรือบางส่วนอาจจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของการธำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในชุมชนก็เป็นได้ ซึ่งทำให้เกิดการผลิตซ้ำ (reproduction) หรือเป็นการตอกย้ำความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในชุมชนฐานรากให้เพิ่มมากขึ้นไปอีกก็เป็นได้

อย่างไรก็ดี ปัญหานี้ อาจจะไม่ได้เกิดขึ้นจากตัวกรอบแนวคิดเรื่องทุนชุมชน (community asset concept) หรือที่เอกสารต้นฉบับบางชิ้นใช้คำว่า “asset-based community development” (ABCD) ที่ ม.ชีวิต ส่งเสริมการใช้ แต่อาจจะเกี่ยวข้องกับการนำไปใช้อย่างไม่ครบถ้วน ไม่ถูกต้อง ไม่ครอบคลุม ไม่เข้าใจจริง ไม่มีการใช้แบบวิพากษ์ หรืออาจจะมีการลดทอน (reduction) บางประเด็น หรือบางส่วน / บางองค์ประกอบออกไปก็เป็นได้ ซึ่งจะต้องมีการสอบทานข้อมูลในเชิงลึกต่อไป

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดนี้ (Duncan, D., n.d.; Kretzman, J. & McKnight, J., 2013) ทำให้ผู้วิจัยอยากเรียกให้ชัดเจนด้วยว่า ที่จริงแนวคิดนี้คือ **“แนวคิดการจัดทำแผนที่ชุมทรัพย์ของชุมชน”** (community asset mapping concept) นั่นเอง เพราะพบว่า เอกสารต้นฉบับต่าง ๆ เหล่านี้มีการให้ความสำคัญกับทั้งคน / ปัจเจกบุคคลประเภทต่าง ๆ ในชุมชน ไปจนถึงกลุ่ม / องค์กร เช่น สมาคม / ชมรมต่าง ๆ ไปจนถึงสถาบันต่าง ๆ รวมถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น (local economy) และสภาพทางกายภาพของชุมชน (physical space) สำหรับปัจเจกบุคคลทั่วไปนั้น แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับทุกคนไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีสถานภาพอะไรก็ตาม ซึ่งอาจจะเป็นพ่อแม่, เป็นผู้นำในชุมชน, เป็นเยาวชน, เป็นนักศึกษา, เป็นนักกิจกรรม, เป็นอาสาสมัครประเภทต่าง ๆ, เป็นศิลปิน / นักร้อง / นักแสดง, เป็นผู้ประกอบการ, เป็นผู้สูงอายุ, เป็นผู้รับสวัสดิการต่าง ๆ หรือแม้แต่ผู้ที่เป็นคนพิการหรือสูญเสียความสามารถบางประการก็ตาม แนวคิดนี้ก็ยังนับบุคคลที่อยู่ในสถานภาพดังกล่าวว่าเป็นขุมทรัพย์ของชุมชนด้วยเช่นกัน **และที่สำคัญไม่ว่าเขาหรือเธอจะเป็นใคร มีสถานภาพอะไร จะต้องมองให้เห็นศักยภาพ / ความรู้ความสามารถ / ความคิดสร้างสรรค์ / ทักษะ / พรสวรรค์ต่าง ๆ ฯลฯ ของ**

บุคคลเหล่านั้น รวมถึงสถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน, มหาวิทยาลัย / วิทยาลัย, โรงพยาบาล, ห้องสมุด, วัด / โบสถ์ / มัสยิด, พิพิธภัณฑ์, ห้องสมุด, ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม (วัฒนธรรมของท้องถิ่น), ตำรวจ รวมถึงสื่อมวลชนหรือสื่อท้องถิ่นด้วย

สำหรับกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ นั้น แนวคิดต้นฉบับ (original concept) ก็นับหมด ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกีฬา, กลุ่มผู้หญิง, กลุ่มผู้ชาย, กลุ่มเยาวชน, กลุ่มผู้สูงอายุ, กลุ่มอาชีพ, กลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ, กลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, กลุ่มการกุศลต่าง ๆ, กลุ่มความสนใจต่าง ๆ เช่น กลุ่มดนตรี, กลุ่มสิ่งแวดล้อมกลุ่มการเมือง, กลุ่มศาสนา, กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ สำหรับพื้นที่ทางกายภาพนั้น เอกสารแนวคิดที่เป็นต้นฉบับก็นับทุกอย่างเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นป่า, สวน, ไร่นา, สนามหญ้า, สนามเด็กเล่น, บ่อเลี้ยงปลา, สถานที่ดูนก / ดูวิว, ทางเดิน, ทางจักรยาน, สระว่ายน้ำ, สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ฯลฯ แม้แต่ที่ว่างก็นับว่าเป็นขุมทรัพย์ส่วนตัวหรือของชุมชนด้วย

ประเด็นที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่ง คือ **ระบบเศรษฐกิจของชุมชน** (local economy) ซึ่งพบว่าแนวคิดต้นฉบับดังกล่าว ให้ความสำคัญกับคำว่า **"อำนาจทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น"** (economic power) เป็นอย่างมาก ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญมาก แต่ในรายงานการศึกษาชุมชนของนักศึกษาหรือบัณฑิต ม.ชีวิต จะไม่มีเรื่องนี้ รวมถึงไม่มีประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ยังเป็นประเด็นที่มีความสำคัญในสังคมไทย ถึงแม้ในเอกสารต้นฉบับ จะไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ก็ตาม แต่อันที่จริงนั้นการพูดถึงเรื่อง อำนาจทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นก็มีนัยยะและความหมายที่เชื่อมโยงกับคำว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งภายในชุมชนเอง และระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกด้วย

นอกจากนี้ ก็มีประเด็นค่าใช้จ่ายของชุมชน / ผู้บริโภค รวมถึงกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ของผู้บริโภค กลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ของพ่อค้า ไปจนถึงหอการค้า, ธนาคาร, เครดิตยูเนียน ฯลฯ ที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนด้วย ที่สำคัญอีกประการคือ การประเมินหรือการจัดทำแผนที่ขุมทรัพย์ของชุมชนนั้น จะต้องเป็นการศึกษาเชิงลึก ที่มีการใช้กระบวนการและวิธีการเก็บข้อมูลต่าง ๆ ที่หลากหลาย เพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่แต่ละคน แต่ละกลุ่ม / องค์กร แต่ละสถาบันดำเนินการอยู่หรือที่เป็นอยู่ให้ลึกซึ้ง จึงจะสามารถระดมพลังกันในการพัฒนาชุมชนจากการใช้ทรัพยากรหรือทุนหรือขุมทรัพย์ของชุมชนได้

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับการศึกษาชุมชน และการทำความเข้าใจความหมายของคำว่า **"ชุมชน"** (community) และ **"ชุมชนท้องถิ่น"** (local community / locality) ที่ควรได้รับการบันทึกหรือหยิบยกขึ้นมาถกเถียงหรืออภิปราย ณ ที่นี้ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ปัจจุบันโลกเปลี่ยนแปลงเร็วมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างหน้ามือเป็นหลังมือหรือที่เรียกกันว่า "เทคโนโลยีปั่นป่วน" (disruptive technology) ซึ่งส่งผลทำให้ชุมชนในความหมายเดิมที่มีทั้งมิติทางภูมิศาสตร์ (geological / geographical dimension) หรือลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น พื้นที่ลุ่ม พื้นที่ดอน พื้นที่ป่าเขา พื้นที่ชุ่มน้ำ ฯลฯ ที่มีความเชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจหรือระบบการผลิตที่แตกต่างกันไปตามพื้นที่หรือลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว หรือการมีมิติทางการปกครอง / การบริหารรัฐกิจ (governmental / public administrative dimension) อาทิเช่น การมีสถานภาพเป็นหมู่บ้าน / ตำบล / อำเภอ / จังหวัด ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ในทางการปกครองของกระทรวงมหาดไทย หรือบทบาทของหน่วยงานรัฐ หรือการมีมิติทางสังคม-วัฒนธรรม (socio-cultural dimension) ที่เชื่อมกับสถานภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ / กลุ่มชาวเขา / ชนเผ่าต่าง ๆ เช่น กระเหรี่ยง, ม้ง, เย้า, อีก้อ, เมี่ยน,

ฯลฯ หรือกลุ่มดั้งเดิม / พื้นเมือง อาทิเช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ในพื้นที่ภาคเหนือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร, กูย, ส่วย ในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท, ย้อ, กะเลิง ฯลฯ ในพื้นที่ภาคอีสานตอนกลางและตอนบน เป็นต้น

ดังนั้น ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในมิติต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ล้วนกำลังอยู่ในภาวะของการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการปะทะกันของวัฒนธรรมชนเผ่า, วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น กับวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ที่มีลักษณะโลกาภิวัตน์ หรือมีอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาผสมผสาน หรือผสมปนเป ผ่านการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและผลักดันอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ดังนั้น จึงเกิดชุมชนประเภทใหม่ ๆ ขึ้นในโลกที่พลิกผัน ที่เรียกกันว่า “ชุมชนออนไลน์” “ชุมชนในโลกไซเบอร์” ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ หรือเกิดรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ที่ข้ามเขตแดน หรือเป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ไปพ้นจากขอบเขตพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ และ / หรือ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมกับการผลิตและระบบเศรษฐกิจสังคมการเมือง, ขอบเขตพื้นที่ทางการปกครอง และขอบเขตพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มชนพื้นเมืองแบบเดิม ๆ ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิด และการแตกตัวออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความน่าสนใจ **ที่ควรนำมาพิจารณาในการสร้างกระบวนการเรียนรู้หรือการทำความเข้าใจความเป็นจริงที่กำลังเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ด้วย พร้อม ๆ กับการถกเถียงหรือพิจารณาประเด็นการพึ่งพาตนเอง (self-reliance) ในภาวการณ์การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือการแข่งขันทางเศรษฐกิจควบคู่กันไปด้วย**

ถึงแม้ ม.ชีวิต จะเน้นการมีอยู่มีกินอย่างมีศักดิ์ศรีในพื้นที่หรือถิ่นกำเนิดของตน และ / หรือ เน้นการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินอย่างพอดีหรือพอเพียงในท้องถิ่นของตนตามแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ในความเป็นจริงนั้น ก็ยังคงมีความจำเป็นต้องพิจารณาการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นไปพร้อม ๆ กันด้วย เพราะถึงแม้ว่า จะมีอยู่มีกินในระดับหนึ่งแล้ว หรือสามารถทำการผลิตเลี้ยงตัวเองได้แล้วในบางเรื่อง / บางด้าน หรือมีการแบ่งที่ดินเพื่อทำการผลิตตามแนวคิดและทฤษฎีเกษตรแนวใหม่ ที่เสนอว่า ควรมีการออกแบบการใช้ที่ดินใหม่ให้คุ้มค่า และสามารถทำการผลิตอย่างผสมผสาน มีทั้งข้าว, ผักนานาชนิด, ต้นไม้ทั้งไม้ผล ไม้ใช้สอย, เลี้ยงสัตว์ และการมีแหล่งน้ำเป็นของตนเอง ตามสัดส่วนที่เสนอไว้ก็ตาม แต่สิ่งนี้ ไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งหมด หรือที่จริงมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ทำได้ ซึ่งถ้าเป็นชาวนา / เกษตรกรอยู่แล้ว มีที่ดินอยู่แล้ว หรือทำเลที่ตั้งของที่ดินมีความเหมาะสมหรืออยู่ในทำเลที่ดี มีน้ำตลอดทั้งปี หรือลักษณะของดินที่สามารถเก็บกักน้ำได้ ดินไม่เค็ม หรือน้ำไม่เค็ม หรือดินดี ไม่ใช่ดินที่ปรับปรุงพัฒนายาก ก็สามารถดำเนินการได้ ถ้ามีความประสงค์จะทำ หรือต้องการเลือกเดินทางตามแนวคิดนี้ ซึ่งหมายถึง ต้องมีการปรับกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิต และมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ซึ่งต้องมีแรงงานในการทำงานบนที่ดินอย่างพอเพียงด้วย

แต่ในความเป็นจริงนั้น เราพบว่า นักศึกษาและบัณฑิตของ ม.ชีวิต จำนวนมาก ไม่ได้ทำนาอย่างเดียว แต่มีหลายอาชีพอยู่แล้ว หรือจำนวนมากไม่ได้อยู่ที่บ้านของตนเอง แต่ต้องเดินทางไปทำงานในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจ โอกาสทางการศึกษา หรือโอกาสทางสังคมและการตั้งถิ่นฐานที่ดีกว่า ถึงแม้บางส่วนอาจจะสามารถนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาตนเองไปเผยแพร่ที่หมู่บ้านของตนได้ในบางครั้ง (ยามที่เดินทางกลับบ้านในช่วงเทศกาลต่าง ๆ) แต่พบว่า ก็สามารถทำได้ในขอบเขตที่จำกัด เพราะภารกิจหลักคือการทำงานหารายได้ในภาคอุตสาหกรรม ภาคพาณิชยกรรม หรือภาครัฐ นอกจากนี้ ก็ยังมีกรณี

นักศึกษา / ผู้เรียนหรือบัณฑิตที่ทำไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย หรืออาชีพอื่น ๆ ในภาคเกษตรด้วย เช่น การทำสวนกล้วยไม้ สวนผลไม้ เพราะพื้นที่ดินเหมาะกับการทำไร่ ทำสวน มากกว่าการทำนา หรือจำนวนมากมีที่ดินจำกัด ทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตตามที่นำเสนอไว้ในทฤษฎีเกษตรแนวใหม่ได้เต็มรูปแบบหรือปรับเปลี่ยนได้เล็กน้อย เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีกรณีนักศึกษาและบัณฑิตที่ทำอาชีพอื่น ๆ ด้วย อาทิเช่น ค้าขาย, มีร้านค้า, เป็นช่าง, เป็นข้าราชการ, เป็นนักการเมืองท้องถิ่น ฯลฯ ที่อาจจะมีที่ดินในการเพาะปลูกพืชผักไว้บริโภคเพียงแค่เล็กน้อย แต่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้เป็นไปตามแนวคิดและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือตามเกษตรทฤษฎีใหม่ได้ทั้งหมด

นอกจากนี้ ก็ยังมีปัจจัยในครอบครัว อาทิเช่น คนในครอบครัวไม่เห็นด้วยกับการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต เพราะยังต้องการทำการผลิตขนาดใหญ่ เพราะได้ลงทุนไปแล้ว หรือบางส่วนมีหนี้สินจำนวนมากที่ต้องชำระ ทำให้จำเป็นต้องมีรายได้หรือเงินสดเข้ามาจากการทำการเกษตรขนาดใหญ่, การทำงานประจำ จากการค้าขาย หรืออาชีพอื่น ๆ ทำให้ไม่มีเวลาพอในการบริหารจัดการในด้านการทำเกษตรหรือการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเต็มรูปแบบ

ดังนั้น จึงพบว่า ส่วนใหญ่จะทำการเกษตรแบบพอเพียงตามบริบทหรือมีการประยุกต์ใช้แนวคิดในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่สามารถทำได้เต็มรูปแบบ สำหรับในกรณีของ ม.ชีวิต นี้ เราพบในพื้นที่เดียวหรือมีนักศึกษาเพียงคนเดียวที่นำเสนอว่า รูปแบบการผลิตของตนนั้นเป็นการทำตามแนวคิดและทฤษฎีเกษตรแนวใหม่เต็มรูปแบบ (กรณีของคุณจีราวรรณ อ่องสำริด จ.สุโขทัย)

ในความเป็นจริง จึงอาจกล่าวได้ว่า นักศึกษาและบัณฑิตของ ม.ชีวิต ส่วนใหญ่ยังมีความจำเป็นต้องขึ้นตรงต่อ (dependency) ระบบเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและการเมืองภายนอกชุมชนหรือนอกเขตพื้นที่ของตนด้วย หรือขึ้นต่อบริบทของสังคมใหญ่ เพราะระบบเศรษฐกิจระดับล่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจใหญ่ของประเทศ[29] และเป็นเพราะยังมีความจำเป็นต้องมีรายได้หรือมีเงิน เพื่อนำมาใช้ในการซื้อปัจจัยความจำเป็นขั้นพื้นฐานหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ไม่สามารถผลิตได้ด้วยตนเองทั้งหมด เช่น บางส่วน ไม่ได้ทำนาเอง ก็ต้องซื้อข้าว บางส่วนมีที่นา หรือทำแต่นา ไม่ได้ทำสวนเอง ก็ต้องซื้อผักหรือผลไม้ หรือบางส่วนไม่ได้เลี้ยงสัตว์เอง หรือไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น การเลี้ยงปลา การเลี้ยงหมู การเลี้ยงเป็ด ไก่ ฯลฯ ก็จำเป็นต้องซื้อ หรือการซื้อหาเครื่องนุ่งห่ม ก็เช่นกัน ที่ยังมีความจำเป็นสำหรับคนส่วนใหญ่ เพราะพบอย่างชัดเจนด้วยว่า มีเพียงคนส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถผลิตเครื่องนุ่งห่มใช้ได้ด้วยตัวเองและส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อขาย มากกว่านำมาใช้เอง ยกเว้นกรณีการผลิตที่นอน หมอน ที่มีการนำมาใช้เองในพื้นที่ภาคอีสานเป็นหลัก

นอกจากนี้ ก็ยังมีปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการเดินทาง การติดต่อไปมาหาสู่ เช่น รถยนต์, รถมอเตอร์ไซด์, รถจักรยาน, เรือ ฯลฯ ปัจจัยเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารกับสังคม คนอื่น ๆ ในโลกไร้พรมแดน เช่น โทรศัพท์มือถือ สมาร์ทโฟน อินเตอร์เน็ต ฯลฯ, ปัจจัยเกี่ยวกับการศึกษาของตนเอง, คู่ชีวิต และของบุตรหลาน ซึ่งจริง ๆ แล้วการส่งเสียหรือสนับสนุนทางการศึกษาให้กับตนเอง คู่ชีวิต และบุตรหลานนั้น เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากที่ ม.ชีวิต จะต้องพิจารณา เพราะจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบอย่างชัดเจนว่าการขาดปัจจัยหรือเงินค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา มีผลต่อ

[29] ที่มีการรุกเข้ามาของทุนประเภทต่าง ๆ จากต่างชาติด้วย และในความเป็นจริง ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีความสลับซับซ้อนกว่าที่เราจะกำหนดได้เองทั้งหมด

การออกกลางคันของผู้เรียนของ ม.ชีวิต (โปรดดูรายงานผลการศึกษาวิจัย การลาออกกลางคันของนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิตของโครงการ ฯ นี้ประกอบด้วย)

ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นความจริงที่จะต้องพิจารณาร่วมกัน ซึ่งหมายถึงว่า ทุกคนยังคงจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก เพราะรัฐไทย ไม่ใช่รัฐสวัสดิการ ถึงแม้จะบอกว่า มีนโยบายสนับสนุนการศึกษา แต่ในความเป็นจริงนั้น ครัวเรือนประเภทต่าง ๆ ทั่วประเทศมีภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาสูง[30] นอกจากนี้ ก็มีค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล ที่ถึงแม้จะมีนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า แต่ในความเป็นจริงนั้นประชาชนยังต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลในส่วนเกินต่าง ๆ เพราะโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าไม่ได้จ่ายให้ทุกอย่างหรือทุกกรณีอย่างไม่มีเงื่อนไข รวมถึงการมีเงิน มีรายได้ เพื่อการออมไว้ในอนาคตหรือเพื่อสร้างหลักประกันต่าง ๆ ในยามที่เกิดเหตุฉุกเฉินต่าง ๆ เช่น อุบัติเหตุ โรคภัยไข้เจ็บ การช่วยเหลือเกื้อกูลญาติพี่น้อง ฯลฯ อีกด้วย

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า นักศึกษาและบัณฑิต ม.ชีวิต (รวมถึงประชาชนในชุมชนที่นักศึกษาหรือบัณฑิต ม.ชีวิต เข้าไปทำงานส่งเสริมในด้านต่าง ๆ นั้น) ยังคงมีความจำเป็นต้องมีเงินไว้ใช้จ่ายในเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายตามที่กล่าวมาข้างต้น หรือไม่สามารถพึ่งพิงการผลิตของตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และ / หรือ การเกษตรทฤษฎีใหม่ได้ทั้งหมด หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่ง ก็คือ นักศึกษาและบัณฑิตของ ม.ชีวิต ยังคงต้องขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชน หรือขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศอยู่ แต่เท่าที่สังเกตดู พบว่าในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ได้มีโอกาสไปเยี่ยมเยียน / สนทนาพูดคุยด้วย ยังไม่ได้นำประเด็นการเปลี่ยนแปลงและความสลับซับซ้อนต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาพิจารณา หรือยังไม่ได้รับการพูดถึง หรือไม่ได้มีการผนวกเข้ามาในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแต่อย่างใด

โดยสรุป ในความเป็นจริงนั้น ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือมีความเป็นพลวัตสูงมาก คนในชุมชนท้องถิ่นต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่ หรือไปแสวงหาโอกาสต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคมในหลาย ๆ พื้นที่ในขอบเขตทั่วประเทศ หรือถึงขั้นไปต่างประเทศ การจัดทำโครงการต่าง ๆ ในระดับชุมชน และ / หรือ การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ “ชุมชน” ของ ม.ชีวิต จะต้องให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้ รวมถึงความสลับซับซ้อน ความเป็นพลวัต ความไม่แน่นอน ความแตกต่างหลากหลาย การมีหลายนิยามและหลายความหมายของคำว่า “ชุมชน” และควรทำความเข้าใจชุมชนในมุมมองของคนในชุมชนให้มากขึ้นด้วย จะทำให้เข้าถึง “ความจริงที่เป็นอยู่” ได้มากขึ้น

[30] โปรดดูผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติในแต่ละปี และผลการวิจัยของสำนักหรือสถาบันต่าง ๆ ประกอบด้วย โดยการคีย์คำว่า “ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของครัวเรือน”

⁂ แผนแม่บทชุมชน (Community Master Plan)

การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และมุมมองของผู้เรียน ผ่านการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนี้ ก็ถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งหรือกระบวนการหนึ่งหรือเครื่องมือหนึ่งที่มีความสำคัญมากต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด ทัศนคติ และความรู้ความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดทำแผน ที่มีความเชื่อมโยงกับคำว่า “ชุมชน” ในบริบทของ ม.ชีวิต สำหรับความคิดเบื้องหลังของการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนี้ ทาง ม.ชีวิต เชื่อว่า ถ้าประชาชนในชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองได้หรืออย่างน้อยมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนของตนเอง เสียงของพวกเขาก็จะได้รับการผนวกไว้ในแผนพัฒนา และก็คาดหวังกันด้วยว่า การมีส่วนร่วมในการทำแผนแม่บทในการพัฒนาชุมชนของชาวบ้านหรือสมาชิกในชุมชนจะส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพชีวิตหรือทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกด้าน เพราะการพัฒนาที่เกิดขึ้นหรือที่จะดำเนินต่อไปนั้น จะมีความสอดคล้องกับเป้าหมาย รวมถึงปัญหาและความต้องการของแต่ละคน แต่ละครัวเรือน โดยเฉพาะภายใต้บริบทปัจจุบันที่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนี้โดยตรง หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่ง ก็คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีงบประมาณในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากกว่าหน่วยงานอื่น ๆ ถึงแม้ว่า ในเอกสารต้นฉบับของ เสรี พงศ์พิศ (แผนแม่บทชุมชน : ประชาพิจัยและพัฒนา, 2551: 143) จะกล่าวไว้ว่า... ***“แผนแม่บทชุมชน ไม่ใช่โครงการที่ทำขึ้นมาเพื่อของบประมาณ โดยการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน ทำโดยคนไม่กี่คน 2-3 วัน เสร็จ”*** และ อ.เสรี พงศ์พิศ ยังกล่าวต่อไปด้วยว่า แผนแม่บทชุมชนเป็นแผนชีวิตและแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ที่กำหนดเป้าหมายร่วมกันว่า ชุมชนต้องการจะไปไหน และจะไปถึงที่นั่นได้อย่างไร ไปด้วยกัน ไปพร้อมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างไป จึงต้องทำแผนร่วมกัน เพราะไม่ใช่แผนของผู้นำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เรียนไปด้วย ทำแผนไปด้วย จึงเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานานไม่น้อยกว่าครึ่งปี จากนั้นก็เรียนต่อไป คือ การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ ทำให้เกิดผลต่อชีวิตของชุมชน ทำให้ชุมชนพัฒนาไปสู่การพึ่งพาตนเอง อันเป็นเป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้หรือการจัดทำแผนแม่บทชุมชนร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่นักศึกษา / ผู้เรียนก็จะต้องเรียนรู้ประเด็นนี้หรือมีความชัดเจนในเรื่องนี้ด้วย คือ การที่ชุมชนจะต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ นิยามของคำว่า “การพึ่งพาตนเอง” ก็จะต้องมีความชัดเจนในระดับหนึ่ง และที่สำคัญต้องมีการสื่อสารกันอย่างกว้างขวางพอสมควร ซึ่งต้องใช้เวลาในการเรียนรู้เรื่องนี้ แต่ในความเป็นจริงนั้น ผู้เรียน / นักศึกษาของ ม.ชีวิต มีเวลาในการดำเนินการหรือการให้ความสำคัญในการสื่อสารกับชุมชนไม่มากนัก ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากความไม่ชัดเจนในสิ่งที่ทำประกอบกับมีความเข้าใจที่แตกต่างหลากหลายในบรรดาผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานที่แตกต่างกันค่อนข้างมากด้วย

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (อ้างแล้ว, หน้า 144) ยังกล่าวสรุปด้วยว่า แผนแม่บทชุมชน คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น "ทุน" ที่แท้จริงของตนเอง[31] และพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งพาตนเอง

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงนั้น จะต้องพิจารณาเรื่องการจัดทำแผนแม่บท หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกระบวนทัศน์

[31] ซึ่งได้กล่าวไปในหัวข้อ “การศึกษาชุมชน” ข้างต้นแล้วว่า “ทุนชุมชน” ในความหมายของ ม.ชีวิต นั้นมี 4 ประเภท ด้วยกัน ประกอบด้วย ทุนทางธรรมชาติ, ทุนทางวัฒนธรรม, ทุนทางสังคม และทุนโภคทรัพย์ โปรดอ่านรายละเอียดในเอกสารที่อ้างถึงข้างต้นประกอบด้วย

ให้กับผู้เรียนด้วยการจัดทำแผนแม่บทชุมชนร่วมกับชุมชนอย่างค่อนข้างละเอียดและมีมุมมองเชิงวิพากษ์ไปพร้อม ๆ กันด้วย มิเช่นนั้น จะทำให้สิ่งดี ๆ ที่ได้รับการออกแบบไว้โดย ม.ชีวิต นำโดย อาจารย์เสรี พงศ์พิศ ตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง หรืออาจมีการข้ามขั้นตอนต่าง ๆ ได้ เพราะคำกล่าวหรือเอกสารต้นฉบับดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนมีความสำคัญมาก เพราะเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงกระบวนการในการนำไปใช้จริง ก็มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

จากการศึกษาเชิงคุณภาพในครั้งนี้ พบว่า นักศึกษาที่เดิมมีสถานภาพเป็นผู้นำชุมชนหรือมีบทบาทนำในชุมชนในด้านต่าง ๆ อยู่แล้ว อาทิเช่น เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อสม. ได้สะท้อนให้เห็นว่า การเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนั้นมีประโยชน์ ทำให้เข้าใจกระบวนการและวิธีการในการทำและถ้าสามารถนำไปใช้ได้จริง ก็ยิ่งมีประโยชน์ แต่เมื่อสอบถามผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักศึกษาหรือบัณฑิตทั่ว ๆ ไปว่า แผนแม่บทชุมชนคืออะไร มีไว้ทำอะไร ทำอย่างไร ได้นำไปใช้จริงหรือไม่ รวมถึงกระบวนการและวิธีการในการจัดทำแผนแม่บทจากประสบการณ์ในการทำหรือการเรียนรู้ของแต่ละคนเป็นอย่างไร และ/หรือ ได้เรียนรู้อะไรที่สำคัญบ้างจากการจัดทำแผนแม่บทชุมชนร่วมกับชุมชน ทีมประเมินผลกลับพบว่า มีส่วนน้อยมากที่สามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบ และที่สำคัญคือ ไม่มีใครมองอย่างมีความเชื่อมโยงระหว่างแผนแม่บทชุมชน กับแผนการพัฒนาสามปีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ชุมชนหรือพื้นที่ ๆ นักศึกษาเข้าไปเรียนรู้และได้ร่วมจัดทำแผนแม่บทชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน และที่สามารถนำไปใช้ได้จริงนั้น มีเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า แผนแม่บทชุมชนที่นักศึกษาร่วมสร้างหรือจัดทำขึ้นร่วมกับชุมชนต่าง ๆ จำนวนมากไม่ได้รับการนำมาสานต่อหรือแปรเป็นการปฏิบัติ หรือผลักดันให้มีการใช้แต่อย่างใด ทั้งนี้ มีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งปัจจัยกระบวนการและวิธีการในการทำ (ที่ค่อนข้างเร่งรัด) สื่อสารกันไม่ครบถ้วน ไม่ครบองค์ประกอบ ไม่ชัดเจน ปัจจัยคุณภาพของตัวแผน (ที่ยังมีปัญหาด้านข้อมูลหรือข้อมูลไม่ครบถ้วน ไม่ครอบคลุม การวิเคราะห์ปัญหา จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัจจัยคุกคามทำได้ไม่ชัดเจน หรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง) ปัจจัยด้านตัวผู้เรียน / นักศึกษา / บัณฑิต (ที่ยังไม่มีความชัดเจน ยังไม่มีความสามารถในการคิดเชิงระบบ ขาดความเข้าใจในความเชื่อมโยงกับความเป็นจริงที่เป็นอยู่ในชุมชน) และปัจจัยด้านชุมชนที่มีความสลับซับซ้อนพอสมควร ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้คือ 1) ผู้นำชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับแผนแม่บทชุมชนและไม่เชื่อมั่นว่าสามารถนำไปใช้ได้จริง 2) แผนแม่บทชุมชนยังมีคุณภาพไม่เพียงพอ ไม่ชัดเจน ทำขึ้นภายใต้เวลาที่จำกัด การวิเคราะห์ปัญหายังไม่ชัดเจน ขาดความเป็นเหตุเป็นผล ยังไม่สะท้อนความจริง 3) นักศึกษาหรือผู้เรียนอาจมีความขัดแย้งกับบุคคลหรือผู้นำในชุมชนก่อนหน้าที่จะมาเรียน ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือที่ดีพอจากผู้นำในชุมชนในการผลักดันการใช้แผนแม่บท 4) นักศึกษา/ผู้เรียนมีศักยภาพไม่เพียงพอในการผลักดัน และไม่เข้าใจว่าควรมีการวิเคราะห์อย่างมีความเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาตำบลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หรือต้องสามารถนำแก่นสาระบางส่วนหรือประเด็นสำคัญ ๆ ทั้งหมดของแผนแม่บทไปบูรณาการเข้ากับแผนของ อปท. หรือถ้ายิ่งสามารถทำให้เป็นเนื้อเดียวกันได้ ก็ยิ่งเป็นประโยชน์ หรือหากผลักดันให้ อปท. ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาของตำบล ก็จะยิ่งทำให้ผู้เรียน/นักศึกษา เกิดการเรียนรู้ได้มากขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า การเลือกชุมชนในการศึกษาเรียนรู้และฝึกการจัดทำแผนแม่บทชุมชน จำนวนมากเป็นการเลือกโดยใช้หลักเกณฑ์ความสะดวกและความง่ายในการเข้าชุมชน ซึ่งพอเข้าใจได้ เพราะมี

เงื่อนไขเวลากำกับอยู่และเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจ และถ้าไปเลือกชุมชนที่มีความซับซ้อนมาก ก็อาจจะทำได้ไม่สำเร็จภายใต้เวลาที่กำหนดไว้ แต่ทั้งนี้ก็ควรมีความระมัดระวัง ควรมีฐานคิดในทางวิชาการและมีหลักเกณฑ์ในการเลือกชุมชนในระดับหนึ่ง เพราะมิเช่นนั้น จะไม่สามารถพัฒนาหรือส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับ **“ชุมชน”** และ **“การจัดทำแผนแม่บทชุมชน”** ที่ให้ความสำคัญกับเรื่อง “ทุนชุมชน” ได้อย่างสอดคล้องหรือตรงกับความจริงของชุมชนแต่ละแห่ง และอันที่จริง ก็อาจจะไม่จำเป็นต้องเร่งรัดไปสู่การจัดทำโครงการ และ/หรือ การจัดทำแผนแม่บทชุมชน ให้สำเร็จก็ได้ แต่สามารถปรับจุดเน้นเป็น “การศึกษาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในภาวะที่ยากลำบากทำให้เรารู้อะไรขึ้นอีกบ้างเกี่ยวกับชุมชน?” แทน ถ้าเป็นเช่นนี้จะทำให้อยู่บนฐานความเป็นจริงและเกิดการเรียนรู้ได้ในระดับหนึ่งจากความจริง ซึ่งน่าจะดีกว่าการทำให้สำเร็จ แต่ไม่ได้อยู่บนฐานความเป็นจริงและนำไปใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้

ถึงกระนั้นก็ดี การเลือกชุมชนเพื่อเข้าไปศึกษาเรียนรู้รวมถึงการคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อนำไปสู่การร่วมกันสร้างแผนแม่บทชุมชน ควรมีเกณฑ์หรือหลักการในการคัดเลือกที่ชัดเจน และควรให้ความสำคัญกับชุมชนที่ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรือนักศึกษามองว่าเป็นชุมชนที่ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือหรือทำงานยากลำบากด้วย หรือทำให้เป็นประเด็นการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะถ้าคาดหวังว่าทุกชุมชนต้องให้ความร่วมมือทุกครั้ง หรือเลือกเฉพาะชุมชนที่เข้าง่าย สามารถทำงานได้อย่างง่ายดาย หรือพอพบว่าชุมชนนี้ทำงานยากหรือไม่เป็นไปตามที่ตนเองคาดหวังไว้ ก็ยกเลิกหรือเปลี่ยนชุมชน โดยไม่มีการเรียนรู้ใด ๆ เกี่ยวกับชุมชนดังกล่าวเลย ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ ก็จะไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาหรือยกระดับทักษะในการทำงานร่วมกับชุมชนประเภทต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลาย (เหมือนดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อ การศึกษาชุมชนข้างต้น) หรือไม่สามารถเกิดการเรียนรู้ในการทำงานในบริบทที่เป็นจริง เพราะที่จริงแล้วเป็นบทบาทของนักศึกษา / ผู้เรียน และผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่จะต้องขบคิดประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่พบร่วมกับชุมชน หรือมีการสืบค้นความรู้เกี่ยวกับ “ทุน” หรือ “ขุมทรัพย์” ของชุมชนนั้น ๆ ให้มากขึ้นหรือลึกซึ้งขึ้น ไม่ใช่ไปกดทับความเป็นจริงในชุมชน เพราะว่าถ้าหากนักศึกษาหรือผู้เรียน พร้อมด้วยอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษ และอาจารย์พี่เลี้ยง สามารถร่วมกันส่งเสริมหรือสนับสนุนให้ชุมชนนั้น ๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นได้ ด้วยแนวคิดทุนชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ด้วยการใช้วิธีการและกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการสร้างการมีส่วนร่วม หรือทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าต่อ “ทุนชุมชน” ของตน ถ้าสามารถทำได้จริง หรือให้ความสำคัญกับกระบวนการตรงนี้จริง ๆ ไม่ด่วนหรือแค่เร่งรัดทำให้เสร็จ ก็น่าจะเกิดคุณูปการมหาศาลต่อชุมชน และถ้าไม่สามารถทำได้ภายใต้เวลาที่มีอยู่ (ซึ่ง อ.เสรี พงศ์พิศ ได้กำหนดไว้ว่า น่าจะเป็นประมาณ 6 เดือน เป็นอย่างน้อย) ก็ควรจะมีการวิเคราะห์ร่วมกันว่าเป็นเพราะเหตุใด ซึ่งถ้าสามารถทำการวิเคราะห์ร่วมกันตรงนี้ได้ และค่อย ๆ ขยายวงออกไป พร้อมทั้งเพิ่มการสื่อสารเชิงกลยุทธ์บนฐานข้อมูลต่าง ๆ ให้มากขึ้น ฯลฯ ก็น่าจะสามารถดำเนินการได้ในระดับหนึ่ง อย่างน้อยอาจทำให้เกิดกลุ่มก้อนที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันได้ต่อไปในระยะยาว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีว่า การที่จะสามารถดำเนินการตรงนี้ได้อย่างดีตั้งแต่ต้น ผู้ทำ (อาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และนักศึกษา / ผู้เรียน) จะต้องมีความชัดเจนว่า กำลังจะทำอะไร (what) ทำไปทำไม (why) และจะทำได้อย่างไร (how) และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ จะสื่อสารกับชาวบ้าน / ชุมชนอย่างไรจึงจะได้รับความสนใจ และ / หรือ จะทำให้ชาวบ้านชุมชนมีความไว้วางใจ (trust) ได้อย่างไรว่าชาวบ้านชุมชน จะได้รับประโยชน์จากการกระทำดังกล่าวได้จริง ๆ เพราะถ้าสามารถฝ่าด่านเหล่านี้ไปได้ ก็น่าจะสามารถนำตัวแทนของหมู่บ้านหรือชุมชน มาร่วมพูดคุยกันได้ แต่สำหรับประเด็นตัวแทนนี้ ก็มีประเด็นเชิงวิพากษ์อีกเช่นกัน เพราะทัศนะหรือกระบวนทัศน์

เกี่ยวกับเรื่อง “ตัวแทน” มักใช้ไม่ค่อยได้ผลในช่วงเวลาที่ผ่านมา เพราะในความเป็นจริงนั้น ไม่มีใครสามารถเป็นตัวแทนใครได้อย่างแท้จริงหรือได้อย่างสมบูรณ์ เพราะทุกคนมีความแตกต่างกัน มีทัศนะ มุมมอง ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ความรู้ ความเข้าใจ การปฏิบัติ ท่าทีต่าง ๆ ต่อสรรพสิ่งทั้งมวลที่แตกต่างกัน แม้แต่พี่น้องคลานตามกันมา ก็ไม่เหมือนกัน หรือสามีภรรยากัน ก็ไม่ได้หมายถึงว่า เป็นคน ๆ เดียวกันตามที่กฎหมายหรือสังคมกำหนดไว้หรือมองไว้ ประกอบกับในช่วงเวลาที่ผ่านมา ประเด็น “ตัวแทน” หรือ “ความเป็นตัวแทน” (representativeness) เป็นประเด็นวิพากษ์ที่ใหญ่มากในกระบวนการสร้างความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม ถึงขั้นที่ใช้คำเรียกกันว่า “วิกฤตของความเป็นตัวแทน” (the crisis of the representativeness)[32]

ดังนั้น จึงควรมีความระมัดระวังในเรื่องนี้ด้วย แต่ถ้าพื้นที่ใดสามารถดำเนินการได้สำเร็จ หรือสามารถใช้แนวคิดทุนชุมชนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และ/หรือ ถ้าสามารถจัดทำแผนแม่บทชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนได้จริง ก็ถือว่าเป็นความสำเร็จในเชิงกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่สำคัญ ที่สามารถนำมาคลี่หรือฉายภาพย้อนหลังให้เห็นด้วยว่าสามารถทำได้อย่างไร หรือถ้าไม่สำเร็จ เป็นเพราะอะไร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็น **“บทเรียนในเชิงการเรียนรู้ร่วมกัน”** ที่มีความสำคัญมากที่ทุกฝ่าย ทุกระดับควรให้ความสำคัญและมีความระมัดระวัง

3) ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้และกลไกสำคัญอื่น ๆ ตามแนวทางของ ม.ชีวิต

⁂ ชุมชน / พื้นที่เรียนรู้

ชุมชนและพื้นที่เรียนรู้ของนักศึกษาหรือผู้เรียน ม.ชีวิต ถือเป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถ้าสามารถจัดการศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้ที่ดี มีคุณภาพ โดยมีพื้นที่ ประเด็นและชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ (area-based, issue-based, and / or community-based learning) จะนำไปสู่การปรับกระบวนทัศน์ต่าง ๆ ของผู้เรียนได้มากมาย เพราะผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนหรือได้สัมผัสกับความเป็นจริงในชีวิตของผู้คน พื้นที่ และ / หรือ ชุมชนหมู่บ้านที่มีความแตกต่างหลากหลาย หรือแตกต่างกันไปในแต่ละประเด็นแต่ละพื้นที่ แต่ละแห่ง แต่ละชุมชน แต่ละจังหวัดแต่ละภูมิภาค ซึ่งสามารถใช้เป็นประเด็นในการผลิตความรู้เพิ่มเติมต่อยอดได้ตลอดเวลา และนำมาใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่องต่อไปเป็นวงจร และถ้าสามารถนำสิ่งเหล่านี้ ที่ได้เรียนรู้จากพื้นที่และชุมชนต่าง ๆ มานำเสนอ ณ ที่ประชุมการเรียนรวมระหว่างศูนย์การเรียนรู้ของแต่ละ ศรป. ซึ่งเป็นนโยบายของ ม.ชีวิต ด้วย จะทำให้เกิดศักยภาพใหม่ ๆ ในการเข้าถึงความเป็นจริงในพื้นที่ / ชุมชน / หมู่บ้าน และสามารถผลิตความรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบท (context-dependent knowledge) ได้ในโอกาสต่อ ๆ ไป ทั้งนี้เพราะจากการประเมิน ณ ปัจจุบัน พบว่า การเรียนรวมใน ศรป. หรือระหว่างศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ ของแต่ละ ศรป. ยังไม่มีจุดมุ่งเน้น ไม่มีประเด็นทางวิชาการที่เกิดขึ้นจากพื้นที่เรียนรู้ ยังไม่ให้ความสำคัญหรือไม่

---

[32] Riessman, C.K. (1993, 2008) ซึ่งประเด็นนี้ เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากต่อการสร้างความรู้ด้วยกระบวนทัศน์ทางเลือกอื่น ๆ ที่ไม่ได้มองเพียงแค่การเป็นตัวแทน หรือมองว่าคนเราสามารถเป็นตัวแทนกันได้ในทุกเรื่อง หรือมองคนแต่ละคนเหมือนกันหรือมองว่ามีคุณสมบัติเหมือนกัน และไม่ควรใช้เพียงแค่การตั้งคำถามและการตอบคำถามในเชิงปริมาณ การมองภาพรวมแบบครอบคลุมทั่วไป (generalization) และมองแค่เรื่องค่าเฉลี่ยหรือมองว่าทุกอย่างหรือทุกการกระทำหรือทุกเรื่องนั้น สามารถนำมาคิดค่าเฉลี่ย และเชื่อว่านั่นคือความจริง/ความถูกต้อง/ความครอบคลุมทั้งหมด แต่ต้องมองถึงบริบทเฉพาะที่แตกต่างและซับซ้อน (specific diversified and complex context) ของมนุษย์แต่ละคนที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีคุณสมบัติไม่เหมือนกัน และมีความผันแปรหรือมีความไม่แน่นอนสูงด้วย

เข้าใจคำว่า **“บริบทเฉพาะ”** (specific context) ของแต่ละแห่ง แต่ละคน แต่ละโครงงาน ทำให้ไม่สามารถสร้างความรู้ใหม่ ๆ ได้

นอกจากนี้ ผู้เรียนควรจะได้มีโอกาสทำการสืบค้นความเป็นมาของประเด็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับพื้นที่และชุมชนนั้น ๆ จะทำให้เข้าใจว่าประเด็นความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของผู้คน พื้นที่ กิจกรรม และ/หรือ การกระทำ การปฏิบัติการต่าง ๆ และชุมชนนั้น ๆ ที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสิ่งที่เป็นอยู่ ณ ปัจจุบัน จะได้ไม่รีบเร่งด่วนตัดสิน ด่วนตีตรา ด่วนสรุปด่วนเหมารวมใด ๆ ซึ่งพบว่า บางแห่งสามารถดำเนินการในเรื่องนี้ได้ค่อนข้างดีมาก ผ่านการศึกษาที่เรียกว่า **“การย้อนรอย 50 ปีของชุมชน”** ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการปรับกระบวนทัศน์และการรับรู้ของผู้เรียนที่สำคัญยิ่ง เพราะพบว่า กระบวนการเรียนรู้ในการย้อนรอย 50 ปี ของชุมชนนี้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองแบบก้าวกระโดด ยกตัวอย่างเช่น กรณีของผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู (โปรดดู กรณีศึกษาผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู ในหัวข้อผลลัพธ์และผลกระทบในรายงานฉบับนี้ประกอบด้วย) เพราะทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเข้าใจและซาบซึ้งในวิถีชีวิตของผู้คน พื้นที่ กิจกรรมทางประเพณี วัฒนธรรม และชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับบริบททั้งทางประวัติศาสตร์ บริบททางภูมิศาสตร์ บริบททางสังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของผู้คน และเข้าใจสิ่งที่ ม.ชีวิต เรียกว่า **“ทุนชุมชน”** ซึ่งมีทั้งทุนทางธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ และทุนโภคทรัพย์ (เสรี พงศ์พิศ, 2551 หน้า 147–148) ในมิติต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย

สำหรับกรณีตัวอย่างประเด็น / พื้นที่ / ชุมชนเรียนรู้ที่สำคัญและน่าสนใจ อาทิเช่น พื้นที่เรียนรู้ด้านการเกษตรประเภทต่างๆ ซึ่งมีจำนวนมาก กระจายอยู่ในทุกพื้นที่ในขอบเขตทั่วประเทศ ครอบคลุมทั้งด้านเกษตรพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ สวนสมรมบวกสวนยาง ผักไฮโดรโพรนิกส์ ฯลฯ หรือพื้นที่เรียนรู้ด้านวิสาหกิจชุมชน ด้านการทอผ้า ด้านการทำฝายชีวิต ด้านการทำไร่ถั่วดาวอินคา ด้านการจัดการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาส เช่นที่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน, จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่มีนัยสำคัญต่อการสร้างการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต เพราะหลายแห่งยังไม่มีความคิดเกี่ยวกับการจัดทำโครงงานทางสังคม หรือยังมีการจัดทำโครงงานแบบตาม ๆ กัน หรือเหมือน ๆ กัน ดังนั้น ถ้าผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ประเด็นหรือพื้นที่ต่าง ๆ ที่หลากหลายเหล่านี้ ก็จะเป็นวัตถุดิบหรืออาหารสมองต่อการคิดต่อยอดหรือการคิดทำโครงงานที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ชุมชน และสังคม ไปพร้อมกันได้ด้วย แต่ทั้งนี้ ก็พบด้วยว่า ในบางจังหวัด / พื้นที่ การหาพื้นที่เรียนรู้ตามที่กล่าวมาข้างต้นเป็นไปค่อนข้างยาก เนื่องจากพื้นที่เหล่านั้นมีระยะทางไกลจากศูนย์การเรียนรู้ฯ หรือจุดศูนย์กลาง ทำให้นักศึกษา / ผู้เรียน รวมตัวกันไม่ค่อยได้ หรือยังไม่ค่อยพร้อมเพรียง ซึ่งถ้าเป็นในกรณีเช่นนี้ มักจะทำให้การพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นยังไม่ค่อยเพียงพอต่อการเกิดการเรียนรู้หรือส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน โดยเฉพาะการเปลี่ยนกระบวนทัศน์และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องมีการถกเถียงแลกเปลี่ยนกันหลาย ๆ คน จึงจะทำให้มุมมองที่หลากหลาย และทำให้มีความรอบคอบรอบด้านมากกว่าการพูดคุยกันในกลุ่มเล็ก ๆ ที่ไม่มีความแตกต่างหลากหลาย ทำให้เกิดข้อเสียเปรียบหรือทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ช้า เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ ๆ มีความพร้อมทั้งในเรื่องพื้นที่เรียนรู้ ประเด็นการเรียนรู้ และจำนวนผู้เรียนที่หลากหลาย ที่ทำให้บรรยากาศการเรียนรู้มีสีสัน มีชีวิตชีวา

⁂ ปราชญ์ชุมชน / ปราชญ์ชาวบ้าน / ปราชญ์ท้องถิ่น

ปราชญ์ชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่น ถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของทุนมนุษย์และทุนทางปัญญาของชุมชนที่ ม.ชีวิต ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะสามารถส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้บนฐานรากของชุมชนได้ดี เพราะปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ชุมชนส่วนใหญ่มักทราบความเป็นมาของชุมชนเป็นอย่างดี มีวิธีคิด วิธีมองที่เป็นตัวของตัวเอง มีประสบการณ์ในการต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของตนเองและปัญหาของชุมชนหมู่บ้าน หรือบางส่วนเคยเปลี่ยนวิถีชีวิตและวิถีการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง ทำให้สามารถส่งเสริมในเชิงวิธีคิด วิธีทำแบบใหม่ ๆ ให้กับผู้เรียนได้ดี ในหลายๆ ชุมชนที่นักศึกษา / ผู้เรียนได้มีโอกาสเข้าไปพูดคุยศึกษาเรียนรู้กับปราชญ์ชุมชน / ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ชัด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต จากการทำการผลิตขนาดใหญ่แบบพืชเชิงเดี่ยวที่ไม่เป็นผลดีทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสิ่งแวดล้อม เพราะต้องใช้ปุ๋ยเคมีปริมาณมาก เป็นหนี้สิน สุขภาพเสื่อม มาเป็นการเกษตรแบบผสมผสาน หรือวนเกษตร หรือเกษตรแบบพอเพียง หรือเกษตรอินทรีย์ พบว่า ทำให้นักศึกษา / ผู้เรียน เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีการผลิตแบบใหม่ได้มากขึ้น ดีขึ้น เร็วขึ้นเพราะเป็นการถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ ทำให้สามารถนำไปเป็นแบบอย่างหรือลงมือทำด้วยตนเองได้ และถ้าเป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ชุมชน ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านสมุนไพร การแพทย์แผนไทย ด้านศาสนา ด้านนวัตกรรม เทคโนโลยีทางการเกษตรก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น เพราะเป็นการพูดจากของจริงหรือจากตัวอย่างต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์ชุมชนบางคน ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาที่ ม.ชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง จนสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น มีความมั่นใจมากขึ้น หรือยิ่งทำให้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น กรณีของคุณคำพี คำเสียง ที่ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีผลงานต่าง ๆ เป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้ว และยิ่งทำให้ได้รับการตอบรับมากยิ่งขึ้นจากทั้งชุมชนหมู่บ้านและหน่วยงานต่าง ๆ ภายหลังจากสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต ด้วย นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า มีบัณฑิต ม.ชีวิต หลายคนในหลายพื้นที่ ๆ ที่มีศักยภาพ

หรือความสามารถสูงมาก หรือสามารถยกระดับเป็นผู้รู้ ผู้ให้ หรือกลาย เป็นปัญญาชนชาวบ้านที่สามารถถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาของตนเองได้

จึงอาจกล่าวไว้ ณ ที่นี้ได้ด้วยว่า ปราชญ์ชุมชนที่มีส่วนในการถ่ายทอดหรือแบ่งปันความรู้ของตน (โดยเฉพาะความรู้จากการปฏิบัติหรือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน) ให้กับนักศึกษา / ผู้เรียน ที่เป็นเครือข่ายของ ม.ชีวิต นั้น พบว่า มีหลายสาขาความรู้และประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น ปราชญ์ด้านการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองหรือการเกษตรแบบครบวงจรเพื่อการพึ่งพาตนเอง ปราชญ์ด้านการคิดค้นนวัตกรรมหรือเครื่องมือการผลิต เทคโนโลยีพื้นบ้านต่าง ๆ ปราชญ์ด้านภูมิปัญญาล้านนา ปราชญ์ด้านศาสนาหรือเชี่ยวชาญเรื่องพระธรรม คำสอน ปราชญ์ด้านดนตรี ศิลปวัฒนธรรม ปราชญ์ด้านการทอผ้าลายโบราณ ปราชญ์ด้านการดูแลสุขภาพหรือแพทย์ทางเลือกหรือแพทย์แผนไทย เช่น การใช้สมุนไพร การนวดแผนไทย การผลิตยาพื้นฐานต่าง ๆ ตลอดจนถึงปราชญ์ที่เห็นความ สำคัญในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น อย่างเช่น กรณีที่อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ ที่มีนักคิดนักปฏิบัติในชุมชนจำนวนประมาณ 10 กว่าท่าน ได้รวมตัวพูดคุยกันเพื่อแสวงหารูปแบบการศึกษาเพื่อคนในชุมชนท้องถิ่นของตน เพราะเป็นห่วงในความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่นในอนาคตที่ชุมชนกำลังขาดคนรุ่นใหม่มาสืบทอดงานในชุมชน เพราะส่วนใหญ่ไปเรียนที่อื่น แล้วไม่ต้องการกลับมาบ้านของตนเอง หรือส่วนใหญ่มีความจำเป็นต้องย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น ภายหลังจบการศึกษาในระบบ ทำให้เหลือคนรุ่นใหม่ในชุมชนน้อยลงเรื่อย ๆ จึงต้องการจัดระบบการศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่นของตนและเป็นทางเลือกให้กับคนรุ่นใหม่ และเพื่อให้สามารถสืบสานภารกิจในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนต่อไปได้ด้วย จึงทำการค้นหาข้อมูล จนได้พบกับข้อมูลเกี่ยวกับ ม.ชีวิต ที่ปรากฏอยู่บนฐานข้อมูลออนไลน์หรือบนเว็บไซต์ และนำมาสู่การพูดคุยกัน จนสามารถจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้วยความร่วมมือหรือการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จาก ม.ชีวิต ในพื้นที่นี้ ซึ่งกรณีนี้ ถือว่ามีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่น และของท้องถิ่น และมหาวิทยาลัยชีวิตควรให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ในลำดับต้น ๆ หรือค้นหาทีมงานชุมชน หรือปราชญ์ชุมชนที่ให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนท้องถิ่น หรือขยายผลจากจุดนี้ด้วย

4) นักศึกษา / ผู้เรียน

พบว่า มีความแตกต่างหลากหลาย และมีความคาดหวังต่อการเรียนการสอนใน ม.ชีวิต ที่แตกต่างกันไปหรือมีความแตกต่างกันมากพอสมควรทีเดียว

⁂ อายุ

นักศึกษาที่พบ มีอายุต่ำสุด 18 ปี (พบที่จังหวัดสุโขทัย) หรือเพิ่งจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าไปจนถึงอายุ 80 กว่าปี (พบที่จังหวัดหนองคาย, ศรีสะเกษ, สุโขทัย และสมุทรสงคราม) สำหรับกลุ่มนักศึกษาหรือผู้เรียนที่มีอายุน้อย หรือ เพิ่งผ่านพ้นการเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีอายุระหว่าง 18–22 ปี มุ่งเข้ามาเรียน ม.ชีวิต ด้วยความคิดความคาดหวังที่หลากหลาย เช่น ไม่ต้อง การเรียนในระบบมหาวิทยาลัยแบบปกติ หรือมองว่า ม.ชีวิต เป็นการศึกษาทางเลือกที่น่าสนใจ หรือบางคน บางส่วน เรียนตามคำแนะนำของพ่อแม่ ในขณะที่กลุ่มวัยกลางคนที่อยู่ในวัยทำงาน พบว่า บางส่วนต้องการเรียนเพื่อหาความรู้เพิ่มเติม บางส่วนชอบในเนื้อหา หลักสูตร บางส่วนชอบแนวคิดหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และอีกบางส่วนต้องการวุฒิการศึกษาหรือใบปริญญาเพื่อเพิ่มโอกาสความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ในขณะที่ผู้เรียนที่อยู่ในวัยสูงอายุมุ่งหวังมาเรียนเพื่อเติมเต็มชีวิต เป็นตัวอย่างให้ลูกหลาน หรือเพื่อได้พบปะพูดคุยหรือออกสังคม จะได้ไม่เหงา แต่ก็มีบางคนที่ต้องการใบปริญญาไว้เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลหรือเพื่อทำให้ตนเองและลูกหลานภูมิใจ

การที่ผู้เรียนมีความแตกต่างกันในเรื่องวัยนี้ทำให้เกิดผลดีผลได้ตามมุมมองของแต่ละวัย สำหรับผู้เรียนวัยหนุ่มสาว ที่มีประสบการณ์ชีวิตและการทำงานยังไม่มากนัก เมื่อได้มาเจอผู้เรียนวัยผู้ใหญ่หรือวัยสูงอายุที่มีประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ในการทำงานอันยาวนาน และผู้สูงอายุที่มาเรียนทั้งหมดประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน ทำให้ผู้เรียนวัยหนุ่มสาวมีโอกาสได้เรียนรู้ทัศนะการมองโลกและการใช้ชีวิต ได้รับการสั่งสอนบอกกล่าวด้วยความหวังดีเหมือนเป็นลูกหลาน เช่น ตักเตือนเมื่อขาดเรียน กระตุ้นให้เข้าประชุมหรือรวมกลุ่มเพื่อศึกษาดูงาน หรือได้รับคำปรึกษา คำแนะนำ ในเรื่องการเรียนและการใช้ชีวิต ในขณะที่ผู้เรียนในวัยกลางคนและสูงอายุได้พึ่งพาวัยหนุ่มสาวในการใช้เทคโนโลยีหรือฝึกสอนการใช้เทคโนโลยี เช่น การใช้งานคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ / สมาร์ทโฟน นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ผู้เรียนที่อยู่ในวัยผู้สูงอายุบางส่วนเป็นเสมือนผู้นำหลัก เป็นต้นแบบการใช้ชีวิตให้กับผู้เรียนที่เยาว์วัยกว่า แต่ผู้เรียนในวัยสูงอายุบางคนก็มองว่าตนเป็นภาระของกลุ่ม เนื่องจากเรียนรู้ช้า และไม่สามารถใช้เทคโนโลยีในการค้นคว้าหาข้อมูล ทำให้รู้สึกเป็นภาระต่อผู้เรียนที่เยาว์วัยกว่า ที่ต้องมาช่วยเหลือ ทำให้ผู้สูงอายุบางคนต้องออกกลางคัน เนื่องจากมีปัญหาสุขภาพ เช่น สายตา หรือโรคอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสูงอายุ และปัญหาการใช้เทคโนโลยี เป็นต้น

ถึงแม้ว่า จะมีข้อดีของการที่มีผู้เรียนหลากหลายวัยในชั้นเรียนเดียวกันหรือกลุ่มเรียนเดียวกัน ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ก็จะต้องคำนึงถึงความคาดหวังที่แตกต่างหลากหลายของแต่ละกลุ่มอายุ และต้องประเมินศักยภาพหรือความสามารถของผู้เรียนตลอดเวลาด้วย เพราะอายุและประสบการณ์ในชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละคนส่งผลกระทบต่อประสิทธิผลและประสิทธิภาพการเรียนรู้และการรับรู้อย่างมีนัยสำคัญ

⁂ พื้นฐานการศึกษา

ผู้ที่เข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยชีวิตส่วนใหญ่มีภูมิหลังทางครอบครัวและภูมิหลังทางการศึกษาที่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ การขาดโอกาสทางการศึกษาเมื่อครั้งวัยเยาว์ เนื่องจากครอบครัวมีฐานะยากจน มีพี่น้องหลายคน หรือตั้งใจเรียนแค่การศึกษาภาคบังคับเพื่อจบออกมาหางานทำ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว และต่อมาได้มีโอกาสเรียนต่อเพื่อให้วุฒิการศึกษาสูงขึ้นจากหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมปลาย และมีนักศึกษา / ผู้เรียนบางส่วนที่จำเป็นต้องออกกลางคันจากระบบโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยภาคปกติ และมีนักศึกษาหลายๆ คนที่จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และได้ไปทำงานหารายได้ก่อนจนกระทั่งประสบความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ และเมื่อมีเวลาและความพร้อม จึงได้เข้ามาเรียนระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยชีวิต เพื่อให้ตนเองรู้สึกว่าประสบความสำเร็จในชีวิตในด้านการศึกษาอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งเป็นเหมือนการเติมเต็มชีวิตให้สมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม พบว่า นักศึกษา ม.ชีวิต ส่วนใหญ่จบการศึกษาจากระบบการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ซึ่งแน่นอนว่าหลักสูตร เป้าประสงค์ กิจกรรมการเรียนการสอนย่อมมีความแตกต่างจากการศึกษาที่เป็นทางการ โดยเฉพาะระยะเวลาการศึกษา และความเข้มข้นของรายวิชา ผู้เรียนที่จบการศึกษาจากการศึกษานอกโรงเรียนสะท้อนตัวเองว่า ไม่เก่งด้านการอ่าน การเขียน การคำนวณ และไม่อยากเรียนรู้ด้วยการท่องจำ เช่นเดียวกับนักศึกษา / ผู้เรียนที่จบการศึกษาที่เป็นทางการทั้งในระดับ ม. ปลาย หรือ ปวช. / ปวส. มาหลายปี ก็ได้สะท้อนว่ามีความกังวลในการเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นวิชาการและการอ่านตำรา

มีนักศึกษาในวัยใกล้สูงอายุและสูงอายุหลายคน ที่จบการศึกษาภาคบังคับ ป.4 หรือ ป.6 ในสมัยนั้น ที่สนใจการเรียนในระดับอุดมศึกษาแบบมหาวิทยาลัยชีวิต เมื่อได้รับข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรของมหาวิทยาลัยชีวิต ได้มีการเตรียมตัวเรียน นับตั้งแต่เรียน กศน. จนจบ

ระดับประถมต่อเนื่องไปจนถึงมัธยมปลายก็มีอยู่จำนวนหนึ่ง

สำหรับกลุ่มผู้เรียนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากสถาบันการศึกษาอื่น ๆ มาแล้ว พบว่า บางคนเข้ามาเรียนระดับปริญญาตรีที่ ม.ชีวิต เพื่อนำไปใช้ในหน้าที่การงานปัจจุบันของตนเอง เช่น นักปฏิบัติการด้านสาธารณสุข เข้ามาเรียนในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ ทำให้สามารถเข้าใจชุมชนมากขึ้นเมื่อต้องเข้าทำงานในพื้นที่ ก็สามารถนำไปใช้ได้เลย หรือกรณีของบางคนที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีมาแล้ว 2-3 ใบ (ซึ่งเป็นการเรียนเพื่อพ่อแม่) แต่พอได้อ่านเอกสารข้อมูลแผ่นพับเกี่ยวกับ ม.ชีวิต ก็เกิดความชอบและประทับใจในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เพราะรู้สึกว่าตรงกับสิ่งที่ตนเองต้องการหรือแสวงหามาตลอด เลยเข้ามาเรียน ม.ชีวิต และสำเร็จได้รับปริญญาตรีใบที่สามก็มี หรือกรณีของผู้นำชุมชนบางท่าน ที่มีพื้นฐานการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเปิด แต่เมื่ออ่านเอกสารแผ่นพับของหลักสูตร ก็สนใจและได้เข้ามาเรียน จนสำเร็จการศึกษา และได้จัดทำโครงงานที่เป็นการเปลี่ยนแปลงชีวิตของตนเองอย่าง 360 องศา

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้เรียนบางส่วนที่กำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยอื่น ๆ เมื่อได้มาเห็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่มีความอบอุ่น มีความสนุกสนาน มีชีวิตชีวา ได้เรียนในหลาย ๆ บรรยากาศ หลาย ๆ สถานที่ ไม่ได้อยู่แต่ในห้องสี่เหลี่ยม หรือนั่งฟังแต่การบรรยาย แต่ได้ลงมือปฏิบัติจริง ได้เห็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มผู้เรียน ก็ทำให้รู้สึกชอบ รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ตนเองต้องการ เพราะเป็นการเรียนที่มีความสุข มีเพื่อน มีทีมเรียนด้วยกัน มีคนในวัยเดียวกันมาพบปะพูดคุยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ที่ดำเนินไปทำให้มีรายได้ หรือสามารถได้อาชีพทันทีที่มาเรียน ฯลฯ ก็ได้ตัดสินใจย้ายมาสมัครเรียนที่ ม.ชีวิต ก็มีอยู่พอสมควรทีเดียว

⁂ อาชีพและรายได้

จากการวิจัยด้วยการศึกษาเชิงคุณภาพในภาคสนามก็ดี หรือการใช้แบบสอบถามก็ดี อาจกล่าวได้ว่า นักศึกษา ม.ชีวิต มีความหลากหลายด้านอาชีพ หรือมีสถานภาพทางอาชีพหลายประเภทด้วยกัน ครอบคลุมทั้งข้าราชการพลเรือน ข้าราชการการเมือง นักการเมืองท้องถิ่น พนักงานบริษัท นักธุรกิจ พ่อค้า พระสงฆ์ ไปจนถึงเกษตรกร หากจำแนกตามกลุ่มรายได้สูง ปานกลาง และต่ำ อาจกล่าวได้ว่า นักศึกษากลุ่มผู้ที่มีรายได้สูงส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักธุรกิจ / เจ้าของกิจการประเภทต่าง ๆ ทั้งขนาดใหญ่ และขนาดกลาง เช่น โรงแรม ร้านอาหาร / ภัตตาคาร รีสอร์ท ขายรถยนต์ บ้านเช่า สำหรับผู้ที่มีรายได้ปานกลาง ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีเงินเดือนประจำ ซึ่งได้แก่ ผู้นำชุมชนตำแหน่งต่าง ๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. หรือสมาชิกสภาเทศบาล พนักงานบริษัท / ห้างร้าน ฯลฯ และผู้ที่มีรายได้ต่ำ ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หรือกรณีที่ทำการผลิตเพื่อขาย พบว่า รายได้ขึ้นอยู่กับราคาสินค้าการเกษตรในแต่ละช่วงเวลา / ฤดูกาล ทำให้มีรายได้ไม่แน่นอน ดังนั้น นักศึกษา ม.ชีวิต จึงมีสถานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างหลากหลายในเกือบทุกศูนย์การเรียนรู้ ไม่ได้มีแต่เฉพาะผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับล่างหรือมีฐานะที่ค่อนข้างลำบากตามความรู้ความเข้าใจเดิม ๆ หรือที่เคยเป็นมาในช่วงแรก ๆ ของการก่อตั้ง ม.ชีวิต เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม พบว่า นักศึกษาที่มีฐานะค่อนข้างดีมักจะช่วยเหลือผู้ที่มีรายได้น้อย เช่น ช่วยสนับสนุนเรื่องค่าเทอม ค่าใช้จ่ายในการเดินทางศึกษาดูงาน หรือให้บริการรับส่งในการเดินทางโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย แต่ให้ร่วมเดินทางไปด้วย นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ทุกคนไม่ว่าจะมีสถานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันอย่างไร ต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแบ่งปันกัน เช่น การจัดหาอาหารกลางวันมาทานด้วยกันหรือลงขันกัน โดยที่ใครมีมากให้มาก ใครมีน้อยให้น้อย จนเสมือนเป็น

วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิตจากรุ่นสู่รุ่นในหลาย ๆ พื้นที่ / ศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจเช่นกัน

ในเรื่องความคาดหวังของการมาเรียนที่ ม.ชีวิต นักศึกษา / ผู้เรียน ที่มีความแตกต่างในเรื่องอาชีพและรายได้นี้ ต่างก็มีความคาดหวังต่อการมาเรียนที่แตกต่างกัน แต่โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเกษตรกรและผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ที่เข้ามาเรียนรู้เพราะหลักสูตรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้ทันที สำหรับกลุ่มนักธุรกิจหรือเจ้าของกิจการ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างมีฐานะดีและประสบความสำเร็จในอาชีพการงานแต่ขาดโอกาสเรียนระดับอุดมศึกษาในช่วงที่ผ่านมา พบว่า กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เข้ามาเรียนรู้ที่มหาวิทยาลัยชีวิตเพื่อต้องการปริญญาบัตรและความรู้บางด้านเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาตนเพิ่มมากขึ้น และมองว่าได้ความรู้มากกว่าที่มีอยู่เดิมหรือบางส่วนต้องการความรู้ใหม่ ซึ่งถ้าเป็นกรณีนี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการศึกษา แต่ก็มีบางคนที่มาเรียนเพื่อปริญญาบัตรโดยไม่สนใจความรู้ที่จะได้รับ กลุ่มนี้มักจะขาดเรียนหรือเข้ากลุ่มเรียนบ้างเป็นบางครั้ง แต่ไม่ครบ แต่ขอเข้าสอบ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วบางคนต้องออกจากการศึกษา ม.ชีวิต ไป เนื่องจาก ม.ชีวิตไม่อาจทำตามความต้องการของผู้เรียนประเภทนี้ได้

ส่วนนักศึกษาวัยเรียนที่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพหลัก แต่มีพ่อแม่สนับสนุนค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา หลายคนสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อมาเรียนแล้วทำให้ได้รู้จักกับคนหลากหลายอาชีพ ได้ไปดูงานในที่ต่างๆ เห็นตัวอย่างที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจ บ้างอยากต่อยอดอาชีพเกษตรกรรมจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ของตัวเอง บ้างอยากทำศูนย์เรียนรู้ในชุมชน บางส่วนอยากใช้วิชาความรู้ไปพัฒนาชุมชนของตนเอง หากได้รับเลือกเป็นผู้นำ หรือสอบเข้ารับราชการในสายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีผู้ประกอบอาชีพส่วนตัวหรือเป็นเจ้าของธุรกิจ อาทิเช่น เป็นเจ้าของรีสอร์ท หรือในบางพื้นที่ เช่น ภูเก็ต เป็นเจ้าของโรงแรมหรือเป็นบุตรของเจ้าของโรงแรม ซึ่งพบว่า ผู้เรียนกลุ่มนี้จำนวนหนึ่งสนใจแนวคิดและหลักปรัชญาของ ม.ชีวิต หรือมองเห็นความสำคัญ ให้คุณค่าต่อการเรียนแบบ ม.ชีวิต เป็นอย่างมาก และบางท่านต้องการพัฒนารีสอร์ทของตนเอง เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองในด้านอาหารอย่างครบวงจร หรือมีผลผลิตต่าง ๆ ที่พอเพียงที่สามารถนำมาใช้ในครัว ทั้งเพื่อไว้บริการแขกที่มาพัก แขกที่มารับประทานอาหาร และการสร้างตลาดรูปแบบอื่น ๆ ขึ้นมาด้วย ซึ่งเป็นความคิด ความต้องการที่มีชุมชนใกล้เคียง (catchment areas) อยู่ในหัวใจ หรือมองว่าความคิดริเริ่มในเรื่องนี้สามารถเป็นช่องทางในการส่งเสริมการมีรายได้ของคนในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับรีสอร์ท โดยเฉพาะการส่งเสริมการผลิตอาหารทั้งข้าวและผักอินทรีย์ เพื่อนำผลผลิตจำหน่ายให้กับทางรีสอร์ท

นอกจากนี้ เจ้าของรีสอร์ทบางแห่งยังได้สนับสนุนทุนให้พนักงานในรีสอร์ทอีกจำนวน 6-7 คน ได้เข้ามาเรียนรู้ที่ ม.ชีวิต ด้วย แต่ประเด็นปัญหาที่สำคัญ ก็คือ การขับเคลื่อนในเรื่องนี้ยังไม่ค่อยมีความคืบหน้ามากนัก เพราะทางรีสอร์ทต้องการคำแนะนำ / คำปรึกษาจากทาง ม.ชีวิต หรือร่วมกันดำเนินการในส่วนของชุมชน เพราะทางรีสอร์ทไม่มีประสบการณ์ในการทำงานขับเคลื่อนหรือการส่งเสริมรายได้ร่วมกับชุมชน แต่ทาง ม.ชีวิต ในพื้นที่เองยังไม่มีทีมเข้ามาสนับสนุนในเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง เพราะที่จริงเป็นโอกาสในการทำงานสร้างฐานเศรษฐกิจของชุมชนร่วมกันภาคธุรกิจที่มีความสนใจในเรื่องชุมชนและเกษตรอินทรีย์ ซึ่งที่จริงแล้วทั้งสองเรื่อง น่าจะเป็นความเชี่ยวชาญของ ม.ชีวิต การที่ไม่สามารถตอบสนองต่อประเด็นแบบนี้ได้ ทำให้เสียโอกาสในการขับเคลื่อนร่วมกันระหว่าง ม.ชีวิต ภาคธุรกิจ และชุมชนท้องถิ่นที่ต้องการได้รับการสนับสนุน และที่จริงประเด็นนี้มีความสำคัญมาก และสามารถใช้เป็นประเด็นในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับผู้เรียนของ ม.ชีวิตในพื้นที่นี้ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

⁂ สถานะทางครอบครัว

นักศึกษา ม. ชีวิต ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยกลางคน ที่มีภาระหน้าที่ต่อครอบครัวของตัวเอง หลายคนยังต้องส่งเสียบุตรหลานของตนเองเรียน[33] และหลายคนเมื่อไม่มีภาระทางด้านเงินแล้ว ได้มาเรียนที่มหาวิทยาลัยชีวิตพร้อมกับคู่สมรสของตนเอง บางคนมาเรียนกับลูก หรือมีคนในครอบครัวเรียนอยู่แล้ว ในปีถัดไปจึงสมัครเข้าเรียน ในบางครอบครัวมีทุนจำกัดในการเรียน เมื่อคนหนึ่งสำเร็จการศึกษาแล้ว จึงให้สมาชิกอีกคนได้เรียนต่อ อย่างไรก็ตาม มีนักศึกษาบางคนที่มาเรียนและได้มีโอกาสมาพบปะเพื่อนร่วมรุ่นเดียวกัน แต่คนในครอบครัวไม่เข้าใจหรือเกิดการหึงหวง และไม่สนับสนุนให้มาเรียน ทำให้ต้องหยุดการศึกษากลางคันก็มีจำนวนหนึ่ง แต่ก็พบด้วยว่า ศูนย์การเรียนรู้บางแห่งได้ใช้วิธีแก้ปัญหานี้ โดยการเปิดให้คู่สมรสหรือลูกเข้ามาศึกษาเรียนรู้หรือเข้ามาร่วมสังเกตการณ์อย่างไม่เป็นทางการได้ ซึ่งทำให้ครอบครัวหรือคู่สมรสเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน หรือมีความไว้วางใจกันมากขึ้น หรือในที่สุดเห็นด้วยหรือสนับสนุนให้มาศึกษาหาความรู้ และบางส่วนยังได้มาทำความรู้จักกับครอบครัวของนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิตคนอื่น ๆ ไปในเวลาเดียวกันและบางส่วนได้กลายเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันด้วย

⁂ บทบาทในชุมชน

นักศึกษา ม.ชีวิต มีทั้งที่มีบทบาทต่าง ๆ ในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และไม่ค่อยมีบทบาทหรือไม่มีบทบาทใด ๆ ในชุมชนของตนเองเลย สำหรับผู้ที่มีบทบาทในชุมชนก่อนเข้ามาเรียนที่ ม.ชีวิต ส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อาสาสมัคร สมาชิกองค์กรปกครองท้องถิ่น สารวัตรกำนัน เป็นต้น และเมื่อได้รับความรู้จากการเรียนที่มหาวิทยาลัยชีวิตทำให้สามารถนำความรู้ไปแบ่งปันให้กับสมาชิกที่ร่วมทำกิจกรรมเพื่อชุมชนได้มากขึ้น ทำให้มีโอกาสได้เปรียบเทียบชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่กับชุมชนที่ได้ไปศึกษาดูงาน และได้นำแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไปใช้ในชุมชนของตนเองและทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนของตนเอง

ส่วนผู้เรียนหรือบัณฑิตที่ไม่มีบทบาทในชุมชนในถิ่นที่อยู่ของตนเองหรือมีค่อนข้างน้อยนั้น ส่วนหนึ่งให้เหตุผลว่าเป็นเพราะอาศัยอยู่ในเขตเมือง ซึ่งทำงานเรื่องชุมชนลำบาก เพราะคนไม่ค่อยรู้จักกันหรือต่างคนต่างทำมาหากิน ไม่มีใครสนใจใคร คนส่วนใหญ่มุ่งทำธุรกิจหรือการงานของตนเอง ไม่มีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งก็รวมถึงตนเองด้วย แต่บางคนก็ไปหาช่องทางในการทำงานในชุมชนอื่นหรือชุมชนใกล้เคียง ที่มีความเป็นเมืองน้อยกว่า หรือบางคนกลับไปทำกิจกรรมหรือส่งเสริมกิจกรรมชุมชนที่บ้านเดิมของตนเอง ที่ยังมีความเป็นชุมชนที่คนรู้จักกันและสามารถพูดคุยกันได้

อย่างไรก็ดี จากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ นักศึกษาหรือผู้เรียนบางส่วนให้ข้อมูลว่า การได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาเรียนรู้ “ชุมชน” ตามแนวทางของ ม.ชีวิต ทำให้ตนเองเข้าใจชุมชนของตนมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ก็มี

[33] จากการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า จำนวนไม่น้อยที่กล่าวว่า การมาเรียน ม.ชีวิตนั้น ถ้าไม่มีรายได้ที่มั่นคงก็ค่อนข้างลำบาก เพราะยังต้องส่งลูกหรือหลานของตนเองเรียนไปในเวลาเดียวกันด้วย และนี่คือสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนที่สูงอายุจำนวนหนึ่งลาออก เพราะหารายได้ไม่พอในการจ่ายค่าการศึกษาให้กับทั้งของตนเองและลูกหลาน และหลายคนยังกล่าวถึงเพื่อนที่อยู่ในวัยเดียวกันที่สนใจเรียน ม.ชีวิต เหมือนกัน แต่เมื่อได้ชั่งตวงวัดหรือเปรียบเทียบระหว่างส่งตัวเองเรียน กับส่งลูกหรือหลานเรียน ควรเป็นใครก่อน พบว่า ส่วนใหญ่ตัดสินใจให้ลูกหรือหลานของตนเองได้เรียนก่อน เพราะเป็นวัยที่มีความจำเป็นต้องได้รับการศึกษามากกว่าวัยของตนเอง เป็นต้น

บัณฑิตหลายคนที่ไม่เคยมีบทบาทในชุมชนและปฏิเสธที่จะเข้าร่วมปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งบางส่วนน่าจะเป็นเพราะยังไม่เข้าใจเรื่อง “ชุมชน” หรือไม่ได้ให้คุณค่ากับเรื่อง “ชุมชน” นอกจากนี้ ก็มีนักศึกษาและบัณฑิตที่เคยมีบทบาทในชุมชนเป็นอย่างมาก แต่เมื่อมาเรียนที่ ม.ชีวิต กลับมีความคิดเปลี่ยนไป บางส่วนก็อยากทำเพื่อตัวเองมากขึ้น แต่บางส่วนกลับต้องการมีส่วนร่วมในชุมชนมากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งที่เป็นทางการ หรือบางคนก็เล่าว่าตนเองไม่มีความคิดที่อยากจะทำงานเพื่อชุมชนเลย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะบุคลิกที่ไม่ได้ชอบสุงสิงหรือพบปะผู้คนจำนวนมาก หรือชอบใช้ชีวิตอยู่เงียบ ๆ มากกว่า ดังนั้น เราจึงไม่สามารถคาดหวังให้ทุกคนที่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต สามารถทำงานชุมชนได้ตามโมเดลการเรียนรู้หรือตามปรัชญาของ ม.ชีวิต ได้ทั้งหมด

⁂ ทัศนะต่อการศึกษาเรียนรู้และความสำคัญของข้อมูลผู้เรียน

ก่อนที่จะเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยชีวิต พบว่านักศึกษาหรือผู้เรียนส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับ ม.ชีวิต หรือวิธีการเรียนการสอนจากสองสามแหล่งด้วยกัน กล่าวคือ บางส่วนได้รับจากอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่โดยตรง บางส่วนได้รับจากนักศึกษาที่กำลังเรียนอยู่ และบางส่วนได้รับจากศิษย์เก่า ซึ่งพบว่า นักศึกษาหรือผู้เรียนเหล่านี้มีส่วนหนึ่งที่ตั้งใจอยากเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงพยายามค้นหาข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง และได้ตัดสินใจเลือกเรียนที่ ม.ชีวิต เพราะตรงกับความต้องการของตนเองทั้งในเรื่องเวลา แนวทางและเนื้อหาสาระการเรียนรู้ นักศึกษาที่มุ่งหวังอยากได้ความรู้และต้องการพัฒนาตนเอง ส่วนใหญ่จะเกิดการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ ด้านใดด้านหนึ่งหรือหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการเงิน สามารถบริหารจัดการได้ดีขึ้น ด้านอาชีพ / รายได้ สามารถสร้างอาชีพใหม่ ต่อยอดหรือปรับปรุงอาชีพเดิมและมีรายได้เพิ่มขึ้น เช่น การเลี้ยงไส้เดือน การตัดเย็บเสื้อผ้า การขายโรตี การคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ การทำการเกษตรผสมผสาน การขายของออนไลน์ รวมถึงการจัดการหนี้สิน เช่น ตั้งเป้าชำระหนี้ให้หมดภายในเวลาที่กำหนด เพราะสามารถสร้างวินัยให้กับตนเองและสามารถบริหารจัดการเงิน ทั้งรายได้และรายจ่ายได้ดีขึ้น มีความสมดุลกัน หรือด้านสุขภาพ มีการออกกำลังกาย มีการควบคุมความดันโลหิต มีการดูแลเรื่องอาหาร และด้านความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว เช่น พูดคุยกับคนในครอบครัวมากขึ้น พูดดีขึ้น ดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันมากขึ้น เป็นต้น ดังนั้น นักศึกษา / ผู้เรียนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จึงมองข้ามสิ่งที่ ม.ชีวิต ไม่มี หรือมีความแตกต่างจากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเฉพาะในด้านกายภาพ อาทิเช่น สถานที่จัดการเรียนการสอนที่ดูไม่หรูหรา ไม่ทันสมัย เพราะส่วนใหญ่อาศัยหรือใช้อาคารสถานที่ต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น โรงเรียนระดับประถม–มัธยม, วัด, สถานที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, อาคารหรือตึกเช่า, อาคารสหกรณ์ที่อยู่ในปั๊มน้ำมันศาลากลางบ้าน, ศาลาเอนกประสงค์ ฯลฯ รวมทั้งขาดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด / ที่อ่านหนังสือ ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องอาหาร ที่พักผ่อน ฯลฯ แต่ถึงกระนั้น ก็พบด้วยเช่นกันว่า ถึงแม้นักศึกษาบางส่วนจะชอบวิธีการเรียนรู้ที่มีลักษณะพิเศษหรือแตกต่างจากสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป แต่ก็ยังคงมีนักศึกษา / ผู้เรียนบางส่วนในบางพื้นที่ ที่ยังต้องการให้มีสถานที่เรียนเป็นหลักแหล่ง ไม่ต้องถูกโยกย้ายที่เรียนหรือที่นัดพบกลุ่มเรียนบ่อยครั้ง หรือเดินทางไปไกลนอกพื้นที่ ๆ ตนเองไม่คุ้นเคย ซึ่งผู้เรียนส่วนหนึ่งมองว่าไม่สะดวก อันตราย ทำให้ไม่อยากเดินทางไปเรียน

นักศึกษาบางส่วนชอบและเข้าใจวิธีการเรียนการสอนหรือที่เรียกกันว่า “การจัดกระบวนการเรียนรู้” ในแบบฉบับของ ม.ชีวิต แต่ก็มีบางส่วนที่สะท้อนถึงความต้องการที่จะฟังผู้สอนอธิบายหรือชี้แนะต่าง ๆ ในห้องเรียน และมีความคาดหวังว่าผู้สอนต้องมีความรู้ในเรื่องที่นำมาถ่ายทอดเป็นอย่างดี

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เรียนที่เข้าใจ สนใจ และชอบในกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต เป็นอย่างดี ก็มักจะเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ อย่างมองเห็นได้ชัดเจน ซึ่งแต่เดิม อาจจะไม่มีความสามารถในการพูด การแสดงออก รวมถึงการคิด การเขียน แต่พบว่าต่อมาได้กลายมามีความสามารถหรือมีทักษะในด้านต่าง ๆ เหล่านี้มากขึ้น สำหรับผู้ที่มีความสามารถเดิมดีอยู่แล้ว ก็ยิ่งสามารถพัฒนาทักษะต่าง ๆ ทั้งการพูด การคิด การเขียน หรือสามารถทำงานได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น และยังมีความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องที่ตนเองเชี่ยวชาญให้กับผู้อื่นได้ด้วย หรือสามารถเป็นวิทยากรในเรื่องที่ตนเองถนัดหรือสนใจได้ด้วย ในขณะเดียวกัน นักศึกษาบางส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองได้น้อยหรือพอใช้ได้ในบางเรื่องนั้น พบว่า มาจากหลายสาเหตุประกอบกัน อาทิเช่น มีปัญหาส่วนตัว เช่น ระดับสติปัญญาที่อาจคิดได้ช้า ฟังไม่ทัน ไม่สามารถทำความเข้าใจหรือคิดเชิงระบบได้ หรือเกี่ยวกับทัศนคติส่วนตัว ปัญหาครอบครัว เช่น มีภาระในครอบครัวหลายอย่าง ทำให้มาเข้ากลุ่มเรียนได้ไม่เต็มที่ หรือครอบครัวไม่สนับสนุน / ไม่เห็นด้วย รายได้ไม่พอเพียง ทำให้ต้องทำงานหารายได้ ฯลฯ หรือปัจจัย-องค์ประกอบอื่น ๆ ที่ไม่เกื้อหนุนต่อการเปลี่ยนแปลง แต่ส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับระดับสติปัญญาภูมิหลัง / พื้นฐานเดิม ทัศนคติ / มุมมอง ความเคยชิน ความรู้-ความเข้าใจ ความสามารถในการรับสิ่งใหม่ ๆ ความจริงใจต่อการเปลี่ยนแปลง และการให้คุณค่าต่อปรัชญา แนวคิด ระบบคุณค่าของ ม.ชีวิต

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์นักศึกษาในบางพื้นที่ทำให้สามารถประเมินได้ด้วยว่า ศักยภาพหรือความสามารถของนักศึกษาหรือผู้เรียนนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับศักยภาพหรือความสามารถของอาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้อย่างเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ อาจารย์ที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้ในระดับดี ก็มักจะสามารถทำให้นักศึกษาหลายคนในรุ่นนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ในขณะที่บางพื้นที่ ๆ อาจารย์ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ยังคงสอนในรูปแบบเดิม หรืออาจขาดประสบการณ์ในเรื่องที่สอน ทำให้เห็นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนด้วยเช่นเดียวกันว่า นักศึกษายังไม่สามารถแสดงภาวะความเป็นผู้นำ หรือความสามารถด้านต่าง ๆ ออกมาได้อย่างมั่นใจ โดยเฉพาะสังเกตจากการพูดที่ไม่เป็นระบบ ไม่มีความมั่นใจในสิ่งที่พูด ไม่สามารถอธิบายสิ่งที่ควรอธิบายได้ ฯลฯ

ดังนั้น ถ้าหากผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมองว่าปัจจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้เรียนนั้น ถือเป็นข้อมูลสำคัญและเป็นโอกาสในการนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ในการปรับเปลี่ยนหรือยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนของ ม.ชีวิต ก็อาจจะมีการวิเคราะห์ความคาดหวังและความต้องการของผู้เรียนแต่ละกลุ่มอายุด้วยว่าเป็นอย่างไร หรือพวกเขาอยากให้การเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นไปในทิศทางใด ถ้าในอนาคตมีผู้เรียนสูงอายุเพิ่มมากขึ้น (ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเรากำลังก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยอย่างเต็มตัวในเวลาอีกไม่นานนี้) หลักสูตรของ ม.ชีวิต ก็ควรจะต้องปรับให้เหมาะสมกับผู้เรียนกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้น หรือใช้โอกาสนี้ในการปรับหลักสูตรหรือนำเสนอ **“หลักสูตรการสูงวัยอย่างมีคุณภาพ”** (healthy aging) ให้กับผู้สูงวัยที่ต้องการพัฒนาตนเองหรือมีความประสงค์จะเรียนรู้ตลอดชีวิต (life-long learning) นอกจากนี้สำหรับกลุ่มผู้เรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมที่ดีอยู่แล้ว ควรส่งเสริมให้มีแนวคิดทางสังคมหรือปรับเปลี่ยน / สนับสนุนการจัดทำโครงงานเพื่อสังคมให้มากขึ้น จะทำให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้เรียนเองและต่อชุมชน สังคม หรือทำให้รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ซึ่ง ม.ชีวิต น่าจะปลูกฝังหรือพูดคุยกับผู้เรียนกลุ่มนี้ว่า นี่คือโอกาสการเรียนรู้ที่มีคุณค่า ที่มีความท้าทายและมีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมที่ผู้สูงวัยสามารถทำให้กับสังคมสูงวัย หรือมีส่วนในการสร้างสังคมสูงวัยที่มีคุณภาพร่วมกันด้วย เป็นต้น

2.2) วิเคราะห์กระบวนการสื่อสารและกระบวนการสำคัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1) กระบวนการและวิธีการสื่อสารในมิติต่าง ๆ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพประเภทต่าง ๆ ที่หลากหลาย หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกประเภทของ ม.ชีวิต ครอบคลุมทั้งผู้บริหารส่วนกลาง, ผู้บริหาร / ผู้รับผิดชอบหลักในภูมิภาค, อาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้, ผู้เรียนทั้งนักศึกษาและศิษย์เก่า, เจ้าหน้าที่เลขานุการและประสานงาน, ปราชญ์ชาวบ้าน ชุมชน, พื้นที่เรียนรู้, ผู้นำ, ภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้ข้อมูลสำคัญ ที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสารในมิติและขั้นตอนต่าง ๆ สำหรับการนำเสนอ ณ ที่นี้ ครอบคลุมประเด็นการสื่อสารในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ก่อนเข้ามาเรียน ระหว่างการเรียน และภายหลังการเรียน ดังนี้คือ

⁂ การสื่อสารเพื่อให้ข้อมูลกลุ่มเป้าหมายตัดสินใจเข้ามาเรียน

มีหลายพื้นที่ ๆ ใช้คำหลักหรือสโลแกนในการสื่อสารเพื่อดึงดูดกลุ่มผู้สนใจเข้ามาเรียนว่า “จ่ายครบ จบแน่” หรือบางแห่งใช้คำว่า “เข้าง่าย เรียนง่าย จบง่าย” ซึ่งเป็นการสื่อสารที่ทำให้เกิดภาพลักษณ์ทางลบกับสถาบันฯ ทำให้กลุ่มที่มุ่งหวังปริญญาบัตรเพียงอย่างเดียวเข้ามาสมัครเรียนกันเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อคนกลุ่มนี้เข้ามาเรียน กลับพบว่า การจัดการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ของหลายแห่งค่อนข้างมีความเข้มข้น มีกิจกรรมต่าง ๆ ในกลุ่มการเรียนบ่อยครั้ง และต้องบริหารจัดการเวลาในวันเสาร์และอาทิตย์สำหรับการมาเรียนที่ ม.ชีวิต ทำให้คนจำนวนหนึ่งจำเป็นต้องออกจาก ม.ชีวิต ไป และไปเรียนที่สถาบันอื่นแทน เป็นเพราะคาดหวังว่าจะง่ายดายตามที่โฆษณาหรือประชาสัมพันธ์ออกไปตั้งแต่แรก ดังนั้น แนวทางการสื่อสารที่สามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายประเภทต่าง ๆ ที่มีหลายประเภท หลายกลุ่มด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ กลุ่มที่ต้องการเรียนเพราะสนใจแนวคิดและปรัชญาของสถาบัน ฯ กลุ่มที่มีเงินเก็บก้อนหนึ่งจากการไปทำงานต่างประเทศและยังไม่มีปริญญาและมีศักยภาพในการเรียน เพราะมีประสบการณ์ในการทำการเกษตรหรือธุรกิจอื่น ๆ รวมถึงกลุ่มที่มีฐานะมีความพร้อม แต่ยังไม่มีปริญญา และต้องการเสริมศักยภาพ หรือภาพลักษณ์ของตนเอง เกิดการตัดสินใจสมัครเข้ามาเรียน และเรียนจนจบหลักสูตรได้นั้น พบว่ามีแนวทางและวิธีการสื่อสารต่าง ๆ ที่หลากหลายมากเพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ โดยเฉพาะ สื่อคำพูด / สาร (message) ที่จะสื่อออกไปมีความสำคัญมากว่ากำลังต้องการสื่อกับใคร คนกลุ่มไหน อายุเท่าไหร่ อาชีพอะไร เขาอยู่ที่ไหน เขาคิดอย่างไร ต้องการอะไร ซึ่งสามารถนำข้อมูลเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการผลิตสื่อประเภทต่าง ๆ ผ่านช่องทางต่าง ๆ ที่หลากหลาย โดยเฉพาะการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ จะต้องมีกลยุทธ์ในการสื่อสารที่เร้าใจ น่าสนใจ ตรงใจหรือโดนใจ ฯลฯ และวิธีการหรือช่องทางหนึ่งที่น่าสนใจ ก็คือ การให้กลุ่มเป้าหมายที่สนใจแนวทางการเรียนใน ม.ชีวิตเข้ามาทดลองเรียน ก่อนที่จะตัดสินใจสมัครเรียนในปีการศึกษาถัดไป หรือ ในเทอมการศึกษาต่อไป หรือแม้แต่ในภาคการศึกษานั้นเลย เพราะการจัดเตรียมความพร้อมอย่างเช่นที่ศูนย์การเรียนรู้จังหวัดสงขลาดำเนินการ ได้ใช้เวลาก่อนเปิดภาคเรียนของทุกปีในการจัดเตรียมความพร้อม หรือการให้ทดลองเรียน ส่งผลทำให้ได้ผู้เรียนที่มีคุณภาพจากช่องทางการสื่อสารและวิธีการบริหารจัดการแบบนี้

ส่วนเรื่องการสื่อสารเกี่ยวกับการศึกษาใน ม.ชีวิต ให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ควรมีการให้ข้อมูลที่สอดรับกับวัย ประสบการณ์ และความคาดหวังของกลุ่มเป้าหมายที่จะเป็นนักศึกษา และควรชี้ให้เห็นความแตกต่างหรือจุดเด่น จุดขายของ ม.ชีวิต ที่มีความแตกต่างจากมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไปหรือสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ด้วย เพราะที่จริงยังมีคนที่สนใจการศึกษาทางเลือกในแนวทางของ ม.ชีวิต ที่แตกต่างจากระบบการศึกษาทางการที่เป็นอยู่

⁂ การสื่อสาร / ถ่ายทอดหลักปรัชญา แนวคิด ระบบคุณค่าของสถาบันฯ

ทีมประเมินพบว่า นักศึกษา บัณฑิต และอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต ต่างศรัทธาหรือชื่นชอบในหลักปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ในเรื่อง การมีชีวิตอยู่หรือการมีอยู่มีกินอย่างมีศักดิ์ศรีในชุมชนท้องถิ่นของตน รวมถึงเนื้อหาหลักสูตรและการดำเนินชีวิตตามปณิธาน 9 ข้อ ของสถาบันฯ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารหรือถ่ายทอดในเรื่องนี้ให้กับผู้เกี่ยวข้องประเภทต่าง ๆ ของ ม.ชีวิต นั้นประสบผลสำเร็จ สำหรับอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เองก็พบว่า ส่วนใหญ่ก็ได้ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างหรือสามารถนำแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต ไปใช้ในการดำเนินชีวิตของตน แต่ก็มีอยู่บ้างที่นักศึกษาและบัณฑิตส่วนหนึ่งสะท้อนว่าสถาบัน ฯ และอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้บางส่วนยังไม่ได้ปฏิบัติตนหรือทำตามหลักปรัชญา แนวคิด ปณิธาน และระบบคุณค่าของสถาบัน ฯ ซึ่งทำให้บางส่วนไม่พอใจหรือไม่ศรัทธา ซึ่งบางคนลาออกไปด้วยเหตุผลนี้ก็มี แต่ก็มีน้อยมาก แต่ผู้เรียนส่วนใหญ่ยังคงศรัทธาในแนวทางของ ม.ชีวิต และการปฏิบัติตนของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

ดังนั้น การสื่อสารหรือถ่ายทอดหลักปรัชญา แนวคิด และระบบคุณค่าของสถาบัน ฯ ในบรรดาผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีบทบาทต่าง ๆ อยู่แล้ว ยังคงต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหรือยังคงมีความจำเป็นอยู่ เพราะอาจจะมีคนรุ่นใหม่เข้ามา และไม่ทราบหรืออาจจะทราบแต่ยังไม่ลึกซึ้ง แต่ก็อาจจะจำเป็นต้องหาวิธีในการสื่อสารหรือทบทวนแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน ระบบคุณค่าอยู่เนือง ๆ สำหรับผู้เกี่ยวข้องกลุ่มอื่น ๆ หรือภาคีเครือข่ายที่สถาบัน ฯ ต้องการให้รับทราบก็เช่นกัน จะต้องมีวิธีการในการสื่อสารและการถ่ายทอด เพราะการขยายแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน ระบบคุณค่าไปยังกลุ่มอื่น ๆ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีกจำนวนมากก็มีความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ องค์กรภาคธุรกิจ และองค์กรภาคประชาสังคม / ชุมชน หรือกลุ่มวิชาชีพ อาชีพต่าง ๆ หรือบุคคลทั่ว ๆ ไป เพราะมีเสียงสะท้อนมาจากเกือบทุกพื้นที่หรือทุกจังหวัดที่ได้มีโอกาสไปเก็บข้อมูลว่า คนจำนวนมากยังไม่รู้จัก ม.ชีวิต พอบอกว่าเรียน ม.ชีวิต หรือจบจาก ม.ชีวิต คนจะถามว่า... **“มันคืออะไรเหรอ?”** ทั้งนี้เป็นเพราะยังมีการประชาสัมพันธ์ที่น้อยเกินไป ซึ่งอันที่จริงนั้น บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตในด้านต่าง ๆ และได้รับการยอมรับจากสังคม ชุมชนในจังหวัดนั้น ๆ ควรได้รับการส่งเสริมบทบาทในการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ของ ม.ชีวิต รวมถึงการสื่อสารเรื่องแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน ระบบคุณค่าของ ม.ชีวิต กับชุมชนในจังหวัดของตนให้เข้มข้นยิ่งขึ้น แต่รู้สึกว่าบัณฑิตอีกจำนวนมากยังไม่ค่อยได้แสดงบทบาทตรงนี้มากเท่าที่ควร

⁂ การสื่อสารเพื่อให้นักศึกษาพัฒนาโครงงานตามบริบทของตนเอง

ในบางพื้นที่ นักศึกษาทำโครงงานที่ไม่ได้เกิดจากความชอบหรือความถนัดของตนเอง แต่เป็นการทำแบบลอกตามกันมา แล้วท้ายที่สุด เมื่อจบการศึกษาไปก็ไม่ได้ทำกิจกรรมนั้นต่อ จะพบในผู้ที่ไม่มีแปลงเกษตรของตนเอง มีเพียงพื้นที่พักอาศัยแต่ไม่เพียงพอที่จะทำการเกษตรตามผู้ที่มีแปลงเกษตรขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ บางพื้นที่อาจารย์เป็นผู้แนะนำโครงงานให้นักศึกษาทำ ในบางพื้นที่อาจารย์เป็นผู้ชี้นำให้นักศึกษาทำโครงงานที่วิเคราะห์มาจากแผน 4 แผน ซึ่งบางพื้นที่พบว่า ทั้งแผน 4 แผน และการจัดทำโครงงานที่มีความเชื่อมโยงกันกับแผนชีวิตและเป้าหมายของชีวิต มักจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างเห็นได้ชัดเจน อย่างเช่น กรณีของนักศึกษาในจังหวัดชุมพร ที่มีอาชีพเป็นลูกจ้างหน่วยงาน มีพฤติกรรมติดเกม นักศึกษาได้ทำโครงงานเกี่ยวกับการลดพฤติกรรมการติดเกมของตนเอง โดยค่อยๆ ลดจำนวนชั่วโมงการเล่นเกมลง ใช้เวลาพักผ่อนมากขึ้น ทำให้ปัญหาเรื่องสายตา

ดีขึ้น และได้มีเวลาทำกิจกรรมกับครอบครัวมากขึ้น เช่นเดียวกับนักศึกษาอีกหลายๆ คน ที่เห็นปัญหาด้านสุขภาพกายใจทั้งของตนเองและครอบครัว ก็ได้ทำโครงงานที่แก้ปัญหาเหล่านี้ เช่น โครงงานลดการดื่มสุราของพ่อ โครงงานลดพฤติกรรมกินเหล้ากับเพื่อนฝูง โครงงานเยียวยาทางจิตใจให้กับครอบครัวที่มีบุตรหลานท้องก่อนวัยอันควร เป็นต้น

ดังนั้น การสื่อสารเกี่ยวกับการจัดทำโครงงานควรดำเนินการด้วยความระมัดระวัง และควรให้มีความสอดคล้องกับความต้องการ, ความถนัด, ความชอบ และความเป็นประโยชน์หรือสอดคล้องกับบริบทชีวิตของตัวผู้เรียน, หรือต่อครอบครัว และ / หรือต่อชุมชนท้องถิ่นของตน ในหลาย ๆ กรณี พบว่า ถ้าอาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เข้าใจเกี่ยวกับการคิดเชิงระบบ (systems thinking) ด้วยก็จะยิ่งสามารถสื่อสารหรือให้คำแนะนำกับผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบ หรือสามารถทำให้ผู้เรียนมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับครอบครัว ไปจนถึงละแวกบ้านของตนและชุมชน หรือระหว่างชุมชนกับสังคม คือ ไม่มองแบบแยกส่วน หรือเน้นเฉพาะตัวเอง ทั้ง ๆ ที่หลาย ๆ อย่างสามารถออกแบบให้ได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งตนเอง, ครอบครัว, กลุ่ม, ชุมชนและสังคม เช่น โครงงานเลี้ยงไส้เดือน และโครงงานตัดเย็บเสื้อผ้าของนักศึกษาหรือผู้เรียนที่จังหวัดลำปาง โครงงานจัดการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาสที่ อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน หรือ โครงงานจัดการศึกษาเพื่อเด็กกระเหรี่ยงของกลุ่มหญ้าแพรกสาละวิน อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ที่สามารถทำงานเชิงระบบหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ดี ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดการคิดเชิงระบบ การสื่อสารเกี่ยวกับทางเลือกต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพ การสื่อสารกับผู้ปฏิบัติหรือผู้ที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ หรือเรื่องที่นักศึกษา / ผู้เรียนสนใจโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการให้ความสำคัญกับบริบทของผู้เรียน

⁂ การสื่อสาร / ถ่ายทอดและใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

นักศึกษาและบัณฑิตส่วนใหญ่รู้จักหลักปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จำนวนหนึ่งสามารถบอกได้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง แต่ส่วนใหญ่มักพูดว่า **“มันคือสามห่วง สองเงื่อนไข”** แต่เมื่อให้อธิบายว่ามีอะไรบ้าง ส่วนใหญ่จะจำไม่ได้หรือตอบได้เป็นข้อ ๆ เป็นส่วน ๆ เป็นบางเรื่อง เป็นท่อน ๆ กระจัดกระจาย หรือตอบแบบแยกส่วน หรือยังไม่สามารถอธิบายในเชิงวิธีคิดที่แสดงให้เห็นว่าตนเองมีความรู้ ความเข้าใจในหลักปรัชญาหรือแนวคิดดังกล่าว พร้อมทั้งการให้คุณค่ากับแนวคิดปรัชญานี้ว่ามีความสำคัญอย่างไรต่อตนเองและครอบครัว รวมถึงการนำไปใช้ในบริบทชีวิตหรือความเป็นจริงในชีวิตของตนอย่างวิพากษ์ เพราะเมื่อนักวิจัยหรือผู้ประเมินให้นักศึกษาหรือผู้เรียน หรือแม้แต่บัณฑิตที่จบไปแล้ว ลองอธิบายหลักปรัชญาหรือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เชื่อมโยงกับอาชีพหรือการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัวนั้น มีเพียงไม่กี่คนเท่านั้น (จากทั่วประเทศ ที่ได้มีโอกาสสัมภาษณ์) ที่สามารถอธิบายแก่ผู้วิจัยหรือผู้ประเมินอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม หรือสามารถประยุกต์ใช้หลักปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของแต่ละคนทั้งในระดับแนวคิด และระดับปฏิบัติ ได้อย่างชัดเจน เป็นรูปธรรม สามารถยกตัวอย่างประกอบได้ และเป็นระบบ

ดังนั้น จึงสามารถใช้เป็นภาพสะท้อนกลับได้ด้วยว่าอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็ยังไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาหรือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างดีพอ ทำให้นักศึกษา / ผู้เรียน / บัณฑิตก็ยังไม่รู้และไม่เข้าใจอย่างเป็นระบบ ซึ่งอันที่จริง ควรจะสามารถอธิบายอย่างมีความเชื่อมโยงหรือชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างจากการทำการเกษตรแบบเดิมหรือวิถีการผลิตและการดำรงชีวิตตามแบบกระแสหลักหรือแบบทุนนิยมได้ด้วย แต่เนื่องจากยังไม่เข้าใจอย่างแท้จริง จึงยังไม่ช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยน

แปลงวิธีคิด หรือวิถีการดำรงชีวิตด้วยหลักปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ที่ควรมีความรู้และความเข้าใจอย่างมีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจมหภาค ดังที่ได้นำเสนอและอภิปรายไว้ในหัวข้อ **"การศึกษาเกี่ยวกับชุมชน"** (community study) ข้างต้นเกี่ยวกับประเด็นนี้มากพอสมควรแล้ว

ซึ่งที่จริง ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากต่อทิศทางต่อไปของ ม.ชีวิต ว่าจะเคลื่อนต่อในเรื่องนี้อย่างไร จะต้องปรับปรุงกระบวนการสื่อสารในเรื่องใดบ้าง และสิ่งที่อยากเห็นจริง ๆ คืออะไร เพียงแค่ปลูกผักนานาชนิดไว้กิน, เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่, หมู, มีบ่อปลา, มีเห็ด, มีอะไรแค่นี้ ใช่หรือไม่ หรือว่าจริง ๆ แล้ว มันหมายถึงเรื่องของคุณค่าและศักดิ์ศรีของการดำรงชีวิตที่ต้องการพึ่งพาตัวเองให้มากที่สุด บนฐานความรู้และคุณธรรม–จริยธรรม ที่ต้านกับแรงหรือกระแสของทุนนิยมหรือวัตถุนิยม ซึ่งควรมีความชัดเจนทั้งในระดับของแนวคิด (conceptual level) ระดับวิธีคิด วิธีมอง (methodological thinking level) และไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม ก็จะให้ความสำคัญกับหลักความพอประมาณ, ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันตลอดเวลา ซึ่งถือว่าเป็นระดับของการปฏิบัติการที่มีหลักการชัดเจน (action with principle level) เพื่อทำให้ตนเองและครอบครัว รวมถึงชุมชนมีศักยภาพและความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอะไรก็ตาม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม, เศรษฐกิจ, สังคมวัฒนธรรม, การศึกษา, การเมือง, เทคโนโลยี ฯลฯ ซึ่งมันคือความสามารถสูงสุดที่ต้องการบรรลุ หรือ มันคือเป้าหมายที่สำคัญ (goal or purpose level) โดยเฉพาะความสามารถที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างมีสติ ปัญญาและการหยั่งรู้ (intuition) เพราะถ้ามีความชัดเจนในเรื่องนี้ หรือมีความชัดเจนว่าต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ทั้งในระดับแนวคิด ระดับวิธีคิด วิธีมอง ระดับปฏิบัติการด้วยหลักการ และระดับเป้าหมายสูงสุด ก็จะสามารถใช้เป็นกรอบในการวัดและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงควบคู่ไปกับการใช้แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ได้ด้วย หรือจะใช้เพียงกรอบใดกรอบหนึ่งก็ได้ แต่จำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดในการทำงานร่วมกัน หรือมีการทดลองใช้ มีการบันทึก มีการวิเคราะห์ เพื่อสร้างฐานความรู้ทางวิชาการของ ม.ชีวิตต่อไปด้วย

⁂ การสื่อสาร / ถ่ายทอดและใช้แนวคิดการพึ่งพาตนเอง

ภายในบริบทของ สรพ. หรือ ม.ชีวิต พบว่า แนวคิดการพึ่งพาตนเอง ดูเหมือนจะเป็นแนวคิดที่ได้รับการพูดถึงมากที่สุด หรือได้รับการพูดหรือกล่าวถึงอย่างควบคู่ไปกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตลอดเวลาที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับ ม.ชีวิต ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดหลักอื่น ๆ เช่น แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งพบเพียงแค่บางแห่งเท่านั้นที่พูดถึงแนวคิดนี้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดการพึ่งพาตนเอง เป็นแนวคิดที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่งของ ม.ชีวิต ณ ที่นี้ ต้องการประเมินเชิงสะท้อนว่า ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับ ม.ชีวิต ที่มีสถานภาพต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต และนักศึกษา / ผู้เรียน และอาจรวมไปถึงสมาชิกในครอบครัวของผู้เรียนบางท่าน และปราชญ์ชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน ได้ให้ความหมายของคำว่า **"การพึ่งพาตนเอง"** ไว้อย่างไรบ้าง หรือ อาจหมายถึงการกระทำต่าง ๆ ของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสียต่าง ๆ ดังกล่าวที่เข้าข่ายการพึ่งพาตนเองว่ามีอะไรบ้าง เพราะบางทีการถามคำถามว่าหมายถึงอะไร หรือให้ความหมายว่าอะไร อาจจะตอบไม่ได้ ผู้วิจัยก็จะใช้วิธีถามง่าย ๆ หรือชวนพูดคุยว่า คิดว่ามันคืออะไร หรือคิดว่าตนเองได้ทำอะไรที่เข้าข่ายหรือที่อาจเรียกว่าเป็นการพึ่งพาตนเองบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่ คนจะพูดถึงเรื่อง การมีอยู่มีกิน โดยเฉพาะการพึ่งพาตนเองในเรื่องการมีข้าว มี

พืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกเองไว้บริโภค รวมถึงการมีปลาในบ่อ มีไก่หรือหมูในเล้า เพราะจริง ๆ แล้ว ม.ชีวิตก็เน้นในเรื่องการมีพืชผักต่าง ๆ ไว้บริโภค สำหรับการพึ่งพาตนเองในด้านอื่น ๆ นั้นมักจะไม่ค่อยได้ยิน หรือได้ยินค่อนข้างน้อยมาก

สำหรับแนวคิดการพึ่งพาตนเองนี้ อันที่จริง อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ควรจะต้องมีความชัดเจนว่าหมายถึงอะไร และจริง ๆ จะต้องเป็นการถ่ายทอดที่เป็นการตั้งคำถามไปพร้อม ๆ กันว่า สิ่งนี้จะสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ จริงหรือไม่ ภายใต้เงื่อนไขใด และที่ผ่านมาเราสามารถพึ่งพาตนเองในเรื่องอะไรได้แล้วบ้าง และอะไรที่คิดว่า ยังพึ่งพาตนเองไม่ได้ สำหรับกรอบในการประเมินครั้งนี้ ได้กำหนดไว้อย่างคร่าว ๆ หรือเป็นเพียงแนวคิดคร่าว ๆ ที่ประกอบไปด้วย การพึ่งพาตนเองในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม องค์กร และระดับชุมชน ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ อาชีพและรายได้ เช่น การมีเศรษฐกิจที่มั่นคงระดับหนึ่ง มีอาชีพ มีรายได้ มีการทำมาหากิน มีอยู่มีกิน ยืนอยู่ด้วยขาของตนเองได้ ไม่เบียดเบียนคนอื่นหรือต้องพึ่งพาคนอื่นในด้านรายได้ หรือมีปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เช่น มีข้าว พืชผัก ปลา ไก่ ฯลฯ เครื่องนุ่งห่ม เช่น เสื้อผ้า, ที่นอน, ผ้าห่ม, เสื่อ ฯลฯ ที่อยู่อาศัย ที่มั่นคงระดับหนึ่ง ไม่ทรุดโทรม ผุพัง ที่ทำให้เสี่ยงต่ออุบัติเหตุ หรือปัจจัยรบกวนต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่น ฝน ลม อากาศร้อนหรือหนาวเกินไป เป็นต้น ด้านสุขภาพ เช่น การดูแลและควบคุมตนเองทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ หรือสามารถประเมินตนเองได้ในระดับหนึ่งว่ามีสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์เป็นอย่างไร และสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่สามารถควบคุมได้ในระดับหนึ่ง หรือเมื่อยามเจ็บป่วยก็สามารถผลิตหรือจัดหายาขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดูแลรักษาตนเอง ทำให้ไม่ต้องไปโรงพยาบาล เช่น ยาสมุนไพรต่าง ๆ การนวดประคบ การออกกำลังกาย ฯลฯ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การดูแลและควบคุมป่าไม้ ดิน น้ำ ให้อยู่ในระดับที่สามารถมีพอใช้หรืออาศัยเกื้อกูลหล่อเลี้ยงชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ไม่ตัดทำลาย แต่ช่วยกันรักษา ฟื้นฟู หรือทำให้มีมากขึ้น เป็นต้น ด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสมและพลังงาน หรือนวัตกรรม เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ ที่คิดค้นหรือประดิษฐ์ขึ้น หรือประยุกต์ใช้ เพื่อลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ไม่จำเป็น เช่น เครื่องสีข้าว เครื่องมือในการหาหรือตกปลา พลังงานแสงแดด พลังงานลม พลังงานน้ำขนาดเล็ก ฯลฯ และด้านสังคม วัฒนธรรม การศึกษาสติปัญญา เช่น ความสามารถในการสร้างกลุ่ม องค์กรของตนในการปกป้องผลประโยชน์หรือไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ความเป็นไปหรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในครอบครัวและชุมชน หรือการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมความร่วมมือ ที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้ในทิศทางที่ต้องการในระดับหนึ่ง ฯลฯ (โปรดดูกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการในการวิเคราะห์ศักยภาพความสามารถและการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนและชุมชน เพื่อการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงและเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ในแผนภาพ 2-2 ในบทที่ 2 ประกอบด้วย) จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า คำว่า “การพึ่งพาตนเอง” นั้นมีรายละเอียดมากพอสมควร และที่สำคัญที่จะต้องไม่ลืมก็คือ ในความเป็นจริงนั้น ปัจเจกบุคคลแต่ละคนจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ตั้งแต่คนในครอบครัว เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง เพื่อน ไปจนถึง การมีบทบาทในกลุ่ม-องค์กร และสังคม / ชุมชน รวมถึงการมีบทบาทหน้าที่หลาย ๆ อย่าง ที่อาจจะต้องพึ่งพาคนอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ทุกคนยังต้องขึ้นต่อรัฐและตลาด ที่มีพลังเหนือกว่า ทั้งด้านกฎระเบียบ กติกา กฎหมายต่าง ๆ ทั้งที่เอื้อและจำกัดการพึ่งพาตนเอง เช่น กรณีของป่าไม้ ที่มีกฎหมายกำหนดไว้ หรือกรณีของที่ดินที่มีการทับซ้อนระหว่างที่ดินที่ชาวบ้านอยู่อาศัยมานานกับการประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์หรืออุทยาน เป็นคดีความยืดเยื้อในหลายพื้นที่ หรือเรื่องการทำประมง ที่ตอนนี้มีกฎหมายกำหนดหรือห้ามในหลาย ๆ เรื่อง และอีกมากมายที่

เกี่ยวกับการผลิต การทำมาหากิน การเกษตร การขยายตัวของเครือข่ายชุมชน ที่อาจจะเป็นทั้งอุปสรรคและปัจจัยเอื้อต่อการพึ่งพาตนเองของกลุ่ม-องค์กรต่าง ๆ และชุมชน หรือ ในกรณีของพลังหรืออิทธิพลของตลาด หรือภาคธุรกิจเอกชน หรือ ภาคทุน ที่มีพลังเหนือชาวบ้านและชุมชนในทุกด้าน โดยเฉพาะพลังทางการกำหนดราคาผลผลิตต่าง ๆ เช่น ราคาข้าว ราคายาง ราคาผลไม้ ราคาพืชผัก ฯลฯ การกำหนดราคาสินค้าและบริการที่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนต้องบริโภค อุปโภค เช่น ราคาปุ๋ย ราคายา ราคาอาหาร ฯลฯ การกำหนดราคาของเทคโนโลยี อุปกรณ์การสื่อสารต่าง ๆ ฯลฯ

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องถ่ายทอดแนวคิดการพึ่งพาตนเอง ไปพร้อม ๆ กับการเสริมศักยภาพในด้านการวิเคราะห์ ที่อิงหรือเชื่อมโยงกับความเป็นจริงในเชิงการปฏิสัมพันธ์กับกลไกอื่น ๆ ในสังคมด้วย โดยเฉพาะระบบและกลไกของรัฐและตลาด / ทุน (state and market / capital or private sectors) ที่มีอำนาจเหนือประชาชนและชุมชน เพราะถ้าอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และบัณฑิต ม.ชีวิต ไม่เข้าใจเรื่องนี้ ก็จะไม่สามารถทำการวิเคราะห์ได้ว่า ตัวเราสามารถพึ่งพาตนเองในเรื่องอะไรได้บ้าง มากน้อยแค่ไหนอย่างไร อะไรที่ควรทำตามคำสั่งหรือคำบัญชาการของหน่วยงานภาครัฐ อะไรที่ไม่ควรทำตาม เพราะถ้าทำตามจะทำให้เราสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง (self-autonomy) และการพึ่งพาตนเอง (self-reliance) ซึ่งที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ก็เกิดปัญหามาตลอดภายใต้การพัฒนาที่นำโดยรัฐ (state-led development) หรือการพัฒนาที่รัฐเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะรัฐที่มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ที่ไม่สามารถส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของประชาชนและชุมชนได้จริง ยกตัวอย่างสั้น ๆ เช่น กรณีการส่งเสริมให้ปลูกมันสำปะหลัง การปลูกยาง การปลูกปาล์ม การปลูกข้าว การเลี้ยงวัว พลาสติก การปลูกเม็ดมะม่วงหิมพานต์ และอีกมากมายหลายกรณี ที่เป็นการส่งเสริมการทำแบบเชิงเดี่ยว (mono-crop) ที่ทำให้ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ หรือเมื่อมีผลผลิตจำนวนมาก ก็ทำให้ราคาตกต่ำ และการเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมล้นเกิน ที่ส่งเสริมการปลูกขนานใหญ่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือสาเหตุของการล่มสลายของระบบเศรษฐกิจชุมชน หรือทำให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และสิ่งนี้ยังคงดำรงอยู่ และในการวิจัยประเมินผลครั้งนี้ พบว่า ในบางพื้นที่หรือบางศูนย์การเรียนรู้ ไม่ได้มีการพูดถึงสิ่งเหล่านี้เลย เพราะผู้เรียนที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้จำนวนมากที่ได้มีโอกาสสัมภาษณ์พูดคุยด้วย ยังคงทำการผลิตที่ขึ้นต่อตลาดหรือเป็นเบี้ยล่างของระบบทุนอย่างชัดเจน หรือทำการผลิตขนาดใหญ่ ที่ใช้ทุน ที่ต้องกู้ยืมมาจำนวนมาก และที่สำคัญคือ ผู้เรียนจำนวนหนึ่งมีปัญหาสุขภาพ หรือสุขภาพไม่ดี แต่ก็ยังทำงานหนักมาก และไม่เคยได้รับการส่งเสริมให้เปลี่ยนแปลงตนเองภายใต้สโลแกน **“การพึ่งพาตนเอง” “การมีอยู่มีกินอย่างมีศักดิ์ศรี แบบพอเพียงในท้องถิ่นของตนเอง”** แต่อย่างใด และที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ ไม่ได้มีการส่งเสริมให้ใช้แผน 4 แผน ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง และหลายคนมีหนี้สินจำนวนมาก เพราะทำการผลิตขนาดใหญ่หลายอย่างหรือมีหลายกิจการ นี่คือ ตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ถ้าไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็จะไม่สามารถประเมินได้ว่า มีการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนได้จริงหรือไม่ มากน้อย แค่ไหน เพียงใด อย่างไร ดังนั้น ในกระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องนี้ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีการสื่อสารให้ครบถ้วน รอบด้าน และมองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทุน ชุมชน / สังคม และปัจเจกชนหรือตัวผู้เรียนเองด้วย

⁂ การสื่อสาร / ถ่ายทอดและใช้แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

สำหรับการสื่อสารหรือถ่ายทอดและการใช้แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นเป็นตอนหรือเป็นระบบที่ชัดเจนนั้น พบว่า ยังมีการสื่อสารหรือใช้แนวคิดนี้น้อยมาก ยกเว้น กรณีของศูนย์การเรียนรู้ที่จังหวัดชุมพรเท่านั้น ที่มีการใช้แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่รับผิดชอบศูนย์ ฯ ได้มีโอกาสไปศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองกับเครือข่ายอื่น ๆ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจและมองว่าน่าจะช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ซึ่งผู้ประเมินพบได้ในตัวของบัณฑิตที่สะท้อนให้ฟังว่าพวกเขาได้เปลี่ยนแปลงตนเองในเรื่องอะไรบ้าง และสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร สำหรับกรอบในการประเมินครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงฉบับที่มีการประยุกต์โดย วิจารณ์ พานิช (2558) ตามที่ระบุไว้ในบทที่ 2 ซึ่งเป็นการเรียนรู้ 8 ระดับ ที่จะทำให้ผู้เรียนมีศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ การรู้ในสิ่งที่เรียน / ปฏิบัติ การเข้าใจในสิ่งที่เรียน / ปฏิบัติ การนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันหรือในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าหรือทำให้ชีวิตดีขึ้นในด้านต่าง ๆ ไปจนถึงความสามารถในการวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ไปจนถึงความสามารถในการสังเคราะห์ หรือมองเห็นภาพรวมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ สามารถเปรียบเทียบ ประเมินอย่างมีเหตุมีผลได้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี และสามารถเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้หรือวิธีการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ให้กับตนเองได้ ไปจนถึงการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วิธีคิด วิธีมองสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งภายในตนเองและรอบตัวได้ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ไปพ้นจากปัญหาหรือวังวนเดิม ๆ ซึ่งถ้านำบันได 8 ขั้นนี้ มาใช้กับการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ก็หมายถึงว่า จะต้องรู้และเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง รอบด้าน มีความเป็นระบบและมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจพอเพียงกับระบบทุนนิยมได้ สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อให้ตนเองและครอบครัวหลุดพ้นจากการครอบงำของระบบทุนนิยม และสามารถวิเคราะห์ได้ด้วยว่า สิ่งที่ตนเองทำนั้นเป็นอย่างไร และนำไปสู่การปรับกระบวนทัศน์ต่อการดำรงชีวิต เปลี่ยนวิธีคิดในการมองตนเอง ดิน น้ำ อากาศ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติใหม่ เป็นการมองแบบเกื้อกูลกันหรืออาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน ฯลฯ ซึ่งในการประเมินครั้งนี้ ได้พยายามประเมินการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชน และ / หรือ ความเป็นจริงในชุมชนทุกด้าน และดูว่าผู้เรียนมีความเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเองด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และเกิดการเปลี่ยนแปลงตามบันได 8 ขั้น ของแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงนี้หรือไม่ อย่างไร ซึ่งถ้าผู้เรียนได้รับการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ ยกตัวอย่างเช่น ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ในงานวิจัยครั้งนี้ ก็เชื่อว่า น่าจะสามารถยืนอยู่ได้ด้วยขาของตนเองอย่างรู้เท่าทันกับระบบที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ทั้งหมด แต่น่าจะสามารถกำหนดได้ระดับหนึ่งว่า จะยอมรับการพึ่งพาจากภายนอกมากน้อยเพียงใด สิ่งนั้นมีความจำเป็นแค่ไหน เพราะอะไร และน่าจะต้องสามารถปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ในกรณีที่ผู้เรียนหรือบัณฑิตที่เป็นเกษตรกรที่ยังทำการผลิตขนาดใหญ่ที่ต้องพึ่งพาทุนและกลไกต่าง ๆ ของระบบตลาด ชนิดที่ตนเองไม่สามารถกำหนดอะไรได้เลย และไม่ทำให้เกิดความสุขในการดำรงชีวิต ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ ก็หมายถึงว่า ยังไม่เกิดการปรับกระบวนทัศน์ วิธีคิด วิธีมอง หรือยังไม่เปลี่ยนแปลงตนเอง ยังคงมีหนี้สินจำนวนมาก มีปัญหาสุขภาพ และไม่มีความมั่นคงในครอบครัว

ดังนั้น เรื่องนี้จึงเป็นโจทย์ใหญ่อีกโจทย์หนึ่งของการสร้างการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนตามแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต ที่เชื่อมโยง

กับแนวคิดการพึ่งพาตนเอง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายควรจะต้องมองอย่างเป็นองค์รวมและมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ไม่ใช่มองแยกหรือแตกเป็นเรื่อง ๆ เป็นส่วน ๆ (fragmentation) และที่สำคัญด้วยเช่นกัน ก็คือ ควรจะมีการสื่อสาร ถ่ายทอด และนำไปใช้ในทุกศูนย์การเรียนรู้ เพื่อให้สามารถวัดผลได้ และสามารถเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นได้ด้วยว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพราะอะไร เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบทของแต่ละแห่งด้วย (context-dependent knowledge) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง มิเช่นนั้น ก็จะย่ำอยู่ที่เดิม หรือไม่สามารถจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

⁂ การสื่อสาร / ถ่ายทอดและใช้แนวคิดศักยภาพและความสามารถ

สำหรับแนวคิดศักยภาพและความสามารถของ อมาตยา เซ็น นี้ ที่จริงแล้ว เป็นแนวคิดที่มีความสลับซับซ้อนพอสมควร แต่ว่าในงานวิจัยครั้งนี้ ได้นำมาใช้ในระดับประยุกต์ในบางประเด็นเท่านั้น โดยเฉพาะในประเด็น ศักยภาพและความสามารถในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (agency or change agent) การเป็นและการทำ (being and doing) ที่ไม่มากไป ไม่น้อยไป แต่มีความพอดี หรือเดินตามทางสายกลาง ซึ่งสอดคล้องกับหลักศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือ และสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วย รวมถึงศักยภาพและความสามารถในการคิดหรือทำได้อย่างอิสระ หรือการมีอิสรภาพในการคิดและกระทำการในสิ่งที่ตนเองให้คุณค่า ซึ่งในกรณีของ ม.ชีวิต ก็คือ การให้คุณค่ากับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่ตนเองพอใจ หรือเลือกที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิต เพราะพิจารณาแล้วว่ามีความสอดคล้องกับวิถีของตนเองหรือวิถีของชุมชน ทำให้มีอยู่มีกิน แต่ไม่เบียดเบียนตนเอง คนอื่น และธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม หรืออาจจะเบียดเบียนน้อยกว่าระบบหรือแนวทางการดำรงชีวิตแบบทุนนิยม ซึ่งถ้ามีการสื่อสารเกี่ยวกับแนวคิดศักยภาพและความสามารถของมนุษย์ในเรื่องนี้ออกไปอย่างเป็นระบบ ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ก็น่าจะช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความจริงจังมากขึ้น และถ้าผู้เรียนมีอิสรภาพมากเท่าใด ปราศจากการถูกครอบงำมากเท่าใด ทั้งการครอบงำจากระบบทุนนิยม การครอบงำโดยหน่วยงานภาครัฐ หรือการครอบงำอื่นใด ก็น่าจะยิ่งทำให้สามารถใช้ศักยภาพและความสามารถต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ในการเปลี่ยนแปลงเพื่อบรรลุสู่การมีกระบวนทัศน์ใหม่ต่อตนเองและสรรพสิ่งรอบด้านได้จริง และสามารถดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และน่าจะทำให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้น ไม่ทำลาย ไม่เอาเปรียบกัน จึงขอเสนอว่า ม.ชีวิต ควรให้ความสำคัญในการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย จะทำให้เกิดศักยภาพใหม่ที่สำคัญต่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีในชุมชนท้องถิ่น

2) กระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดปัญญาที่ปฏิบัติได้

นักศึกษารวมถึงบัณฑิตหลายๆ คน ชอบแนวการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนรู้ตามแบบฉบับของ ม. ชีวิต คือ **“เรียนมาก ปฏิบัติมาก สอนน้อย”** แต่ก็ได้เรียนรู้แนวคิดและทฤษฎีบ้างตามความจำเป็น ซึ่งเป็นความต้องการของนักศึกษา ม.ชีวิต ที่ไม่ต้องการเรียนแบบท่องจำมากเกินไป เหมือนกับวิธีการเรียนแบบเก่า แต่มีนักศึกษาบางคนสะท้อนว่าอาจารย์หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้บางท่านสอนไม่ตรงกับเนื้อหารายวิชาหรือสอนนอกเรื่องก็มี สำหรับในกรณีที่อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดี นักศึกษาหลายคนก็มักจะกล่าวถึงชื่อของอาจารย์ท่านนั้นบ่อยครั้งมาก จากการสังเกต และการตรวจสอบการคิด การวิเคราะห์ การถ่ายทอด โดยนักศึกษาหรือบัณฑิต ผ่านการพูดคุยสนทนาหรือการแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ ทำให้นักวิจัยหรือผู้ประเมินสามารถมองเห็นได้ว่า ผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ที่มีการจัดกระบวนการเรียนการสอนหรือสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ได้ดี มีลักษณะแปลกใหม่ สร้างสรรค์ นักศึกษาจะมีความมั่นใจในการสื่อสาร และเชื่อมโยงวิชาเรียนกับการดำเนินชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ต่างจากบางพื้นที่ ถ้าผู้วิจัยหรือผู้ประเมินได้รับข้อมูลมาว่า อาจารย์หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ขาดความรู้ความสามารถหรือยังยึดติดกับการป้อนความรู้แบบเดิม ๆ ซึ่งถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ ผู้วิจัย / ผู้ประเมินก็มักจะสังเกตเห็นได้ด้วยว่า กลุ่มผู้เรียนหรือผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักศึกษา / ผู้เรียนยังไม่มีความมั่นใจในการตอบคำถาม และมีความวิตกกังวลตลอดเวลาในระหว่างที่มีการสนทนาพูดคุยกันหรือในขณะที่มีการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนั้น การที่จะทำให้เกิดปัญญาที่ปฏิบัติได้จริง จะต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ ไม่ใช้วิธีการสอนแบบเดิม ๆ เพราะไม่เหมาะสมอย่างยิ่งกับแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน บริบท และแนวทางของ ม. ชีวิต ที่ต้องการส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้จริง แก้ไขสิ่งที่บกพร่อง เสริมสิ่งที่ขาดได้จริง เกิดการเรียนรู้แบบก้าวกระโดดหรือมีจุดพลิกผันในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจำเป็นต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน เน้นวิธีคิดหรือการสร้างเสริมศักยภาพของผู้เรียนเป็นหลัก ไม่ใช่เน้นที่ตัวความรู้ ที่สามารถแสวงหาเองได้ ถ้ามีหลักคิด ซึ่งถ้าอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ มีความชัดเจนในเรื่องนี้มากเท่าใด ก็จะทำให้เกิด “ปัญญาร่วม” คือ ตัวผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองหรือมีการเรียนรู้ร่วมกับผู้เรียนตลอดเวลา

3) กระบวนการสร้างการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลง

จากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพทุกจังหวัดที่มีศูนย์การเรียนรู้ฯ พบว่า มีนักศึกษาและบัณฑิต ม.ชีวิต ที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองได้ดีหรือสนใจในการเปลี่ยนแปลงตนเองในมิติต่าง ๆ จำนวนมาก และหากได้ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดี นักศึกษาและบัณฑิตผู้นั้นก็จะยิ่งมีโอกาสในการพัฒนาหรือยกระดับจนสามารถเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการพึ่งพาตนเอง และการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้นตามไปด้วย ซึ่งพบว่าจุดเด่นของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของผู้เรียนได้เร็วหรือได้ผลมากขึ้นนั้น ก็คือ อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีศักยภาพ จะไม่ให้คำตอบโดยทันทีเมื่อนักศึกษาถามหรือมีข้อสงสัย แต่จะแนะนำให้ลงมือปฏิบัติทันที หรือลงมือทำด้วยตนเองทันที แล้วให้รอดูผลที่จะเกิดขึ้นว่าเป็นอย่างไร (จากคำบอกเล่าของผู้เรียนท่านหนึ่ง) อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ คือ ที่จังหวัดชุมพร มีการรวมตัวกันของนักศึกษารุ่นเดียวกันจำนวน 9 คน ในการสร้างหรือพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมของครอบครัวหรือของผู้เรียนแต่ละคนจนสามารถยกระดับเป็นกลุ่มวิสาหกิจที่มีสินค้าเป็นของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่นักศึกษากลุ่มนี้ยังเรียนไม่จบหรือยังอยู่ในระหว่างการศึกษา **ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบ**

กลุ่มหรือเป็นทีมเรียนรู้ที่ส่งเสริมหรือเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน (team-based learning) ทำให้เกิดแรงบันดาลใจ กำลังใจ ความภาคภูมิใจ และพลังในการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน (group empowerment) ซึ่งเป็นโมเดลการเรียนรู้ที่น่าสนใจมาก เพราะเป็นการกระตุ้น สนับสนุน ส่งเสริมซึ่งกันและกันบนฐานประเด็นหรือวิชาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่าหรือมากกว่าการเรียนแบบตัวใครตัวมัน และถ้าต่อไปสามารถยกระดับวิสาหกิจที่จัดทำขึ้น หรือมีการดำเนินการอย่างเป็นทางการบนฐานความสัมพันธ์และการเรียนรู้ร่วมกันของการเป็นศิษย์เก่า ม.ชีวิต ร่วมกัน ก็น่าจะสามารถทำให้กลายเป็นวิสาหกิจชุมชน ที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนของผู้เรียนแต่ละท่าน หรือสามารถสร้างงาน สร้างอาชีพ และสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน หรือขยายผู้รับประโยชน์ที่มีความน่าสนใจและเป็นจริง จับต้องได้อีกรูปแบบหนึ่ง

นอกจากจะมีนักศึกษาและบัณฑิตที่เป็นนักปฏิบัติแล้ว ยังมีผู้ที่เป็นนักคิดนักพัฒนาอีกด้วย เช่น บัณฑิตที่เป็นผู้นำชุมชนที่อำเภอหลังสวน ที่มีแนวคิดให้ชุมชนพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยการสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มชาวสวนมังคุดเพื่อต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง รวมถึงการบริหารจัดการการใช้พื้นที่ป่าชุมชน การอนุรักษ์และเกื้อกูลสัตว์ป่าที่อาศัย การเปิดพื้นที่อาคารสำหรับสมาชิกในชุมชนให้จัดกิจกรรมออกกำลังกายทุกเย็น นอกจากนี้ ก็มีนักศึกษาที่เป็นผู้ใหญ่บ้านที่จังหวัดสงขลา ที่ได้ทำหน้าที่ผู้นำชุมชนอย่างเต็มความสามารถ ผสานความกลมเกลียวในชุมชนระหว่างผู้ที่อยู่ดั้งเดิมกับคนต่างถิ่น นอกจากผู้นำชุมชนแล้ว ยังมีบัณฑิตที่เป็นผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยางพาราในจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่มีแนวคิดให้กลุ่มพึ่งตนเองมากกว่ารอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ (สำหรับกรณีตัวอย่างนักศึกษาและบัณฑิตที่มีบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่โดดเด่นส่วนหนึ่งได้ปรากฏอยู่ในรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์นี้แล้วด้วย ในหัวข้อผลลัพธ์และผลกระทบ ซึ่งเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาที่มีผลงานโดดเด่น ที่สามารถสร้างผลลัพธ์และผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ต่อเกษตรกรผู้ผลิตและประชาชนในชุมชน ในบริบทชีวิตของตนเองได้ในระดับดีเด่น ดีมาก และดีด้วย)

อย่างไรก็ตาม ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า นักศึกษาหรือบัณฑิตที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างเห็นได้ชัดนั้น ปัจจัยหลักที่สำคัญที่สุด คือ ตัวนักศึกษาหรือบัณฑิตเองที่มีพื้นฐานความคิด วิธีคิด / มุมมอง ความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ ของตนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และเมื่อได้รับการเสริมแนวคิดและปรัชญาตามแนวทางของ ม.ชีวิต รวมถึงการสร้างกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้นจากการเห็นของจริงและการลงมือปฏิบัติจริง ก็จะยิ่งทำให้สามารถยกระดับวิธีคิด / วิธีมอง / วิธีปฏิบัติต่าง ๆ ได้อย่างมีศักยภาพหรือมีจุดเปลี่ยนต่าง ๆ ได้มากขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้น ถ้าหากมีการพัฒนากรอบการประเมินการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน หรือกำหนดตัวชี้วัดที่สามารถสะท้อนระดับการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนที่เป็นมาตรฐาน ซึ่งสามารถดูได้จากการพูด การนำเสนองาน การนำเสนอและปฏิบัติตามแผน 4 แผน การออกแบบและจัดทำโครงงาน การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน การเขียนบทความหรือการเล่าเรื่องประเภทต่าง ๆ และนำมาใช้ในการประเมินผลเป็นระยะ ๆ เหมือนกับขั้นบันได (milestone) ที่ก้าวไปสู่ความก้าวหน้า ก็จะทำให้สามารถสร้างเสริมการเปลี่ยนแปลงในตัวนักศึกษาได้อย่างเป็นระบบและมีทิศทางมากยิ่งขึ้น สำหรับระดับการเปลี่ยนแปลง ก็อาจจะสามารถจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ คือ การเปลี่ยนแปลงตนเองและครอบครัว และการเปลี่ยนแปลงในระดับที่เชื่อมกับกลุ่ม หรือชุมชนและสังคม รวมทั้งยังสามารถจัดทำเป็นรายการศักยภาพหรือความสามารถที่ต้องบรรลุในปีที่

หนึ่ง ปีที่สอง และปีสุดท้ายอย่างสอดคล้องกัน เป็นต้น[34]

4) กระบวนการในการสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวก (Positive Empowerment Processes)

คำว่า “การสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวก” ณ ที่นี้ หมายถึง การทำให้มี ทำให้เป็น ทำให้เกิดขึ้นเพิ่มขึ้น พอกพูนขึ้นในทางสร้างสรรค์ ซึ่งหมายถึง การสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวกทุกประเภทและทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเสริมพลังอำนาจในด้านจิตวิทยา จิตใจ ความคิด วิธีคิด เพื่อให้ผู้เรียนมีกำลังใจมากขึ้น มีวิธีคิดที่ดีขึ้น มีความคิดที่ชัดเจนขึ้น ด้วยการใช้คำพูดหรือกลยุทธ์ / กลวิธีต่าง ๆ ในเชิงการกระตุ้น สนับสนุน ท้าทาย อำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมถึงการสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับครอบครัว กรณีที่มีปัญหาในครอบครัว สื่อสารกันไม่เข้าใจ ไปกันคนละทิศทาง หรือครอบครัวไม่ค่อยสนับสนุนผู้เรียน หรือไม่เห็นด้วย ทำให้เกิดความขัดแย้ง ทะเลาะเบาะแว้ง จนนำไปสู่การหยุดหรือการออกจากการศึกษากลางคัน และยังหมายรวมถึง การสร้างเสริมพลังอำนาจทางเศรษฐกิจให้กับผู้เรียน ครอบครัว กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยการแสวงหาหรือคิดค้นหนทางต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอาชีพใหม่ ๆ การแสวงหาโอกาสและช่องทางในการสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน การจัดตั้งกลุ่ม / องค์กรเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของอาชีพหรือผลผลิตของตน ยกตัวอย่างเช่น กรณีการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวตำบลบ้านผึ้ง จังหวัดนครพนม (ทำให้ชาวนาสามารถตัดวงจรการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีของนายทุน ทำให้มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น สามารถขายผลผลิตได้ราคาดีขึ้น มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น) การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนยางพารา ตำบลพรุพี อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ทำให้ชาวสวนยางสามารถรวมตัวกันแก้ไขปัญหาการถูกเอาเปรียบจากตลาดค้ายางได้) การรวมกลุ่มกันขายมังคุดเพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางที่ตำบลสะท้อน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (ทำให้ขายมังคุดคุณภาพดีได้ในราคาที่เป็นธรรม) การรวมกลุ่มกันจัดตั้งสถาบันทางการเงิน / กลุ่มการเงินเพื่อการพึ่งพาตนเอง (ทำให้ชาวบ้าน / ชุมชนมีองค์กรในการออมเงินของตน มีเงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชน มีแหล่งเงินทุนในการกู้ยืมเพื่อลงทุนประกอบอาชีพ / กิจการต่าง ๆ และมีเงินใช้จ่ายในยามคับขัน ไม่ต้องไปกู้ยืมจากนายทุนภายนอกชุมชนที่คิดดอกเบี้ยสูงมาก บางแห่งอาจสูงถึง 360% ซึ่งเป็นการถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างรุนแรงจากนายทุน หรือมาเพียงเงินกู้นอกระบบแบบไร้ทางออกในช่วงที่ผ่านมา) ซึ่งพบว่า การเสริมพลังทางการเงินแบบนี้มีอยู่ในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น ที่บ้านสนต้นแหน ตำบลแม่คือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, บ้านร่องก๊อ ตำบลแม่คำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และที่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการทำงานในเชิงการเสริมพลังอำนาจเชิงบวก (positive empowerment) ทั้งสิ้น ซึ่งมีทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร ระดับชุมชน และระดับเครือข่าย และมีหลายมิติ ทั้งมิติด้านจิตใจ ความคิด ความรู้ หรือสิ่งที่เป็นอัตวิสัยภายในของแต่ละบุคคล (Subjectivities) มิติทางเศรษฐกิจ การเงิน การระดมทุน-ทรัพยากรต่าง ๆ มิติทางสังคม วัฒนธรรม และชุมชน เช่น กรณีการสถาปนาตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะในการวิจัยครั้งนี้ที่ได้พบว่า มีกลุ่มกระเหรี่ยงหรือชุมชนชาวปกาเกอะญอที่ต้องดิ้นรนต่อสู้และการเสริมพลังซึ่งกันและกันในกลุ่มตนเพื่อให้สามารถจัดการศึกษาเพื่อ

[34] ข้อเสนอตรงนี้ น่าจะมีการพัฒนาต่อไปอย่างเป็นระบบในรูปตาราง เพื่อให้มองเห็นทั้งมิติของการเปลี่ยนแปลงใน 3-4 ระดับ และรายการศักยภาพ/ความสามารถที่ควรเกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนของการเรียนรู้ และ/หรือ ปี-ระยะเวลาแห่งการศึกษาการเรียนรู้ด้วย

ลูกหลานของคนในท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ของตนได้หลังจากรัฐปิดโรงเรียนไป รวมถึงมิติทางสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพ อาทิเช่น กรณีการร่วมมือกันทำฝายชีวิตเพื่อบริหารจัดการน้ำในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นการร่วมมือหรือเสริมพลังกันของทุกภาคส่วน ทั้งรัฐ เอกชน ประชาชนและชุมชน หรือเป็นการเสริมพลังในเชิงเครือข่าย และมิติทางการเมือง[35] แต่ทั้งนี้ จะต้องเป็นการเสริมพลังบนฐานข้อมูลที่ถูกต้องหรือสอดคล้องกับศักยภาพ ความสามารถ ความสนใจ ความต้องการหรือความเป็นจริงต่าง ๆ ที่หลากหลายและซับซ้อนของผู้เรียน ครอบครัว / ครัวเรือน กลุ่ม ชุมชนและเครือข่ายด้วย

ทั้งนี้ จากผลการศึกษาในเชิงปริมาณ พบว่า อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่ของมหาวิทยาลัยชีวิตระบุว่ารู้จักแนวคิดการสร้างเสริมพลังอำนาจ (empowerment concept) ซึ่งในทางปฏิบัติจริงนั้น พบว่า อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่ได้แสดงบทบาทในการเสริมพลังหรือเสริมศักยภาพของนักศึกษาด้วยวิธีการและรูปแบบต่าง ๆ โดยไม่รู้ตัว หรือส่วนใหญ่ยังไม่ทราบว่า นั่นคือการเสริมพลังอำนาจเชิงบวก สำหรับวิธีการหรือโอกาสในการเสริมพลังอำนาจเชิงบวกที่พบ คือ การเสริมพลังในกระบวนการจัดทำโครงงาน ซึ่งพบว่า อาจารย์ส่วนใหญ่ได้ติดตามดูการจัดทำโครงงานของนักศึกษาที่ตนเองรับผิดชอบทุกคน และบางท่านให้นักศึกษาเวียนเยี่ยมบ้าน หรือเยี่ยมชมโครงงานของเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน ที่มีความก้าวหน้าในการทำโครงงาน หรือเข้าร่วมฟังในการนำเสนอโครงงาน ทำให้นักศึกษามีโอกาสได้ร่วมแสดงความคิดเห็น หรือรับฟังความคิดเห็นของอาจารย์และเพื่อนนักศึกษาด้วยกันเอง ซึ่งเข้าข่ายนิยามหรือความหมายของการเสริมพลังอำนาจเชิงบวก และถ้าอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เข้าใจนัยยะหรือความหมายของสิ่งเหล่านี้อย่างชัดเจน จะทำให้สามารถเข้าใจว่าจะต้องเสริมพลังต่อเนื่องต่อไปได้อย่างไรด้วย

ซึ่งในความเป็นจริงนั้น อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่ที่ได้มีโอกาสพูดคุยสนทนาในการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า ยังไม่ค่อยสามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบว่า **“การสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวกหรือเชิงสร้างสรรค์”** (proactive or creative empowerment) คืออะไร หรือถ้าจะต้องทำให้เป็นระบบที่มีความเชื่อมโยงกันในระหว่างทีมงานผู้จัดกระบวนการเรียนรู้, ผู้เรียน, ชุมชน และกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องนั้นจะต้องทำอย่างไร หรือจะสามารถทำให้มีพลังมากยิ่งขึ้นในทุกฝ่าย ทุกระดับที่เกี่ยวข้องตามแนวคิดของการสร้างเสริมพลังอำนาจนั้นจะต้องทำอย่างไร

ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่า วิธีการถามคำถามในการศึกษาเชิงปริมาณ เป็นการถามนำ และมีข้อคำตอบที่เตรียมไว้ให้แล้ว ผู้ตอบก็เลยเลือกข้อคำตอบที่อาจดูดีที่สุด แต่ในความเป็นจริงนั้น อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่ ยังไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่ามันคืออะไร ยกเว้นเพียงบางจังหวัด เช่น กรณีจังหวัดพิษณุโลก ที่อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้บางท่านได้แสดงให้เห็นว่ามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง “การสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวก” และได้แสดงบทบาทในเชิงการเสริมพลังนักศึกษาหรือผู้เรียนอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเสริมพลังทางปัญญา ด้วยการใช้วิธีการสอนแบบถอดรื้อความเคยชิน หรือการถอดรื้อการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เคยทำมา (deconstruction) และผู้สอนมีความเข้าใจในสถานภาพหรือภาวะของผู้เรียนที่เคยชินกับการถูกปลูกฝังให้เป็นเพียงผู้รับสารเท่านั้น หรือส่วนใหญ่เคยชินหรือถูกประกอบสร้าง (constructed) ให้คิด ให้เห็น ให้เป็น ให้ทำ ให้เชื่อ ให้

[35] คำว่า “การเมือง” ณ ที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะเรื่องของนักการเมืองหรือพรรคการเมือง แต่หมายถึง ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่ม / ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม และยังหมายถึงอำนาจในการตัดสินใจของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมือง ที่มีสิทธิ์ มีเสียง มีส่วนหรือบทบาทหน้าที่ในการร่วมพัฒนาระบบต่าง ๆ ของประเทศ รวมถึงตรวจสอบระบบการทำงานของภาครัฐ ที่มีหน้าที่ต้องทำงานเพื่อสังคมส่วนรวมด้วย

ปฏิบัติตามกันมาเช่นนั้น หรือไม่มีบทบาทใด ๆ หรือมีบทบาทน้อย แต่ในกระบวนการเรียนแบบเสริมพลังอำนาจของอาจารย์ที่นี่ (อ.รสริน พุทธภูมิพิทักษ์ และ อ.สุรัตน์ เศวตเศรนี) พบว่า สามารถตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงบทบาทเชิงการสร้างเสริมพลังอำนาจทางปัญญาของผู้เรียนที่มีนัยสำคัญต่อการก้าวไปสู่บันไดที่สูงขึ้นไปของแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ม.ชีวิต จึงควรให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ เพราะถ้ายิ่งผู้เรียนได้รับการสร้างเสริมพลังอำนาจเชิงบวกอย่างถูกต้อง ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว หรือเกิดพลังทวีคูณในการเปลี่ยนแปลง

5) กระบวนการพัฒนาหรือเสริมศักยภาพอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

คุณภาพของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ หรือวิทยาจารย์ หรือโค้ชชีวิต สามารถใช้เป็นตัวบอกหรือใช้เป็นตัวคาดทำนาย (predictor) ได้ว่าคุณภาพของผู้เรียนจะเป็นอย่างไร หรือจะเพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงไร ในขณะเดียวกันผู้เรียนเองก็สามารถประเมินได้ด้วยว่าอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ท่านใดที่มีคุณภาพมากน้อยเพียงใดหรือไม่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม หากเชื่อว่าคนเราหรือตัวนักศึกษาสามารถพัฒนาตนเองเพิ่มมากขึ้นได้ ถ้าได้รับการชี้แนะบอกกล่าวที่ถูกต้อง หรือการเสริมพลังด้วยวิธีการและกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ถูกต้อง ซึ่งอันที่จริงนั้น การเพิ่มคุณภาพอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่เรื่องยากเกินไป เพราะในศูนย์การเรียนรู้หลายแห่งของ ม.ชีวิต ก็มีทีมอาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง บางส่วนเป็นทั้งนักพัฒนาคน และเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่สามารถถ่ายทอดหรือแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกับผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่อื่นๆ ได้ด้วย หากมีการให้อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีศักยภาพช่วยเสริมพลังทีมอาจารย์ / ผู้สอนที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในการจัดกระบวนการเรียนรู้ จะช่วยพัฒนาคุณภาพอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมาก แต่ทั้งนี้ ก็จะต้องเป็นการดำเนินการที่แนบเนียน และมีการจัดเวที ที่มีการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแบ่งปันประสบการณ์การเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งเวทีหรือช่วงเวลาที่เหมาะสม ก็คือ ช่วงเวลาที่มีการจัดการเรียนรวมของแต่ละ ศรป. นั่นเอง

ดังนั้น การที่จะให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ต้องการ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรืออาจารย์มหาวิทยาลัยชีวิต ต้องมีการพัฒนาคุณภาพ อยากให้นักศึกษาเป็นอย่างไร มีคุณภาพอย่างไร ผู้สอนยิ่งจำเป็นต้องประเมินคุณภาพหรือศักยภาพของตัวเองด้วยตลอดเวลาเช่นกัน รวมทั้งร่วมเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงตนเอง ยกระดับตนเองไป

พร้อมๆ กับนักศึกษาหรือผู้เรียนด้วย หรือ ตามที่นักปรัชญาการศึกษาบางท่านได้กล่าวไว้ว่า.... ***"ในกระบวนการเรียนการสอนหรือกระบวนการเรียนรู้นั้น ทุกคน ทั้งผู้สอนและผู้เรียน ถือว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกัน"*** *(In learning process, everyone is a participant)*

6) กระบวนการในการวิจัย ติดตามและประเมินผล

ซึ่งเรื่องนี้ถือว่า เป็นกระบวนการที่สำคัญมากอีกกระบวนการหนึ่ง แต่พบว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยังไม่มีความเห็นพ้องต้องกันว่า จะใช้ระบบการวัดและประเมินผลแบบใดที่มีความสอดคล้องกับบริบทของ ม.ชีวิต ทั้งการวัดและประเมินผลสัมฤทธิ์ของตัวผู้เรียนในฐานะที่เป็นผลผลิตที่สำคัญที่สุดของ ม.ชีวิต รวมถึงระบบการประเมินการทำงานภายในขององค์กรเอง (internal evaluation System: IES) ที่มีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศ และมีความแตกต่างหลากหลายกันค่อนข้างมาก ซึ่งพบว่า บางช่วงมีความพยายามในการนำระบบการประเมินของภาคธุรกิจที่เรียกว่า "balanced score card" (BSC) มาใช้ แต่พบว่า ยังไม่ได้มีการพูดคุยกันหรือนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างเป็นเรื่องเป็นราว ส่วนหนึ่ง น่าจะเป็นเพราะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นแกนสำคัญ ๆ ในหลาย ๆ ระดับ มองว่าระบบนี้ไม่สอดคล้องหรือไม่เหมาะสมกับบริบทของ สรพ. เพราะเป็นรูปแบบหรือระบบที่เหมาะสำหรับภาคธุรกิจที่มีการสะสมแต้มหรือคะแนน เพื่อใช้ในการขึ้นเงินเดือน / ค่าตอบแทน มีเรื่องการบริหารทางการเงินที่มีรายได้หรือกำไรจากการขายสินค้า ที่มีการแข่งขันกับผู้ประกอบการประเภทเดียวกันในตลาดเป็นแรงจูงใจในการทำงาน กล่าวคือ ถ้าท่านใด / ลูกจ้างคนใดทำได้มาก ก็ได้ผลตอบแทนหรือรายได้มากตามไปด้วย แต่ในบริบทของ สรพ. หรือ ม.ชีวิตนั้น เป็นบริบทของสถาบันการศึกษาทางเลือก ที่ไม่มีเงินอุดหนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ หรือมีเงินทุนสนับสนุนหรือกองทุนให้กู้ยืมให้กับผู้เรียนอยู่บ้างในบางช่วง แต่ไม่สม่ำเสมอและมีเครือข่าย / โครงสร้างองค์กรที่เชื่อมโยงกันทั่วประเทศ ที่มีความผันแปรสูงในด้านจำนวนผู้เรียน ที่มีความต้องการขึ้นลงไปตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ซึ่งไม่ใช่ความจำเป็น (need) ที่ต้องมี ต้องเป็น ต้องทำ แต่เป็นความต้องการที่ผันแปรไปตามกระแสของสังคม รวมถึงปัจจัยการเข้าออกของบุคลากร โดยเฉพาะอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ที่ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยอีกเช่นกัน และรวมถึงความจำเป็นในการอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนไปตามพื้นที่หรือชุมชนและประเด็นต่าง ๆ ที่ซับซ้อนเกี่ยวกับตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต ไม่ใช่สินค้าในความหมายเดียวกับบริษัทหรือสถานประกอบการที่ใช้ BSC (ซึ่งส่วนใหญ่บริษัทเหล่านี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสินค้าที่มีชีวิต) แต่ผู้เรียนของ ม.ชีวิต เป็นสิ่งมีชีวิต ไม่ใช่สินค้า ไม่ใช่วัตถุ ไม่สามารถควบคุมการขึ้นลงได้ตามที่สถาบัน ฯ ต้องการได้ แต่สิ่งนี้แปรผันไปตามความต้องการและบริบทของตัวผู้เรียนเอง ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทของสังคมใหญ่ด้วย ประกอบกับได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือความปั่นป่วนทางเทคโนโลยี (disruptive technology) ทำให้คนเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วยตนเองได้มากขึ้น สะดวกขึ้น ไม่ต้องเดินทาง ฯลฯ นอกจากนี้ ค่านิยมในการได้รับใบปริญญาก็กำลังมีการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดการสั่นคลอน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากร ทำให้มีจำนวนผู้เรียนลดลงในทุกสถาบันทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เฉพาะกรณีของ สรพ. เท่านั้น แต่สำหรับกรณีของ สรพ. พบว่า ได้มีการลดลงของจำนวนผู้เข้าเรียนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ที่มีการขึ้นค่าเรียนเป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2558 และมีการกระเตื้องขึ้นบ้างเล็กน้อยในปี 2559 และปี 2560

ดังนั้น การใช้ BSC ที่มีฐานคติที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในการวางระบบการติดตามและประเมินผล จึงไม่มีความเหมาะสมกับบริบทของ สรพ. ที่มีฐานคติ แนวคิด ปรัชญา แนวทาง กระบวนการ ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากบริบทขององค์กรในภาคธุรกิจ หรือถ้าต้องการนำมาใช้ ก็จำเป็นจะต้องนำมาประยุกต์ใช้หรือคิดต่อยอดหรือมีการปรับเปลี่ยนในหลาย ๆ มิติเพื่อให้

เหมาะสมกับบริบทของ สรพ. รวมทั้งการคิดค้นระบบการติดตามและประเมินผล ที่อยู่บนฐานข้อมูลการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน และผนวกแนวคิดการประเมินเชิงเสริมพลังอำนาจ (empowerment evaluation) เข้าไปด้วย น่าจะมีความเหมาะสมหรือมีความเป็นไปได้ในทางการปฏิบัติและมีประโยชน์มากกว่า

สำหรับระบบการประเมินภายในที่ผ่านมา ก็ยังคงเป็นเรื่อง การประกันคุณภาพการศึกษาอย่างเดียว ยังไม่มีการประเมินระบบและกลไกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานทั้งหมด (performance-based evaluation / assessment in relation to different systems and mechanisms) เป็นระยะ ๆ ทำให้ปัญหาบางอย่างสะสมตัวเป็นเวลานาน แต่ก็ทราบดีว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากและสลับซับซ้อน แต่ถ้ามีการประเมินและวิเคราะห์บนฐานของความจริงที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะทำให้สามารถปรับตัวให้สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาเช่นกัน

นอกจากนี้ ก็ยังมีระบบการประเมินภายนอก ที่ต้องเกี่ยวข้องกับระบบของ สกอ. และ สมศ. ที่ต้องทำตามมาตรฐานและข้อบ่งชี้ต่าง ๆ ของ สกอ. ทั้งหมด เพราะทาง สรพ. หรือ ม.ชีวิต ไม่ได้มีการจัดตั้งหรือพัฒนาระบบการประเมินผลหรือเลือกระบบการประเมินผลภายในที่มีความสอดคล้องกับบริบทขององค์กรไว้ตั้งแต่ต้น จึงทำให้ต้องทำตามระบบของ สกอ. ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของเป้าหมายของหลักสูตร รวมถึงไม่สอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอน หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองของ ม.ชีวิต ดังนั้น ในเรื่องนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาหรือจัดตั้งระบบการประเมินผลหรือการประเมินภายในขององค์กรขึ้นมาให้ได้ ซึ่งกฎหมายหรือกฎระเบียบของ สกอ. ก็ให้อิสระในเรื่องนี้ไว้ จึงควรสื่อสารซึ่งกันและกันให้ชัดเจนและลงมือพัฒนาระบบที่มาจากความคิดเห็นหรือเสียงสะท้อนของผู้เกี่ยวข้องจากทุกส่วนงานในทุกระดับด้วย

7) กระบวนการในการสร้างหรือพัฒนาองค์ความรู้บนฐานการวิจัยและฐานประสบการณ์

ซึ่งเรื่องนี้เป็นประเด็นใหญ่อีกประเด็นหนึ่งที่ยังเป็นจุดอ่อนสำคัญของ ม.ชีวิต เพราะจากการสัมภาษณ์อาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ทุกประเภท ทั้งอาจารย์ประจำ อาจารย์พิเศษ อาจารย์พี่เลี้ยงในขอบเขตทั่วประเทศ ไม่พบว่า มีการพูดถึงประเด็นนี้หรือมีน้อยมากประมาณ 2 แห่ง คือ ที่จังหวัดสงขลาและ จังหวัดน่าน หรืออาจกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่ยังไม่มีแนวคิด ความรู้ ทักษะ และความสามารถ / ศักยภาพในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้ประเภทใดก็ตาม อาทิเช่น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยอย่างเป็นระบบ ทั้งแบบที่ใช้วิธีคิดของวิทยาศาสตร์หรือที่เรียกว่า ญาณวิทยาแบบภาวะวิสัย / วัตถุวิสัย (objectivism) หรือสำนักประจักษ์นิยม (empiricism) และ / หรือ การวิจัยแบบทางเลือกใหม่ ๆ ที่ใช้วิธีคิดมุมมอง หรือญาณวิทยาแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นญาณวิทยาแบบประกอบสร้าง (constructionism) หรือญาณวิทยาแบบอัตวิสัย (subjectivism) ก็ตาม รวมถึงการสร้างหรือพัฒนาองค์ความรู้จากฐานประสบการณ์ในการทำงานในฐานะผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน ที่มีบริบทที่หลากหลาย มีสีสัน มีความน่าสนใจ ที่อาจนำเสนอในรูปของเรื่องเล่า (story-telling) หรือการบอกเล่า (narrative) ที่ไม่ต้องใช้วิธีวิทยาและวิธีการที่ซับซ้อนก็ได้ ซึ่งก็พบว่า ในส่วนนี้ยังมีอยู่น้อยมาก แต่ก็มีอยู่ช่วงหนึ่งที่มีหนังสือต่าง ๆ ที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของสถาบัน ฯ เช่น หนังสือเรื่อง **“ปริญญาชีวิต”** ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือแนวเรื่องเล่าที่มีความสำคัญต่อการสะท้อนชีวิตของผู้เรียนที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ ก็ยังมีการวิจัยและการประเมินวิเคราะห์ค้นหาตนเองแบบอื่น ๆ อีกที่สามารถนำมาใช้ได้ เพราะ

มีความเหมาะสมกับบริบทของ ม.ชีวิต ที่เน้นเรื่องการรู้จักตนเองและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ยกตัวอย่างเช่นที่เรียกว่า “การวิจัยตนเอง” (heuristic research) (Douglass & Moustakas, 1984, 1985; Moustakas, 1990) ที่ให้ความสำคัญกับการค้นหาค้นพบตนเองและความรู้ฝังลึกของมนุษย์แต่ละคน ซึ่งถ้าสามารถทำได้ ก็จะกลายเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านศาสตร์แห่งชีวิต (Life Sciences) ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะในเมืองไทยเรายังขาดองค์ความรู้ในลักษณะนี้ จึงทำให้ไม่มีองค์ความรู้ที่จะนำมาใช้ในการสื่อสารเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนสังคม ที่ไปคานกับความรู้สายอื่น ๆ ที่เน้นเรื่องวัตถุ เทคโนโลยี, โครงสร้างพื้นฐาน, องค์กรทางสังคม, ฯลฯ แต่ยังไม่ค่อยเน้นการศึกษาที่มุ่งทำความเข้าใจชีวิตของผู้คนผ่านเรื่องเล่า เรื่องราว (narratives) ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) หรือการศึกษาวิจัยแนวปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological research) ที่เป็นการสะท้อนการรับรู้ต่อประสบการณ์ชีวิตประเภทต่าง ๆ ของผู้คน ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาระบบของสังคม

สำหรับกระบวนการสุดท้าย ที่มีความจำเป็นต้องสะท้อน คือ กระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ที่มีความสำคัญมาก เพราะระบบการบริหารจัดการเป็นระบบที่สนับสนุนระบบการจัดการศึกษา หรือเป็นระบบที่จะทำให้การจัดการศึกษาทางเลือกนั้นบรรลุผลหรือเป็นไปได้ตามที่วางหรือกำหนดไว้หรือไม่ สำหรับกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระบบการบริหารจัดการ ณ ที่นี้ พบว่า มีประเด็นหรือปัจจัยที่สำคัญ ๆ หลายประเด็น / ปัจจัยด้วยกัน ดังจะได้นำเสนอในลำดับต่อไปนี้

2.3 ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการและวิธีการในการบริหารจัดการ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าในกระบวนการและวิธีการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษา เพื่อให้บรรลุผลตามความมุ่งหวังนั้น พบว่า มีปัจจัย–องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหลายปัจจัย–องค์ประกอบในหลาย ๆ ระดับและหลายมิติด้วยกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาอย่างรอบด้าน พบว่า โครงสร้างการบริหารจัดการของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือ ม.ชีวิต นั้น มีหน่วยงานส่วนกลาง ซึ่งตั้งอยู่ที่ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการบัญชาการ การเชื่อมประสาน และการสนับสนุน / หนุนเสริมในด้านต่าง ๆ หลายด้านด้วยกัน อาทิเช่น ด้านการบริหารจัดการบุคลากรประเภทต่าง ๆ ทั้งบุคลากรสายบริหาร / สายสนับสนุน และบุคลากรสายวิชาการ เช่น การคัดเลือกและรับอาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้, การคัดเลือกและรับเจ้าหน้าที่สายสนับสนุนฝ่ายต่าง ๆ, การประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์องค์กร / การสื่อสารกับสังคมภายนอก, การอำนวยความสะดวกแหล่งค้นคว้า / เรียนรู้ ดังเช่น ห้องสมุด, การจัดการสถานที่ / ยานพาหนะ / ความปลอดภัย, การจัดการกองทุนและสวัสดิการ, การจัดการด้านข้อมูลและสารสนเทศ, การบริหารจัดการด้านการเงิน, การจัดการด้านทรัพยากรบุคคล, การจัดประชุมประเภทต่างๆ ฯลฯ สำหรับด้านการสนับสนุนทางวิชาการและเทคโนโลยีการสอน / การสร้างการเรียนรู้ เช่น การถ่ายทอด / สื่อสารหลักปรัชญา และแนวคิดของสถาบัน, การพัฒนา / ปรับปรุงหลักสูตร, การฝึกอบรมเตรียมความพร้อมอาจารย์ / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้, การวัดและประเมินผล, การประกันคุณภาพการศึกษา, การผลิตตำราและเอกสารที่จำเป็นต้องใช้ในการจัดการเรียนการสอน การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางของ ม.ชีวิต, การสนับสนุน–ส่งเสริมการวิจัย / การจัดการความรู้ / การพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ เป็นต้น

จากการประเมินและรับฟังความคิดเห็น / ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับจุดอ่อน-จุดแข็ง สิ่งที่ดี-สิ่งที่ควรปรับปรุงเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการบริหารจัดการของโครงสร้างส่วนกลางที่เชื่อมโยงกับการทำงานและการจัดการเรียนการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์ต่าง ๆ ในภูมิภาคนั้นมีหลายประเด็นด้วยกัน แต่ดูเหมือน ประเด็นการบริหารจัดการทางการเงิน, ประเด็นความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรแบบมืออาชีพของผู้บริหาร, ประเด็นคุณภาพ / ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่และการสื่อสารซึ่งกันและกัน, ประเด็นคุณภาพของอาจารย์ / ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับการหาผู้เรียนและการต่อสัญญาหรือไม่ต่อสัญญาจ้าง, ประเด็นคุณภาพของระบบการลงทะเบียนและการจ่ายเงินของผู้เรียน, ประเด็นการอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ให้กับผู้เรียน ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ, ประเด็นการรับฟังความคิดเห็นและการสร้างการมีส่วนร่วม / การสร้างพลังองค์กรของผู้บริหาร, และประเด็นการสนับสนุนในทางวิชาการในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง พบว่า ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ ดูเหมือนจะเป็นประเด็นที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงหรือได้รับการสะท้อนมากที่สุด ในขณะที่ในส่วนที่เกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้นั้น พบประเด็นการบริหารจัดการที่ไม่เป็นไปตามโมเดลการบริหารจัดการแบบ 3 ฝ่ายที่ สรพ. วางไว้เดิม โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้คือ

การบริหารจัดการทางการเงิน

พบว่า มี 2-3 ประเด็นย่อยที่สำคัญ เกี่ยวกับการบริหารจัดการทางการเงิน คือ ประเด็นโครงสร้างเงินเดือน / ค่าตอบแทน ประเด็นการจัดสรรค่าบริหารจัดการให้กับศูนย์การเรียนรู้ และประเด็นการเบิกจ่ายค่าตอบแทน / ค่าสอนของอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยง

สำหรับประเด็นโครงสร้างเงินเดือน / ค่าตอบแทนของบุคลากร ได้รับเสียงสะท้อนมาว่า บุคลากรในส่วนกลางได้รับเงินเดือน / ค่าตอบแทนสูงกว่าบุคลากรในต่างจังหวัด และมีเสียงสะท้อนด้วยว่า การบริหารจัดการทางการเงินในส่วนนี้มีความคลุมเครือ ทำให้เกิดข้อสงสัย และทำให้องค์กรขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะคนจำนวนไม่น้อยรู้สึกว่ามีความแตกต่างกันมากในเรื่องอัตราค่าตอบแทน โดยเฉพาะบุคลากรที่เข้ามาใหม่ กับบุคลากรที่มาจากสายของมูลนิธิ สสวช. หรือที่เคยทำงานกับมูลนิธิ สสวช. ดังนั้นในประเด็นนี้ จึงควรได้รับการแก้ไข หรือมีการชี้แจงหรือมีการจัดทำโครงสร้างอัตราเงินเดือนพร้อมกับประกาศหรือชี้แจงให้ทราบโดยทั่วกัน (ถ้าสามารถทำได้) เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับบุคลากรทุกส่วนงาน

ประเด็นการจัดสรรค่าบริหารจัดการให้กับศูนย์การเรียนรู้ ก็พบว่า มีเสียงสะท้อนเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่บ้างในบางพื้นที่ เนื่องจาก บางพื้นที่ / ศูนย์การเรียนรู้มองว่าเป็นสัดส่วนที่ยังไม่เป็นธรรม เพราะมองว่าตนเองหรือพื้นที่เป็นคนหานักศึกษาหรือผู้เรียนมาเรียน ซึ่งเหมือนกับว่า เป็นช่องทางการหาเงิน / รายได้ให้กับส่วนกลาง แต่ส่วนกลางกลับจัดสรรเงินค่าบริหารจัดการให้แก่ศูนย์การเรียนรู้เพียงแค่ 20 % ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม ประกอบกับรู้สึกว่าได้รับค่าตอบแทนน้อยกว่าบุคลากรในส่วนกลางด้วย อย่างไรก็ตาม สำหรับเรื่องนี้มีเสียงสะท้อนเพียงส่วนน้อยหรือจากไม่กี่แห่งเท่านั้น

ประเด็นการเบิกจ่ายค่าตอบแทนให้กับอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยงที่ค่อนข้างล่าช้า หรือมีการติดค้างชำระจำนวนมาก ซึ่งพบว่า ส่วนหนึ่งเกี่ยวกับการที่สถาบัน ฯ ขาดสภาพคล่องในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทำให้ต้องทยอยจ่ายให้กับบางพื้นที่ / บางศูนย์ / บางคนที่ติดค้างอยู่เป็นจำนวนมากก่อน และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะทางอาจารย์ผู้สอน / ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เอง ที่มีสถานภาพเป็นอาจารย์พิเศษหรืออาจารย์พี่เลี้ยง ไม่ได้ส่งเอกสารต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ประกอบในการเบิกจ่ายค่าตอบแทน หรือส่งแต่ไม่ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ หรือเอกสารบางส่วนไม่น่าเชื่อถือ เช่น กรณี

การบันทึกการสอนไม่ครบถ้วน, ไม่มีรายละเอียดของสิ่งที่สอน ฯลฯ

การบริหารจัดการองค์กร / สถาบันการศึกษาแบบมืออาชีพของทีมบริหาร

สำหรับในเรื่องนี้ มีเสียงสะท้อนมาค่อนข้างมาก พอสมควรว่า ทีมบริหารยังไม่ใช่มืออาชีพในการบริหารจัดการสถาบันการศึกษา เพราะทีมบริหารมีความเป็นนักคิด นักปรัชญา นักวิชาการมากกว่ามีความเป็นนักบริหาร ทำให้การบริหารองค์กรในช่วงที่ผ่านมาไม่เหมือนกับการบริหารจัดการหรือเหมือนกับไม่ค่อยมีการบริหารจัดการ แต่เป็นการเน้นไปทางด้านวิชาการหรือทางด้านแนวคิด-ปรัชญา และมีการคิดงานต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ ๆ เรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่งานเดิมหรือความคิด / แนวคิดเดิมยังไม่ได้รับการปฏิบัติ ในขณะที่ระบบสนับสนุนหรือระบบการบริหารจัดการต่าง ๆ ยังไม่ค่อยสนับสนุนเป้าหมายในทางวิชาการที่ต้องการร่วมกัน และยังมีเสียงสะท้อนด้วยว่า ทีมบริหารในระดับสูงยังมีลักษณะที่พูดกันไปคนละทางในเรื่องที่ควรพูดเหมือนกัน หรือมีข้อตกลงร่วมกัน (consensus) ทำให้มีการปฏิบัติตามได้ยาก หรือไม่ทราบจะปฏิบัติตามใครดี และบางส่วนสะท้อนว่า ผู้บริหาร / ทีมบริหารอาจจะมีการพบปะพูดคุย ประสานเชื่อมโยงกันค่อนข้างน้อย หรือไม่ค่อยได้ติดตามวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะอยู่กันคนละที่ ทำให้ติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในพื้นที่ไม่ทัน หรือไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ทันการณ์ ทำให้ปัญหาบางอย่างสะสมหมักหมม ลุกลามบานปลาย และบางทีก็ใช้วิธีการแก้ไขปัญหาที่ยังไม่ค่อยถูกต้อง ได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ตัดสินใจผิด หรือแก้ปัญหาหนึ่ง แต่ไปทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น กรณีการยุบศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนจำนวนมากไม่สะดวก หลายพื้นที่จำนวนผู้เรียนลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน เป็นต้น

คุณภาพและความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ในส่วนกลางและการสื่อสารซึ่งกันและกัน

สำหรับปัญหาคุณภาพของบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่สายสนับสนุนนี้ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลพวงของวิกฤตที่เกิดขึ้นในองค์กร หรือ สรพ. ส่วนกลาง ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2559 ที่ทำให้เกิดความแตกแยกในองค์กร หรือขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทำให้มีการสื่อสารกันอย่างไม่ครบถ้วน หรือไม่ได้มีการประสานงานกันในระหว่างเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง หรือขาดความรู้สึกเป็นองค์กรเดียวกัน ทีมงานเดียวกัน ทำให้ส่งผลต่อข้อมูลต่างคนต่างถือข้อมูลไว้ในมือกันคนละชุด ขาดความเต็มใจ / จิตวิญญาณในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่มีการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย ทำให้พื้นที่ต่าง ๆ ในต่างจังหวัด ก็ไม่ได้รับการอำนวยความสะดวกอย่างเต็มที่ตามไปด้วย หรือต้องดำเนินการในเรื่องเดียวกันหลายครั้ง เผื่อจะผ่านลุล่วงไปได้ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้รับเสียงสะท้อนมาจากหลาย ๆ คน หรือหลาย ๆ พื้นที่ด้วยว่า บางทีเจ้าหน้าที่ในส่วนกลางไม่ชี้แจงว่าข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร และหลายครั้งที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายสนับสนุนในส่วนกลางไม่เข้าใจสถานการณ์ในพื้นที่ และต้องการได้ข้อมูลจำนวนมาก ที่ต้องใช้เวลาในการเก็บหรือประมวลข้อมูล แต่เจ้าหน้าที่ส่วนกลางให้เวลาในการดำเนินการไม่มาก รวมถึงการใช้ภาษา การพูดจาการสื่อสารไม่ค่อยมีความเป็นมิตร เป็นต้น

คุณภาพการสอน / การจัดกระบวนการเรียนรู้ของอาจารย์ในบางพื้นที่ มีปัญหา / มีการร้องเรียนแล้ว แต่ปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข

ผู้เรียนในบางพื้นที่สะท้อนว่า ในพื้นที่ ๆ ตนและเพื่อนนักศึกษาด้วยกันมาเรียน ไม่มีอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เก่งและรอบรู้ แต่อาจารย์หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ยังมีความรู้ที่คับแคบ อายุมาก มีปัญหาสุขภาพ สอนด้วยวิธีการแบบเก่า ๆ ไม่สามารถส่งเสริม

กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้จริง และต้องการให้มีการเปลี่ยนตัวอาจารย์ หรือให้มีการจัดหาอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความรู้ความสามารถจากส่วนกลางหรือจากพื้นที่อื่น ๆ เข้าไปในพื้นที่ แต่ทางส่วนกลางก็ยังไม่ได้มีการดำเนินการ ทำให้ผู้เรียนรู้สึกเสียเปรียบ และรู้สึกว่าไม่ได้ความรู้อะไรใหม่ ๆ จากการเรียนเลย ทำให้ไม่พอใจและได้ส่งหนังสือชี้แจงเข้ามาที่ส่วนกลางแล้ว และกำลังรอการแก้ไขปัญหา

คุณภาพการทำงาน / การหาผู้เรียนของผู้บริหาร-อาจารย์ในบางพื้นที่ กับการจัดทำ / ต่ออายุสัญญาจ้างและผลกระทบที่เกิดขึ้น

สำหรับปัญหานี้ พบว่า ในบางพื้นที่ ๆ มีจำนวนผู้เรียนลดลงหรือหายไปหมด ทำให้ไม่สามารถเปิดศูนย์ต่อไปได้ หรือไม่สามารถต่อสัญญาจ้างงานได้ เพราะไม่มีเงินเข้ามา เนื่องจากค่าตอบแทนผู้บริหารและอาจารย์ประจำนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนนักศึกษา / ผู้เรียน เมื่อไม่มีผู้เรียน ก็ทำให้ไม่มีรายได้เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการจ่ายค่าตอบแทน เช่น ค่าตอบแทนผู้บริหาร / อาจารย์ประจำ ค่าบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ ฯลฯ ซึ่งประเด็นนี้ก็มีความสำคัญในแง่ของการบริหารจัดการในกรณีที่ยังมีนักศึกษา / ผู้เรียนเก่าที่ตกค้างอยู่ในศูนย์นั้น แต่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกในศูนย์นั้น ๆ แล้ว ทำให้ไม่ได้รับความสะดวก นอกจากนี้ ยังมีเสียงสะท้อนในเรื่อง การต่อสัญญาการจ้างงาน หรือการที่มีการทำสัญญาเป็นรายปีเหมือนกันหมดทุกคน ทำให้รู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม ส่วนใหญ่สะท้อนว่า น่าจะพิจารณาผลงานต่าง ๆ ควบคู่กันไปด้วย และในกรณีที่ทำงานมาเป็นเวลานาน และมีผลงานที่ดี ควรพิจารณาต่อสัญญาจ้างเป็นช่วงเวลาประมาณ 2-3 ปี มากกว่าเป็นสัญญารายปี ที่ทำให้ไม่เกิดแรงจูงใจ และทำให้รู้สึกว่า ทุกคนอยู่ในสถานภาพเดียวกันทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่บุคลากรจำนวนหนึ่งทำงานมาเป็นระยะเวลานานกว่า เป็นต้น

คุณภาพของระบบการลงทะเบียนและการจ่ายเงินของผู้เรียน

ปัญหาใหญ่ที่เกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการบริหารจัดการอีกประการหนึ่ง คือ การลงทะเบียนเรียนและการจ่ายเงิน ซึ่งตรงนี้มีความสำคัญมาก เพราะที่ผ่านมา มีหลายพื้นที่ ๆ ให้ข้อมูลกับผู้เรียนว่า ยังไม่ต้องจ่ายเงินก็ได้ ให้เข้ามาเรียนก่อน บางส่วนเรียนจนจบภาคการศึกษาแล้วค่อยมาชำระเงินค่าเรียนตอนก่อนสอบ และบางส่วนไม่ได้จ่ายค่าเรียน เพราะผู้บริหารศูนย์ / อาจารย์ในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ มีการยืดหยุ่นให้เนื่องจากเห็นว่ามีปัญหาทางการเงิน ซึ่งในกรณีเช่นนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากในการบริหารจัดการ ทำให้มีการค้างชำระค่าเทอม / ค่าธรรมเนียมการเรียน ทำให้ข้อมูลผู้เรียนไม่เป็นปัจจุบัน และบางส่วนได้รับอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ไปแล้ว เช่น ตำราเรียน แต่ไม่ชำระค่าเทอมอันที่จริง สำหรับประเด็นนี้ ทุกพื้นที่หรือทุกศูนย์การเรียนรู้ควรมีความเข้มงวด ไม่ควรมีการสื่อสารในทำนองที่ว่ายังไม่ต้องจ่ายค่าเรียนก็ได้ ถ้าจะมีการผ่อนผัน เนื่องจากเห็นใจผู้เรียนที่มีความสนใจในการเรียนแต่มีปัญหาทางการเงิน ก็ควรมีการจัดระบบเหมือนดังเช่นบางแห่ง ที่ให้สามารถแบ่งชำระเป็น 3 งวด ๆ ละ 3,000 บาทได้ พร้อม ๆ กับการส่งเสริมการหารายได้ การออม การจัดการปัญหาหนี้สิน และผู้ที่ชำระเงินค่าเรียน ควรได้รับตำราเรียนตั้งแต่มีการชำระในงวดแรกจะได้ทันกับการเรียน

การคัดเลือกผู้เรียน

สำหรับกรณีของ ม.ชีวิต นี้ พบว่า ไม่ได้มีการคัดเลือกผู้เรียนแต่อย่างใด เพราะมองว่าเป็นการศึกษาทางเลือกที่ควรให้โอกาสกับทุกคนได้เข้ามาสัมผัส เพราะที่ผ่านมาคนกลุ่มนี้ก็ถูกกีดกันจากระบบการศึกษาปกติอยู่แล้ว ซึ่งไม่ได้หมายถึงว่า ทุกคนจะสามารถสำเร็จการศึกษาได้ แต่ต้องการให้โอกาสกับทุกคนก่อน จึงไม่ได้มีการคัดเลือกใด ๆ ยกเว้น กรณีที่ผู้เรียนยังไม่มีวุฒิการศึกษาที่กำหนดไว้ ก็จะแนะนำให้ไปเรียนให้ได้

วุฒิการศึกษาตามที่กำหนดไว้ก่อน แล้วค่อยกลับมาสมัครใหม่ นอกจากนี้ ก็อาจจะมีกรณีของผู้สนใจเข้ามาสมัคร เพียงเพื่อต้องการใบปริญญา เพราะถามถึงพิธีการรับปริญญาว่าใครเป็นผู้มอบปริญญาเมื่อสำเร็จการศึกษา เป็นต้น ซึ่งในกรณีนี้ทาง ม.ชีวิต ก็ไม่ได้รับให้เข้ามาเรียน เพราะมองว่าสนใจแต่ใบปริญญา ไม่ได้สนใจเนื้อหาสาระของการเรียนรู้ หรือกรณีของนักการเมืองท้องถิ่น ที่ต้องการใบปริญญา หรือเรียนที่อื่นแต่ไม่สำเร็จ และต้องการเข้ามาแสวงหาใบปริญญาจาก ม.ชีวิต ด้วยการเสนอเงินค่าตอบแทนใบปริญญาให้ แต่ในกรณีนี้ทาง ม.ชีวิต ก็ไม่ได้รับให้เข้ามาเรียน เป็นต้น

การกำหนดจำนวนผู้เรียน

ตั้งแต่มีการขึ้นค่าเรียนจาก 6,000 บาท เป็น 9,000 บาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา มีส่วนทำให้จำนวนผู้เรียนลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ทำให้บางปีมีจำนวนผู้เรียนน้อยมาก ในขณะที่ทางค**ณะผู้บริหารได้กำหนดจำนวนผู้เรียนไว้ที่ต่ำสุด 35 คน ต่อศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งในทางปฏิบัติจริง ก็สามารถทำได้ยาก ดังนั้น พื้นที่หรือศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ จึงสะท้อนว่า ควรให้เป็นไปตามความเป็นจริงของแต่ละพื้นที่ แต่ทุกพื้นที่ก็ทราบดีว่า การมีจำนวนผู้เรียนน้อยเกินไปนั้นไม่คุ้มทุน หรือไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป แต่ในภาวะที่ยากลำบากเช่นนี้ (ซึ่งมีเหตุผลอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ทำให้มีช่องทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ค่านิยมหรือทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป ฯลฯ ไม่ใช่เป็นเพราะค่าเรียนสูงกว่าสถาบันอื่น ๆ โดยเปรียบเทียบเท่านั้น) บางศูนย์การเรียนรู้จึงจำเป็นต้องปิดตัวไป เพราะไม่สามารถหาผู้เรียนได้ตามจำนวนที่กำหนดไว้ หรือมีจำนวนผู้เรียนน้อยมาก**

การอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ให้กับผู้เรียน ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ

สำหรับประเด็นนี้ ผู้เรียนและอาจารย์ / ผู้สอนบางส่วนหรือในบางพื้นที่สะท้อนว่า ยังไม่ค่อยได้รับความสะดวกสบายหรือความรวดเร็วในการติดตาม / สอบถาม / สืบค้นข้อมูลต่าง ๆ ของตนเอง หรือบางทีไม่สามารถเข้าไปดูข้อมูลของตนเองได้ เช่น ผลการสอบ / ผลการเรียนของตน เป็นต้น

การรับฟังความคิดเห็นและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ยังมีน้อยไป

กระบวนการและวิธีการที่สำคัญมากอีกประการหนึ่ง ที่ควรได้รับการสะท้อนไว้ ณ ที่นี้ด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการและวิธีการที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการสร้างพลังขององค์กร การสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การทำงานเป็นทีม การลดช่องว่างในการสื่อสารในองค์กรในทุกระดับ คือ การรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดทุกระดับมีความสำคัญมาก ซึ่งหมายรวมถึงการฟังเสียงสะท้อนของผู้เรียนตลอดเวลาด้วย ซึ่งทีมวิจัยได้รับเสียงสะท้อนมาจากหลาย ๆ พื้นที่ว่า ตนเองหรือทีมงานของตนยังไม่ค่อยได้รับการให้ความสำคัญในการสะท้อนความคิดเห็นหรือความรู้สึกต่าง ๆ เท่าที่ควรจะเป็น หรือเวลาเสนออะไรไป หรือพูดอะไรไป ทางทีมผู้บริหารของ สรพ. ยังไม่ค่อยฟังหรือไม่ค่อยให้ความสำคัญเท่าที่ควร ทำให้รู้สึกไม่ค่อยอยากเสนออะไร ซึ่งจุดนี้ส่งผลต่อการเชื่อมโยงกันหรือการสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และส่งผลต่อเนื่อง คือ ทำให้ผู้บริหารไม่ทราบข้อมูลสำคัญ เพราะทางพื้นที่ไม่อยากเล่าให้ฟัง เนื่องจากท่าทีของผู้บริหารบางครั้งไม่พร้อมรับฟังความเป็นจริงในพื้นที่ เป็นต้น สำหรับกรณีของนักศึกษาหรือผู้เรียน ก็พบบ้าง ที่สะท้อนว่า ยังไม่ค่อยกล้าเสนอแนะอะไร เพราะขึ้นกับท่าทีของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยว่า เปิดกว้างหรือยินดีรับฟังหรือไม่

การสนับสนุน / ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพและการผลิตงานทางวิชาการอย่างต่อเนื่องยังมีน้อยและมีข้อจำกัด

อันที่จริงในเรื่องนี้ ถือเป็นจุดอ่อนที่สำคัญมากของ ม.ชีวิต หรือบุคลากรของ ม.ชีวิต เพราะยังมีการผลิตผลงานทางวิชาการด้วยแนวคิด / ทฤษฎี / มุมมองต่าง ๆ ค่อนข้างน้อยมาก ซึ่งอันที่จริง พบว่า ที่ผ่านมาได้มีความพยายามจากส่วนกลางในการส่งเสริมการวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้บนฐานการวิจัยประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการถอดความรู้จากประสบการณ์ (experience-based knowledge) ด้วยการจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้นด้านการวิจัยประมาณ 3 วัน ให้กับคณาจารย์ที่สนใจจำนวน 30 กว่าท่าน และได้สนับสนุนให้ผู้ผ่านการอบรมส่งข้อเสนอโครงการวิจัยเข้ามาขอรับการสนับสนุนทุนวิจัย แต่พบว่า ข้อเสนอโครงการวิจัยที่ส่งเข้ามาส่วนใหญ่ยังไม่มีคุณภาพ หรือมีจำนวนน้อยมากที่มีคุณภาพ ที่พอจะอนุมัติให้ดำเนินการได้ ทำให้ยังเคลื่อนในจุดนี้ไม่ค่อยได้ เพราะมีข้อจำกัดอยู่มากในทุกเรื่อง ซึ่งระบบกลไก กระบวนการที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือ การส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพในด้านนี้อย่างต่อเนื่อง มีการจำแนกประเภทข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย ที่มีความแตกต่างกันในด้านพื้นฐาน ความรู้ความเข้าใจ แรงผลักหรือแรงจูงใจเกี่ยวกับการวิจัยที่มีอยู่เดิมให้ชัดเจน พร้อมทั้งสำรวจความสนใจ ประเมินระดับความพร้อม ความสนใจ และจัดการอบรมเสริมศักยภาพให้ตรงกับความเป็นจริงหรือข้อมูลต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และไม่สามารถคาดหวังว่าจะเกิดผลตามต้องการในทันที ต้องมีการประเมิน วิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นให้ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์นี้หรือข้อจำกัดต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับกรณีของ ม.ชีวิต เท่านั้น แต่ที่จริงเป็นภาพโดยทั่วไปของสังคมไทยเลยก็ว่าได้[36] โดยเฉพาะในหน่วยปฏิบัติงานต่าง ๆ ของรัฐทั่วประเทศ ครอบคลุมทั้งหน่วยงานด้านการพัฒนา หน่วยงานด้านสาธารณสุข หน่วยงานด้านการศึกษา หน่วยงานด้านการเกษตร ฯลฯ ที่มีข้อจำกัดในการสร้างความรู้ที่เป็นประโยชน์และสามารถนำมาใช้การได้จริง ซึ่งถือว่าเป็นภาพสะท้อนของความล้มเหลวของระบบการศึกษาของประเทศไทยได้ประการหนึ่ง ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการตั้งคำถามต่อสิ่งที่ประสบ เพราะที่จริงการศึกษาวิจัยจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อมีข้อสงสัย มีสิ่งที่อยากรู้ มีคำถามต่อสรรพสิ่งที่ประสบ แต่บุคลากรประเภทต่าง ๆ ในหน่วยงานต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งเป็นผลผลิตของระบบการศึกษาไทยที่สอนแบบท่องจำ แบบเน้นเกรดหรือคะแนน ไม่เน้นความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เป็นองค์รวม และไม่เน้นความสามารถในการนำไปใช้ได้จริง ปฏิบัติได้จริง ประกอบกับในกรณีที่มีการสอนเรื่องการวิจัย ก็พบว่ายังเป็นการสอนที่ติดอยู่กับกระบวนทัศน์ / วิธีคิด / วิธีมองแบบเก่า ๆ ที่ผูกโยงกับกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์วัตถุนิยมและเชิงประจักษ์นิยม แต่ประการเดียว จึงทำให้พื้นฐานด้านนี้มีน้อยมาก ไม่สามารถนำมาใช้ในการผลิตความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมที่มีความสลับซับซ้อน มีความไม่แน่นอนและมีความผันแปรสูงได้

---

[36] เป็นการพูด/อธิบายจากประสบการณ์การเป็นผู้ประเมินผลโครงการขององค์กรต่าง ๆ ในช่วงเวลาประมาณ 20 กว่าปี หรือเกือบ 30 ปี (พ.ศ. 2534 – ปัจจุบัน) ทำให้ได้มีโอกาสเก็บข้อมูลในการประเมินผล, ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยสนทนากับเจ้าหน้าที่ในระดับต่าง ๆ ขององค์กรต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคประชาสังคม/ชุมชน และหน่วยงานในภาคธุรกิจเอกชน ทำให้พบว่า การผลิตความรู้หรือความสามารถในการผลิตความรู้ของบุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ ของสังคมไทยนั้นมีน้อยมาก หรือมีข้อจำกัดมาก ทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และทำให้ได้ข้อสรุปในระดับหนึ่งว่า เป็นผลมาจากระบบการศึกษา และ/หรือ การใช้กระบวนการ-วิธีการในการจัดการศึกษาที่ผิดพลาด ที่ไม่ได้สอนให้มีการตั้งคำถาม และไม่ได้สอนเรื่องการวิจัย ไม่ได้เน้นความสำคัญของการสร้างความรู้ใหม่ผ่านกระบวนการวิเคราะห์/วิพากษ์/สังเคราะห์

การบริหารจัดการของศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาคตามโมเดล 3 ฝ่าย ใช้การไม่ค่อยได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

ตรงนี้ เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่พบว่า มีความสำคัญมากต่อคุณภาพการบริหารจัดการของศูนย์การเรียนรู้ระดับต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมทาง ม.ชีวิต ได้กำหนดไว้ว่า ให้ศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดต่าง ๆ มีการบริหารจัดการศูนย์ ฯ และการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นด้วยรูปแบบคณะกรรมการ 3 ฝ่าย ที่ประกอบไปด้วย 1) ตัวแทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) 2) ตัวแทนของหน่วยงานราชการในท้องถิ่น และ 3) ตัวแทนของชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งคณะกรรมการชุดนี้ มีอำนาจในการตัดสินใจใช้หรือจัดสรรทรัพยากรหรือรายได้ของศูนย์ ฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบริหารจัดการดูแลเรื่องการจ่ายค่าตอบแทนให้กับผู้อำนวยการศูนย์, การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในด้านต่าง ๆ และการกำกับดูแลติดตามความคืบหน้า ความเรียบร้อยในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ศูนย์ ฯ สามารถทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทให้เป็นไปตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของศูนย์การเรียนรู้ และเพื่อทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น และเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของสถาบัน ฯ ร่วมกัน (sense of ownership) ซึ่งเท่าที่ประเมินดู น่าจะเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่ดี แต่ปัญหาคือ ณ ปัจจุบัน ศูนย์การเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด แทบจะไม่ได้มีการบริหารจัดการตามรูปแบบที่กำหนดไว้ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งได้อธิบายให้ฟังว่า รูปแบบนี้ในปัจจุบันใช้การไม่ได้ เพราะคณะกรรมการไม่ค่อยมาประชุม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีเบี้ยประชุมหรือค่าตอบแทนหรือการช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายใด ๆ เช่น ค่าเดินทาง ก็ไม่ได้จ่ายให้ เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเงินที่จะนำมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะ คณะกรรมการส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจกับประเด็นการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น หรือส่วนใหญ่ไม่ค่อยทราบความเป็นมาอย่างละเอียด ซึ่งเท่าที่วิเคราะห์จากข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการสื่อสารที่ไม่ครบถ้วน ไม่เข้มแข็งหรือไม่มีน้ำหนักเพียงพอ ไม่ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการบริหารจัดการแบบ 3 ฝ่าย ที่มีนัยสำคัญต่อการแสดงบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในเรื่องการกำหนดทิศทางการศึกษาเพื่อท้องถิ่นตามปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต หรือถึงแม้บางแห่งในช่วงแรก ๆ อาจจะมีการสื่อสารในประเด็นนี้ แต่ต่อมา อาจมีการเปลี่ยนตัวบุคคลที่เข้ามาร่วมเป็นกรรมการและไม่ได้มีการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนที่มาใหม่ไม่ทราบความเป็นมา และอีกส่วนหนึ่ง น่าจะเกี่ยวกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่คนจำนวนมากไม่ได้ให้คุณค่ากับการทำงานร่วมกันหรือการเรียนรู้ร่วมกัน หรือไม่ได้ให้ความสำคัญกับคำว่า “ชุมชนท้องถิ่น” หรือ การดำเนินตามปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ทำให้ได้คนที่ไม่ค่อยอุทิศตัวเพื่อทำให้อุดมการณ์หรืออุดมคตินี้เกิดเป็นจริงร่วมกัน ดังนั้น สำหรับในบางพื้นที่ จึงได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการเสียใหม่ โดยไม่ได้ยึดติดว่าจะต้องเป็นตัวแทนบุคคลของทั้ง 3 ฝ่าย แต่เน้นคนที่มีความสนใจ มีจิตใจ มีความต้องการเข้ามาร่วมกันในการทำให้ปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต เป็นจริง คือ เน้นคนที่มี “ใจ” มากกว่าเรื่องตำแหน่งหรือสถานภาพในองค์กร ซึ่งก็มีอยู่จำนวนหนึ่งที่ได้แบ่งปันหรือสะท้อนประสบการณ์ให้ผู้ประเมิน / ผู้วิจัยทราบว่า การใช้รูปแบบนี้ดีกว่ารูปแบบแรก หรือใช้การได้ดีกว่า

ในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอบทวิเคราะห์เกี่ยวกับผลผลิต (Outputs) และตามด้วยส่วนที่ว่าด้วยเรื่องผลลัพธ์และผลกระทบต่าง ๆ

3) ผลผลิต (Outputs)

สำหรับในเรื่อง ผลผลิต (outputs) ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือมหาวิทยาลัยชีวิต ณ ที่นี้ จะเป็นการพิจารณาเรื่องจำนวนศูนย์การเรียนรู้, จำนวนอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ, จำนวนผู้เรียนในแต่ละช่วงเวลา, แต่ละหลักสูตร / สาขาวิชา และแต่ละศูนย์การเรียนรู้ แต่จะมุ่งเน้นไปที่การประเมินและวิเคราะห์จำนวนผู้เข้าเรียนและผู้สำเร็จการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2553–2557[37] เป็นหลัก แต่ทั้งนี้ ก็จะชี้ให้เห็นถึงจำนวนผู้เรียน ผู้สมัคร ผู้สนใจ ตั้งแต่ก่อนเปิด ม.ชีวิต อย่างเป็นทางการด้วย เพราะมีนัยสำคัญมากต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการ ความเป็นมาของการก่อเกิดแนวคิดและปรัชญาการศึกษาเพื่อชีวิตและชุมชนท้องถิ่น ที่มีความเชื่อมโยงกับความพยายามในการสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระบบ ที่ข้อมูลชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาทางเลือกหรือการศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะ (ที่มีความแตกต่างจากระบบการศึกษาแบบกระแสหลัก ที่จัดกันอยู่ในสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป) แต่ไปใช้วิธีสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาที่เป็นอยู่ในระบบนั้นไม่สามารถดำเนินการได้ ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุจากการบริหารจัดการที่ไม่โปร่งใสของสถาบันการศึกษาในระบบที่ สรพ. ไปร่วมมือด้วย โดยเฉพาะการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ให้แก่กันไว้ การไม่มีจริยธรรม / คุณธรรม (มีการคัดลอกหลักสูตรและตำราไปใช้ โดยไม่ได้ขออนุญาต และไม่จ่ายค่าลิขสิทธิ์ให้กับ ม.ชีวิต) การที่ไม่มีความจริงใจในการร่วมจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น รวมถึงการที่บุคลากรที่อยู่ในสถาบันการศึกษากระแสหลักไม่มีความรู้ความเข้าใจจริงในแนวคิดและปรัชญาหรืออาจจะรู้และเข้าใจพอสมควร แต่ไม่ได้ให้คุณค่ากับสิ่งนี้อย่างแท้จริง ทำให้การจัดการศึกษาทางเลือกร่วมกับสถาบันการศึกษาที่มีอยู่แล้ว หรือใช้ช่องทางสถาบันการศึกษาที่มีอยู่ในระบบแบบกระแสหลักนั้นเป็นไปไม่ได้ ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วในส่วนแรกของรายงานฉบับนี้ ทำให้จำเป็นต้องจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือมหาวิทยาลัยชีวิต เพื่อดำเนินการด้วยตนเองอย่างเป็นเอกเทศ และทำให้ผลผลิตต่าง ๆ ที่คาดหวังไว้ ยังไม่เป็นไปตามที่ต้องการหรือที่คาดหวังไว้เต็มที่ ซึ่งมีปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหลายประการด้วยกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง เพราะอันที่จริงนั้น การใช้ชื่อสถาบันที่มีอยู่แล้วหรือการร่วมมือกับสถาบันที่มีอยู่แล้วในระบบ มีข้อดีหรือจุดแข็งในแง่ของการมีเครือข่ายที่กว้างขวางเป็นที่รู้จักอยู่แล้วในสังคม มีอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ อยู่แล้ว ไม่ต้องลงทุนเพิ่มในส่วนนี้ แต่มีข้ออ่อนตรงที่ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ตกลงกันไว้ และบุคลากรของสถาบันการศึกษาในระบบปกติ ยังไม่เข้าใจแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต จริง ๆ หรืออาจจะเข้าใจ แต่ยังไม่ให้คุณค่าจริง ๆ จึงทำให้ไปต่อไม่ได้ และเป็นสาเหตุหรือปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิต (outputs) ที่ลดลงตามไปด้วย ดังที่จะนำเสนอให้เห็นในลำดับต่อไปนี้

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงนั้น การจัดตั้ง ม.ชีวิต โดยไม่อิงอยู่กับสถาบันการศึกษาในระบบปกติ ก็ไม่ได้หมายถึงว่า จะสามารถคงสภาพการเป็นสถาบันเอกเทศหรืออิสระได้เต็มที่เพราะต้องมีการทำงานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งก็คือ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ (สกอ.) ที่มีการกำกับและตรวจสอบด้วยการใช้มาตรฐานและข้อบ่งชี้ต่าง ๆ ตามเกณฑ์มาตรฐานของสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป ซึ่งพบว่า ในช่วงที่ผ่านมาได้เกิดช่องว่างในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกัน

[37] เนื่องจากได้รับข้อมูลมาจากสำนักทะเบียนและประมวลผลเฉพาะในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งก็ถือว่า เป็นช่วงที่มีการดำเนินการ ม.ชีวิต อย่างเป็นทางการ หรือภายหลังจากที่ไม่ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษาร่วมกับสถาบันการศึกษาที่มีอยู่ในระบบ ซึ่งก็คือ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และ ม.ราชภัฏพระนคร และเครือข่าย ม.ราชภัฏ 8 แห่ง

และกัน และ / หรือ มีประเด็นการทำงานที่ชี้ให้เห็นว่ายังมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันมากในหลาย ๆ เรื่อง โดยเฉพาะในเรื่องการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดผลผลิต ผลลัพธ์หรือผลสัมฤทธิ์ของการศึกษา[38] แต่อีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการขาดการสื่อสารอย่างถูกต้อง ตรงไปตรงมา หรืออาจมีการตีความข้อความที่มีการสื่อสารกันผิดไปคนละทาง หรืออาจจะเกิดจากท่าทีหรือทัศนะในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันก็เป็นได้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในส่วนของปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภาครัฐและภาคีเครือข่าย และบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงในส่วนสรุปที่นำเสนอเกี่ยวกับจุดแข็ง-จุดอ่อน ปัญหา-อุปสรรคสำคัญในการจัดการศึกษาทางเลือกในตอนท้ายของรายงานการวิจัยนี้ และในรายงานเล่มการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคและข้อเสนอเชิงกลยุทธ์เพื่อการจัดการศึกษาของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ซึ่งได้จัดพิมพ์แยกต่างหากอีกหนึ่งเล่มด้วย

สำหรับการนำเสนอในลำดับต่อไปนี้ จะเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ผลผลิตต่าง ๆ (มุ่งเน้นไปที่จำนวนผู้เข้าเรียน และจำนวนผู้ที่สำเร็จการศึกษาจำแนกตามศูนย์การเรียนรู้) ตามลำดับเวลา (chronological order) ซึ่งเป็นความพยายามในการวิเคราะห์อย่างมีความเชื่อมโยงกับบริบทในแต่ละช่วงของ สรพ. ตามที่ระบุไว้ในรายงานส่วนแรก หรือในส่วนของปัจจัยนำเข้า (inputs) ได้แก่ 1) ช่วงการก่อเกิด / ก่อร่างสร้างตัว ก่อนได้รับอนุมัติให้เปิดหลักสูตรอย่างเป็นทางการ (คือ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2548 – 2550) ซึ่งเป็นช่วงที่ทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาของรัฐหรือสถาบันการศึกษาในระบบปกติ 2 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครและเครือข่าย ม.ราชภัฏ 8 แห่ง ซึ่งเป็นช่วงที่ได้รับความสนใจจากผู้เรียน หรือมีผู้เข้าเรียนจำนวนมาก 2) ช่วงที่ดำเนินการเอง แต่ยังไม่ได้รับอนุมัติจาก สกอ. (ช่วงปี พ.ศ. 2550 – 2552) ซึ่งก็ยังเป็นช่วงเวลาที่ได้รับความสนใจจากผู้เรียนจำนวนมาก เพราะเป็นช่วงที่มีการดำเนินโครงการต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานประเภทต่าง ๆ หลายหน่วยงานด้วยกัน โดยเฉพาะ ธกส. 3) ช่วงที่ได้รับการอนุมัติจาก สกอ. ให้เปิดบริการทางการศึกษาได้อย่างเป็นทางการและมีการคิดค่าเรียนเทอมละ 6,000 บาท ตั้งแต่ปี 2553 – 2554 ซึ่งก็ยังได้รับความสนใจอยู่เช่นเดิม 4) ช่วงที่มีการลดลงของผู้เรียน หรือตั้งแต่ปี 2555 จนถึงปี 2558 ซึ่งเป็นช่วงที่ขึ้นค่าเรียนจากเทอมละ 6,000 บาทเป็น 9,000 บาท และมีข้อมูลยืนยันชัดเจนว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขึ้นค่าเรียนแบบก้าวกระโดด ทำให้คนจำนวนมากชะลอการเข้าเรียน 5) ช่วงที่เกิดวิกฤตในองค์กร (กลางปี 2559 เป็นต้นมา) แต่พบว่า ในช่วงนี้จำนวนผู้เรียนกลับเพิ่มขึ้นหรือดีดตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จนมาสู่ยุคปัจจุบัน คือ ช่วงที่ 6) เป็นช่วงของการปรับตัว ปรับองค์กร เนื่องจากได้จัดให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อทบทวนสิ่งที่ผ่านมา และกำลังร่วมกันกำหนดจังหวะก้าวต่อไปใหม่ (นับตั้งแต่ สกอ. มาประเมินครั้งล่าสุด หรือประมาณปลายปี 2559 แต่ได้รับแจ้งผลประเมินอย่างเป็นทางการจาก สกอ. เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2560) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงแรก คือ ช่วงที่เปิดสอนก่อนได้รับอนุมัติให้จัดตั้งสถาบันการเรียนรู้หรือมหาวิทยาลัยชีวิตอย่างเป็นทางการ คือช่วงก่อนปี พ.ศ. 2553 หรือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.

---

[38] ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการไม่ได้พิจารณากฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมกันตั้งแต่ต้น หรืออาจจะเกิดจากปัญหาการสื่อสารซึ่งกันและกัน ที่ไม่ชัดเจน ทำให้ระบบการประเมินของ สกอ. กลายเป็นปัญหาอุปสรรคหนึ่งในการบรรลุผลผลิต ผลลัพธ์ หรือผลสัมฤทธิ์ แทนที่จะเป็นกลไกและเครื่องมือในการสนับสนุนให้การดำเนินงานของ ม.ชีวิต สามารถบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ ที่ต้องการได้มากขึ้น เนื่องจากระบบการประเมินผลที่ใช้อยู่ไม่สอดคล้องกับบริบทของ ม.ชีวิต ซึ่งตรงนี้เป็นบทเรียนสำคัญที่จะต้องหันมาพิจารณาร่วมกัน ถ้าต้องการจะเดินหน้าต่อในการจัดการศึกษาทางเลือกตามแนวทางของ ม.ชีวิต (ข้อมูลและความคิดเห็นส่วนหนึ่งมาจากการสนทนาพูดคุยกับ ผอ.สำนักมาตรฐาน ฯ สกอ. เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 ที่ผ่านมา)

2548-2552 ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาร่วมกับสถาบันการศึกษาหรือมหาวิทยาลัยเปิดที่มีเครือข่ายอยู่แล้ว คือ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ดังที่กล่าวแล้วในส่วนที่ว่าด้วยปัจจัยนำเข้า (inputs) และการเกริ่นนำข้างต้น ซึ่งช่วงนี้ พบว่า เป็นช่วงที่มีผู้เข้ามาสมัครเรียนจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีโครงการแก้หนี้แก้จนที่ทำร่วมกับ ธกส. และเป็นเพราะการจัดหลักสูตรร่วมกับ ม.รามคำแหง ทำให้ได้เครือข่ายของ ม.รามคำแหง ที่เป็นมหาวิทยาลัยเปิด ที่มีโครงสร้างกระจายไปทั่วประเทศ ประกอบกับเป็นหลักสูตรเปิดเหมือนกับหลักสูตรต่าง ๆ ของ ม.รามคำแหง ไม่ต้องสอบเข้า ทำให้มีผู้สนใจสมัครเข้าเรียนจำนวนมาก หรือสูงถึง 1,000 กว่าคน ในช่วงเวลา 1 ปี[39] (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์อาจารย์เสรี พงศ์พิศ อธิการบดี สรพ. เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2561)

อีกเหตุผลหนึ่งที่มีคนสนใจมาก น่าจะเป็นเพราะเป็นเหมือนยุคทองของการแสวงหาทางเลือกหรือทางออกใหม่ ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศไทยและการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของคนในท้องถิ่น ที่สามารถตอบสนองต่อปัจเจกบุคคล กลุ่ม และชุมชนที่ได้รับผลกระทบเชิงลบและผลพวงของการพัฒนาที่ผิดทิศของรัฐและรัฐบาล การใช้ช่องทางนี้ในการเปิดตัว ทำให้สามารถเชื่อมต่อกับชาวนา เกษตรกร ชุมชนฐานรากได้จำนวนมาก เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นลูกหนี้หรือลูกค้าของ ธกส. หรือลูกหลานส่วนใหญ่ของเกษตรกรก็เรียน ม.รามคำแหงอยู่แล้วด้วย ประกอบกับอาจารย์เสรี พงศ์พิศ เองก็ได้ทำงานในพื้นที่ชนบท ภายใต้มูลนิธิหมู่บ้านมาก่อนหน้านั้น ซึ่งงานของท่านให้ความสำคัญกับการสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้ท่านรู้จักกับผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้าน / ปราชญ์ชุมชนจำนวนมาก ทำให้ท่านมีเครือข่ายในระดับชุมชนหรือเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาที่สำคัญที่ทำให้ ม.ชีวิต มีฐานในการขับเคลื่อนและสามารถเชื่อมต่อลงไปยังชุมชนฐานรากได้ ทำให้สามารถสื่อสารกับกลุ่มบุคคลประเภทต่าง ๆ ในระดับชุมชนได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ไม่แตกต่างจากในช่วงแรก

แต่ก็ใช่ว่าจะได้พบแต่บุคคลแกนหลักหรือเครือข่ายความร่วมมือที่มีวัตถุประสงค์ที่ดีหรือมีความหวังดีต่อ ม.ชีวิต หรือเข้าใจหรือเห็นด้วยกับแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เท่านั้น เพราะในความเป็นจริงมีผู้คนหลากหลายประเภทที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต รวมถึงในบางพื้นที่ พบว่า มีนักการเมืองท้องถิ่นที่มีอิทธิพล มีเครือข่ายกว้างขวางในพื้นที่ของตนเอง ได้ฉวยโอกาสเข้ามาร่วมจัดการศึกษาและใช้เป็นช่องทางในการสร้างผลประโยชน์ให้กับตนเอง รวมถึงนำเครือญาติพี่น้องที่อาจมีคุณสมบัติไม่ครบ หรือไม่ได้เข้ามาเรียนตามข้อกำหนดของหลักสูตร แต่สามารถเข้าสอบหรือสามารถทำให้ได้รับใบปริญญาได้ ซึ่งส่งผลต่อภาพลักษณ์และชื่อเสียงของ ม.ชีวิต ในช่วงนั้นมากพอสมควร (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้บริหารหรือผู้อำนวยการของศูนย์การเรียนรู้แห่งหนึ่ง)

ทั้งนี้ ในช่วงแรก ก็คงไม่มีใครทราบหรือรู้ได้ล่วงหน้าว่าคนเหล่านี้จะทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย เพราะเชื่อว่าในช่วงนั้น ทุกคน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องน่าจะมองเฉพาะในแง่ดีหรือมองเชิงบวก ที่มีผู้สนใจเข้ามาร่วมจัดการศึกษาและร่วมเส้นทางกับ ม.ชีวิต โดยเฉพาะคนที่มีตำแหน่ง, มีทุน, มีเครือข่าย ทำให้

[39] แต่ร่วมมือกับ ม.รามคำแหง ได้เพียงแค่ 1 ปี ก็ประสบปัญหาเนื่องจากถูกผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ ช่วงนั้นยึดหลักสูตรไปเลย โดยไม่ทำตามข้อตกลงที่ลงนามร่วมกันไว้ในบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าจะทำงานร่วมกันประมาณ 5 ปี และทางมหาวิทยาลัยจะแบ่งรายได้ให้ร้อยละ 15 เพื่อเป็นค่าจัดอบรมทางวิชาการ, ค่าสอนในกรณีที่ทาง ม.รามคำแหง ไม่สามารถสอนหรือดำเนินการเองได้ ฯลฯ ทำให้ต้องยุติความร่วมมือกับ ม.รามคำแหง ไปโดยปริยายและไม่ได้มีการฟ้องร้องทางแพ่งหรือทางอาญาแต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่มีค่าใช้จ่ายที่ทาง ม.รามคำแหง ต้องจ่ายให้ทาง สรพ. ค้างอยู่จำนวนมาก ประกอบกับผู้บริหารระดับสูงท่านนี้ของ ม.รามคำแหง ได้เสียชีวิต ในเวลาต่อมาด้วย

สามารถหาผู้เรียนเข้ามาร่วมเส้นทาง “การเรียนรู้แบบใหม่” ที่ ม.ชีวิต มุ่งหวังอยากเห็นได้เป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้ริเริ่มดำเนินการ รวมถึงผู้เกี่ยวข้องทุกคนปลื้มใจ ดีใจ ซึ่งก็หมายรวมถึงกรณีการสร้างความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยรามคำแหงด้วยเช่นกัน ตามที่ได้กล่าวไว้ในหมายเหตุข้างต้นไว้บ้างแล้วด้วยว่า ได้ถูกผู้บริหารระดับสูงของ ม.รามคำแหง ณ ขณะนั้นปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมโดยการยึดหลักสูตรไป และมีการคัดลอกตำราเรียน โดยไม่มีการขออนุญาต และไม่มีการสั่งซื้อตำราเรียนซึ่งเป็นลิขสิทธิ์ของ อ.เสรี พงศ์พิศ อีกเลย ซึ่งตรงนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารของ ม.ชีวิต มีทัศนะต่อโลกในเชิงบวก หรือมองโลกในแง่ดี มีความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่า ผู้ก่อตั้ง ผู้บริหารและผู้ร่วมเส้นทางในการพัฒนาการศึกษาทางเลือกเพื่อท้องถิ่นนี้มีความประสงค์ที่ดีต่อการจัดการศึกษาที่สามารถใช้การได้ มีประโยชน์ เพื่อเป็นทางเลือกให้กับคนจำนวนมาก ที่มองไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษาแบบกระแสหลัก และยังเป็นหลักสูตรที่ออกแบบมาอย่างดี บนฐานของประสบการณ์ในการทำงานส่งเสริมชุมชนฐานรากในช่วงเวลาที่ผ่านมาของ อ.เสรี พงศ์พิศ และผู้ร่วมเส้นทางทุกท่านด้วย[40] จึงทำให้มีผู้สนใจเข้าร่วมขบวนนี้ในการร่วมจัดการศึกษาในชุมชนท้องถิ่น ที่อยู่ใกล้กับผู้เรียนจำนวนมาก แต่ก็มีทั้งบุคคลที่มีคุณภาพและไม่มีคุณภาพ มีทั้งบุคคลที่มีความประสงค์ที่ดี เข้าใจแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต และมีทั้งคนที่ไม่มีคุณภาพและมีวัตถุประสงค์หรือวาระซ่อนเร้น หรือแฝงตัว หรือหลุดเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง

ดังนั้น เมื่อต้องมาพบกับผู้ไม่หวังดีหรือผู้ร้ายในคราบผู้ดี ที่มีการศึกษา มีตำแหน่งหน้าที่การงานในระดับสูง หรือบางท่านเป็นถึงอธิการบดีของสถาบันการศึกษาขนาดใหญ่ แต่ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือเรียกว่าถูกหักหลังนั่นเอง ก็ทำให้ไปต่อในเส้นทางเดิมหรือใช้ช่องทางการสร้างการศึกษาทางเลือกร่วมกับสถาบันการศึกษาแห่งนี้ต่อไปไม่ได้ ทำให้ต้องมองหาสถาบันภาคีอื่น ๆ เข้ามาร่วมเส้นทางด้วย โดยได้หันไปแสวงหาความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยมีเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏเข้าร่วมจัดการศึกษาแนวใหม่นี้ด้วยอีกจำนวน 8 แห่ง ซึ่งมีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร เป็นศูนย์กลาง และยังคงใช้ข้อตกลงเดิมเหมือนกับที่เคยตกลงกับมหาวิทยาลัยรามคำแหง คือ จะดำเนินงานขับเคลื่อนในเรื่องนี้ร่วมกันประมาณ 5 ปี และทางมหาวิทยาลัยราชภัฏจะต้องจ่ายค่าสอน, ค่าจัดฝึกอบรมอาจารย์ / ผู้สอน ฯลฯ ให้ทางทีมงานของ ม.ชีวิต (ซึ่งเป็นเจ้าของหลักสูตร) ประมาณ 15% เหมือนดังที่เคยตกลงกับ ม.รามคำแหง แต่พอทำร่วมกันไปได้ประมาณ 2-3 ปี ก็เกิดปัญหาขึ้นอีกครั้ง แต่ครั้งนี้ไม่ใช่ปัญหาที่มีลักษณะเดียวกับที่เกิดขึ้นกับกรณีของ ม.รามคำแหง แต่กลายเป็นปัญหาในเชิงแนวคิด ปรัชญาและวิธีคิด และ / หรือ ปัญหาเชิงวิชาการ ดังที่อาจารย์เสรี พงศ์พิศ ได้เล่าให้ฟังว่า... ***“เราทำอยู่ 2-3 ปี เราก็เห็นปัญหา แต่ไม่ใช่ปัญหาแบบรามคำแหง แต่เป็นปัญหาคนละแบบ คือเป็นมหาวิทยาลัยในกระแสหลักที่เค้าสอนเรียน เราอยากให้อาจารย์จัดกระบวนการเรียนรู้ เค้าอยากสอนเอง อยากสอนหนังสือ ซึ่งเราบอกว่าไม่ใช่ ผมอยากให้เรียนเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง อยากจะให้ชุมชนเป็นห้องเรียน อยากเอาเรื่องชุมชนมาเรียน และชุมชนร่วมเรียนรู้ และเวลาที่เราจัดอบรมทุกครั้งก่อนที่จะเริ่มเรียน อาจารย์ก็มา อธิการบดีก็มาเปิด มาสักพักก็หายไป รู้สึกมองดูแล้วไม่ใช่”***

นอกจากนี้ อาจารย์เสรี พงศ์พิศ ยังเล่าต่อไปให้เห็นอย่างชัดเจนถึงบริบทของการเกิดขึ้นของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือ ม.ชีวิต ซึ่งมีความชัดเจนว่า เป็นการเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขและสถานการณ์ที่สำคัญ ณ

[40] โดยเฉพาะ ดร.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ ดร.ส่งเกียรติ ทานสัมฤทธิ์ และอาจารย์อีกหลายท่านในต่างจังหวัด

ขณะนั้น นั่นก็คือ ความพยายามในการสร้างความร่วมมือในการจัดการศึกษาร่วมกับสถาบันการศึกษาในระบบปกตินั้นไม่เป็นไปตามที่มุ่งหวังอยากเห็น จึงจำเป็นต้องสร้างหรือพัฒนาสถาบัน ฯ ที่สามารถบริหารจัดการเองได้ เพื่อให้บรรลุผลตามที่ต้องการ ดังต่อไปนี้ด้วยว่า... ***"เค้าต้องการเพียงแค่เค้าโครง มคอ.3 ที่เอาไปใช้ ส่วนอย่างอื่นเค้าก็ไม่สนใจ ก็มีบางคนที่โอเค แต่ว่าส่วนใหญ่ไม่ค่อย เค้าอยากสอนนักเรียน ผมก็บ่นในที่ประชุมมูลนิธิ ตอนนั้นเราจดเป็นมูลนิธิ หมอประเวศเป็นประธานที่ปรึกษาด้วย เราทำไปทำมามันจะถอยหลังไปเป็นการเรียนหนังสืออีก ซึ่งเราไม่อยากให้เป็นอย่างนั้น เราอยากสร้างผู้นำท้องถิ่น และอยากให้คนที่เรียนจบได้กลับไปทำงานในท้องถิ่น ไป ๆ มาๆ มันไม่ใช่แล้ว หมอประเวศก็บอกว่าทำไมไม่ทำเอง"*** และนี่คือที่มาของการนำไปสู่การจัดตั้ง ม.ชีวิต โดยได้รับการสนับสนุนจาก บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ดังนั้น จึงเริ่มก่อเกิดสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนหรือ ม.ชีวิต ที่เป็นการดำเนินการด้วยตนเองอย่างเป็นเอกเทศในปี พ.ศ. 2550 และได้ส่งเรื่องเพื่อจัดตั้งสถาบัน และหลักสูตรที่เปิดสอนไปเพื่อขอรับการอนุมัติจาก สกอ. ในปี พ.ศ. 2551 และได้รับการอนุมัติในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งถือว่าใช้เวลาประมาณสองปีกว่าจะได้รับอนุมัติ ซึ่งถือว่าเป็นเวลาที่ค่อนข้างนาน ซึ่งส่งผลต่อจำนวนผู้เรียนในช่วงนั้น ที่รู้สึกไม่มั่นใจว่าจะได้รับการอนุมัติหรือไม่ ทำให้มีผู้เรียนจำนวนหนึ่งถูกชักจูงให้ไปเรียนที่สถาบันการศึกษาเอกชนหรือแห่งอื่น ๆ ที่ต้องการจำนวนผู้เรียนเพิ่มขึ้น ผ่านอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ม.ชีวิต เช่น การเป็นอาจารย์พิเศษหรืออาจารย์พี่เลี้ยง แต่ว่าเป็นอาจารย์หรือบุคลากรเต็มเวลาอยู่กับสถาบันการศึกษาเอกชน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารหรือผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ระดับภาคท่านหนึ่ง)

อย่างไรก็ตาม สำหรับในช่วงการก่อตัว หรือก่อนหันกลับมาดำเนินการด้วยตนเองตามที่นำเสนอไปข้างต้นนั้น พบว่า ในขอบเขตทั่วประเทศก็มีสภาพที่ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ได้ผู้เรียนจำนวนมากเช่นกัน บางจังหวัดได้ผู้เรียนประมาณ 200–300 คน ในหนึ่งเทอม หรืออาจสูงถึง 300–400 คน ซึ่งจากการสัมภาษณ์พูดคุยกับแกนหลักในพื้นที่ต่าง ๆ พบว่า สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเป็นเพราะคนจำนวนมากสนใจแนวทางการเรียนการสอนหรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่มีความแตกต่างจากสถาบันอื่น ๆ ในระบบการศึกษากระแสหลัก ที่คนเบื่อ หรือมองว่าไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิต หรือนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงไม่ได้ เมื่อสำเร็จการศึกษา แต่แนวทางของ ม.ชีวิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง มีอยู่มีกิน มีการลงมือปฏิบัติ ทำให้มองเห็นผลได้ทันที แต่อีกด้านหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ก็คือ ความต้องการได้ใบปริญญา เพราะบางพื้นที่ได้มีการสื่อสารออกไปว่า มาเรียนง่าย จบง่าย ทำให้คนจำนวนมากที่ไม่มีใบปริญญา รู้สึกว่านี่คือช่องทางที่จะทำให้ตนเองได้รับใบปริญญา ที่สังคมไทยให้คุณค่ามาไว้ประดับบารมีหรือไว้ครอบครอง ไว้เพื่อเป็นเกียรติและหน้าตากับวงศ์ตระกูล เพื่อไม่ให้รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจหรือน้อยหน้าใคร เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่นับถือหรือวัดกันที่เรื่องนี้มาเป็นเวลานานมาก ซึ่งถ้าใครไม่มีใบปริญญา ก็จะถูกดูถูกเย้ยหยัน หรือมองว่าเป็นเพียงแค่แรงงาน เป็นอีกชนชั้นหนึ่งที่ต้อยต่ำ ซึ่งอาจารย์เสรี พงศ์พิศ ก็ทราบเป็นอย่างดีเกี่ยวกับปัญหานี้ เพราะเคยเห็นมากับตาหรือประสบมาด้วยตนเองในการทำงานกับชุมชนชนบทว่า มีการดูถูกกันในระหว่างพี่น้องด้วยกันเอง ระหว่างคนที่มีใบปริญญา ได้ทำงานราชการ กับชาวบ้านธรรมดาที่เป็นเกษตรกรหรือเป็นชาวนาชาวไร่ ที่ต้องใช้แรงงาน และมักถูกดูถูกหรือไม่ได้รับการให้เกียรติ ให้คุณค่า หรือถูกปฏิบัติอย่างแตกต่างจากคนที่มีการศึกษา มีใบปริญญา ได้ทำงานที่ดี มีสถานภาพทางสังคม และนี่คือที่มาอีกประการหนึ่งของการก่อเกิดมหาวิทยาลัยชีวิตและจำเป็นต้องให้ใบปริญญาเหมือนกับการศึกษาในระบบหรือการศึกษากระแสหลัก เพียงแต่ ม.ชีวิต เน้นหนักไปที่การปฏิบัติหรือการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ตนเองมีอยู่มี

กิน มีศักดิ์ศรี มีความรู้ที่ใช้การได้ ปฏิบัติได้ ไม่ได้เน้นความรู้ที่เป็นวิชาการที่จับต้องไม่ค่อยได้และไม่สอดคล้องกับชีวิตในชนบท

อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้ ก็พบด้วยว่า ผู้เรียนจำนวนมากเช่นกันที่ไม่มั่นใจว่า สรพ. หรือ ม.ชีวิต จะได้รับการอนุมัติให้เปิดหรือไม่ ดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้วข้างต้น เพราะใช้เวลาในการขออนุมัตินานประมาณ 2 ปี ทำให้คนส่วนหนึ่งลาออกไปหรือไปเรียนกับสถาบันอื่น ๆ ประกอบกับบางแห่งมีการสื่อสารที่ผิดพลาด หรือที่จริงแล้ว ในช่วงนั้น บางพื้นที่มีบุคลากรของ ม.ชีวิต บางท่านที่เข้ามาด้วยวัตถุประสงค์แอบแฝง ซึ่งเป็นคนที่มีตำแหน่งการงานในสถาบันการศึกษาเอกชนอยู่ด้วย ซึ่งบุคคลนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต อย่างแท้จริง แต่มีเป้าหมายของตนเอง และเมื่อพบว่า มีผู้เรียนจำนวนหนึ่งที่ไม่มั่นใจว่าหลักสูตรจะได้รับการอนุมัติให้เปิดหรือไม่ ในระหว่างการรอขออนุมัติ บุคลากรท่านนี้และอีกบางส่วนในบางพื้นที่ ก็ได้ถือโอกาสช่วงนี้ปล่อยข่าวลือต่าง ๆ นานา และได้ชักชวนหรือโฆษณาชวนเชื่อ หรือพูดจาหว่านล้อมให้นักศึกษาหรือผู้เรียน ณ ขณะนั้นเกิดความกลัว และได้นำนักศึกษาหรือผู้เรียนไปเรียนที่สถาบันของตนทั้งหมด ประมาณ 40 กว่าคน[41]

สำหรับผู้เรียนที่มีความหนักแน่น ไม่ลาออก ไม่ถูกชักจูงไปที่อื่น และสามารถเรียนจนจบ พบว่า ต้องใช้เวลานานมาก หรือนานถึง 5 ปี จนเรียกกันว่า **“รุ่นพระมหาชนก”** เพราะเป็นรุ่นที่มีความอดทนอดกลั้นเป็นอย่างมาก ซึ่งจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ ได้มีโอกาสพบผู้เรียนหรือบัณฑิตที่เรียนในรุ่นพระมหาชนกนี้จำนวนหลายท่าน แต่ละท่านได้สะท้อนว่า การเรียนนานก็ดี ทำให้พวกเขารู้สึกมีความมั่นใจ ได้เรียนเพิ่มเติมหรือมีการเน้นย้ำในหลาย ๆ เรื่อง ทำให้มีความลึกซึ้งในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต และรู้สึกรักและศรัทธาในมหาวิทยาลัยชีวิตเป็นอย่างมาก สำหรับเพื่อน ๆ ที่จบรุ่นเดียวกัน ก็มีความรักกัน มีการติดต่อไปมาหาสู่หรือช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาโดยตลอด ซึ่งตรงนี้ถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ ที่ ม.ชีวิต ควรเสริมพลังหรือใช้เป็นเครือข่ายในการทำงานเพื่อสร้างแนวทางการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มข้นขึ้นในโอกาสต่อไป

ต่อมาเป็น**ช่วงที่ได้รับการอนุมัติให้เปิดอย่างเป็นทางการจาก สกอ. แล้ว** (ช่วงปี พ.ศ. 2553–2554) และคิดค่าเรียนเทอมละ 6,000 บาท ซึ่งในปี พ.ศ. 2553 ไม่มีข้อมูลจำนวนผู้เข้าเรียนของจังหวัดอื่น ๆ มีแต่ของ ศรป.สมุทรสงคราม หรือส่วนกลางเท่านั้น ถ้าข้อมูลเป็นจริงตามนี้ (โปรดดูตาราง 4–1 หน้า 133 ประกอบด้วย) จะเห็นได้ชัดเจนว่า จำนวนผู้เข้าเรียนลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อธิการบดีและผู้ให้สัมภาษณ์ท่านอื่น ๆ ตามที่นำเสนอมาข้างต้น ที่กล่าวว่าในช่วงของการก่อตั้งหรือการริเริ่มดำเนินการ ที่มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและมหาวิทยาลัยราชภัฏนั้นได้รับการตอบสนองที่ดีมาก เป็นเพราะมีเครือข่ายกว้างขวาง ไม่ต้องสอบเข้า และหลักสูตรใหม่เป็นความต้องการของคนที่ไม่พอใจระบบการศึกษาแบบกระแสหลักในช่วงนั้นอยู่แล้วด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อย่างเข้าปี พ.ศ. 2554 พบว่า เป็นช่วงที่กลับมาได้รับความสนใจเป็นอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง เพราะมีผู้สมัครเรียนรวมทั่วประเทศสูงถึงจำนวน 2,959 คน และสำเร็จการศึกษาจำนวน 2,824 คน ซึ่งศูนย์การเรียนรู้ที่ได้รับความสนใจสูงสุดหรือมีผู้เรียนมากที่สุด คือ ศูนย์การเรียนรู้จังหวัดอุตรดิตถ์ สูงถึง 249 คน รองลงมาคือ จังหวัดพะเยา มีผู้เรียนสูงถึง 160 คน ตามมาด้วย จังหวัดนครศรีธรรมราช (จำนวน 155 คน)

[41] ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารศูนย์การเรียนรู้ในระดับ ศรป. ท่านหนึ่ง

สำหรับ**ศูนย์การเรียนรู้ 3 จังหวัด ที่มีจำนวนผู้เรียนเท่ากัน คือ 151 คน ในปี พ.ศ. 2554 คือ จังหวัดพิษณุโลก อุทัยธานี และสุราษฎร์ธานี** ขณะที่ศูนย์การเรียนรู้ที่มีผู้เรียนน้อยที่สุด หรือมีเพียง 14 คน คือ ศูนย์การเรียนรู้จังหวัดสมุทรสงคราม และพบด้วยว่า มีหลายจังหวัด / ศูนย์การเรียนรู้ที่ไม่มีผู้เรียนเลยแม้แต่คนเดียวในช่วงปี พ.ศ. 2554 ได้แก่ สุรินทร์ ตาก กำแพงเพชร ระยอง สุโขทัย นครสวรรค์ และปากช่อง

พอย่างเข้าปี พ.ศ. 2555 พบว่า จำนวนผู้สมัครเข้าเรียนรวมทั้งหมดทั่วประเทศลดลงถึงเกือบครึ่งหนึ่ง หรือลดลงเกือบ 50% เหลือเพียง 1,403 คน ซึ่งสาเหตุใหญ่น่าจะเป็นผลมาจากการขึ้นค่าเรียนจากเทอมละ 6,000 บาท เป็น 9,000 บาท (ซึ่งถือว่าเป็นการขึ้นค่าเรียนแบบก้าวกระโดดมาก) และจังหวัด / พื้นที่ ๆ ยังคงไม่มีผู้เรียนทั้งในช่วงปี พ.ศ. 2554–2555 ก็คือ กำแพงเพชร สุโขทัย นครสวรรค์ ปากช่อง ในขณะที่ศูนย์การเรียนรู้ของจังหวัดที่เคยมีผู้เรียนในปี พ.ศ. 2554 แต่พอถึงปี 2555 หายไปหมดหรือไม่มีผู้เรียนเหลือเลยแม้แต่คนเดียว ก็คือ เชียงราย น่าน–แพร่ แม่ฮ่องสอน ขอนแก่น ศรีสะเกษ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และชุมพร

นอกจากนี้ ก็มีศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดที่เดิมในปี พ.ศ. 2554 ไม่มีผู้เรียนเลย แต่พอมาปี 2555 กลับมีผู้เรียนเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ได้แก่ สุรินทร์ ตาก ระยอง สำหรับจังหวัดชัยนาทก็มีความน่าสนใจตรงที่จำนวนผู้เข้าเรียนในปี พ.ศ. 2555 สูงกว่าในปี 2554 เป็นอย่างมาก รวมถึงสระบุรี ร้อยเอ็ด และสมุทรสงคราม แต่สำหรับสมุทรสงครามเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย หรือเดิมมีจำนวนผู้เรียน 14 คน ในปี พ.ศ. 2554 เพิ่มเป็น 18 คน ในปี พ.ศ. 2555

สำหรับ**ศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดอื่น ๆ พบว่า ก็มีผู้เรียนลดลงทุกจังหวัด และมีข้อน่าสังเกตด้วยว่าเป็นการลดลงฮวบในเกือบทุกจังหวัด** ยกตัวอย่างเช่น จังหวัดอุตรดิตถ์ ลดลงจาก 249 คน เหลือ 38 คน พะเยา จาก 160 คน เหลือเพียง 13 คน เชียงใหม่ จาก 100 คน เหลือเพียง 41 คน ลำปาง จาก 83 คน เหลือเพียง 13 คน พิษณุโลกก็เช่นกัน จาก 151 คน เหลือเพียง 52 คน ขณะที่ทางภาคอีสาน ก็ลดลงทุกจังหวัดเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น หนองคาย–บึงกาฬ จาก 135 คน เหลือเพียง 8 คน สกลนคร–กาฬสินธุ์ จาก 149 คน เหลือเพียง 48 คน อุบลราชธานี จาก 142 คน เหลือเพียง 31 คน ขณะที่ชัยภูมิ จาก 102 คน เหลือเพียง 39 คน และศรีสะเกษ จาก 123 คน เหลือ 0 คน

สำหรับ**จังหวัดที่ไม่มีผู้เรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ก็คือ ขอนแก่น และได้มีการปิดศูนย์ไปเลย** เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในศูนย์ ฯ และไม่สามารถจัดการหรือแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนได้ จึงมีมติให้ปิดศูนย์นี้ไปเลย ในขณะที่จังหวัดที่ไม่มีผู้เรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 และได้ปิดไปอีกศูนย์หนึ่งคือ จังหวัดจันทบุรี สำหรับจังหวัดที่ไม่มีผู้เรียนเลยในปี พ.ศ. 2555 ควบปี พ.ศ. 2556 แต่กลับมามีจำนวนผู้เรียนอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2557 คือ ศูนย์การเรียนรู้ที่จังหวัดเชียงราย (โปรดดูตาราง 4–1 ประกอบด้วย)

เมื่อพิจารณาจำนวนผู้สำเร็จการศึกษารวมทั้งหมด 5 ปี (พ.ศ. 2553–2557) พบว่า ศูนย์การเรียนรู้จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาสูงที่สุด (จำนวนรวม 348 คน) เมื่อเปรียบเทียบกับศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดอื่น ๆ ทั้งหมดอีก 35 จังหวัด รองลงมาคือ ศูนย์การเรียนรู้ที่ จ.พิษณุโลก มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน 266 คน ตามด้วยสุราษฎร์ธานี เชียงใหม่ อุทัยธานี และชัยนาท (จำนวน 257, 254, 253, และ 232 คน ตามลำดับ) สำหรับ**ศูนย์การเรียนรู้ที่มีจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาต่ำที่สุดหรือน้อยที่สุดในช่วงเวลา 5 ปี** (พ.ศ. 2553–2557) 5 ลำดับสุดท้าย คือ ศูนย์การเรียนรู้ที่จังหวัด / พื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้คือ กำแพงเพชร ปากช่อง สุโขทัย จันทบุรี และสมุทรสงคราม โดยมีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน 21, 30, 77, 82 และ 95 คน ตามลำดับ

ตาราง 4-1

จำนวนผู้เข้าเรียนและสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2553–2557 จำแนกตามศูนย์การเรียนรู้

ศรป. / ศปจ.	2553		2554		2555		2556		2557		รวม	
	เข้า	จบ	เข้า	จบ	เข้า	จบ	เข้า	จบ	เข้า	จบ	เข้า	จบ
ศรป. สมุทรสงคราม	26	26	14	14	18	18	17	17	20	20	95	95
ศปจ. พะเยา			160	160	13	13	28	27	0	0	201	200
ศปจ. เชียงราย			86	84	0	0	0	0	12	12	98	96
ศปจ. น่าน–แพร่			72	71	0	0	15	15	24	16	111	102
ศปจ. แม่ฮ่องสอน			78	78	0	0	9	9	20	20	107	107
ศรป. เชียงใหม่			100	100	41	41	74	74	39	39	254	254
ศปจ. ลำปาง			83	78	13	13	0	0	18	14	114	105
ศปจ. พิษณุโลก			151	147	52	52	10	10	57	57	270	266
ศปจ. อุตรดิตถ์			249	222	38	66	29	28	32	32	348	348
ศรป. อุดรธานี			86	86	36	36	18	17	20	20	160	159
ศปจ. หนองคาย–บึงกาฬ			135	125	8	8	9	8	1	1	153	142
ศปจ. สกลนคร–กาฬสินธุ์			149	119	48	44	17	15	12	9	226	187
ศปจ. ขอนแก่น			120	117	0	0	0	0	0	0	120	117
ศปจ. เลย			62	56	35	35	18	18	13	13	128	122
ศรป. ศรีสะเกษ			123	120	0	0	0	0	15	15	138	135
ศปจ. บุรีรัมย์			86	75	52	46	16	14	1	1	155	136
ศรป. ชัยภูมิ			102	101	39	38	0	0	7	7	148	146
ศปจ. อุบลราชธานี			142	142	31	29	10	8	13	12	196	191
ศปจ. นครราชสีมา			86	76	89	86	47	45	0	0	222	207
ศปจ. อุทัยธานี			151	150	86	83	20	20	0	0	257	253
ศปจ. จันทบุรี			55	55	27	27	0	0	0	0	82	82
ศรป. สุราษฎร์ธานี			151	151	0	0	54	54	53	52	258	257
ศปจ. นครศรีธรรมราช			155	150	0	0	19	19	27	25	201	194
ศรป. สงขลา			132	125	51	43	25	22	0	0	208	190
ศปจ. ชุมพร			69	69	0	0	16	12	28	27	113	108
ศปจ. สุรินทร์			0	0	110	95	37	31	24	23	171	149
ศรป. มหาสารคาม			33	30	45	43	40	38	35	35	153	146
ศปจ. ตาก			0	0	93	81	20	20	12	2	125	103
ศปจ. สระบุรี			24	24	112	98	22	22	30	26	188	170
ศปจ. ร้อยเอ็ด			57	55	104	83	47	44	53	49	261	231
ศปจ. กำแพงเพชร			0	0	0	0	22	21	0	0	22	21
ศปจ. ระยอง			0	0	144	121	1	1	0	0	145	122
ศปจ. ชัยนาท			48	44	118	104	62	62	22	22	250	232
ศรป. สุโขทัย			0	0	0	0	37	37	40	40	77	77
ศรป. นครสวรรค์			0	0	0	0	57	55	77	73	134	128
ศปจ. ปากช่อง			0	0	0	0	13	12	18	18	31	30
รวม	**26**	**26**	**2,959**	**2,824**	**1,403**	**1,303**	**809**	**775**	**723**	**680**	**5,920**	**5,608**

สำหรับด้านสาขาวิชา พบว่า ในช่วงแรก ๆ มีสาขาวิชาต่าง ๆ จำนวน 3-4 สาขา[42] ซึ่งเท่าที่วิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอหลักสูตรและสาขาวิชาต่าง ๆ ดังกล่าวต่อสังคม ก็มีเหตุผลที่สอดคล้องกับปรัชญาและแนวคิดของสถาบันและปัญหาสำคัญ ๆ ของประเทศ เพราะพบว่า เป็นการจัดหลักสูตรและสาขาวิชาที่มีความเกี่ยวข้องกับความสนใจและบริบทของผู้เรียนและความต้องการในการตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนฐานราก ที่ต้องการบัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถในเชิงบูรณาการ ทางด้านเศรษฐกิจ, สังคม-วัฒนธรรม, การเมือง, เทคโนโลยี, สุขภาพ, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **"ความรู้ที่เป็นรูปธรรม จับต้องได้ ปฏิบัติการได้ ใช้การได้หรือเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต"** (praxis) เช่น การรู้จักตนเอง การวางเป้าหมายและแผนชีวิต การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การจัดทำวิสาหกิจชุมชน การจัดการกองทุน / กลุ่มออมทรัพย์ / สวัสดิการ การสร้างเครือข่าย และภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น

แต่จากข้อมูลที่ได้รับมาจากการพูดคุยสนทนากับบัณฑิตและนักศึกษาหรือผู้เรียน ก็พบเช่นกันว่า ถ้าเรียนหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น รู้สึกว่าจะได้รับความรู้ที่มีความครอบคลุมมากกว่าการเรียนในสาขาอื่น ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงมากเกินไป เช่น เรื่องการเกษตร หรือเรื่องสุขภาพ ซึ่งหลายท่านมองว่าหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มีความน่าสนใจมากกว่า ทำให้รู้หลายเรื่อง สามารถทำงานได้หลายอย่าง แต่ก็มีเสียงสะท้อนจากบางส่วนถึงความเสียดายในหลักสูตรการจัดการการเกษตรยั่งยืน เพราะมองว่าประเทศไทยยังมีความต้องการบุคลากรด้านนี้ เพราะการเกษตร หมายถึงอาหาร ที่ทุกคนยังต้องการหรือจำเป็นต้องบริโภค ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยมีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองและชาวโลกหรือการเป็นครัวของโลก และบางส่วนมองว่า ควรให้ความสำคัญกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง หรือบางพื้นที่มองว่า ควรเปิดหรือรื้อฟื้นหลักสูตรการจัดการการเกษตรยั่งยืนขึ้นมาใหม่ เพราะคนจำนวนไม่น้อยยังถามถึงหลักสูตรนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ การจัดหลักสูตรต่าง ๆ ในช่วงแรก ๆ ยังสอดคล้องกับศักยภาพและความสามารถของทีมงานหรือทีมคณาจารย์หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมีทั้งบุคลากรที่มีความสนใจ ความเชี่ยวชาญหรือชำนาญการในด้านการพัฒนาชุมชน, การเกษตรแบบยั่งยืน และการจัดการสุขภาพชุมชน ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2558 จึงยุบรวมเหลือเพียงสาขาวิชาหรือหลักสูตรเดียว คือ **"หลักสูตรการพัฒนาชีวิตและชุมชนแบบบูรณาการ"** ซึ่ง สรพ. เรียกว่าหลักสูตรปรับปรุง แต่ยังคงไว้ซึ่งวิชาเอกหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือที่หลักสูตรนี้เรียกว่า **"กลุ่มวิชาการ"** ประกอบด้วยกลุ่มวิชาการการพัฒนาท้องถิ่น กลุ่มวิชาการการจัดการเกษตรยั่งยืน กลุ่มวิชาการการจัดการสุขภาพชุมชน กลุ่มวิชาการยุติธรรมชุมชน และกลุ่มวิชาการจัดการพลังงานและสิ่งแวดล้อมชุมชน[43] และได้เริ่มใช้หลักสูตรปรับปรุงปี 2558 นี้ในการเปิดเรียนหรือรับนักศึกษาในปีการศึกษา 2559 สำหรับการยุบรวมส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากมีจำนวนผู้เรียนลดลง ประกอบกับต้นทุนการบริหารจัดการสูง และเนื่องจากการเข้ามาประเมินของ สกอ. ด้วย ที่ระบุว่า มหาวิทยาลัยชีวิตมีจำนวนหลักสูตรมากเกินไป ในขณะที่บุคลากรหรือจำนวนอาจารย์และปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ มีน้อย หรือไม่ได้สัดส่วนกับจำนวนหลักสูตรและจำนวนผู้เรียน ซึ่ง

[42] สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น, สาขาการจัดการการเกษตรยั่งยืน และสาขาการจัดการสุขภาพชุมชน

[43] ข้อมูลจากเว็บไซต์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

สกอ. มองว่า จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้[44]

ในลำดับสุดท้ายของส่วนที่ว่าด้วย **"ผลผลิต"** (outputs) นี้ จะเป็นการนำเสนอจำนวนและร้อยละของผู้ที่สำเร็จการศึกษาและไม่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต แต่เฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2553–2557 เท่านั้น (เพราะได้รับข้อมูลจากหัวหน้าฝ่ายทะเบียนและประเมินผล สรพ. มาเพียงเท่านี้) ซึ่ง ณ ที่นี้ได้ทำการวิเคราะห์ว่า จำนวนและร้อยละของผู้สำเร็จการศึกษาและไม่สำเร็จการศึกษาในแต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกันมากน้อยแค่ไหน และเป็นการนำเสนอผู้สำเร็จการศึกษาหรือบัณฑิตระดับปริญญาตรี ในช่วงปี พ.ศ. 2553–2557 จำแนกตามเพศ วัย / กลุ่มอายุ สาขาที่จบ ปีที่จบ รวมทั้งจำนวนผู้เข้าเรียนและผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโทด้วย ซึ่งมีข้อมูลผู้เข้าเรียนระดับปริญญาโทในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2555–2560 และข้อมูลผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทระหว่างปี พ.ศ. 2557–2559 (โปรดดูตาราง และ แผนภาพ หน้า 137–138)

จากตาราง 4–2 จะเห็นได้ว่า จำนวนผู้เข้าศึกษาในแต่ละปีมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2553 และปี พ.ศ. 2554 เพราะในปี พ.ศ. 2553 มีเพียง 26 คน แต่พอมาปี 2554 เพิ่มขึ้นเป็น 2,959 คน และพอปี 2555 กลับลดลงฮวบเหลือครึ่งหนึ่งของปี 2554 และมีผู้เข้าเรียนลดลงไปเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 จนถึงปี 2557 และเมื่อพิจารณาจำนวนและร้อยละของผู้สำเร็จการศึกษาในแต่ละปี ในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่า สัดส่วนของผู้ไม่สำเร็จการศึกษาสูงที่สุดในรุ่นที่เข้าเรียนปีการศึกษา 2555 หรือสูงถึงร้อยละ 7.1 แต่เมื่อพิจารณาภาพรวมของทั้ง 5 ปีแล้ว พบว่า จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาทั้งหมดเท่ากับ 5,608 คน จากจำนวนผู้เข้าเรียนทั้งหมด 5,920 คน คิดเป็นร้อยละ 94.7 ของผู้เข้าเรียนทั้งหมด หรือมีเพียงร้อยละ 5.3 ที่ไม่สำเร็จการศึกษา (โปรดดูแผนภาพ 4–1) ซึ่งถือว่าเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างต่ำ ดังนั้น ในแง่ของผลผลิตก็นับว่าสามารถดำเนินการได้ในระดับดีหรือได้ผล เมื่อวัดจากปริมาณผู้เข้าเรียนและผู้สำเร็จการศึกษา

สำหรับ**เพศ**ของผู้สำเร็จการศึกษาหรือบัณฑิตของ ม.ชีวิต ในช่วงปีการศึกษา 2553–2557 นั้น พบว่า มีสัดส่วนเพศชายมากกว่าเพศหญิง (ร้อยละ 53 ต่อร้อยละ 47)

สำหรับ**ช่วงอายุ**ของบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2553–2557 นั้น พบว่า อยู่ในช่วงอายุ 41–50 ปี หรือวัยกลางคนตอนกลางมากที่สุด ทั้งชายและหญิง รองลงมา คือ ช่วงอายุ 31–40 ปี คือ วัยกลางคนตอนต้น ทั้งชายและหญิง และอันดับสาม คือ ผู้สำเร็จการศึกษาที่อยู่ในช่วงอายุ 51–60 ปี หรือวัยกลางคนตอนปลาย

จากแผนภาพ 4–5 เมื่อพิจารณาช่วงวัยของบัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต อาจได้ว่า **ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 90 คือ ผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน** (working age) ขณะที่สัดส่วนของผู้อยู่ในช่วงวัยรุ่นมีเพียงร้อยละ 6 และผู้ที่อยู่ในช่วงวัยสูงอายุมีเพียงร้อยละ 4

จากแผนภาพ 4–6 **ผู้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต จำแนกตามสาขาวิชาต่าง ๆ** ในช่วงปี พ.ศ. 2553–2557 พบว่า ส่วนใหญ่จบสาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น หรือคิดเป็นร้อยละ 84 ขณะที่ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรการจัดการสุขภาพชุมชน มีเพียงร้อยละ 13 และผู้สำเร็จการศึกษาจากหลักสูตรหรือสาขาการจัดการเกษตรยั่งยืน มีน้อยที่สุด หรือมีเพียงร้อยละ 3 ซึ่งสาเหตุหลักเป็นเพราะได้มีการยุบหลักสูตรนี้ไปตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2558 ที่มีการปรับปรุงหลักสูตรประกอบกับมีผู้สนใจเรียนหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อ

[44] อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ อาจมีความจำเป็นต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลนี้กับเอกสารการประเมินผลของ สกอ. ลงวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2560 ประกอบด้วย

การพัฒนาท้องถิ่นมากกว่า เพราะเป็นหลักสูตรที่กว้างกว่า ได้เรียนในเรื่อง / ประเด็นต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายกว่า มีความครอบคลุมในสิ่งที่ควรรู้มากกว่า สามารถหางานทำได้ง่ายกว่า ในกรณีที่ต้องการทำงานกับองค์กรภาครัฐหรือองค์กรอื่น ๆ และอันที่จริงหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ก็ยังคงมีเนื้อหาสาระหรือโอกาสในการเรียนเกี่ยวกับการเกษตร หรือได้ดูงานด้านการเกษตรอยู่ด้วย ถึงแม้อาจจะไม่เข้มข้นเท่ากับเรียนในหลักสูตรด้านการจัดการเกษตรยั่งยืนโดยตรงก็ตาม (สำหรับผู้ที่สนใจด้านการเกษตร) แต่เมื่อเปรียบเทียบแล้ว การเรียนในหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ทำให้ได้เปรียบมากกว่า (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพผู้เรียนและบัณฑิตจำนวนมาก)

จากตาราง 4-3 จำนวนผู้เข้าเรียนระดับปริญญาโท ในระหว่างปี พ.ศ. 2555-2560 พบว่า มีจำนวนผู้เข้าเรียนที่แตกต่างกันค่อนข้างมากในแต่ละปี สำหรับในปี พ.ศ. 2555 มีผู้เข้าเรียนจำนวนสูงถึง 91 คน ในขณะที่ปี พ.ศ. 2556 ลดลงเหลือเพียง 49 คน หรือลดลงไปประมาณครึ่งหนึ่ง แต่พอมาปี พ.ศ. 2557 ก็เพิ่มขึ้นอีกครั้งเป็นจำนวน 78 คน และต่อมาในปี พ.ศ. 2558 ลดลงเหลือ 40 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2559 มีเพียงจำนวน 13 คน แต่ในปี พ.ศ. 2560 เพิ่มขึ้นเป็น 30 คน รวมจำนวนผู้เข้าเรียนในระดับปริญญาโทที่ ม.ชีวิต ในช่วงปี พ.ศ. 2555-2560 ทั้งหมดจำนวน 301 คน แต่เมื่อพิจารณาจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในช่วงปี 2557-2559 รวมแล้วมีเพียง 69 คน หรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 22.9 ของจำนวนผู้สมัครเรียนทั้งหมดในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ทั้งนี้ยังไม่มีตัวเลขผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทในปี พ.ศ. 2560

สำหรับปีที่มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทสูงที่สุดคือปี พ.ศ. 2558 มีจำนวน 29 คน ขณะที่รองลงมาคือในปี พ.ศ. 2557 มีจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท 21 คน และต่ำสุดคือปี พ.ศ. 2559 มีเพียง 19 คน ซึ่งปัจจัยสำคัญของการสำเร็จหรือไม่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท น่าจะมาจากหลายปัจจัย-องค์ประกอบ แต่จากการฟังเสียงสะท้อนจากผู้เรียนจำนวนหนึ่งในช่วงระหว่างการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ พบว่า ต้องใช้เวลาและความรู้ความสามารถในช่วงของการทำวิทยานิพนธ์ บางส่วนไม่สามารถบริหารจัดการเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ได้อย่างพอเพียง เพราะส่วนใหญ่มีอายุมากแล้ว และต้องทำงานไปด้วย ทำให้มีเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ค่อนข้างน้อย ประกอบกับเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก หรือไม่มีความถนัดในการเรียบเรียงความคิดและการเขียน และบางส่วนแจ้งว่า ยังหาหัวข้อในการทำวิทยานิพนธ์ไม่ได้ เป็นต้น

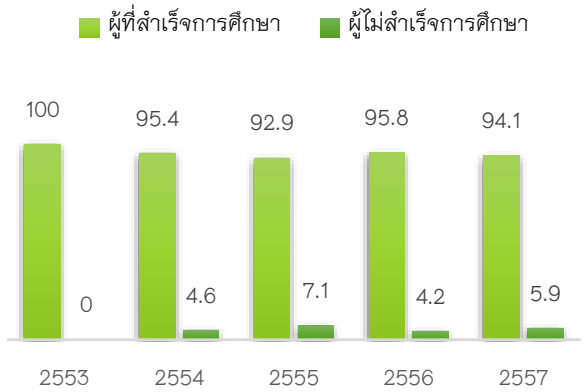

ผลผลิต (Outputs)

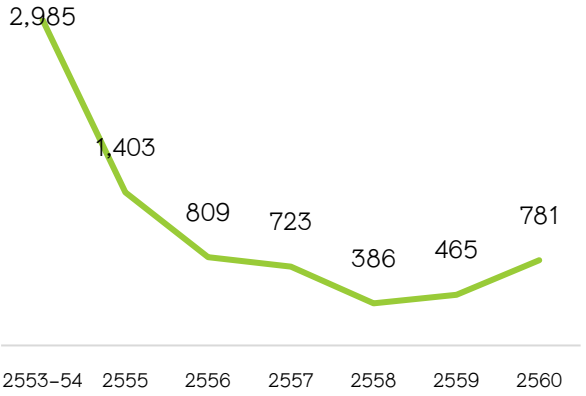
ตาราง 4-2
จำนวนและร้อยละผู้เข้าศึกษา ผู้สำเร็จและไม่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ปี 2553–2557

ปีที่รับเข้า	จำนวนนักศึกษาที่รับเข้า	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา	ร้อยละ	ผู้ไม่สำเร็จการศึกษา	ร้อยละ
2553	26	26	100.0	0	0
2554	2,959	2,824	95.4	135	4.6
2555	1,403	1,303	92.9	100	7.1
2556	809	775	95.8	34	4.2
2557	723	680	94.1	43	5.9
รวม	**5,920**	**5,608**	**94.7**	**312**	**5.3**

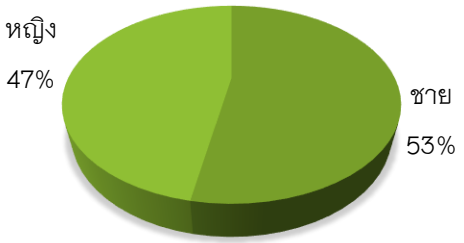
แผนภาพ 4-1
ร้อยละการสำเร็จการศึกษาและไม่สำเร็จการศึกษา
ปี พ.ศ. 2553–2557

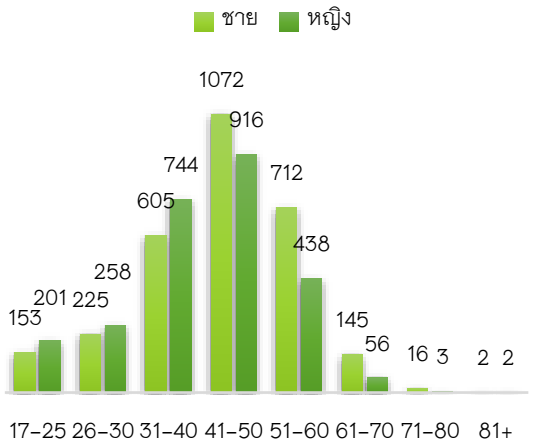
แผนภาพ 4-2
แนวโน้มจำนวนนักศึกษาที่รับเข้า
ในช่วงปี พ.ศ. 2553 – 2560

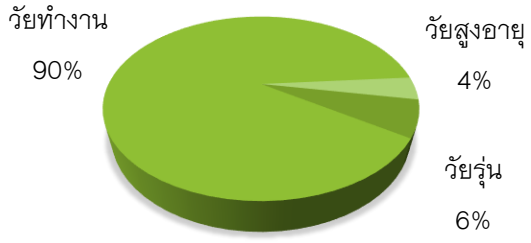
แผนภาพ 4-3
ข้อมูลทั่วไปของผู้สำเร็จการศึกษาหรือบัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิต ปี 2553–2557 จำแนกตามเพศ

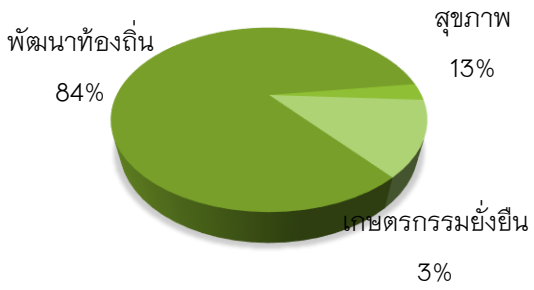
แผนภาพ 4-4
บัณฑิต ม.ชีวิต ตั้งแต่ปี 2553–2557
จำแนกตามเพศ และกลุ่มอายุ (อายุที่จบการศึกษา)

แผนภาพ 4-5
ร้อยละบัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิตในช่วงวัยต่าง ๆ

แผนภาพ 4-6
ร้อยละบัณฑิต ปี พ.ศ. 2553-2557
ที่จบในแต่ละสาขาวิชา

ตาราง 4-3
จำนวนนักศึกษาหรือผู้เข้าเรียนระดับปริญญาโท
หลักสูตรการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปี พ.ศ.2555-2560

ปีการศึกษา	จำนวน
2555	91
2556	49
2557	78
2558	40
2559	13
2560	30
รวม	**301**

ตาราง 4-4
จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาโท
ที่สำเร็จการศึกษาในช่วงปี 2557-2559

ปีการศึกษา	จำนวน
2557	21
2558	29
2559	19
รวม	**69**

สำหรับในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอผลลัพธ์และผลกระทบของการจัดการศึกษาทางเลือกในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนและสังคมไทย ซึ่งพบว่าได้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้นในหลาย ๆ ระดับ โดยเฉพาะในระดับปัจเจกบุคคล และบางส่วนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัว แต่สำหรับในระดับกลุ่ม / องค์กร และระดับชุมชน / สังคมนั้น พบว่า มีประมาณ 40 กว่าราย ที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน และระดับสังคมได้

4) ผลลัพธ์/ผลสัมฤทธิ์/ผลกระทบ (Outcomes and Impacts)

บทนำ การนำเสนอผลลัพธ์หรือผลสัมฤทธิ์และผลกระทบ ณ ที่นี้ เดิมตั้งใจจะนำเสนอในรูปของบทวิเคราะห์กรณีศึกษา (case study analysis) ของกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญทั้ง 3 กลุ่ม คือ บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษา นักศึกษาหรือผู้เรียนในปัจจุบัน และอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาการเขียนรายงานของโครงการนี้ ดังนั้น ในรายงานเล่มนี้ จึงจะนำเสนอบทวิเคราะห์หรือรายละเอียดของกรณีศึกษาเฉพาะกลุ่มบัณฑิตจำนวนหนึ่ง สำหรับกลุ่มที่เป็นนักศึกษาหรือผู้เรียนในปัจจุบัน จะนำเสนอในรูปตารางสรุปความสามารถและศักยภาพโดดเด่นที่เกิดขึ้น ภายหลังจากมาเรียนที่ ม.ชีวิต และกลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกคาดหวังให้สอนในสิ่งที่ทำ และทำในสิ่งที่สอน ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้มีโอกาสพบปะสนทนาและเยี่ยมบ้านรวมถึงพื้นที่ปฏิบัติงานในชุมชนของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลงานและมีการปฏิบัติการต่าง ๆ ที่สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการผลักดันการเรียนรู้หรือสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับผู้เรียนได้ดีจำนวนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นการนำเสนอในรูปตารางสรุปเช่นกัน โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มเป้าหมายดังนี้คือ

1) ผู้สำเร็จการศึกษาหรือบัณฑิตที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งกระบวนทัศน์ วิธีคิด วิธีมอง พฤติกรรม การกระทำ ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและบุคคลอื่น เช่น คนในชุมชน และสุขภาพฯลฯ หรืออาจกล่าวได้ว่า การเรียน ม.ชีวิต ทำให้มีศักยภาพ–ความสามารถด้านต่าง ๆ และ/หรือ มีผลงานมีบทบาทโดดเด่นในด้านต่าง ๆ ในชุมชน โดยเฉพาะบทบาทที่เรียกว่า “การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน” หรือการขับเคลื่อนงานในชุมชนในมิติต่าง ๆ

2) นักศึกษาปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองและบทบาทในด้านต่าง ๆ ในระดับกลุ่ม/องค์กร/ชุมชนเช่นกัน (แต่สำหรับกรณีนี้ จะเป็นการนำเสนอในรูปของกรณีศึกษาโดยย่อและตารางสรุป เพราะเวลาในการเขียนอธิบายรายละเอียดของแต่ละกรณีมีไม่เพียงพอ ดังได้กล่าวอธิบายไว้ข้างต้น)

3) อาจารย์/ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จำนวนหนึ่งที่มีผลงานที่มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจเรื่อง “การสอนในสิ่งที่ทำ ทำในสิ่งที่สอน” รวมถึงอาจารย์/ผู้สอน/ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้บางท่านที่เป็นนักนวัตกรรม นักขับเคลื่อน นักผลักดันการก่อเกิดองค์กรที่สำคัญ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับนักศึกษา/บัณฑิตและชุมชน ซึ่งกรณีศึกษาทั้งหมดนี้ ได้รับการคัดเลือกมาจากฐานข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับบัณฑิต นักศึกษา และอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีศักยภาพอีกจำนวนหนึ่ง แต่เป็นศักยภาพในระดับที่ไม่เท่ากับกลุ่มที่ได้รับการคัดเลือกมานำเสนอ ณ ที่นี้ ซึ่งจะนำข้อมูลของกลุ่มนี้มาผนวกไว้ในรูปของตารางสรุปการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้น ทั้งด้านความเหมือนและความแตกต่าง และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตนเองและการมีบทบาทในชุมชนด้วยเช่นกัน แต่เป็นการนำเสนอในรูปตารางสรุปอีกเช่นกัน

นอกจากนี้ เดิมวางแผนไว้ว่าจะทำการผนวกผลการวิเคราะห์ชุมชนบางแห่ง ที่เป็นการสะท้อนสภาวะของชุมชนในภาวการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่บุคลากรของ ม.ชีวิต ควรให้ความสำคัญหรือเป็นการนำเสนอเพื่อใช้เป็นกรณีตัวอย่างในการทำงานเชิงการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนในอนาคต โดยเฉพาะข้อมูลจุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชน ที่อยู่บนฐานของการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้นำชุมชนและชาวบ้านบางส่วนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ๆ เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวไปสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างความร่วมมือกับชุมชนในการสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งหรือเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หรือสามารถสร้างผลสะเทือน หรือการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบเชิงบวกได้จริง (positive impacts) ตามที่ ม.ชีวิต ต้องการ ซึ่งจะต้องเป็นการสนับสนุนหรือเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในแนวราบและต้องอาศัย

การวิจัยและการจัดการความรู้เข้ามาช่วย ซึ่งตรงนี้ยังเป็นข้ออ่อนของ ม.ชีวิต เพราะบุคลากรส่วนใหญ่ยังไม่สามารถทำการวิจัยได้ ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยแบบใดหรือแนวไหนก็ตาม แต่เนื่องจากเวลาในการทำงานวิจัยครั้งนี้มีไม่มากนัก แต่มีข้อมูลจำนวนมาก หลากหลายประเภท หลายระดับ หลายมิติ จึงจำเป็นต้องนำข้อมูลในส่วนของการวิเคราะห์ชุมชนนี้ไปไว้ในการทำงานร่วมกันในโอกาสต่อไป หรืออาจสานต่องานตรงนี้ภายหลังจากสิ้นสุดระยะเวลาการทำงานของโครงการนี้แล้ว

นอกจากนี้ ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ทีมวิจัย ยังพบด้วยว่า มีเครือข่ายบุคคล นักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน/ปราชญ์ชุมชน ที่มีศักยภาพ ที่สามารถร่วมกันสร้างผลกระทบอย่างต่อเนื่องได้ในระดับหนึ่ง เพียงแต่ที่ผ่านมา เรายังไม่ได้มีกระบวนการในการสนับสนุนเรื่องนี้ หรือไม่ได้มีการศึกษาวิจัย หรือรวบรวมศักยภาพต่าง ๆ ไว้อย่างเป็นระบบ อย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นกรณีของเฮือนหาดคำรีสอร์ท ที่หนองคาย[45] ซึ่งอันที่จริง ม.ชีวิต และ/หรือ ศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ ควรจะสามารถร่วมสร้างผลกระทบในชุมชนร่วมกับเจ้าของรีสอร์ทดังกล่าวได้ในระดับสูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน บนฐานของการผลิตอาหารจากผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ทั้ง ๆ ที่องค์กรธุรกิจนี้มีทุน มีความตั้งใจที่ดี มีความประสงค์ที่จะส่งเสริมการจ้างงาน/การทำงานร่วมกับชุมชน มีเครือข่ายกับภาคธุรกิจ และที่สำคัญมีความสนใจและเข้าใจแนวทางการสร้างการเรียนรู้หรือแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต หรือกรณีของโรงเรียนชาวนา และชุมชนที่จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจในการสร้างการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านการทำนาที่ถูกต้อง ได้ผลอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่เปลืองเวลาและทรัพยากรหรือไม่ต้องลงทุนมาก และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อสร้างฐานการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจชุมชนของจังหวัดนี้ ที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง หรือ กรณีของคุณลำยอง สอนโต เจ้าของโรงงานเครื่องจักรกลบุญยวง ที่จังหวัดสุโขทัย ที่ ม.ชีวิต สามารถร่วมมือกันในการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจและระบบต่าง ๆ ของชุมชนที่อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น ซึ่งอันที่จริงนั้น เครือข่ายในระดับต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่ไม่น้อย ซึ่งรอวันเวลาที่จะมีการศึกษาเชิงลึก ให้มีความครอบคลุม ประมวลภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่ได้อย่างครบถ้วน และมาประสานเชื่อมโยงกัน มีการขับเคลื่อนหรือหนุนเสริมในด้านต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อสร้างผลกระทบเชิงบวก (positive impacts) ต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนฐานรากในมิติต่าง ๆ บนฐานของงานวิชาการหรืองานวิจัยที่สอดคล้องกับความเป็นจริง เพื่อทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้จริง

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ที่ได้นำกรณีศึกษาบางกรณีมานำเสนอไว้แล้ว ดังเช่น กรณีของคุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย ประธานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวตำบลบ้านผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม, กรณีของคุณอำภา ธวัชวิฑูร ผู้ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้หญ้าแพรกสาละวิน ซึ่งเป็นโรงเรียนทางเลือกสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงที่ตำบลแม่สามแลบ อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน **และกรณีอื่น ๆ อีกหลายกรณี แต่ทั้งหมดนี้ ก็ยังคงเป็นเพียงการนำเสนอที่**

[45] เจ้าของรีสอร์ทเป็นนักศึกษาของ ม.ชีวิต ซึ่งเป็นผู้ที่สนใจแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เป็นอย่างมาก และต้องการส่งเสริมให้ชุมชนที่รีสอร์ทตั้งอยู่ได้รับประโยชน์ต่าง ๆ จากการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมด้านอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชน (ซึ่งตรงตามที่ ม.ชีวิต ต้องการหรืออยากเห็น) เช่น การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ และนำผลผลิต/ผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย หรือเป็นผู้รับซื้อผลิตภัณฑ์ที่ทางรีสอร์ทส่งเสริมให้พัฒนาขึ้น แต่ทางรีสอร์ทไม่มีความเชี่ยวชาญในการทำกระบวนการในชุมชน และต้องการการสนับสนุน การเชื่อมประสานจากอาจารย์ ม.ชีวิต ในพื้นที่ในด้านนี้ แต่ที่ผ่านมาทางรีสอร์ทยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากศูนย์การเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่ จังหวัดหนองคาย ทำให้ความร่วมมือกันในการส่งเสริมศักยภาพและความสามารถของชุมชน หรือการร่วมกันทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยเฉพาะในเรื่องอาชีพจึงยังไม่เกิดขึ้น

มุ่งเน้นการวิเคราะห์ไปที่ตัวบุคคล (individual-focused analysis) (โดยเฉพาะกรณีที่เป็นนักศึกษาและบัณฑิต) เพื่อสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ที่มีความเชื่อมโยงกับภารกิจการงานหรือบทบาทที่ทำ และมุมมองต่าง ๆ ต่อ ม.ชีวิต และต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนและสังคมของนักศึกษาและบัณฑิตเหล่านี้เท่านั้น ยังไม่ใช่การวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นไปที่การทำความเข้าใจรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในระดับองค์กร (organizational-focused analysis) หรือ ระดับชุมชน (community-focused analysis) หรือ ระดับเครือข่าย (network-focused analysis) เพราะในหลาย ๆ กรณี ยังมีข้อมูลหรือรายละเอียดต่าง ๆ ไม่มากพอที่จะทำการวิเคราะห์เชิงลึกในระดับต่าง ๆ เหล่านั้นได้ เนื่องจากระยะเวลาในการเก็บข้อมูลมีจำกัด ทำให้ไม่สามารถสอบทานข้อมูลเชิงกว้างและเชิงลึกที่เกี่ยวกับจำนวนผู้รับประโยชน์จำนวนมากได้ เพราะนักศึกษา/ผู้เรียน โดยเฉพาะบัณฑิตบางท่าน มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ องค์กรอื่น ๆ ชุมชนอื่น ๆ จำนวนมาก และที่สำคัญคือ ยังมีข้อมูลในระดับเครือข่าย ที่ต้องใช้เวลาในการศึกษาวิจัยหรือการเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวนมาก[46] และต้องเป็นการศึกษาทั้งแบบเชิงสำรวจและแบบเจาะลึกกรณีศึกษาประเภทต่าง ๆ ด้วย จึงจะสามารถสรุปผลกระทบ (impacts) ในแง่ของการมีส่วนหรือเป็นส่วนหนึ่ง (contribution) ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ จะให้ข้อเสนอแนะไว้ในรายงานการศึกษาวิจัยครั้งนี้ด้วยว่า ควรมีการดำเนินการศึกษาวิจัยในเรื่องใด หรือควรจะต้องสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยกรณีไหน พื้นที่ไหนเป็นกรณีพิเศษเพิ่มเติมอีกบ้าง

นอกจากนี้ ก็ยังมีกรณีของบัณฑิตที่ชื่อ คุณวิชัย ชัยนุมาศ จากศูนย์การเรียนรู้ที่ ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่อาศัยอยู่ที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่สำคัญและน่าสนใจมาก ซึ่งเป็นอีกหนึ่งบริบทที่มีความแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เพราะเป็นกรณีของการทำธุรกิจขนาดเล็ก แต่สามารถปรับเปลี่ยนให้สามารถสร้างผลผลิตและผลกำไรได้มากขึ้น สามารถปลดหนี้สินได้ตั้งแต่ปีแรกที่มาเรียน และบัณฑิตท่านนี้ยังมีบทบาทด้านต่าง ๆ ในชุมชนของตนอีกด้วย หรือกรณีของคุณสินชัย วงศ์จินดา ผู้จัดการวิสาหกิจชุมชนยางพารา ตำบลพรุพี อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่มีบทบาทในการผลักดันและจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนยางพารา เพื่อแก้ไขปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง และยังสามารถนำงบประมาณส่วนหนึ่งของรัฐหรือจาก “กองทุนการแก้ไขปัญหายางพาราแบบครบวงจร” ที่มีงบประมาณจำนวนมาก แต่ยังมีการนำมาใช้ได้น้อย เพราะประชาชนหรือกลุ่ม-องค์กรต่าง ๆ ส่วนใหญ่ไม่สามารถดำเนินการตามหลักการและหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ได้ แต่คุณสินชัย วงศ์จินดา มีศักยภาพและความสามารถในการนำเงินส่วนหนึ่งมาหนุนช่วยในการจัดตั้งองค์กรของผู้ผลิต ซึ่งเป็นกรณีที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างมากเช่นกัน เพราะมีจำนวนสมาชิกหรือผู้รับประโยชน์ในชุมชนจำนวนมาก นอกจากนี้ ชุมชนหรือตำบลพรุพีนี้ยัง

[46] โดยเฉพาะกรณีของคุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย และผลงานสำคัญของเธอคือ วิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวตำบลบ้านผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ที่มีสมาชิกวิสาหกิจเฉพาะในตำบลที่คุณนงลักษณ์อาศัยอยู่ประมาณ 500 ครัวเรือน และมีเครือข่ายผู้ผลิตประมาณ 12,000 ราย ในจังหวัดนครพนมและมุกดาหาร ถ้ารวมจำนวนผู้ผลิตที่อยู่ในเครือข่ายของวิสาหกิจแห่งนี้ น่าจะมีประมาณ 40,000-50,000 ราย นอกจากนี้ ยังมีการเชื่อมกับเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ 8 จังหวัด ในภาคอีสาน ที่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าฐานข้อมูลนี้ใหญ่มาก มีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมาก ซึ่งจะต้องทำการศึกษาวิจัยเฉพาะเรื่องนี้ แยกออกไปต่างหาก จึงจะได้ข้อมูลหรือสามารถประมวลภาพได้อย่างครบถ้วน

มีบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต หลายท่านด้วย จึงมีความน่าสนใจในแง่ของการจับมือกันพัฒนาชุมชนของตนและการขยายเครือข่ายของ ม.ชีวิต ในมิติต่าง ๆ ทั้งมิติเศรษฐกิจชุมชน มิติการได้ผู้เรียนคนรุ่นใหม่เข้ามาเรียน เพื่อสานต่ออุดมการณ์ของรุ่นพี่และองค์กรที่รุ่นพี่จัดตั้งขึ้นหรือสานต่อแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ของ ม.ชีวิต ซึ่งก็คือแนวคิด “ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง” ตามที่ ม.ชีวิต อยากให้เกิดขึ้นนั่นเอง แต่ก็ไม่สามารถนำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งหมด ณ ที่นี้ได้ เนื่องด้วยเวลามีจำกัด

สำหรับกรณีของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีบทบาทในการสร้างองค์กรและเครือข่ายการพัฒนาชุมชนที่โดดเด่น ดังเช่น กรณีของ อ.รสริน พุทธภูมิพิทักษ์ และ อ.สุรัตน์ เศวตเศรนี ที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านปลักแรด อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ที่ร่วมกันจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรอาหารปลอดภัยกรีนมาร์เก็ตฯ พิษณุโลก จำกัด ซึ่งเป็นกรณีตัวอย่างที่สำคัญมากอีกเช่นกัน เพราะได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ มากมายในหลาย ๆ ระดับ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล หรือตัวผู้เรียน/นักศึกษาปัจจุบัน ตัวบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษา รวมไปถึงในระดับครัวเรือน และระดับชุมชนบ้านพันเสา ที่มีชาวบ้านเข้าร่วมในการผลิตผักประเภทต่าง ๆ เพื่อป้อนให้กับสหกรณ์จำนวน 80 กว่าครัวเรือน (ข้อมูลขณะทำการสัมภาษณ์ ซึ่งได้รับแจ้งว่ากำลังอยู่ในช่วงของการขยายฐานการผลิตหรือต้องการสร้างงาน/อาชีพให้กับชุมชนเพิ่มขึ้นอีกจำนวนหนึ่ง) ซึ่งจริง ๆ แล้วกรณีนี้มีนัยสำคัญมาก เพราะเป็นการผลิตพืชผักอินทรีย์ป้อนให้กับบริษัทขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดขนาดใหญ่ ที่มีความต้องการในการบริโภค (demand) ตลอดเวลา เพราะเป็นผลิตภัณฑ์อินทรีย์ ทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน-ชุมชนในระดับที่มีนัยสำคัญ และยังเปิดให้นักศึกษาและบัณฑิตของ ม.ชีวิต เข้าร่วมถือหุ้นในสหกรณ์อีกด้วย ซึ่งมีความสำคัญและน่าสนใจมากในการถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนต่าง ๆ ของกรณีศึกษานี้ หรือกรณีของศูนย์บ่มเพาะทับตะวัน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ที่ดำเนินการโดย อ.สัญญา สร้อยเสนา และคณะ ซึ่งเป็นศูนย์การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างครบวงจร ที่น่าสนใจมากเช่นกัน เพราะมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการพึ่งพาตนเอง และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังเป็นศูนย์ที่รับผู้เรียนมาจากประเทศลาวด้วย จึงมีความน่าสนใจในการศึกษาเปรียบเทียบผู้เรียนคนไทยและคนลาว ว่ามีการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และยังมีความร่วมมือกับองค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรธานีในการสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบโรงเรียนของรัฐด้วย แต่ก็ยังไม่สามารถนำเสนอรายละเอียดของกรณีต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ได้ทั้งหมด ณ ที่นี้

กรณีศึกษาประเภทต่าง ๆ และบทวิเคราะห์

สำหรับการนำเสนอผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาประเภทต่าง ๆ ณ ที่นี้ เป็นการนำเสนอที่จำแนกตามศักยภาพ ความสามารถ บทบาทและผลงานที่โดดเด่นที่มีนัยสำคัญในด้านต่าง ๆ ของบัณฑิต นักศึกษา/ผู้เรียน และอาจารย์จำนวนหนึ่ง ที่โครงการ ฯ เลือกขึ้นมาทำการวิเคราะห์ และสำหรับบางกรณีได้ทำการวิเคราะห์ในเชิงลึก อย่างมีความเชื่อมโยงกับบริบทของครอบครัวและชุมชนของกรณีศึกษาแต่ละกรณี รวมถึงนัยยะและความหมายที่มีต่อการทำความเข้าใจบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent /agency) ตามที่ ม.ชีวิต อยากให้เกิดขึ้น เพราะ ม.ชีวิตไม่ได้มองผู้เรียนหรือบัณฑิตแยกออกจากครอบครัวและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลเท่าที่ได้รับมาทั้งหมด สามารถจำแนกบทบาทและผลงานด้านต่าง ๆ ของบัณฑิต[47] หรือแก่นประเด็นหลักของบทบาทในด้านต่าง ๆ (thematic analysis) ออกเป็น 12–13 บทบาท ด้วยกัน ซึ่งมีบทบาททั้งด้านการจัดการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาส การพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม การเป็นจิตอาสา การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อแก้ปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือเพื่อการสร้างอาชีพที่มั่นคง การสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นโดยเฉพาะด้านเครื่องนุ่งห่ม/การทอผ้า การฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชน การจัดตั้งองค์กรของผู้ผลิตในภาคการเกษตร การจัดตั้งหรือร่วมจัดตั้งสถาบันการเงิน/กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน การประกอบธุรกิจส่วนตัว แต่มีบทบาททางสังคม ใช้แรงงานในชุมชน มีการส่งเสริมชุมชนในด้านต่าง ๆ การคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต การเปลี่ยนแปลงความคิด/ทัศนคติ/พฤติกรรมของตนเอง การนวดการแพทย์แผนไทย เป็นต้น

สำหรับการนำเสนอในลำดับต่อไปนี้ จะใช้วิธีการนำเสนอกรณีศึกษาที่โดดเด่นบางกรณีที่เลือกขึ้นมาอย่างค่อนข้างละเอียด และมีความเชื่อมโยงกับบริบทการทำงานหรือบริบทการพัฒนาหรือบทบาทการขับเคลื่อนหรือการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ที่เป็นจุดเด่นหรือแก่นสาระหลักของแต่ละกรณีศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์แก่นประเด็นหลัก (thematic analysis) ดังที่กล่าวข้างต้น หลังจากนั้น จะเป็นการวิเคราะห์ด้วยการใช้แนวคิดสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ที่โครงการวิจัยนี้ได้กำหนดไว้ ซึ่งครอบคลุมแนวคิดศักยภาพ/ความสามารถและการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของอมาตยา เซ็น แนวคิดการพึ่งพาตนเอง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเลือกแนวคิดใดขึ้นมาใช้ในการวิเคราะห์กรณีศึกษาใดบ้างนั้น ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ปรากฏออกมา (emerged data) ซึ่งบางกรณีศึกษาอาจใช้แนวคิดตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ในการวิเคราะห์ก็ได้ ถ้าข้อมูลของกรณีศึกษาดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทั้ง 4 แนวคิดนี้ หรือในทางกลับกัน ก็คือ ถ้าการนำแนวคิดดังกล่าวมานี้มาช่วยในการวิเคราะห์ จะช่วยทำให้เกิดความกระจ่างและความรู้ความเข้าใจในปฏิบัติการต่าง ๆ (actions) ของบัณฑิต/ผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละท่านมากขึ้นหรือลึกซึ้งยิ่งขึ้น สำหรับบางกรณีศึกษา ก็อาจจะเข้าข่ายประมาณ 1–2 แนวคิด เช่น แนวคิดการพึ่งพาตนเองและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น (โปรดดูตารางสรุปลักษณะสำคัญของกรณีศึกษาประกอบด้วย)

สำหรับบัณฑิตที่มีผลงานโดดเด่นในด้านต่าง ๆ นั้น ได้มีการจัดอันดับตามความเข้มข้นของบทบาทตามประเด็นที่มีความสำคัญในมิติต่าง ๆ 12–13 มิติด้วยกัน ดังนี้คือ

[47] ณ ที่นี้ ได้ผนวกรวมนักศึกษาท่านหนึ่ง คือ คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความสามารถสูงมาก เพราะได้สร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวที่มีการขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว จนถึงตลาดต่างประเทศ จนอาจกล่าวได้ด้วยว่า นักศึกษาท่านนี้เป็นบัณฑิตตัวจริง ถ้าคำว่า “บัณฑิต” หมายถึง บุคคลที่มีประสบการณ์ มีปัญญาและมีความรู้ความสามารถบนฐานคุณธรรม จริยธรรม และดำเนินชีวิตอย่างเป็นประโยชน์ต่อชุมชน/บ้านเกิดของตน หรือไม่ใช่เพียงแค่การมีใบปริญญา

กรณีศึกษา 1 บัณฑิตที่มีบทบาทด้านการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาส และการศึกษาเพื่อท้องถิ่น

อ.ธนวัฒน์ พรมเกษา
อ.แม่จริม จ.น่าน

อ.ชาญ พังจันตา
อ.สันติสุข จ.น่าน

คุณอำภา ธวัชวิฑูร
อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

ซึ่งในรายงานฉบับนี้ จะนำเสนอกรณีศึกษาทั้งสามนี้อย่างละเอียดในลำดับต่อไปด้วย เพราะเป็นกรณีศึกษาที่มีนัยสำคัญมากต่อความเป็นชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งม้ง กระเหรี่ยง ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนชายขอบ (marginalized groups) ที่ควรได้รับการให้ความสำคัญในลำดับต้น ๆ เพราะยังตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบประชากรกลุ่มอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางการพัฒนา ดังเช่นในเมืองหลวงและเมืองใหญ่ต่าง ๆ และทั้งสามกรณีโดยเฉพาะกรณีของ **อ.ธนวัฒน์ พรมเกษา** ที่จังหวัดน่าน และ**คุณอำภา ธวัชวิฑูร** ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น พบว่า ต้องประสบกับภาวะยากลำบากในการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้ต้องดิ้นรนหาทุนเอง ทั้ง ๆ ที่เป็นการทำงานเพื่อผู้ด้อยโอกาส แต่ก็ยังไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องมากเท่าที่ควร ต้องมีการวิ่งเต้น ระดมทุนจากภาคสาธารณะ ทั้ง ๆ ที่เป็นกรณีของการทำงานที่มีศักยภาพในการช่วยลดภาระของรัฐ หรือลดความเหลื่อมล้ำต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมเป็นอย่างมาก

โดยสรุป **บัณฑิตทั้งสามท่านของ ม.ชีวิต ในกลุ่มนี้ มีความสามารถในการแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในระดับที่มีนัยสำคัญ โดยเฉพาะ อ. ธนวัฒน์ และคุณอำภา เพราะเป็นการจัดการศึกษาหรือหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กในถิ่นทุรกันดาร ซึ่งถ้าเด็กเหล่านี้ไม่ได้รับโอกาสเหล่านี้ พวกเขาก็จะเติบโตมาอย่างไม่สมบูรณ์ เพราะถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน เพื่อขัดเกลาตนเอง ก็จะกลายเป็นปัญหาสังคมต่อไปแน่นอน**

กรณีศึกษา 2 บัณฑิตที่เป็นผู้นำชุมชน มีบทบาทด้านสังคม และเครือข่ายทางสังคม

คุณสมหมาย ชลสินธุ์ และภรรยา
ต. ทุ่งใส อ. สิชล จ. นครศรีธรรมราช

ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู
ต. เกาะขันธ์ อ. ชะอวด จ. นครศรีธรรมราช

สำหรับสองกรณีนี้ ก็จะได้ทำการเสนอบทวิเคราะห์อย่างละเอียดเช่นกัน เพราะมีความน่าสนใจเป็นอย่างมากทั้งสองกรณี เพราะเป็นบัณฑิตที่มีเครือข่ายชุมชนและสังคมกว้างขวาง ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการขยายฐานแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต รวมถึงการหาผู้เรียนรุ่นใหม่มาเข้าร่วมเส้นทางของ ม.ชีวิต ซึ่ง**คุณสมหมาย ชลสินธุ์** มีความโดดเด่นในด้านการเป็นผู้มีจิตใจเสียสละ หรือเป็นจิตอาสาเพื่อสังคม ที่ใช้ทรัพยากรส่วนตัวและหาทุนเอง มีความสามารถในการเชื่อมประสานกับบุคคลและองค์กรต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งในระดับอำเภอและระดับจังหวัด ถือว่าเป็นการทำงานในscale ที่กว้าง มีบทบาทขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะในระดับสูง สามารถใช้เป็นสื่อบุคคลในการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ของ ม.ชีวิต ได้ดี

ในขณะที่**ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู** มีเครือข่ายชุมชนและสังคมกว้างขวางเช่นกัน ไม่ใช่เฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือภาคใต้ แต่เป็นเครือข่ายในระดับประเทศ เพราะที่ผ่านมา ผู้ใหญ่โกเมศร์ทำงานในภาคประชาสังคมมาตลอด โดยเฉพาะประเด็นการบริหารจัดการภัยพิบัติและได้เดินทางไปช่วยเหลือในการกู้ชีพกู้ภัยในจังหวัดต่าง ๆ ทุกครั้งที่มีวิกฤติหรือภัยทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม, แผ่นดินไหว, ดินโคลนถล่ม และยังมีงานในเชิงลึก ซึ่งเป็นงานการพัฒนาคนเพื่อรับมือกับภัยพิบัติ และงานด้านการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม บนฐานข้อมูลชุมชนที่ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, การศึกษา/การพัฒนาคนรุ่นใหม่, การดูแลผู้สูงอายุ–คนพิการ–เด็กและเยาวชน, การพัฒนาอาชีพและรายได้ ฯลฯ จึงมีความสำคัญและน่าสนใจมากทั้งสองกรณี

โดยสรุป **ทั้งสองกรณีนี้มีความโดดเด่นมากในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชนและสังคม โดยเฉพาะผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู ที่มีฐานคิดเชิงระบบ มีโอกาสได้รับทรัพยากรจากเครือข่ายการทำงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีเครือข่ายกว้างขวางในระดับประเทศ**

กรณีศึกษา 3 บัณฑิตที่มีบทบาทด้านการสร้างและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หรือวิสาหกิจขนาด/ประเภทต่าง ๆ ทั้งด้านการเกษตร การตัดเย็บเสื้อผ้า และการเลี้ยงไส้เดือน

คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย
กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้ง
อ. เมือง จ. นครพนม

คุณกรรณิการ์ ขาวละมุน
กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าสตรีบ้านผึ้ง
และกลุ่มเลี้ยงไส้เดือนบ้านผึ้ง
ต.ศาลา อ.เกาะคา จ.ลำปาง

ซึ่งจะนำเสนอบทวิเคราะห์กรณีศึกษาทั้ง 2 รายนี้อย่างละเอียด (เท่าที่ข้อมูลอำนวย ณ ปัจจุบัน) เพราะทั้งสองกรณีนี้ มีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้านที่น่าสนใจมาก หรือทำให้ได้รับความรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทที่มีความแตกต่างกัน เพราะกรณีแรก หรือ**คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย** เป็นประธานวิสาหกิจชุมชนขนาดใหญ่ ที่มีเครือข่ายจำนวนมากทั้งในระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัดและระดับภาคอีสาน มีการใช้เงินลงทุนจำนวนมาก ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ มีเครือข่ายตลาดข้าวอินทรีย์ในต่างประเทศ และถ้า ม.ชีวิต สามารถทำความเข้าใจกรณีนี้ให้ถูกต้องครบถ้วน ลึกซึ้ง จะมีส่วนในการสร้างความรู้เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจชุมชนบนฐานของการทำวิสาหกิจชุมชนที่ ม.ชีวิต สนับสนุนหรือให้คุณค่า ในขณะที่กรณีของ**คุณกรรณิการ์ ขาวละมุน**นั้น เป็นกรณีของวิสาหกิจชุมชนขนาดเล็ก มีจำนวนผู้รับประโยชน์ที่เป็นสตรีหรือแม่บ้านในระดับหมู่บ้าน/ตำบล ประมาณ 20 กว่าราย แต่ก็สามารถสร้างงาน สร้างรายได้หรือความมั่นคงทางรายได้ให้กับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี มีความยั่งยืนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ซึ่งตรงกับหลักการหรือแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในด้านความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน

โดยสรุป **บัณฑิตทั้งสองท่านนี้ ซึ่งเป็นสตรีทั้งคู่ แต่อยู่กันคนละภาค คนหนึ่งอยู่ในภาคอีสานและอีกคนหนึ่งอยู่ในภาคเหนือ แต่มีความสนใจคล้ายคลึงกัน และที่สำคัญมีการจัดทำวิสาหกิจชุมชนที่ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชาวบ้านตลอดจนชุมชนได้อย่างตรงจุดมาก**

กรณีศึกษา 4 บัณฑิตที่มีความสามารถด้านการทอผ้าไหม/ผ้าทอพื้นเมือง และการสืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้านเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม

คุณจีระวรรณ จันทะเลิศ
อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

คุณจันทร์เพ็ญ อินโจม
อ.พรรณานิคม จ. สกลนคร

คุณพัทยา จินพละ
อ.สังขะ จ.สุรินทร์

สำหรับทั้ง 3 กรณีนี้ มีความน่าสนใจในแง่ของความภาคภูมิใจในการสืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นในด้านเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งทั้งสามกรณีได้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านกระบวนทัศน์ วิธีคิด วิธีมองหรือหันมามองเห็นความสำคัญของตนเอง, อาชีพ ศักยภาพและความสามารถของพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ และมองเห็นความสำคัญของความเป็นมาหรือรากเหง้าของตนเองและชุมชนบ้านเกิดของตนอย่างชัดเจนมาก ทำให้หันกลับมาให้คุณค่ากับสิ่งที่มีอยู่และกำลังจะสูญหายไป จนสามารถสร้างเป็นอาชีพ มีการต่อยอดในด้านต่าง ๆ ทำให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่ม (value added) โดยเฉพาะสองกรณีแรก จะมีความชัดเจนอย่างมากว่าเมื่อบัณฑิต ม.ชีวิต กลับมาให้คุณค่ากับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษแล้ว ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างก้าวกระโดด มีความเชื่อมโยงกัน และเป็นองค์รวมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ**คุณจีระวรรณ จันทะเลิศ** นั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเอง มีความมั่นใจในสิ่งที่ทำ สามารถพูดหรือนำเสนอความรู้ ความคิด สิ่งที่ตนเองทำต่อที่สาธารณะได้ ซึ่งแต่เดิมไม่มีความมั่นใจ ไม่สามารถพูดหน้าชั้นเรียนได้ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอาชีพของพ่อแม่ ที่เดิมมองว่า การเป็นชาวนานั้นลำบากและยากจน เกือบจะละทิ้งหมู่บ้านและอาชีพทำนา กำลังจะไปทำงานด้านธุรกิจหรือเข้าเมือง ไปจนถึงความสามารถในการคิด การตั้งคำถามต่อสิ่งที่รับรู้ การสืบค้นลงลึกในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้านที่ตนเองเคยมีข้อสงสัยหรือคำถามต่าง ๆ อยู่ในใจ จนสามารถนำมาสู่การประดิษฐ์ลายผ้าที่ต้องการสะท้อนและรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนของตนไว้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามที่ ม.ชีวิต ต้องการอย่างครบถ้วน ทำให้สามารถยืนอยู่ในชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี รู้ที่มาหรือรากเหง้าของตน และมีบทบาทในการทำงานชุมชน โดยเฉพาะในการรณรงค์ทางด้านการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ การทำเรื่องเกษตรอินทรีย์ การดูแลเรื่องผู้สูงอายุ เป็นต้น

ซึ่งก็คล้าย ๆ กับกรณีของ**คุณจันทร์เพ็ญ อินโจม** ที่ อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร ซึ่งทำเรื่องผ้าย้อมครามและการที่ได้หันมาทำเรื่องนี้ ก็เป็นผลมาจากกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่ให้สืบค้นความเป็นมาหรือรากเหง้าของตน ทำให้มีความมั่นใจในการทำอาชีพผ้า

ย้อมคราม และสามารถออกแบบผลิตภัณฑ์หรือเสื้อผ้าต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง มีบทบาทในการทำงานร่วมกับชุมชนใกล้เคียง[48] ที่ให้ความสำคัญกับการทำงานกลุ่มหรือการเชื่อมโยงกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ และกำลังดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนด้วย ซึ่งจะได้นำเสนอกรณีศึกษาทั้งสองนี้อย่างละเอียดในลำดับต่อไป

แต่สำหรับกรณีของ**คุณพัทยา จินพละ** นั้น จะไม่ได้นำเสนออย่างละเอียด เพราะเวลาในการเขียนไม่เพียงพอ ซึ่งที่จริงกรณีนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญหลายประการ เป็นบัณฑิตที่มีศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ หลายด้านเช่นกัน โดยเฉพาะการเขียนข้อเสนอโครงการเพื่อนำเงินทุนจากองค์กรต่าง ๆ มาใช้ในการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งที่ผ่านมาได้รับทุนจากแหล่งต่าง ๆ หลายแหล่ง นำมาใช้ในการพัฒนาระบบน้ำประปาหมู่บ้าน จัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมให้กับสตรีในชุมชน ที่ต้องการสร้างรายได้เพิ่มและบางส่วนว่างงานในฤดูแล้ง และอีกหลายบทบาท/กิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน หรือจะว่าไปแล้ว**คุณพัทยา จินพละ** เป็นนักพัฒนาชุมชนที่เป็นสตรีและเป็นแกนกลางสำคัญคนหนึ่งของขบวนการพัฒนาชุมชนของตำบลโพนชาย อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ก็ว่าได้ เพราะมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนในระดับสูง

โดยสรุป บัณฑิตทั้งสามท่านนี้มีศักยภาพและความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วิธีคิด วิธีมองต่อตนเองและชุมชนของตน ใช้ทรัพยากรและความรู้ดั้งเดิมของชุมชนหรือบรรพบุรุษ (indigenous knowledge) มาต่อยอด จนทำให้มีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะสองท่านแรก และสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ในระดับที่มีนัยสำคัญทั้ง 3 ท่าน

[48] แต่ยังไม่สามารถดำเนินการพัฒนาในชุมชนของตนหรือที่ตนอาศัยอยู่ได้มากเท่าใดนัก เนื่องจากยังมีความคิดเห็นที่ไม่ค่อยสอดคล้องกับผู้นำชุมชน ประกอบกับเป็นชุมชนที่ชาวบ้านย้ายถิ่นไปทำงานที่เมืองใหญ่และกรุงเทพมหานครจำนวนมาก โดยเฉพาะการเป็นผู้ดูแลผู้ป่วยและผู้สูงอายุที่มีฐานะดี ทำให้ไม่มีแรงงาน หรือมีคนเหลืออยู่ในหมู่บ้านไม่มาก (ส่วนใหญ่มีแต่ผู้สูงอายุ) และส่วนใหญ่พอใจกับการได้รับเงินเป็นรายเดือนที่กรุงเทพ เพราะเป็นรายได้ที่แน่นอน เนื่องจากการรวมกลุ่มกันพัฒนาต้องผ่านอีกหลายขั้นตอน ทำให้คนจำนวนมากไม่ค่อยสนใจ บางส่วนมองว่ายุ่งยาก ไม่มีเวลาเข้าร่วม บางส่วนมีหนี้สินต้องมีเงินใช้หนี้ หรือมีรายจ่ายต่าง ๆ ที่ต้องมีเงินสดในมือ บางส่วนไม่มีความเชื่อมั่นในการรวมกลุ่มกันทำการผลิต บางส่วนไม่ชอบการตัดเย็บเสื้อผ้าหรือไม่ค่อยถนัด จึงทำให้สิ่งที่คุณจันทร์เพ็ญ คิดไว้ไม่สามารถดำเนินการที่หมู่บ้านของตนได้ จึงต้องไปร่วมมือกับหมู่บ้านใกล้เคียง ที่สนใจ มีแรงงาน มีสตรีจำนวนหนึ่งที่สนใจเรื่องการตัดเย็บเสื้อผ้า หรือการทำผ้าย้อมคราม

กรณีศึกษา 5 บัณฑิตที่มีบทบาทด้านการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชน การพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวชุมชน

กำนันทวี บุญเสก

บ้านหนองมะแซว ต.ตรวจ อ.ศรีณรงค์ จ.สุรินทร์

กำนันทวี บุญเสก เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือกวยหรือส่วย มีอาชีพและธุรกิจต่าง ๆ หลายอย่าง รวมถึงกิจการโรงสีขนาดเล็ก มีร้านค้า และเป็นสื่อมวลชนท้องถิ่น มีบทบาทในการส่งเสริมหรือพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ หลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะการส่งเสริมการรื้อฟื้นอัตลักษณ์และศักยภาพของชุมชนในด้านอาชีพ ศิลปวัฒนธรรมและด้านการท่องเที่ยวชุมชนหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่อยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและจุดเด่นของแต่ละหมู่บ้าน เช่น การส่งเสริมการทอผ้าไหมลายโบราณ การทอเสื่อกกแบบลายโบราณ การแปรรูปเสื่อกกเป็นกระเป๋าแฮนด์เมด (Handmade) หลากหลายสไตล์ สวยงาม ทันสมัย เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน และสามารถจำหน่ายได้ราคาดีทั้งในและต่างประเทศ บางส่วนสามารถจำหน่ายได้ในราคาสูงถึง 2,000–6,000 บาท นอกจากกระเป๋าแล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น ที่รองแก้ว ที่ใส่กระดาษทิชชู ฯลฯ รวมถึงการส่งเสริมให้วัยรุ่น เยาวชนในชุมชน แม้แต่เพศชาย ให้มีความภาคภูมิใจในรากเหง้าและวัฒนธรรมของตน และเข้าร่วมในการสืบสานอาชีพหรือภูมิปัญญาของท้องถิ่น เช่น การทอผ้าไหม ซึ่งปกติเป็นกิจกรรมหรืออาชีพของผู้หญิง แต่ถ้ามีเด็กหรือเยาวชน/วัยรุ่นคนใดสนใจ ก็พร้อมส่งเสริมเต็มที่ ซึ่งที่ผ่านมาก็มีเยาวชนชายที่ประสบความสำเร็จในการสืบสานภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลายโบราณ ที่เรียกว่า “ลายลูกแก้ว” ซึ่งเป็นลายที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวกูย และยังมีความสามารถในการเล่นดนตรีโบราณที่เรียกว่า “ซอกระดองเต่า”

นอกจากนี้ ก็ยังให้ความสำคัญกับการดูแลผู้สูงอายุหรือการเสริมศักยภาพและให้บทบาทกับผู้สูงอายุในการพัฒนา และอีกมากมายหลากหลายกิจกรรมสร้างสรรค์ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศักยภาพและความสามารถของชุมชนในด้านต่าง ๆ และหลายอย่างถือเป็นทักษะระดับสูง การนำโดยกำนันทวี บุญเสก ทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัว เกิดการประสานเชื่อมโยงกันการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ ที่น่าศึกษาในเชิงลึก อย่างครอบคลุม รอบด้าน เพื่อให้มองเห็นภาพการขับเคลื่อนของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เพื่อนำไปใช้เป็นความรู้ในการต่อยอดหรือสร้างเสริมพลังในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไปด้วย (สำหรับกรณีนี้ เป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจมาก แต่ก็ไม่ได้นำเสนอบทวิเคราะห์อย่างละเอียด เพราะเวลาไม่เพียงพอ)

โดยสรุป **กำนันทวี บุญเสก เป็นบุคคลที่มีจิตสำนึกต่อชุมชนหรือต่อสาธารณะสูง สนใจความเป็นไปของชุมชน มีความภูมิใจในรากเหง้าและความเป็นมาของตน เป็นคนขยัน และต้องการเห็นชุมชนชาวกูยมีการรักษาเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของตนไว้ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง มีความสนใจด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” และเป็นผู้สื่อข่าวหรือทำงานด้านสื่อด้วย จึงมีความเหมาะสมในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวกูยเป็นอย่างยิ่ง**

กรณีศึกษา 6 บัณฑิตที่มีบทบาทในการจัดตั้งองค์กรของผู้ผลิตในภาคเกษตรและศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน เช่น สหกรณ์ผู้ผลิตปาล์มและยางพารา

คุณสินชัย วงศ์จินดา
อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี

คุณอุดม บุญทองแก้ว ปราชญ์ชุมชน
อ.ปลายพระยา จ.กระบี่

กำนันทวีศักดิ์ พรหมรักษา ปราชญ์ชุมชน
อ.ปลายพระยา จ.กระบี่

อ.เทพพิทักษ์ วงศ์ไชยภาคย์ (อาจารย์ ม.ชีวิต)
อ.ปลายพระยา จ.กระบี่

คุณสินชัย วงศ์จินดา อายุ 54 ปี บัณฑิต ม.ชีวิต ปี พ.ศ. 2556 (เข้าเรียนปี 2553) ต.พรุพี อ.บ้านนาสาร จ. สุราษฎร์ธานี พบว่า เป็นบุคคลที่มีศักยภาพและความสามารถมากหลายด้าน โดยเฉพาะการคิดเชิงระบบและความสามารถในการวิเคราะห์ระบบการผลิตยางพารา ทำให้มองเห็นช่องโหว่ต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวสวนยางพาราเสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง ซึ่งหน่วยงานภาครัฐไม่สามารถช่วยเหลือได้ จึงได้ร่วมมือกับบัณฑิต ม.ชีวิต รุ่นน้อง (เข้าเรียนปี 2557 จบปี 2559) ที่เป็นคนหมู่บ้านที่อยู่ในตำบลเดียวกัน ผลักดันเรื่องการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนยางพารา ตำบลพรุพี อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ขึ้นมาร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำ ซึ่งเริ่มดำเนินการเมื่อปี 2556-2557 (หรือภายหลังจากที่คุณสินชัยสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต) มีสมาชิกผู้ร่วมก่อตั้ง 118 คน ได้เงินทุนร่วมก่อตั้งจากสมาชิกประมาณ 1.2 ล้านบาท ในช่วงปี 2557[49] **ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางได้ โดยเฉพาะปัญหาการถูกโกงน้ำหนักน้ำยาง มีสมาชิกหรือผู้รับประโยชน์จำนวนมาก และยัง**

[49] ซึ่งอันที่จริงนั้น ในช่วงปลายปี พ.ศ.2556 คือ ช่วงการริเริ่มก่อตั้ง ได้รับเงินกู้จากกองทุนหมุนเวียนเพื่อแก้ปัญหายางพาราทั้งระบบจำนวน 2.2 ล้านาท

นอกจากนี้ ก็ยังมีการสมทบทุนก่อตั้งจากคนที่มีฐานะอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งมีผู้สมทบรายบุคคลแบบนี้ จำนวน 6-7 คน ๆ ละ 50,000 บาท และมีเครือข่ายสมาชิก หรือสมาชิกที่เข้าร่วมในลักษณะเครือข่ายอีกจำนวน 8 เครือข่าย ๆ ละ 500,000 บาท ต่อมาในปี 2560 ได้รับเงินช่วยเหลือจากกองทุนส่งเสริมพลังงานอีกจำนวน 13 ล้านบาท เนื่องจากการผลิตยางและการรมยาง ทำให้เกิดกลิ่นเหม็นและน้ำเน่าเสีย ทางกองทุนส่งเสริมพลังงานเลยมาส่งเสริมในการวางระบบ เพื่อแปรของเสียต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิตยางให้เป็นแก๊ส เพื่อนำกลับมาใช้ในการผลิตได้ใหม่

สามารถเชื่อมประสานนำทรัพยากรต่าง ๆ ของรัฐ เข้ามาในชุมชนได้หลายอย่าง ทำให้ตำบลพรุพีกลายเป็นแหล่งกลางในการทำงานด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการหลายประเด็นด้วยกัน ทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดตั้งสถาบันการเงิน การจัดการพลังงานทางเลือก ฯลฯ นอกจากนี้ ในตำบลนี้ ยังมีบัณฑิต ม.ชีวิต อีกประมาณ 6–7 คน ซึ่งครึ่งหนึ่งมีความสนใจในการทำงานชุมชน สำหรับอีกครึ่งหนึ่งต้องมีการสื่อสารชักชวนให้เข้ามาร่วมขบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งที่จริงประเด็นนี้ก็มีความสำคัญมากกว่าบัณฑิตที่จบจาก ม.ชีวิต ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันสามารถรวมพลังกันทำงานร่วมกับชุมชนของตนได้หรือไม่ อย่างไร[50]

นอกจากนี้ คุณสินชัยยังเล่าให้ฟังด้วยว่า ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่หรือประมาณร้อยละ 90 ไม่ถนัดในทางวิชาการ เช่น การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การตลาด ฯลฯ ดังนั้น การสนับสนุนจากนักวิชาการหรือคนที่มีความรู้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง **ซึ่งตนเองได้รับความรู้ต่าง ๆ จากการเรียน ม.ชีวิต โดยเฉพาะวิชากระบวนทัศน์การพัฒนา การจัดทำแผน 4 แผน วิสาหกิจชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชน และการย้อนรอย 50 ปีชุมชน เป็นวิชาหรือเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานในชุมชนเป็นอย่างมาก** เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมากและมีจิตสำนึกต่อชุมชนและส่วนรวมเป็นอย่างมาก คุณสินชัย จึงแสดงบทบาทการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ระดับที่มีผลกระทบเชิงบวกสูงต่อชุมชน (high positive impacts) หรือต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน คุณสินชัย จึงดำรงตำแหน่งต่าง ๆ หลายตำแหน่งด้วยกันในช่วงตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา หรือตั้งแต่ยังไม่ได้มาเข้าเรียน ม.ชีวิต และพอสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต ก็ดำรงตำแหน่งประธานวิสาหกิจชุมชนยางพาราพรุพี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556) เพิ่มอีกหนึ่งตำแหน่ง ตำแหน่งอื่น ๆ ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ประธานศูนย์บริการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรพรุพี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546), หมอดินอาสาพัฒนาที่ดิน (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538), ที่ปรึกษาสภาองค์กรชุมชน (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551)

โดยสรุป คุณสินชัย วงศ์จินดา เป็นบัณฑิตที่มีทุนเดิมในด้านต่าง ๆ ที่ดีอยู่แล้ว และเมื่อมาเรียน ม.ชีวิต ทำให้ได้รับความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการทำงานในชุมชน ซึ่งไม่สามารถเรียนได้จากสถาบันการศึกษาในระบบปกติ ก็ยิ่งสามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการที่สามารถดึงทรัพยากรของรัฐมาตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชน และการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างชุมชนและตลาดหรือภาคธุรกิจเอกชนด้านการค้ายางพารา ด้วยการแทรกแซงกลไกการตลาดได้ ทำให้ได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการผลิตยางมากขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อระบบและโครงสร้างใน

[50] ที่จริง ทีมวิจัยได้มีโอกาสพบที่ศูนย์การเรียนรู้ จ.สุรินทร์ ที่บัณฑิต ม.ชีวิต ที่อยู่ในชุมชนเดียวกันประมาณ 4–5 ท่าน มาทำงานร่วมกัน เพราะหลายท่านมีตำแหน่งในองค์การบริหารส่วนตำบลด้วย ทำให้ประสานเชื่อมโยงกันค่อนข้างง่าย และคนเหล่านี้เรียนรุ่นเดียวกัน ทำให้มีความสนิทสนมกัน สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนกันได้ทุกเรื่อง และได้ร่วมมือกันทำโครงการหรือสร้างผลงานดี ๆ ให้กับชุมชนด้วย เช่น ระบบการบริหารจัดการขยะบนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน, กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

ระดับที่น่าติดตามศึกษาต่อไปว่าจะเป็นอย่างไร หรือจะสามารถขยายผลการกระทำการในเชิงโครงสร้างนี้ไปยังประเด็นอื่น ๆ ได้อีกหรือไม่

สำหรับกรณีของ**คุณอุดม บุญทองแก้ว กำนันทวีศักดิ์ พรหมรักษา** และ **อ.เทพพิทักษ์ วงศ์ไชยภาคย์** ต.คีรีวง อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ ซึ่งสองท่านแรกเป็นปราชญ์ชุมชน และท่านหลังเป็นอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านบางเหลียว ตำบลคีรีวง อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ ทั้งสามท่านพร้อมด้วยผู้อาวุโสและชาวบ้าน อีกประมาณ 10 กว่าท่าน ที่มีความห่วงใยในการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนด ทำให้เกิดความทุกข์ และยังมองเห็นว่าเด็กและเยาวชนในชุมชนตำบลคีรีวงและตำบลเขาเขนที่ไปเรียนหนังสือในต่างจังหวัดหรือสำเร็จการศึกษาจากกรุงเทพฯ หรือจังหวัดอื่น ๆ แต่ไม่กลับมาทำงานในท้องถิ่นของตน ทำให้ชุมชนขาดคนรุ่นใหม่มาสืบสานงานของชุมชน ที่ผ่านมาจึงครุ่นคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้และได้ปรึกษาหารือกันว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถจัดการศึกษาที่ไม่ใช่แบบกระแสหลักขึ้นในท้องถิ่น หรือชักชวนโน้มน้าวให้คนรุ่นใหม่มาเรียนอยู่ในชุมชน และกำลังจะทำการติดต่อหรือปรึกษากับทางมหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งหนึ่ง เพื่อส่งคนไปเรียนภายใต้เงื่อนไขว่าจะต้องกลับมาทำงานหรือตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน ก็บังเอิญมาอ่านพบข้อมูลเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยชีวิตในยูทูป เลยสนใจมาก เพราะมองว่าตรงกับสิ่งที่ชุมชนต้องการ โดยเฉพาะแนวคิด ปรัชญา วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ ฯลฯ จึงได้ติดต่อกับมหาวิทยาลัยชีวิต และได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นในชุมชน ที่เรียกว่า **“ศูนย์การเรียนรู้บ้านบางเหลียว”** โดยใช้อาคารขององค์การบริหารส่วนตำบลคีรีวงเป็นห้องเรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ เพราะทางนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสมาชิก อบต. พร้อมสนับสนุนการศึกษาของชุมชนเต็มที่ และได้มีการลงนามในข้อตกลงร่วมกัน (Memorandum Of Understanding – MoU) เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนด้วย

นอกจากนี้ อ.เทพพิทักษ์ และชุมชน ยังได้เข้าร่วมในการจัดตั้งสหกรณ์นิคมชาวสวนปาล์มน้ำมันปลายพระยา ที่มีสมาชิกกว่า 500 คนด้วย แต่ทีมวิจัยยังไม่มีข้อมูลหรือรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้มากเท่าใดนัก เนื่องจากเวลาในการสัมภาษณ์สำหรับพื้นที่นี้มีน้อยมาก จึงยังไม่สามารถอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ในขณะนี้ แต่นัยสำคัญของประเด็นนี้คือ องค์กรประเภทนี้มีความสำคัญต่อการสร้างความเป็นธรรมและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของผู้ผลิตปาล์ม โดยเฉพาะในภาวะที่ปาล์มราคาตกและต่อไปอาจจะต้องยกเลิกการผลิตปาล์ม เพราะความต้องการในการบริโภคลดลง เนื่องจากน้ำมันปาล์มที่นำมาใช้ในการผลิตอาหารบางอย่างนั้นเป็นอันตรายหรือมีไขมันทรานส์ ประกอบกับบางประเทศได้ทำการวิจัยพบว่า การผลิตน้ำมันจากพืชนั้นเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะมีการถางป่า เพื่อปลูกปาล์ม ยิ่งส่งผลกระทบต่อประเด็นปัญหาภาวะเรือนกระจกและโลกร้อน ซึ่งจะเป็นปัจจัยคุกคามความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชน ที่ทางชุมชนหรือศูนย์การเรียนรู้หรือ ม.ชีวิต เองก็ควรตระหนักด้วย และควรใช้เป็นประเด็นในการสร้างความรู้หรือทำการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกัน เพื่อให้เห็นสถานภาพที่แท้จริงของชุมชน และสามารถร่วมกันกำหนดทิศทางที่พึงประสงค์ของชุมชนต่อไปได้จริง

โดยสรุป **ในกรณีนี้ จึงต้องการการสนับสนุนทางด้านวิชาการทั้งในแง่ของการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนและการมองหาทางออกหรือทางเลือกต่าง ๆ ในการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจของชุมชนภายใต้ภาวการณ์การเปลี่ยนแปลงหรือความไม่แน่นอนของการผลิตปาล์ม ยางพารา และประเด็นการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนคีรีวงและชุมชนอื่น ๆ ในอำเภอปลายพระยา จ.กระบี่ ถ้าทำได้จะมีองค์ความรู้สำคัญที่สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงและสามารถนำมาใช้สอนหรือจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับรุ่นต่อ ๆ ไปได้ด้วย**

กรณีศึกษา 7 บัณฑิตที่มีบทบาททางด้านการบริหารจัดการสถาบันการเงิน/กองทุนการเงิน/กองทุนสวัสดิการประเภทต่าง ๆ

คุณทักษิณ วงศ์ฝั้น
บ้านร่องก๊อ ต.แม่คำ อ.แม่จัน
จ.เชียงราย

คุณจันทร์เพ็ญ จอมใจป้อ
ต.บ้านคือ อ.ดอยสะเก็ด
จ.เชียงใหม่

ร.ต.ท.ประจบ หนูดำ
อ.นาทวี จ.สงขลา

คุณทักษิณ วงศ์ฝั้น ต.แม่คำ อ.แม่จัน จ.เชียงราย อายุ 51 ปี ปัจจุบันเป็นเจ้าของไร่ยาสูบและยังมีตำแหน่งเป็นเลขานุการนายกเทศมนตรีตำบลแม่คำ และเป็นกรรมการสถาบันการเงินชุมชนบ้านร่องก๊อ คุณทักษิณได้สะท้อนให้ฟังว่า ได้รับการชักชวนจาก ผอ.กศน. ที่อำเภอแม่จันให้มาเรียน ม.ชีวิต ซึ่งท่านนี้เป็นคนริเริ่มดำเนินการ ม.ชีวิต ที่ อ.แม่จัน ตอนที่เรียนมีเพื่อนรุ่นเดียวกันประมาณ 59 คน แต่สำเร็จการศึกษาเพียงแค่ 35 คน การเรียนกับ ม.ชีวิตนั้น เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าภาคทฤษฎี รวมถึงการศึกษาความจริงในพื้นที่ ทำให้ได้ความรู้จริงหรือเห็นของจริง **สิ่งที่ประทับใจมาก คือ เรื่องการบริหารจัดการเวลา ที่ทำให้ตนเองสามารถจัดลำดับความสำคัญของสิ่งที่ทำได้ แต่ก่อนไม่ได้คิดเรื่องนี้ และวิชากระบวนทัศน์การพัฒนา ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาในมุมกว้าง ถึงแม้ตนเองจะเรียนจบสาขาการจัดการสุขภาพชุมชน แต่ก็เข้าใจเรื่องการพัฒนาในมุมกว้างได้**

คุณทักษิณมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดสถาบันการเงินขึ้นในชุมชนหรือที่เรียกว่า **“สถาบันการเงินบ้านร่องก๊อ”** ทำให้ประชาชนมีการออมเงินและมีแหล่งเงินกู้ในระบบ ทำให้ช่วยลดปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนเงินกู้นอกระบบ เพราะที่ผ่านมาชาวบ้านมักจะต้องกู้หรือขึ้นต่อนายทุนเงินกู้นอกระบบ ทำให้มีหนี้สินจำนวนมาก จึงนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสถาบันการเงินแห่งนี้ ยังมีข้อมูลไม่มากเท่าใด จึงไม่สามารถเขียนอธิบาย ณ ที่นี้ได้[51]

สำหรับบริบทสำคัญของหมู่บ้านนี้ คือ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการส่งเสริมของโครงการหลวงและของศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชจักรพันธุ์เพ็ญศิริ ที่ดำเนินการโดยมูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ทำให้ชาวบ้านที่นี่ประมาณ 30 ครอบครัว/ครัวเรือน (จากทั้งหมด 319 ครัวเรือน) ทำอาชีพปลูกพืชผักต่าง ๆ เช่น ผักคะน้า

[51] เนื่องจากข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันการเงินนั้นมีมาก แต่เวลาในการพูดคุยมีน้อยมาก เพราะไม่ได้นัดไว้ล่วงหน้า แต่เป็นการติดต่อพูดคุยแบบกะทันหันและขอรบกวนเวลาพูดคุยไม่มาก เนื่องจากคุณทักษิณติดธุระอยู่ และถ้าไม่ได้พูดคุยกัน ทางศูนย์การเรียนรู้ของจังหวัดเชียงราย ก็จะไม่มีกรณีศึกษาเลย เนื่องจากทางผู้ประสานงานของพื้นที่หรือศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้อ้างว่า ในการสัมภาษณ์บัณฑิตหรือกรณีศึกษาที่มีตำแหน่งนั้นจะต้องทำหนังสือขออนุญาตหรือขอเข้าเยี่ยมพื้นที่ แต่เนื่องจากเวลาในการเตรียมจัดทำหนังสืออย่างเป็นทางการไม่เพียงพอ ทำให้ต้องเข้าพื้นที่โดยไม่มีหนังสือขออนุญาตอย่างเป็นทางการ แต่ปัญหาอีกส่วนหนึ่ง น่าจะมาจากการประสานงานพูดคุยกันที่ยังไม่เข้าใจกันระหว่างทีมวิจัยและศูนย์การเรียนรู้ที่อำเภอแม่จัน

ผักกาดขาว ผักชี กะหล่ำปลี ฯลฯ ส่งให้กับทางศูนย์ ฯ นอกจากนี้ คุณทักษิณ ยังให้ข้อเสนอแนะว่า ในการประเมินผลสำเร็จของบัณฑิตนั้น ควรให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้คือ 1) ความซื่อสัตย์ในการทำงานชุมชน 2) ศักยภาพและความสามารถในการสร้างองค์กรชุมชน โดยเฉพาะสถาบันการเงิน ที่เป็นกลไกสำคัญในการลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ และ 3) สติปัญญาและความสามารถในการทำงานเชื่อมโยงชุมชนเข้าด้วยกัน ซึ่งทั้งสามประเด็น/ตัวชี้วัดนี้ ล้วนแต่สำคัญและน่าสนใจมาก

โดยสรุป **คุณทักษิณ วงศ์ฝั้น มีความสามารถในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เพราะมีความรู้ ความสามารถ ความซื่อสัตย์ คุณธรรม จริยธรรม มีความใส่ใจในความเป็นไปของชุมชน หรือมีจิตสำนึกต่อความเป็นส่วนรวมสูง และที่ผ่านมาได้มีบทบาทในการผลักดันให้มีการก่อตั้งองค์กรหรือสถาบันการเงินของชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเป็นธรรมหรือลดความเหลื่อมล้ำหรือการเอารัดเอาเปรียบที่มีอยู่ในชุมชน**

คุณจันทร์เพ็ญ จอมใจป้อ ต.บ้านคือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ อายุ 58 ปี เข้าศึกษา ม.ชีวิต ปี 2554 และสำเร็จการศึกษาปี 2556 ได้มีโอกาสเข้าร่วมโครงการต้นกล้าอาชีพ ชอบวิชาหรือการเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมาก ได้อ่านหนังสือหลายเล่มของ อ.เสรี พงศ์พิศด้วย และเป็นเพราะการเรียนแบบ ม.ชีวิต โดยเฉพาะการกำหนดเป้าหมายชีวิต จึงทำให้จัดระเบียบชีวิตของตนเองได้ มีการเรียนไป ก็ปรับชีวิตของตนเองไปพร้อม ๆ กันด้วย และตั้งเป้าหมายในชีวิตว่า จะต้องยึดมั่นกับความซื่อสัตย์ ในตอนที่มาเรียนตอนแรก มีหนี้สินอยู่ด้วยหลายแสนบาท (เนื่องจากประสบอุบัติเหตุรถชน) และต้องส่งลูกเรียนด้วย เลยต้องออม ไม่ฟุ่มเฟือย มีการหยอดกระปุก ทำบัญชีครัวเรือน นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ประหยัดอดออม และจากการเรียน ม.ชีวิต ทำให้คิดได้ บริหารจัดการเงินได้ ทำให้สามารถชำระหนี้คืนได้ทั้งหมด เมื่อเรียนจบ ม.ชีวิต และลูกก็เรียนจบระดับปริญญาตรีด้วย ทั้งสองคน จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นบัณฑิต ม.ชีวิต ที่มีศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ ในระดับสูงมาก มีวิธีคิด วิธีมองเป็นของตนเอง มีความสามารถในการวิเคราะห์ช่องว่างของระบบต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ มีความสามารถในการจัดตั้งกลุ่ม การออม การเจรจาต่อรอง การบริหารธุรกิจ การบริหารจัดการเงิน การออกแบบ/คิดค้นช่องทางใหม่ ๆ ในการค้าขาย การประสานคนองค์กร การระดมทรัพยากร การทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ หรือฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน เนื่องจากเป็นเพราะเคยประสบปัญหาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตมาหลายอย่าง ทำให้ต้องดิ้นรนต่อสู้หลายอย่าง ไม่ย่อท้อ ไม่งอมืองอเท้า แต่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ตลอดเวลา ที่ผ่านมาก็มีบทบาทหลายด้านในชุมชนอยู่แล้ว ยิ่งมาเรียนก็ยิ่งทำให้ได้แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศและชุมชน และนำมาปรับใช้ในการทำงานชุมชน ทำให้งานชุมชนประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

ปัจจุบันมีตำแหน่งต่าง ๆ ในชุมชนและสังคมหลายตำแหน่ง โดยเฉพาะการเป็นประธานและกรรมการกลุ่ม–องค์กรต่าง ๆ ได้แก่ 1) กองทุนหมู่บ้าน 2) กองทุนสตรี 3) กองทุนสวัสดิการ 4) ร้านค้าชุมชนลอยฟ้า และ 5) ผู้จัดการร้านค้าชุมชนประชารัฐของบ้านสันต้นแหน (หมู่ 3) ต.บ้านคือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นโครงการหรือร้านค้าชุมชนที่พัฒนาต่อยอดมาจากร้านค้าชุมชน SML ในช่วงรัฐบาลทักษิณ ต่อมาได้รับการสนับสนุนผ่านนโยบายประชารัฐของรัฐบาลปัจจุบัน เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2560 ด้วยเงินสนับสนุน 700,000 บาท (และกำลังจะได้รับอีก 300,000 บาท) ซึ่งนำมาทำตัวอาคารร้านค้าชุมชนและทำตลาดชุมชน สำหรับที่ดินที่ใช้จัดตั้งร้านค้าและจัดทำตลาดชุมชนนี้เป็นที่ดินของราชพัสดุ สำหรับการจัดแบ่งสัดส่วนของผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินการร้านค้าชุมชนได้แบ่งออกดังนี้ คือ 1) ค่าบริหารจัดการ 30% 2) ค่าสมทบเข้ากองทุนเพื่อเพิ่มทุน 20% 3) สาธารณประโยชน์ 15% 4) จัดสวัสดิการให้สมาชิก 15% และ 5) ค่าใช้จ่ายจิปาถะอีก 20% (แต่ยังไม่มีข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับผลประกอบการของร้านค้าชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทำให้ยังไม่สามารถสรุปได้เต็มที่ว่า กลุ่มหรือองค์กรของชุมชนนี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้มากน้อยเพียงใด)

โดยสรุป **จากการสังเกตและสนทนาพูดคุยด้วย พบว่า คุณจันทร์เพ็ญ จอมใจป้อ มีพื้นฐานที่ดีมากในแง่ของสติปัญญา ความรู้ ความคิด มีความสนใจในความเป็นไปของชุมชน เข้าร่วมกระบวนการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมมาโดยตลอด มีไหวพริบ ชอบอ่านหนังสือ และมีความสามารถหลาย ๆ อย่าง ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ดังนั้นจึงเหมาะสมในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนเป็นอย่างมาก**

ร.ต.ท. ประจบ หนูดำ อ.นาทวี จ.สงขลา อายุ 62 ปี บัณฑิตปี 2554 เป็นอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยงของ ม.ชีวิต ด้วย สอนเรื่องกองทุนการเงินและกองทุนสวัสดิการ บ้านเดิมอยู่ อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช แต่มาตั้งถิ่นฐานที่ อ.นาทวี จ.สงขลา (ตั้งแต่ปี 2520) หลังจากเรียนจบวิชาเอกด้านการถ่ายภาพที่ ม.ราชภัฏ จ.ยะลา เคยเรียนนิติศาสตร์ มสธ. และที่จริงเรียนไปได้มากแล้ว แต่ไม่จบเพราะติดวิชาเรื่องการวิเคราะห์ทางการเมือง ต่อมาทำงานเป็นตำรวจที่ จ.ยะลา เป็นบุคคลที่สนใจความเป็นไปของชุมชนหรือมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม เริ่มต้นงานชุมชนด้วยการเป็นคณะกรรมการตลาดนาทวี ให้ความสำคัญกับการออม มีวินัยการออม และมีเงินออมของตนเองจำนวนมากหลายบัญชี เมื่อ ม.ชีวิต มาเปิดที่สงขลา ก็สนใจมาก จึงตัดสินใจมาเรียน ม.ชีวิต เมื่อมาเรียนก็ยิ่งให้ความสำคัญกับเรื่องการออมเพิ่มมากขึ้น เพราะได้มีโอกาสเรียนเรื่องกองทุนสวัสดิการและกองทุนออมทรัพย์ จึงมีเงินออมเพิ่มมากขึ้นอีก ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ผู้เรียนหรือเพื่อนนักศึกษา ม.ชีวิต ที่เรียนด้วยกัน มีการออมเงิน เพื่อนำมาจ่ายค่าเทอม ด้วยการชักชวนให้ออมอาทิตย์ละอย่างน้อย 350 บาท ทำให้เพื่อนที่เรียนด้วยกันมีเงินเก็บเดือนละ 1,400 บาท ต่อคน นอกจากนี้ ร.ต.ท. ประจบ ยังมีความรู้เรื่องสมุนไพรด้วย ประกอบกับเป็นคนขยัน ประหยัด อดออม ต้องการพึ่งพาตนเองในด้านต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงนำสมุนไพรมาทำยาสระผม สบู่ น้ำยาล้างจาน น้ำยาเอนกประสงค์

ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ใช้เองในครัวเรือน ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ได้มากมาย และถ้าใครต้องการมีความรู้ ก็ยินดีเผื่อแผ่หรือสอนให้โดยไม่คิดค่าตอบแทน

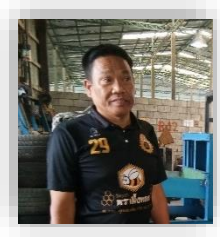

ต่อมาประมาณปี 2544 เกิดความสนใจเรื่องการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชนอำเภอนาทวี ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการมีนโยบายกองทุนเงินล้านของรัฐบาลในขณะนั้น ที่มีการกำหนดเงื่อนไขว่า จะต้องมีกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน จึงได้ผลักดันเรื่องการออมในชุมชนในรูปของ **“กลุ่มสัจจะออมทรัพย์วันละ 1 บาท”** และในที่สุด ก็ได้รับเงินจากกองทุนเงินล้านเข้ามาในชุมชน เพื่อบริหารจัดการ ให้มีเงินหมุนเวียนในชุมชนของตน เพื่อเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาการขาดเงินหรือยามที่มีปัญหาเงินขาดมือ หรือต้องใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นแต่เงินไม่พอ ทำให้ต้องใช้บริการเงินกู้นอกระบบ ทำให้เกิดวงจรหนี้ไม่รู้จบ แต่ทั้งนี้ การส่งเสริมการออมก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการกู้เงินเลย ไม่ต้องการออมก่อน แต่สำหรับตนเองสนใจเรื่องชุมชนเข้มแข็งมานานแล้ว เคยไปศึกษาดูงานที่อำเภอคีรีวง นครศรีธรรมราช และต้องการเห็นชุมชนนาทวีเข้มแข็งเหมือนกับที่คีรีวง แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะทำได้ง่าย ๆ เพราะทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือเจ้าหน้าที่รัฐไม่ต้องการให้ชาวบ้านเข้มแข็ง **“เพราะถ้าประชาชนเข้มแข็งหรือรู้มากจะทำให้ควบคุมลำบาก จะต้องกดไว้แบบนี้”** นี่คือคำพูดของเจ้าหน้าที่รัฐในระดับท้องถิ่น ประกอบกับระบบอุปถัมภ์ที่ดำรงอยู่มาเป็นเวลานานก็ยังแรงมาก

แต่ในที่สุด ก็สามารถส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักการออมก่อนการกู้เงิน เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางการเงินให้กับตนเองและครอบครัว และต่อมาประมาณปี 2554 ธนาคารออมสินได้เข้ามาถามในอำเภอนาทวีว่ามีกองทุนใดต้องการยกระดับเป็นสถาบันการเงินบ้าง แต่จะต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบขององค์กรต่าง ๆ ทั้งในระดับตำบล อำเภอและจังหวัดก่อน ซึ่งก็ได้แสดงความจำนงในการยกระดับเป็นสถาบันการเงินอย่างถูกต้องตามกฎหมายและเป็นทางการ ต่อมาในปี 2556 จึงได้รับการสถาปนาเป็นสถาบันการเงินของชุมชน และ ร.ต.ท. ประจบ ได้ร่วมเป็นกรรมการสถาบันการเงินอำเภอนาทวี จ.สงขลาด้วย ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 600 กว่าคน มีผลประกอบการเป็นที่ยอมรับ ได้รับการประเมินจากธนาคารออมสินว่าเป็นสถาบันการเงินในระดับดี เพราะให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ มีโครงสร้างคณะกรรมการชัดเจน มีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีความโปร่งใส มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ ฯลฯ

โดยสรุป **ทั้งสามกรณีนี้มีนัยสำคัญในบทบาททางด้านการเงิน ซึ่งเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของผลการเปลี่ยนแปลงผู้เรียนตามแผน 4 แผน ที่มีเรื่องการบริหารจัดการเงิน/รายได้ เป็นหนึ่งในสี่ของแผนที่สำคัญในชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่า เมื่อบริหารจัดการเงินของตนเองได้แล้ว ก็ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเงินเพื่อชุมชนด้วย ซึ่งสามารถสรุปได้ชัดเจนว่า เป็นไปตามโมเดลการเรียนรู้ของ ม.ชีวิตที่เน้น “ผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้ง” ซึ่งได้เกิดผลเชิงประจักษ์ขึ้นแล้ว และเป็นภาพสะท้อนได้ด้วยว่า ไม่จำเป็นต้องทำงานทุกอย่างหรือทุกประเด็นที่เกี่ยวกับชุมชนก็ได้ ถ้าบัณฑิตท่านใดมีความสนใจหรือเชี่ยวชาญด้านใด ก็สามารถทำเฉพาะในด้านนั้นก็ได้ แต่ขอให้มีการประสานเชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ หรือกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชน ทั้งการเชื่อมประสานทางวิสัยทัศน์ ความคิด ความรู้ ข้อมูล ทรัพยากรต่าง ๆ ฯลฯ เพื่อทำให้ชุมชนมีพลังเชิงบวกในการขับเคลื่อนหรือพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมได้มากยิ่งขึ้นต่อไป**

กรณีศึกษา 8 บัณฑิตที่ประกอบธุรกิจส่วนตัว แต่มีบทบาททางสังคม/ชุมชน หรือมีความร่วมมือกับชุมชน ที่อยู่ในเขตที่ตั้งของบริษัท/ธุรกิจส่วนตัว

คุณลำยอง สอนโต
ต.สามพวง อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย

คุณชาญณรงค์ อิ่มกลาง
อ.เมือง จ.นครราชสีมา

ทั้งสองกรณีนี้มีความสำคัญและน่าสนใจในระดับสูงมาก เพราะทั้งสองกรณีเป็นนักธุรกิจในท้องถิ่นและมีจิตใจ ความสนใจเอาใจใส่ต่อประเด็นปัญหาของชุมชน และต้องการสนับสนุนการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

สำหรับกรณีของ**คุณลำยอง สอนโต** ต.สามพวง อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย อายุ 54 ปี เป็นเจ้าของโรงงานผลิตเครื่องจักรกลการเกษตรบุญยวง อยู่ที่ตำบลสามพวง อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย ที่มีการผลิตเครื่องจักรกลทางการเกษตรหลากหลายประเภทจำหน่ายและมีลูกค้าจากทั่วประเทศ และเคยได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดเครื่องสีข้าวสำหรับครัวเรือนจากกรมการข้าว เมื่อปี พ.ศ. 2557 ด้วย ซึ่งก่อนที่จะมาจัดตั้งกิจการหรือโรงงานนี้ คุณลำยอง ได้เล่าให้ฟังว่า เกิดจากการเรียนที่ ม.ชีวิต แล้วได้เรียนวิชาการรู้จักตนเอง และอาจารย์ให้จัดทำแผนการเปลี่ยนแปลงตนเองตามเครื่องมือแผน 4 แผน คือ การวางแผนเป้าหมายและชีวิต, การจัดการอาชีพ/การงาน, การจัดการรายได้/การเงิน และการจัดการสุขภาพ โดยเฉพาะเรื่องการวางแผนเป้าหมายชีวิตตนเองและครอบครัว ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในชีวิตของตนเอง เพราะเคยมีความฝันที่จะมีกิจการเป็นของตนเอง **เนื่องจากเป็นคนที่ชอบอิสระและมีความสามารถในการคิดค้น ออกแบบผลิตภัณฑ์หรือมีทักษะ ความถนัด ความชอบด้านนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับมีคำถามต่าง ๆ อยู่ในหัวแล้วด้วย เช่น 1) การกู้ยืมเงินมาลงทุน ที่ผ่านมาตนเองกู้เงินมากไปหรือไม่? 2) จะสามารถคืนทุนได้เมื่อใด? 3) การสร้างงานให้ชุมชน เราทำพอเพียงหรือยัง และ 4) ที่ดินที่ต้องใช้ในการทำกิจการ ควรเป็นทั้งหมดกี่ไร่ พออาจารย์พูดเรื่องการวางแผนเป้าหมายชีวิตก็หันมามองตนเองและครอบครัวของตนว่าน่าจะสามารถมาร่วมกันทำให้ความฝันของตนเป็นจริงได้ เลยวางแผนไว้ว่าจะทำให้กิจการที่ดำเนินการอยู่เป็นระบบ มีแผน มีขั้นตอนต่าง ๆ โดยวางแผนให้ภรรยาและลูกทั้ง 4 คนมาทำงานด้วยกัน** และได้คุยกันในครอบครัว เพราะลูกสาวจบด้านการเกษตรจาก ม.แม่โจ้ ลูกชายเก่งเรื่องอีเล็คทรอนิกส์ ลูกอีกคนทำเรื่องอาหารสัตว์ ประกอบกับมีทุนด้านการเงินและที่ดินที่เป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่อยู่แล้วจำนวนหนึ่ง ก็ทำให้ง่ายขึ้น เลยกำหนดไว้ในแผนว่าจะต้องทำอะไรอย่างไร เมื่อใด บรรลุผลเมื่อใด ซึ่งรวมทั้งแผนการลงทุนและแผนการคืนทุน ฯลฯ ทำให้สามารถเริ่มดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ ตั้งแต่เข้าเรียนในเทอมแรก และทำให้ความฝันเป็นจริงได้ เพราะมีการพัฒนาต่อยอดมาเรื่อย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นกรณีที่น่าสนใจมากในแง่ของการใช้แผน 4 แผน ในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงผู้เรียน ซึ่งหมายถึงด้วยว่า ถ้าผู้จัด

กระบวนการเรียนรู้มีความชัดเจนในด้านนี้ สามารถสื่อสารกับผู้เรียนได้อย่างชัดเจนแบบกรณีนี้ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว เป็นระบบ มีแผนและขั้นตอน สามารถวัดหรือประเมินผลได้ตลอดเวลา บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงตนเอง และยังมีความน่าสนใจในแง่ที่บัณฑิตท่านนี้มีความสนใจเอาใจใส่ในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับวัดและชุมชนมาโดยตลอด โดยเฉพาะด้านการดูแลผู้สูงอายุ ได้มีการจัดทำศูนย์สร้างเสริมสุขผู้สูงวัยร่วมกับชุมชน มีการจัดทำเครื่องจักตอกให้ผู้สูงอายุ ที่มีอาชีพจักสาน จะได้ทุ่นแรง หรือเครื่องหีบอ้อย เป็นต้น

นอกจากนี้ ก็มีการช่วยแก้ไขปัญหาการว่างงาน, การย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นของคนในท้องถิ่น ประกอบกับชาวบ้านเองก็อยากกลับมาทำงานที่ชุมชนหรืออยากกลับบ้านเกิดของตนอยู่แล้ว จึงส่งเสริมการจ้างแรงงานในชุมชน ซึ่งจ่ายค่าแรงให้คนละ 305 บาท ต่อวัน และจัดทำประกันสังคมให้ทุกคน ซึ่งในช่วงแรกมีการจ้างแรงงานประมาณ 40 กว่าคน ในการผลิตและจัดทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งต่อมามีการขยายหรือทำหลายอย่างด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นน้ำดื่ม, ข้าว, ดินเพาะ, อาหารสัตว์ (ซึ่งทำจากข้าวโพดและมันสำปะหลัง ซึ่งมีการปลูกเองและแปรรูปเอง) และเครื่องสีข้าวขนาดเล็ก และต่อมายังรับผลิตเครื่องจักรหรือเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ในการทำการเกษตรตามคำสั่งของลูกค้าด้วย

พบว่า ปัจจุบันสามารถผลิตตามคำสั่งได้หลายอย่าง หรือประมาณ 50 กว่าประเภท ยกตัวอย่างเช่น เครื่องสีข้าวประเภทต่าง ๆ ทั้งข้าวกล้อง ข้าวขาว ข้าวไรซ์เบอรี่, เครื่องนวดข้าว, เครื่องคัดข้าวสาร, เครื่องสับย่อยต้นพืช, เครื่องบดอาหารสัตว์, เครื่องผสมปุ๋ยหรืออาหารสัตว์, เครื่องบดแกลบ, เครื่องคัดและทำความสะอาดเมล็ดพันธุ์พืช ฯลฯ คุณลำยองกล่าวว่า สิ่งที่ตนเองได้จาก ม.ชีวิต คือ กระบวนทัศน์หรือวิธีคิด ทำให้รู้จักตนเองมากขึ้น ทำให้รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรทำ ไม่ควรทำ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญมาก หรือที่จริงเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดที่ผู้เรียนควรได้รับการสนับสนุนเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านนี้ก่อน ก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ อย่างมีความเชื่อมโยงกัน

โดยสรุป **คุณลำยอง สอนโต สามารถเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ในระดับดี เพราะมีความพร้อมทุกด้าน ถ้าทำจริงจัง มีการบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง หรือขับเคลื่อนบนฐานข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง จะยิ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มาก เพราะสิ่งที่ทำอยู่สามารถสร้างงานในชุมชนได้**

คุณชาญณรงค์ อิ่มกลาง อ.เมือง จ.นครราชสีมา อายุ 30 ปี ถือว่าเป็นบัณฑิต ม.ชีวิต ที่น่าสนใจมากอีกคนหนึ่ง เพราะมีวิธีคิด วิธีมองต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ที่ผ่านมาเรียนจบปริญญาตรีมาแล้วสองสาขา แต่เป็นการเรียนเพื่อแม่และพ่อ แต่ได้มีโอกาสอ่านแผ่นพับประชาสัมพันธ์ ม.ชีวิต ขณะไปตัดผมที่ร้านตัดผมแห่งหนึ่งในตัวเมืองโคราช รู้สึกประทับใจในแนวคิด ปรัชญาและกระบวนการเรียนรู้ที่เขียนไว้ในเอกสารแผ่นพับ เพราะตรงกับความต้องการของตน หรือเคยอยากเรียนแบบนี้มาตั้งนานแล้ว จึงตัดสินใจมาเรียน ทำให้ได้รับปริญญาตรีอีกใบหนึ่ง แต่ไม่ได้ใส่ใจเรื่องใบปริญญา เพราะต้องการได้ความรู้มากกว่า ตอนมาเรียนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตด้านการทำนาจากเคมีเป็นอินทรีย์ เพราะมีที่ดินมรดกของพ่อแม่อยู่ประมาณ 80 กว่าไร่ นอกจากนี้ยังมีกิจการร้านค้า ต่อมาได้ปรับปรุงลานขนาดใหญ่หน้าบ้าน ทำเป็นสนามฟุตบอลและที่เล่นกีฬาประเภทต่าง ๆ ให้เด็กและเยาวชนมาใช้ประโยชน์ พร้อมทั้งสนับสนุนความสามารถด้านการกีฬาและการรวมกลุ่ม เพื่อให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน ในตำบล ได้มีโอกาสแสดงศักยภาพในด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหายาเสพติดและความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเนือง ๆ ในกลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้านหรือตำบล

นอกจากนี้คุณชาญณรงค์ ยังมีทักษะหรือศิลปะในการทำงานร่วมกับชุมชนและสนใจปัญหาของชุมชน-สังคมในเรื่องอื่น ๆ อีกด้วย แต่บอกว่า จะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพราะเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและมีความซับซ้อนเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากพอสมควร **นับเป็นกรณีตัวอย่างของผู้ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาฐานเศรษฐกิจของตนเองและครอบครัว แต่มีความสนใจในปัญหาของชุมชนและสังคม ซึ่งเป็นประเด็นที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะคนที่มีอาชีพด้านการค้าขายหรือทำธุรกิจ หรือมีฐานะที่สบายแล้ว จำนวนมากหรืออาจกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่ไม่สนใจปัญหาของสังคมและชุมชน มีแต่จะกอบโกยหรือต้องการให้มากขึ้น ด้วยการเอารัดเอาเปรียบและเบียดเบียนคนอื่น ๆ ทุกวิถีทาง ดังนั้นโมเดลการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้งนี้จึงเป็นโมเดลการเรียนรู้และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อใช้กับบริบทของผู้เรียนที่มีฐานเศรษฐกิจหรือมีทรัพยากรหรือมีทุนเดิมอยู่แล้วระดับหนึ่ง จะยิ่งทำให้มีความเป็นไปได้หรือมีพลังในการทำงานส่งเสริมชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ได้มากกว่า และมีความสอดคล้องกับบริบทหรือความเป็นจริงในชุมชนนั้น ๆ ได้ดีกว่ากรณีการที่ผู้เรียนไม่มีทุนเดิมอยู่เลย และจำเป็นต้องเข้าไปเสริมศักยภาพของชุมชนในขณะที่ฐานของตนเองยังอ่อนอยู่**

โดยสรุป **การสื่อสารกับผู้เรียนที่สนใจแนวคิด ปรัชญา กระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และยิ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจดี และมีความสนใจในชุมชนให้ชัดเจนและเข้มข้นตั้งแต่ต้น จะยิ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน โดยไม่ต้องรอเวลา รวมทั้งการส่งเสริมการจัดทำโครงงานบนฐานความเป็นจริงดังกล่าว จะยิ่งทำให้มองเห็นทิศทางในการทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น หรือสามารถผนวกประเด็นของชุมชนเข้าไปในโครงงานส่วนตัวที่ทำ ดังเช่น กรณีของคุณลำยอง ที่มีการส่งเสริมการจ้างงานในชุมชน และถ้าใช้โจทย์นี้ตั้งแต่ต้น ก็จะยิ่งทำให้ผู้เรียนได้รับการส่งเสริมในเชิงวิธีคิด วิธีวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการทำงานร่วมกับชุมชน หรือการเสริมพลังชุมชนในมิติต่าง ๆ ต่อไปในอนาคต**

กรณีศึกษา 9	บัณฑิตที่มีความสามารถในการคิดค้น/ประดิษฐ์/ปรับเปลี่ยนนวัตกรรมใหม่ ๆ/ปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตด้านการเกษตร และการออกแบบเครื่องมือ/เทคโนโลยีต่าง ๆ

คุณภัณฑารักษ์ แก้วพลี
อ.บ้านนาเดิม จ.สุราษฎร์ธานี

คุณโชติวิทย์ เสือเล็ก
อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม

คุณอนันต์ ปานบัว
ต.ปลักแรด อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก

คุณพิน สุริวงษ์
อ.เมือง จ.กำแพงเพชร

คุณภัณฑารักษ์ แก้วพลี อายุ 41 ปี ต.ทรัพย์ทวี อ.บ้านนาเดิม จ.สุราษฎร์ธานี เป็นบัณฑิต ม.ชีวิต ที่มีชื่อเสียง มีชื่อปรากฏอยู่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์และในสื่อหลักหลายแห่ง เนื่องจากมีผลงานเชิงประจักษ์ที่สร้างขึ้นด้วยน้ำมือหรือน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ทำให้ภูมิใจในตนเอง เพราะแต่ก่อนเคยเป็นเด็กวัดมาก่อน และเนื่องจากเป็นบุคคลที่มีแนวคิดต่าง ๆ เป็นของตนเอง มีความสามารถในการคิดค้นโมเดลการพัฒนาในสวนของตน ที่ไม่เหมือนใคร และ/หรือ มีความสามารถในการวิเคราะห์ได้ว่า ในบริบทของการเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจพอเพียง หรือการที่รัฐต้องการส่งเสริมเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” นั้น ยังมีช่องว่างหรือช่องโหว่ ที่จะสามารถเติมเต็มในด้านใดได้อีกบ้าง ก็พบว่าอาชีพการทำกล้าไม้หรือเพาะกล้าไม้ขายยังมีคนทำไม่มาก ทั้ง ๆ ที่มีความต้องการระดับสูง เพราะคนจะต้องปลูกต้นไม้หลายชนิด และเนื่องจากมีความสนใจในด้านการเกษตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับเรียนจบระดับ ปวช. มาทางด้านเกษตรจากวิทยาลัยเกษตรกรรม จ.สุราษฎร์ธานี และศึกษาต่อเนื่องจนถึงระดับ ปวส. ที่วิทยาลัยเกษตรกรรม จ.พัทลุง ด้วย และได้มีการสืบค้นหรือแสวงหาความรู้ต่าง ๆ เพิ่มเติม รวมทั้งการได้ไปดูงานในที่ต่าง ๆ ทำให้เกิดความคิดและมองเห็นลู่ทางในการทำอาชีพหรือกิจการเพาะกล้าไม้ขาย พร้อม ๆ กับการปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ยืนต้น ไม้มีค่า ไม้ผล เช่น ทุเรียน มังคุด กล้วย ชมพู่ทับทิมจันทร์ ไม้พุ่มเตี้ย เช่น มะนาว พืชผักพื้นบ้าน และพืชผักสวนครัวต่าง ๆ เช่น พริกไทย ชะอม มะเขือ พริก ฯลฯ และการขุดสระเลี้ยงปลา โดยนำที่ดินที่มีอยู่ประมาณ 5 ไร่ ซึ่งเดิมเป็นสวนยางพารา มาดำเนินการเปลี่ยนโฉมหน้าให้เป็นตามที่ต้องการหรือใฝ่ฝัน เรียกชื่อว่า “ไร่แสนสุขพันธุ์ไม้” ทำให้สามารถผลิตพันธุ์ไม้ กล้าไม้หลากหลายชนิด ป้อนตลาดประเภทต่าง ๆ ที่หลากหลาย และปรับสถานที่ให้เป็นเหมือนแหล่งท่องเที่ยวไปในตัวด้วย ทำให้มีเครือข่ายทางสังคม มีคนรู้จักจำนวนมาก ยิ่งทำให้ผลิตผลต่าง ๆ ในสวนขายดี เพราะมีคนแวะมาเที่ยวชมสวนและซื้อพันธุ์หรือกล้าไม้ติดมือไปด้วย ฯลฯ ต่อมา

ได้รับสโลแกนของสวนนี้ว่า “5 ไร่ 1 ปี 1 ล้าน” เพราะสามารถสร้างรายได้ใน 1 ปี ได้ 1 ล้านบาท ด้วยการใช้ที่ดินเพียงแค่ 5 ไร่ เพราะมีแบบแผนในการผลิตที่ไม่เหมือนใคร ใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่าทุกตารางนิ้ว และสนองตอบต่อความต้องการของตลาดได้อย่างตรงจุด มีคู่แข่งไม่มาก

นอกจากนี้ คุณภัณฑารักษ์ ยังมีบทบาทในชุมชนและสังคมหลายด้าน เป็น อสม. จิตอาสา หรืออาสาสมัครในด้านต่าง ๆ ให้กับชุมชนและหน่วยงานราชการหลายตำแหน่งจนได้รับฉายาว่า “8 อ.” หรือ อาสาสมัคร 8 บทบาท เคยได้รับรางวัล อสม. ดีเด่นระดับจังหวัด เกษตรกรดีเด่น และเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทรัพย์ทวี อ.บ้านนาเดิม จ.สุราษฎร์ธานี

โดยสรุป **คุณภัณฑารักษ์ แก้วพลี สามารถเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีตำแหน่งในองค์กรปกครองสวนท้องถิ่นอยู่แล้วด้วย ซึ่งจะต้องแสดงบทบาทผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงโดยตำแหน่งโดยตรงอยู่แล้ว แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะโมเดลการทำสวนหรือไร่แสนสุขพันธุ์ไม้นั้น เป็นโมเดลการทำการเกษตรที่สามารถนำไปสู่จุดเปลี่ยนของการสร้างรายได้และเกิดการเปลี่ยนแปลงในอาชีพและการทำมาหากินได้ ถ้าส่งเสริมเรื่องนี้ในชุมชน หรือขยายเครือข่ายการสร้างผลผลิตตัวนี้ให้กว้างขวางขึ้น ก็จะช่วยทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ เพราะเป็นทางเลือกที่ดีมาก ในขณะที่ฐานเศรษฐกิจเดิมของภาคใต้ ซึ่งก็คือ ยางและปาล์มกำลังประสบปัญหาหรือกำลังเผชิญกับวิกฤต**

คุณโชติวิทย์ เสือเล็ก ต.ยายแพง อ.บางคนที สมุทรสงคราม อายุ 65 ปี เข้าศึกษา ม.ชีวิต ปี พ.ศ. 2558 และสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2560 มีความน่าสนใจในเส้นทางเดินชีวิต การต่อสู้กับความยากลำบากและความต้องการในการยกฐานะทางเศรษฐกิจของตน ด้วยการไปทำงานต่างประเทศ (คือ ประเทศซาอุดิอาระเบียและไต้หวัน กลับจากไต้หวันปี 2548 แล้วไม่ได้กลับไปอีก) ทำให้ได้มีโอกาสไปเห็นโลกกว้างและทำให้มีประสบการณ์ต่าง ๆ หลายอย่าง พอมีฐานะทางเศรษฐกิจหรือเงินเก็บสะสมในระดับหนึ่งแล้ว ก็ได้ซื้อที่ดินเพิ่ม และได้หันมาสนใจด้านการศึกษาเรียนรู้หรือพัฒนาตนเองด้านการศึกษา จึงมาเรียน ม.ชีวิต ด้วยการชักชวนของ อ.อุษา เทียนทอง คุณโชติวิทย์เป็นคนที่มีศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความสามารถในการคิดค้น ดัดแปลง การลองผิดลองถูกจนทำให้สามารถค้นพบแบบแผนการผลิตที่ตนเองพอใจและเป็นผลดีทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งเดิมเคยทำแต่พืชเชิงเดี่ยว คือ การปลูกมะพร้าวทำน้ำตาล หรือที่เรียกว่า มะพร้าวตาล ต่อมาจำเป็นต้องเปลี่ยน เพราะหาคนขึ้นไปเก็บตาลไม่ได้ จึงเปลี่ยนมาปลูกชมพู่ และต่อมาเปลี่ยนจากชมพู่ เป็นส้มโอ เพราะส้มโอราคาดีกว่า ต่อมาอีกระยะหนึ่ง ก็เปลี่ยนจากส้มโอ เป็นส้มโอควบคู่กับแก้วมังกร เพราะส้มโอราคาตก แต่แก้วมังกรราคาดี และต่อมาได้เพิ่มมะพร้าวน้ำหอม และมะนาวเข้ามาด้วย นอกจากส้มโอและแก้วมังกร แต่ทุกอย่างยังเป็นการคิดบนฐานคิดหรือฐานคติเดิม คือ ใช้เงินหรือรายได้เป็นตัวนำ และยังคงเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจตามกระแสความต้องการของตลาดหรือภายนอก พร้อมทั้งใช้สารเคมีด้วย โดยไม่ได้คำนึงถึงการผลิตเพื่อตนเอง หรือความ

ยั่งยืนของครอบครัวหรือความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด หลังจากนั้น จึงหันมาทำเกษตรผสมผสาน ไม่ใช้สารเคมี ด้วยการเพิ่มความหลากหลายของพืชผลหรือไม้ยืนต้นเข้าไปด้วย โดยเลิกปลูกส้มโอและแก้วมังกร แต่ยังคงมะพร้าวน้ำหอมและมะนาวไว้ และเพิ่มมะพร้าวลูก, กล้วยหอม, กล้วยไข่, กล้วยน้ำว้า, ขนุน และไม้พะยูงด้วย (ประมาณ 700–800 ต้น)

นอกจากนี้ ก็ยังมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็น พริก มะเขือ ถั่วพู ฯลฯ ทำให้ลดรายจ่าย ทำให้ระบบต่าง ๆ ในธรรมชาติมีการเกื้อกูลกัน มีพืชผลเก็บกินและขายได้ตลอดทั้งปี และมีความมั่นคงมากขึ้น เพราะไม่ได้ขึ้นต่อผลผลิตเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ได้ใช้ที่ดินที่มีอยู่จำนวน 25 ไร่อย่างคุ้มค่า การไม่ใช้สารเคมี ก็ทำให้ตนเองมีสุขภาพดี สามารถขายได้ราคาดี เก็บกินได้อย่างสบายใจ แบ่งเพื่อนบ้านก็ได้ สะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้และความมุ่งมั่นในการที่จะทำการผลิตเพื่อการเลี้ยงตนเองได้อย่างยั่งยืน รวมไปถึงการแบ่งปันกับเพื่อนบ้านหรือคนที่มาเยี่ยมเยียน

ปัจจุบันมีรายได้ประมาณเดือนละ 50,000 บาท ทำให้มีภูมิคุ้มกันที่ดีมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ซึ่งต่างจากการผลิตในรูปแบบเดิมที่เคยทำมา ที่มีแต่พืชเชิงเดี่ยว ซึ่งเมื่อถึงเวลาที่ราคาตกหรือไม่มีแรงงาน ก็ทำให้เดินหน้าต่อไปไม่ได้ ไม่มีความยั่งยืน ส่งผลเสียทั้งต่อตนเอง ครอบครัว สุขภาพ เศรษฐกิจ (รายได้ไม่มั่นคง รายจ่ายสูง ต้นทุนในการผลิตสูง เพราะต้นทุนในการผลิตที่ต้องขึ้นต่อระบบภายนอกมากเกินไป) เรียกว่า ไม่สามารถพึ่งพาตนเองในด้านใดได้เลย แต่รูปแบบหรือแบบแผนการผลิตแนวใหม่ ทำให้อยู่ได้ “มีภูมิคุ้มกัน มีเหตุมีผล มีความพอประมาณ มีความยั่งยืนมากขึ้น และมีความสอดคล้องกับบริบทของจังหวัดสมุทรสงคราม” ด้วย นอกจากนี้ คุณโชติวิทย์ ยังมีบทบาทในชุมชนหลายด้านด้วยกัน มีตำแหน่งต่าง ๆ หลายตำแหน่ง ทั้งเป็นเลขานุการของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลยายแพง ประธานวิสาหกิจชุมชนปุ๋ยอินทรีย์ ประธานศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน กรรมการสหกรณ์เครดิตยูเนียน และเป็นวิทยากรของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลยายแพง ซึ่งที่จริงแล้ว การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้นี้เป็นความร่วมมือกับทางอำเภอ หรือได้รับการร้องขอจากทางอำเภอในการจัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยที่ครอบครัวของคุณโชติวิทย์ได้ยกที่ดินให้ทางอำเภอบางคนที่ไปจำนวน 1 ไร่ (ปัจจุบันดูแลโดยทางอำเภอ) เพื่อจัดทำเป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ของตนและชุมชนบ้านยายแพง (หมู่ 4) มีการส่งเสริมแนวคิดการพึ่งพาตนเองให้กับคนในชุมชนจากหมู่บ้านตำบล อำเภออื่น ๆ และผู้มาศึกษาดูงานจากจังหวัดอื่น ๆ มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงไก่ การทำเชื้อปุ๋ย/น้ำหมักชีวภาพ การขยายพันธุ์พืช เช่น เฟื่องฟ้า ชบา ฯลฯ และอีกหลายกิจกรรมที่ดำเนินการโดยศูนย์แห่งนี้

นอกจากนี้ คุณโชติวิทย์ ยังมีบทบาทในการผลักดันและส่งเสริมการจัดทำวิสาหกิจชุมชนปุ๋ยอินทรีย์ตำบลยายแพง ด้วยการให้ชาวบ้านลงหุ้นกันทั้งหมด 68 คน หุ้นละ 100 บาท ต่ำสุด 1 หุ้น สูงสุด 20 หุ้น ได้เงินมาลงทุนทำปุ๋ยในครั้งแรกทั้งหมด 60,000 บาท แต่ใช้ไปแค่ 50,000 บาท มีการผลิตปุ๋ยจำหน่ายปีละ 2 ครั้ง ต้นทุนการผลิตประมาณ 50,000 บาทต่อครั้ง รวมเป็น 100,000 บาท แต่สามารถจำหน่ายได้ครั้งละ 92,000 บาท หรือได้กำไรครั้งละ 42,000 บาท นำเงินกำไรที่ได้ปีละ 84,000 บาท มาจัดสรรให้กับสมาชิกและสังคมด้วย โดยได้จัดแบ่งไว้เป็นค่าสมทบหรือคืนทุนส่วนหนึ่ง

ค่าบริหารจัดการส่วนหนึ่ง เงินฌาปนกิจสงเคราะห์ส่วนหนึ่ง ให้สาธารณประโยชน์ เช่น การจัดงาน/กิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในรอบปีของชุมชน อีกส่วนหนึ่ง แต่สมาชิกจะได้รับส่วนแบ่งกำไรหรือผลประโยชน์สูงที่สุดประมาณร้อยละ 30 ของกำไรในแต่ละปี

นอกจากนี้ยังส่งเสริมการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะการจักสานผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ หรือการตกแต่งในงานพิธีต่าง ๆ ด้วยทางมะพร้าว ปัจจุบันในชุมชนมีกลุ่มจักสานทางมะพร้าวในชุมชนด้วย มีสมาชิกประมาณ 20 กว่าคน ซึ่งกลุ่มรับทำงานต่าง ๆ ร่วมกันด้วย เช่น งานแต่ง, งานบวช ฯลฯ ทำให้มีรายได้เสริมจากการทำอาชีพนี้ด้วย นอกจากนี้คุณโชติวิทย์ยังสะท้อนด้วยว่า ตนเองเปลี่ยนแปลงไปมากจากการมาเรียน ม.ชีวิต โดยเฉพาะด้านอารมณ์ แต่ก่อนจะเป็นคนใจร้อนมาก เดี๋ยวนี้สามารถเปลี่ยนเรื่องนี้ได้ สามารถควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้มากขึ้น และที่สำคัญคือ การปรับวิธีคิด วิธีมอง หรือกระบวนทัศน์ในการผลิตและการดำรงชีวิต

โดยสรุป **คุณโชติวิทย์ สามารถเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนได้ เพราะเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ (โดยเฉพาะความสามารถในการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต) มีประสบการณ์ มีการลองผิดลองถูกและการเรียนรู้ มีความมุ่งมั่น มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม มีจิตใจเสียสละ และมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ**

คุณอนันต์ ปานบัว อายุ 40 ปี ต.ปลักแรด อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก พอจบ ม. 6 แล้วไปทำงานที่ชลบุรีเป็นเวลานาน 20 ปี แต่อยากกลับบ้านมาอยู่กับพ่อแม่ และดูแลพ่อแม่ เพราะพ่อแม่สูงอายุ ไม่สบายและเคยถูกหลอกโดยมิจฉาชีพ ทำให้เป็นห่วง กลับมาก็ทำนา ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่ ตอนแรกทำประมาณ 50 ไร่ ในช่วงแรกก็ประสบปัญหาเพลี้ยกระโดด ทำให้ต้องใช้สารเคมีขนานใหญ่ แต่ก็ทำให้ขาดทุนหลายแสนบาท เพราะผลผลิตเสียหาย ต่อมาเมื่อมาเรียน ม.ชีวิต ได้ทำเป็นนาอินทรีย์ทั้งหมดตามมาตรฐานของ ม.ชีวิต (ทำข้าวอินทรีย์ประมาณ 24 ไร่) แต่ไม่ได้ขอมาตรฐานผลิตภัณฑ์จากทางราชการ จากการพูดคุยและได้มีโอกาสดูผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่คุณอนันต์คิดค้นขึ้น พร้อมทั้งเยี่ยมพื้นที่และบริบทโดยรอบ อาจกล่าวได้ว่าคุณอนันต์เป็นบัณฑิตที่มีศักยภาพและความสามารถในการคิดค้น ปรับเปลี่ยน พลิกแพลง ดัดแปลง ประยุกต์และต่อยอดวิธีการผลิตและวิธีการขายในแบบเดิม ๆ ที่พ่อแม่เคยทำมา โดยเฉพาะการผลิตข้าวอินทรีย์หลายชนิด มีทั้งข้าวกล้อง ข้าวไรซ์เบอรี่ ซึ่งที่ผ่านมาในหมู่บ้านนี้ไม่เคยมีใครทำมาก่อน และได้ทำการบรรจุหีบห่อหลาย ๆ ขนาด หลาย ๆ รูปแบบ ที่ออกแบบและสร้างแบรนด์สินค้าเอง และจำหน่ายตามฤดูกาลต่าง ๆ ด้วย เช่น ช่วงปีใหม่ วาเลนไทน์ (ทำเป็นข้าวรูปหัวใจ) ข้าวลายธงชาติ ข้าวสามสี ฯลฯ ทำให้ได้ลูกค้าตามฤดูกาลเพิ่มขึ้นมา และยังรับงานตามคำสั่งของลูกค้าที่นำข้าวไปใช้เป็นของชำร่วยในวาระและโอกาสต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานวันเกิด ฯลฯ และเมื่อเปิดขายสินค้าทางออนไลน์ ทำให้ได้ลูกค้าจากทางออนไลน์จำนวนมากจากทั่วประเทศ ซึ่งนอกจากลูกค้ารายบุคคลโดยปกติทั่วไปแล้ว ยังมีลูกค้าที่เป็นบริษัทห้างร้านด้วย แต่ลูกค้าประจำส่วนใหญ่ยังอยู่ในเขต จ.พิษณุโลก รายได้ต่อเดือนต่ำสุดประมาณ 3,000 บาท สูงสุดบางเดือนได้ถึง 100,000 บาท ถ้าช่วงเทศกาลต่าง ๆ จะจำหน่ายได้มาก และรวมช่วงที่ไปออกบูธสินค้าตามงานต่าง ๆ ด้วย แต่รายได้เฉลี่ยต่อเดือนจะอยู่ที่ประมาณ 20,000-40,000 บาท แต่ที่ได้

เดือนละ 80,000–100,000 บาท นั้น จะมีประมาณ 2 เดือนต่อปี โดยเฉพาะช่วงเทศกาล

นอกจากนี้ ก็ยังมีการผลิตปุ๋ยพืชสด โดยใช้ปอเทือง และทำน้ำหมักชีวภาพต่าง ๆ ใช้เอง กำลังจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ในหมู่บ้าน เพื่อให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ ซึ่งจะทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง เพราะสามารถสั่งซื้อของ/วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ร่วมกันในนามกลุ่มได้ ทำให้ซื้อได้ในราคาถูกลง นอกจากนี้ การมีกลุ่ม ฯ ยังสามารถรับออร์เดอร์ขนาดใหญ่ได้ ในกรณีที่ลูกค้าต้องการหรือสั่งเข้ามาในปริมาณมาก ซึ่งจะทำให้เกษตรกรแต่ละรายมีความเข้มแข็งมากกว่าการทำการผลิตเป็นราย ๆ หรือต่างคนต่างทำ ซึ่งกำลังอยู่ในช่วงการรวบรวมจำนวนผู้สนใจ และได้ผู้สนใจแล้วจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้ ก็กำลังจะมีการจัดตั้งกลุ่มผลิตพืชผักปลอดสารพิษ เพื่อเชื่อมเครือข่ายกับกลุ่มบ้านพันเสา ที่ส่งผักให้กับเครือของบริษัทเซ็นทรัล

ทั้งนี้ จากการสังเกตและการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับคุณอนันต์ ทำให้เห็นว่า คุณอนันต์ยังไม่ค่อยพึงพอใจต่อกลไกต่าง ๆ ของรัฐ หลายช่วงได้สะท้อนให้ฟังถึงปัญหาการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบกับที่นี่มีปัจจัยคุกคามจากกฎหมายและการพัฒนาโครงการของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางด้านผังเมือง จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความไม่มั่นคง ไม่สามารถดำเนินโครงการที่ตั้งใจไว้ได้ เช่น โรงสีชุมชนหรือการขยายกำลังการผลิตของโรงสีหรือทำโรงสีให้ใหญ่ขึ้น แต่ทำไม่ได้ เพราะรัฐประกาศเป็นเขตผังเมือง ประกอบกับที่ดินถูกตัดออกไปด้วย ทำให้ที่ดินมีขนาดเล็กลงไม่สามารถตั้งโรงสีขนาดใหญ่ได้

โดยสรุป คุณอนันต์ ปานบัว เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีความสามารถในการคิดค้นดัดแปลง ประยุกต์ สิ่งที่พ่อแม่เคยทำไว้ เมื่อมาเรียน ม.ชีวิต ทำให้สนใจการทำเกษตรอินทรีย์และสามารถจำหน่ายผ่านช่องทางออนไลน์ ทำให้มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 20,000–40,000 บาท ในด้านชุมชน กำลังจัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ และกลุ่มผลิตพืชผักปลอดสารพิษ มีความสนใจในความเป็นไปของชุมชน แต่ยังติดเงื่อนไขหลาย ๆ อย่าง ทำให้ยังขับเคลื่อนได้ไม่เต็มที่ แต่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง เพราะมีความสามารถหลายด้านและน่าจะสามารถนำพากลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ต้องการร่วมกันได้ แต่คงจะต้องจัดสรรเวลาในการทำงานชุมชนเพิ่มมากขึ้น

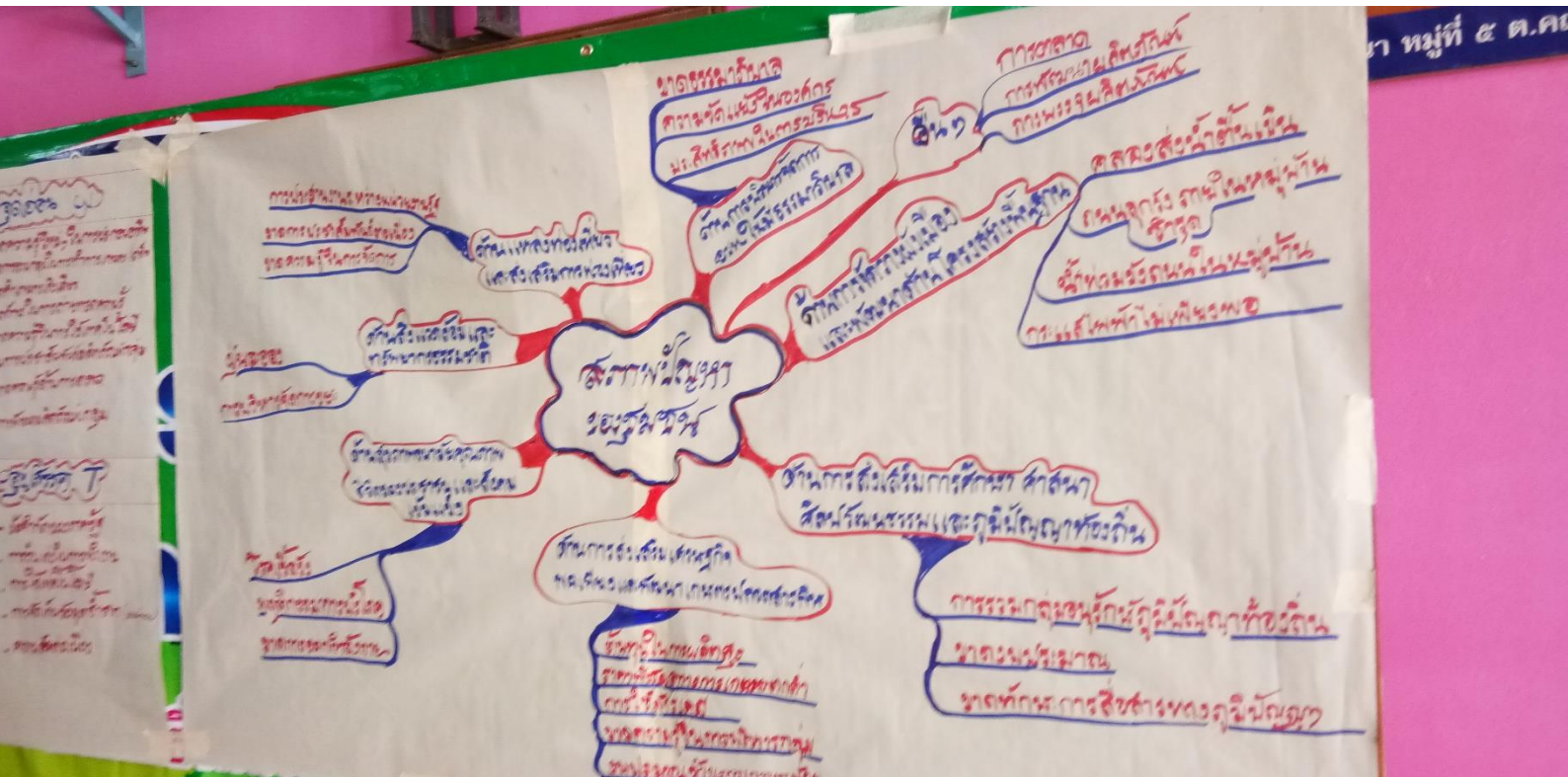
คุณพิน สุริวงษ์ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร อายุ 63 ปี เป็นบัณฑิตรุ่นพระมหาชนก เข้าเรียนปี 2554 เป็นจิตอาสาชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุขในเมือง (อสส.) ภรรยาค้าขายสินค้าต่าง ๆ ในตลาด โดยเฉพาะพวกเสื้อผ้าสำเร็จรูป แต่ช่วงหลังมานี้รายได้จากการค้าขายตกลงไปมาก (แต่ก่อนขายได้วันละ 10,000 กว่าบาท ปัจจุบันเหลือวันละ 2,000–3,000 บาท) มีที่ทำสวนจำนวน 3 ไร่ (สวนอยู่ห่างจากที่พักในเมืองประมาณ 6–7 กม.) ปลูกทุกอย่างที่กินได้ เช่น มะม่วง มะนาว มะพร้าวน้ำหอม มะยงชิด กล้วย ชะอม ฯลฯ มีเหลือขายด้วย และเลี้ยงปลาหลายชนิดเช่นกัน (และกำลังจะเลี้ยงไก่และกบด้วย) ทำให้ไม่ต้องซื้ออาหารหลายอย่าง หรือสามารถพึ่งพาตนเองในด้านอาหารและพืชผักผลไม้ในระดับดี มีค่าใช้จ่ายด้านนี้น้อยมาก

แต่ที่จริงแล้วคุณพิน เป็นคนที่มีความสามารถหรือทักษะทางด้านช่าง หรือที่เรียกกันว่า “สารพัดช่าง” ไม่ว่าจะเป็นช่างปูน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างแอร์ ช่างยนต์ ช่างสี ช่างซ่อมเครื่องมือเครื่องใช้หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ แต่ไม่ได้เปิดร้านทำอย่างเป็นเรื่องเป็นราว แต่ถ้าใครทราบ ก็นำมาให้ทำ ส่วนใหญ่ทำงานเป็นจิตอาสาให้กับหน่วยงานเทศบาลหรือหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ มีความสามารถในการคิดค้นนวัตกรรม การคิดประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ เช่น เครื่องพ่นแมลง/ยุง ที่ใช้ต้นทุนไม่สูง แต่ทนทาน ปลอดภัย ใช้การได้ดี จึงทำการผลิตเครื่องมือ เครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ใช้เอง และยังเคยเสนอความคิดให้กับทางเทศบาลในการผลิตเครื่องมือพ่นยาใช้เอง หรือลงทุนทำเอง จะได้ไม่ต้องไปซื้อของที่ผลิตจากเมืองจีน เงินจะได้ไม่ไหลออกไปนอกประเทศ แต่ได้รับการอธิบายจากเจ้าหน้าที่เทศบาลว่า จำเป็นต้องซื้อตามรายการที่กำหนดไว้ ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ ทำให้คุณพินรู้สึกเสียดายงบประมาณเป็นอย่างมาก เพราะถ้าทำเอง หรือมีการส่งเสริมให้ชุมชนทำการผลิต ก็จะได้ราคาถูกกว่าที่จ่ายอยู่ในปัจจุบันประมาณ 60–70%

นอกจากนี้ คุณพินยังมีความคิดที่จะทำบ้านสำเร็จรูปขาย ด้วยการออกแบบเอง ทำเองทุกอย่าง แต่ยังไม่มีทุน จึงยังเป็นเพียงความคิดคร่าว ๆ แต่ยังไม่ได้ลงมือดำเนินการจริงจัง เพราะถ้าจะทำจะต้องวางแผน มีการกู้ยืมเงินมาลงทุน แต่อายุค่อนข้างมากแล้ว เลยยังไม่ได้ตัดสินใจจริงจังเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ถ้ามีใครมาสั่งให้ทำก็สามารถทำให้ได้

โดยสรุป **คุณพิน สุริวงษ์ เป็นคนที่มีความสามารถด้านช่าง และการคิดค้นนวัตกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ แต่ที่ผ่านมายังไม่ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่ไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วยในฐานะจิตอาสา ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ถ้า ม.ชีวิต ทราบข้อมูลศักยภาพและความสามารถของผู้เรียน และถ้าสามารถส่งเสริมให้เกิดการประดิษฐ์ คิดค้น พัฒนานวัตกรรมต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างภาครัฐและ ม.ชีวิต จะเกิดมูลค่าเพิ่มและอาจจะสามารถนำไปสู่การส่งเสริมการจ้างงานในชุมชนบนศักยภาพหรือความสามารถดังกล่าว ก็เป็นไปได้**

กรณีศึกษา 10	บัณฑิตที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำในชุมชน และมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง

ผู้ใหญ่บ้านพิเชษฐ์ เกษร
อ.หนองมะโมง จ.ชัยนาท

ผู้ใหญ่บ้านวาริน กรวยทอง
อ.บ้านตาก จ.ตาก

ผู้ใหญ่บ้านหนูแดง ทองใบ
อ.โนนสุวรรณ จ.บุรีรัมย์

ผู้ใหญ่บ้านจันทรักษ์ อาจสมบาล
อ.วังสะพุง จ.เลย

ผู้ใหญ่บ้านเรียมตา เดชเจริญ
อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ

ผู้ใหญ่บ้านพิเชษฐ์ เกษร บ้านหนองยาง ตำบลวังตะเคียน อ.หนองมะโมง จ.ชัยนาท อายุ 44 ปี เกิดที่บ้านหนองยาง ตั้งใจใช้ชีวิตที่นี่และตายที่นี่ เป็นผู้ใหญ่บ้านมาประมาณ 7-8 ปี ก่อนที่จะมาเรียน ม.ชีวิต จบการศึกษาระดับ ปวส.ด้านช่างยนต์ จากวิทยาลัยเทคนิคอุทัยธานี อยากมาเรียน ม.ชีวิต เพราะชอบชื่อสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มองว่าน่าสนใจดี แต่ก่อนที่จะกลับมาอยู่บ้าน เคยทำงานบริษัทมิเชลลินอยู่ในกรุงเทพ ตอนกลับมาบ้านมีเงินเก็บสะสมอยู่ประมาณ 200,000 กว่าบาท ซึ่งนำมาใช้ในการตั้งตัว ผู้ใหญ่ได้สะท้อนให้ฟังด้วยว่า **ตนเองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางความคิด มุมมองต่าง ๆ มองโลกในแง่ดีมากขึ้น มีหลักในการคิดมากขึ้น ทำอะไรเป็นขั้นเป็นตอนหรือเป็นระบบมากขึ้น การจัดลำดับความสำคัญของความคิดทำได้ดีขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงตนเองตามแผน 4 แผน ถือว่าเป็นจุดตั้งต้นที่ดี ทำให้มองอย่างเป็นองค์รวม ทำให้เกิดความคิดแบบเชื่อมโยง หรือมองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งต่าง ๆ มองโลกในแง่บวกและมองสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมากขึ้น**

นอกจากนี้ ยังมีรุ่นพี่ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านเหมือนกันอยู่ที่บ้านไม้แก่น ต.สะพานหิน จบการศึกษาจาก ม.ชีวิต เหมือนกันเป็นตัวแบบที่ดี (ผู้ใหญ่ใช้คำว่า Idol) เพราะรุ่นพี่คนนี้ทำเศรษฐกิจพอเพียงแล้วประสบผลสำเร็จในระดับที่เรียกว่า “มั่งมีศรีสุข” เพราะมีขั้นมีตอนในการพัฒนา หรือทำแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่เห็นผลจริงสัมผัสได้ ทำให้ผู้ใหญ่พิเชษฐ์อยากทำแบบเดียวกัน และมีโจทย์คำถามอยู่ในใจของตนเองเสมอ คือ ทำอย่างไรให้ลูกบ้านอยู่ดีกินดี แต่ปัญหาของหมู่บ้านยังมีอีกมาก คนที่จบการศึกษาสูงยังมีน้อย ยังขาดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานอีกหลายอย่าง สำหรับชาวบ้านเองก็มีหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้ประมาณ 3-4 ระดับ จากมุมมองของผู้ใหญ่พิเชษฐ์ คือ

1) ประเภทหัวไว ใจสู้ ซึ่งมีประมาณหนึ่งส่วนสี่ (25%) 2) ประเภทลังเล รอดูท่าที 3) ประเภทหันเห หัวดื้อ ไม่ค่อยสนับสนุนอะไร และ 4) ประเภทงอมืองอเท้าจับเจ่า ไม่เอาอะไรเลย ซึ่งส่งผลทำให้การพัฒนาชุมชนหมู่บ้านยังทำได้ยาก เพราะคนประเภทแรก เป็นเพียงแค่หนึ่งส่วนสี่ของคนทั้งหมด และชุมชนยังต้องการการหนุนเสริมจากองค์กรหรือนักวิชาการจากภายนอกในการพูดคุยกับชาวบ้านประเภทที่ 2-4 เพราะลำพังตนเองยังไม่สามารถสื่อสารกันได้ทั้งหมด เพราะบางส่วนก็ไม่ฟังเนื่องจากปัญหาการเมืองที่ผ่านมา ทำให้เกิดความแตกแยกหรือแบ่งกันเป็นสองฝักสองฝ่าย

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ผ่านมา ผู้ใหญ่ก็ได้พยายามพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตน โดยทำงานกับกลุ่มชาวบ้านที่พอจะพูดคุยกันได้ประมาณ 50-60 คน/ครัวเรือน (จากทั้งหมด 126 หลังคาเรือน) ซึ่งที่ผ่านมาก็คุยกันเรื่องความโปร่งใสด้วย เพราะเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ก็ยังมีปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาอีกหลายอย่าง ซึ่งที่จริงเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2552-2553 ทางหมู่บ้านเคยทำโครงการเสนอรัฐบาลผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปหลายอย่าง เช่น โครงการจัดทำถนนคอนกรีต โครงการทำลานตากผลผลิต และโครงการทำบ่อเลี้ยงปลาสำหรับทั้ง 126 ครัวเรือน แต่จะเป็นการดำเนินการร่วมกันเป็นคุ้มบ้าน เสนอของบไปทั้งหมดจำนวน 300,000 บาท แต่เรื่องก็เงียบไป ไม่ได้งบ ก็เลยยังไม่ได้ดำเนินการต่อในเรื่องเหล่านี้

สำหรับสิ่งที่ทำแล้วพอจะเกิดผล มีคนเข้าร่วมจำนวนไม่น้อย ก็คือ **1) การทำโรงสีชุมชน** ซึ่งเดิมเคยมีโรงสีอยู่แล้ว น่าจะทำตั้งแต่ปี 2551 แต่ทำไม่สำเร็จ (ได้งบจากนโยบาย SML) ก็เลยนำมารื้อฟื้นใหม่และย้ายออกมาอยู่ข้างนอกหรือด้านท้ายหมู่บ้าน เพราะโรงสีเสียงดังและมีฝุ่น ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 60-70 คน ถือหุ้น ๆ ละ 100 บาท พอมีผลกำไรก็จัดสรรให้สมาชิกร้อยละ 70 และสมทบทุนคืนให้โรงสีร้อยละ 30 มีบุคลากรหรือคนทำงานสีข้าว 1 คน ซึ่งได้ประโยชน์จากการขายรำและแกลบ **2) การส่งเสริมด้านอาชีพ รายได้และการออม** ด้วยการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มทำพริกแกง มีสมาชิกประมาณ 30 คน ทำมาได้ประมาณ 3-4 ปี มีการแบ่งสัดส่วนผลประโยชน์กันในกลุ่ม คือ คืนกำไรให้สมาชิกร้อยละ 70 และสมทบทุนการดำเนินงานกลุ่มอีกร้อยละ 30 นอกจากนี้ ก็มีกลุ่มสานตะกร้าและผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา กลุ่มนี้มีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มแรก คือมีสมาชิกประมาณ 70 คน และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งเป็นกลุ่มที่ดำเนินการมานานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 (สำหรับกลุ่มนี้ ผู้ใหญ่พิเชษฐ์ไม่ได้ให้รายละเอียด) **3) การส่งเสริมด้านสุขภาพและศิลปวัฒนธรรม** โดยเฉพาะการออกกำลังกายและการป้องกันแก้ไขปัญหาเรื่องเบาหวาน ซึ่งทำร่วมกับทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล (รพ.สต.) และด้านศิลปวัฒนธรรม คือ การส่งเสริมเรื่องดนตรีไทย เรื่อง วงปี่พาทย์และระนาด แต่ยังไม่ค่อยมีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ นอกจากนี้ ผู้ใหญ่พิเชษฐ์ ยังได้ประเมินตนเองและชุมชนว่า มีข้ออ่อนมากในเรื่อง การบันทึกการจัดทำข้อมูล หรือการจัดทำระบบเอกสารต่าง ๆ ไม่มีคนทำ เพราะขาดคนที่มีศักยภาพและความสามารถในด้านนี้ ที่ชุมชนหมู่บ้านนี้มีผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีประมาณ 3-4 คน ส่วนใหญ่เป็นประชาชนที่หาเช้ากินค่ำ และเป็นชุมชนที่ไม่มีข้าราชการเกษียณเลย

จากที่นำเสนอมาในกรณีของผู้ใหญ่พิเชษฐ์นี้ จะเห็นได้ว่า เป็นบุคคลที่มีความตั้งใจดีในการพัฒนาหมู่บ้าน แต่ยังประสบปัญหาหลายอย่าง ทั้งด้านการสื่อสารกับชาวบ้าน การได้รับการยอมรับ การไม่มีทีมงานที่มีความรู้ การไม่มีระบบข้อมูล ขาดการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ ยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากภาครัฐ (โดยเฉพาะด้านวิชาการนั้นอ่อนมาก เพราะภาครัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐเองก็อ่อน) ยังไม่มีการถอดบทเรียนการทำงานพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาโครงการเดิม ๆ ที่รัฐบาลชุดที่ผ่าน ๆ มาเคยทำหรือส่งเสริมมาแล้ว และไม่แน่ใจว่า

เป็นอย่างไร เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต การทำโรงสีชุมชน หรือการทำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ก็ได้ทำมานานแล้ว แต่ยังไม่เคยมีการสรุปหรือถอดบทเรียนใด ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ดังนั้น จุดอ่อนที่สำคัญที่สุดของชุมชนหมู่บ้าน ก็คือ การอยู่ภายใต้การกำกับบงการของรัฐ แต่เนื่องจากรัฐที่ผ่านมาไม่มีศักยภาพในการส่งเสริมด้านการพัฒนาอาชีพ/รายได้ที่มั่นคง ยั่งยืน รวมถึงการพัฒนาคน/บุคลากรของชุมชน การสร้างความรู้ การสร้างกระบวนการในการทำงานของชุมชน ทำให้ชุมชนต้องประสบกับภาวะขึ้น ๆ ลง ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่มีการพัฒนาต่อยอดอย่างเป็นระบบบนฐานของข้อมูล ความรู้ และประสบการณ์ที่มีคุณค่า แต่แกว่งไปมาตามยุคสมัย

โดยสรุป กรณีผู้ใหญ่พิเชษฐ์ เกษร การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนหมู่บ้าน หรือการทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง” ตามแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ หรือไม่สามารถด่วนสรุปได้ว่า ถ้าชุมชนนั้นมีบุคลากรที่เป็นผู้นำที่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต ที่มีแนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเองและการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับชุมชนแล้วจะทำให้เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ เพราะการเป็นผู้ใหญ่บ้านก็เป็นส่วนหนึ่งของกลไกของภาครัฐในระดับล่างสุด ที่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลในทุกยุคทุกสมัยและหน่วยงานราชการทุกกระทรวงหรือทุกกรมกอง แต่ถ้าผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำกระบวนทัศน์ใหม่ สามารถนำทรัพยากรของรัฐมาเสริมกระบวนการในชุมชน และเป็นการส่งเสริมการทำงานทางความคิดให้กับคนในชุมชนให้สามารถทำงานร่วมกันได้บนฐานการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม อย่างเป็นองค์รวม (holistic participatory development) โดยยึดผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือชุมชนเป็นที่ตั้ง (community-based and public-based benefits) ที่มีความครอบคลุมทุกประเด็น ทั้งเศรษฐกิจ/อาชีพ/รายได้, การศึกษา/การพัฒนาคน ทีมงานขับเคลื่อน สุขภาพอนามัย ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางธรรมชาติ, กลุ่มคนที่ต้องได้รับการส่งเสริมพัฒนาเป็นพิเศษ เช่น ผู้สูงอายุ คนพิการ สตรีที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้, เด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาครอบครัว ฯลฯ ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมาย ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ อย่างเป็นระบบ และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการสร้างความรู้/องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของตนอย่างต่อเนื่อง มีความโปร่งใสสูง มีความจริงใจต่อกัน รู้เท่าทันในจุดอ่อน-ข้อจำกัดต่าง ๆ ของระบบและกลไกต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และไปพ้นจากวังวน

เดิม ๆ ก็น่าจะมีโอกาสที่จะเดินไปบนเส้นทาง “ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง” และการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองได้จริง แต่คงจะต้องใช้เวลามากพอสมควร กว่าจะไปถึงจุดนั้นได้ ซึ่งน่าจะไม่ต่างจากกรณีศึกษาอื่น ๆ ที่จะกล่าวถึงดังต่อไปนี้แบบกระชับอีกจำนวนหนึ่ง คือ

ผู้ใหญ่บ้านวาริน กรวยทอง ต.ตากออก อ.บ้านตาก จ.ตาก อายุ 44 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ที่บ้านหินใต้ ต.ตากออก อ.บ้านตาก จ.ตาก สำเร็จการศึกษา ปี พ.ศ.2557 แต่เป็นผู้ใหญ่บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 จบการศึกษา กศน. ก่อนมาเรียนที่ ม.ชีวิต ที่เข้ามาเรียน ม.ชีวิต เนื่องจากได้รับการชักชวนจากอาจารย์พิเศษของ ม.ชีวิตในพื้นที่ (แต่ปัจจุบันอาจารย์ท่านนี้ไม่ได้ทำงานให้ ม.ชีวิตแล้ว เพราะไม่มีเวลา) ผู้ใหญ่บ้านวาริน เป็นบัณฑิตที่มีความสามารถหลายด้าน โดยเฉพาะการเขียนโครงการและการนำงบประมาณของรัฐภายใต้โครงการต่าง ๆ เช่น โครงการไทยนิยมยั่งยืน, โครงการประชารัฐ และขององค์กรอื่น ๆ เช่น มูลนิธิชัยพัฒนา มาสนับสนุนการพัฒนาในท้องถิ่นหรือหมู่บ้านที่ตนดูแลรับผิดชอบ ซึ่งที่ผ่านมาได้รับเงินสนับสนุนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการประมงและปศุสัตว์ เช่น การเลี้ยงกบ, ปลา, เป็ด, ไก่, โค, แพะ ฯลฯ สำหรับด้านอื่น ๆ เช่น การส่งเสริมการทำปุ๋ยหมักอินทรีย์, การปลูกหญ้าเนเปีย นอกจากนี้ ก็ยังมีการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตหรือการทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น การทำไข่เค็ม การทำพริกแกง และการทำเรื่องเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งการแปรรูปผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ดำเนินการในรูปของวิสาหกิจชุมชน

การที่ผู้ใหญ่วาริน มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาและสามารถดึงงบการพัฒนาจากหลายองค์กรมาส่งเสริมการพัฒนาในชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้เรียนรู้จาก ม.ชีวิต เพราะในช่วงที่เรียนได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาความเป็นจริงในชุมชน ทำให้ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแต่ละชุมชน ทำให้รู้ว่าการพัฒนาชุมชน และการป้องกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนนั้นจะสามารถดำเนินการได้อย่างไร นอกจากนี้ ในหมู่บ้านยังมีปราชญ์ชุมชนด้านต่าง ๆ ประมาณ 5-6 คน เช่น ด้านการทำนาแบบอินทรีย์ ด้านการใช้สารชีวพันธุ์ ด้านการเพาะขยายและเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว ด้านการฟื้นฟูและปรับปรุงดิน และด้านทฤษฎีการเกษตร ซึ่งปราชญ์เหล่านี้ก็ได้ทำงานเป็นวิทยากรให้ชุมชน ทำให้สามารถส่งเสริมการพัฒนาได้อย่างรอบด้านและมีความครอบคลุมนอกจากนี้ ผู้ใหญ่วารินยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งกระทรวงพาณิชย์หรือสำนักงานพาณิชย์จังหวัด, เกษตรจังหวัด, สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดและอำเภอบ้านตากด้วย

อย่างไรก็ตาม สำหรับกรณีของผู้ใหญ่วารินนี้ ยังไม่สามารถวิเคราะห์เรื่องการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้มากนัก เพราะไม่มีโอกาสได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านนี้หรือผู้เกี่ยวข้อง/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียท่านอื่น ๆ เลย ทำให้ไม่มีข้อมูลจากแหล่งอื่น ๆ ที่จะนำมาใช้ในการตรวจสอบแบบสามเส้า (data source triangulation) ว่าการพัฒนาในแนวนี้ดีหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ชาวบ้านในชุมชนพึงพอใจมากน้อยเพียงใด

แต่สิ่งที่สรุปได้ ณ ขณะนี้ ก็คือ ชุมชนนี้ยังต้องขึ้นต่อนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐเหมือนกับชุมชนหมู่บ้านอื่น ๆ มากกว่าการคิดค้นด้วยตนเอง หรือการระดมทรัพยากรต่าง ๆ กันภายในชุมชน แต่ทั้งนี้ ผู้ใหญ่วารินถือเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถหรือศักยภาพในการเขียนข้อเสนอโครงการ และดึงทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ ซึ่งปัจจัยหนุนเสริมส่วนหนึ่ง น่าจะมาจากการที่สามีของผู้ใหญ่ทำงานอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้ทราบช่องทางในการประสานหรือแสวงหาแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ มาเสริมด้วยอีกทางหนึ่ง

โดยสรุป **จากกรณีศึกษาผู้ใหญ่วาริน กรวยทอง นี้ ทำให้มองเห็นนัยสำคัญของการมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการเขียนโครงการ ซึ่งส่วนหนึ่งถูกฝึกจากการเรียนที่ ม.ชีวิต ซึ่งเป็นศักยภาพและความสามารถที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นศักยภาพและความสามารถที่นำไปสู่จุดเปลี่ยนที่สำคัญมาก ทำให้สามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบต่าง ๆ ของสังคมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ควรเน้นการสร้างเสริมหรือเพิ่มศักยภาพและความสามารถในด้านนี้ให้มาก และควรมีกระบวนการในการตรวจสอบเพื่อให้มั่นใจด้วยว่า ว่าที่บัณฑิต ม.ชีวิตทุกคนสามารถทำเรื่องนี้ได้ โดยเฉพาะผู้เรียนที่มีสถานภาพเป็นผู้นำหรือมีบทบาทอยู่ในกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. อสม. ประธานกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน/ตำบล เป็นต้น**

ผู้ใหญ่จันทรักษ์ อาจสมบาล บ้านไฮตาก ต.ลาดค่าง อ.ภูเรือ จ.เลย อายุ 41 ปี เข้าเรียน ม.ชีวิต ปี 2555 ก่อนมาเรียน ม.ชีวิต สำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญาด้านการเกษตร จาก ม.ราชภัฏเลย สนใจชื่อหลักสูตร “สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น” เนื่องจากทาง ม.ชีวิต มาทำการประชาสัมพันธ์หรือเปิดตัวอยู่ที่หอประชุมอำเภอภูเรือ พอฟังแล้วรู้สึกสนใจมาก โดยเฉพาะที่พูดว่า **“การเรียนรู้อย่างมีศักดิ์ศรี มีอยู่มีกินในท้องถิ่นของตนเอง” พอได้เข้าเรียน รู้สึกประทับใจการเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยแผน 4 แผน เพราะเป็นสิ่งที่ดีมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองได้จริง และชอบหัวเรื่อง “สันติศึกษา” เพราะสามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้ นอกจากนี้ก็ประทับใจในเรื่อง “การศึกษาชุมชน” และ “การจัดทำแผนแม่บทชุมชน” และยังได้มีโอกาสไปศึกษาที่ศูนย์บ่มเพาะทับตะวัน ที่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี ที่เป็นโมเดลการเรียนรู้ที่น่าสนใจของ ม.ชีวิตด้วย เมื่อกลับมาได้ลงมือพลิกที่ดินของตนเองประมาณ 4 ไร่ มีการขุดบ่อเลี้ยงปลาดุกและปลานิล** นอกจากนี้ ก็มีการเลี้ยงไก่ไข่ ปลูกพืชผักต่าง ๆ หลายชนิด มีการทำน้ำจุลินทรีย์และน้ำหมักต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทำให้ประหยัดต้นทุนในการผลิตและได้ทำการปลูกฟักหอมใต้ต้นแก้วมังกร ทำให้มีการใช้ที่ดินอย่างคุ้มค่า และยังได้รายได้เพิ่มอีกอย่างน้อยปีละ 15,000 บาท จากการขายฟักหอม นอกจากนี้ ก็ยังทำสวนยางพาราอีกจำนวน 13 ไร่ ทำให้มีรายได้เพิ่มจากการทำสวนยางพาราอีกประมาณ 100,000 บาท ต่อปี

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวบ้านจำนวนมากในหมู่บ้านไฮตากนั้น พบว่า มีความแตกต่างกันด้านรายได้ค่อนข้างมาก สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้สูง อาจได้สูงถึงปีละ 3 ล้านกว่าบาท แต่กลุ่มนี้มีไม่มาก ครัวเรือนบางส่วนมีรายได้ระหว่าง 100,000–200,000 บาท ต่อปี สำหรับกลุ่มที่มีรายได้ค่อนข้างต่ำ ก็จะได้ต่ำสุดประมาณ 30,000 บาทต่อปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำพืชไร่

และพืชสวนที่ขึ้นอยู่กับภาวะตลาด ที่ผันผวนเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็น ยางพารา, ข้าวโพด, มันสำปะหลัง, กล้วย, แก้วมังกร และ สับปะรด แต่สำหรับผู้ที่มีที่ดินขนาดใหญ่มาก ก็ย่อมมีรายได้มากตามไปด้วย

ในมุมมองของผู้ใหญ่จันทรักษ์เกี่ยวกับการพัฒนาบ้านไฮตาก มองว่า อยากให้เด็กทุกคนสามารถอ่านออกเขียนได้ ประชาชนเข้าวัดฟังธรรม มีคุณธรรมจริยธรรม มีรายได้ดี มีอยู่มีกิน มีความสามัคคี ลดการใช้สารเคมีหรือถ้าเปลี่ยนมาเป็นเกษตรอินทรีย์เลยยิ่งดี หมู่บ้านสะอาด และอยากพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะที่นี่อากาศดี ทิวทัศน์สวยงาม สำหรับกิจกรรมการพัฒนาร่วมกันของชาวบ้านที่ผู้ใหญ่พยายามส่งเสริม ก็คือ การพัฒนาอาชีพและรายได้ หรือ การเพิ่มรายได้ของกลุ่มแม่บ้าน ด้วยการส่งเสริมการทำอาชีพทองม้วนสดมะพร้าวอ่อน มีคนเข้าร่วมกลุ่มนี้ประมาณ 20 คน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนจากโครงการต้านภัยแล้ง หรือการส่งเสริมอาชีพในช่วงภัยแล้ง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม และการทำสับปะรดอบแห้ง เนื่องจากบางปีมีสับปะรดจำนวนมาก ทำให้ราคาตกต่ำ บางปีขายได้เพียงแค่กิโลกรัมละ 1-2 บาทเท่านั้น เลยส่งเสริมให้ทำเป็นผลิตภัณฑ์อบแห้ง ก่อนตัดสินใจทำ ได้พาชาวบ้านไปดูงานที่ จ.พิจิตร ซึ่งที่นั่นมีโรงตากพลังงานแสงอาทิตย์ มีชาวบ้านเข้าร่วมในกลุ่มนี้ประมาณ 15 ครอบครัว ทำแล้วนำไปจำหน่ายตามงานประเพณีหรืองานตามฤดูกาลต่าง ๆ ที่จัดโดยหน่วยงานราชการ เช่น งานดอกไม้เมืองหนาว หรืองานอื่น ๆ ที่จัดโดยชาวบ้านชุมชน หรือรับทำตามคำสั่ง แต่ก็มีวางขายตามร้านค้าในชุมชนด้วย สำหรับหมู่บ้านนี้มีผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประมาณ 200 คน จากจำนวนชาวบ้านทั้งหมด 376 คน หรือประมาณครึ่งหนึ่งของคนในหมู่บ้านนี้

โดยสรุป **สำหรับกรณีนี้ จะเห็นได้ว่า ผู้ใหญ่จันทรักษ์มีความพยายามในการส่งเสริมอาชีพและรายได้ หรือสร้างช่องทางใหม่ ๆ ในการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน เท่าที่สังเกตดู ผู้ใหญ่เป็นคนที่มีความตั้งใจจริง มีความคิดที่ดีต่อชุมชน อยากให้ลูกบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี และได้พยายามคิดค้นหรือส่งเสริมการแปรรูป ผลไม้หรือทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ นับว่าเป็นสิ่งที่ดีมาก แต่คำถามสำคัญ ก็คือ ชาวบ้านจำนวนมากยังพึ่งพาตนเองไม่ได้ เพราะต้องขึ้นต่อบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ต่อประเด็นนี้ผู้ใหญ่เองก็ไม่ค่อยเห็นด้วยทั้งหมด เพราะทำให้คนรอการช่วยเหลือจากรัฐเพียงอย่างเดียว ผู้ใหญ่ได้ให้ข้อมูลด้วยว่า ชาวบ้านกลัวการลงทุน หรือทำมาค้าขายไม่เป็น ซึ่งตรงนี้ก็เป็นประเด็นที่สำคัญต่อการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองว่าควรเป็นแบบใด ในเมื่อชาวบ้านไม่ถนัดด้านการลงทุนและการค้าขาย หรือว่าจะต้องเป็นประเด็นในเชิงการสร้างเสริมศักยภาพในด้านนี้สำหรับกลุ่มที่อาจจะสนใจแต่ยังไม่มั่นใจว่าจะทำได้ แต่ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐไม่เคยมีหรือวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้เกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้านหรือสถานภาพของชาวบ้าน เพราะโครงการพัฒนาส่วนใหญ่ถูกกำหนดโดยเจ้าหน้าที่รัฐ บนพื้นฐานความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ใช่บนพื้นฐานความเป็นจริงในชุมชนหมู่บ้าน นี่คือประเด็นสำคัญที่บัณฑิต ม.ชีวิต ควรทราบ และควรจะสามารถเจรจาต่อรองหรือเสนอได้ว่าควรเป็นแบบไหน ถ้าเปลี่ยนจุดนี้ได้ จะทำให้การพัฒนาชุมชนพลิกโฉมหน้าอย่างมหาศาล โดยเจ้าหน้าที่รัฐและกลไกสำคัญในชุมชน มีโจทย์การพัฒนาเดียวกัน คือ การพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองและการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว ด้วยความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐและชุมชนควรเป็นอย่างไร เป็นต้น**

ผู้ใหญ่เรียมตา เดชเจริญ อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ อายุ 47 ปี บัณฑิตปี พ.ศ. 2555 ก่อนมาเรียน จบ ม.6 กศน. อาชีพ เกษตรกรแบบผสมผสาน ต่อมาปี พ.ศ. 2552 ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่เรียมตามีแปลงเกษตรหรือแปลงผักนานาชนิด มีเรือนเพาะชำเห็ด (ซึ่งเป็นผลจากการทำโครงงานตอนที่เรียน ม.ชีวิต) ทำนาบนพื้นที่ 18 ไร่ มีศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ 3 ไร่ (มีสมาชิก 45 ครัวเรือน) ซึ่งก่อเกิดขึ้นตั้งแต่การเข้ามาศึกษาดูงานของ ธกส. ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 และหลังจากนั้น ก็ได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ตามนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาล ในช่วง 15 กว่าปีที่ผ่านมา เนื่องจากประชาชนมีการรวมกลุ่มกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ หลายอย่าง อาทิ เช่น กลุ่มธนาคารเมล็ดพันธุ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มขยะรวมใจ และกลุ่มทำน้ำยาอเนกประสงค์ นอกจากนี้ชาวบ้านยังปลูกพืชผักอินทรีย์นานาชนิดไว้กินเองทุกหลังคาเรือนและแบ่งปันซึ่งกันและกันด้วย โดยที่ชาวบ้านสามารถไปเก็บผักจากบ้านหลังไหนก็ได้ พืชผักที่ปลูก เช่น กะหล่ำปลี หอมสด แตงโม แตงไทย พริก มะเขือ โหระพา ฯลฯ ซึ่งถ้าเหลือก็ขายด้วย เป็นการปลูกที่ใช้พื้นที่ไม่มาก ในบริเวณบ้านของแต่ละคนหรือแต่ละบ้าน

สาเหตุที่มาเรียน ม.ชีวิต เพราะต้องการความรู้เพิ่มเนื่องจากเป็นผู้ใหญ่บ้าน ต้องการนำความรู้ที่ได้รับมาพัฒนางานและท้องถิ่น นอกจากนี้ ก็เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก ที่ได้มารู้จัก ม.ชีวิต เพราะมีรุ่นพี่มาเรียนก่อนหน้านี้ พอได้มาเรียน รู้สึกว่าหลักสูตรตรงใจมาก อยากค้นหา อยากเรียน สามารถนำสิ่งที่เรียนมาใช้ได้จริง ได้ลงมือทำจริง ได้เรียนรู้จริง มีการเรียนรู้ในพื้นที่จริง เรียนแล้วสนุก ไม่เบื่อ

การทำโครงงานและผลที่เกิดขึ้นต่อตนเองและครอบครัว ผู้ใหญ่เรียมตาทำโครงงานเรื่องเห็ดนางฟ้า มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้ให้กับลูกชาย และอยากให้ลูกชายได้แนวคิดและมีชีวิตที่ดีขึ้น และเพื่อทำให้ครอบครัวกลับมาอบอุ่นอีกครั้งหนึ่ง สาเหตุที่อยากส่งเสริมให้ลูกชายได้มีอาชีพเป็นของตัวเอง เนื่องจากขณะที่ลูกชายเรียนอยู่ปี 3 มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ได้เกิดปัญหาชีวิตขึ้น จึงทำให้การเรียนต้องหยุดชะงัก ต้องออกไปบวช 1 พรรษา และไปเป็นทหารอีก 2 ปี การทำโครงงานนี้ นอกจากทำให้ลูกชายมีรายได้แล้ว ยังทำให้ลูกชายรู้สึกว่าไม่ต้องพึ่งแต่พ่อแม่อย่างเดียว ฝึกให้มีความรับผิดชอบ ซึ่งการทำโครงงานครั้งนี้ได้ผลต่าง ๆ มากมาย ทำให้ลูกชายมีอาชีพ มีรายได้ และลักษณะนิสัยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น จากคนที่เคยใช้เงินเก่ง ไม่เห็นที่มาของเงินและไม่รู้คุณค่า เมื่อเขาได้มารับผิดชอบโครงงานนี้ สังเกตว่าลูกเปลี่ยนแปลงไปอยากมีอาชีพ อยากทำงาน อยากมีรายได้ และปัจจุบันลูกชายมีงานประจำทำแล้ว

สนใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง: เป็นวิทยากรและยกระดับเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ช่วงที่ยังเรียน ม.ชีวิตอยู่ ก็ได้นำความรู้ที่ได้รับมาใช้และสื่อสารหรือถ่ายทอดให้กับชาวบ้านในชุมชนด้วยตลอดเวลา โดยเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารจัดการเวลา ความรู้เรื่องสุขภาพ ความรู้ใหม่ ๆ ที่หลากหลายเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และยังได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรในเวที/วาระ/โอกาสต่าง ๆ ให้ไปพูดเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง สิ่งแวดล้อม และการเป็นแบบอย่าง/ต้นแบบที่ดีให้กับคนในชุมชน เช่น การทำมาหากิน ด้วยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้และสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

ทั้งนี้ ตัวผู้ใหญ่และครอบครัวสามารถทำให้ตนเองและครอบครัวมีรายได้ตลอดทั้งปีถึง 3 ประเภท ทั้งแบบรายวัน รายเดือน และรายปี ซึ่งรายได้รายวันส่วนใหญ่ได้จากการทำโรงเห็ดนางฟ้าที่มอบหมายให้ลูกสาว/ลูกชายเป็นคนดูแลรับผิดชอบหลัก สามารถเก็บผลผลิตขายได้ทุกวัน ทั้งที่ขายในตลาดและมีคนมารับซื้อ สำหรับรายได้รายเดือนได้จากการขายพืชผักต่างๆ และรายได้รายปีได้จากการทำนาข้าวและทำไร่เดิมได้จัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตรอยู่แล้ว พอมาเรียน ม.ชีวิต ก็ได้นำความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมา

เพิ่มเติมในศูนย์เรียนรู้ โดยเฉพาะการทำเกษตรอินทรีย์ (จากการที่ ธกส.ได้เข้ามาสนับสนุนตั้งแต่ปี 2554 และมีการพัฒนาต่อยอดมาเรื่อยๆ) ซึ่งศูนย์เรียนรู้แห่งนี้มีบุคคล หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาขอศึกษาดูงานเรื่อย ๆ และผู้ใหญ่เรียมตาได้นำความรู้ที่ได้รับจาก ม.ชีวิต มาถ่ายทอดต่อให้กับชาวบ้านและผู้ที่มาศึกษาดูงาน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาให้หมู่บ้านที่รับผิดชอบเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น โดยส่งเสริมและรณรงค์ให้แต่ละบ้านปลูกพืชผักไว้กินเองในบริเวณพื้นที่ ๆ มีอยู่รอบบ้านของตนเอง และยังสามารถแบ่งปันกับเพื่อนบ้านได้ทั้งหมดด้วย สำหรับการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชผักเพื่อไว้กินและการดำเนินการเรื่องอื่น ๆ นั้น ผู้ใหญ่เล่าว่าได้รับแนวคิดต่าง ๆ ใหม่ ๆ เพิ่มเติม หลังจากที่ได้มาเรียน ม.ชีวิต เพราะก่อนมาเรียนนั้นไม่ได้มีแนวคิดอะไรแปลกใหม่ ชาวบ้านเคยทำอะไรมาอย่างไรก็ให้ทำไปแบบนั้น พอได้มาเรียนได้พัฒนาหมู่บ้านและชาวบ้านมากกว่าเดิมในทุกด้าน ปัจจุบันชาวบ้านมีรายได้กันทุกคน และยังมีพืชผักปลอดสารเคมีไว้บริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ยังร่วมกันหาช่องทางการตลาดให้กว้างขวางขึ้น จากการเชื่อมเครือข่ายทั้งในและนอกหมู่บ้าน

ค้นพบจุดเด่นและเอกลักษณ์ของชุมชน: ได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว นอกจากนี้ ทางอำเภอหนองบัวแดงยังให้หัวข้อ/โจทย์ กับหมู่บ้านเพิ่มเติมด้วยว่าชุมชน/หมู่บ้านมีอะไรที่โดดเด่นอีกบ้าง หลังจากนั้นผู้นำและชาวบ้านได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ว่าชุมชนมีจุดเด่นอะไรอีก โดยที่หน่วยงานรัฐไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงความคิดได้ เนื่องจากนายอำเภอ/ข้าราชการมีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายบ่อย แต่ชาวบ้านจะเป็นผู้ที่รู้เรื่องราวในชุมชนของตนดีกว่าคนนอก จึงเป็นที่มาของการร่วมกันคิดร่วมกันทำของคนในชุมชน และได้มีการจัดทำแผนท่องเที่ยว โดยผลการวิเคราะห์พบว่า ในหมู่บ้านนี้มีการทำธูปไหว้พระ (กธูป) มาเนิ่นนาน หรือเป็นวัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน มีการตกแต่งกธูปเป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อสร้างความแปลกใหม่ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ *โดยใช้แนวคิดชุมชนพึ่งพาตนเอง* ใช้วัฒนธรรมประเพณีที่มีมาแต่โบราณ เช่น *งานจุลประทีป* เป็นจุดยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนและเป็นศูนย์รวมของชุมชน โดยร่วมกับเจ้าอาวาสวัดเขตที่อยู่ในชุมชนนั้น และเจ้าคณะอำเภอหนองบัวแดง ซึ่งเป็นคนที่นี่และบวชมามากกว่า 30 ปีแล้ว จึงร่วมกันจัดงานจุลประทีป โดยเริ่มจากการร่วมกันปลูกและทำกธูป ทุกขั้นตอน ซึ่งท่านเจ้าอาวาสวัดเขตได้บอกไว้ว่า ***"วัฒนธรรม ทำให้คนมีความรัก ความสามัคคี ท่านไม่มีอะไรให้ดูในวัด แต่ท่านบอกไว้ว่า พิพิธภัณฑ์อยู่ในชุมชนที่มีชีวิต"***

โดยสรุป **ผู้ใหญ่เรียมตา เดชเจริญ เป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงที่มีความรู้ความสามารถ มีความขยันขันแข็ง มีความมุ่งมั่นทำจริง ลงมือปฏิบัติจริง สามารถเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้ ให้มีรายได้ทั้งแบบรายวัน รายเดือน และรายปี มีพืชผักอินทรีย์ไว้กินตลอดทั้งปี และขายได้ด้วย สามารถสร้างอาชีพให้ลูกและเปลี่ยนแปลงชีวิตของลูกได้จากการทำโครงงานขณะที่เรียน ม.ชีวิต และยังสามารถส่งเสริมการดำรงชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชาวบ้านในชุมชนได้ ทำให้ทุกบ้านมีพืชผักไว้บริโภค สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ นับว่า ตัวผู้ใหญ่ ครอบครัวและชุมชนแห่งนี้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับดี โดยเฉพาะการมีกลุ่มเมล็ดพันธุ์ และกลุ่มอื่น ๆ ที่เกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ให้ความใส่ใจทั้งการมีอยู่มีกินของทุกคนทุกครัวเรือน การมีรายได้ มีเงินออม มีการจัดการขยะ มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ดี มีการขับเคลื่อนบนรากเหง้าและความเป็นมาของตนด้วย นับว่าเป็นการพัฒนาที่มีความยั่งยืนในระดับที่น่าสนใจ แต่จะยั่งยืนแค่ไหน จะได้รับการสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง ๆ ด้วยหรือไม่ ควรจะต้องมีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องต่อไป และถ้าสามารถส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ทำการวิจัยตนเองและชุมชนของตนได้ด้วย จักเป็นสิ่งที่เป็นคุณูปการต่อชุมชนและสังคมเป็นอย่างยิ่ง**

ผู้ใหญ่หนูแดง ทองใบ อายุ 45 ปี บ้านซับสมบูรณ์ ต.ทุ่งจังหัน อ.โนนสุวรรณ จ.บุรีรัมย์ บัณฑิตปี 2554 ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านปี 2557 สำหรับการมาเรียนที่ ม.ชีวิต รุ่นพี่ที่เป็น อสม. เป็นคนชวน และสนใจมาก เพราะเห็นบอกว่าใช้ผู้เรียนเป็นตัวตั้ง รุ่นที่เรียนด้วยกันมีประมาณ 50 คน แต่ที่จบการศึกษาพร้อมกันมีประมาณ 15-16 คน ประทับใจกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิตมาก ที่เน้นตัวผู้เรียนและปัญหาในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาสุขภาพ ตอนที่เข้าเรียนยังไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน พอได้เป็นผู้ใหญ่บ้านก็ได้นำสิ่งที่เรียนมาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะเรื่องการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง และเรื่องสุขภาพ เพราะที่จริงแล้วจบสาขาการจัดการสุขภาพชุมชน เพราะเคยเป็น อสม. ด้วย ตอนเรียนเลยทำ "โครงงานเรื่อง การป้องกันการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันสมควรในวัยรุ่น" เพราะเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนหมู่บ้าน ถึงแม้ในหมู่บ้านที่ตนเองอยู่จะไม่ค่อยมีปัญหานี้ก็ตาม เพราะเด็กวัยนี้มีไม่มาก แต่ในหมู่บ้านใกล้เคียงมีปัญหามาก รวมถึงปัญหายาเสพติดด้วย ทำให้สนใจเรื่องปัญหาสุขภาพของคนวัยต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน เพราะที่จริงแล้วปัญหาสุขภาพมีหลายอย่าง และเกี่ยวกับคนทุกวัย โดยเฉพาะปัญหาโรคไม่ติดต่อ เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง

ปัจจุบันกำลังทำ **"โครงการสุขภาพจิต พิชิตสุขภาพใจ"** กับกลุ่มแม่บ้านหรือผู้หญิงวัยกลางคนที่มีปัญหาในครอบครัว ทั้งปัญหาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ หนี้สิน ลูก และสามี ทำให้สตรีเหล่านี้มีปัญหาสุขภาพจิตและจำนวนไม่น้อยมีปัญหาซึมเศร้า ซึ่งที่ผ่านมาก็ได้พยายามให้คำปรึกษาต่าง ๆ มาตลอดเวลา เลยคิดทำโครงการร่วมกับทาง รพ.สต. และทีมแพทย์ ในกระบวนการทำ นอกจากจัดอบรมให้ความรู้ ให้คำแนะนำ คำปรึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ แล้ว ก็พยายามให้ทุกคนเปิดใจ พูดแบบตรงไปตรงมา เพราะจำนวนมากยังไม่ค่อยเปิดใจ ทำให้ไม่ทราบความรู้สึกที่แท้จริง ทำให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข เลยทำให้นึกถึงสมัยเรียน ม.ชีวิต ที่ได้เรียนวิชาการรู้จักตนเองและการให้คำปรึกษา ก็พยายามนำความ รู้และเทคนิคต่าง ๆ จากวิชานี้มาใช้ด้วย สำหรับเรื่องการป้องกันการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร ก็ยังคงต้องทำอยู่ เพราะเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งสองโครงการหรือสองเรื่องหลักที่ทำนี้ (ทั้งเรื่องการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นและสุขภาพจิตของสตรีที่มีปัญหาในครอบครัว) ได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนหลักประกันสุขภาพระดับตำบลและกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี แต่ต้องเขียนเสนอโครงการเข้าไป ซึ่งผู้ใหญ่หนูแดงสามารถเขียนโครงการได้

สำหรับบทบาทการเป็นผู้ใหญ่บ้าน ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะปัญหาสุขภาพเท่านั้น แต่ยังทำเรื่อง การส่งเสริมพัฒนารายได้ด้วยการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งที่หมู่บ้านและตำบลนี้มีแหล่งน้ำแร่ธรรมชาติ ทำให้มีข้อได้เปรียบ จึงส่งเสริมการปลูกเห็ดหลายชนิด ทั้งเห็ดโคนญี่ปุ่น เห็ดนางฟ้า เห็ดขอน และส่งเสริมการแปรรูปเห็ด โดยทำเป็นแหนมเห็ดและน้ำพริกเห็ด สำหรับการปลูกและอนุบาลเห็ด ส่งเสริมให้ใช้น้ำแร่ธรรมชาติที่มีในหมู่บ้านรดเห็ด ทำให้เห็ดมีรสชาติอร่อยหวานกรอบและเป็นจุดขายที่สำคัญ ที่เรียกว่า **"เห็ดน้ำแร่โนนสุวรรณ"** สามารถทำส่งตลาดหรือลูกค้าหลายแห่ง เช่น ตลาดไท ตลาดวังน้ำเขียว สหกรณ์การเกษตรอำเภอโนนสุวรรณ รวมถึงห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ อย่างแม็คโคร บิ๊กซี และเซ็นทรัล ก็มาติดต่ออยากให้ผลิตส่งให้ด้วย แต่ยังไม่สามารถดำเนินการ

ป้อนตลาดเหล่านี้ได้ เพราะกำลังการผลิตยังไม่พอ ยังไม่กล้าเซ็นสัญญา และยังส่งเสริมการเลี้ยงปลา พร้อมทั้งการแปรรูปปลา เป็นปลาแห้ง ปลาแดดเดียว ปลาส้ม ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมส่งเสริมรายได้ทั้งสองอย่างนี้ดำเนินการในรูปของวิสาหกิจชุมชน (สำหรับวิสาหกิจชุมชนเลี้ยงปลา มีสมาชิกทั้งหมด 58 ราย มีทั้งหมด 168 หุ้น) ซึ่งเป็นวิชาที่เรียนมา ทำให้ประชาชนมีรายได้ทุกหลังคาเรือนจากกิจกรรมต่าง ๆ และประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนมีรายได้อย่างน้อยเดือนละ 12,000 บาท ต่อครัวเรือน และยังมีเงินปันผลจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอีกด้วย เช่น การทำก้อนเห็ดก็เป็นการทำร่วมกันในรูปของการลงหุ้น เมื่อได้ผลประโยชน์ก็นำมาแบ่งกัน และยังมีการจัดสรรให้กับสาธารณประโยชน์ด้วย จากการส่งเสริมอาชีพการทำเห็ดในหมู่บ้าน/ชุมชน ทำให้คนที่เคยเดินทางไปทำงานที่อื่น ก็เดินทางกลับมาอยู่บ้าน ไม่ต้องไปอยู่ที่อื่น ทำให้สภาพสังคมดีขึ้น ครอบครัวได้อยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่น ฯลฯ

จากการสังเกต พบว่า ผู้ใหญ่พยายามทำการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมหรือครอบคลุมหลาย ๆ ด้าน ทั้งเรื่องความเป็นอยู่หรือการมีอยู่มีกิน โดยเฉพาะการเพิ่มรายได้และการคิดค้นอาชีพใหม่ ๆ, การพัฒนาสตรีและการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตและครอบครัว, การแก้ไขปัญหาของวัยรุ่นและสารเสพติด, การแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมี เพราะชาวบ้านปลูกมันสำปะหลัง, ยางพารา และพืชผักสวนครัว พยายามให้เปลี่ยนเป็นการใช้สารทดแทนอื่น ๆ เช่น น้ำหมักชีวภาพ, รวมถึงการแก้ไขปัญหาโรคไม่ติดต่อ (NCDs) เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง

อย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่หนูแดง ก็ยังต้องการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อีกมาก ยกตัวอย่างเช่น การเลี้ยงปลา และการเพาะพันธุ์หรือการขยายพันธุ์ปลา ผู้ใหญ่กล่าวว่าทางชาวบ้านและตัวผู้ใหญ่เองยังไม่ค่อยมีความรู้เรื่องนี้และอยากมีความสามารถในการขยายพันธุ์ปลาด้วยตนเอง ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญมาก เพราะเกี่ยวกับศักยภาพและความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านและชุมชนได้จริงในเรื่องนี้ ดังนั้น ต่อประเด็นนี้จึงต้องการได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐอย่างจริงจัง จึงจะทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งก็ไม่แน่ใจว่า ทางหน่วยงานรัฐจะส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีให้กับชุมชนหรือไม่

โดยสรุป ผู้ใหญ่หนูแดง ทองใบ มีศักยภาพและความสามารถในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะมีความรู้ความสามารถหลายด้าน และสามารถนำความรู้ที่เรียนมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนกับคนหลายกลุ่ม หลายวัย หลายสถานภาพ โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและสตรีแม่บ้าน แต่ก็ให้ความสำคัญกับการพัฒนารายได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการที่ทำก็มีชาวบ้านเข้าร่วมจำนวนมาก จนทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ถ้าไม่มีทางเลือกใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านก็ต้องอพยพไปทำงานที่อื่น เพราะราคายางที่เคยเป็นพืชเศรษฐกิจหลักก็ตกต่ำ จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ใหญ่หนูแดงมีศักยภาพและความสามารถในระดับสูง มีจิตสำนึกต่อชุมชนของตน มีความเป็นองค์รวม ได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากชุมชน และทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับที่มีนัยสำคัญ

กรณีศึกษา 11 บัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถด้านการแพทย์แผนไทย/การนวด/การทำยาสมุนไพร

คุณรุ่งทิพย์ ยศสิงห์
อ.เมือง จ.ชุมพร

คุณเกสรา บัวสุวรรณ
อ.นาทวี จ.สงขลา

คุณรุ่งทิพย์ ยศสิงห์ อ.เมือง จ.ชุมพร อายุ 60 ปี มาเรียน ม.ชีวิต เพราะมีคนชวน ที่จริงไม่ได้อยากเรียน เพราะมองว่าตนเองอายุมากแล้ว ไม่มีความจำเป็น แต่ทนแรงชักชวนของลูกศิษย์ที่มาเรียนนวดกับตนเองไม่ไหว เลยไปลองเรียนดู พอไปเรียนแล้วติดใจ ชอบมาก เพราะได้มีโอกาสหันมามองหรือทบทวนชีวิตของตนเอง ได้เรียนวิชาการรู้จักตนเองและการวางแผนเป้าหมายชีวิต ตอนที่มาเรียน ม.ชีวิต ยังสร้างบ้านไม่เสร็จ เพราะเงินไม่พอ และยังมีหนี้สินที่กู้มาสร้างบ้าน แต่เมื่อมาเรียน ทำให้ไม่ย่อท้อ ทำให้คิดเป็น มองเป็น มองอย่างเป็นระบบ เข้าใจชีวิตและความใฝ่ฝันของตนเองว่าอยากมีบ้านเป็นของตนเอง จะต้องทำอย่างไร ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่เครียด แต่ก่อนค่อนข้างเครียด เพราะสร้างบ้านไม่เสร็จ เพราะอยากใช้บ้านทำเป็นโรงเรียนสอนนวดแผนไทย เลยจำเป็นต้องปลูกหลังใหญ่ ถ้าทำบ้านไม่เสร็จ ก็จะมีความทุกข์

แต่เนื่องจาก ม.ชีวิต สอนให้วางแผนเป้าหมายชีวิต ให้มองชีวิตอย่างรอบด้าน ทั้งงาน รายได้ เงิน สุขภาพ เลย สามารถบริหารจัดการเวลาได้ เพราะที่จริงตนเองก็มีความรู้ความสามารถด้านการนวดแผนไทย การทำสปา การทำยาจากสมุนไพร รวมถึงลูกประคบต่าง ๆ อยู่แล้ว เพราะไปเรียนมาหลายแห่ง เริ่มจากเรียนกับ กศน. ตอนที่ย้ายตามสามีไปอยู่ที่ จ.สุราษฎร์ธานี และทำงานสอนนวดอยู่ที่นั่นเป็นเวลาตั้ง 20 ปี และยังได้ไปเรียนต่อกรุงเทพ ด้านสปาและอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ทำให้มีความรู้หลายด้าน ถึงได้เป็นอาจารย์หรือครูสอนด้านการนวดหรือเป็นวิทยากรการอบรมด้านการนวดให้กับหน่วยงานต่าง ๆ หลายแห่งด้วยกัน โดยเฉพาะสำนักงานพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ทำให้มีรายได้ที่มั่นคง ปัจจุบันมีรายได้หลัก ๆ จากสองทางเป็นอย่างน้อย คือ การเป็นวิทยากรสอนนวดของสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน ได้เงินเดือน ๆ ละ 18,000 บาท และการรับนวดในกรณีพิเศษต่าง ๆ ได้รายได้อีกประมาณเดือนละ 9,000 บาท เป็นวิทยากรหรือผู้ฝึกสอนให้กับ กศน. อีก สำหรับสามีเป็นทหาร มีรายได้เดือนละ 30,000 กว่าบาท แต่ยังต้องช่วยกันผ่อนชำระหนี้จากการกู้ยืมมาทำบ้านที่ยังคงค้างอยู่อีก 1 ล้านกว่าบาท แต่ก็สามารถผ่อนชำระได้อย่างสบาย ๆ เดือนละเกือบ 20,000 บาท ไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร ซึ่งบ้านหลังนี้ในปัจจุบัน ได้ใช้เป็นสถานที่ฝึกงานหรือโรงเรียนสอนนวดแผนไทยให้กับผู้เรียนของ กศน. ตามที่เคยใฝ่ฝันไว้ ซึ่งรับผู้เรียนสูงสุดได้รุ่นละ 29-30 คน ซึ่งก่อนจบผู้เรียนจะต้องมาฝึกงานที่บ้านของคุณรุ่งทิพย์

นอกจากนี้ ยังให้การสนับสนุนหน่วยงานอื่น ๆ อีกเช่น เทศบาลเมืองชุมพร, โรงพยาบาลชุมชน, พัฒนาสังคม ฯลฯ ในการฝึกเด็กที่สนใจเรียนการแพทย์แผนไทย รวมทั้งของกระทรวงสาธารณสุขด้วย และถ้าหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้มีจัดกิจกรรมอะไร ก็จะขอให้ไปร่วมออก

งาน เช่น งานลานวัฒนธรรม ฯลฯ ก็ไปร่วมออกบูธด้วย นอกจากนี้ ก็ยังรับนวดให้กับสตรีหลังคลอด เพื่อให้สุขภาพกลับคืนสู่ปกติได้เร็วขึ้น โดยคิดค่านวดครั้งละ 1,200 บาท ต่อ 3 ชั่วโมง และยังทำยาหม่อง สมุนไพรลูกประคบจำหน่ายด้วย กรณีที่มีคนต้องการ เพราะที่บ้านได้ปลูกสมุนไพรเจ็ดแปดชนิดที่สำคัญไว้ในสวนด้วย ได้แก่ ไพล ใบมะขาม มะกรูด ส้มป่อย ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน เหงือกปลาหมอ และเถาเอ็นอ่อน ทำให้มีวัตถุดิบของตัวเอง ไม่ต้องไปซื้อ และสามารถเก็บมาผลิตใช้เอง หรือใช้ฝึกอบรม หรือจำหน่ายได้ตลอดเวลา

โดยสรุป **คุณรุ่งทิพย์ ยศสิงห์ เป็นคนที่มีจิตใจเมตตาและชอบช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นและสังคมในช่วงระหว่างที่เรียน ม.ชีวิตอยู่ และสอนนวดให้กับผู้เรียนของ กศน. และสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานไปด้วย ก็ได้นำเอาความรู้ที่ได้เรียนจาก ม.ชีวิต ไปถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ของตน ไม่ว่าจะเรียนอะไร ก็จะนำไปถ่ายทอด สื่อสาร พูดคุยต่อทันที เพราะมองว่าเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของทุกคน ไม่อยากเก็บไว้คนเดียว โดยเฉพาะการวางแผนเป้าหมายและชีวิต เพราะมองว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่ทุกคนควรมีเป้าหมายในชีวิตของตน เพราะเด็กหรือลูกศิษย์เหล่านี้ของตน ก็ยังมีฐานะที่ยากลำบาก จำนวนมากยังต้องทำงานส่งเสียครอบครัว ดูแลพ่อแม่ ฯลฯ จึงคิดว่า ถ้าเด็กเหล่านี้มีวิธีคิด วิธีมองที่ถูกต้อง ก็จะทำให้ชีวิตของพวกเขาประสบความสำเร็จและมีความสุข สำหรับตัวคุณรุ่งทิพย์เอง ทุกวันนี้รู้สึกว่าตนเองมีความสุข ได้ทำในสิ่งที่รัก ชอบ และที่ตั้งเป้าหมายไว้ ได้ช่วยเหลือคน ได้เพื่อน ได้เงิน มีสุขภาพที่ดี และไม่เหงา เพราะมีอะไรทำตลอดเวลา**

คุณเกศรา บัวสุวรรณ อ.นาทวี จ.สงขลา อายุ 47 ปี สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต ปี 2556 ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยง ม.ชีวิต เข้ามาเรียน ม.ชีวิต ในขณะที่ตัวเองทำงานด้านนวดแผนไทยมาก่อนหน้านี้แล้ว มีแนวคิดว่าอยากจะเรียนต่อ ซึ่งขณะนั้นยังไม่จบปริญญาตรี เพราะตนเองตอนนี้เป็นวิทยากรสอนนวดด้วย ก็อยากจะเป็นวิทยากรหรืออาจารย์พอแนะนำตนเองก็อยากจะแนะนำว่าตัวเองจบปริญญาตรีแล้วบ้าง ซึ่งเป็นความใฝ่ฝันของตัวเองด้วยว่าอยากจะเรียนจบปริญญาตรี ซึ่งขณะนั้นก็คิดว่าจะทำอย่างไรดีที่จะเรียนต่อ พอดีได้เห็นการประกาศรับสมัครปริญญาตรีของ ม.ชีวิต จากแผ่นพับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 และสามารถไปสมัครได้ที่ กศน. ก็เลยไปสมัครทั้ง ๆ ที่ยังไม่ทราบเลยว่า ม.ชีวิต คืออะไร คิดอย่างเดียวคืออยากได้ปริญญาตรี เลยชักชวนแฟนของตัวเองมาเรียนพร้อมกันเลย 2 คน แต่ช่วงนั้นสถาบันยังไม่ได้รับการอนุมัติหลักสูตร เรียนไป 2 ปี แล้วก็ยังไม่ได้รับการอนุมัติ เรียนแล้วก็สนุกดี แม้ว่าอาจารย์จะแจ้งว่าหลักสูตรยังไม่ได้รับการอนุมัติ ไปเรียนไม่เคยขาดเรียน ร่วมกิจกรรมตลอด เพราะการเรียนแบบนี้ไม่เคยเจอ เคยคุยกับเพื่อนที่เรียนอยู่ ม.ขอนแก่น ก็บอกว่าไม่เหมือนแบบที่เราเรียน ตอนนั้นสอบเอ็นทรานซ์ไม่ติด พอจบ ม.6 ที่ขอนแก่นก็ไปทำงานก่อนประมาณ 10 ปี แล้วกลับมาดูแลพ่อที่สงขลา เพราะพ่อป่วยอยู่ในขณะนั้น และมาพบกับสามี ตอนที่ไปเรียนนวดแผนไทย ตอนที่กลับมาอยู่กับพ่อที่สงขลา

จำได้ว่ารอบแรกที่มีนักศึกษาสมัครมาเรียน 182 คน ที่เป็นรุ่นเดียวกันกับตนเอง ตั้งแต่ปี 2552 และลดจำนวนลงมาเรื่อยๆ ตอนนั้นที่เรียนมีการเลือกประธานคณะกรรมการ ก็มีรุ่นพี่ คือ อ.ประจบ หนูดำ เป็นประธาน ตนเองเป็นเลขาก็จะรู้สึกคลุกคลีมาตั้งแต่ตอนนั้นแล้ว มีกิจกรรมอะไรก็เข้าร่วมตลอด เพราะใหม่ทั้งอาจารย์ผู้สอนด้วย นักศึกษาด้วย เพราะเป็นสถาบันใหม่ซึ่งต่างคนต่างเรียนรู้ด้วยกัน และก็อยู่ลุ้นกับอาจารย์มาตลอดว่าเมื่อไรสถาบันจะได้รับการอนุมัติหลักสูตร เพราะ

นักศึกษาในขณะนั้นมีจำนวนมาก แต่ก็ค่อยๆ ลดลงไป รุ่นที่จบพร้อมกับตนเองเฉพาะที่ อ.นาทวี เหลืออยู่ 66 คน ช่วงที่ยังไม่ได้รับการอนุมัติหลักสูตร 2 ปีแรก ตอนที่เป็นนักศึกษาเห็นว่าการเรียนแปลกใหม่มากไม่เคยเจอแบบนี้มาก่อน ถ้าเป็นนักศึกษาในระบบเราจะไม่รู้จักคำว่าชุมชน ไม่รู้จักคำว่า อสม. ไม่รู้จักคำว่าวิสาหกิจ ไม่รู้จักคำว่ากองทุน เกิดคำถามว่าทำไมเราถึงไม่รู้เรื่องเลย ยังสงสัยว่าตนเองจะเรียนได้หรือไม่ พอได้เรียนไปก็สนุกดี เพราะเป็นคนที่ชอบอะไรแปลกใหม่อยู่แล้ว และมีความผูกพันกับสถาบัน กับเพื่อนนักศึกษาด้วยกันอย่างมาก จำได้ว่ามีโครงการเยี่ยมบ้านสลับๆ กันไปบ้านของเพื่อนในแต่ละสัปดาห์ และได้ไปดูโครงงานของเพื่อนนักศึกษาด้วย ส่วนตัวเองทำโครงงานเรื่องการนวดแผนไทย เป็นการต่อยอดความรู้และฝึกด้านการเป็นวิทยากรให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น ซึ่งเป็นอาชีพที่ตนได้ทำอยู่แล้วตั้งแต่ปี 2548 ก่อนที่จะเข้ามาเรียน ม.ชีวิต ตอนนั้นหลักสูตรอนุโลมให้คนที่เป็นสามีภรรยา หรือพ่อแม่ลูก สามารถทำโครงงานเดียวกันได้ ก็เลยทำโครงงานเดียวกันกับสามี ตอนทำรายงานก็ทำเล่มเดียวแต่ใส่สองชื่อ เป็นการช่วยกันทำ เรียนจบ ปี 2556

หลักจากจบ ม.ชีวิต ปี 2556 ช่วงแรกเข้ามาเป็นอาจารย์พี่เลี้ยงก่อนรุ่นปี 2555 หน้าที่ของอาจารย์พี่เลี้ยง คือ ดูแลรายวิชาของนักศึกษาว่าต้องการพัฒนาความรู้เรื่องอะไรและดูแลโครงงานในบทบาทหน้าที่ของอาจารย์พี่เลี้ยงควบคู่ไปด้วย ซึ่งช่วงแรกๆ ยังไม่มีผลลัพธ์ที่ดีเท่าไร เพราะยังใหม่ในเรื่องของการเข้าศึกษาในชุมชน ตอนนั้นเป็นการเข้าไปในชุมชน แต่ยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติหรือพัฒนาอะไรให้ชุมชนอย่างเป็นชิ้นเป็นอัน มีหลายเรื่องที่ยังจับทางไม่ถูก ยังไม่ชำนาญปัญหาที่เกิดขึ้นก็มาก ทั้งตัวนักศึกษาเอง เพราะบางคนยังไม่สามารถคิดได้ด้วยตนเอง มองภาพไม่ออก ตนเองมีส่วนช่วยโดยการวางกรอบแนวคิดคร่าวๆ ให้นักศึกษาว่าสัปดาห์นี้มีเป้าหมายเรื่องอะไร และพานักศึกษาเข้าศึกษาในชุมชน เบื้องต้นจะให้นักศึกษาเข้าไปเก็บข้อมูลชุมชนก่อน สำหรับการทำโครงการ เช่น การให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องการทำบัญชีครัวเรือน แต่ก็ยังมีชาวบ้านอีกมากที่ยังไม่เข้าใจ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านเองก็ยังไม่รู้จัก ม.ชีวิต และไม่เข้าใจว่านักศึกษาเข้ามาทำอะไร ซึ่งต้องทำการอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจ บางคนที่เข้าใจก็ให้ความร่วมมือดี ส่วนบางคนที่ไม่เข้าใจก็ไม่ให้ความร่วมมือ นอกจากว่าเป็นคนรู้จักหรือคนที่สนิทกับผู้ที่มาเรียน หรือถ้าเป็นชุมชนที่มีคนมาเข้าเรียน ม.ชีวิตจำนวนมาก ก็สามารถสร้างความน่าเชื่อถือได้มากกว่าหรือได้รับการยอมรับมากกว่า

สำหรับการเข้าไปทำโครงการก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่จะเน้นเลือกชุมชนที่มีนักศึกษาของ ม.ชีวิต อยู่ จะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนพอสมควร เพราะชาวบ้านให้ความร่วมมือดีกว่า ตอนที่ดูแลนักศึกษาที่เข้าไปศึกษาในชุมชนซึ่งมี 2 แห่ง คือ ต.นาทวี และ ต.ท่าข้าม โดยอัตราส่วนของอาจารย์ผู้ดูแล 1 ท่าน ต่อนักศึกษา 30 ท่าน เป็นอาจารย์พี่เลี้ยงในรุ่น 2555, 2556, 2558 สำหรับปี 2557 ไม่ได้รับนักศึกษา แต่รุ่นปี 2559 อาจารย์ประจำเป็นผู้รับหน้าที่ไป และยังได้เป็นอาจารย์พิเศษในรุ่น 2556, 2558, และ 2559 ด้วย ซึ่งหมายถึง การทำงานสองตำแหน่งหรือสองหน้าที่ในเวลาเดียวกันในช่วงเวลาดังกล่าว

สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตนเอง ตั้งแต่ตอนที่เป็นอาจารย์พี่เลี้ยงนับตั้งแต่รุ่นปี 2555 ถึง 2558 จำนวน 3 รุ่น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ทำให้มี

ประสบการณ์เพิ่มมากขึ้น เพราะก่อนหน้านี้เปรียบเทียบดูว่าตัวเองยังทำอะไรไม่ค่อยได้ดั่งใจที่ต้องการ แต่พอมารุ่นหลังๆ เริ่มจัดกระบวนการได้ว่าอะไรต้องทำก่อนทำหลัง มีการบูรณาการเชื่อมโยงข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากชุมชนโยงเข้ากับรายวิชาเพื่อสอนหรือแลกเปลี่ยนกับนักศึกษาในชั้นเรียนได้มากขึ้น ช่วงหลังๆ ชุมชนได้ความรู้ในสิ่งที่นักศึกษาเข้าไปให้ความรู้มากขึ้น และได้แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชาวบ้านกับนักศึกษาได้มากขึ้นด้วย เริ่มรู้จักวิธีการเข้าไปศึกษาในชุมชน รู้จักการแก้ไขปัญหาว่าจะต้องทำอะไรก่อน และต้องมีเทคนิคอย่างไรในการที่จะได้ข้อมูล เช่น เราจะต้องมีเทคนิคในการถามเรื่องรายได้ซึ่งมักจะไม่ค่อยได้รับคำตอบ ให้ชวนคุยเรื่องอื่นๆ ไปก่อน และค่อยๆ ถามถึงอาชีพว่าทำอะไร ได้เงินเท่าไร อย่าไปจู่โจม เพราะจะไม่ได้รับคำตอบที่ถูกต้อง เป็นต้น

จนมาถึงนักศึกษารุ่นปี 2558 และ 2559 มีภาระหน้าที่หนักที่สุดทั้งอาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์พิเศษสอนเรื่องแผนแม่บทชุมชน วิชากองทุนและวิสาหกิจชุมชนซึ่งก็ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนเช่นเดียวกัน สถานที่หรือชุมชนที่ดูแลอยู่ คือ ต.ท่าประดู่ ได้รู้จักกับกำนันและได้พูดคุยกันว่ากำนันเป็นคนในพื้นที่ทำไมไม่สนใจที่จะเข้ามาเรียน เพราะตนเองเห็นว่ามาเรียนแล้วมีประโยชน์ ซึ่งในขณะนั้นกำนันเป็นนักธุรกิจมีเงินเข้ามาหลายทางจึงไม่สนใจ แต่พอได้ชักชวนกันมากขึ้นก็เลยเข้ามาเรียนจนตอนนี้กลายเป็นกำนันนักพัฒนาเป็นที่รู้จักของจังหวัดไปแล้ว

ความรับผิดชอบระหว่างอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยงต่างกัน คือ อาจารย์พิเศษต้องดู มคอ.3 แล้วมาแตกเนื้อหาว่าต้องสอนอะไรให้นักศึกษาบ้าง ต้องให้คะแนน จำนวนการสอนกี่ครั้งต่อเทอม มีแนวคิด หลักคิด ทฤษฎี สอนให้นักศึกษาทราบว่าคืออะไร แต่ตอนที่เป็นอาจารย์พี่เลี้ยงจะต้องรู้ทุกวิชาและปรับเนื้อหาให้เข้ากับการศึกษาในพื้นที่หรือชุมชนว่าสามารถเข้าศึกษาในชุมชนได้หรือไม่ อย่างเช่น วิชาเรื่องแผนแม่บทเราต้องทราบว่าสิ่งที่ชุมชนต้องการที่จะแก้ปัญหาหรือต้องการพัฒนาคืออะไร ฉะนั้นจะวางกรอบไว้ให้นักศึกษาว่าต้องเข้าไปศึกษาชุมชน ต้องได้ข้อมูลพื้นฐานของแต่ละครัวเรือนมาก่อน แล้วจึงนำมาทำการวิเคราะห์เรียบเรียงจัดลำดับความสำคัญ แล้วนำไปเสนอให้ชุมชนพิจารณาว่าต้องการแก้ไขปัญหาตามลำดับที่นักศึกษาได้ไปศึกษามานี้หรือไม่ อย่างไร ซึ่งชุมชนอาจจะไม่ได้อยากให้แก้ไขปัญหาตามที่นักศึกษาหรือผู้เรียนจัดลำดับมาเป็นที่หนึ่งก็ได้ ชุมชนอยากจะให้ทำในลำดับที่หนึ่ง สอง หรือ สาม ก็ได้แล้วแต่ให้ชุมชนเป็นคนเลือก แต่ถ้าไม่ใช่อย่างที่นักศึกษาได้เข้าไปศึกษามาก็ให้ชุมชนเป็นคนเสนอว่าอยากจะทำอะไร แต่ส่วนใหญ่ชุมชนมักจะเอาตามที่นักศึกษาเสนอปัญหามา ในบางชุมชนที่นักศึกษารุ่น 2558 เข้าไปทำแผนแม่บท พบว่า ในชุมชนพอจะต่อยอดเป็นวิสาหกิจชุมชนได้ ซึ่งแต่เดิมชุมชนยังไม่มีโรงสีข้าว พอทางทีมผู้ศึกษาได้เริ่มป้อนข้อมูลเข้าไป เริ่มให้ชาวบ้านเริ่มปลูกผักอินทรีย์ และทางนักศึกษาและอาจารย์ก็ได้คุยกับกำนันด้วยว่ามีโครงการประชารัฐเข้ามาเมื่อปี 2560 มีแนวคิดว่าจะผนวกโครงการของประชารัฐกับวิสาหกิจชุมชน ถ้าจะให้ชาวบ้านต้องมาลงทุนเองชาวบ้านก็กลัวจะขาดทุนในกรณีการทำโรงสีข้าว ก็เลยเอางบส่วนนี้มาทำประชาคมกับชาวบ้านทั้งตำบล โดยทาง ม.ชีวิต (หมายถึงนักศึกษาและอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้) เสนอให้ทำโรงสีข้าว

นอกจากนี้ก็ยังมีกลุ่มทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มปลูกผักปลอดสาร และกลุ่มโรงสีข้าว ซึ่ง 3 กลุ่มนี้ ผ่านประชาคมทั้งหมดและได้ดำเนินการทั้งหมด โดยกำนันทำการจัดสรรเงินงบประมาณจำนวน 3 ล้านบาท เพื่อดำเนินโครงการทั้ง 3 โครงการ โดยแบ่งการทำโครงการกระจายไปในแต่ละหมู่บ้าน และเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่มข้าวกับนักศึกษาที่พัทลุง ผลจากการทำโครงการถึง ณ วันที่สัมภาษณ์ คือ กำลังจะก่อตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน

สำหรับเรื่องการบูรณาการความรู้เรื่องการนวดแผนโบราณนั้น พบว่า เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับวิชา

สุขภาพชุมชน ซึ่งจากที่ได้เข้าไปในชุมชนมีการไปถ่ายทอดความรู้เรื่องการนวดให้กับชาวบ้านในชุมชนด้วย สอนให้รู้จักการดูแลตัวเองให้ดีก่อน ก่อนที่จะไปหาหมอแล้วต้องกินยา เช่น การดูแลตัวเองเรื่องปวดหัวไมเกรน วิธีการรักษาคือนวดไมเกรน โดยไม่ต้องกินยาก็สามารถหายได้ คอตกหมอน หันคอไม่ได้ รู้จักการนวดให้ถูกจุดสักพักก็จะหาย นอกจากนี้ ก็ยังมีอาการอื่น ๆ เช่น เท้าแพลง ปวดท้อง จุกเสียด ปวดประจำเดือน เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเข้าไปสอนให้กับชาวบ้านในชุมชนเลย ไม่ได้เน้นสอนนักศึกษา

ข้อเสนอแนะต่อ ม.ชีวิต อ.เกศรา อยากเสนอให้ สรพ. ใส่ใจกับอาจารย์ที่เพิ่งเข้ามาใหม่เป็นพิเศษ โดยเฉพาะอาจารย์ที่ไม่ได้เป็นศิษย์เก่าหรือไม่คุ้นเคยกับ ม.ชีวิต มาก่อน ซึ่งผู้ที่ไม่ได้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต อาจจะไม่เข้าใจแนวคิดปรัชญาของ ม.ชีวิต หรือเข้าใจได้ยากกว่า พอเวลาไปในถ่ายทอดความรู้ในชุมชน อาจจะทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร จึงอยากจะเสนอแนะให้ทางสถาบัน สรพ.จัดอบรมอาจารย์ที่สอน หรือเน้นการสอนเป็นกลุ่มหรือการทำงานเป็นทีม แล้วนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดให้กับนักศึกษาหรือชาวบ้านในชุมชนแบบเป็นความรู้ที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นชุดเดียวกันและมีความชัดเจนในเนื้อหา ซึ่งอาจจะทำในรูปของการสร้างกลุ่มอาจารย์ที่เป็นแกนหลักในเรื่องของการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชนในทุก ๆ วิชาก็ได้ เพราะอาจารย์แต่ละท่านเก่งไม่เหมือนกันและมีเทคนิคที่แตกต่างกัน ดังนั้น การทำงานเป็นทีมจึงมีความสำคัญมาก โดยนำจุดแข็งของแต่ละท่านมาเชื่อมประสานกัน แต่อยากให้เน้นว่า จะทำอย่างไรให้มีแก่นสาระในการถ่ายทอดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และถ้าให้มอง ณ เวลานี้ คือ มองว่าอาจารย์แต่ละท่านยังไม่ค่อยลึกซึ้งในสิ่งที่สอน จึงควรมีการทำงานเป็นทีม

โดยสรุป **อ.เกศรา บัวสุวรรณ เป็นบัณฑิตและอาจารย์ ม. ชีวิต ที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจในสิ่งที่ทำและแสวงหาความรู้ในสิ่งที่ตนสงสัย ไม่รู้ หรือไม่เข้าใจ หรือพยายามหาคำตอบด้วยตนเองเสมอ หลังจากที่ได้มาเป็นอาจารย์พี่เลี้ยง ม.ชีวิต ก็ได้พัฒนาตนให้สอดคล้องกับแนวคิดและหลักปรัชญาของมหาวิทยาลัย ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพบุคคล ต่อยอดทุนที่ตนมีอยู่ และร่วมเรียนรู้ตลอดเวลากับนักศึกษา/ผู้เรียน และมองว่าการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยทีมผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ต่างวัย ต่างประสบการณ์ จะเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของการเป็นอาจารย์ ม.ชีวิต ได้มากขึ้น และผู้เรียนได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่**

กรณีศึกษา 12 บัณฑิตที่มีการเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งด้านวิธีคิด วิถีชีวิต พฤติกรรม ความสัมพันธ์ในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

คุณวิชัย ชัยนุมาศ
อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช

คุณมุกดา เกตุสิงห์
อ.เมือง จ.ชุมพร

คุณศุภาวีกานต์ นาครอด
อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ทั้งสามกรณีนี้ มีความน่าสนใจในแง่ของการเปลี่ยนทัศนคติต่อตนเอง ไปจนถึงเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม การกระทำต่าง ๆ ในชีวิต ทำให้สามารถฟื้นคืนชีพใหม่ กลายเป็นคนใหม่ หรือบางคนใช้คำว่า ได้ชีวิตคืนมา ทำให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างปกติได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณศุภาวีกานต์ นาครอด

คุณวิชัย ชัยนุมาศ ชุมชนเสาธงทอง ต.ปากพนัง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช อายุ 51 ปี มีอาชีพขายโรตี ซึ่งเป็นอาชีพที่รับตกทอดมาจากบิดามารดาที่ทำมานานแล้ว ส่วนภรรยามีอาชีพรับทำอาหารในงานพิธีต่าง ๆ ก่อนมาเรียน ม.ชีวิต จบ ม.6 กศน. คุณวิชัยเข้ามาเรียน ม.ชีวิต ด้วยเหตุบังเอิญ เพราะที่จริงทางเทศบาลมาชวนให้ภรรยาไปเรียน แต่เนื่องจากภรรยายังไม่จบ ม. 6 จึงไม่มีสิทธิ์สมัครเรียน แต่ทางเจ้าหน้าที่เทศบาลที่มาชักชวนไม่ทราบเกี่ยวกับเรื่องนี้ ประกอบกับได้ส่งชื่อไปให้ทางศูนย์การเรียนรู้แล้ว ภรรยาไม่อยากให้เสียน้ำใจ จึงขอให้คุณวิชัยไปเรียนแทนตนเอง ด้วยเหตุนี้ คุณวิชัยจึงจำเป็นต้องเข้าเรียนแทนภรรยา สำหรับภรรยาต้องรอให้จบ ม.6 กศน. ก่อน จึงจะสามารถสมัครได้ ซึ่งปัจจุบันภรรยาก็จบ ม.6 แล้ว และกำลังเรียน ม.ชีวิตอยู่ด้วย เพราะภรรยาเห็นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในตนเองด้วย เพราะแต่ก่อนจะเป็นคนเห็นแก่ตัว มีรายได้ไม่ได้แบ่งให้ภรรยาใช้ หรือไม่ได้นำมาช่วยค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าอาหาร ก็ไม่ได้ช่วย แต่ถ้ารายได้หรือเงินของตนเองไม่พอ ก็มักจะหยิบยืมจากภรรยาและจากเพื่อนบ้านในชุมชน **พอเข้ามาเรียน รู้สึกประทับใจมาก ที่ ม.ชีวิต สอนให้รู้จักตนเองและเปลี่ยนแปลงตนเอง เพราะเดิมตนเองเป็นคนที่สูบบุหรี่ กินใบกระท่อม และซื้อหวยทุกงวด ๆ ละประมาณ 700–800 บาท หรือบางทีถึงหนึ่งพันบาท ตกเดือนละประมาณ 1,600–2,000 บาท เรียกว่าเป็น “คนที่ติดทั้งบุหรี่ ใบกระท่อม และติดหวย” นอกจากนี้ ก็ยังมีหนี้สินติดตัวอีกด้วยประมาณ 30,000 บาท แต่พอมาเรียนเทอมแรกก็สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองในเรื่องหนี้สินได้ เพราะทาง ม.ชีวิต สอนให้จัดทำบัญชีครัวเรือน เลยมีการทำบันทึกรายรับ–รายจ่าย และมีการบริหารจัดการเงินใหม่ ทำให้สามารถชำระหนี้ได้ภายในหนึ่งปีหลังจากมาเรียน และพอปีที่สองก็สามารถออมเงินได้ มีเงินจ่ายค่าเรียนตรงเวลา พอได้รับใบแจ้งเตือนมา ก็นำเงินไปโอนให้ ม.ชีวิต ทันที** สำหรับเงินออมได้นำเงินไปฝากกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านเกาะรุ้ง โดยมีเงินฝากทุกเดือน ๆ ละ 2,000 บาท และยังฝากเงินให้ลูกด้วยทั้งสองคน ซึ่งตอนที่เรียนจบคุณวิชัย มีเงินเก็บสะสมประมาณ 50,000 กว่าบาท และในช่วงที่เรียนก็ไม่เคยติดค้างค่าเทอมเลยแม้แต่ครั้งเดียว

การที่คุณวิชัยมีรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินออมหรือเงินเก็บสะสมมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพอขึ้นปีที่สอง ก็เริ่มเลิกบุหรี่ เลิกกระท่อม และเลิกเล่นหวย ทำให้รายจ่ายลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ทำให้มีเงินในกระเป๋ามากขึ้น และได้นำเงินที่เล่นหวยไปฝากที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แทน และยังเป็นเพราะได้มีการจัดทำโครงงานเรื่อง **“การพัฒนาอาชีพการขายโรตีของข้าพเจ้า”** ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนหลายอย่าง มีการเพิ่มรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายหรือมีตัวเลือกต่าง ๆ มากขึ้น มีการตกแต่งร้านใหม่ มีป้ายชื่อร้าน มีการติดป้ายรายการสินค้าพร้อมราคา การตกแต่งร้านให้สดใส มีสีสันเตะตา น่าเข้ามาอุดหนุน สำหรับตัวคุณวิชัยเองก็เลิกบุหรี่ ทำให้มีบุคลิกดีขึ้น เพราะที่จริงลูกค้าก็ไม่ชอบที่คนขายสูบบุหรี่ ทำให้ดูไม่ดี ขาดความน่าเชื่อถือ

นอกจากนี้ ก็ยังมีการขยายร้าน เพิ่มพื้นที่และช่วงเวลาในการจำหน่ายด้วย ซึ่งวันหนึ่งขายทั้งหมด 3 รอบ รอบเช้าประมาณตีห้าจนถึงเก้าโมง ไปขายที่ตลาดเช้า รอบบ่าย ขายประมาณบ่ายสามโมงถึงหกโมงเย็น ขายที่หน้าโรงเรียนปากพนัง (โรงเรียนชาย) และรอบเย็นหรือค่ำ ตั้งแต่หกโมงจนถึงสองทุ่มจะย้ายไปขายที่หน้าร้านเซเว่นหรือแถวโรงเรียนเทศบาลปากพนังหนึ่ง รวมแล้วทำงานวันละ 9 ชม. ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น หรือได้กำไรจากการขายประมาณวันละ 700–800 บาท หรือตกเดือนหนึ่งประมาณ 24,000 บาท

นอกจากนี้ คุณวิชัยยังมีการขยายหรือแบ่งปันสิ่งดี ๆ ที่ตนเองได้รับจาก ม.ชีวิต ให้กับคนในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ด้วย ซึ่งชุมชนแห่งนี้มีชื่อว่า “ชุมชนเสาธงทอง” มีทั้งหมดเกือบ 200 ครัวเรือน ซึ่งชาวบ้านที่นี่จำนวนมากหรือส่วนใหญ่ มีฐานะปานกลางจนถึงระดับล่าง จึงได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักการออม ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชน ได้ส่งเสริมการปลูกพืชผักนานาชนิดไว้บริโภคและไว้ขายด้วย ถ้ามีปริมาณมาก เพื่อเพิ่มรายได้

นอกจากนี้ ก็ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ใช้ในครัวเรือนด้วยตนเอง จะได้ประหยัดค่าใช้จ่าย มีทั้งน้ำยาล้างจาน สบู่ และอีกหลายอย่าง ซึ่งได้รับความสนใจจากชาวบ้านในชุมชนเสาธงทองเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งที่ทำตรงนี้ ก็เป็นการช่วยงานของภรรยาไปด้วย เพราะภรรยาเป็นประธานชุมชน ซึ่งตัวภรรยาเองหลังจากมาเรียน ม.ชีวิต แล้วก็เปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะในด้านพฤติกรรมการทำงานร่วมกับชาวบ้านหรือชุมชน ซึ่งแต่ก่อนภรรยาชอบให้ชาวบ้านมารอเวลามีการประชุม แต่เดี๋ยวนี้ภรรยามารอคอยชาวบ้านและยินดีฟังเสียงสะท้อนหรือความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลายของชาวบ้านมากขึ้น ซึ่งแต่ก่อนภรรยาจะเป็นคนที่ไม่ค่อยฟังชาวบ้านเท่าไหร่ หรือเป็นคนที่เอาตนเองเป็นหลักหรือเป็นศูนย์กลาง หรือที่เรียกว่า “อัตตาแรง” จึงนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งทั้งสองท่าน ทำให้ปัจจุบันครอบครัวมีความสุข มีเงินเก็บ มีความอบอุ่น และมีบทบาทในการพัฒนาหรือการส่งเสริมการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในชุมชน ถึงแม้ว่า ที่ดินที่อาศัยอยู่หรือใช้ปลูกบ้านอาศัยในปัจจุบันจะเป็นที่เช่าจากวัด ทำให้รู้สึกยังไม่ค่อยมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยมากนักก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หวั่นวิตกมากเท่าใดนัก

โดยสรุป คุณวิชัย ชัยนุมาศ เป็นบัณฑิต ม.ชีวิต ที่มีความภูมิใจในตนเองและอาชีพของตน สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมในการดำรงชีวิต สามารถเลิกสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตได้ และยังปรับปรุงอาชีพและวิธีการทำมาหากินของตนให้มีความเป็นมืออาชีพมากขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินออม มีสุขภาพที่ดี มีความสัมพันธ์ที่ดีใน

ครอบครัว มีชีวิตดีขึ้นในพริบตาตั้งแต่ปีแรกที่มาเรียน สมกับแนวคิด ปรัชญา และสโลแกนหรือคำขวัญของ ม.ชีวิตทุกประการ โดยเฉพาะคำว่า การรู้จักตนเอง รากเหง้าความเป็นมาของตน มีอยู่มีกินในท้องถิ่นของตนอย่างมีศักดิ์ศรี และยังมีบทบาทในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่อย่างเห็นได้ชัดเจน ทำให้ได้รับการยอมรับในชุมชนและมีความสุขในสิ่งที่ทำ ที่เป็น สมกับที่อมาตยา เซ็น ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับคำว่า "functionings" "being and doing"

คุณมุกดา เกตุสิงห์ ต.หนองยาง อ.เมือง จ.ชุมพร อายุ 65 ปี บัณฑิตปี พ.ศ. 2554 มีอาชีพทำขนมขาย เก็บของเก่าขาย รับทำบัญชี และรับจ้างทำดอกไม้จันทน์พวงหรีดงานศพ เรียกว่า ทำอาชีพทุกอย่างที่สุจริตและทำให้มีรายได้ ไม่รังเกียจงานหรือเงินน้อย มีรถซาเล้งหนึ่งคัน ก่อนมาเรียน ม.ชีวิต จบการศึกษาจาก กศน. **แต่ที่จริงเคยเรียนโรงเรียนด้านการบัญชีในกรุงเทพ เพราะแต่ก่อนมีญาติอยู่ในกรุงเทพเลยไปเรียนที่นั่น แต่ไม่ได้รับใบวุฒิบัตร ทั้ง ๆ ที่เรียนจบแล้ว เพราะพ่อแม่ย้ายถิ่นมาอยู่จังหวัดชุมพร ประกอบกับสมัยนั้นการคมนาคมไม่สะดวก ฐานะทางบ้านค่อนข้างลำบาก มีเงินไม่มาก ทำให้ไม่ได้ไปติดต่อขอรับใบวุฒิบัตร ประกอบกับมีการย้ายสถานที่ตั้งหรือโรงเรียนยุบไป ทำให้ติดต่อไม่ได้ ซึ่งทำให้รู้สึกเสียดาย เสียใจ และกลายเป็นปมด้อยในจิตใจของตนเองที่เหมือนกับเรียนไม่จบมาตลอด เพราะทำให้ไม่มีใบวุฒิบัตรในการไปสมัครงานหรือทำงานประจำใด ๆ จึงทำให้ชีวิตต้องลำบาก จึงอยากมาเรียน ม.ชีวิต เพราะต้องการใบปริญญาไปทดแทนสิ่งที่ตัวเองควรได้เมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมาตั้งแต่ยังสาว และต้องการพิสูจน์ด้วยว่าตนเองสามารถทำได้**

จากการพูดคุยและการสังเกต พบว่า คุณมุกดาเป็นคนที่มีความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดออม มุ่งมั่น จริงใจ ตรงไปตรงมาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งได้รับการปลูกฝังจากพ่อแม่ โดยเฉพาะในเรื่องความซื่อสัตย์ การไม่ย่อท้อในการทำงาน และการต่อสู้กับชีวิตที่ค่อนข้างลำบากยากเข็ญของตนเอง เพราะแม่มีลูกมากถึง 6 คน ประกอบกับพ่อเป็นคนเชื้อสายจีน ไม่เห็นด้วยที่จะให้ลูกคนโตซึ่งเป็นผู้หญิงได้เรียนหนังสือ แต่ตนเองอยากเรียน ชอบเรียน ชอบอ่านหนังสือจึงขอหรือเว้าวอนกับแม่ว่าอยากเรียน แม่เลยส่งเสริมให้เรียน

คุณมุกดามีบุตรทั้งหมด 3 คน แต่คนโตพิการ ยิ่งทำให้ชีวิตลำบาก เพราะลูกเป็นโรคลมชัก ทำให้ส่งผลต่อสมองและการรับรู้และเป็นใบ้ พูดไม่ได้ ปัจจุบันอายุ 43 ปีแล้ว แต่ยังต้องดูแลตลอดเวลา เพราะยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในหลาย ๆ เรื่อง ทำให้เป็นห่วง เวลาจะไปที่ไหน ทำอะไร หรือแม้แต่ตอนเรียน ม.ชีวิต ก็ต้องให้ลูกมาด้วย ถ้าไม่มีคนอยู่บ้าน เพราะเป็นห่วงลูกมาก สำหรับลูกอีกสองคน เรียนจบปริญญาตรีแล้วทั้งคู่และมีครอบครัวแล้ว คนหนึ่งไปตั้งถิ่นฐานที่ จ.อุทัยธานี และอีกคนหนึ่งตั้งถิ่นฐานกับครอบครัวที่กรุงเทพ ทำให้ไม่มีใครอยู่บ้านดูแล หรือช่วยแบ่งเบาภาระต่าง ๆ เพราะสามี มีอาชีพขับรถแท็กซี่ ไม่ค่อยอยู่บ้าน ประกอบกับในช่วงที่ผ่านมา มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกับสามีบ่อย เพราะสามีเป็นคนค่อนข้างเจ้าชู้ ชอบออกเที่ยวนอกบ้าน กลับมืดค่ำ และไม่นำเงินรายได้มารวมกัน เพื่อช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในครอบครัว และเนื่องจากมีฐานะยากจน บ้านที่อยู่ทรุดโทรม คับแคบ จึงจำเป็นต้องทำบ้านใหม่ ใช้เงินไปประมาณ 1 ล้านกว่าบาท ได้เงินช่วยเหลือส่วนหนึ่งจากลูก ส่วนหนึ่งเป็นเงินเก็บของตนเองตลอดช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา แต่จำเป็นต้องกู้ยืมมาเพิ่มอีกประมาณ 300,000 บาท แต่ตนเองมีรายได้จากการขายของ ขายขนมไม่มากนักในแต่ละเดือน ทำให้รู้สึกเครียดมากในช่วงที่เป็นหนี้

แต่ปัจจุบันผ่อนชำระหนี้ที่กู้มาเพื่อสร้างบ้านครบหมดแล้ว ทำให้รู้สึกสบายใจมาก ช่วงที่เรียน ม.ชีวิต ก็อดออม ใช้เงินเก็บของตนเอง ไม่ได้ยืมใคร เป็นการส่งตัวเองเรียน ทำให้รู้สึกภูมิใจมากที่สามารถเรียนจบมาได้ แต่ในช่วงที่เรียน ถ้ามีกิจกรรมนอกสถานที่ ก็มักจะ

ไม่ค่อยได้ไปร่วม เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่ม เช่น ค่าเดินทาง ค่าที่พัก ค่าทำกิจกรรม ฯลฯ แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกันที่มีฐานะดี และจากอาจารย์กฤษณา และ อ.ไอศูรย์ ภาษยะวรรณ์ บ่อยครั้งที่จริงตนเองไม่อยากรับความช่วยเหลือจากเพื่อน เพราะไม่ต้องการเบียดเบียนหรือเป็นภาระของใคร แต่ อ.กฤษณา ก็สามารถใช้คำพูดที่ดี ที่ทำให้ตนเองยอมรับความช่วยเหลือจากเพื่อนในบางครั้ง โดยเฉพาะการพูดว่า..... ***"ให้คิดเสียว่า กำลังเป็นเหมือนพระที่เดินธุดงค์ในป่า ออกบิณฑบาต ถ้ามีญาติโยมมาใส่บาตร ก็ควรรับไว้"*** ทำให้ประทับใจมาก รู้สึกอบอุ่น **นอกจากนี้ เวลามีปัญหาอะไร กลุ้มใจเรื่องอะไร เครียดเรื่องอะไร ก็มักจะปรึกษาหรือขอให้ อ.กฤษณา เป็นที่พึ่ง เป็นที่ระบาย เป็นที่ร้องไห้ อ.กฤษณา แนะนำให้อ่านหนังสือ "คู่มือมนุษย์" ของท่านพุทธทาส[52] ประกอบกับทำโครงงานเรื่อง "การพัฒนาชีวิตและสุขภาพของตนเองและคนในครอบครัวของข้าพเจ้า" ทำให้สามารถยืนหยัดเรียนจนสำเร็จ เพราะได้กำลังใจ การช่วยเหลือส่งเสริม และคำแนะนำที่ดีจากอาจารย์และเพื่อน ๆ ทุกคนในรุ่นเดียวกัน ทำให้มีความรักกัน สนิทสนมกัน ไปมาหาสู่กันและช่วยเหลือกันจนถึงทุกวันนี้** แต่ว่า อ.กฤษณา ปัจจุบันย้ายบ้านไปอยู่ ต.ทุ่งวัวแล่น ซึ่งห่างไกลจากที่เดิมค่อนข้างมาก ทำให้ไม่ค่อยได้ไปเยี่ยมที่บ้าน

นอกจากคุณมุกดา จะมีรายได้จากการขายของ ขายขนม เก็บของเก่าขายแล้ว ปี ๆ หนึ่งก็มีรายได้จากการรับทำบัญชีให้กับกลุ่มการเงินในหมู่บ้าน แต่ก็ไม่มากเท่าใด และยังมีรับทำบัญชีให้สหกรณ์แท็กซี่ด้วย แต่ก็นาน ๆ ครั้งหรือบางทีปีละครั้ง รับทำดอกไม้หรือพวงหรีดงานศพ แต่ไม่ได้ลงทุนเอง เป็นเพียงแค่การรับจ้าง ได้ค่าแรงพวงละ 70 บาท ในเดือนหนึ่ง ก็พอจะมีรายได้เพิ่ม แต่ก็ไม่ได้มากมายอะไร แต่ตนเองไม่เกี่ยง ทำทุกอย่าง พร้อมทั้งเก็บหอมรอมริบเสมอ

นอกจากนี้ ยังเข้าร่วมกลุ่มทำดอกไม้จันทน์ ซึ่งเป็นกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ได้ค่าแรงดอกละ 50 สตางค์ แล้วแต่ว่าทำได้มากหรือน้อย รายได้ไม่แน่นอน และได้รับเงินเดือนจากการเป็น อสม. เดือนละ 600 บาท ผู้สูงอายุ 600 บาท และเงินคนพิการของลูกอีกจำนวน 800 บาท ทำให้พออยู่ได้ และมีเงินเก็บปัจจุบันประมาณ 100,000 กว่าบาท ไม่มีหนี้สิน สำหรับความสัมพันธ์กับสามีก็ดีขึ้น หลังจากที่ตนเองเปลี่ยนแปลงตนเอง แต่ก่อนเวลามีปัญหาอะไร จะพูดไม่ดีกับสามี แสดงความรู้สึกเต็มที่ ด่าเต็มที่ ทำให้ทะเลาะกัน แต่อาจารย์สอนให้มีความเมตตา ให้พูดดี ๆ ก็ทำให้ความสัมพันธ์กับสามีดีขึ้น คอยถามไถ่ความเป็นอยู่ทุกข์สุขของสามี และรู้จักการปล่อยวางมากขึ้น ไม่คาดหวังว่าใครต้องเป็นยังไง

สำหรับ ความสัมพันธ์และบทบาทในชุมชน ในช่วงที่ผ่านมา คุณมุกดาเล่าว่า ตนเองทำงานเป็นจิตอาสาให้กับชุมชนอยู่แล้ว โดยการเป็นคณะกรรมการบริหารและเป็นเหรัญญิกของกลุ่มการเงินชุมชนที่เรียกว่า **"กองทุนหมุนเวียนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านเหนือ"** (ตอนแรกที่ก่อตั้ง ไม่ได้เรียกชื่อนี้) ซึ่งที่จริงก่อตั้งขึ้นด้วยเงินสนับสนุนจากโครงการมิยาซาว่า สมัยนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี หรือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ทางชุมชนได้รับเงินมาจำนวน 100,000 บาท นำมาบริหารจัดการเพื่อสร้างสวัสดิการหรือการมีแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้กับชาวบ้านในชุมชนที่ต้องการเงิน ในช่วงที่เงินขาดมือ ปัจจุบันกองทุนนี้มีเงินหมุนเวียนประมาณ 1 ล้านกว่าบาท มีสมาชิกประมาณ 80 คน ให้กู้โดยต้องมีคนค้ำประกันจำนวน 2 คน

[52] สำหรับหนังสือของ อ.เสรี พงศ์พิศ และ ม.ชีวิต คุณมุกดาก็ได้อ่านหลายเล่ม เช่น ปริญญาชีวิต วิถีสู่เศรษฐกิจพอเพียง แต่ส่วนใหญ่จำชื่อหนังสือไม่ค่อยได้

ดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน หรือร้อยละ 24 ต่อปี ซึ่งปัจจุบัน มีคนที่กู้เงินประมาณ 60 คน ด้วยวงเงินกู้ต่ำสุด 5,000 บาท และสูงสุด 50,000 บาท ยังไม่เคยมีใครโกง เพราะตนเองจะเป็นคนที่คอยไถ่ถามหรือตามทวงหนี้ ถ้ามีคนส่งไม่ตรงเวลาตามที่กำหนดหรือตกลงกันไว้ ซึ่งปัจจุบันมีคนที่มีปัญหาอยู่ 2 คน ซึ่งตนก็ตามทวงถามตลอด เพราะไม่ต้องการให้ใครเบี้ยวได้ สำหรับการเป็น อสม. ก็เป็นมาตั้งแต่รุ่นแรก ตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีเงินเดือน เพราะฉะนั้น ที่ตนเองมาเป็น อสม. ไม่ได้ต้องการเงินเดือน เพราะเป็นมาตั้งแต่เริ่มมี อสม. และไม่เคยคิดว่าจะต้องมีเงินเดือน เพราะเป็นงานจิตอาสา และการเป็น อสม. ก็เลยทำให้ได้พบกับ อ.ไอศูรย์ ภาษยะวรรณ์ ที่เข้ามาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการเรียนการสอนของ ม.ชีวิต และอาจารย์ได้ชักชวนให้มาเรียน ซึ่งตนเองพอฟังแล้ว ก็สนใจมาก เลยตัดสินใจเรียน เพราะมีปมด้อยที่เรียนไม่จบตามที่เล่ามาข้างต้น นอกจากนี้ ก็ยังสอนภาษาอังกฤษ บัญชี คณิตศาสตร์หรือเลข หรือสอนการบ้านให้กับเด็ก ๆ หรือวัยรุ่นในชุมชนที่สนใจหรือมีปัญหาเรื่องการเรียน เวลามาปรึกษา ก็สอนให้ รวมถึงการทำรายงาน เพราะอยากให้คนรุ่นใหม่ คิดดี ทำดี เพราะคนสมัยนี้มีปัญหามาก แต่ปัจจุบันก็ไม่ค่อยได้สอนแล้ว เพราะเด็ก ๆ ในชุมชนส่วนใหญ่ไปเรียนพิเศษหรือมีครูสอนพิเศษกัน

สำหรับการสืบทอดงานในชุมชนก็เช่นกัน พบว่า มีปัญหาสำคัญ คือ ไม่มีคนรุ่นใหม่มาสืบทอดงาน เพราะเด็กหรือเยาวชนพอเรียนจบก็ไปทำงานที่อื่น เหมือนลูกของตนสองคน ก็ไม่ได้อยู่ในชุมชน ซึ่งจะว่าไปแล้ว ที่ผ่านมาลูก ๆ ก็ไม่เห็นด้วยกับบทบาทการทำงานในชุมชนของตนเท่าใดนัก เพราะมองว่าเป็นการทำงานที่เหนื่อย ไม่ได้ค่าแรงและบางทีก็มีปัญหาความไม่เข้าใจกันกับชาวบ้าน แต่ตนก็ยังยืนยันจะทำงานในชุมชนอยู่ เพราะชอบและมองว่ามีประโยชน์ เพราะสามารถทำบัญชีได้ ช่วยติดตามทวงหนี้ให้กับกลุ่มได้ และไม่เคยคิดเลิกทำงานชุมชน

สำหรับจุดแข็งของ ม.ชีวิต ในมุมมองของคุณมุกดา คือ การที่สอนให้รู้จักตนเอง สอนให้ลงมือปฏิบัติ สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิตได้ทันที สามารถปรับความคิด จิตใจ พฤติกรรม ทำให้มีทักษะในการดำรงชีวิต มีสติปัญญา ความคิดและมีการยับยั้งชั่งใจ แต่จุดอ่อน คือ คนจำนวนมากยังไม่รู้จัก ม.ชีวิต หรือยังไม่สามารถแข่งขันกับมหาวิทยาลัยที่คนรู้จักกันมาก เช่น ม.ราชภัฏ ได้ และสำหรับจุดอ่อนของตนเอง คือ ยังไม่มีความสามารถในการพูดโน้มน้าวใจคน ยังจะต้องฝึกตรงนี้อีกมาก แต่ก็ยินดีที่จะสื่อสารสิ่งที่ตนเองประสบ เป็นการสอนคนอื่นจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของตน ถ้าในกรณีนี้สามารถสื่อสารได้ดี เพราะพูดจากประสบการณ์

โดยสรุป **คุณมุกดา เกตุสิงห์ เป็นคนที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ หลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะในเรื่องความคิด พฤติกรรม จิตใจ การพูดจา การสื่อสาร การปฏิบัติต่อตนเองและการปฏิบัติต่อสามี ลูกและคนรอบข้าง รวมถึงชาวบ้านในชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่มีพื้นฐานต่าง ๆ ที่ดีอยู่แล้ว ถึงแม้จะมีฐานะที่ค่อนข้างลำบากก็ตาม แต่เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์อย่างเห็นได้ชัดเจน (จนทางชุมชนให้เป็นเหรัญญิกตลอดกาล คณะกรรมการและชุมชน ไม่ต้องการให้คนอื่นเป็นเหรัญญิกกลุ่มแทนคุณมุกดา) ประกอบกับผลของการเป็นโค้ชชีวิตของทีมอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จาก ม.ชีวิต ที่ชุมพร โครงงานที่**

ทำ และการสนับสนุนส่งเสริมของเพื่อน ๆ ที่เรียนรุ่นเดียวกัน ยิ่งทำให้คิดบวก ทำบวก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มากและเร็ว สามารถเอาชนะตนเองได้ในทุกเรื่อง ปัจจุบันมีความสุขในสิ่งที่ตนเองมี, เป็น และทำ (being and doing) **ถึงแม้บทบาทในชุมชนยังจำกัดเพียงการเป็น อสม.และเป็นกรรมการกลุ่มการเงินในชุมชน เพราะบริบทครอบครัวไม่เอื้อ เนื่องจากมีลูกพิการที่ต้องดูแล ทำให้ไม่สามารถที่จะไปรับงานอะไรที่ใหญ่โต หรือไม่สามารถแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้มากกว่านี้ แต่สิ่งที่ทำอยู่ ก็นับว่าเป็นบทบาทที่สำคัญสูงยิ่ง เพราะมิเช่นนั้นกลุ่มการเงินในชุมชนอาจจะไปไม่รอดก็ได้**

คุณศุภาวีกานต์ นาครอด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี อายุ 29 ปี รับปริญญาจาก ม.ชีวิต เมื่อปี 2560 อาชีพทำสวนผลไม้นานาพันธุ์และทำงานเพื่อชุมชนบางเวลา ปัจจุบันอาศัยพร้อมหน้าพร้อมตากับสามีและลูกสาววัยประถม และลูกที่กำลังจะลืมตาดูโลกในอีกไม่กี่เดือนข้างหน้านี้ (สัมภาษณ์เมื่อเดือนเมษายน 2560) และอาศัยรวมกับพ่อแม่สูงอายุของเธอ บนผืนดินที่เป็นสวนผลไม้พื้นเมืองนานาชนิด หรือที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “สวนสมรม” ซึ่งเป็นต้นไม้สูงใหญ่ ร่มครึ้ม ต้นไม้เหล่านี้มีอายุมากกว่าเธอเสียอีก เมื่อเธอได้เข้ามาศึกษาที่มหาวิทยาลัยชีวิต ได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนทำเป็นแปลงผักสมุนไพร ผักสวนครัว และเลี้ยงเป็ดไก่ **เพราะเธอทำโครงงานเรื่องนี้ หลังเรียนจบ ทำให้มีพันธุ์ไม้นานาชนิดเพิ่มมากขึ้น พร้อมจัดทำป้ายชื่อต้นไม้เพื่อให้ความรู้แก่ผู้มาเยี่ยมชมว่าเป็นพันธุ์ไม้อะไร ปัจจุบัน มีชาวบ้านทั้งในชุมชน และนอกชุมชน หน่วยงานด้านการเกษตร การศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ มาเรียนรู้หรือศึกษาดูงานผลงานของเธอ และเธอก็เป็นคนให้ความรู้เหล่านั้นอย่างมั่นใจ** เพราะเธอได้คิดและลงมือทำเองกับมือ บวกกับกำลังใจสำคัญจากครอบครัว เธอบอกเล่าให้ผู้วิจัยด้วยรอยยิ้มที่ภาคภูมิใจ และย้ำว่า มหาวิทยาลัยชีวิตได้ทำให้ชีวิตของเธอเปลี่ยนแปลง อย่างพลิกฝ่ามือทีเดียว

ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผิน ดูเหมือนว่าสิ่งที่ศุภาวีกานต์ได้เรียนรู้ ได้ปฏิบัติ และได้รับจากการเรียนมหาวิทยาลัยชีวิตก็ไม่ได้แตกต่างจากผู้เรียนคนอื่น ๆ เท่าใดนัก แต่ที่จริงนั้น จุดเริ่มต้นก่อนที่จะมาเรียน ม.ชีวิต ดูเหมือนจะแตกต่างจากคนอื่น ๆ ค่อนข้างมาก และหากเธอไม่ได้มาเรียน ม.ชีวิต ก็อาจจะเรียนไม่จบก็ได้ หรือถ้าจบก็คงจะต้องขวนขวายออกไปหางานทำให้ตรงกับสิ่งที่เธอได้เรียนมา ซึ่งหมายถึงว่า อาจจะต้องเดินทางไปไกลจากบ้านของตน และอาจจะไม่ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากับครอบครัว ไม่ได้ดูแลพ่อแม่ และไม่ได้สานต่อการทำสวนตามที่บรรพบุรุษของเธอได้สร้างมาก็เป็นได้

ทั้งนี้ เมื่อย้อนไปตอนวัยรุ่นปลายๆ ช่วงเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ตอนต้น ศุภาวีกานต์ได้ใช้ชีวิตอยู่กับอบายมุขและอยู่ในวังวนของแก๊งค์กวนเมืองที่มีชื่อในจังหวัดเมื่อ 5-6 ปีก่อน เธอไม่กลัวตายและไม่เกรงข้อครหาในสิ่งที่วัยรุ่นคนหนึ่งได้กระทำ แม้แต่คำเตือนของพ่อแม่ หรือสายตาคนรอบข้าง จนวันหนึ่งแก๊งค์วัยรุ่นที่เธอเคยร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย ได้ถูกทำลายลงโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ เมื่อวิกฤตชีวิตสิ้นสุดลง ครอบครัวก็หันมาเข้าใจกัน เธอจึงกลับมาเริ่มต้นการใช้ชีวิตที่ถูกตามครรลองอีกครั้ง หันมาศึกษาระดับปริญญาตรีให้จบ โดยเลือกเรียนที่มหาวิทยาลัยชีวิต ที่มีศูนย์การเรียนรู้ใกล้บ้านเธอ ละทิ้งหน่วยกิตที่เธอเรียนในมหาวิทยาลัยเปิดแห่งหนึ่งโดยไม่เสียดาย

เมื่อตอนที่ศุภาวีกานต์มาเรียนที่ศูนย์ฯ เพื่อนๆ ก็มักจะเห็นสามีและลูกสาวมานั่งเฝ้า จนกลายมาเป็นร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน และนั่นก็มีส่วนช่วยให้สามีของเธอ (ที่ผ่านวิกฤตชีวิตมาด้วยกัน) ถึงแม้จะไม่ได้เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิต ก็ได้พัฒนาตนเองและครอบครัวไปพร้อม ๆ กัน คุณศุภาวีกานต์หันมาดูแลตนเองโดยลดน้ำหนักตัวเป็นอันดับแรก หลังจากที่เรียนวิชาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงตนเอง และการรู้จักตนเอง ต่อมาก็สร้างความมั่นคงให้กับชีวิต โชคดีที่เธอมีมรดกที่ดิน

จากรุ่นพ่อแม่เธอหลายสิบไร่ จึงไม่ใช่โจทย์ยากที่จะมองหางานหารายได้ สวนผลไม้โบราณที่มีหลากหลายพันธุ์แค่ดูแลรักษา ให้มีผลผลิตมากขึ้น บำรุงด้วยวัสดุที่หาได้ในสวน ไม่ต้องลงทุนซื้อสารเคมี ปลูกนั่นเสริมนี่ พืชที่เคยล้มหายตายจากไปแล้ว เช่น สมุนไพร ก็หามาปลูกใหม่ เป็ดไก่ก็หามาเสริม ก่อบ่อซีเมนต์เลี้ยงปลาทุกวันนี้ อาหารการกินแทบจะไม่ต้องออกไปซื้อที่ตลาดเลย เธอหวังว่าหนี้สินที่มีอยู่คงจะหมดไปในไม่ช้า ถึงไม่มีรายได้รายเดือน แต่รายได้ในแต่ละวันแต่ละสัปดาห์ ก็สามารถทยอยใช้หนี้ได้ หมดหนี้เมื่อไรก็จะเก็บเงินไว้ซื้อที่ดินทำสวนเพิ่ม

ทุกวันนี้ เธอมีความสุขกับการใช้ชีวิตครอบครัวของเธอ เมื่อมีเวลาว่างเธอ สามี และลูก ก็ไปซื้อของในห้างเที่ยวพักผ่อนเสมอๆ ไม่ต่างจากพ่อแม่ของเธอ ที่มีความภูมิใจในตัวเธอมากขึ้น และได้เห็นเธอกลับมาอยู่บ้าน ทำกับข้าวกับปลาให้กิน ไม่กลับไปใช้ชีวิตอย่างเสี่ยงๆ อีกต่อไปแล้ว และที่สำคัญความสามารถที่อยู่ภายในของเธอ คือ **การเป็นวิทยากรด้านการเกษตรจากประสบการณ์ที่เธอทำ เผื่อแผ่ไปสู่คนอื่น ในแต่ละเดือนมิได้ขาด** จากเป็นคนพูดน้อย กลายเป็นพูดเก่ง และมีหลักการมากขึ้น ผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชนก็ได้เข้ามาปรึกษาขอความรู้ในสิ่งที่เธอได้ทำ รวมถึงชักชวนเธอให้เป็นกรรมการในหมู่บ้านและชุมชน ภาพลบในอดีตของเธอเลือนหายไปในความรู้สึกของผู้ที่เคยรู้จักเธอ นั่นก็ยิ่งทำให้เธอพร้อมจะเรียนรู้มากยิ่งขึ้น เธอกล่าวว่า เมื่อลูกคนที่สองโตเข้าโรงเรียนได้แล้ว เธอจะมีเวลามากขึ้น และตรงนี้แหละเธอก็พร้อมที่จะทำงานเพื่อชุมชนได้เต็มที่

โดยสรุป **คุณศุภาวีกานต์คือตัวอย่างของผู้เรียนที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในหลายด้าน ทั้งความคิด พฤติกรรม การกระทำ จากคนที่เคยประสบปัญหาในชีวิต กลายเป็นคนใหม่ที่ประสบผลสำเร็จ ทั้งการมีอยู่มีกินในท้องถิ่นของตนหรือการพึ่งพาตนเองในด้านอาหาร การมีครอบครัวที่อบอุ่น การมีความสามารถในการสื่อสาร การเป็นคนที่มีหลักการในการดำรงชีวิต การเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลมาจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่ให้โอกาสกับทุกคน ได้สร้างชีวิตใหม่ของตนด้วยตนเอง ด้วยการลงมือทำในสิ่งที่ต้องการหรืออยากเห็น ไม่ใช่รอให้คนอื่นมาเปลี่ยนแปลงให้หรือทำให้ แต่ต้องเปลี่ยนตนเอง แม้จะยากแค่ไหนก็ตาม โดยมีอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต เป็นโค้ชหรือเป็นผู้เอื้อกระบวนการเปลี่ยนแปลงตนเองในช่วงเวลาสามปี ถ้าหากการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม สามารถเข้าถึงผู้ที่เคยใช้ชีวิตผิดพลาดเช่นนี้ ก็จะทำให้เกิดผลกระทบเชิงบวกที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนพลังลบให้เป็นพลังบวก พลังสร้างสรรค์ต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน**

ตาราง 4-5
สรุปคุณลักษณะบัณฑิตมหาวิทยาลัยชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างโดดเด่น

ประเด็นการขับเคลื่อน/การทำงานที่มีนัยสำคัญต่อตนเอง/ครอบครัว/ชุมชนและสังคม	ชื่อ-นามสกุล ของบัณฑิต และคุณลักษณะที่สำคัญ ชื่อ-นามสกุล *เพศ, อายุ*	อาชีพ / สถานภาพ / ตำแหน่งในชุมชน	ปีที่จบจาก ม.ชีวิต	อำเภอ / จังหวัด
1 **การจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น/ผู้ด้อยโอกาส/เด็กกลุ่มชาติพันธุ์**	1. ครูธนวัฒน์ พรมเกษา *ชาย, 60 ปี*	ครูจิตอาสา/ธุรกิจส่วนตัว/รับซื้อรับขาย	2558	อ.แม่จริม จ.น่าน
	2. อ.ชาญ พังจันตา *ชาย, 44 ปี*	เจ้าของโรงเรียน/อาจารย์	2554	อ.สันติสุข จ.น่าน
	3. คุณอำภา ธวัชวิฑูร *หญิง, 28 ปี*	ครูจิตอาสา/นักพัฒนาชุมชน	2560	อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน
2 **การช่วยเหลือ/พัฒนาสังคมทุกด้าน/มีบทบาทและเครือข่ายทางสังคมกว้างขวาง**	4. ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู *ชาย, 57 ปี*	เกษตรกร/นักพัฒนาชุมชน/ผู้นำชุมชน/เครือข่ายภาคประชาชน	2558	อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช
	5. คุณสมหมาย ชลสินธุ์ *ชาย, 65 ปี*	จิตอาสาพัฒนาชุมชน/อาสาสมัครกู้ภัย	2559	อ.สิชล จ.นครศรีธรรมราช
3 **การพัฒนาวิสาหกิจขนาดเล็ก/วิสาหกิจชุมชนขนาดใหญ่**	6. คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย *หญิง, 50 ปี*	ประธานวิสาหกิจชุมชน/เกษตรกร	ว่าที่บัณฑิต ม.ชีวิต	อ.เมือง จ.นครพนม
	7. คุณกรรณิการ์ ขาวละมุน *หญิง, 48 ปี*	ประธานกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี/กลุ่มเลี้ยงไส้เดือน	2554	อ.เกาะคา จ.ลำปาง
4 **การทอผ้าไหม/ผ้าพื้นเมือง/สืบสานภูมิปัญญาด้านเครื่องนุ่งห่ม**	8. คุณจีระวรรณ จันทะเลิศ *หญิง, 49 ปี*	เกษตรกร/ทำธุรกิจทอและขายผ้าขาวม้าลายโบราณ/ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน	2554	อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี
	9. คุณจันทร์เพ็ญ อินโจม *หญิง, 41 ปี*	เกษตรกร/ทำธุรกิจผ้าย้อมคราม	2556	อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร
	10. คุณพัทยา จินพละ *หญิง, 41 ปี*	เกษตรกร/ทอผ้าไหม/ผู้นำชุมชน	2557	อ.สังขะ จ.สุรินทร์
5 **การฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชน/การท่องเที่ยวชุมชนฐานวัฒนธรรม**	11. กำนันทวี บุญเสก *ชาย, 45 ปี*	กำนัน/เกษตรกร/สื่อมวลชน/นักพัฒนาส่งเสริมชุมชน	2557	อ.ศรีณรงค์ จ.สุรินทร์
6 **การจัดตั้งองค์กรผู้ผลิตในภาคการเกษตร (ยางพาราและปาล์ม)**	12. คุณสินชัย วงศ์จินดา *ชาย, 54 ปี*	ผู้จัดการวิสาหกิจชุมชนยางพารา	2554	อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี
	13. อ.เทพพิทักษ์ วงศ์ไชย ภาคย์ และคณะ *ชาย, 45 ปี*	อาจารย์ ม.ชีวิต/ผู้นำกลุ่ม/องค์กรอาชีพผลิตปาล์ม	ไม่ได้สำเร็จจาก ม.ชีวิต	อ.ปลายพระยา จ.กระบี่
7 **การบริหารจัดการด้านการเงิน/สถาบันการเงิน/กองทุนสวัสดิการ ฯลฯ**	14. คุณทักษิณ วงศ์ฝัน *ชาย, 51 ปี*	คณะกรรมการบริหารสถาบันการเงินตำบลร่องก๊อ	2554	อ.แม่จัน จ.เชียงราย
	15. คุณจันทร์เพ็ญ จอมใจป้อ *หญิง, 48 ปี*	ประธานกลุ่มการเงิน/ร้านค้าประชารัฐ	2557	อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
	16. ร.ต.ท. ประจบ หนูดำ *ชาย, 62 ปี*	คณะกรรมการสถาบันการเงินชุมชน อ.นาทวี/ข้าราชการบำนาญ	2554	อ.นาทวี จ.สงขลา
	17. คุณลำยอง สอนโต *ชาย, 54 ปี*	กรรมการผู้จัดการบริษัท/ธุรกิจส่วนตัว	2557	อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย

ประเด็นการขับเคลื่อน/การทำงานที่มีนัยสำคัญต่อตนเอง/ครอบครัว/ชุมชนและสังคม	ชื่อ-นามสกุล ของบัณฑิต และคุณลักษณะที่สำคัญ			
	ชื่อ-นามสกุล *เพศ, อายุ*	**อาชีพ / สถานภาพ / ตำแหน่งในชุมชน**	ปีที่จบจาก ม.ชีวิต	**อำเภอ / จังหวัด**
8 **ประกอบธุรกิจส่วนตัว แต่มีบทบาททางสังคม/สนับสนุนกิจกรรมสังคม**	18. คุณชาญณรงค์ อิมกลาง *ชาย, 30 ปี*	เจ้าของกิจการหลายอย่าง/ร้านค้า/นาอินทรีย์	2555	อ.เมือง จ.นครราชสีมา
9 **คิดค้นนวัตกรรม/ดัดแปลง/ปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต/ความสามารถเชิงสร้างสรรค์ต่าง ๆ**	19. คุณภัณฑารักษ์ แก้วพลี *ชาย, 41 ปี*	เจ้าของสวนเกษตร/ขายพันธุ์ต้นไม้/วิทยากรด้านการเกษตร ฯลฯ	2557	อ.บ้านนาเดิม จ.สุราษฎร์ธานี
	20. คุณโชติวิทย์ เสือเล็ก *ชาย, 65 ปี*	เจ้าของสวนเกษตรผสมผสาน	2556	อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
	21. คุณอนันต์ ปานบัว *ชาย, 40 ปี*	เจ้าของธุรกิจขายข้าวออนไลน์	2556	อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก
	22. คุณพิน สุริวงษ์ *ชาย, 65 ปี*	นักประดิษฐ์นวัตกรรม	2554	อ.เมือง จ.กำแพงเพชร
10 **ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำที่เน้นการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง/การส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร/อาชีพ/การเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน/ประชาชน/ชุมชนของตน**	23. คุณพิเชษฐ์ เกสร *ชาย, 44 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/นักพัฒนาชุมชน	2555	อ.หนองมะโมง จ.ชัยนาท
	24. คุณเรียมตา เดชเจริญ *หญิง, 47 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/นักพัฒนาชุมชน/เกษตรกร	2555	อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ
	25. คุณจันทรักษ์ อาจสมบาล *ชาย, 41 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/นักพัฒนาชุมชน/เกษตรกร	2555	อ.วังสะพุง จ.เลย
	26. คุณหนูแดง ทองใบ *หญิง, 45 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/นักพัฒนาชุมชน/เกษตรกร	2554	อ.โนนสุวรรณ จ.บุรีรัมย์
	27. คุณวาริน กรวยทอง *หญิง, 44 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/นักพัฒนาชุมชน/เกษตรกร	2557	อ.บ้านตาก จ.ตาก
11 **มีความสามารถด้านการแพทย์แผนไทย/สมุนไพร/การนวด/วิทยากรสอนนวด**	28. คุณรุ่งทิพย์ ยศสิงห์ *หญิง, 60 ปี*	ครูสอนนวด/เจ้าของกิจการนวดแผนไทย	2554	อ.เมือง จ.ชุมพร
	29. คุณเกสรา บัวสุวรรณ์ *หญิง, 47 ปี*	ครูสอนนวดแผนไทย/เจ้าของกิจการนวดแผนไทย/อาจารย์พิเศษ/อาจารย์พี่เลี้ยง ม.ชีวิต	2554	อ.นาทวี จ.สงขลา
12 **มีการเปลี่ยนแปลงตนเองในหลายด้าน ทั้งความคิด พฤติกรรม ความเชื่อมั่นในตนเอง**	30. คุณวิชัย ชัยนุมาศ *ชาย, 51 ปี*	เจ้าของกิจการขายโรตี	2556	อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช
	31. คุณมุกดา เกตุสิงห์ *หญิง, 65 ปี*	กรรมการบริหารกลุ่มการเงินชุมชน/อาชีพขายของ/ขนม	2554	อ.เมือง จ.ชุมพร
	32. คุณศุภาวีกานต์ นาครอด *หญิง, 29 ปี*	เกษตรกรสวนสมรม/พนักงานธุรการที่ รพ.สต.	2557	อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

สำหรับกรณีศึกษา (case study) ที่เป็น**นักศึกษา/ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ หรือบางส่วนกำลังจะสำเร็จการศึกษา** พบว่า มีบทบาท ศักยภาพหรือความรู้ความสามารถ และบางท่านมีผลงานที่โดดเด่นในด้านต่าง ๆ หลายด้านด้วยเช่นกัน ซึ่งมีทั้งผู้นำทางความคิด ผู้กล้าเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบเดิม ไปสู่การผลิตทฤษฎีใหม่ หรือเศรษฐกิจแบบพอเพียง ผู้ลงมือปฏิบัติหรือเปลี่ยนตนเองได้ทันทีที่เข้ามาเรียน นักศึกษาหรือผู้เรียนที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำ/ผู้ใหญ่บ้านยุคใหม่ ที่ต้องการเปลี่ยนและส่งเสริมหมู่บ้านของตนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ และพระนักพัฒนา ที่มีบทบาทในการพัฒนาอยู่ในชุมชน และมีความสามารถในการระดมทุน รวมถึงพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น ซึ่งการวิเคราะห์ ณ ที่นี้ได้เลือกกรณีศึกษาที่เป็นนักศึกษาหรือผู้เรียนหรือผู้ที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาที่มีความโดดเด่นในด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลาย ๆ ด้านตามบริบท และมีความน่าสนใจในเชิงของการสร้างความรู้และการขยายเครือข่ายในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่ง**การนำเสนอ ณ ที่นี้ จะมุ่งเน้นการฉายให้เห็นภาพเฉพาะประเด็นศักยภาพและความสามารถของผู้เรียนและประเด็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ หรือจุดแข็ง-จุดอ่อนของกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับผลที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน หรือ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการมองจุดแข็ง-จุดอ่อนของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านตัวผู้เรียน เพราะมองว่าเป็นประเด็นที่สำคัญในขณะที่ผู้เรียนยังไม่สำเร็จการศึกษา และเนื่องจากบางท่านอาจจะยังไม่มีผลการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชน ดังนั้น การวิเคราะห์เชิงสะท้อนตรงนี้จะมีประโยชน์ต่อการปรับกระบวนการเรียนรู้ของบางพื้นที่ด้วย ดังนี้คือ**

คุณดลฤดี รักษ์จักร ต.ป่าบง อ.สารภี จ.เชียงใหม่ อายุ 54 ปี นักศึกษาชั้นปีที่ 3[53] เป็นผู้ที่มีความคิดและการรับรู้เชิงระบบ มองเห็นภาพรวมต่าง ๆ หรือความเป็นไปของตนเอง ที่เชื่อมโยงกับชุมชนและสังคม โดยเฉพาะชุมชนตำบลป่าบงที่เชื่อมโยงกับสังคมของเมืองเชียงใหม่และสังคมไทยโดยรวม มีความสามารถในการวิเคราะห์และอธิบายการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนได้อย่างชัดเจน มองเห็นพลังของภาคส่วนต่าง ๆ รวมทั้งการเคลื่อนไหวของประชาชนในด้านอาชีพและการทำมาหากิน ความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป และมีบทบาทด้านต่าง ๆ ในชุมชนบ้านเกิดของตน เนื่องจากมีตำแหน่งอยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือเทศบาลตำบลป่าบงด้วย

สำหรับวันที่ทีมวิจัยเข้าไปเยี่ยมพื้นที่และชุมชนบ้านเทพาราม (ซึ่งเป็นหนึ่งในสิบหมู่บ้านของตำบลป่าบง) เป็นวันที่คุณดลฤดี รักษ์จักร และผู้เรียนในรุ่นเดียวกันอีก 3 คน ร่วมกันจัดกระบวนการในชุมชน หลังจากที่มีข้อค้นพบจากการทำแผนแม่บทชุมชนว่า ประชาชนอยากมีรายได้เสริมและสนใจการผลิตโคมล้านนาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งประมาณ 20 กว่าครัวเรือน สนใจการเพาะเห็ดนางฟ้า และอีกส่วนหนึ่งสนใจการทำกระเป๋าผ้าด้วยมือ

สำหรับการส่งเสริมเรื่องอาชีพที่นี่ ไม่ได้ทำเฉพาะการฝึกอบรมลอย ๆ แต่มีการติดต่อกับตลาดประเภทต่าง ๆ อยู่แล้วในนามของกลุ่มที่เรียกว่า **"กลุ่มส่งเสริมอาชีพและกระจายสินค้าบ้านต้นเปา"** ซึ่งมีมหาวิทยาลัยพายัพเข้ามาสนับสนุนหรือหนุนเสริมในทางวิชาการอีกแรงหนึ่งด้วย ซึ่งกลุ่มส่งเสริมอาชีพนี้มีหมู่บ้านต่าง ๆ เข้าร่วมจำนวน 10 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีศักยภาพและความถนัดที่แตกต่างกัน จึงผลิต

[53] สถานภาพ ณ ขณะที่ทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ณ ปัจจุบัน ที่เขียนรายงานการวิจัยฉบับนี้ คุณดลฤดีสำเร็จการศึกษาแล้ว

สินค้าที่ตนเองถนัด เช่น หมู่ที่ 1 ผลิตขนมไทยและน้ำสมุนไพร หมู่ 2 ผลิตแค็บหมูและน้ำพริกหนุ่ม หมู่ 3 ผลิตข้าวซอยล้านนา หมู่ 4 ผลิตแหนม หมู่ 5 ผลิตน้ำสมุนไพรลูกหม่อน หมู่ 6 ผลิตไส้อั่ว หมู่ 7 ผลิตแค็บหมูกระจก หมู่ 8 ผลิตแกงฮังเล หมู่ 9 ผลิตน้ำพริกตาแดง และ หมู่ 10 ผลิตขนมทองม้วน (ที่ทำจากลำไย) นอกจากนี้ ต.ป่าบง ก็ยังมีวิสาหกิจชุมชนป่าบง ที่ทำเรื่องการจักสานหรือผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ นอกจากนี้ทางชุมชนตำบลป่าบง ก็กำลังเริ่มพัฒนาหมู่บ้านต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วย ซึ่งจะได้รับงบประมาณจากการท่องเที่ยวและการกีฬาแห่งประเทศไทยเข้ามาสนับสนุน

สำหรับตัวคุณดลฤดีเอง ก็สามารถที่จะเป็นวิทยากรในการส่งเสริมอาชีพการทำดอกไม้จากใยบัว แต่ต้องรอให้จบการศึกษาก่อน จึงจะสามารถดำเนินการเรื่องนี้ได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ก็ยังสนใจในการส่งเสริมสุขภาพของคนวัยต่าง ๆ ในชุมชน รวมถึงสุขภาพของผู้สูงอายุด้วย ซึ่งก็ได้รับทุนสนับสนุนในการทำงานด้านนี้จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ผ่านมาเคยไปเข้ารับการอบรมเสริมศักยภาพในการทำเรื่องข้อมูลชุมชนและการปฏิบัติการต่าง ๆ ในชุมชน ภายใต้โครงการ RECAP[54] ทำให้มีความรู้ในการทำข้อมูลชุมชน และได้ใช้บ้านของตนเอง ซึ่งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านเทพารามแห่งนี้ในการทำเป็นศูนย์เรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และเรื่องผู้สูงอายุด้วย ซึ่งที่ผ่านมาก็ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ส่งเสริมสุขภาวะให้กับผู้สูงอายุในหมู่บ้านและตำบลป่าบงด้วย

สำหรับในวันที่ทีมประเมินเข้าเยี่ยมชุมชนและสังเกตการณ์การจัดกิจกรรมฝึกอบรมในการทำโคมล้านนาให้กับผู้สนใจ พบว่า ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนขึ้นไปและมีผู้สูงอายุ ที่มีอายุมากกว่า 80 ปี แต่ยังสุขภาพดีเข้าร่วมการฝึกทำโคมด้วยหน้าตาที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความสุข นอกจากนี้ ก็ยังมีเด็กและเยาวชนอยู่ส่วนหนึ่งด้วย สำหรับโคมล้านนาเป็นโคมที่นิยมใช้หรือซื้อขายกันทั่วไป ทั้งในหมู่บ้าน/ชุมชนเอง, นักท่องเที่ยวไทยและต่างประเทศ และตลาดทั่วไป สำหรับการจัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเสริมทุกประเภทที่พบจากการทำแผนชุมชนจะใช้งบประมาณจำนวน 200,000 บาท ซึ่งได้รับงบสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชน และ กศน. อีกส่วนหนึ่งด้วย จากการสังเกต พบว่า คุณดุลฤดีมีความสามารถในการสื่อสารหรือการเชื่อมประสาน การดึงทรัพยากรของรัฐเข้ามาในชุมชน โดยเฉพาะบุคลากรและงบประมาณของ กศน. และสำนักงานพัฒนาชุมชน (พช.) ทำให้เห็นว่า มีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์และการประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนี้หน่วยงานรัฐที่นี่ก็มีศักยภาพ มีความสนใจเอาใจใส่ในการทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งในวันที่เข้าเยี่ยมชุมชนเจ้าหน้าที่ของ กศน. และ พช. ก็มาร่วมพูดคุยกับชาวบ้านที่เข้ารับการอบรมฝึกทักษะอาชีพเสริมในครั้งนี้ด้วย พร้อมด้วยผู้นำหมู่บ้าน และปราชญ์ชุมชน บรรยากาศเป็นไปอย่างคึกคักอบอุ่น ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า ถ้านักศึกษา ม.ชีวิต มีความสามารถในการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนและการวิเคราะห์ชุมชนได้อย่างถูกต้อง รวมถึงความสามารถในการจัดทำแผนการเข้าถึงจิตใจ/ความต้องการของชุมชน การพัฒนาต่อยอดสิ่งที่มีอยู่แล้ว การเจรจาสื่อสารเพื่อให้เกิดพลังร่วม (synergy) การเจรจาสื่อสารหรือเสนอโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนทุนในการดำเนินงาน การเชื่อมประสานหรือบูรณาการทรัพยากรของทุกภาคส่วนเพื่อมาเสริมพลังของชุมชน พร้อมทั้งมีการจดบันทึกกระบวนการในการทำงาน และการเสริมพลังการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง จะทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาแบบก้าวกระโดดและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เพราะ

[54] RECAP ย่อมาจากคำว่า Rapid Ethnographic Community Assessment Process แปลว่า กระบวนการในการประเมินชุมชนด้วยแนวคิดชาติพันธุ์วรรณาวิทยาแบบรวดเร็ว ทั้งนี้ RECAP เป็นเครื่องมือการวิจัยชุมชนที่ สสส. ใช้ในการส่งเสริมการทำงานชุมชนของเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น ในช่วงประมาณ 4-5 ปีมานี้

เป็นการพัฒนาที่ทำเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง และถ้ายิ่งมีการสร้างคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถความสนใจความเป็นไปของชุมชน และทีมงานที่จบการศึกษาจาก ม.ชีวิต ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องชุมชนท้องถิ่นอยู่แล้วในระดับหนึ่ง จะทำให้เกิดการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองได้จริง **โดยเฉพาะการพึ่งพาตนเองในด้านการสร้างความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตน หรือการศึกษาปัญหาและความต้องการ หรือการศึกษาที่ใช้แนวคิดทุนหรือขุมทรัพย์ของชุมชน** (Asset-based Community Development – ABCD) **และการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยตนเองได้ จะทำให้รู้ว่า ชุมชนอยู่ ณ จุดไหน และจะเคลื่อนไปทางไหน ซึ่งถ้าทำเช่นนี้ได้ก็หมายถึงว่า จะสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้เอง ไม่ต้องไปพึ่งรัฐหรือคนอื่น ๆ ที่อาจผลิตความรู้ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง หรือกำหนดโครงการพัฒนามาจากเบื้องบน ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในชุมชน แต่ชุมชนจำนวนมากก็ต้องทำ เพราะเลือกไม่ได้ ทำให้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และทำให้ชุมชนต้องอยู่ภายใต้การครอบงำของรัฐและตลาดตลอดมา เพราะฉะนั้น ประเด็นการพึ่งพาตนเองที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่ง**

นอกจากการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร พลังงาน เสื้อผ้า/เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคพื้นฐานแล้ว การพึ่งพาตนเองในการสร้างความรู้ จะกลายเป็นจุดเปลี่ยนโฉมหน้าและทิศทางการพึ่งพาตนเองของชุมชนที่มีนัยสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้น ม.ชีวิต ควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการผลิตความรู้ที่ถูกต้อง และเน้นการใช้เครื่องมือ ABCD อย่างถูกต้องและจริงจังด้วย

โดยสรุป คุณดลฤดี รักษ์จักร เป็นผู้เรียนที่มีศักยภาพและความสามารถมากหลายด้าน หรือมีจุดแข็งโดดเด่นหลายด้าน และสามารถเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ตั้งแต่ยังเรียนไม่จบ ส่วนหนึ่งเพราะมีตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) อยู่แล้ว ซึ่งเป็นสถานภาพที่ต้องแสดงบทบาทผู้นำอยู่แล้ว แต่ที่จริงนั้น ไม่ใช่ทุกคนที่ทำงานหรือมีตำแหน่งอยู่ใน อปท. จะสามารถแสดงบทบาทผู้นำได้เสมอไป แต่เป็นเพราะคุณดลฤดี มีความคิดและจิตใจเพื่อส่วนรวม มีวิสัยทัศน์ มีความมุ่งมั่น มีความรู้ความสามารถหลายด้าน และยังได้รับความรู้ และแนวคิดสำคัญ ๆ จาก ม.ชีวิต หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้จากความเป็นจริงของ ม.ชีวิต เสริมเข้าไปด้วย ยิ่งทำให้สามารถแสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ ได้มากขึ้น เพราะได้เรียนรู้การจัดทำแผนแม่บทชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สวัสดิการชุมชน จาก ม.ชีวิต และยังมีเครือข่ายการทำงานร่วมกับโครงการ RECAP ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส. ด้วย ยิ่งทำให้มีความสามารถในการศึกษารวบรวมข้อมูลชุมชนและมีเครื่องมือต่าง ๆ ในการทำงานชุมชนมากขึ้น ซึ่งถ้า ม.ชีวิต สามารถแสวงหาหรือเฟ้นหาตัวบุคคลที่มีลักษณะแบบนี้มาเรียน จะยิ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล และส่งผลสะเทือนต่อทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ภายใต้เครือข่ายการทำงานของ ม.ชีวิต ได้มากขึ้นอย่างแน่นอน

คุณจำนง พลซา ต.วังน้ำเย็น อ.วังสะพุง จ.เลย อายุ 51 ปี นักศึกษาชั้นปีที่ 3 เข้าศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2558 เป็นนักสู้ชีวิตและนักปฏิบัติตัวจริง พอมาเรียน ได้ลงมือปฏิบัติด้วยการจัดทำแปลงการผลิตแบบผสมผสานของตนในทันที มีความกระตือรือร้นมาก มีความสนใจในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต มาก มีความมุ่งมั่น มีความสามารถในการสื่อสาร มีครอบครัวสนับสนุนให้เรียน (ภรรยาเป็นครู คอยช่วยอำนวยความสะดวกในด้านการใช้อุปกรณ์หรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้ด้วย เพราะตนเองไม่ค่อยถนัดในเรื่องนี้) มีการพัฒนาสวนแบบผสมผสาน ปลูกทั้งกล้วย ฝรั่ง มะพร้าว มะนาว เพกา รวมถึงไม้ผลและพืชอื่น ๆ นานาชนิด มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่บางประการเข้ามาช่วย โดยเฉพาะการจัดทำระบบน้ำใช้ในแปลงการผลิตของตนเอง โดยทำเป็นระบบน้ำหยด ทำให้ประหยัดน้ำและทำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

ตอนที่ไปเยี่ยมและสัมภาษณ์ที่บ้าน พบว่าผู้ใหญ่จำนงสามารถนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้อย่างน่าสนใจ และทำให้ทราบว่า เป็นคนที่มีอาชีพหลายอย่างมาก ทั้งการเป็นพนักงานขับรถที่โรงเรียน การขายแก๊สที่บ้าน การเป็นช่างตัดผมที่บ้าน และพอมาเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรผสมผสาน ก็ลงมือทำอย่างจริงจัง ด้วยการปลูกต้นไม้จำนวนมาก อย่างละประมาณ 50–100 ต้น ซึ่งเป็นการปลูกบนพื้นที่เดิมที่เคยปลูกยูคาลิปตัส เพราะได้ทราบมาว่า ยูคาลิปตัสอาจจะทำให้ดินเสีย หรือมีการดูดน้ำจากต้นไม้อื่น ๆ จึงตัดยูคาลิปตัสทิ้ง และมาปลูกพืชแบบผสมผสานแทน แต่ปัญหาคือ ไม่ได้มีการคิดอย่างเป็นระบบหรือครบวงจรว่า ถ้าผลผลิตออกมาจำนวนมากแล้วจะนำไปขายที่ไหน มีตลาดไหม เพียงแต่มีคนรู้จักกันเอ่ยปากว่าจะอุดหนุนเท่านั้น แต่ยังไม่มีอะไรแน่นอน นอกจากนี้ ก็ยังประสบปัญหาในการปลูกกล้วยบางช่วงเวลาด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ที่นี่ขาดอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความรู้เรื่องการทำการเกษตรที่เป็นมืออาชีพหรือมีความรู้ทางวิชาการด้านนี้อย่างเป็นระบบ ถ้ามีอาจารย์ด้านนี้ หรือถ้าสามารถแสวงหาความช่วยเหลือหรือขอคำปรึกษาหารือจากผู้ที่มีความรู้ด้านการเกษตร น่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นระบบ มีระเบียบแบบแผน ครบวงจรได้มากกว่านี้

สำหรับด้านชุมชน พบว่า ที่หมู่บ้านนี้มีทีมผู้อาวุโสคอยสนับสนุนการขับเคลื่อนของชุมชน แต่เนื่องจากชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ต่างคนต่างย้ายมาจากในเมือง หรือคนจำนวนมากจากในตัวเมืองวังสะพุง (ซึ่งห่างออกไปประมาณ 3 กม.) ได้เข้ามาซื้อที่ดินในย่านนี้ ซึ่งประมาณ 40% เป็นข้าราชการ (นอกนั้นทำนา ค้าขาย รับจ้าง ซึ่งคนที่มีอาชีพรับจ้างก็มีจำนวนมาก) จึงเป็นเหมือนชุมชนที่ค่อย ๆ ขยายตัวจากเมือง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองวังสะพุง หรือเป็นชุมชนกึ่งเมืองก็ได้ แต่บางท่านเรียกว่า “ชุมชนร้อยพ่อพันแม่” ทำให้การติดต่อไปมาหาสู่ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมของคนในชุมชนนี้มีไม่มากนัก หรือไม่เต็มที่เหมือนกับชุมชนแบบดั้งเดิม ที่ชาวบ้านมีการตั้งถิ่นฐานมาพร้อม ๆ กัน หรือเป็นเครือญาติกัน หรือมีความเป็นมาของชุมชนร่วมกัน หรือมีลักษณะต่าง ๆ ร่วมกัน ดังนั้น ในด้านการส่งเสริมพัฒนาชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับที่นี่ (ในมุมมองของผู้ใหญ่จำนงและทีมงานบางท่าน ที่ได้เข้ามาสังเกตการณ์และร่วมให้สัมภาษณ์ด้วย) เพราะมองว่า คนที่นี่มีพื้นฐานความเป็นมาที่ต่างกันค่อนข้างมากพอสมควร ไม่มีจุดยึดโยง ดังนั้น ในเรื่องการทำงานส่งเสริมพัฒนาชุมชน พอจะประเมินได้ว่าผู้ใหญ่จำนง ยังไม่ค่อยมีแนวคิดอะไรเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อพูดถึงกลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพรับจ้าง ต้องเดินทางไปหางานรับจ้างในจังหวัดต่าง ๆ ทำ ขาดหลักประกันหรือความมั่นคงในการดำรงชีวิต ฯลฯ ผู้ใหญ่ก็ยังไม่มีแนวคิดว่าจะต้องทำอย่างไร หรือกลุ่มสวัสดิการชุมชนจะช่วยได้ไหม เป็นต้น แต่ปราชญ์ชุมชนที่เข้าร่วมให้สัมภาษณ์ด้วย ได้กล่าวว่าที่ผ่านมาชุมชนได้พยายามทำกลุ่มเลี้ยงเป็ด ซึ่งปัจจุบันก็เหลืออยู่เพียงแค่ 4 ครอบครัวที่ทำจริงจัง และมีกองทุนเงินล้าน ที่ตั้งขึ้นสมัยนายทักษิณ ชินวัตร เป็น

นายกรัฐมนตรี ซึ่งปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนรวมทั้งหมดประมาณ 2,500,000 บาท แต่ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการต่าง ๆ ก็ยังไม่ค่อยชัดเจน เท่าที่สามารถประเมินได้คร่าว ๆ คือ เป็นเงินที่ปล่อยกู้ให้กับชาวบ้านในชุมชน โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี ในกรณีที่มีผลประโยชน์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ก็กำหนดไว้ว่าจะจัดสรรให้กับคณะกรรมการกองทุน 30% สมทบคืนทุนให้กับกองทุน 20% ทำสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ 20% มอบเป็นทุนการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน 20% และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ 10% นอกจากนี้ ก็มีความพยายามในการสร้างศาลากลางของหมู่บ้าน/ชุมชน เพื่อไว้ใช้ในการจัดประชุมหรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพราะยังไม่มีสถานที่นัดพบปะประชุม ก็เลยระดมเงินกันทำเรื่องนี้ ซึ่งสามารถระดมเงินจากชาวบ้านได้มาทั้งหมดประมาณ 270,000 บาท แต่ยังไม่สามารถสร้างและซื้อที่ดินได้ เพราะต้องใช้เงินในการก่อสร้างและซื้อที่ดินประมาณ 450,000 บาท นอกจากนี้ ชุมชนก็ยังเคยคุยกันว่า อยากพัฒนาตำบลวังน้ำเย็นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำโฮมสเตย์ แต่ก็ยังไม่ค่อยมีความคืบหน้าอะไรเท่าใด รวมถึงการส่งเสริมให้ทุกคนหรือทุกบ้านปลูกผักไว้กินเองทุกครัวเรือน ก็ยังเป็นเพียงการพูดคุยกันในเบื้องต้นเท่านั้น ยังไม่ได้ลงมือทำอย่างจริงจัง

ในด้านกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปเรียนรวมที่ ศรป. ผู้เรียนบางท่านที่เข้าร่วมการสนทนาพร้อมกัน ได้สะท้อนว่า การเรียนรวมที่ศูนย์บ่มเพาะทับตะวัน อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี มีสิ่งที่ดี คือ การเรียนรู้ความรู้และการให้กำลังใจต่าง ๆ จาก อ.สัญญา สร้อยเสนา การได้รับแรงบันดาลใจในการทำเกษตรอินทรีย์ การเรียนรู้เรื่องการทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น น้ำหมักชีวภาพ การเผาถ่าน การทำจุลินทรีย์ ฯลฯ แต่จุดอ่อน คือ เสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ค่อนข้างสูง เพราะต้องไปเรียนหลายครั้ง ทั้งค่าเดินทาง ค่าที่พัก และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ซึ่งบางคนก็ไม่ค่อยมีความพร้อมในด้านค่าใช้จ่าย

โดยสรุป **กรณีของศูนย์การเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่จังหวัดเลยนี้ ควรเพิ่มความเข้มข้นในเรื่องกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนให้มากขึ้น โดยเฉพาะชุมชนที่มีสถานภาพเป็นชุมชนกึ่งเมือง** (semi-urban community) **ซึ่งผู้คนย้ายมาจากหลายแห่งหรือย้ายมาจากในเมือง ไม่ใช่ชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาร่วมกันอย่างยาวนาน เนื่องจากผู้เรียนยังไม่ค่อยเข้าใจเกี่ยวกับ "สถานภาพของชุมชน" และ "กระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน" ถ้ามีความเข้าใจ เชื่อว่าน่าจะสามารถแสดงบทบาทส่งเสริมการทำงานในการพัฒนาชุมชนร่วมกับองค์กรภาคส่วนหรือกลุ่ม-องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนได้ดีขึ้นหรือมากขึ้น หรือมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น รวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบมืออาชีพ การมองอย่างเป็นองค์รวมและครบวงจร หรือเกิดกระบวนทัศน์ใหม่ด้วย ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญมาก เพราะมิเช่นนั้นจะเป็นการลองผิดลองถูกมากเกินไป ทำให้เสียเวลา แรงงาน ทุน วัตถุดิบต่าง ๆ และประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ ผู้เรียนไม่ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงตนเองตามแผน 4 แผน ซึ่งแสดงว่า อาจจะไม่ได้เน้นย้ำ หรือไม่ได้ส่งเสริมการใช้แผน 4 แผน เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตัวผู้เรียนอย่างเป็นระบบและเข้มข้น ทำให้มิติการวางแผนเป้าหมายและชีวิต และมิติสุขภาพขาดหายไป มีแต่มิติด้านอาชีพและรายได้ สำหรับจุด**

แข็งนั้น เป็นจุดแข็งของตัวผู้เรียน ที่มีความขยันสนใจเอาใจใส่ มีความกระตือรือร้น มีความตื่นเต้นในการเรียนรู้ เป็นนักปฏิบัติ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญมากของการเรียน ม.ชีวิต (ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่มากกว่าเด็กหรือเยาวชน แต่ที่จริงเป็นการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับทุกวัย) แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่ที่มีความกระตือรือร้น มีความสนใจใฝ่รู้ จะทำให้เรียนสำเร็จ เพราะอายุมากแล้ว ถ้าไม่ได้สนใจการลงมือปฏิบัติหรือไม่ลงมือทำด้วยตนเอง ก็จะไม่เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และมักจะไม่สำเร็จ หรืออาจสำเร็จ แต่ก็ได้ผลไม่แตกต่างจากการเรียนในระบบหรือสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป ที่อาจได้แต่ใบปริญญา แต่ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองได้ด้านต่าง ๆ ได้จริง สำหรับจุดอ่อนของตัวผู้เรียนเองที่ผู้ประเมินพบ ก็คือ การที่ยังไม่ค่อยเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการผลิตและการดำเนินชีวิต เพราะยังพูดถึงการทำการผลิตขนาดใหญ่ หรือการเพาะปลูกจำนวนมาก ทั้งนี้ ก็เพื่อต้องการเงินมาส่งลูกเรียน และค่าใช้จ่ายทางสังคมสูงมาก ตามที่ผู้เรียนได้อธิบายให้ฟัง ซึ่งก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ แต่ก็ควรจะพูดถึงการวางแผนในการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นควบคู่กันไปด้วย แต่ตามที่ตั้งข้อสังเกตไว้ข้างต้นว่า น่าจะไม่ได้รับการส่งเสริมการใช้แผน 4 แผน เพราะไม่ได้ยินเอ่ยถึงเรื่องนี้เลย ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ควรให้ความสำคัญและเน้นย้ำหรือใช้แผน 4 แผน ในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงผู้เรียนอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวมให้มากขึ้นหรือเข้มข้นขึ้น เพราะจะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชนสิ่งแวดล้อมได้จริง ถ้ามีการส่งเสริมอย่างถูกต้อง

พระปลัดกมลมาศ พรหมเสน่ห์ ต.น้ำอ่าง อ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์ อายุ 58 ปี นักศึกษาชั้นปีที่ 3[55] เข้าศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2558 พระนักพัฒนาที่มีความพยายามในการเชื่อมเครือข่ายประเภทต่าง ๆ ของอำเภอตรอนและของจังหวัดอุตรดิตถ์เข้าด้วยกัน มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมของชุมชนตำบลน้ำอ่าง ด้วยการทำตลาดชุมชนหรือตลาดวัฒนธรรมในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโยนก ที่มีวัฒนธรรมความเป็นมาที่น่าสนใจหลายอย่าง หรือมีจุดขาย สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากจังหวัดต่าง ๆ เข้ามาเที่ยว เพื่อส่งเสริมการมีรายได้เพิ่มในครัวเรือนของผู้เข้าร่วมการขายของในตลาดชุมชนแห่งนี้ ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันขององค์กรต่าง ๆ หลายภาคส่วน ทั้ง ททท. จังหวัด อำเภอ และหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในอำเภอ ซึ่งหมายถึงว่า พระปลัดกมลมาศ มีแนวคิดการพัฒนาชุมชนอยู่แล้วในระดับหนึ่ง แต่เรื่องนี้กลับไม่ได้รับการส่งเสริมในการจัดทำโครงงานในการเรียนที่ ม.ชีวิต ซึ่งถ้ามีการวิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียนในเรื่องนี้ และส่งเสริมให้จัดทำโครงงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็จะได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องการพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน หรือเรียนไป ทำโครงงานไป ศึกษาชุมชนไป โดยใช้แนวคิดการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนหรือแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนก็ได้หรือแนวคิดทุนหรือขุมทรัพย์ชุมชน (Asset-based Community Development – ABCD) ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของ ม.ชีวิต อยู่แล้วก็ได้ ก็จะทำให้ได้ผลงานที่มีคุณค่าและมีความเชื่อมโยงกับชุมชนไปด้วยในตัว ไม่ต้องรอไปเรียนรู้ หรือไปมีบทบาทภายหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วเท่านั้น เพราะผู้เรียนมีบทบาททางสังคมและชุมชนอยู่แล้ว ตรงนี้มีความสำคัญมาก ที่ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่ควรเข้าใจสถานภาพ บทบาท หรือบริบทของผู้เรียน จะทำให้สามารถส่งเสริมการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

[55] ณ ขณะที่เขียนรายงานการวิจัย ทีมวิจัยได้รับแจ้งจากพระปลัดกมลมาศว่า สำเร็จการศึกษาแล้ว เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2561

ได้สอดคล้องกับความเป็นจริง และเกิดพัฒนาการที่สำคัญ

สำหรับโครงงานที่พระปลัดกมลมาศทำอยู่ ทีมประเมินได้มีโอกาสอ่านเอกสาร พบว่า ท่านทำโครงงานเรื่องการเพาะเห็ดฟางที่วัดที่ท่านจำพรรษาอยู่ (วัดศรีพุทธโคดม ตั้งอยู่ที่หมู่ 10 ต.น้ำอ่าง) แต่พบว่า เอกสารดังกล่าวยังมีสิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไขอีกมาก โดยเฉพาะความเป็นเหตุเป็นผล ความสอดคล้องกันระหว่างความเป็นมาหรือความสำคัญของปัญหา หรือความมีตรรกะหรือสิ่งที่ท่านมองว่ามีความสำคัญ อยากทำ กับตัววัตถุประสงค์ในการทำ กับสิ่งที่ทำจริง ยังไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันเท่าใด เนื่องจากมีวัตถุประสงค์หลายอย่างที่ไปกันคนละทาง ฯลฯ ซึ่งในกรณีนี้มีความสำคัญมาก ที่ผู้เรียนจะต้องได้รับคำแนะนำที่ถูกต้องในการจัดทำโครงงานทั้งจากอาจารย์ประจำ อาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์พิเศษ ซึ่งที่จริงท่านได้เล่าให้ฟังว่า ที่เลือกทำโครงงานนี้ เพราะท่านมีปัญหาสุขภาพ คือ เป็นทั้งภูมิแพ้และเส้นเลือดหัวใจตีบ ซึ่งได้ทำบอลลูนไปแล้ว ทำให้อยากปลูกเห็ดไว้บริโภคเอง เพราะได้ศึกษามาแล้วว่าเห็ดชนิดต่าง ๆ มีสรรพคุณทางยา และเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่มีความสำคัญและควรได้รับการเขียนแบบร้อยเรียงเป็นเนื้อเดียวกันอยู่ในความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาของโครงร่าง แต่สิ่งที่เขียนอยู่ในเอกสารที่ผู้วิจัยได้อ่าน พบว่า จะเน้นหนักไปที่เรื่องเห็ดหรือข้อมูลเกี่ยวกับเห็ดมากกว่าเป็นข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตและความคิด และสิ่งที่มุ่งหวังอยากเห็น หรือต้องการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน นี่คือ ข้ออ่อนที่สำคัญมากของศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ ก็คือ ณ ขณะที่ไปสัมภาษณ์ ยังไม่มีอาจารย์ช่วยอ่านและให้ข้อคิดเห็นต่อโครงร่างอย่างละเอียด ผู้เรียนเลยยังไม่ได้รับมุมมองเชิงสะท้อนที่สำคัญ ทำให้โครงร่างไปผิดทิศทาง ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปรับปรุง เพราะทำให้เสียเวลาในการเขียน จึงควรได้รับคำแนะนำในการทำโครงร่างที่ช่วยหนุนเสริมหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้เรียนตามสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนได้จริง

โดยสรุป **ผู้เรียนมีศักยภาพและความสามารถในการทำงานชุมชน มีเครือข่ายการทำงานที่กว้างขวาง มีความสนใจในประเด็นปัญหาของชุมชนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่ไม่ได้รับการส่งเสริมให้ทำโครงงานด้านนี้ ทำให้ศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ไม่ได้รับการส่งเสริมหรือเสริมพลัง (empowerment) ให้มีมากขึ้นเต็มที่อย่างที่ควรจะเป็น ถ้าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เข้าใจเรื่องนี้ จะทำให้เกิดพลังความรู้ พลังการทำงาน และพลังการเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชนได้มากขึ้นอย่างคาดไม่ถึง ดังนั้น การวิเคราะห์ศักยภาพและความสามารถ หรือบริบทของผู้เรียนและนำบริบทหรือความเป็นจริงดังกล่าวมาใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้หรือส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน เพื่อทำให้ผู้เรียนและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แบบ 360 องศา ได้ตามแนวคิด ปรัชญาของ ม.ชีวิต จึงมีความสำคัญมากที่สุด**

คุณจิรวรรณ อ่องสำริด ต.สามพวง อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย อายุ 54 ปี นักศึกษาชั้นปีที่ 3 เข้าศึกษาเมื่อปี 2558 ทำการเกษตรตามทฤษฎีใหม่บนพื้นที่ 2 ไร่ แบ่งสัดส่วนการใช้สอยประโยชน์จากที่ดินตามเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ 30 30 30 และ 10 คือ พื้นที่ปลูกข้าว/ทำนา ร้อยละ 30 ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักร้อยละ 30 บ่อน้ำร้อยละ 30 และที่ปลูกบ้าน พร้อมใช้สอยจิปาถะ เช่น เลี้ยงเป็ดไก่อีก ร้อยละ 10 ถือว่าเป็นผู้เรียนที่ปฏิบัติตามแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่เต็มรูปแบบเพียงคนเดียวจากทั่วประเทศ ที่ได้มีโอกาสพบจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คุณจิรวรรณเป็นคนที่มีศักยภาพสูงมากในการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างผืนดินที่เดิมเป็นเพียงแค่นาข้าวอย่างเดียว ด้วยน้ำมือของตนเองเป็นหลัก มีสามีคอยช่วยบ้าง แต่สามีเป็นข้าราชการครู ส่วนใหญ่จะช่วยรดน้ำต้นไม้ให้บ้าง สำหรับลูกมี 2 คน ทำงานอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร 1 คน และอีกคนหนึ่งก็มาช่วยทำงานในสวนบ้าง แต่ตอนกลางคืนมานอนเฝ้าสวนให้แม่

คุณจิรวรรณ เล่าให้ฟังว่า การที่ทำโครงงานเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นเพราะชอบอยู่แล้ว เป็นอาชีพที่ทำอยู่เดิมทำนา 15 ไร่ แต่เหนื่อยมาก ผลผลิตก็ไม่ได้มากเท่าไหร่ ต้องใช้สารเคมีด้วย พอมาเรียน ม.ชีวิต ได้ปีกว่าเกิดสิ่งที่เรียกว่า **“การระเบิดจากข้างใน”** เลยชวนสามีมาขุดสระ ปลูกบ้าน ใช้เงินไปทั้งหมดประมาณ 300,000 กว่าบาท เฉพาะบ้านพักหลังน้อย ใช้เงินไป 180,000 บาท ขุดบ่อ/สระน้ำ ใช้เงินไป 30,000 บาท เพราะต้องจ้างคนมาขุด นอกนั้นก็เป็นค่าวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการทำเตาเผาถ่าน ทำให้ได้ทั้งน้ำส้มควันไม้และฟืนไว้ใช้ นอกจากนี้ก็มีค่าต้นไม้ พันธุ์ไม้นานาชนิด ค่าทำเล้าเป็ดไก่ ทั้งหมดที่ทำไปก็เพื่อความสุข เป็นสิ่งที่ตนเองใฝ่ฝัน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน มีทั้งข้าว ไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัวต่าง ๆ ฯลฯ สำหรับ**ปัญหาอุปสรรค เท่าที่วิเคราะห์ได้จากการเล่าของคุณจิรวรรณ ก็คือ 1) เรื่องภัยธรรมชาติ เพราะเคยถูกน้ำท่วม ต่อมาจึงต้องลงทุนเพิ่มทำคันดินให้สูงขึ้น จึงต้องใช้เงินเพิ่ม แต่ทั้งหมดก็รวมอยู่ใน 300,000 บาทแล้ว และ 2) ปัญหาเรื่องการขึ้นต่อภาคธุรกิจ โดยเฉพาะในเรื่องเมล็ดพันธุ์ เพราะไม่สามารถเก็บไว้ทำพันธุ์ได้ ต้องซื้อตลอด ถ้าต้องการจะเก็บเมล็ดพันธุ์จะต้องหาพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งปัจจุบันก็หายากมาก ทำให้ยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้เต็มที่อย่างที่คุณจิรวรรณต้องการ**

สำหรับพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น ที่ปลูกไว้ ก็ดูเป็นระเบียบเรียบร้อย มีทุกอย่างที่กินได้ทั้งมะพร้าว มะม่วง ต้นแค ไม้ใช้สอยต่าง ๆ หลายอย่าง เช่น สะเดา สิ่งเหล่านี้จะปลูกไว้ตามคันรอบบ่อน้ำ นอกจากนี้ ยังมีสวนผลไม้ เช่น ฝรั่ง กล้วย ฯลฯ มีพืชผักสวนครัวทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็น พริก มะเขือนานาชนิด มะนาว มะกรูด ข่า ตะไคร้ กระเจี๊ยบ ชะอม กระชาย ฯลฯ ปลาในบ่อก็มีหลายชนิด และมีจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังมีเป็ด ไก่ไข่ สำหรับไก่มีทั้งหมด 38 ตัว อาหารเลี้ยงไก่ก็ทำเอง ด้วยการใช้ปลายข้าวหรือเศษข้าวสารมาต้มให้เปื่อย เรียกว่า “ต้มเปียน” เก็บไข่ได้ทุกวัน ๆ ละประมาณ 30 ฟอง สามารถขายได้ สำหรับผลผลิตต่าง ๆ ทุกอย่าง โดยปกติ จะขี่มอเตอร์ไซด์นำไปขายในหมู่บ้าน มีอะไรก็สามารถเก็บขายได้หมด เพราะกินไม่ทัน แต่ไม่ได้ขายแพง ทำให้ขายดี ส่วนหนึ่งเพราะคนทราบว่าเป็นผักปลอดสารเคมีด้วย บางอย่างใส่รวมกันเป็นห่อ ๆ ละประมาณ 10 บาท เพื่อให้คนซื้อสามารถนำไปทำอาหารได้เลย เช่น ทำน้ำพริกได้ 1 ครก เป็นต้น ทำให้ขายดี เพราะได้จัดเตรียมเครื่องไปให้ครบแล้ว เช่น มีทั้งพริก (เฉพาะพริก ตอนนี้ ถ้าขายเป็นกิโลขายได้ 80 บาท) มะนาว และมะเขือในห่อเดียวกัน เป็นต้น สำหรับการบำรุงดินบำรุงต้นไม้ ใช้จุลินทรีย์ทุกประเภท ที่ผลิตขึ้นเอง มีจุลินทรีย์ต้นกล้วย จุลินทรีย์แสง จุลินทรีย์ถั่วเหลือง ที่มีส่วนผสมของถั่วเหลือง กากน้ำตาล กากมะพร้าวที่คั้นแล้ว ฯลฯ สำหรับปุ๋ยก็ทำเอง และมีไว้ขายด้วยถุงละ 100 บาท ใช้สูตรง่าย ๆ ที่ทำจากถั่วงอกที่เขาทิ้งแล้วในตลาด ผสมกับรำข้าว และขี้วัวหรือขี้ควาย ผสมแล้วใช้วิธีตากแห้ง สำหรับยากำจัดแมลง ก็ผลิตเองเช่นกัน ซึ่งทำจากข่า ตะไคร้ บอระเพ็ด ผสมกับยาฉุนนิดหน่อย ใช้

วิธีหมักไว้ ยิ่งนานยิ่งดี สำหรับพลังงานใช้พลังงานแสงอาทิตย์ ด้วยการติดแผงโซล่าเซล สำหรับการหุงต้ม ใช้ฟืนที่ได้จากการเผาถ่าน ซึ่งเป็นฟืนที่ไม่มีควัน เพราะมีการเผาไหม้อย่างสมบูรณ์

จากการสังเกตการณ์การพูด การตอบคำถาม การอธิบาย ในขณะที่คุณจิรวรรณพาชมแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ของเธอ พบว่า คุณจิรวรรณ มีความรู้ความสามารถหลายอย่าง และบางอย่างรู้สึกซึ้ง ไม่ว่าจะถามอะไร ก็สามารถอธิบายได้ดี พูดง่าย ๆ ในฐานะนักปฏิบัติจริง แต่พูดเป็นระบบด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย มีความรู้ด้านการเกษตรไม่น้อย ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เรียนมาทางด้านนี้โดยตรงจากระบบโรงเรียน แต่เป็นการเรียนรู้จากการทำหรือการลงมือปฏิบัติ และได้ทำในสิ่งที่รัก ที่ตนเองรู้สึกมีความสุข นอกจากนี้ คุณจิรวรรณยังได้รับเชิญให้ไปพูดตามที่ต่าง ๆ หรือมีคนมาศึกษาดูงานแปลงการผลิตของเธออยู่เสมอ ๆ ซึ่งเธอก็ยินดี หรือให้การต้อนรับเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเครือข่ายผู้เรียนของ ม.ชีวิต เธอก็แบ่งปันให้มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน โดยไม่ได้คิดค่าใช้จ่ายอะไร

โดยสรุป **คุณจิรวรรณ อ่องสำริด เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถด้านการเกษตร เป็นคนที่มีความฝันและสามารถทำฝันของตนให้เป็นจริงได้ด้วยการลงมือทำทันที ที่เกิดกระบวนทัศน์ใหม่ และแรงบันดาลใจจากการเรียน ม.ชีวิต มีความมุ่งมั่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเป็นผู้นำ สามารถแบ่งปันความรู้จากการปฏิบัติของตนเองได้ดี สำหรับประเด็นการพึ่งพาตนเองได้นั้น พบว่าสามารถพึ่งพาได้ทุกอย่าง ทั้งด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การผลิต การดูแลบำรุงดิน การทำปุ๋ย ยากำจัดแมลง จุลินทรีย์ประเภทต่าง ๆ แต่มีปัญหาเรื่อง เมล็ดพันธุ์ ที่ยังต้องขึ้นต่อตลาดหรือภาคธุรกิจเอกชน เพราะไม่สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ได้ เนื่องจากเป็นผลผลิตจากการตัดต่อพันธุกรรม ที่เรียกว่า GMO ซึ่งประเด็นนี้ น่าจะเป็นประเด็นใหญ่ของ ม.ชีวิต ที่เชื่อมโยงกับแนวคิด “การพึ่งพาตนเอง”**

ผู้ใหญ่วีรวรรณ วิจิตรวงศ์ ต.ท้อแท้ อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก อายุ 51 ปี เข้ามาเรียน ม.ชีวิต โดยได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่ กศน.วัดโบสถ์ ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่วีรวรรณเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นในการเรียนรู้ และเป็นผู้จัดตั้งกลุ่มการเรียนรู้ให้กับตนเองและกลุ่มเพื่อนจำนวนรวม 12 คน โดยใช้สถานที่บ้านของตนเองให้เพื่อนมาร่วมเรียนรู้การทำเกษตรพอเพียงด้วยการปลูกพืชผักนานาชนิดหลังบ้าน และการปลูกผักไฮโดรโพนิกส์ ซึ่งได้รับคำแนะนำและการติดตามดูแลหรือนิเทศงานโดย อ.สุรัตน์ เศวตเศรนี และกลุ่มกำลังอยู่ในช่วงของการเรียนรู้หรือทดลองวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้ผักปลอดสารด้วย เพราะทราบดีว่า การปลูกผักไอโดร ฯ นั้น ต้องใช้สารเคมี แต่แนวคิดของ ม.ชีวิตอยากให้ทำเกษตรอินทรีย์ ก็เลยกำลังหาวิธีทำให้ผักไฮโดรฯ เป็นผักปลอดสารเคมีด้วย สำหรับผักที่ปลูกก็มีคนมารับซื้อ และนำไปขายตามงานต่าง ๆ ด้วย หรือเวลามีคนมาดูงาน หรือทาง ม.ชีวิต เองจัดการเรียนรวมของ ศรป.สุโขทัย ก็มีคนมาร่วมจำนวนมาก ทำให้สามารถจำหน่ายผักและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ตลอดเวลา มีตลาดหลายแห่ง นอกจากนี้ ก็ยังทำเป็นสลัดผักจำหน่ายให้กับหน่วยงานราชการต่าง ๆ และรับทำอาหารว่างให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีการจัดประชุมด้วย ทำให้กลุ่มมีรายได้ตลอดเวลา และนำเงินรายได้มาเป็นเงินกองกลางในการใช้จ่ายต่าง ๆ เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มร่วมกันเป็นวงจรต่อเนื่องต่อไป

ทั้งนี้ กลุ่มการเรียนรู้วัดโบสถ์นี้ได้รับการสนับสนุนเงินตั้งต้นจำนวนหนึ่งจาก อ.สุรัตน์ เศวตเศรนี และ อ.พิพัฒน์ พันมา ในการลงทุนทำผักไฮโดร ฯ (ซึ่งทั้งสองท่านเป็นอาจารย์และผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ที่ตำบลปลักแรด อ.บางระกำ พิษณุโลก ตามลำดับ) **จึงเป็นกลุ่มที่น่าสนใจมาก เพราะมีการเรียนรู้ร่วมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน และระหว่างผู้เรียนกับอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และชุมชนด้วย ทั้งเรื่องการออมเงิน การเดินทางไปเรียน/ดูงาน/การไปทัศนศึกษาในที่ต่าง ๆ ด้วยกัน ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ทำให้เกิดความเป็นมิตรและความเห็นอกเห็นใจกัน ในบรรดาผู้เรียนด้วยกัน เพราะผู้เรียนบางคนก็มีฐานะที่ค่อนข้างยากลำบาก ไม่มีพาหนะในการเดินทาง ฯลฯ นอกจากนี้ กลุ่มก็ยังมีบทบาทในชุมชน มีการจัดสรรเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งกิจกรรมทางวัฒนธรรม กิจกรรมทางสิ่งแวดล้อม กิจกรรมพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ อาทิเช่น การฟ้อนรำในงานประเพณีต่าง ๆ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับทางโรงเรียนและชุมชน เช่น การจัดตั้งระบบขยะ หรือการรณรงค์เปลี่ยนขยะให้เป็นเงิน** ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการประเมินจากผู้เกี่ยวข้องว่าประสบผลสำเร็จในระดับดี เพราะทำให้ชาวบ้านสามารถลดขยะได้ มีรายได้เพิ่ม สิ่งแวดล้อมสวยงามหรือปราศจากขยะ โรงเรียนและเด็กนักเรียนได้รับประโยชน์ เพราะได้เข้าร่วมในการรณรงค์ การจัดตั้งกลุ่ม การบริหารจัดการเงิน การเรียนรู้เกี่ยวกับการแปรรูปขยะเป็นผลิตภัณฑ์บางอย่าง ฯลฯ

สำหรับการออมเงินเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้น กลุ่มได้จัดตั้งกองทุนที่เรียกว่า **“กองทุนประสานใจ ม.ชีวิต”** ซึ่งผู้เรียนทั้ง 12 คน เป็นคณะกรรมการกลุ่มร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือผู้เรียนที่มีปัญหาทางการเงิน ทำให้ไม่มีใครออกกลางคันเพราะมีปัญหาค่าใช้จ่าย จึงนับเป็นการบริหารจัดการเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันของผู้เรียนที่มีความน่าสนใจมาก

สำหรับพื้นที่นี้ พบว่า มีผู้เรียนอยู่กับสถาบันการศึกษาอื่น เช่น มสธ. แต่กลับมาสนใจกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต และอยากมาเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ด้วย เพราะเห็นเพื่อน ๆ ของตนที่มาเรียน ม.ชีวิตมีความสุขมาก และบางคนมาขอเข้าร่วมกลุ่มเรียนรู้ด้วย แต่ไม่ได้ลาออกจาก มสธ. เพราะเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กับ มสธ.

โดยที่ผู้เรียนจ่ายเงินค่าเรียนด้วยตนเองเพียงแค่ 1,300 บาท มีโควต้าให้อำเภอละ 5 คน สำหรับผู้เรียนจากตำบลท้อแท้มีจำนวน 2 คน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ม.ชีวิต มีคู่แข่งในพื้นที่ในด้านการได้ผู้เรียน เพราะไม่ต้องจ่ายค่าเรียน แต่กลับมาชอบกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ดังนั้น ถ้ามีความเป็นไปได้ ม.ชีวิต ในส่วนกลาง ควรเสนอโครงการความร่วมมือกับกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ในการสนับสนุนผู้เรียนที่เป็นผู้นำในชุมชนร่วมกัน เหมือนกับกรม ฯ ร่วมมือกับ มสธ. ผู้เรียนและชุมชนจะได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ ขณะที่ ม.ชีวิต ก็จะมีผู้เรียนอย่างต่อเนื่องด้วย

โดยสรุป ผู้ใหญ่วีรวรรณ **วิจิตรวงศ์** เป็นบุคคลที่มีศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ มากมาย มีความคิดริเริ่ม มีความมุ่งมั่น มีความเต็มใจในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม สามารถประสานเชื่อมโยงกับผู้เรียนในกลุ่มได้ดี มีทรัพยากร คือ บ้านและที่ดิน ที่ได้นำมาใช้ประโยชน์สำหรับการเรียนรู้ โดยได้รับการแนะนำ การดูแล การสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการเกษตรด้วย นับเป็นโมเดลการเรียนรู้ในระดับกลุ่มที่สำคัญมาก เพราะมีความเชื่อมโยงกับชุมชนที่ผู้ใหญ่วีรวรรณก็มีบทบาทหรือได้รับการยอมรับในชุมชนอยู่แล้ว เพราะเป็นผู้ใหญ่บ้านที่ใจกว้าง มีผลงานดี มีความรักในลูกบ้านของตน ทำให้เป็นบุคคลที่น่าจะสามารถช่วยสร้างภาพลักษณ์ของ ม.ชีวิตในชุมชนระดับตำบลและระดับอำเภอได้ดี นอกจากนี้ ผู้ใหญ่วีรวรรณยังต้องเดินทางไปประชุมสัญจรในหมู่บ้านต่าง ๆ ร่วมกับทางอำเภอและตำบล ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญในการขยายเครือข่ายผู้เรียนและบทบาทในชุมชนของ ม.ชีวิต ที่ ม.ชีวิตไม่ควรมองข้ามประเด็นนี้เป็นอันขาด แต่จะต้องมีการหนุนเสริมในทางวิชาการด้วย จึงจะสามารถได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน คือ ได้ทั้งเครือข่ายผู้เรียน ม.ชีวิต และเครือข่ายการทำงานในระดับชุมชน โดยเฉพาะการทำงานในการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจของชุมชน และการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน ตลอดจนถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมต่าง ๆ ที่กว้างขวางออกไปอีกด้วย

พระครูสุวรรณธรรมโชติวัฒน์ ณ วัดโคกสมบูรณ์ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด อายุ 48 ปี นักศึกษาชั้นปีที่ 2 เข้าศึกษาปี 2559 เป็นนักศึกษาหรือผู้เรียน ม.ชีวิต ที่มีสถานภาพเป็นพระภิกษุสงฆ์ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ระดมทุนสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของมหาวิทยาลัยชีวิต ร่วมกับภาคีเครือข่ายประเภทต่าง ๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งได้ทำการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยและเปิดทำการแล้วตั้งแต่เมื่อวันที่ 13 เมษายน 2561 นับเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่มีนัยสำคัญต่อการขยายเครือข่ายชุมชนฐานราก ซึ่งไม่ใช่เฉพาะที่ จ.ร้อยเอ็ด เท่านั้น แต่อาจขยายไปยังชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดใกล้เคียง ที่มีเขตแดนติดต่อกันได้ด้วย โดยเฉพาะทางอีสานใต้

นอกจากนี้ ที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ ยังมีพระสงฆ์ให้ความสนใจมาเรียนจำนวนมาก รวมถึงรองเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาคด้วย ทำให้เห็นว่า อาจจะต้องมีความจำเป็นในการที่จะพิจารณาลักษณะหรือบริบทเฉพาะของพระสงฆ์ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ จะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ อีกมากมาย เพราะแนวคิดและหลักปรัชญาของ ม.ชีวิต มีความใกล้เคียงกับหลักศาสนาพุทธ โดยเฉพาะในเรื่องความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลและการมีภูมิคุ้มกันทางความคิด สติปัญญา การดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่เบียดเบียนตนเอง คนอื่น ๆ และสิ่งแวดล้อม

ผู้ใหญ่บ้านประกอบ เฮง บ้านใหญ่ ต.โพธิ์งาม อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท อายุ 49 ปี เข้าศึกษา ม.ชีวิต ปี 2559 มีที่ดินมรดกจากแม่และน้าจำนวน 14 ไร่ ปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้าน เกษตรกร และทำธุรกิจหลายอย่างร่วมกับสามีชาวมาเลเซีย (แต่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ จ.ชัยนาท ด้วยกัน) เข้ามาเรียน ม.ชีวิต โดยได้รับการชักชวนจากคนรู้จักที่เป็นศิษย์เก่า ม.ชีวิต พอได้รับคำชักชวนก็ตัดสินใจสมัครเข้าเรียนทันที เพราะทราบว่าเป็นการเรียนการสอนที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนเองก็ปฏิบัติหรือกำลังดำเนินการอยู่แล้วด้วย ทำให้สนใจมาก และปัจจุบันก็ทำโครงงานด้านนี้ด้วย นอกจากนี้ ก็อยากมีความรู้และอยากเป็นผู้นำที่มีศักยภาพมากขึ้น เพราะปกติก็เป็นคนที่ชอบเรียนรู้ไม่หยุดนิ่งอยู่แล้ว ยกตัวอย่างเช่น ตอนที่ไปทำงานร้านอาหารที่มาเลเซีย ก็เรียนรู้ภาษามาเลเซียจนสามารถสื่อสารได้ดีและได้รับการเลื่อนตำแหน่งให้เป็นกัปตัน และทำงานเป็นกัปตันร้านอาหารอยู่ประมาณ 10 ปี ทำให้มีประสบการณ์และมีความรู้หลายด้าน และได้พบกับสามีชาวมาเลเซียที่นี่ และต่อมาได้ย้ายกลับมาอยู่เมืองไทยพร้อมกับสามี ปัจจุบันมีกิจการร้านค้าขายสารเคมีทางการเกษตร มีร้านอาหารขายสเต็ก และทำการเกษตร ปลูกพืชสมุนไพรต่าง ๆ ส่งให้ทางโรงพยาบาลสรรคบุรีร่วมกับกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมกันก่อตั้งขึ้นในชุมชน

สำหรับงานในชุมชน ผู้ใหญ่ประกอบก็ทุ่มเทเต็มที่ เพราะต้องการให้ชาวบ้านมีอยู่มีกิน หรือมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความรู้ มีความสามัคคี มีการรวมพลังกันพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุกด้าน ประกอบกับผู้ใหญ่เป็นคนที่สนใจทุกอย่าง อยากทำทุกอย่าง และชอบการทำงาน จึงส่งเสริมให้ชาวบ้านทำมาหากินและทำงานทุกอย่างร่วมกันเช่นกัน โดยเฉพาะด้านการเกษตร ด้านการออมทรัพย์ ด้านแหล่งน้ำ/สิ่งแวดล้อม ฯลฯ สำหรับด้านการเกษตรได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการปลูกพืชผักสมุนไพรต่าง ๆ ที่มีราคาดี เป็นความต้องการของตลาด จะได้ขายได้และมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยการจัดตั้งกลุ่มปลูกพืชสมุนไพรปลอดสารพิษขึ้นในหมู่บ้าน[56] เพื่อให้ชาวบ้านปลูกผักและสมุนไพรส่งขายให้ทาง รพ.สรรคบุรี สำหรับกลุ่มออมทรัพย์ก็ส่งเสริมมานานพอสมควรแล้ว ทำให้ชาวบ้านมีการออมและมีแหล่งเงินกู้ในยามฉุกเฉิน[57] อย่างไรก็ตาม ณ ปัจจุบันที่พอมีข้อมูลอยู่พร้อมด้วยข้อมูลจากการสังเกต ก็อาจกล่าวได้ว่าผู้ใหญ่ประกอบเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนยุคใหม่ที่ทุ่มเทแรงกายแรงใจในการพัฒนาหมู่บ้านของตนทั้งด้านการเกษตร การศึกษา การออมทรัพย์ แหล่งน้ำ/น้ำกิน/น้ำใช้ และการพัฒนาอาชีพในด้านต่าง ๆ

สำหรับการมาเรียน ม.ชีวิต ผู้ใหญ่กล่าวว่า เป็นเหมือนกับการเคาะสนิมในตัวเอง ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หลายอย่าง ทั้งจากตัวอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อนที่เรียนด้วยกัน นอกจากนี้ยังได้เพื่อนใหม่ ได้เครือข่าย โดยเฉพาะเครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการแสดงบทบาทในการพัฒนาชุมชนของผู้ใหญ่ เพราะทำให้ได้รับรู้หรือมีความรู้เกี่ยวกับชุมชนอื่น ๆ ด้วย แต่ประเด็นสำคัญคือผู้ใหญ่ประกอบ ไม่ได้สะท้อนเกี่ยวกับการเรียนรู้หรือการเปลี่ยนแปลงตนเองจากการใช้แผน 4 แผน และวิชาการรู้จักตนเอง ที่เป็นเครื่องมือและจุดเริ่มต้นในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนแต่อย่างใด ทำให้เกิดคำถามว่าที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ ยังไม่ค่อยเน้นการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงตนเองจากการจัดทำแผน 4 แผน มากเท่าใดนัก จึงทำให้ประเด็นการเปลี่ยนแปลงตนเองยังไม่ค่อยชัดเจนเท่าไหร่ สำหรับการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ทำอยู่แล้วนั้น ผู้ประเมินได้มีเวลาหลังจากการสัมภาษณ์และได้มีโอกาสสนทนาพูดคุยเพิ่มเติมกับผู้ใหญ่ เลยให้ผู้ใหญ่ลองอธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียงคืออะไรในมุมมองของตนเอง โดยให้ใช้แผนภาพเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ของหน่วยงานราชการที่ติดอยู่ที่บอร์ดข้อมูลตรงบริเวณหน้าบ้านของผู้ใหญ่เป็นอุปกรณ์ประกอบในการอธิบายด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ได้มีโอกาสในการอธิบายและทบทวนสิ่งที่เรียนมาและปฏิบัติมากับมืออย่างเป็นระบบ ซึ่งผู้ใหญ่ก็สามารถอธิบายได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่ครบถ้วน ไม่มีตัวอย่างประกอบการอธิบายเมื่อพูดถึงหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงที่เรียกว่า “สามห่วง สองเงื่อนไข” และยังอธิบายไม่ค่อยเป็นระบบเท่าไหร่ ซึ่งสะท้อนว่าวิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังไม่ชัดเจน ดังนั้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติที่มีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีหรือเชื่อมกับหลักแนวคิดและปรัชญานั้นมีความสำคัญมาก เพราะการคิดเชิงระบบหรือการเข้าใจอย่างเป็นระบบว่าสิ่งเหล่านี้คืออะไร อยู่บนฐานคิดอะไร สำคัญอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง ใช้แก้ปัญหาอะไร เพราะอะไร สุดท้ายจะทำให้เกิดอะไรขึ้น ฯลฯ ถือเป็นการพัฒนาวิธีคิด วิธีการรับรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ที่มีความเชื่อมโยงกับระบบใหญ่หรือระบบทุนนิยมที่เป็นอยู่ ซึ่งผู้เรียนควรจะได้มีโอกาสเข้าใจเรื่องเหล่านี้อย่างเป็นระบบและมองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบใหญ่และระบบย่อย และควรเข้าใจด้วยว่าการที่จะสร้างระบบใหม่หรือ

[56] แต่ไม่มีข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่ม เพราะผู้ที่รับผิดชอบในการสัมภาษณ์ไม่ได้ซักถามรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่ม

[57] แต่ก็ยังไม่มีข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์เช่นกัน ด้วยเหตุผลเดียวกับข้างต้น

ระบบย่อยขึ้นมาภายใต้ระบบใหญ่นั้นต้องพบกับอะไรบ้าง เป็นอย่างไร ทำได้แค่ไหน เพราะอะไร อุปสรรคสำคัญคืออะไร ซึ่งการสร้างการเรียนรู้แบบนี้ในกรณีของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ยังไม่ค่อยเกิดขึ้นหรือยังหาไม่ค่อยพบ ไม่ว่าจากศูนย์การเรียนรู้ไหนก็ตาม เพราะส่วนใหญ่จะตอบว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน แต่ไม่สามารถอธิบายได้ว่ามันคืออะไร ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะท่องจำ และหลายแห่งหรือหลายคนจำได้ไม่ครบก็มี ซึ่งถ้าสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ดี จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามขั้นบันไดของแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่ประกอบไปด้วย 1) รู้ 2) เข้าใจ 3) นำไปใช้ได้ 4) วิเคราะห์เป็น 5) สังเคราะห์เป็น 6) เปรียบเทียบได้ 7) เปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ใหม่ และ 8) เปลี่ยนกระบวนทัศน์/วิธีคิด/วิธีมองตนเองและสรรพสิ่งต่าง ๆ ใหม่

โดยสรุป ผู้ใหญ่ประกอบ เฮง เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถหลายด้าน มีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ มีความขยันหมั่นเพียร ชอบการเรียนรู้ มีการเรียนรู้ได้เร็ว มีความห่วงใยชุมชน/ชาวบ้าน อยากให้ชุมชนได้รับการพัฒนาในทุกด้าน จึงอาจกล่าวได้ว่า มีความเหมาะสมในการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง แต่ทั้งนี้ ม.ชีวิต ควรส่งเสริมความรู้ความสามารถในด้านอื่น ๆ เพิ่มด้วย โดยเฉพาะความรู้ความสามารถทางวิชาการ เช่น การศึกษาข้อมูลชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาด้วยเครื่องมือ ABCD **หรือ** RECAP **เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ผู้ใหญ่สามารถนำการพัฒนาหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้มากขึ้น เป็นระบบขึ้น อยู่บนฐานข้อมูลหรือความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น เพราะมีศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว**

คุณณรงค์ ศิริมุสิกะ ต.ทุ่งนารี อ.ป่าบอน จ.พัทลุง อายุ 52 ปี นักศึกษา ม.ชีวิต ปี 2560 เป็นเกษตรกรยุคใหม่ มีความรู้ความสามารถและความคิดที่เป็นระบบ มีศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรรมธรรมชาติแบบครบวงจร (ที่พัฒนา/ต่อยอดขึ้น เพื่อใช้เป็นโครงงานในการเรียนของ ม.ชีวิต) ซึ่งถือว่าเป็นการต่อยอดจากองค์ความรู้/แนวคิดเดิมในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง แต่สามารถทำได้อย่างเป็นระบบมาก หรือมีวิธีคิดเชิงระบบ มองเห็นความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ อย่างมีความเชื่อมโยงกัน หลังจากได้เรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มเติม เขาได้ทำการปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนยางและพื้นที่รอบบ้านของตนเอง ด้วยการปลูกพืชผัก ผลไม้ ไม้ยืนต้น และเพาะกล้าพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ขายด้วย ทำให้มีรายได้จากการขายพันธุ์ไม้เพิ่มขึ้นมาอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ก็มีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะปลานานาชนิดไว้ในบ่อขนาดใหญ่พอประมาณพร้อมติดตั้งระบบการจับปลาคล้าย ๆ การยกยอ แต่ให้สามารถหมุนยกขึ้นได้ ถือเป็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสม สำหรับภายในสวนยาง ซึ่งอยู่ด้านหลังของบ้าน ก็ได้ปรับพื้นที่ให้ดูโปร่ง แสงแดดส่องถึงในบางจุด ทำให้สามารถปลูกพืชอื่น ๆ ใต้ต้นยางหรือควบคู่ไปกับต้นยาง ที่สามารถเก็บกินและขายได้ เช่น ใบเหลียง ผักหวาน เป็นต้น และยังเลี้ยงไก่ในกรงในสวนยาง หรืออาจเรียกว่าเป็นการจัดวางระบบที่เกื้อกูลหรือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างพืชพันธุ์นานาชนิด ต้นไม้ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้เศรษฐกิจและสัตว์เลี้ยง เพราะได้มีการขุดร่องน้ำระหว่างต้นยาง เพื่อเลี้ยงเป็ด และปลูกผักหวานป่าบริเวณรอบบ้านขุดเป็นร่องน้ำ ร่องสวนปลูกต้นไม้นานาชนิด เช่น ฝรั่ง ทุเรียน ฯลฯ ด้านหลังบ้าน ก่อนที่จะเดินเข้าไปที่สวนยางหรือสวนสมรมผสมสวนยาง หลากหลายชนิดที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ และสามารถจับปลาเพื่อจำหน่ายได้ตลอดเวลา ร่องน้ำและบ่อน้ำนี้ส่งต่อหรือเชื่อมถึงกันได้ เพื่อเพิ่มออกซิเจนและการไหลเวียนของน้ำ ทำให้น้ำไม่เน่าเสีย แต่กลับสวยงามร่มเย็น สบายเหมือนรีสอร์ท นอกจากนี้ยังเลี้ยงกบ ปู และสัตว์อื่น ๆ ในบ่อซีเมนต์ที่มีรูปทรงหรือขนาดต่าง ๆ

ที่คิดดัดแปลงขึ้นเอง ทำให้ดูเป็นเหมือนเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้านและสวนไปด้วยในตัว นอกจากนี้ ก็ยังผลิตแก๊สจากมูลวัวและนำมาใช้ในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี ด้วยการเชื่อมต่อระบบการผลิตแก๊สมูลวัวที่ฝังไว้ใต้ดินเข้ามาที่ครัว เพื่อไว้ใช้ในการหุงต้มหรือทำอาหารต่าง ๆ โดยไม่ต้องซื้อแก๊สเลย พร้อมทั้งการผลิตจุลินทรีย์ประเภทต่าง ๆ เก็บไว้ใช้ในสวน ในไร่นาตลอดทั้งปี และมีการจัดวางในห้องเก็บวัสดุต่าง ๆ ในการทำการเกษตรธรรมชาติอย่างเป็นระบบ พร้อมติดป้ายชื่อวันเดือนปีที่ผลิตจุลินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพไว้ข้างขวดอย่างเป็นระบบ สวยงาม เป็นระเบียบ

นอกจากนี้ คุณณรงค์ยังอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติให้ทีมประเมินผลฟังได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นการคิดต่อยอดจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำเสนอเฉพาะหลักการความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน แต่คุณณรงค์สามารถอธิบายอย่างเชื่อมโยงไปถึงระบบนิเวศทั้งหมดได้อย่างครอบคลุม ทั้งระบบพืชและต้นไม้นานาชนิด ระบบสัตว์น้ำ-สัตว์บก ระบบของป่าไม้ ระบบของดิน-น้ำ-อากาศ ฯลฯ หรืออาจกล่าวว่าเป็นบุคคลที่มีความเข้าใจในระบบนิเวศวิทยาที่มีความเชื่อมโยงกันหรือเกื้อกูลกันตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ทำให้บุคคล คณะบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงานหรือเชิญไปบรรยาย ณ สถานที่ต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสามารถนำเสนอได้อย่างเป็นระบบได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความรู้ในการทำการเกษตรแบบผสมผสานอย่างค่อนข้างลึกซึ้ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะรูปแบบการเกษตรและการผลิตที่ทำอยู่ เป็นรูปแบบที่น่าสนใจมาก มีความเป็นองค์รวม และมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างรูปแบบเดิม คือ สวนสมรมของภาคใต้ และรูปแบบใหม่ คือ พืชเศรษฐกิจ, สัตว์เศรษฐกิจ แต่มีการเพิ่มเรื่องการเลี้ยงสัตว์ทั้งในน้ำและบนบก หรือเลี้ยงในบ่อซีเมนต์ รวมถึงมีการเพาะพันธุ์กล้าไม้ขายด้วย ซึ่งเป็นรูปแบบที่หาดูได้ยาก หรือถือเป็นนวัตกรรมทางความคิดและการออกแบบสวนสมรมผสมผสานได้อย่างน่าทึ่ง ด้วยเหตุนี้ที่ทำให้คุณณรงค์อยากเรียน ม.ชีวิต เพราะถ้าได้รับคุณวุฒิปริญญาตรี ก็จะทำให้ตนเองมีความมั่นใจหรือได้รับการยอมรับทางสังคมมากยิ่งขึ้น เวลาไปพูดหรือบรรยายที่ไหน ก็จะมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้น

โดยสรุป คุณณรงค์ ศิริมุสิกะ มีความรู้ความสามารถหลายด้าน มีการลงมือปฏิบัติหรือปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตทันทีที่มาเรียน มีความสามารถในการคิดต่อยอด การคิดเชิงระบบ มีการพึ่งพาตนเองได้ในระดับดีมาก ทั้งด้านอาหาร พลังงาน แหล่งน้ำ และภูมิปัญญา หรือสติปัญญา/ความรู้ ดังนั้น ถ้านำแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงมาใช้ในการอธิบายกรณีนี้ ก็หมายถึงว่า คุณณรงค์ มีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่ทำเป็นอย่างดี มีความสามารถในการนำความรู้ที่มีมาคิดต่อยอดได้ สามารถวิเคราะห์ระบบธรรมชาติที่ดำรงอยู่อย่างเกื้อกูลกันได้ สามารถสังเคราะห์ความรู้ที่เรียนมาเข้ากับความรู้ที่มีอยู่ในตนเองและชุมชน และสามารถนำไปสู่การเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นอยู่หรือที่ชุมชนเคยทำมา นำไปสู่การตัดสินใจประยุกต์หรือผสมผสานสิ่งดี ๆ หรือจุดแข็งของสิ่งที่เรียนมา เห็นมา รู้มา เข้าด้วยกันกับจุดแข็งของระบบเดิมที่ดำรงอยู่ คือ ระบบสวนสมรมของภาคใต้ และยังส่งผลต่อการปรับกระบวนทัศน์ต่อวิถีการผลิตแบบพืชเดี่ยว (monocrop pattern of production) คือ การทำสวนยาง ที่ราคาตกต่ำ ไปไม่รอด ถ้าไม่รีบปรับเปลี่ยน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดกระบวนทัศน์ วิธีคิด วิธีมองแบบใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ มีคุณค่า และมีนัยสำคัญต่อทิศทางต่อไปของ ม.ชีวิต และต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ถ้ากรณีนี้ได้รับการขยายผลไปยังแปลงการผลิตของคนอื่น ๆ ชุมชนอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต อาจจะสามารถช่วยตอบโจทย์การพึ่งพาตนเอง เพราะปัจจุบันราคายางในภาคใต้ตกต่ำเป็นอย่างมาก ถ้าชุมชนอื่น ๆ ได้เข้ามาเรียนรู้และนำไปปรับใช้จะทำให้เกิดคุณูปการอย่างสูงยิ่งต่อวิถีการผลิตในภาคใต้

กำนันวิชิต บัวคง ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา อายุ 46 ปี เข้าเรียน ม.ชีวิต ปี 2558 เป็นกำนัน ปี พ.ศ. 2556 อาชีพทำสวนยางและรับซื้อน้ำยาง ปัจจุบันเป็นเจ้าของ **“สวนพอใจ”** ซึ่งเป็นสวนสมรมที่มีผลผลิต/พืชพันธุ์นานาชนิด และมีการเลี้ยงผึ้งด้วย พร้อมทั้งบ้านพัก 1 หลัง (ที่สร้างด้วยไม้ที่ปลูกเองในสวนของตนเอง) บนเนื้อที่ 5 ไร่ ซึ่งเข้ามาซื้อที่ดินตรงนี้ในราคา 80,000 บาท ซึ่งเดิมเป็นสวนยาง ได้โค่นยางทิ้งทั้งหมดและพัฒนามาตลอดสามปี ตั้งแต่เข้ามาเรียน ม.ชีวิต เมื่อปี 2558 ซึ่งถือว่าเป็นผลผลิตที่ประสบผลสำเร็จจากการทำ **“โครงงานสวนสมรมของข้าพเจ้า”** และกำลังจะส่งมอบโครงงาน (สัมภาษณ์เมื่อ 12 เมษายน 2561) เพื่อทำเรื่องสำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต ในเวลาอีกไม่นานนับจากนี้ด้วย

สำหรับโครงงานที่ทำนี้ ทำขึ้นบนที่ดินเปล่า (ที่โค่นต้นยางทิ้ง) เสร็จแล้วปลูกไม้ยืนต้นนานาชนิด มีทั้งไม้ใช้สอย เช่น ตะเคียน ยางนา กระถินเทพา ไม้ผลต่าง ๆ เช่น มังคุด ทุเรียน ลองกอง กล้วย มะนาว ฯลฯ รวมทั้งมีการเพาะพันธุ์หรือทำกิ่งพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ไว้ขายไปพร้อมกันด้วย ซึ่งมีทั้งกิ่งพันธุ์มะนาว มัลเบอร์รี่ ฝรั่งกิมจู มะพร้าวน้ำหอม ส้มจุก ชมพู่ ทับทิม หน่อกล้วย ฯลฯ ทำให้มีรายได้จากการขายกิ่งพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เหล่านี้ในระหว่างเรียนไม่ต่ำกว่าเดือนละ 10,000 บาท

อันที่จริงนั้น กำนันวิชิตมีความสนใจในเรื่องการปลูกต้นไม้นานาชนิดอยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก่อนมาเรียน ม.ชีวิตไม่นาน ก็ทำโครงการเพื่อนช่วยเพื่อน ซึ่งตอนแรกมีผู้เข้าร่วมโครงการประมาณ 20 ราย มีการร่วมกันเวียนปลูกต้นไม้ให้เพื่อน บ้านละ 30 ต้น และมีการเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้ ลูกต้นไม้ ลูกพันธุ์ไม้หลายอย่างมาจากในป่านำมาเพาะพันธุ์ไว้โดยไม่ต้องซื้อและยังมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้/ต้นไม้กันด้วย เช่น ตะเคียนทอง ยางนา สะเดา กระถินเทพา รวมถึงพืชผักสวนครัว มะพร้าว ฯลฯ ใครมีอะไรก็นำมาแลกเปลี่ยนกันหรือสามารถแยกหน่อไปปลูกได้ ทำให้เกิดการเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่าง ๆ ไม่ใช่เฉพาะการปลูกต้นไม้เท่านั้น

ซึ่งทั้งหมดที่ทำไปก็เพื่อให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีไม้ไว้ใช้สอย มีไม้ผลไว้กิน มีพืชผักนานาชนิดไว้กิน ไม่ต้องไปซื้อ ที่เรียกว่า "ปลูกกิน ปลูกสร้าง และปลูกเพื่อฟื้นธรรมชาติ" หรือสามารถนำมากิน มาใช้ มาขาย ทำให้มีเงินเหลือ ซึ่งประเด็นนี้สำคัญมาก ยังไม่เคยพบที่ไหนทำกัน ซึ่งแต่ก่อนพื้นที่ต่าง ๆ อาจจะทำแบบนี้ แต่ปัจจุบันสูญหายไปตามเวลาและอิทธิพลของระบบทุนนิยมภายนอกที่เข้ามาถาโถมชุมชน

สำหรับ **"สวนพอใจ"** ซึ่งเป็นผลผลิตของโครงงานนี้ พอทำได้ประมาณ 1 ปี ก็มีคนขอเข้ามาศึกษาดูงานอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักศึกษาหรือผู้เรียน ม.ชีวิต ด้วย ส่วนหนึ่งที่กำนันเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองและสามารถสร้างผลผลิตต่าง ๆ ได้ค่อนข้างรวดเร็ว เป็นเพราะประมาณปี 2559 ได้มีโอกาสไปศึกษาเรียนรู้กับ ดร.เกริก มีมุ่งกิจ ที่ศูนย์ฝึกปฏิบัติงานวนเกษตรเขาฉกรรจ์จังหวัดสระแก้ว ประมาณหนึ่งสัปดาห์ ซึ่งผู้เรียน ม.ชีวิตไปด้วยกันทั้งหมด 7 คน ทำให้คิดได้ว่า ที่ผ่านมาตนเองคิดผิด... ***"ที่ผ่านมาเราต้องไปหาเงินมาเพื่อซื้อทุกอย่าง ถ้าเราไม่สร้างขึ้นเอง ก็ต้องง้อหรือพึ่งข้างนอก"*** และทำให้เข้าใจอย่างชัดเจนว่า ***"อาหารและที่อยู่อาศัยต่างหากที่สำคัญต่อชีวิต ไม่ใช่เอาเงินเป็นตัวตั้ง"*** ซึ่งกำนันก็ยอมรับว่า แต่ก่อนตนเองคิดแต่เงิน อยากรวย แต่ได้เกิดการปรับกระบวนทัศน์อย่าง 360 องศา เมื่อได้ไปศึกษาที่ศูนย์ ฯ ของ ดร.เกริก

เมื่อคิดได้เช่นนี้ วงจรชีวิตก็เปลี่ยนทันที เช้าตรู่ขึ้นมาก็เข้าสวน พอเวลาประมาณ 10.00 น. ก็กลับมาบ้านเพื่อซื้อขายน้ำยาง พอบ่ายก็เข้าสวนอีกรอบหนึ่ง สำหรับคุณภาพดิน ก็ต้องปรับ และทราบว่าพืชที่จะทำให้ดินดีที่สุด ก็คือ กล้วย และได้ทำน้ำหมักหน่อกล้วย นำกล้วยสุกจำนวนมากมาหมักทำน้ำหมักกล้วย ใช้ฉีดบำรุงให้กล้วย และพืชผัก ต้นไม้อื่น ๆ ทำให้เติบโตงอกงามอย่างรวดเร็ว และทำให้มีเห็ดธรรมชาติประเภทต่าง ๆ ขึ้นหลายอย่าง เช่น เห็ดไข่ไก่ เห็ดละโงก เห็ดขาว เห็ดเหม็ด บางอย่างสามารถเก็บขายได้กิโลกรัมละ 200 บาท ทำให้มีรายได้เสริมขึ้นมาอีก นอกจากนี้ กำนันวิชิตก็ยังทำปุ๋ยประเภทต่าง ๆ ใช้เองด้วย ทั้งปุ๋ยพืชสด, ปุ๋ยหมัก, สารชีวภาพต่าง ๆ และไม่ใช้สารเคมีเลย จากการที่เป็นคนขยัน มุมานะ หัวไว ทำจริง ทำให้ปัจจุบันกำนันวิชิตมีรายได้จากหลายทาง ทั้งจากการรับซื้อขายน้ำยาง ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำอยู่ก่อนแล้ว การขายต้นไม้/พันธุ์ไม้/หน่อกล้วย การขายเห็ด การขายน้ำผึ้ง สำหรับรายได้ประจำ ก็คือ การเป็นกำนัน และเป็นกรรมการช่วยเหลือกิจกรรมระดับอำเภอ ซึ่งรวมแล้วมีรายได้ตกเดือนละประมาณ 50,000-60,000 บาท เป็นอย่างต่ำ ทำให้สามารถดำรงชีพได้อย่างสบาย ไม่เดือดร้อน และพร้อมที่จะทำงานจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชน

สำหรับงานในชุมชน กำนันให้ความสำคัญเป็นอย่างมากและมีเทคนิควิธี หรือศิลปะในการทำงานชุมชนที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ซึ่งก็เริ่มจากการแบ่งปันต้นไม้/พันธุ์ไม้ต่าง ๆ มีอะไรก็นำไปเผื่อแผ่ชาวบ้าน/ผู้สูงอายุ เวลาไปเยี่ยมเยียนตามบ้าน ก็นำหัวเผือก หัวมัน หัวบอน กล้วย ปลีกล้วย ฯลฯ ติดมือไปด้วยเสมอ และพูดคุยกันเรื่อง ภาวะธรรมชาติ, สิ่งแวดล้อม, และสังคมที่เป็นอยู่ และที่ผ่านมา การใช้วิธีนี้ในการสานสัมพันธ์กับชุมชน ทำให้ได้ใจของประชาชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ทำให้เครือข่ายขยายออกไปเรื่อย ๆ เริ่มจากหมู่ที่ 8 ไปยังหมู่ 4 ต่อไปหมู่ 2 และหมู่ 1 และเมื่อมีเครือข่ายชาวบ้านและชุมชนมากพอแล้ว ทางมหาวิทยาลัยชีวิตหรือศูนย์การเรียนรู้ที่ อ.นาทวี ก็ได้ร่วมมือกับทางเกษตรอำเภอนาทวี และผู้ว่าราชการจังหวัดในการทำเกษตรธรรมชาติและเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยการถางป่ารกร้างบริเวณใกล้เคียง และส่งเสริมให้ชาวบ้านมาร่วมกันทำสวนสมรม มีชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 50 คน นักศึกษาและบัณฑิต ม.ชีวิต อีกจำนวน 20 คน และชาวบ้านสามารถมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่นี้ร่วมกันได้ ถือว่าเป็นแหล่งอาหาร พืชผัก ผลไม้

พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ของชุมชน ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ร่วมกันใช้ประโยชน์และจะต้องร่วมกันดูแลด้วย

นอกจากนี้ กำนันวิชิตยังเล่าให้ฟังว่า ที่ผ่านมาชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการและที่กำลังริเริ่มดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำโรงงานน้ำดื่ม ซึ่งได้เงินจากโครงการประชารัฐประมาณ 500,000 บาท เดิมมีสมาชิก 84 คน ปัจจุบันเพิ่มเป็น 115 คน ทำมาได้ 2 ปีแล้ว รวมถึงการจัดทำผลิตภัณฑ์ครัวเรือน เช่น น้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม ครีมนวดผม และสบู่ กลุ่มนี้มีสมาชิกประมาณ 20 กว่าคน มีทั้งที่ทำขายและทำไว้ใช้เอง กลุ่มนี้ได้รับเงินโครงการประชารัฐมาประมาณ 400,000 บาท ก็จะพยายามบริหารจัดการให้เกิดดอกออกผล ไม่ให้เงินสูญหาย นอกจากนี้ ก็มีกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกองทุนที่ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร และมีโรงสีชุมชน ซึ่งกำลังอยู่ในช่วงการจัดตั้ง กำลังระดมเงินทุนจากชาวบ้านในหมู่ที่ 4, 8 และ 9 เพื่อซื้อเครื่องสีข้าวขนาดเล็กราคาประมาณ 50,000–60,000 บาท สำหรับตัวโรงเรือนจะสร้างที่วัดทุ่งข่า ได้รับเงินจากโครงการไทยยั่งยืนจำนวน 200,000 บาท กำลังอยู่ในช่วงถมดิน การจัดทำโรงสีชุมชน จะทำให้ชาวบ้านไม่ต้องไปพึ่งนายทุนข้างนอก สามารถใช้บริการหรือสีข้าวด้วยตนเองก็ได้ จะทำให้ได้แกลบและรำเป็นของชุมชน สามารถนำมาขายสร้างรายได้ให้กับชุมชน

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีเงินกองกลางอีกประมาณ 400,000 กว่าบาท ที่ได้จากการบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ รวมถึงค่าปรับประชาชนหรือคนที่อยู่อาศัยในชุมชนแต่ไม่ปฏิบัติตัวตามระเบียบของชุมชนหรือที่เรียกว่า **“พฤติกรรมทำลายสังคม”** เช่น การทะเลาะวิวาท การเมาสุราชกต่อยกัน การทะเลาะวิวาทกรณีชู้สาว การนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว เข้าไปกินพืชของคนอื่น การปลูกต้นไม้ล้ำเขตแดนของคนอื่น เป็นต้น ซึ่งโดยปกติกำหนดค่าปรับผู้เกี่ยวข้องหรือผู้สร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวไว้คนละ 500 บาท ซึ่งที่ผ่านมาสามารถเก็บเงินจากค่าปรับได้ไม่น้อย โดยเฉพาะจากคนที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ ที่ไม่ทราบกฎระเบียบของชุมชนก็มี แต่ส่วนใหญ่ทราบกฎระเบียบ แต่อาจจะคิดว่าปรับไม่จริงก็มี และนำเงินที่ได้มาเป็นเงินกองกลาง สำหรับกองทุนหมู่บ้าน ก็กำลังจะเปิดให้บริการ ซึ่งเงินกองทุนหมู่บ้านนี้ ไม่ใช่เงินที่รัฐจัดสรรให้ตามนโยบายในแต่ละยุคเท่านั้น แต่มีเงินสะสมของหมู่บ้าน/ชุมชนด้วยจำนวนหนึ่งประมาณ 100,000 กว่าบาท ซึ่งเงินส่วนนี้มักจะมีไว้ให้ชาวบ้านยืมไปใช้ได้ ในกรณีฉุกเฉินต่าง ๆ เช่น เงินขาดมือยามเจ็บป่วย เกิดอุบัติเหตุ ค่าเรียนของลูก ฯลฯ ซึ่งสามารถยืมได้สูงสุด 10,000 บาทต่อครั้ง นอกจากนี้ชุมชนก็ยังมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้มีกำไร เช่น โรงน้ำดื่มมีกำไร ก็นำมาใส่ไว้ตรงนี้ หรือการให้เช่าเครื่องเสียง โต๊ะ เต็นท์ ถ้วยชามในงานพิธีต่าง ๆ เป็นต้น นับว่าเป็นการบริหารจัดการเงินที่ได้รับมาจากรัฐได้อย่างมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ เพราะเงินไม่หมดไป แต่กลับงอกเงย และสามารถนำมาจุนเจือคนที่ยากลำบาก รวมถึงคนพิการและคนไข้ติดเตียงในชุมชนด้วย เรียกได้ว่า ไม่มีใครตกหล่นหรือถูกทอดทิ้งในกระบวนการพัฒนาแบบนี้ เพราะมีความโปร่งใส ชาวบ้านใส่ใจในการพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดี มีการประชุมชาวบ้านสม่ำเสมอทุกวันที่ 15 ของเดือน มีการนำที่ดีจากกำนันวิชิต ผู้ช่วยกำนัน และคณะกรรมการทุกคน

โดยสรุป กำนันวิชิต บัวคง เป็นนักปฏิบัติและนักพัฒนาชุมชนที่มีพื้นฐานที่ดีอยู่แล้วในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ ความคิด จิตใจ และทักษะที่ละเมียดละไมในการทำงานชุมชน สามารถประสานเชื่อมโยงกับคนประเภทต่าง ๆ ในชุมชนให้มาทำงานร่วมกันได้ มีจิตอาสาหรือจิตใจที่ใสสะอาด ได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากชุมชน ได้รับการผลักดันจากชาวบ้านให้เป็นกำนัน ไม่ได้อยากเป็นเอง แต่เมื่อได้เป็น ก็ทำงานในบทบาทหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ มีความโปร่งใส มีการบริหารจัดการเงินที่ดี ทำให้ไม่มีความขัดแย้ง ยิ่งมาเรียน ม.ชีวิต ก็ยิ่งทำให้เปลี่ยนแปลงได้เร็วขึ้น มี

ความชัดเจนในประเด็น “การพึ่งพาตนเอง” จึงสามารถนำชุมชนในการกำหนดทิศทางหรือยกระดับการพัฒนาชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น บนฐานคิดเรื่องการพึ่งพาตนเอง ทำให้สามารถสื่อสารเรื่องนี้กับชุมชนว่ามีความสำคัญอย่างไรที่จะต้องพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันให้ได้ โดยเฉพาะด้านอาหาร ที่อยู่อาศัยและการดูแลคนที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น คนพิการ ผู้สูงอายุติดเตียง คนที่ยากจน

คุณขวัญใจ สุขสวัสดิ์ บ้านปลักธง ต.คอหงส์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา อายุ 45 ปี เข้าเรียน ม.ชีวิต ปี 2558 เป็นเจ้าของกิจการนวดแผนไทย/การแพทย์แผนไทย/ทำสมุนไพรและยาพื้นบ้านจำหน่ายที่บ้านของตนเอง และเป็นประธาน อสม. เคยศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ด้านการแพทย์แผนไทย ที่มาเรียน ม.ชีวิต เพราะได้รับการชักชวนจากรุ่นพี่ที่เคยเรียน ม.ชีวิตที่รู้จักสนิทสนมกัน ซึ่งทำงานเป็นจิตอาสาของหมู่บ้านด้วยกันและเป็นคณะกรรมการชุมชนเหมือนกัน ตอนที่มาชวน เพื่อนหรือรุ่นพี่ท่านดังกล่าว ก็บอกว่า จะได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง และจะได้ลดหนี้หรือปลดหนี้ได้ด้วย เพราะตัวรุ่นพี่เองก็สามารถปลดหนี้และสร้างบ้านได้ด้วย สำหรับสามีคุณขวัญใจทำงานเป็นพนักงานรักษารถของการรถไฟแห่งประเทศไทย มีบุตรด้วยกัน 4 คน บุตรเรียนสำเร็จระดับปริญญาโทแล้ว 1 คน ทำงานเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต จบปริญญาตรีด้านการแพทย์แผนไทย 1 คน และลูกอีกสองคน กำลังเรียน ม.6 อยู่ 1 คน และอีกหนึ่งคนเพิ่งย่าง 7 ปี กำลังจะเข้าศึกษาชั้น ป. 1 คุณขวัญใจ เป็นคนที่สนใจด้านการแพทย์แผนไทยและด้านชุมชนมานานแล้ว ที่ผ่านมาเคยลองสอบหมอพื้นบ้านของจังหวัดสงขลา ก็สามารถสอบได้ ทำงานเป็น อสม. มานานแล้ว จนได้รับเลือกเป็น อสม. ดีเด่น ของเทศบาลตำบลคอหงส์ในปี 2561 ซึ่งการได้รับการคัดเลือกนี้ ก็จะต้องไปพูดแข่งขันกับคนอื่น ๆ อีกประมาณ 12 คน ซึ่งเป็นการพูดเกี่ยวกับประสบการณ์ในการทำงานเป็น อสม. ที่ผ่านมา และหลังจากนั้น ยังได้รับการคัดเลือกให้เข้าไปแข่งในระดับอำเภอ มีผู้แข่งขัน 4 คน ก็ได้ที่หนึ่ง และต่อมาเป็นการแข่งขันในระดับจังหวัดมีทั้งหมด 3 คน ก็ได้ที่หนึ่งอีก แต่พอไปแข่งระดับภาคมีทั้งหมด 14 จังหวัด ได้ลำดับที่ 3

เนื่องจากเป็น อสม. พอมาเรียน ม.ชีวิต เมื่อได้รับการฝึกให้ทำแผน 4 แผน ทั้งแผนเป้าหมายและชีวิต อาชีพ/รายได้ การเงิน และสุขภาพ เลยทำเรื่องที่ตนเองทำอยู่หรือมีความสนใจ และมีความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งก็

คือเรื่องสมุนไพรและการแปรรูปสมุนไพร เพราะสามารถสร้างรายได้ทั้งของตนเองและชุมชน และยังทำให้สุขภาพดีด้วย และตนเองไม่ได้มองแยก แต่นำเรื่องชุมชนเข้ามาในแผนของตนด้วย ภายใต้โจทย์ที่ว่า...**ทำอย่างไรจึงจะทำให้ตนเอง ครอบครัวและชุมชน มีกิน มีใช้ มีรายได้ ปลูกสิ่งที่กิน กินสิ่งที่ปลูก กินอาหารเป็นยา?** จึงนำมาสู่การจัดทำโครงงานการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเป็นอาชีพ ซึ่งมีชื่อเต็ม ๆ ว่า **"โครงงานพัฒนาอาชีพให้บริการสมุนไพรเพื่อสุขภาพและสืบสานภูมิปัญญา"** โดยได้รับความร่วมมือจากเครือข่าย อสม. ที่มีอยู่ในหมู่บ้านทั้งหมด 7-8 คน แต่ละคนรับผิดชอบในการสื่อสารกับชาวบ้านคนละประมาณ 20 กว่าหลังคาเรือน แต่เริ่มจาก 20 ครัวเรือนแรกก่อน แล้วจึงวางแผนค่อย ๆ ขยายออกไปยังกลุ่มหรือคุ้มบ้านอื่น ๆ ซึ่งทั้งหมดมีประมาณ 300 หลังคาเรือน ซึ่งต้องใช้เวลาในการทำงานเรื่องนี้ สำหรับสมุนไพรที่ส่งเสริมให้ปลูกมีหลายอย่าง ยกตัวอย่างเช่น มะตูม มะรุม ขิง ข่า ตะไคร้ ฯลฯ นอกจากนี้ก็ยังมีสมุนไพรสำหรับการจ่ายแจกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอีกประมาณ 100 กว่าชนิด โดยใช้วิธีการแลกเปลี่ยนกันและแจกต่อ ๆ กันไป ใครมีอะไรก็นำมาแบ่งปันกัน หรือสามารถเข้าไปแยกหน่อ แยกกอ แยกต้นอ่อนได้เองเลย ไม่ต้องรอ ใครชอบแบบไหน สนใจอะไร ก็สามารถนำไปปลูกที่บ้านหรือสวนของตนเองได้เลย

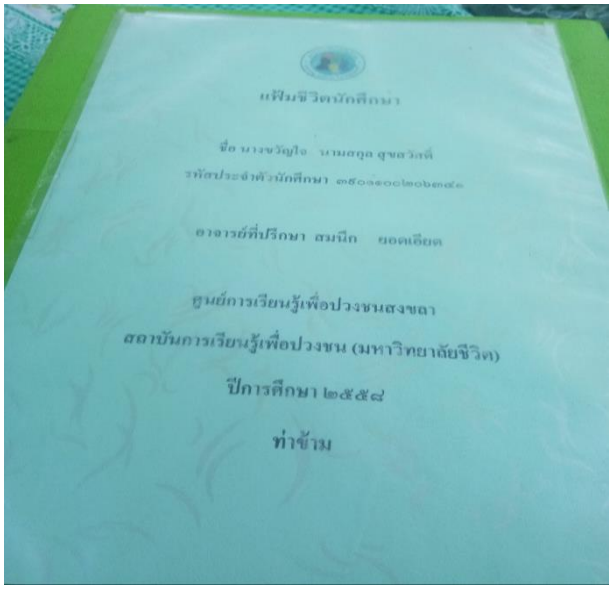
สำหรับตนเองและครอบครัวก็เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น ปัจจุบันไม่มีหนี้สิน มีเงินออม ไปวัดทำบุญทุกวันพระ ทำถ่านใช้เอง ทำให้ลดรายจ่ายได้มากมาย สำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้นั้น มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเปิดกิจการการแพทย์แผนไทยที่บ้าน ซึ่งมีทั้งบริการนวด (ชั่วโมงละ 200 บาท) แช่น้ำสมุนไพร (ชั่วโมงละ 150 บาท) ทำยาหม้อสำหรับรักษาโรค (ราคาปกติหม้อละ 1,290 บาท) ทำยาบำรุงสตรี (หม้อละ 1,299 บาท) นอกจากนี้ ก็ยังมีรายได้จากการขายผักบุ้ง, กล้วย, สมุนไพร และยาพื้นบ้านต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ทำให้มีรายได้อย่างต่ำวันละ 300 บาท จนถึงวันละ 1,500 บาท และบางวันอาจได้สูงถึง 2,000-3,000 บาท และยังมีบทบาทเป็นวิทยากรสอนนวดแผนไทย/การนวดพื้นฐาน การดูแลผู้ป่วยเบื้องต้น การทำลูกประคบ การทำน้ำมันหม่อง ซึ่งส่วนใหญ่ไปสอนตามโรงเรียนที่ได้รับเชิญมา ทำให้มีรายได้เสริมจากการเป็นวิทยากรอีกทางหนึ่งด้วย โดยปกติเวลาไปสอนตามโรงเรียน จะได้ค่าวิทยากรชั่วโมงละ 200 บาท

นอกจากนี้ ยังนำแนวคิด ปรัชญา หลักการต่าง ๆ ของ ม.ชีวิต มาใช้ในครอบครัว เช่นการวางแผนเป้าหมายและชีวิต ก็ได้นำมาคุยกับลูกและญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ในครอบครัว ที่มีบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกันด้วย สอนให้ลูกเก็บหอมรอมริบ ปัจจุบันได้สร้างหลักประกันให้กับลูกทุกคน ด้วยการทำประกันชีวิตให้ทุกคน และเนื่องจากตนเองเป็น อสม. ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานด้านสุขภาพอยู่แล้ว ทั้งด้านการส่งเสริม การป้องกัน การรักษาบำบัดพื้นฐานและการฟื้นฟูสุขภาพให้กับผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่มอื่น ๆ จึงทำให้สามารถสอดแทรกสิ่งต่าง ๆ ที่ได้เรียนมาจาก ม.ชีวิต ในการทำงานกับชาวบ้านและชุมชน รวมถึงสิ่งที่ตนเองทำในโครงงาน ก็จะเน้นเรื่อง การป้องกันมะเร็ง เบาหวาน ความดันโลหิตสูง ด้วยการดูแลตนเอง การบริโภคอาหารที่เป็นประโยชน์ การใช้หรือกินสมุนไพรที่เป็นอาหารหรือเป็นยาป้องกันพื้นฐาน ซึ่งทั้งหมดที่ทำไปก็เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทุกด้าน เพราะสมุนไพรที่ชาวบ้านปลูก ก็สามารถจำหน่ายได้ด้วย ทำให้ทุกบ้านที่ปลูกสมุนไพรมีรายได้เพิ่มทุกครัวเรือน

โดยสรุป **คุณขวัญใจ สุขสวัสดิ์ เป็นผู้เรียน ม.ชีวิต ที่ได้รับประโยชน์เต็ม ๆ จากแนวคิด ปรัชญา เครื่องมือการเปลี่ยนแปลงตามแผน 4 แผน อย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้ การทำโครงงานก็มีความสอดคล้องกับบริบทชีวิตและการทำงานของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ทำให้เกิดการผสานพลังกันทุกด้าน ทั้งพลังภายในตนเองที่มีความรู้**

ความสามารถความสนใจในด้านการแพทย์แผนไทยอยู่แล้ว และพอได้มาทำโครงงานที่อยู่บนฐานความสนใจเดิม ก็ยิ่งทำให้เกิดพลังการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างชัดเจน นอกจากนี้ โจทย์ในการทำโครงงานก็มีความเชื่อมโยงกับชุมชน ไม่ได้มองแยก ทำให้สามารถเกิดผลได้หลาย ๆ อย่างในเวลาเดียวกัน หรือเรียกว่า การคิดแบบ win-win คือ มีแต่ได้กับได้ ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ ทำสิ่งเดียว แต่ได้ประโยชน์หลายด้าน หลายคน จึงมีบทบาทเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้วโดยธรรมชาติ โดยตำแหน่ง และโดยวิธีคิด ที่สะท้อนจากการทำโครงงาน นับว่าเป็นผู้เรียนที่มีความคิดเชิงระบบ มองสรรพสิ่งอย่างมีความเชื่อมโยงกัน และได้รับการหนุนเสริมมากขึ้นจากการทำโครงงานที่มีทุกมิติ

คุณนิธิลดา กิตติภัทรสุนทร ต.ปากช่อง อ.จอมบึง จ.ราชบุรี อายุ 51 ปี เข้าเรียนปี 2559 ก่อนมาเรียน ม.ชีวิต จบ ม. 6 กศน. ที่มาเรียน ม.ชีวิต เพราะมีเพื่อนชวนมาเรียน แต่ที่จริงตนเองไม่ค่อยอยากเรียนเท่าไหร่ เพราะยังมีภาระหลายด้าน โดยเฉพาะลูกคนโตที่มีปัญหาทางจิตเวช ต้องคอยดูแล ทำให้เป็นห่วงลูก เพราะไม่มีใครดูแล เนื่องจากตนเองแยกกับสามี อาชีพเดิม ทำเสริมสวย แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็นการนวดแผนไทย ซึ่งเคยเรียนตั้งแต่ช่วงปี 2547-2552 ชื่อหลักสูตรแพทย์แผนไทยและการผดุงครรภ์ไทย ซึ่งในช่วงระหว่างเรียนก็เกิดอุบัติเหตุถูกรถชน ทำให้เรียนและทำงานไม่ได้ ได้รับค่าสินไหมมาจำนวน 20,000 บาท และยังเคยเรียนจัดกระดูกกับแพทย์พื้นบ้านด้วย

ปัจจุบันมีอาชีพหลักจากการนวดแผนไทย ขายชาสมุนไพร น้ำมันนวด และลูกประคบด้วย แต่การขายชาสมุนไพร น้ำมันนวดหรือลูกประคบนั้น เป็นเพียงรายได้เสริมหรือขายได้เวลามีงานต่าง ๆ เท่านั้น ดังนั้น รายได้หลักจึงอยู่ที่การนวด ได้ประมาณ 9,000-10,000 บาทต่อเดือน ซึ่งก็ไม่ค่อยพอ ทำให้ไม่ค่อยมีความพร้อมในการมาเรียน เพราะห่วงลูกด้วย รายได้น้อยด้วย ห่วงทางบ้านแม่ด้วย ซึ่งมีปัญหาเรื่องที่ดิน ทำให้ต้องหยุดเรียนไประยะหนึ่ง นอกจากนี้ บางครั้งรู้สึกสับสนกับชีวิต แต่อาจารย์ก็อยากให้มาเรียนให้จบ ปัจจุบันได้กลับมาเรียนใหม่ เพราะอาจารย์ช่วยเหลือด้านค่าเรียนเดือนละ 2,000 บาท และจ่ายเองอีกเดือนละ 1,000 บาท และยังมีกองทุนช่วยเหลือด้วย และบางช่วงก็มีรายได้พิเศษ อาทิตย์ละ 1-2 วัน ถ้ามีงานหรือ มีโครงการพิเศษ ที่อาจารย์จีรภัทรร่วมกับทางจังหวัดในการจัดงาน เช่น งานโอท็อป งานใส่ผ้าไทย เป็นต้น

สำหรับการเรียนรู้ที่ ม.ชีวิต ก็พอเข้าใจว่า เน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงตนเอง และการพึ่งพาตนเองให้ได้ ที่ผ่านมาก็ได้เรียนเรื่องการวางแผนเป้าหมายและชีวิต การทำบัญชีครัวเรือน มีการจดบัญชีรายรับรายจ่าย แต่ก็ยังจดอย่างไม่เป็นระบบ สำหรับการเรียนรู้ในชุมชน ได้ไปศึกษาที่ชุมชนวัดเจ็ดเสมียน ทำให้รู้ว่ากลุ่มต่าง ๆ ที่มี

อยู่ในชุมชนนั้นเขาทำอะไรกันบ้าง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทำไข่เค็ม กลุ่มดูแลผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ก็ได้ทราบว่า ชุมชนมีทรัพยากรอะไรบ้าง มีการจัดการทุนของชุมชนอย่างไร ซึ่งเท่าที่ทราบ ทุนของชุมชนวัดเจ็ดเสมียน ก็คือ การมีภูมิปัญญาของตนเอง การมีความสามารถในการทำน้ำมันเหลือง และบางหมู่บ้านก็ทำเศรษฐกิจพอเพียง หรือเดินตามศาสตร์พระราชา เน้นการพึ่งพาตนเอง การพออยู่พอกิน และมีการเกื้อกูลกันในชุมชน

โดยสรุป **จากการที่ได้มีโอกาสพูดคุยกัน พบว่า คุณนิธิลดา กิตติภัทรสุนทร ต้องเผชิญกับปัญหาหลายอย่างในชีวิต ทั้งเรื่องความสัมพันธ์กับสามี ความห่วงใยในลูก ที่อยู่อาศัย/ที่ดิน และฐานะทางเศรษฐกิจ และยังประสบอุบัติเหตุซ้ำเติมปัญหาที่มีหลายด้านอีกด้วย ทำให้ต้องหยุดเรียนไประยะหนึ่ง ประกอบกับต้องหาทางตั้งหลักปักฐานด้วย แต่ที่ผ่านมา ได้รับกำลังใจจากอาจารย์จีรภัทร คอยโทรศัพท์ไปตาม เพราะอาจารย์เป็นห่วง ปัจจุบันก็ต้องทำงานนวดไปด้วย เรียนไปด้วย สำหรับด้านการเรียน พบว่า คุณนิธิลดา ยังไม่ทราบเกี่ยวกับการจัดทำแผนทั้ง 4 แผน เนื่องจากการประเมินครั้งนี้ เป็นการประเมินเชิงเสริมพลัง ผู้วิจัยเลยฝึกให้คุณนิธิลดา ลองทำแผน 4 แผน ซึ่งก็สามารถทำได้ดี หลังจากการแก้ไขรอบแรก และมีการอธิบายเพิ่มเติม นับว่าเป็นคนที่มีการเรียนรู้ได้เร็ว ภายใต้เวลาที่มีจำกัด**

ตาราง 4-6

ตารางสรุปลักษณะและความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ของนักศึกษาหรือผู้เรียน

ชื่อ-นามสกุล *เพศ, อายุ*	อาชีพ/สถานภาพ/ตำแหน่งในชุมชน	ปีที่เข้าศึกษา ม.ชีวิต	จังหวัด	ความรู้ความสามารถที่โดดเด่น/การเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ/ท่าทีต่อการเรียนรู้
1. คุณดลฤดี รักษ์จักร *หญิง, 54 ปี*	พนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาลตำบลป่าบง)	2558	ต.ป่าบง อ สารภี จ.เชียงใหม่	มีความสามารถในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในชุมชน/การคิดเชิงระบบ/การทำงานกับชุมชน
2. คุณจำนง พลซา *ชาย, 52 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/พนักงานขับรถโรงเรียน/ช่างตัดผมเกษตรกร	2558	อ.วังสะพุง จ.เลย	การลงมือปฏิบัติทันที/มีความสนใจในการเรียนรู้สูงมาก
3. พระปลัดกมลมาศ พรหมเสน่ห์ *ชาย, 58 ปี*	พระสงฆ์/พระนักพัฒนาชุมชน	2558	อ.ตรอน จ.อุตรดิตถ์	การมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชน/การพัฒนาวัดบนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน/การมีเครือข่ายกว้างขวาง
4. คุณจิรวรรณ อ่องสำริด *หญิง, 54 ปี*	เกษตรกร/ประธาน อสม./เลขานุการกลุ่มการเงินหมู่บ้าน	2558	อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย	มีความรู้ความสามารถในการทำตามเกษตรทฤษฎีใหม่/มุ่งมั่น/อดทน/ทำจริง
5. ผู้ใหญ่บ้านวีรวรรณ วิจิตรวงศ์ *หญิง, 51 ปี*	ผู้ใหญ่บ้าน/เกษตรกร	2560	อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก	มีความสามารถหลายด้าน/มีการจัดตั้งกลุ่มการเรียนรู้และศูนย์รวมใจ ม.ชีวิต
6. พระครูสุวรรณโชติวัฒน์ *ชาย, 48 ปี*	พระสงฆ์/พระนักพัฒนา	2559	อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตามแนวทาง ม.ชีวิต ด้วยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของ ม.ชีวิต/มีเครือข่ายพระสงฆ์และเครือข่ายชุมชน
7. คุณประกอบ เฮง *หญิง, 49 ปี*	ค้าขาย/ร้านอาหาร/ผู้ใหญ่บ้าน/เกษตรกร	2559	อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	มีความคิดใหม่ ๆ ในการพัฒนาหมู่บ้าน/มีความมุ่งมั่นอยากพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน

ชื่อ-นามสกุล *เพศ, อายุ*	อาชีพ/สถานภาพ/ตำแหน่งในชุมชน	ปีที่เข้าศึกษา ม.ชีวิต	จังหวัด	ความรู้ความสามารถที่โดดเด่น/การเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ/ท่าทีต่อการเรียนรู้
8. คุณณรงค์ ศิริมุสิกะ *ชาย, 52 ปี*	เกษตรกรแนวใหม่/เกษตรธรรมชาติ/สวนสมรม ผสมผสาน	2560	อ.ป่าบอน จ.พัทลุง	มีความสามารถหลายด้าน/คิดต่อยอดจากระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง/มีความคิดเชิงระบบ ฯลฯ
9. คุณวิชิต บัวคง *ชาย, 46 ปี*	กำนัน/รับซื้อน้ำยาง/เกษตรกรสวนสมรม	2558	อ.นาทวี จ.สงขลา	มีความสามารถหลายด้าน/การค้าขาย/การทำสวนสมรม/การทำงานชุมชน
10. คุณขวัญใจ สุขสวัสดิ์ *หญิง, 45 ปี*	เจ้าของกิจการนวดแผนไทย/ทำสมุนไพรขาย/ประธาน อสม.	2558	ต.คอหงส์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา	มีความรู้ความสามารถด้านการแพทย์แผนไทย/ทำสมุนไพรขาย/มีบทบาทในชุมชน
11. คุณนิธิลดา กิตติภัทรสุนทร *หญิง, 51 ปี*	นวดแผนโบราณ	2559	อ.เมือง จ.ราชบุรี	มีความรู้ความสามารถด้านการนวดแผนโบราณ และมีความต้องการยกระดับสถานภาพของตน แต่ที่ผ่านมาประสบปัญหาหลายอย่างในชีวิต แต่กลับมาศึกษาต่อ

สำหรับอาจารย์และศูนย์การเรียนรู้ที่มีผลงานโดดเด่น, สร้างการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงด้วยแนวทางใหม่ ๆ ที่มีผลกระทบสูงต่อชุมชน/สังคม ได้แก่ อ.รสริน พุทธภูมิพิทักษ์ ณ ศูนย์การเรียนรู้บ้านปลักแรด อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก, อ.สุรัตน์ เศวตเศรนี กรณีการส่งเสริมกลุ่มการเรียนรู้ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก, อ.สัญญา สร้อยเสนา ศูนย์บ่มเพาะทับตะวัน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี, อ.อำนวย ดำช่วย กรณีการผลิตปุ๋ยสูตรใหม่ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง, อ.ไอศูรย์ ภาษยะวรรณ์ อ.กฤษณา ภาษยะวรรณ์ และ อ.พร้อมศิริ ภาษยะวรรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร กรณีการใช้ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงและความรักจากหัวใจในการส่งเสริมการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน, อ.ชนาภา ขาวประจิม ศูนย์การเรียนรู้ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ได้มีการผลิตยาสมุนไพรจำหน่าย เพื่อเลี้ยงตัวเอง หรือเป็นอาชีพ และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ทำการผลิตเพื่อการพึ่งพาตัวเองด้วย อ.มาโนช พึ่งจะแย้ม ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่ อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ แต่ทั้งหมดนี้ ยังไม่ได้นำเสนอในรายงานการศึกษาฉบับนี้ เพราะเวลาไม่พอ แต่ข้อมูลมีจำนวนมาก ซึ่งคาดว่า ทางทีมงานของ ม.ชีวิต จะนำข้อมูลเหล่านี้ไปเขียนต่อ หรืออาจดำเนินการร่วมกันระหว่างทีมงานของอาจารย์ ม.ชีวิต และทีมวิจัยของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ม.มหิดล ในโอกาสต่อไป

สำหรับกรณีที่ลาออกกลางคัน และกลับมาเรียนต่อ ก็มีกรณีที่น่าสนใจอยู่ 2-3 กรณีเช่นกัน ที่พิจารณาว่าควรนำมาเสนอ เพื่อทำความเข้าใจบริบทชีวิต (life context) ของผู้เรียนที่มีความสลับซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับทั้งตนเอง คนในครอบครัว และสังคมด้วยเช่นกัน แต่สำหรับกรณีศึกษาเชิงคุณภาพผู้ลาออกกลางคัน รวมถึงกรณีที่ลาออกกลางคัน แล้วกลับเข้ามาเรียนใหม่นี้ ได้นำไปผนวกในรายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่อง **"การลาออกกลางคันของนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิต"** ซึ่งได้จัดทำรายงานแยกเล่มออกไปต่างหาก ซึ่งในรายงานเล่มดังกล่าวนี้มีทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งรวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ลาออกกลางคันเชิงปริมาณ (จำนวน 51 ราย) และเชิงคุณภาพ (จำนวน 6 ราย) รวมทั้งหมดจำนวน 57 ราย

สำหรับในลำดับต่อไปนี้ จะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาและบทวิเคราะห์พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงในเชิงกระบวนทัศน์ และบทบาทด้านต่าง ๆ ของบัณฑิตเพียงบางส่วน สำหรับกรณีศึกษาที่ยังมีสถานภาพเป็นนักศึกษา/ผู้เรียนในปัจจุบันนั้น จะนำเสนอในรูปตารางสรุปลักษณะที่โดดเด่นที่มีนัยสำคัญทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน ไม่สามารถให้ภาพรายละเอียดเกี่ยวกับกรณีศึกษาเหล่านี้ได้ เนื่องจากมีเวลาไม่พอ

สำหรับบัณฑิตกลุ่มแรก คือ กลุ่มที่มีบทบาทด้านการส่งเสริม/จัดการศึกษา เพื่อเด็กผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย อ.ธนวัฒน์ พรมเกษา อำเภอแม่จริม อ.ชาญ พังจันตา อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน และ คุณอำภา ธวัชวิฑูร จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นลำดับแรก และตามด้วยกรณีศึกษาบางส่วน ที่มีบทบาทโดดเด่นในด้านอื่น ๆ ตามที่ได้ให้ภาพรวมไว้ข้างต้น แต่จะเป็นการเลือกขึ้นมานำเสนอในบางกรณีศึกษาเท่านั้น เพราะแต่ละกรณีศึกษามีรายละเอียดค่อนข้างมาก แต่โครงการวิจัย ฯ มีเวลาในการเขียนค่อนข้างน้อย จึงจำเป็นต้องเลือกขึ้นมานำเสนอบางส่วนที่มีความโดดเด่นในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นค่อนข้างมาก

อาจารย์ธนวัฒน์ พรมเกษา

เข้าเรียน ม.ชีวิต ปี 2554 สำเร็จการศึกษาปี 2558

ครูจิตอาสา โรงเรียนวัดป่าแม่จริมโสภิตาราม และกรรมการมูลนิธิใต้แสงธรรม อ.แม่จริม จ.น่าน

"ชีวิตนี้มีแต่เด็กผู้ด้อยโอกาสอยู่ในหัวใจ"

ภูมิหลัง/ความเป็นมา

ครูธนวัฒน์ พรมเกษา ปัจจุบันอายุ 58 ปี ชาติพันธุ์เดิม คือ เป็นชาวลาว (พ่อแม่อพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2) เป็นนักศึกษา ม.ชีวิต ที่ จ.น่าน รุ่นแรก เรียนที่ศูนย์การเรียนรู้ที่เดิมใช้อาคารของวิทยาลัยการอาชีพสา อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน สำเร็จการศึกษาปี พ.ศ. 2558 สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น อาชีพเดิม รับซื้อรับขายผลผลิตทางการเกษตร หรือเป็นพ่อค้า

ปัจจุบันเป็นครูจิตอาสา เพื่อการพัฒนาเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ ตอนแรกที่เข้ามาเรียน ม.ชีวิต หรือรู้จัก ม.ชีวิต เพราะขณะนั้นทำงานอยู่ที่มูลนิธิคนรักบ่อหว้า และทางมูลนิธิ ฯ ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการต้นกล้าอาชีพ[58] จึงได้มีโอกาสอ่านเอกสารต่าง ๆ ของหลักสูตร ม.ชีวิต ทำให้สนใจ เพราะมองว่าเข้ากับบริบทของชุมชน ตอนแรกที่เข้ามาเรียนได้ทำโครงงานเกี่ยวกับการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ แต่สุดท้ายไม่ได้ทำต่อ เพราะไม่มีมูลสัตว์หรือมีปริมาณไม่เพียงพอ ตอนหลังจึงเปลี่ยนมาทำโครงการเกี่ยวกับการเพิ่มคุณภาพการบริการร้านค้าของตนเอง

ได้ไปเห็นสภาพเด็กดอย : คือ จุดเปลี่ยนที่สำคัญของชีวิต

แต่ขณะที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาได้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด, วิธีคิด, กระบวนทัศน์, มุมมองต่อตนเอง อาชีพของตนและสังคมรอบข้างแบบ 360 องศา ทั้งนี้เพราะในช่วงที่เรียนได้มีโอกาสเข้าไปเรียนรู้ในชุมชนประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนชาวเขา ทั้งชาวเขาเผ่าม้ง, เผ่าเมี่ยน, เผ่าลัวะ และเผ่าอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอแม่จริม ได้คุยกับปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้เกิดแรงบันดาลใจหลายอย่าง เพราะได้ไปพบว่า เด็กชาวเขาจำนวนมากถูกทอดทิ้ง หรือไม่มีคนดูแล ไม่ได้รับการศึกษา มีปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาครอบครัว, ปัญหายาเสพติด ปัญหาพัฒนาการและปัญหาการศึกษา อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ทำให้เด็กจำนวนมากมีความทุกข์, เศร้า, เหงาหงอย ฯลฯ ในขณะที่เด็กบางส่วนมีภาระต้องเลี้ยงน้อง ทั้ง ๆ ที่ตนเองก็เพิ่งจะอายุได้ประมาณ 7–8 ขวบ เพราะชาวเขาส่วนใหญ่มีครอบครัวหรือแต่งงานเร็วมาก ทั้ง ๆ ที่ยังไม่พร้อม เมื่อมีลูกออกมา กลับไม่ค่อยเลี้ยงดู จึงนำมาสู่การร่วมกันคิดค้นในการหาทางช่วยเหลือ โดยได้ปรึกษากับอาจารย์ที่รับผิดชอบ ม.ชีวิต ที่ จ.น่าน ณ ขณะนั้นว่าจะปรับเปลี่ยนการเขียนโครงงานเป็นเรื่อง การจัดการศึกษาเพื่อเด็กด้อยโอกาสแทน ซึ่งทางอาจารย์ก็อนุญาตให้ทำได้ จึงได้เปลี่ยนมาทำโครงงานเรื่องนี้

ลงมือแปลงความฝันให้เป็นจริง

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจึงปรึกษากับพระครูเจ้าอาวาสวัดป่าแม่จริมโสภิตาราม อ.แม่จริม จ.น่าน (ซึ่งตอนแรก วัดแห่งนี้ยังมีสถานภาพเป็นเพียงสำนักสงฆ์ และต่อมาได้รับการรับรองอย่างถูกต้องตามกฎหมายเมื่อเดือนมีนาคม 2560) รวมทั้งปรึกษาหารือกับพ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กบางส่วนที่ไม่มีความพร้อมในการเลี้ยงดูลูกของตนด้วยว่า ควรให้โอกาสเด็กในการศึกษาเล่าเรียน เมื่อพ่อแม่หรือผู้ดูแลเด็กตกลง ก็นำเด็กมาอยู่

[58] ซึ่งมหาวิทยาลัยชีวิตหรือสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลโครงการนี้อยู่ ณ ขณะนั้น

ที่โรงเรียนวัดป่าแม่จริมโสภิตาราม โดยทำการบวชเณรให้เด็กทุกคน เพื่อจะได้มีโอกาสในการบวชเรียนศาสนาพุทธอย่างจริงจัง และยังสามารถมีรายได้จากการรับกิจนิมนต์ด้วย นอกจากนี้ ปัจจุบันยังใช้อาคารชั่วคราวของโรงเรียนวัดป่าแม่จริมโสภิตาราม เป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน (ศรช.) ของมหาวิทยาลัยชีวิตด้วย

การที่อาจารย์ธนวัฒน์ พรมเกษา ให้ความสำคัญกับเรื่อง การศึกษาของเด็กด้อยโอกาส เพราะต้องการสร้างคน/เด็กเหล่านี้ให้มีอนาคต อยากให้สามารถเรียนได้สูงสุดตามศักยภาพของทุกคน จึงทำการเปิด รร. เมื่อปี พ.ศ. 2559 ปัจจุบันมีเด็กหรือผู้เรียนทั้งหมดประมาณ 45 คน มี 3 ชั้นปี (ม.1, ม.2 และ ม.3) หรือชั้นปีละประมาณ 15 คน มีเด็กมาจากหลายอำเภอมาเรียนที่นี่ อาทิเช่น มาจาก อ.ทุ่งช้าง, อ.เชียงกลาง, อ.ปัว และ อ.แม่จริม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

มุมมองต่อกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากนี้ อ.ธนวัฒน์ ยังกล่าวด้วยว่า กลุ่มชาติพันธุ์ม้งจะมีความแตกต่างในฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก ถ้าคนที่มีฐานะดี ก็ส่งลูกให้ได้เรียนสูง ๆ แต่คนที่มีฐานะไม่ดี ก็คือ ขาดโอกาสต่าง ๆ ซึ่งตรงนี้สะท้อนได้เป็นอย่างดีว่า ความเหลื่อมล้ำหรือความแตกต่างในสถานภาพ/สถานะทางเศรษฐกิจนั้นดำรงอยู่แม้ในกลุ่มย่อย หรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วย ดังที่ อ.ธนวัฒน์กล่าวว่า..... ***“คนม้งที่มีฐานะ ก็สามารถส่งลูกไปเรียนหมอ เรียนแพทย์ เรียนอะไร จบมาได้ดี เป็นด๊อกเตอร์ เป็นแพทย์ เป็นพยาบาล เป็นอะไร แต่พวกที่ไม่มีโอกาส ก็คือ ด้อยโอกาส”*** นอกจากนี้ชาวเขาที่ได้รับโอกาสจากโครงการหลวงหรือโครงการพัฒนาต่าง ๆ ขององค์กรที่อยู่ในเครือข่าย ก็มักจะมีโอกาสที่ดีกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งที่ จ.น่านไม่ค่อยมีโครงการหลวง หรือมีน้อยกว่าจังหวัดอื่น ๆ เช่น จ.ตาก จ.เชียงใหม่, จ.เชียงราย เป็นต้น

รูปแบบของโรงเรียนเพื่อผู้ด้อยโอกาส

สำหรับรูปแบบโรงเรียน กำหนดให้เป็นโรงเรียนวัดที่เน้นด้านการศึกษาพุทธศาสนา, การฝึกสมาธิ/สติ ควบคู่ไปกับการเรียนวิชาสามัญอื่น ๆ ทั้งคณิตศาสตร์, ภาษาไทย, ภาษาอังกฤษ และการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ฯลฯ ส่วนหนึ่งเนื่องจากว่า ที่ผ่านมาเคยจัดหาทุนให้เด็กไปเรียนเอง พบว่า เด็กและครอบครัวนำเงินไปใช้ผิดประเภท บางส่วนนำไปซื้อโทรศัพท์มือถือ ฯลฯ จึงไม่สามารถพัฒนาเด็กที่ชุมชนต้นทางได้ เพราะบริบทในชุมชนไม่เอื้ออำนวย ชาวบ้านหรือพ่อแม่ของเด็กมีฐานะยากจนมาก มีรายได้น้อยมาก ต้องเดินทางไปแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ตามฤดูกาลในพื้นที่อื่น ๆ จึงไม่ค่อยสนใจเรื่องการศึกษา หรือไม่มีเวลาให้กับเรื่องการศึกษาของบุตร เพราะยังต้องทำงานเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตนเองให้อยู่รอดก่อน เลยคุยกับพ่อแม่/ผู้ปกครอง/ญาติ นำเด็กลงมาเรียนที่นี่ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ในแม่ข่ายของโรงเรียนวัดดอนมงคลสันติสุขวิทยา หรือถือว่าเป็นสาขาของโรงเรียนนี้ ซึ่งมีการติดตามและประเมินผลโดยองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น สมศ. แต่ส่วนใหญ่เป็นการประเมินที่ รร. แม่ข่าย นอกจากนี้ โรงเรียนยังได้รับค่าอุดหนุนการศึกษาจากมูลนิธิสมเด็จพระเทพ ฯ เป็นบางครั้ง และได้ค่าอุดหนุนรายหัว ๆ ละ 10,000 บาทต่อปีจากกระทรวงศึกษาธิการด้วย

ค่านิยมต่อเด็กหญิงของกลุ่มชาติพันธุ์

เด็กหญิงยังไม่ได้รับโอกาส: สถานที่ไม่พอ ครูธนวัฒน์ พรมเกษา อยากให้เด็กได้รับการศึกษาจนจบ ป.ตรี ถ้าเด็กต้องการ และต่อไปอยากรับเด็กผู้หญิงมาเรียนด้วย เพราะเด็กหญิงก็ถูกทอดทิ้งหรือขาดโอกาสจำนวนมาก แต่ปัจจุบันสามารถรับได้เฉพาะเด็กชาย เพราะไม่มีสถานที่ อาคารไม่พอ และเงินทุนก็ไม่พอ

นอกจากนี้อาคารโรงเรียนยังไม่ได้สร้าง เพราะเงินไม่พอ ซึ่งต้องใช้เงินทั้งหมดประมาณ 4 ล้านบาท จึงเปิดระดมทุนผ่าน 3 ช่องทางด้วยกัน (ในนามของวัดป่าแม่

จริมโสภิตาราม, รร.วัดป่าแม่จริม และมูลนิธิใต้แสงธรรม จ.น่าน) ซึ่งมีการระดมทุนผ่านทางเฟสบ็ค, กลุ่มไลน์ของเพื่อน ๆ ด้วย ปีที่ผ่านมาได้รับเงินบริจาคมาจำนวน 1.7 ล้านบาท นำมาใช้ในการปรับพื้นที่ เพราะที่ดินที่ตั้งโรงเรียนเป็นเนินเขา ที่ดินไม่สม่ำเสมอ ดินไม่ดี เข้าออกก็ลำบาก รวมถึงเป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องอุปกรณ์การศึกษา, สร้างอาคารชั่วคราวและอาคารหลังเล็กเพื่อใช้ในการเรียนการสอน และสร้างที่พักบางส่วน พร้อมทั้งวางรากฐานโครงสร้างอาคารเรียน (ซึ่งวางแผนไว้ว่าจะให้สามารถจัดการเรียนการสอนให้เด็กได้จนถึง ม.6)

ปัจจุบันโรงเรียนมีครูจิตอาสาทั้งหมด 5 คน และอีก 2 คน เป็นครูที่ต้องจ่ายค่าตอบแทน แต่จ่ายได้แค่คนละ 10,000 บาท จำนวน 2 คน รวมเป็นทั้งหมด 7 คน สำหรับตัวคุณครูธนวัฒน์ รับผิดชอบสอนวิชาภาษาไทย และวิชาสุขศึกษา และเป็นครูฝึกทักษะชีวิตให้เด็กด้วย

การระดมทุนยังยากลำบาก เพราะสังคมไม่นิยมทำบุญด้านการศึกษา

สำหรับการระดมทุนจากประชาชน สังคมหรือองค์กรต่าง ๆ ผ่านช่องทางการรับบริจาคนี้ ครูธนวัฒน์ ก็ได้สะท้อนไว้ด้วยว่า ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เพราะคนส่วนใหญ่มักนิยมบริจาคกับวัดที่มีทรัพยากรต่าง ๆ อยู่แล้วหรือดีอยู่แล้ว ดังคำพูดที่ว่า.... ***“บางครั้ง วัดก็ดีอยู่แล้ว ก็มีคนเอาผ้าป่ากฐินเข้าไป แต่ไอ้ข้างนอกนี่ ต้องการอย่างมากเลย แต่ก็ไม่มีคนเข้ามา ผมก็ไม่เข้าใจเหมือนกันประเทศไทย”*** และยิ่งเป็นเรื่องของการศึกษานี่ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย เมื่อเทียบกับวัดที่ส่งเสริมเรื่อง วัตถุมงคลต่าง ๆ เพราะวัดที่ไม่นิยมหรือไม่ส่งเสริมเรื่องวัตถุมงคล คนจะไม่ค่อยเข้ามา ดังคำพูดที่ว่า..... ***“มีเครื่องรางของขลัง วัตถุมงคลต่าง ๆ ดัง ๆ หน่อย คนแห่ไปกันตรึมเลย แต่วัดที่ไม่นิยมวัตถุมงคล ไม่มีคนเข้ามา”***

นำแนวคิดของ ม.ชีวิต มาปรับใช้ในการฝึกเด็ก

สำหรับการเรียนการสอน นอกจากมีทั้งวิชาสามัญต่าง ๆ เช่น คณิตศาสตร์, วิทยาศาสตร์, ภาษาอังกฤษ, ภาษาไทย ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ก็ยังมีการนำแนวคิด/หลักวิชาของ ม.ชีวิต เช่น วิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้กับเด็กด้วย รวมทั้งการเน้นการสร้างประสบการณ์ชีวิตและทักษะต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต ด้วยการลงมือปฏิบัติและการบริหารจัดการเวลาที่มีในชีวิต ดังที่ครูธนวัฒน์ ได้กล่าวว่า.....***“การใช้ชีวิต เราจะเน้นตรงนี้ ทักษะการใช้ชีวิตของนักเรียน คุณมาอยู่อย่างนี้ คุณจะต้องทำอะไร อย่างไร คุณจะต้องบริหารเวลาให้เป็น ตื่นเช้าขึ้นมาต้องทำอะไรบ้าง คุณต้องทำให้เป็นทุกอย่าง”***

มีแผนทำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ ทางโรงเรียนและทีมงานยังมีแผนจะทำหรือส่งเสริมเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเอง แต่ที่ดิน ณ ที่ตั้งปัจจุบัน ยังไม่เอื้ออำนวย เพราะเป็นดินหินที่แข็งมาก ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงดินก่อน และต้องรอให้การก่อสร้างอาคารต่าง ๆ เสร็จบางส่วน เพราะที่ดินที่เป็นที่ราบมีจำกัด นอกจากนี้ ทางวัดก็มีที่ดินของสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) อยู่อีกจำนวน 3 ไร่ ตั้งอยู่ฝั่งตรงกันข้าม ซึ่งกำลังจะเตรียมทำการเพาะปลูกไว้เลี้ยงตนเองและครอบครัว สำหรับตัวเด็ก ปัจจุบันพบว่า มีเงินเก็บคนละสองสามหมื่นจากการรับกิจนิมนต์ ซึ่งคุณครูธนวัฒน์ มองว่า เป็นช่องทางในการสร้างรายได้หรือการออมเงินให้กับเด็ก ๆ เหล่านี้ที่ไม่มีโอกาสในด้านอื่น ๆ ทำให้มีความจำเป็นต้องใช้วิธีนี้ ดีกว่าปล่อยให้เด็กติดยาเสพติดหรือถูกทอดทิ้งอยู่ข้างบน และไม่มีโอกาสในการพัฒนาด้านใดเลย

มุมมองเชิงสะท้อนต่อ ม.ชีวิต และคุณภาพผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

สำหรับมุมมองต่อ ม.ชีวิต ของครูธนวัฒน์ มองว่า ม.ชีวิต มีจุดแข็งที่สำคัญ คือ แนวคิด/ปรัชญา และตัวหลักสูตร แต่ก็มีจุดอ่อนหลายประการด้วยกัน โดยเฉพาะในเรื่องกระบวนการต่าง ๆ ทั้งกระบวนการและวิธีการในการรับนักศึกษา ที่มีเวลาน้อยหรือเป็นช่วงเวลาที่ค่อนข้างสั้น ทำให้ไม่มีโอกาสในการสื่อสารหรือการอธิบายรายละเอียดต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล รวมถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้และคุณภาพอาจารย์ ซึ่ง อ.ธนวัฒน์สะท้อนว่า อาจารย์บางส่วนมีประสบการณ์น้อยกว่านักศึกษาหรือผู้เรียน ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญมาก ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือ และหลายครั้งไม่มีการเตรียมการ/ขาดความชัดเจนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เช่น กรณีการพาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ แต่มักจะทราบแบบฉุกละหุกมาก และไม่ทราบว่าไปที่ไหน ไปทำอะไร บางแห่ง ไปดูงานแล้วไม่รู้สึกว่าได้อะไรกลับมา เป็นต้น

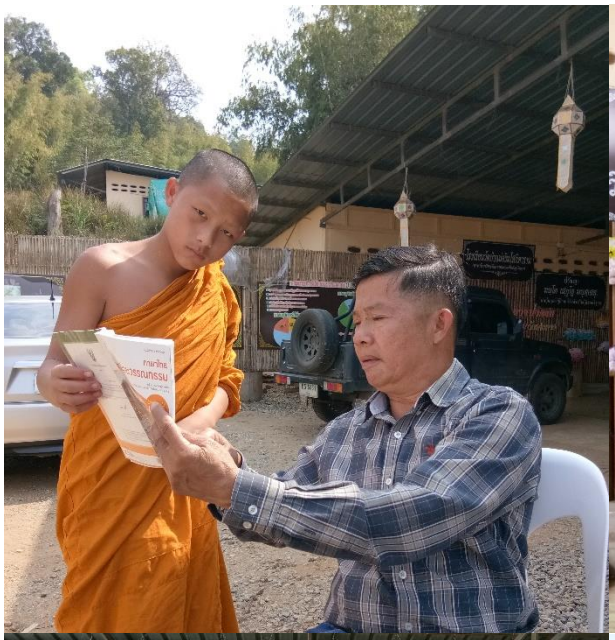
บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน สำหรับกรณีของ อ.ธนวัฒน์ และผลงานด้านการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสามเณรกลุ่มชาติพันธุ์นี้ เราจะเห็นได้ว่า อาจารย์ได้นำแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิตมาปรับใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อลูกหลานที่ขาดโอกาสในพื้นที่ของตนในหลาย ๆ มิติ โดยเฉพาะในเรื่องการให้ความสำคัญกับ **“ภูมิปัญญาท้องถิ่น”** และการสร้างประสบการณ์ชีวิตให้กับผู้เรียน แต่เด็กที่นี่ก็ยังขาดโอกาสในการเรียนรู้อีกมาก เพราะทรัพยากรต่าง ๆ ยังมีจำกัดมาก การศึกษาดูงานนอกสถานที่เพื่อไปดูโลกกว้าง เพื่อเสริมประสบการณ์ชีวิตให้กับเด็ก ๆ ยังทำไม่ค่อยได้ เพราะเงินไม่พอ ครูก็มีจำนวนน้อย หรือแต่ละท่านต้องสอนกันคนละหลายวิชา แต่ก็ยังดีกว่าที่เด็กไม่ได้รับโอกาสใด ๆ เลย และประเด็นที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ก็คือ การมีอุดมการณ์และเจตนารมณ์เพื่อสังคมของ อ.ธนวัฒน์ในการแสดงบทบาทในการช่วยพัฒนาสังคม หรือเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการศึกษาเพื่อเด็กที่ด้อยโอกาส ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังในช่วงการเรียน ม.ชีวิต แม้จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือข้อจำกัดต่าง ๆ ด้านทรัพยากรก็ตาม ซึ่งเป็นไปตามที่ อมาตยา เซ็น ได้กล่าวไว้ว่า ***“ทรัพยากรไม่สำคัญเท่ากับศักยภาพหรือความสามารถ เพราะถ้ามีความสามารถ ก็ย่อมแสวงหาทรัพยากรมาได้ แต่ถ้ามีทรัพยากร แต่ไม่มีความสามารถ ทรัพยากรก็ย่อมหมดไป”*** ซึ่ง อ.ธนวัฒน์ได้ช่วยพิสูจน์ให้เห็นถึงตรงนี้ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ อ. ธนวัฒน์ ยังแสดงให้เห็นว่า เป็นคนที่มีความเป็นอยู่ที่ดี ไม่มากไป ไม่น้อยไป แต่มี being and doing หรือ functionings แต่สำหรับประเด็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม (social space) หรือการกระทำการในประเด็นเชิงโครงสร้างของพื้นที่ทางสังคมนี้ พบว่า ยังแสดงบทบาทในเรื่องนี้ได้ไม่มากนัก เพราะพบว่า ยังมีความเหลื่อมล้ำในโอกาสต่าง ๆ ทั้งภายในกลุ่มชาติพันธุ์เองและระหว่างกลุ่ม และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับโอกาสการพัฒนาจากโครงการหลวง และที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่การพัฒนาของโครงการหลวง รวมถึงความเหลื่อมล้ำในด้านเพศ ที่เด็กชายได้รับโอกาสทางการศึกษามากกว่าหรือดีกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเพศหญิง ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อมีทรัพยากรจำกัด และโมเดลการเรียนรู้เป็นแบบเชื่อมโยงกับศาสนาพุทธ หรือใช้รูปแบบของวัด ทำให้เพศหญิงไม่มีโอกาสหรืออาจจะได้รับโอกาสในภายหลัง เมื่อมีทรัพยากรมากขึ้น **นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่น่าสืบค้นเพื่อการสร้างความรู้ต่อไปด้วยว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มองประเด็นเรื่องการศึกษาสำหรับเพศหญิงหรือบุตรที่เป็นเพศหญิงของตนอย่างไร มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือไม่?**

นอกจากนี้ ก็ยังมีประเด็นค่านิยมของคนในสังคมในการบริจาคเพื่อการศึกษา ซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่ยังคงยึดติดกับการบริจาคหรือการทำบุญให้กับวัดดัง ๆ ที่มีวัตถุมงคลมากกว่าวัดที่จัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาส ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยยังเข้าไม่

ถึงแก่นของศาสนาพุทธ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการสืบค้นความรู้หรือการวิจัยอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน สำหรับประเด็นการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างนั้น (structural change) ทั้งในมิติของการจัดสรรทรัพยากร และมิติของการเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมนั้น พบว่า สามารถทำได้ในระดับหนึ่ง เพราะอย่างน้อยก็สามารถหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กจำนวนหนึ่งที่เข้าไม่ถึงบริการทางการศึกษาของรัฐ ซึ่งถ้ามีการเจรจาต่อรองหรือขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐได้มากกว่านี้ ก็น่าจะส่งผลต่อนโยบายการจัดสรรทรัพยากรของภาครัฐ สำหรับการสร้างโอกาสต่าง ๆ ทางการศึกษาให้กับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้นหรือไม่? ยังเป็นประเด็นคำถามที่สำคัญมากอีกคำถามหนึ่งที่น่าจะมีการขบคิดร่วมกัน

ลำดับต่อไปจะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาของ อ.ชาญ พังจันตา ผู้จัดการโรงเรียนสายใยรักวิทยา อ.สันติสุข จ.น่าน ซึ่งมีบทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อเด็กในท้องถิ่นเช่นกัน และยังเป็นผู้บริหารของ ม.ชีวิต ที่ จ.น่านด้วย

อาจารย์ชาญ พังจันตา

สำเร็จการศึกษาปี 2554 (หลักสูตร ม.ชีวิต ที่ร่วมมือกับ ม.ราชภัฏพระนคร)

ผู้จัดการ/เจ้าของโรงเรียนสายใยรักวิทยา และผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน

มหาวิทยาลัยชีวิต ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

"แปรความฝันเป็นความจริงด้วยโครงงานเพื่อการศึกษาของท้องถิ่น"

ภูมิหลัง/ความเป็นมา

อ.ชาญ พังจันตา อายุ 44 ปี แต่งงานแล้ว มีบุตร 3 คน ภรรยาทำงานที่โรงเรียนสายใยรักวิทยาด้วยกัน อ.ชาญ เป็นคนที่อำเภอสันติสุขโดยกำเนิด จบการศึกษาจาก ม.ชีวิต ซึ่งเป็นรุ่นที่มีความร่วมมือกับ ม.ราชภัฏพระนคร โครงงานที่ทำ ก็คือ การจัดตั้งโรงเรียนเพื่อเด็กในท้องถิ่น ซึ่งก็คือ โรงเรียนสายใยรักวิทยา ที่ทำสำเร็จจนสามารถจัดการเรียนการสอนมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ อ.ชาญ ยังมีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน หรือเรียกว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตำบลดู่พงษ์ อำเภอ สันติสุข (ศรช.สันติสุข) มหาวิทยาลัยชีวิต ซึ่งตั้งขึ้นที่อำเภอนี้เมื่อปี 2557 โดยได้คุยกับ อ.เอกภพ สุทธเขต ผู้รับผิดชอบหลักของ ม.ชีวิตที่ จ.น่าน ว่าถ้าใช้ที่นี่เป็นที่เรียนและเป็นสถานที่ทำงานของ ม.ชีวิตด้วย ก็จะได้ไม่ต้องไปหาเช่าสถานที่ที่อื่น ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นต้องจ่ายไปได้

บทบาทในมหาวิทยาลัยชีวิต

สำหรับบทบาทในฐานะผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยชีวิต อาจารย์ชาญ มีหน้าที่สอนวิชาสุนทรียศาสตร์และการพัฒนาชีวิตและชุมชนแบบบูรณาการ รวมถึงวิชาวิสาหกิจชุมชน, วิชาภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิชาการวางแผนเป้าหมายชีวิต ซึ่งนักศึกษารุ่นแรกที่จบจาก ศรช. สันติสุข มีทั้งหมดจำนวน 24 คน จากที่ลงทะเบียนเรียนทั้งหมด 35 คน แต่มาเรียนจริงเพียงแค่ 30 คน และสำเร็จจริง 24 คน สำหรับคนที่หายไปเนื่องจากมีปัญหาสุขภาพ อีกส่วนหนึ่งไม่สามารถบริหารจัดการเวลาในการเรียนได้ และอีกส่วนหนึ่งมีปัญหาเรื่องเงินค่าเรียน ทำให้ต้องยุติกลางคัน

โรงเรียนสายใยรักวิทยา: จากโครงงานหรือความใฝ่ฝันสู่ความจริง

สำหรับ โรงเรียนสายใยรักวิทยาที่ตั้งขึ้นได้สำเร็จ ตามที่กำหนดไว้ในโครงงานตอนเรียน ม.ชีวิตนั้น ตอนแรกหรือประมาณปี 2551 ยังเป็นเพียงแค่ nursery หรือสถานรับเลี้ยงเด็กในตอนกลางวัน ต่อมาปี 2555 พัฒนาเป็นโรงเรียนอนุบาล และปี 2556 จึงเปิดเป็นโรงเรียนประถมจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ปีหน้าจึงจะมีเด็กขึ้นเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สำหรับการก่อตั้ง ต้องกู้เงินจากสถาบันการเงินมาลงทุนทั้งหมดประมาณ 10 ล้านบาท เพื่อทำให้ความฝันของตนเองกลายเป็นความจริง โรงเรียนตั้งอยู่บนที่ดินประมาณ 7 ไร่ ซึ่งได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ของ อ.ชาญ ปัจจุบันมีครูทั้งหมด 11 คน และมีครูอาสาสมัครจากต่างประเทศด้วย 1 คน เด็กที่มาเรียนที่นี่ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดมาจากเขตอำเภอสันติสุข, อำเภอปัว และอำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน นอกจากนี้ โรงเรียนยังได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐหัวละประมาณ 10,000 – 13,000 บาทต่อคนต่อปี ทำให้สามารถช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของโรงเรียนไปได้มากพอสมควร

นอกจากการเป็นผู้บริหารโรงเรียนสายใยรักวิทยาร่วมกับภรรยา และเป็นผู้บริหารและอาจารย์/ผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิตแล้ว พบว่า อ.ชาญ ยังมีอาชีพทำสวนและเลี้ยงสัตว์ด้วย ซึ่งมีทั้งสวนผสมผสานจำนวนประมาณ 7 ไร่ ปลูกไม้ไว้ใช้สอย และไม้ผลต่าง ๆ ไว้กินตลอดทั้งปี และมีสวนยางพารา

จำนวน 10 ไร่ ซึ่งปัจจุบันจ้างคนมากรีดยาง เพราะไม่มีเวลาทำเอง และยังมีฟาร์มวัว ซึ่งมีทั้งวัวพื้นเมือง, วัวพันธุ์ผสม และวัวขุน ซึ่งตอนนี้มีวัวรวมทั้งหมด 16 ตัว โดยให้ญาติมาช่วยทำตรงนี้ และมีการแบ่งผลประโยชน์กัน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า อ.ชาญมีทางเลือกในการประกอบอาชีพหลายอย่างด้วยกัน และที่ทำทั้งหมดนี้ ก็เพื่อให้สามารถเลี้ยงตัวเองหรือพึ่งพาตัวเองได้นั่นเอง หรือกรณีที่มีปัญหาในอาชีพหนึ่ง แต่ก็ยังมีอาชีพหรือรายได้จากแหล่งอื่น ๆ สำรองไว้ เหมือนกับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและครอบครัวไปในเวลาเดียวกัน ซึ่งตรงกับหลักการของแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ควรมีการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง (self-immunity) เพื่อเวลาเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิด ก็ยังสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ หรือมีแหล่งสนับสนุนชีวิตมากกว่าหนึ่งอย่าง ซึ่งถือว่าเป็นการขยายโอกาสในการทำมาหากิน หรือมีความแตกต่างหลากหลาย หรือมีทางเลือกต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต ซึ่งตรงกับหลักปรัชญาและแนวคิดของมหาวิทยาลัยชีวิตเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองและการทำในสิ่งที่สอนหรือสอนในสิ่งที่ทำ

การศึกษาเพื่อท้องถิ่น

สำหรับประเด็น **“การศึกษาเพื่อท้องถิ่น”** หรือ **“การจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น”**นั้น ตัวอาจารย์ชาญเองให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และได้มีการพูดคุยกับพ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ อยากให้เด็กรักท้องถิ่นหรือบ้านเกิดของตน เหมือนที่ตนได้เรียนรู้มาจาก ม.ชีวิต เพราะทราบดีว่า ระบบการศึกษาของรัฐเป็นระบบการศึกษาที่เด็กจะต้องออกไปเรียนนอกชุมชน หรือไต่ระดับสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ และยิ่งสูง ก็ยิ่งจะต้องออกไปไกลจากชุมชนท้องถิ่นของตน และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ก็มักจะไม่กลับมาบ้านของตน หรือเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมให้คนทิ้งถิ่น ด้วยเหตุนี้ อ.ชาญจึงได้ทำงานร่วมกับชุมชนในหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน โดยได้ร่วมมือกับหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ, เอกชน และชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นในหลาย ๆ ด้าน เพื่อให้คนมีความรู้สึกรักและผูกพันกับชุมชนท้องถิ่นของตน โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ภายใต้สโลแกนหรือคำขวัญสำคัญ คือ **“สุขทุกวันที่สันติสุข”** ซึ่งนายอำเภอก็สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการนี้ด้วย

ม.ชีวิต กับการปลูกฝังเรื่องชุมชนท้องถิ่นและการลงมือปฏิบัติ

สำหรับกรณีของ ม.ชีวิต หรือกระบวนการเรียนการสอนของ ม.ชีวิตที่ อ.ชาญรับผิดชอบอยู่นั้น อาจารย์จะให้ความสำคัญกับการสื่อสารเรื่อง การเรียนรู้ และการมีชีวิตอยู่ในท้องถิ่นของตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี การมีความรู้คู่กับคุณธรรม รู้แล้วปฏิบัติได้และสามารถช่วยเหลือคนอื่นได้ด้วย ตลอดจนถึงการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งด้านความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันหรือการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวผู้เรียนเอง และเมื่อสำเร็จแล้วสามารถเป็น **“บัณฑิตชาวนา ปัญญาชนชาวบ้าน มีอยู่มีกิน ไม่เบียดเบียนใคร”** ได้จริง ซึ่งได้นำประเด็นนี้ไปเน้นย้ำหรือปลูกฝังให้เด็ก ๆ ในโรงเรียนสายใยรักวิทยาได้ซึมซับเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย โดยใช้วิธีให้เด็กได้ลงมือสร้างอาหารด้วยตนเอง เพราะที่โรงเรียนมีที่ดินที่กว้างขวาง เลยส่งเสริมให้เด็กรู้จักการปลูกผักสวนครัว เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา และนำผลผลิตต่าง ๆ เหล่านี้มาทำอาหารกลางวันให้เด็กทานด้วย และเด็กก็ได้รับการฝึกให้ทำครัว ฝึกให้รู้จักการช่วยเหลือตนเองในทุกเรื่อง เพราะต้องการให้เด็ก ๆ เรียนจบแล้ว รักชุมชนท้องถิ่นของตน รักอาชีพของพ่อแม่ของตน ไม่ทิ้งถิ่น สามารถทำงานได้ทุกอย่าง ไม่เกี่ยงงอน ไม่ว่างานหนักเบา

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน สำหรับกรณีของ อ.ชาญพังจันตานี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นบุคคลที่สามารถแปรความฝันของตนเองที่ปรากฏอยู่ในโครงงานตอนที่เรียน ม.ชีวิต ให้เป็นความจริงได้ตามที่วางเป้าหมายเอาไว้ ถือว่าเป็นความสามารถในการทำตามแผน ที่ ม.ชีวิตใช้

เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน ซึ่งเรียกว่า **“แผน 4 แผน”** ที่ประกอบไปด้วย การวางและกำหนดเป้าหมายชีวิต ที่มีแผนการบริหารจัดการเวลา เพื่อบรรลุสู่เป้าหมายดังกล่าว รวมถึงแผนการพัฒนาอาชีพ/การงาน แผนการบริหารจัดการทางการเงิน/รายได้ และแผนสุขภาพ และยังสะท้อนถึงความสามารถในการแทรกตัวเข้ามาในระบบการศึกษาหรือการสร้างทางเลือกในการศึกษาให้กับลูกหลานของคนในท้องถิ่น เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ มีความสอดคล้องกับท้องถิ่น และเป็นการให้ความสำคัญกับคนรุ่นใหม่หรือเด็กเยาวชนในท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงว่า บัณฑิตจาก ม.ชีวิต ท่านนี้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนระบบและโครงสร้างด้านการศึกษาที่ครอบงำจากศูนย์กลางได้ในระดับหนึ่ง เพราะมีแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เป็นพื้นฐาน และถ้าสามารถจัดการศึกษาอย่างมีความเชื่อมโยงกับ ม.ชีวิต หรือสามารถป้อนผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนสายใยรักวิทยาให้กับ ม.ชีวิตได้ ก็จะยิ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นระบบและมีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ ถ้าสามารถพิสูจน์ให้คนในท้องถิ่นหรือพ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนได้มองเห็นด้วยว่า ม.ชีวิตนั้นมีความเข้มข้นในการเรียนเพื่อชีวิตของตนเอง ครอบครัวและชุมชนอย่างมีความเชื่อมโยงกัน โดยไม่ได้ให้น้ำหนักหรือความสนใจในกระแสนิยมเมือง/ความเป็นเมือง หรือความนิยมสถาบันการศึกษาหลักในระบบ ที่ดูดคนออกจากท้องถิ่น หรือเรียนจบแล้วต้องไปทำงานที่อื่น ๆ หรืออยู่ในเมืองใหญ่ หรือถ้าสามารถชี้ให้พ่อแม่ ผู้ปกครองและชุมชนสามารถเข้าใจถึงกระแสหรืออิทธิพลของระบบที่เหนือกว่าชุมชนท้องถิ่นในเรื่องนี้ได้ ก็จะสามารถเรียกได้ว่า ประสบผลสำเร็จในการพึ่งพาตนเองในทางความคิด หรือประสบผลสำเร็จในการสร้างพลังของท้องถิ่นหรือความสามารถในการต้านกระแสจากภายนอก ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีได้จริง **ถ้าทำเช่นนี้ได้ จะทำให้เกิดพลังการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล ซึ่งการจะทำตรงนี้ได้ จำเป็นจะต้องมีฐานคิดทางวิชาการรองรับ และจำเป็นต้องมีการวิจัยทัศนคติของพ่อแม่ผู้ปกครองและคนในชุมชนควบคู่กันไปอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาด้วย**

ลำดับต่อไปเป็นการนำเสนอกรณีศึกษา คุณอำภา ธวัชวิฑูร กลุ่มหญ้าแพรกสาละวิน อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจมากในแง่ของการก่อตั้งกลุ่ม/องค์กร หรือสถาบันการศึกษาขึ้นในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยง ถือเป็นความสามารถในการจัดการศึกษาด้วยองค์กรของชุมชน หรือเกิดจิตสำนึกของคนในชุมชนในการจัดการศึกษาเพื่อลูกหลานหรือคนในท้องถิ่นของตนเองที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน

คุณอำภา ธวัชวิฑูร

เข้าศึกษาปี 2557 บัณฑิตปี 2560

ผู้ก่อตั้งศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวิน ต.แม่สามแลบ อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน

"การเรียนรู้เพื่อการมีชีวิตที่ดีงาม – ต่ามาโละ ต่าโอมู"

ภูมิหลัง/ความเป็นมา

คุณอำภา ธวัชวิฑูร อายุ 28 ปี เป็นชนเผ่าหรือชาติพันธุ์กระเหรี่ยงหรือปกาเกอะญอ อาศัยอยู่ที่บ้านแม่ลามาน้อย[59] ต. แม่สามแลบ อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน เรียนสำเร็จจาก ม.ชีวิต ปี 2560 จากศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ตอนเรียนน้องอำภาทำโครงงาน เรื่องการจัดตั้งศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวิน และได้ลงมือดำเนินการจริงเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. 2558 เนื่องจากโรงเรียนที่มีอยู่เดิมในชุมชน ซึ่งเป็นศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (สอน ป.1 – ป.6) ถูกยุบไป ทำให้เด็กไม่มีที่เรียน สำหรับการก่อตั้งโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวินนี้ ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากบุคคลต่าง ๆ หลายคนและหลายฝ่าย โดยเฉพาะคุณนิติศักดิ์ โตนิติ ซึ่งเป็นคนที่แนะนำและให้คำปรึกษาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากคุณนิติศักดิ์เป็นอาจารย์พี่เลี้ยงในการทำโครงงานครั้งนี้ และเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาชุมชนและมีบทบาทด้านต่าง ๆ อยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานานพอสมควร ทำให้สามารถดำเนินการได้สำเร็จ ซึ่งศูนย์การเรียนที่จัดตั้งขึ้นนี้เน้น **"การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยง"** ซึ่งเน้นการศึกษา/สืบค้นถึงรากเหง้าความเป็นมาของตนและชุมชน เด็กจะได้รู้ว่าตัวเองเป็นใคร มาจากไหน มีอัตลักษณ์อะไร

<u>โจทย์สำคัญของการเรียน</u> คือ เรียนอย่างไรให้เข้าใจชุมชนของตน เข้าใจทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เรียนอย่างไรให้ป่าดีขึ้น ให้น้ำดีขึ้น ให้ดินดีขึ้น ให้ชีวิตดีขึ้น ซึ่งการเรียนแบบนี้สามารถเปลี่ยนตนเองได้มากมาย และที่ผ่านมายังฝึกเด็กให้ดูแลซึ่งกันและกันด้วย โดยฝึกเด็กโต ให้ดูแลเด็กเล็ก หรือใช้วิธีการจับคู่ เช่น พี่ ป.2 ดูแลน้อง ป.1 ทำให้เด็กรักกัน ห่วงใยกัน และสามารถร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตนต่อไปได้

ปัจจุบันมีเด็กเรียนทั้งหมดประมาณ 30 กว่าคน <u>ซึ่งเน้นเฉพาะเด็กที่สนใจการเรียนรู้วิถีชีวิตของตนเองและชุมชนของตน</u> สำหรับการพัฒนาหลักสูตรนี้ ได้ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ 1) ขั้นตอนการออกแบบร่วมกัน โดยให้พ่อแม่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการออกแบบด้วย ขั้นตอนที่ 2 คือ การจัดการเรียนการสอนตามที่ออกแบบไว้ และขั้นตอนที่ 3 มีการติดตามและประเมินผล ซึ่งพบว่า ในช่วงปี 2558-2559 ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด รวมถึงผู้ใหญ่บ้านและพ่อแม่ผู้ปกครองของเด็ก ทุกเดือน ๆ ละ 1 ครั้ง เพื่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในการดำเนินการหรือทำให้เกิด "การจัดการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนในชุมชน" ร่วมกัน

สำหรับการเรียนการสอนนั้น **<u>สอนเป็นหน่วยการเรียนรู้</u>** ไม่ได้สอนเป็นรายวิชา และให้เด็กแต่ละคนทำโครงงาน เหมือนกับที่ ม.ชีวิต ให้ทำ ยกตัวอย่างโครงงานของเด็กที่ทำ เช่น เด็กชั้น ป.1 และ ป.2 ทำโครงงานนิทานในจินตนาการ ป.3 ทำโครงงานศิลปะจากธรรมชาติ และให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการทำด้วย ป.4 ทำโครงงานเมล็ดพันธุ์ปันรัก ป.5 ทำโครงงาน

[59] สำหรับหมู่บ้านนี้มีผู้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต จำนวน 3 คน รวมน้องอำภาด้วย ซึ่งข้อมูลนี้เป็นข้อมูลที่สำคัญมาก ในแง่ของการขยายเครือข่าย, การร่วมมือกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตน, การหาบุคคลที่สนใจแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิตมาร่วมเครือข่ายหรือดำเนินภารกิจต่าง ๆ ร่วมกัน ฯลฯ

ถ่ายภาพ และทำไม้กวาดจากดอกไม้กวาด (ซึ่งดอกไม้กวาด จะออกดอกปีละครั้ง) และชั้น ป.6 มีจำนวน 3 คน ทำโครงงานจักสาน **และการทอผ้า ซึ่งที่จริงเด็กหญิงในชุมชน ถ้าอายุ 12 ปีขึ้นไป สามารถทอผ้าได้ทุกคน**

สำหรับ**ปัญหาของชุมชนกระเหรี่ยงหรือชุมชนบ้านแม่ลามาน้อย** พบว่า ที่ผ่านมาประสบปัญหาต่าง ๆ มากพอสมควร โดยเฉพาะปัญหาข้าวไม่พอกิน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ในกระบวนการเรียนการสอน ก็จะสอนเด็กให้รู้จักการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน/หมู่บ้านด้วย ซึ่งที่ผ่านมาก่อนเปิดศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวิน ได้เคยพาเด็กออกไปศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาก่อนแล้ว ซึ่งจากการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ทำให้พบว่า ปัจจุบันชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้พืชในไร่, พืชในป่า และพืชในน้ำลดลงไป หรือบางส่วนกำลังสูญพันธุ์ถึง 96 ชนิด ดังนั้น เด็ก ๆ จึงมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชนของตน

สำหรับ**เงินทุนก่อตั้งโรงเรียน** ส่วนใหญ่ได้รับเงินบริจาคจากประชาชนคนทั่วไป ผ่านเพจและเฟสบุค ซึ่งใช้ชื่อว่า **“ศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวิน”** และที่ผ่านมาได้เงินบริจาคเข้ามาเรื่อย ๆ ประมาณปีละ 200,000 บาท นอกจากได้รับเงินบริจาคแล้ว ก็ยังมีการจัดทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จำหน่ายเป็นบางช่วง เช่น การทำสมุดหรือหนังสือทำมือ ซึ่งได้ให้เด็กเข้าร่วมทำกิจกรรมหาทุนแบบนี้ด้วย เด็กจะได้รับการฝึกฝนในหลาย ๆ อย่าง ทำให้มีความสามารถหรือความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น การมีเงินทุน ทำให้สามารถพาเด็ก ๆ ไปศึกษาเรียนรู้นอกสถานที่ หรือนอกชุมชน หรือเชื่อมเครือข่ายกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้ด้วย ซึ่งที่ผ่านมาได้พาเด็ก ๆ ไปเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ และศูนย์การเรียนบ้านห้วยพาด จ.น่าน เป็นต้น ทำให้เด็กได้มีโอกาสในการเปิดโลกทัศน์และมีความรู้ความคิดที่กว้างขวาง

นอกจากนั้น ก็ยังมี**องค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุน** รวมถึงทุนสนับสนุนที่ได้รับจากการเขียนโครงการไปขององค์กรต่าง ๆ เช่น จาก สสส., สกว. และมหาวิทยาลัยราชภัฏอยุธยา เป็นต้น สำหรับโครงการที่ได้รับทุน สสส. เป็นการจัดการเรื่องขยะ, ป่า และการจัดการน้ำ โดยมีคุณนิติศักดิ์ โตนิติ เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนในชุมชน และน้องอำภาได้มีการทำงานร่วมกัน หรือขับเคลื่อนร่วมกันในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนตลอดมา

สำหรับ**การจัดการขยะ** ได้ใช้วิธีการแปลงขยะเป็นเงินหรือใช้วิธีการแลกเปลี่ยน ทำให้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชน/ชาวบ้าน สำหรับเรื่องป่า ได้ใช้วิธีการบวชป่า เพื่อรักษาผืนป่าไว้ให้ได้มากที่สุดและยาวนานที่สุด สำหรับเรื่องน้ำ ได้มุ่งไปที่การร่วมกันดูแลป่าต้นน้ำและการดูแลสายน้ำ เนื่องจากหมู่บ้านแม่ลามาน้อยเป็นหมู่บ้านที่อยู่ปลายน้ำ จึงได้รับผลกระทบอย่างค่อนข้างมากจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรของชุมชน/หมู่บ้านที่อยู่ต้นน้ำ ต่อมาปี 2558 จนถึงปัจจุบัน ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในการขับเคลื่อนเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง เพราะในตอนแรก ดำเนินการในหมู่บ้านเดียว ซึ่งที่จริงแล้วมีหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบหรือมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมโยงกันทั้งหมดจำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านโตแร, หมู่บ้านบูเลยน้อย, หมู่บ้านแม่ลามาน้อย และหมู่บ้านห้วยกระต่าย ทั้งสี่หมู่บ้านจึงมาจับมือกันในการจัดการดูแลรักษาป่าและการจัดการน้ำ และได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ซึ่งในปี 2558 ได้รับเงินสนับสนุนจำนวน 100,000 บาท และปี 2560 ได้รับเงินทุนสนับสนุนทั้งหมดจำนวน 300,000 บาท รวมเป็น 400,000 บาท

สำหรับใน**กระบวนการทำงานร่วมกันของชุมชน/หมู่บ้านทั้ง 4 แห่งนั้น** ก็ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน/หมู่บ้านร่วมกัน โดยเฉพาะการวิเคราะห์ปัจจัย 4 คือ

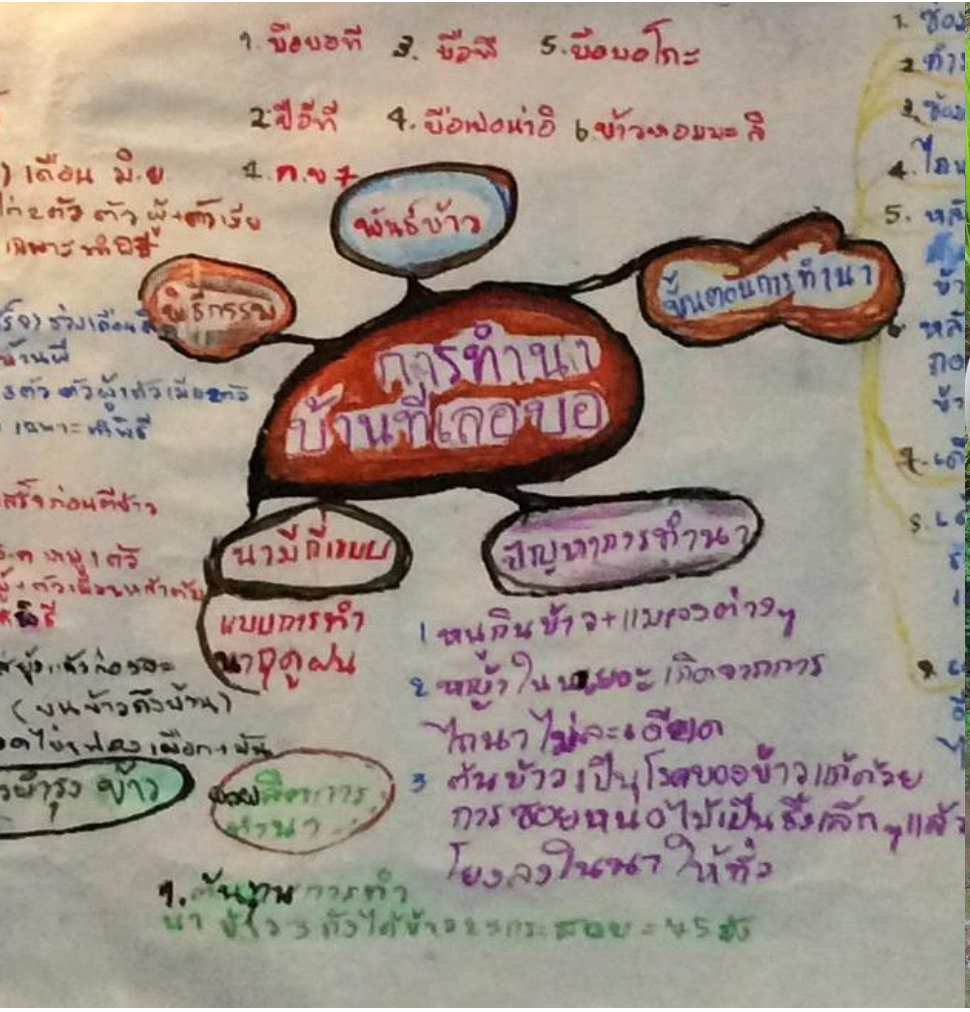
อาหาร, เครื่องนุ่งห่ม, ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ซึ่งในกระบวนการวิเคราะห์ ก็พยายามแสวงหาหรือระบุด้วยว่า ชุมชนมีความโดดเด่นในด้านใดบ้าง และสิ่งใดที่สามารถพัฒนายกระดับ หรือใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน หรือช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนด้วย ซึ่งประเด็นอาหาร พบว่า มีพืชตระกูลเฟิร์น ที่ชื่อ **"ฮ่อที้หล่ะ"** ที่น่าจะสามารถนำมาพัฒนาเป็น "ผงชูรสจากธรรมชาติ" ได้ ซึ่งกำลังทำการศึกษาวิจัยกันอยู่ และอีกอย่างหนึ่งคือ ยาที่มีตามธรรมชาติ หรืออยู่ในสมุนไพรที่ชื่อ "ค้างคาวดำ" หรือเรียกในภาษากระเหรี่ยงว่า **"โป๊ะบีอีชู้"** ซึ่งมีแพทย์ท่านหนึ่งที่เชียงใหม่กำลังทำวิจัยเกี่ยวกับยาตัวนี้อยู่ สำหรับเครื่องนุ่งห่ม ก็จะมีการส่งเสริมและพัฒนาในการทอผ้าหรือผลิตเครื่องนุ่งห่มที่ใช้สีย้อมแบบธรรมชาติ และจะพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งจะส่งเสริมทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกฝ้าย, การทอฝ้าย, การย้อมฝ้าย ซึ่งส่วนใหญ่สามารถส่งเสริมให้เด็กผู้หญิงเข้ามาร่วมเรียนรู้และฝึกในขั้นตอนการผลิตต่าง ๆ เหล่านี้ได้ทุกขั้นตอน สำหรับเด็กผู้ชายจะให้ทำจักสาน

นอกจาก สสส. และ สกว. แล้ว ยังมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอยุธยา เข้ามาศึกษาเรียนรู้ชุมชนและมาช่วยสอนที่ศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวินด้วย ซึ่งนักศึกษาจะมาอยู่ประมาณ 3 วัน 2 คืน ทางศูนย์ ฯ ให้ช่วยสอนภาษาไทย, การใช้สื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นความรู้เท่าทันสื่อจากภายนอก และการสื่อสารกับคนอื่นที่ใช้ภาษาไทยและภาษาอินเตอร์เน็ต เนื่องจากบุคลากรของศูนย์ยังมีน้อยหรือไม่พอ ทำให้การเข้ามาของคนภายนอก เป็นประโยชน์ แต่ทางศูนย์ ฯ จะเป็นคนบอกว่าต้องการอะไร หรืออยากได้รับการสนับสนุนในด้านใด นอกจากนี้ ก็ยังมีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เข้ามาช่วยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ทำจากน้ำผึ้ง หรือ สบู่ และยังออกแบบโลโก้ให้ด้วย ซึ่งดำเนินการมาได้ประมาณ 2 ปีแล้ว มีครอบครัวที่ได้รับประโยชน์หรือเข้าร่วมการผลิตสบู่จากน้ำผึ้งประมาณ 8 ราย/ครอบครัว และยังมีมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ก็เข้ามาสนับสนุนและกำลังพัฒนาสมุนไพรตัวอื่น ๆ เช่น ชิง, ข่า, ไพล ฯลฯ เป็นผลิตภัณฑ์ด้วย

นอกจากนี้ ศูนย์การเรียนหญ้าแพรกสาละวิน ยังได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากสมาชิกที่เป็นชาวปกาเกอะญอ ด้วยกัน มาช่วยสอนเรื่อง **"การใช้ชีวิตตามวิถีกระเหรี่ยง"** ซึ่งเน้นการอยู่ร่วมกับคน, คนกับธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างพอเพียง/พอดี และการให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ด้วยการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อรักษาธรรมชาติไว้ด้วย

สำหรับ**<u>บัณฑิต ม.ชีวิตที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้อีก 2 ท่าน</u>** คือ คุณอัมภิกา บูรณประภากุล (อายุ 26 ปี) ทำงานเป็นผู้ช่วยองค์กรระหว่างประเทศ ได้เงินเดือน 15,000 บาท มีหน้าที่เป็นล่ามภาษากระเหรี่ยง และคุณสุภาพ บูรณประภากุล ซึ่งเป็นสามีของคุณอัมภิกา ปัจจุบันบัณฑิตท่านนี้ทำงานอยู่ที่ รร. ศิวะเดอ (ตำแหน่งนักการภารโรง) ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสถึง ม.3 ซึ่งที่จริงแล้วเป็นงานที่ทำมาก่อนเรียน ม.ชีวิต ได้เงินเดือน ๆ ละ 9,000 บาท แต่ทั้งสองคนมีอาชีพอื่น ๆ ด้วย เช่น การเลี้ยงหมู และการปลูกผักอินทรีย์

สำหรับ**<u>จุดแข็งของ ม.ชีวิต ในมุมมองของน้องอำภา</u>** มองว่า การได้ศึกษาในพื้นที่จริง ทำให้ได้เรียนรู้จากของจริง สามารถเอาไปใช้ได้จริง นอกจากนี้ ก็มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้จริงเช่นกัน น้องอำภาเล่าด้วยว่า แต่ก่อนไม่เคยทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายเลย ทำให้ไม่รู้ว่าค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่หมดไปกับอะไร ซึ่งปัจจุบัน ได้นำมาให้เด็กทำด้วย และสอนให้เด็กชวนพ่อแม่ทำด้วย ทำให้พากันทำทั้งครอบครัว มีการจดบันทึก และนำมาให้ดูด้วย ทำให้เด็ก ๆ และครอบครัวสามารถคุมรายจ่ายที่ไม่จำเป็นได้เป็นอย่างดี

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน สำหรับกรณีศึกษากรณีนี้จะใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดการพึ่งพาตนเองมาเป็นแนวทางหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชุมชนกระเหรี่ยงดำรงชีวิตด้วยหลักความพอประมาณ (moderateness), ความมีเหตุมีผล (reasonableness) และการมีภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง (self-immunity) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างมาก หรือเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในภาคปฏิบัติการจริง อย่างแท้จริง ไม่ใช่การพร่ำบ่นหรือการท่องจำ ตามที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยถนัดหรือปฏิบัติกัน แต่อยู่ในวิถีชีวิตและวิธีคิดของเขาอยู่แล้ว

สำหรับความพอประมาณ คือ พอประมาณในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ หรือไม่เป็นปฏิปักษ์หรือไม่ทำลายธรรมชาติ สำหรับความมีเหตุมีผล คือ การมีเหตุมีผลในการคิด ในการวิเคราะห์ปัญหาและการทำโครงการต่าง ๆ ที่มีเหตุมีผลสอดคล้องกัน เป็นการคิดจากธรรมชาติที่แวดล้อม ทำให้ไม่เลื่อนลอย แต่สอดคล้องกับบริบทในชีวิตจริงแต่ละวัน (everyday life context) ประกอบกับมีประเพณีของชุมชนที่ให้ความสำคัญกับปัจจัย 4 และสามารถนำมาใช้ในการต่อยอดในการสร้างปัจจัยสนับสนุนชีวิตได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล หรือการคำนึงถึงการมีภูมิคุ้มกันของชุมชน (community's immunity) ตลอดเวลา โดยไม่ทำลายธรรมชาติ เพราะมองว่า ระบบธรรมชาติ คือ ระบบสนับสนุนชีวิตหรือหล่อเลี้ยงชีวิตของตน/กลุ่มหรือชนเผ่าของตน ด้วยเหตุนี้ จึงได้รับทุนสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ เพื่อมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ของรัฐในพื้นที่ใกล้เคียง

สำหรับแนวคิดการพึ่งพาตนเอง (self-reliance) ก็มีความชัดเจนว่า ปกติชุมชนชาวกระเหรี่ยงเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านต่าง ๆ ในระดับดีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร เสื้อผ้า/เครื่องนุ่งห่ม การมีแหล่งอาหารในระบบธรรมชาติ การทำยาจากสมุนไพรต่าง ๆ ไว้ใช้เอง แบบแผน/วิถีการเพาะปลูกที่สืบสานมาจากความรู้ของบรรพบุรุษ ฯลฯ พอมาทำการจัดตั้งโรงเรียนของชุมชน หลังจากโรงเรียนที่จัดบริการโดยรัฐ

ถูกปิดลง ยิ่งชี้ให้เห็นว่า น้องอำภาและชุมชนบ้านสามแลบ มีแนวคิดการพึ่งพาตนเองอยู่แล้วที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น แม้รัฐไม่ช่วยหรือถอนตัวไป ก็สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการคิดค้นวิธีการในการระดมทุนจากภาคประชาสังคมด้วยการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้ได้รับเงินสนับสนุนจากภาคประชาสังคม แต่ทั้งนี้จะมีความยั่งยืนหรือสามารถสืบสานภารกิจนี้ได้ต่อไปในระยะยาวหรือไม่ขึ้นกับปัจจัยและเงื่อนไขการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน และการได้รับการสนับสนุนจากภาคสังคม/ประชาสังคมอย่างต่อเนื่องหรือไม่ เพราะถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปหรือภาคสังคม/ประชาสังคม ก็อาจจะไม่สามารถดำเนินภารกิจนี้ต่อไปได้ หรือไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้น การขึ้นต่อเงินทุนหรือเงินบริจาคจากสังคมภายนอก (dependency) ก็หมายถึงว่า ยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้จริง นอกเสียจากว่า จะมีการรวมตัวกันของคนในชุมชน บนพื้นฐานการนำที่มีคุณภาพสูง (high quality leadership) ของคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี หรือมีความพร้อมทางเศรษฐกิจและมีจิตสำนึกต่อสาธารณะหรือต่อส่วนรวม หรือต่อความเป็นชุมชนของคนกระเหรี่ยงในระดับสูง ซึ่งในปัจจุบัน ชุมชนมีคนแบบนี้หรือไม่ หรือมีเพียงพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดผลสะเทือน หรือไม่ ยังเป็นประเด็นคำถามที่สำคัญของชุมชน ที่จะต้องร่วมกันค้นหาคำตอบต่อไป หรือ จะต้องช่วยกันค้นหาวิธีการส่งเสริมการผลิตประเภทต่าง ๆ เพื่อการเลี้ยงตัวเองและมีการหักผลประโยชน์ส่วนหนึ่งเข้าชุมชน เพื่อดำเนินภารกิจของชุมชนในเรื่องนี้ หรืออาจจะมีการต่อยอดผลผลิตและการคิดค้นนวัตกรรมต่าง ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตที่กำลังพยายามดำเนินการร่วมกัน โดยมีองค์กรอิสระหลายแห่งสนับสนุน ตรงนี้น่าจะเป็นอีกหนทางหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองทั้งด้านเงินทุนและการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นของตนได้ต่อไป ใช่หรือไม่

สรุปการวิเคราะห์และสังเคราะห์เชื่อมกรณีศึกษาทั้งสามกรณีข้างต้น

การที่บัณฑิตของ ม.ชีวิต และชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นหรือชุมชนของตนนี้ สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent/agency) ของอมาตยา เซ็น และแนวคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้เป็นอย่างดี หรือในทางกลับกัน ก็คือ สามารถนำแนวคิดการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและแนวคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นนี้ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพบว่า ทั้งสามกรณีที่นำเสนอมานี้ มีนัยสำคัญต่อทิศทางการปรับหลักสูตร, กระบวนการเรียนการสอน/การจัดกระบวนการเรียนรู้, การเจรจาต่อรองกับภาครัฐให้หันมาสนับสนุนการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น และเป็นของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

สำหรับในกรณีการปรับหลักสูตร และ/หรือ กระบวนการเรียนการสอน/การจัดกระบวนการเรียนรู้ ควรมุ่งเน้นไปที่การแสดงบทบาทในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของทั้งผู้สอนและผู้เรียนหรือว่าที่บัณฑิต เนื่องจากประเด็น “ชาติพันธุ์” นั้น ที่จริงเป็นแนวคิดพื้นฐานทางสังคม (social concept) ที่ควรได้รับการให้ความสำคัญในการสร้างความรู้เกี่ยวกับสังคมไทย และข้อเท็จจริงก็คือ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จำนวนมากในประเทศไทยยังคงเป็นกลุ่มชายขอบของระบบเศรษฐกิจหรือยังเข้าไม่ถึงทรัพยากรและโอกาสต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม แต่ก็พบว่า มีข้อมูลใหม่ ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในกลุ่มชายขอบหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เอง หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือ กลุ่มชายขอบต่าง ๆ พยายามดิ้นรนช่วยเหลือตนเองและชุมชนของตน ไม่ได้งอมืองอเท้า

ที่สำคัญมากอีกประการหนึ่ง คือ ชุมชนเหล่านี้ (โดยเฉพาะชุมชนของชาติพันธุ์กระเหรี่ยง) มีศักยภาพความสามารถ ข้อดี/จุดแข็ง/จุดเด่นในด้านต่าง ๆ อยู่แล้วหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการผลิต/แบบ

แผนการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ, สำนึกที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนึกที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นของตน, ระบบคุณค่าและวัฒนธรรมที่เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและการสืบสานสิ่งทีดี ๆ ที่บรรพบุรุษสร้างไว้, ความสามารถด้านศิลปะและวัฒนธรรม, อัตลักษณ์หลายประการที่สะท้อนความเป็นตัวของตัวเอง, การมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ฯลฯ[60] เป็นต้น

ดังนั้น จึงมีความน่าสนใจว่า ถ้าในลำดับต่อจากนี้ไป ม.ชีวิต จะมุ่งเน้นการส่งเสริมการจัดทำโครงงานของผู้เรียนไปที่เรื่องสถานภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อมกับระบบการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนย่อย และในระดับชุมชนย่อยที่เชื่อมกับสังคมใหญ่ ที่กว้างออกไปอีก หรือการวิเคราะห์ความสามารถของระบบการศึกษาและนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการพัฒนาตนเองของกลุ่มชาติพันธุ์ในมิติต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ก็จะช่วยทำให้ผลงานของนักศึกษา ม.ชีวิต มีคุณค่า มีส่วนในการสร้างความรู้ทางสังคม (social contribution) ที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หรือทำให้เป็นการศึกษาที่สามารถรับใช้สังคมหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมหรือมีความเหลื่อมล้ำได้จริง ๆ

ดังนั้น ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ และ/หรือ การจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์โดยคนในท้องถิ่นเอง จึงเป็นประเด็นที่ควรได้รับความสนใจในลำดับต้น ๆ ถ้าเรามุ่งเน้นไปที่เรื่องนี้ ในพื้นที่ ๆ บริบทเป็นเช่นนี้ จะสามารถทำให้เราสร้างการเรียนรู้และ/หรือ ความรู้ และ/หรือ การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมกับบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ แต่ละท้องถิ่นได้จริง (specific local context) และจะทำให้ผลงานของนักศึกษาและอาจารย์ ม.ชีวิต เป็นผลงานที่มีคุณค่ามากยิ่งขึ้นตามไปด้วย และถ้าสามารถวางแผนในการเจรจาต่อรองด้านงบประมาณหรือทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อนำมาสนับสนุนการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ โดยคนในชุมชนท้องถิ่นเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยเป็นผู้สนับสนุน กำกับ ติดตามดูแล ก็จะทำให้สังคมเกิดความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะหมายถึงว่า ได้เกิดการกระจายตัวของทรัพยากรต่าง ๆ ของสังคม ออกไปยังกลุ่มคนที่อยู่ชายขอบของระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม ซึ่งเป็นความท้าทายที่สูงยิ่งในประเด็นศักยภาพและความสามารถในการแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในเชิงระบบและโครงสร้างของ ม.ชีวิต ในประเด็นการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น

ในลำดับต่อไป เป็นการนำเสนอกรณีศึกษาบัณฑิต ที่มีบทบาทด้านการช่วยเหลือและพัฒนาสังคม ซึ่งที่จริงเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความเป็นมาที่ดีอยู่แล้ว ทำให้การมาเรียน ม.ชีวิต เป็นเพียงส่วนเสริมในบทบาทการทำงานทางสังคม ซึ่งในกลุ่มนี้ พบว่า มีผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นและ/หรือ มีบทบาทขับเคลื่อนทางสังคมในหลาย ๆ ด้าน จำนวน 2 ท่าน คือ ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู และคุณสมหมาย ชลสินธุ์ ซึ่งเป็นคนจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งสองท่าน

---

[60] แต่ก็แน่นอนว่า ชุมชนของกลุ่มชายขอบหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็กำลังอยู่ในภาวการณ์เปลี่ยนแปลง ที่ได้รับแรงกระแทกจากภายนอกค่อนข้างหนัก หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงจากคนในชุมชน หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอกและปัจจัยต่าง ๆ จากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐและธุรกิจเอกชน, การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ, การพัฒนาความทันสมัย, การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน, การเข้าไปจับจองที่ดินของคนภายนอก, การรุกป่าของคนในชุมชนและคนภายนอก, การเดินทางลงมาทำงาน/แสวงหารายได้/โอกาสต่าง ๆ ในเมืองของคนในชุมชน ส่งผลทำให้สถาบันครอบครัวเกิดการเปลี่ยนแปลง/มีการยึดโยงกันน้อยลง, ฯลฯ แต่สิ่งเหล่านี้ ก็คือความจริงที่นักศึกษาหรือผู้เรียน ม.ชีวิต ควรรับรู้ หรือเข้าถึงความเป็นจริงที่กำลังเปลี่ยนแปลง หรือทำให้เกิดผลต่าง ๆ ตามมามากมายเหล่านี้ด้วย

จ่าโทโกเมศร์ ทองบุญชู

บัณฑิตปี 2557 สำเร็จการศึกษาปี พ.ศ 2559

ผู้นำชุมชนตำบลเกาะขันธ์ อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช

มีผลงานโดดเด่นหลายด้านในภาคประชาสังคม

"ผู้นำการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมและผู้เชื่อมประสานเครือข่ายภาคประชาชน"

ภูมิหลัง/ความเป็นมา

ผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู หรือจ่าโทโกเมศร์ ปัจจุบันอายุ 57 ปี มีบุตร 2 คน อาศัยอยู่ที่ตำบลเกาะขันธ์ อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านการส่งเสริมการเกษตรจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เมื่อปี พ.ศ.2531 มีความสนใจในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เนื่องจากทำงานอยู่ในแวดวงของเครือข่ายภาคประชาสังคมมาเป็นเวลานานพอสมควร ทำให้รู้จักกับ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เนื่องจากเป็นกรรมการบริหารแผนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ด้วย คุณหมอประเวศจึงชวนให้มาเรียน ป.โท ม.ชีวิต แต่เนื่องจากในขณะนั้น หลักสูตรปริญญาโท ยังไม่เปิด จึงได้นำเอกสารหรือโบรชัวร์ของหลักสูตร ป.ตรี ด้านสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของ ม.ชีวิต มาอ่านศึกษาดู พบว่า น่าสนใจหรือตรงกับความคิดและความต้องการด้านการศึกษาของตนเป็นอย่างมาก จึงสมัครเรียนที่ศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน จ.นครศรีธรรมราช (ศูนย์ที่ตำบลปากพูน อ.เมือง นครศรีธรรมราช)

บรรยากาศการเรียนที่ ม.ชีวิต และสิ่งที่ชอบ

ช่วงที่เรียน ม.ชีวิต ผู้ใหญ่โกเมศร์ เล่าว่า มีคนเรียนด้วยกันทั้งหมด 30 คน แต่ที่จบการศึกษามีประมาณ 20 กว่าคน เนื่องจากจำนวนหนึ่งมีปัญหาด้านอาชีพ ทำให้ไม่สามารถจัดสรรเวลามาเรียนได้เต็มที่ และบางส่วนต้องย้ายถิ่นไปทำงานในพื้นที่อื่น ทำให้ไม่สะดวกในการมาเรียนที่ศูนย์นครศรีธรรมราช และมีบางส่วนที่ย้ายไปเรียนและไปสำเร็จการศึกษาที่ศูนย์การเรียนรู้อื่น ๆ ก็มีประเด็นที่สำคัญคือ ผู้เรียนบางส่วนไม่ชอบในการส่งการบ้าน เพราะต้องคิด ต้องเขียน ต้องอ่าน ต้องวิเคราะห์ ซึ่งบางคนก็ไม่ถนัดหรือไม่ชอบ ในขณะที่เรียนอยู่ ผู้ใหญ่โกเมศร์ได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานรุ่นด้วย

ผู้ใหญ่โกเมศร์ เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อนและสนใจด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้เป็นอย่างมาก จึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในครั้งนี้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นการเรียนด้วยการลงมือปฏิบัติ และได้เล่าว่า ไม่เคยขาดเรียนเลยแม้แต่ครั้งเดียว **สำหรับวิชาหรือเนื้อหา/ประเด็นที่ชอบมากที่สุด คือ วิชาการจัดทำแผนแม่บทชุมชน, การวิจัยชุมชน, การสร้างเครือข่าย, วิสาหกิจชุมชน, กองทุนชุมชน/กองทุนสวัสดิการ และการทำเกษตรทางเลือก**

การเรียนย้อนรอย 50 ปีชุมชน คือ จุดเปลี่ยนสำคัญ

แต่เดิมผู้ใหญ่โกเมศร์ ไม่ค่อยได้สนใจในการเปลี่ยนแปลงตนเองและไม่ได้สนใจเรื่องการดูแลสุขภาพตนเองเลย เพราะมองไม่เห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากที่บ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี มีธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ซึ่งเป็นอาชีพของทางบ้านภรรยา โดยปกติ ก็จะหยิบยืมหรือหยิบเงินจากในลิ้นชักของที่บ้านมาใช้ โดยไม่ได้คิดอะไร บางทีหยิบมาใช้ทีละเป็นหมื่น ซึ่งเงินที่นำมา ก็หมดไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่บ้านก็มีที่ดินจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้สนใจที่จะทำการผลิตอะไร เรียกว่า ไม่เคยทำนา ทำสวนมาก่อน ทั้ง ๆ ที่เป็นลูก

ชาวนาชาวสวน จนกระทั่งมาเรียน ม.ชีวิต ทำให้ได้คิดหรือคิดได้

จุดเปลี่ยนที่สำคัญ คือ การได้มีโอกาสเรียนรู้ในชุมชนจากหัวข้อที่อาจารย์หรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้กำหนดไว้ คือ “การย้อนรอย 50 ปีชุมชน” ทำให้นอกจากจะย้อนรอยชุมชนแล้ว ยังได้มีโอกาสย้อนรอยหรือทบทวนตนเองด้วย โดยการลงมือทำ นำเอาที่ดินที่มีอยู่มาทำเป็นแปลงการผลิตข้าวไรซ์เบอร์รี่ รวมถึงข้าวพันธุ์พื้นเมือง และปลูกไม้ใช้สอย ไม้ผลอื่น ๆ อีกมากมาย จนกระทั่งภรรยา ซึ่งมีสถานภาพเป็นกำนัน ค่อนข้างแปลกใจว่าเกิดอะไรขึ้นกับผู้ใหญ่โกเมศร์ หรือที่จริงนั้น ตอนแรกภรรยาไม่เชื่อว่า จะสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ หรือไม่คิดว่าจะลุกขึ้นมาทำการผลิตอะไรได้มากมาย แต่ในที่สุดก็สามารถพิสูจน์ให้ภรรยาและครอบครัวได้เห็นว่า ตนเองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองได้จริง ทั้งนี้เนื่องจาก ม.ชีวิต เน้นการมีรายได้ระหว่างเรียน เน้นการรู้จักตนเอง การรู้จักครอบครัวของตน ตลอดจนถึงการรู้จักชุมชน และการรู้จักสังคม นอกจากนี้ ผู้ใหญ่โกเมศร์ยังกล่าวด้วยว่า.... ***“การเรียน ม.ชีวิต ทำให้ได้ทุกอย่าง ทั้งสุขภาพของตนเอง คนในครอบครัว น้ำ ดิน ป่า ผลผลิต รายได้ หรือได้ทุกอย่าง”***

โครงงานที่ทำ: เกิดผลเกินกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้

ในขณะเรียนอยู่ที่ ม.ชีวิต ผู้ใหญ่โกเมศร์จัดทำโครงงานเรื่อง ***“การทำนาปลอดสารเคมีในพื้นที่ 24 ไร่ของข้าพเจ้า”*** และได้ลงมือปลูกข้าวด้วยตนเอง (ซึ่งแต่เดิมเคยแต่จ้างแรงงานให้มาทำงานต่าง ๆ ในบ้าน และในสวน) สำหรับโครงงานที่ทำนี้ได้ตั้งเป้าไว้ว่าจะช่วยเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครัวเรือนประมาณ 300,000 บาทต่อปี เป็นโครงงาน 3 ปี หรือดำเนินการในระหว่างปี พ.ศ. 2557 – 2559 แต่ผลปรากฏว่า ได้มากกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ถึง 150,000 บาท หรือมีรายได้ถึงปีละ 450,000 บาท เนื่องจากเลือกปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ซึ่งตลาดมีความต้องการสูง และข้าวชนิดนี้ราคาดีกว่าข้าวทั่วไป นอกจากนี้ ผู้ใหญ่ยังเล่าให้ฟังด้วยว่า ก่อนที่จะทำการผลิต ได้ทำการปรับปรุงดิน โดยศึกษาโครงสร้างของดิน เพราะดินมีความสำคัญมาก นอกจากนี้ยังเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาใหม่หมด เพราะได้ค้นพบว่า วิธีการที่ชาวนาเคยใช้มานั้นเป็นวิธีการที่ผิด ทำให้ได้ผลผลิตไม่มาก แต่ต้องใช้ต้นทุนสูง และใช้เวลาในการผลิตยาวนานกว่าที่ควรจะเป็น

นอกจากขายข้าวได้ ยังสามารถขายน้ำผึ้งได้ปีละประมาณ 50,000–80,000 บาทต่อปี การที่ผึ้งมาอยู่จำนวนมาก เพราะมีต้นไม้ประเภทต่าง ๆ จำนวนมาก และยังสามารถจับปลาที่อยู่ในนาข้าวและหนองน้ำธรรมชาติได้จำนวนมากด้วย หรือสามารถขายได้ปีละ 2 ครั้ง รวมรายได้เสริมประมาณ 60,000–70,000 บาทต่อปี ทำให้มีรายได้เพิ่มมากกว่าที่คาดคิดไว้แต่เดิม ผู้ใหญ่โกเมศร์ได้เล่าให้ฟังด้วยว่า ต่อไปอยากพัฒนาให้เป็น “วนเกษตร” เต็มพื้นที่

มุมมองต่อการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือการแสดงบทบาททางสังคมของผู้เรียน

ผู้ใหญ่โกเมศร์ มองว่า ผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาในรุ่นเดียวกันจำนวน 20 กว่าคนนั้น ทุกคนสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ และสามารถเปลี่ยนแปลงครอบครัวของตนได้ แต่สำหรับการมีบทบาททางสังคมนั้น พบว่า ไม่สามารถทำได้ทั้งหมดทุกคน หรือได้ประมาณครึ่งหนึ่งของคนที่สำเร็จการศึกษาในรุ่นเดียวกัน ซึ่งผู้ใหญ่มองว่า ไม่ใช่ทุกคนที่จะสามารถมีบทบาททางสังคมได้ในระดับเดียวกัน เพราะมีปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือที่จริงเพื่อนรุ่นพี่ที่จบมาพร้อมกัน น่าจะสามารถแสดงบทบาททางสังคมในระดับที่เรียกว่า “มีพลังสูง” ได้ประมาณหนึ่งส่วนสี่เท่านั้น และที่สนิทกัน คือ พ.ท. สุพิศ สาระมาศ ซึ่งเป็นคนที่ชื่นชอบในแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต เป็นอย่างมากเช่นกัน และปัจจุบัน พ.ท. สุพิศ มีบทบาทในการขับเคลื่อนการทำงานในชุมชนอยู่ที่ อ.เชียรใหญ่ จ. นครศรีธรรมราช

เครือข่ายกว้างขวาง: มีฐานการทำงานกับ สสส. และเครือข่ายเกษตรปลอดภัย

อย่างไรก็ตาม สำหรับตัวผู้ใหญ่โกเมศร์นั้น โดยปกติแล้ว ผู้ใหญ่โกเมศร์มีบทบาททางสังคมมาเป็นเวลานาน เพราะเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ประกอบกับเป็นกรรมการบริหารแผนงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มาเป็นเวลานาน ทำให้ได้ทำงานในด้านการบริหารแผน และยังได้มีโอกาสรับทุนของ สสส. ในการทำงานขับเคลื่อนเรื่อง **“ตำบลสุขภาวะ”** ซึ่งมีเครือข่ายการทำงานด้านนี้ประมาณ 12 ตำบล ด้วยกัน ซึ่งตอนแรกได้ดำเนินโครงการที่ตำบลเกาะขันธ์ และต่อมาได้ช่วย สสส. ในการทำงานเชิงเครือข่ายในเรื่องเดียวกันในระดับภาค ซึ่งมีการส่งเสริมให้ชุมชนต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับการจัดทำระบบข้อมูลตำบลของแต่ละตำบลด้วย และเมื่อได้มาเรียน ม.ชีวิต พร้อมทั้งได้จัดทำโครงงานด้านเกษตรหรือทำนาปลอดสารเคมี **ก็ได้สร้างเครือข่ายการทำงานด้านเกษตรปลอดภัยร่วมกับชาวบ้านหรือชาวนาในพื้นที่ตำบลควนชะลิก อำเภอหัวไทร ซึ่งมีชาวนาที่ให้ความสนใจเข้าร่วมจำนวน 27 ราย ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 400 ไร่**

บทบาทด้านระบบการบริหารจัดการภัยพิบัติ

นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการบริหารจัดการภัยพิบัติ เนื่องจาก ที่ผ่านมาภาคใต้ประสบกับปัญหาอุทกภัย, วาตภัย หรือภัยธรรมชาติรุนแรงหลายครั้ง ซึ่งอันที่จริงนั้น ผู้ใหญ่โกเมศร์ เคยทำงานเป็นจิตอาสาหรืออาสาสมัครในการช่วยกู้ชีพกู้ภัยกรณีเหตุการณ์สึนามิ ซึ่งเกิดขึ้นในปลายปี 2547 ที่ จ. พังงา มาก่อน หรือที่จริง ได้ใช้ชีวิตที่ จ.พังงา นานเป็นปี เพื่อช่วยเหลือกอบกู้ชุมชนที่ประสบภาวะภัยพิบัติอย่างรุนแรง จนกระทั่งทุกอย่างลงตัวหรือชุมชนสามารถฟื้นคืนชีพมาได้ระดับหนึ่ง จึงเดินทางกลับมาอยู่บ้านที่นครศรีธรรมราช และเนื่องจากมีประสบการณ์ และมีความชำนาญการในการกู้ชีพกู้ภัย ทาง สสส. จึงได้ให้ทุนในการพัฒนาเครือข่ายการจัดการภัยพิบัติภาคใต้ ซึ่งมีภารกิจหลายด้าน โดยเฉพาะการจัดอบรมเยาวชนและผู้ที่สนใจในการกู้ชีพกู้ภัย ซึ่งได้ดำเนินการอบรมบุคคลที่มีศักยภาพและความสามารถในด้านนี้ไปเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังสามารถจัดระบบการเชื่อมโยงการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกรณีการเกิดภัยพิบัติใน 8 จังหวัดภาคใต้ รวมถึงภาคอื่น ๆ ด้วย เพราะที่ผ่านมา เมื่อใดที่เกิดภัยพิบัติในภาคต่าง ๆ ผู้ใหญ่โกเมศร์และทีมงานที่มีความเชี่ยวชาญในการกู้ชีพกู้ภัย ก็ได้อาสาไปช่วยกู้ชีพกู้ภัยในภาคหรือจังหวัดอื่น ๆ หลายจังหวัดด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นที่ภาคเหนือ, อีสาน/โคราช/สกลนคร อยุธยา ฯลฯ

บทบาทการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมกับปัญหาที่พบ

สำหรับการแสดงบทบาทในชุมชนท้องถิ่นของตนนั้น ก็ได้พยายามดำเนินการในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุขภาพ เพราะได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่อง **“สุขภาพองค์รวม”** ทั้งจาก ม.ชีวิต และการทำงานกับ สสส. ที่ต้องมองทุกอย่างอย่างเป็นองค์รวม หรือทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องกัน

แต่ปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ก็คือ เป็นพื้นที่แอ่งกระทะ ต้นข้าวอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำ หรือที่ผ่านมาใช้พันธุ์ข้าวที่มีต้นเตี้ยกว่าระดับน้ำ ประกอบกับชาวนาถูกครอบงำโดยอำนาจของรัฐและอำนาจของทุน จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนชาวนาหรือยกระดับศักยภาพชาวนาให้เป็นผู้จัดการไร่นาของตนเองให้ได้ และกำลังคิดจะจัดทำ **“ธนาคารน้ำ”** ของพื้นที่ หรือต้องการบริหารจัดการน้ำได้เอง เพราะที่ผ่านมา ยังมีปัญหาเรื่องน้ำ โดยคิดกันไว้ว่า ถ้าสามารถจัดทำธนาคารน้ำในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถดูแลพื้นที่นาได้ถึงจำนวน 12 ไร่ ซึ่งเป็นประเด็นที่ท้าทายมาก

ข้อเสนอ/มุมมองเชิงสะท้อนต่อ ม.ชีวิต

สำหรับสิ่งที่ ม.ชีวิต น่าจะเพิ่มเติม ในมุมมองของผู้ใหญ่โกเมศร์ ก็คือ การเรียนการสอนในเรื่อง “การสร้างเสริมหรือส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง” ควรมีวิชานี้ด้วย รวมถึงวิชาหรือการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างพลังพลเมือง เพราะเป็นประเด็นที่สำคัญมากต่อการทำงานหรือการแสดงบทบาททางสังคม ซึ่งควรส่งเสริมทั้งในเรื่อง สิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม

นอกจากนี้ ผู้ใหญ่ยังมองด้วยว่า การทักทอเครือข่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยเฉพาะเครือข่ายศิษย์เก่า และการสร้างพลังอย่างต่อเนื่อง เป็นประเด็นที่สำคัญ เพราะจะช่วยทำให้มีความเชื่อมั่นในตัวเองและสิ่งที่ตนเองทำมากยิ่งขึ้น สำหรับตัวผู้ใหญ่โกเมศร์เองมีความพร้อมในการเป็นแหล่งเรียนรู้ และมีความสามารถในการช่วยเป็นวิทยากร หรือเป็นอาจารย์พี่เลี้ยง หรืออาจารย์พิเศษ ได้ด้วย

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน สำหรับกรณีของผู้ใหญ่โกเมศร์นี้ เนื่องจากมีพื้นฐานความรู้ความสามารถที่โดดเด่นหลายด้าน หรือสามารถพึ่งพาตนเองได้สูง มีประสบการณ์ในการเปลี่ยนแปลงตนเองที่ชัดเจน มีบทบาททางสังคมสูง และมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่าง ๆ หลายประเภท หลายระดับ จึงเป็นบุคคลที่มีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการขยายเครือข่ายของ ม.ชีวิตของจังหวัดและภาคใต้ ที่มีความสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายตำบลสุขภาวะ เครือข่ายการจัดการภัยพิบัติภาคใต้และภาคอื่น ๆ รวมถึงเครือข่ายอาสาสมัครและจิตอาสาด้วย และเป็นบุคคลที่มีความเหมาะสมในการสอนหรือถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายหรือการสร้างทุนทางสังคม รวมถึงการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งตรงตามแนวคิดและทฤษฎีของอมาตยา เซ็น ที่พูดเรื่อง Functionings หรือ การเป็น (being) และ การทำ (doing) อย่างเหมาะสม สามารถแสดงบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ตั้งแต่ยังไม่ได้มาเรียน ม.ชีวิต และเมื่อได้มีโอกาสมาเรียน ม.ชีวิต ก็ยิ่งทำให้สามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีนัยสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะมีความตั้งใจดี, มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นอย่างดี และมีเจตจำนงเพื่อชุมชนและส่วนรวมอย่างชัดเจน

สำหรับในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาบัณฑิต ที่มีบทบาททางสังคมในระดับสูงและเป็นคนในท้องถิ่น จ.นครศรีธรรมราช เช่นกัน

คุณสมหมาย ชลสินธุ์

เข้าศึกษาปี 2554 สำเร็จการศึกษาปี พ.ศ. 2559

จิตอาสาพัฒนาสังคม อาสาสมัครกู้ชีพกู้ภัย และเป็นสมาชิกสภาจังหวัด

"ผู้สละแล้วซึ่งทุกสิ่งเพื่อชุมชนและสังคม"

ภูมิหลัง/ความเป็นมา

คุณสมหมาย ชลสินธุ์ อายุ 65 ปี เป็นชาว จ.นครศรีธรรมราช โดยกำเนิด จบ กศน. ที่อำเภอสิชล แล้วเข้ามาเรียน กศน. ที่ตัวเมืองนครศรีธรรมราช เข้ามาเรียน ม.ชีวิต เพราะได้รับการชักชวนจากอาจารย์ที่ กศน. โดยอาจารย์บอกว่า เป็นการเรียนเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ประกอบกับ ณ ขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นกำนันด้วย ซึ่งจะทำให้สามารถชักชวนคนมาเรียน ม.ชีวิต ร่วมกันเพิ่มขึ้นด้วย เพราะเป็นบุคคลที่มีบทบาทต่าง ๆ ทางสังคมหลายด้านอยู่แล้ว หรือทำงานเป็นอาสาสมัครหรือจิตอาสามาเป็นเวลานานแล้ว เนื่องจากมองว่าชีวิตคนเราไม่มีอะไรเป็นแก่นสาระ สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การช่วยเหลือคนและสังคม จึงอุทิศชีวิตให้กับการทำงานเป็นจิตอาสาหรืออาสาสมัคร ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีฐานะร่ำรวยอะไร แต่สามารถสรรหาทรัพยากรมาได้อย่างมากมาย เพราะคนให้ความเชื่อถือ ไว้วางใจ จึงสามารถระดมทรัพยากรได้ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม

การเรียนที่ ม.ชีวิต และสิ่งที่ได้รับ

ช่วงที่มาเรียน ม.ชีวิต จึงมีเพื่อนมาเรียนด้วยกัน หรือคุณสมหมายใช้คำว่า "ตามมาเรียน" ทั้งหมดประมาณ 20 คน ส่วนใหญ่เป็นกำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งรุ่นที่เรียนด้วยกันมีทั้งหมดประมาณ 80 กว่าคน จำนวนมากมีสถานภาพเป็นสมาชิกสภาจังหวัด เรียนกันทั้งหมด 5 ปี เพราะเป็นรุ่นที่เรียกว่า "พระมหาชนก" เพราะอยู่ในระหว่างการรออนุมัติหลักสูตรจาก สกอ. ทำให้กลายเป็นรุ่นที่มีความอดทนมาก อ.เสรี พงศ์พิศ จึงเรียกว่า "รุ่นพระมหาชนก"

สำหรับสิ่งที่ได้จากการเรียน คุณสมหมายสะท้อนว่า ได้เรียนเรื่อง การพัฒนาชุมชนหมู่บ้าน, การจัดทำแผนชุมชน หรือการส่งเสริมให้ชุมชนทำการพัฒนาตัวเอง และได้มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาด้วย หรือมีการขยายการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนด้วย อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนการออมวันละบาท ซึ่งเป็นการริเริ่มทำกันในชุมชน หรือทำมาก่อนที่องค์กรภาครัฐจะสนับสนุน ดังที่คุณสมหมายได้เล่าว่า... ***"พอเรียนแล้ว ก็มาตั้งกลุ่มกัน เรียกว่า กลุ่มวันละบาท หรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตวันละบาท ออมเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายเพื่อกิจกรรมส่วนรวม และเพื่อพัฒนาตัวเอง ให้มีการประหยัดในครัวเรือน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 1,000 กว่าคน ตอนแรกจะมีสมาชิกประมาณ 300-400 คน"*** ปัจจุบันกองทุนได้รับเงินสนับสนุนหรือเงินสมทบในการขยายกิจการของกองทุนจากเทศบาลตำบลทุ่งใสด้วยปีละ 500,000 บาท (สมทบเป็นเวลา 5 ปี) และได้จัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้กับสมาชิกทั้งเรื่องการเกิด, การเจ็บป่วย และการตาย (สำหรับกรณีการตาย จ่ายเงินฌาปนกิจให้สมาชิกรายละ 15,000 บาท แต่ปัจจุบันลดลงเหลือเพียงรายละ 10,000 บาท) และมีการให้ทุนการศึกษากับเด็กด้วย ปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนประมาณ 6 ล้านกว่าบาท และได้เปลี่ยนชื่อเป็น **"กองทุนสวัสดิการชุมชน เทศบาลตำบลทุ่งใส"**

บทบาททางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2547-2548 ก็ได้มีบทบาทในการจัดตั้งกองทุนแม่ของแผ่นดิน ซึ่งได้รับเงินตั้งต้นมาจากหน่วยงานรัฐประมาณ 800 บาท ซึ่งเป็นเหมือนเงิน

ขวัญถุง และหลังจากนั้นได้มาระดมทุนในชุมชนด้วยการจัดทำผ้าป่า ได้เงินมาทั้งหมดประมาณ 250,000 บาท และได้ร่วมกันจัดซื้อที่ดินจากเจ้าของที่เป็นเอกชน และก่อสร้างอาคารขึ้นบนที่ดินที่จัดซื้อร่วมกันด้วย ปัจจุบันได้โอนที่ดินและอาคารดังกล่าวให้กับสาธารณะ ซึ่งที่ผ่านมาได้ใช้อาคารที่ก่อสร้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้านในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะการจัดอบรมต่าง ๆ ซึ่งจริง ๆ แล้วส่วนใหญ่ใช้ในการอบรมเรื่อง ยาเสพติดหรือการต่อต้านยาเสพติดของ ปปส. ซึ่งคุณสมหมายก็เป็นประธานหน่วยป้องกันและปราบปรามยาเสพติดของตำบลทุ่งใสในขณะนั้นด้วย

นอกจากการจัดทำกองทุนสวัสดิการชุมชน และการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด หรือการอบรมเยาวชนให้ห่างไกลจากยาเสพติดแล้ว คุณสมหมายยังมีบทบาทหน้าที่ในด้านอื่น ๆ อีกมาก โดยเฉพาะด้านการกู้ชีพกู้ภัย (ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นนายกสมาคมกู้ชีพ และกู้ภัยสิชล ด้วย), ด้านการพิทักษ์ป่าและสัตว์ป่า เช่น กวาง โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าเขาหลวง หรือเรียกกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าด้วยว่า... “กลุ่มคนรักเขาหลวง” และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ซึ่งที่ผ่านมามีผลงานในการจัดทำแนวปะการังเทียม และการจัดทำแนวกั้น เพื่อป้องกันปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง, การทับถมของตะกอน จนทำให้เกิดการตื้นเขิน เรือไม่สามารถเข้ามาเทียบฝั่งได้ และมีการร่วมกันกับชาวบ้านในการทำความสะอาด หรือเก็บขยะในทะเลอีกด้วย (มีชาวบ้านที่มีความตื่นตัวหรือมีความรักในชุมชนท้องถิ่นของตนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยเฉพาะกิจกรรมการดูแลอนุรักษ์ทะเล ประมาณ 100–300 กว่าคน และต่อมาได้จัดตั้งชมรมอนุรักษ์ปลาโลมาสีชมพู ตามแนวชายฝั่งทะเล อ.สิชล และ อ.ขนอมด้วย นอกจากนี้ ก็มีการจัดงานวันทะเลโลก เพื่อเป็นการรณรงค์และปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรักในท้องทะเล ที่เป็นแหล่งอาหารและทรัพยากรให้กับคนในชุมชนด้วย

สำหรับพื้นที่ในทะเล/ชายฝั่งทะเลที่ดูแลร่วมกันนั้น มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 46,000 กว่าไร่ หรือประมาณ 44 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นการดำเนินงานตั้งแต่สมัยที่คุณสมหมายยังมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งรวมแล้วคุณสมหมายเป็นผู้ใหญ่บ้านทั้งที่ตำบลสิชล และตำบลทุ่งใสทั้งหมดเป็นเวลาประมาณ 18 ปี ทำให้เป็นที่รู้จักของผู้คน เพราะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่เฉพาะในเขตหมู่บ้านของตนเอง แต่ยังมีความห่วงใยและมีบทบาทในการทำงานในระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัดอีกด้วย

บทบาทด้านการกู้ชีพกู้ภัยและช่วยเหลือผู้ยากไร้

นอกจากเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว คุณสมหมายยังมีบทบาทสำคัญในการทำงานด้านการกู้ชีพกู้ภัย ด้วยการใช้เงินและทรัพยากรส่วนตัวเป็นหลัก เสริมด้วยการระดมทุนด้วยการขายบัตรเลี้ยงน้ำชา ในช่วงแรก ๆ ได้เงินประมาณครั้งละ 200,000–300,000 บาท ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ตอนแรกดำเนินการในนามสมาคมกู้ภัยสิชล ซึ่งมีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 1,000 กว่าคน และต่อมาได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิ ซึ่งทำงานประสานเชื่อมโยงกับสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และสถาบันการแพทย์ฉุกเฉินด้วย สำหรับเงินทุนในช่วงหลัง ๆ ก็ได้มีการระดมทุนโดยการจัดเลี้ยงน้ำชาอีก หรือขายบัตรราคาประมาณ 50–1,000 บาท และล่าสุดได้ทำการระดมทุนได้ประมาณ 1 ล้านกว่าบาท ในการจัดซื้อเครื่องตัดถ่าง กรณีเกิดอุบัติเหตุรุนแรง ที่มีคนติดในรถ ทำให้สามารถช่วยเหลือคนได้เร็วขึ้น ไม่ต้องรอเครื่องมือจากหน่วยงานรัฐ หรือที่จริงหน่วยงานรัฐบางหน่วยงานยังไม่มีเครื่องตัดถ่างด้วยซ้ำ

นอกจากนี้ ก็ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือคนไร้ที่พึ่งด้วย เพราะที่อำเภอสิชลเป็นที่ตั้งของศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ด้วย ซึ่งคุณสมหมายได้เข้าไปช่วยในการดูแลจัดการศพคนไร้ที่พึ่งที่เสียชีวิต ปีละเป็นร้อยศพ เพราะ

เป็นศูนย์ใหญ่ที่สุดของภาคใต้ หรือมีคนไร้ที่พึ่งมาอยู่ที่นี่จากทั้ง 14 จังหวัด ในภาคใต้ ตกปีละประมาณ 500–600 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการฝัง เพราะเตาเผาของวัดที่เคยใช้เผาศพพัง ยังไม่ได้สร้างใหม่ หรือยังสร้างไม่เสร็จ ก็เลยใช้วิธีฝังแทน

บทบาทในการดูแลพื้นที่สาธารณะ

สำหรับสมบัติของสาธารณะ คือ อนุสาวรีย์ของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ที่สร้างขึ้นตรงริมทะเล คุณสมหมายก็เป็นคนดูแลรักษาทำความสะอาด ตกแต่งบริเวณสถานที่ให้ดูสวยงาม และบางครั้งก็ลงทุนไปซื้อต้นไม้มาจัดประดับตกแต่งเวลามีงานเทศกาลต่าง ๆ ด้วย และต่อมายังได้รับตำแหน่งประธานสภาองค์กรชุมชนด้วยอีก 1 ตำแหน่ง เพราะเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความไว้วางใจและมองว่าเหมาะสมที่สุด ในขณะที่ไปสัมภาษณ์ คุณสมหมายได้เล่าให้ฟังด้วยว่า กำลังจะไปรับรางวัลลูกโลกสีเขียวด้วย ทั้งนี้ ทั้งภรรยาและลูกของคุณสมหมายต่างสนับสนุนให้คุณสมหมายทำงานทางสังคม และบางครั้งลูกชายก็ออกมาช่วยด้วย แสดงให้เห็นว่า เป็นครอบครัวที่อุทิศชีวิตเพื่อการทำงานทางสังคม จริง ๆ

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน คุณสมหมายมีจิตใจและการแสดงบทบาทในการพัฒนาและช่วยเหลือสังคมโดยเลือดเนื้อ หรือเป็นโดยธรรมชาติ หรือที่จริงได้มีบทบาทนี้มาตั้งแต่ก่อนมาเรียนแล้ว **เพราะเป็นคนที่มีจิตสำนึกต่อสาธารณะหรือเรื่องของส่วนรวม** (public mind or public consciousness) **สูงมาก เป็นการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม พร้อมเสียสละโดยไม่ได้หวังผลอะไรตอบแทน จึงทำให้มีเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวาง ซึ่งเป็นคุณลักษณะของพลเมืองที่มีความตื่นรู้ที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างมาก มีคุณค่าสูงยิ่ง แต่เป็นสิ่งที่หาได้ยากมากในสังคมไทย** ดังนั้น ถ้า ม.ชีวิต มีนโยบายพิเศษในการคัดเลือกหรือมองหาบุคคลที่มีบทบาททางสังคมชุมชนอยู่แล้ว หรือให้โอกาสและสิทธิพิเศษต่าง ๆ แก่บุคคลที่มีลักษณะเดียวกันนี้ เช่น การให้คะแนนประวัติการทำงานเพื่อสังคม (social contribution portfolio) หรือเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการพิจารณาให้ทุนเสริมการทำงานในชุมชน หรือส่งเสริมงบประมาณร่วมกับองค์กรภาคธุรกิจในการทำงานในชุมชนในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง หรือส่งเสริมการขยายเครือข่ายแนวคิด ม.ชีวิต ในชุมชนภายใต้ความร่วมมือกับบัณฑิตที่มีเครือข่ายแบบนี้อย่างกว้างขวาง และต่อเนื่อง เชื่อว่าจะทำให้สังคมเกิดการขับเคลื่อนด้วยแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต ได้มากขึ้น แต่ก็จะต้องดำเนินการส่งเสริมด้วยความระมัดระวังด้วยเช่นเดียวกัน

การวิเคราะห์เชื่อมโยงและเปรียบเทียบทั้ง 2 กรณี คือ กรณีของผู้ใหญ่โกเมศร์ ทองบุญชู และคุณสมหมาย ชลสินธุ์ จะเห็นได้ว่า ทั้งสองท่านเป็นบุคคลคุณภาพสูง มีจิตสำนึกต่อสาธารณะหรือส่วนรวมในระดับที่สูงมาก โดยเฉพาะคุณสมหมาย ชลสินธุ์ เป็นการแสดงบทบาททางชุมชนและสังคมในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ หรือเป็นจิตสำนึกที่ก่อเกิดมาจากภายในของตนเอง (Inner-self) ไม่ต้องมีการสั่งการจากใคร แต่ทำด้วยความประสงค์ที่ดีต่อสังคมส่วนรวม มีความสำนึกทั้งต่อเรื่องคน สิ่งแวดล้อมทางสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นศักยภาพ ความสามารถและจิตสำนึกที่สำคัญมาก ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างมีความเชื่อมโยง เป็นองค์รวม ดังนั้น ถ้า ม.ชีวิต มองหาบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวนี้มาเรียน จะทำให้ได้ผลลัพธ์และผลกระทบหลายด้าน โดยไม่ต้องออกแรงมาก เพราะมีพื้นฐานหรือรากฐานเดิมที่ดีอยู่แล้ว และยิ่งได้มีโอกาสมาเรียน ม.ชีวิต ทำให้ได้เรียนรู้หลายเรื่อง ทั้งเรื่อง การจัดการกองทุนสวัสดิการ การศึกษาชุมชน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้อนรอยชุมชน 50 ปี) การจัดทำแผนแม่บทชุมชน และการจัดทำวิสาหกิจชุมชน ก็ยิ่งทำให้มีพลังการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น มีฐานคิด ฐานวิชาการมากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น และยิ่งช่วยทำให้เครือข่ายชุมชนฐานรากเกิดการผนึกกำลังกันได้มากขึ้น และสามารถจัดการในเรื่องใหญ่ ๆ

ร่วมกันได้มากขึ้น เช่น เรื่องการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน การจัดการภัยพิบัติ การดูแลสิ่งแวดล้อม และการแก้ไขปัญหาทางสังคมอื่น ๆ เช่น ปัญหาคอร์รัปชั่น ปัญหาการศึกษาที่ไร้ราก เป็นต้น

ในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษา ที่มีบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนทั้งในภาคอีสานและ ภาคเหนือจำนวน 2 กรณีศึกษาที่น่าสนใจ คือ คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย จ.นครพนม และคุณกรรณิการ์ อ่อนละมุน จ.ลำปาง

คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย
นักศึกษาปีที่ 2558 ว่าที่บัณฑิต ม.ชีวิต
ประธานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวตำบลบ้านผึ้ง จ.นครพนม
"วิสาหกิจชุมชนในภาคปฏิบัติ: พลังที่มีนัยสำคัญต่อการแก้ไขปัญหารากฐานของชาวนา"

ความเป็นมา/ภูมิหลัง

คุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย อายุ 50 ปี อยู่ที่หมู่ 10 บ้านสุขเจริญ ต.บ้านผึ้ง อ.เมือง จ.นครพนม เข้ามาศึกษา ม.ชีวิต เมื่อปี พ.ศ. 2558 แต่เนื่องจากมีประสบการณ์ในการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนก่อนเข้ามาเรียน หรือดำเนินการเรื่องวิสาหกิจชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554[61] ทำให้มีประสบการณ์ในการทำหรือลงมือทำจริง ก่อนมาเรียนทฤษฎีด้านวิสาหกิจชุมชนจาก ม.ชีวิต และมีบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้งให้เจริญเติบโต สามารถส่งออกข้าวและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากการแปรรูปข้าว ไปขายยังต่างประเทศ **จึงนำกรณีศึกษารายนี้มาใส่อยู่ในกลุ่มเดียวกับบัณฑิต เนื่องจากพิจารณาว่า "ประสบการณ์มีค่ายิ่งกว่าคำสอน"** (experience is more important than didactic)[62]

สนใจแนวคิดของ ม.ชีวิตมาก เคยดูข้อมูลใน YouTube

คุณนงลักษณ์ เล่าให้ฟังด้วยว่า มีความสนใจในปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิตมาก ไม่คิดว่าจะมีการเรียนการสอนแบบนี้ ตอนที่ดู You Tube รู้สึกประทับใจมาก เพราะตรงกับความต้องการของตนเอง สำหรับแรงผลักที่ทำให้อยากมาเรียนก็มีหลายอย่างด้วยกัน กล่าวคือ อยากได้ทั้งปริญญา อยากได้เพื่อน และอยากได้ข้อคิด/แนวคิดจาก ม.ชีวิต พอเข้ามาเรียนก็ได้เรียนเกี่ยวกับการวางแผนชีวิตและเป้าหมายของตนเอง การวางแผนในครอบครัว และการวางแผนอาชีพและการงานด้วย รวมถึงเรื่อง วิสาหกิจชุมชน และได้นำสิ่งที่ได้เรียนมาใช้ในการปรับกระบวนทัศน์ในกลุ่มวิสาหกิจที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 เพราะก่อนหน้านั้นได้มีการทำมาก่อนก็จริง แต่ยังไม่มีการจัดระบบ ระเบียบ หรือยังไม่เป็นระบบ ไม่เข้ารูป ซึ่งหมายถึง ยังไม่ค่อยมีหลักการ/หลักเกณฑ์ที่ชัดเจนนั่นเอง ดังที่คุณนงลักษณ์ได้กล่าวว่า.... ***"เมื่อเข้าไปเรียนแล้วอาจารย์ก็เริ่มสอนเรื่องการวางแผนชีวิต การวางแผนครอบครัวและการงาน หนูก็เริ่มมาจัดกระบวนทัศน์ในกลุ่ม ตอนแรกเรามีการทำมาก่อนแต่ยังไม่มีระเบียบ ไม่มีการจัดเข้ารูป"***

การเรียนที่ศูนย์อำเภอบ้านแพง และการศึกษาชุมชน

คุณนงลักษณ์เข้าเรียน ม.ชีวิต ที่ศูนย์อำเภอบ้านแพง จ.นครพนม ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ภายใต้การดูแลของศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน จ.สกลนคร และที่ผ่านมาได้มีโอกาสไปเรียนรวมที่ จ.มหาสารคามด้วย รุ่นที่เรียน

---

[61] แต่ ณ ขณะนั้น ยังไม่ใช่การทำเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้ แต่เดิมชาวนาจะขายข้าวเปลือกอย่างเดียว ผลผลิตมีคุณภาพต่ำและบางปีข้าวล้นตลาด ทำให้ได้ราคาไม่ดีหรือราคาตกต่ำมาก และต่อมาพบว่า สินค้าเกษตรอินทรีย์เป็นที่ต้องการของตลาดและผู้บริโภค จึงหันมาทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์

[62] การให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของคุณนงลักษณ์ว่าเป็น **"ความรู้"** (knowledge) ประเภทหนึ่ง มีนัยสำคัญมากต่อสังคมไทย ที่ยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องนี้ มิเช่นนั้นเราจะยังคงให้ความสำคัญกับใบกระดาษหรือใบปริญญาว่าอยู่เหนือตัวความรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ จะเป็นการช่วยปรับมุมมองเกี่ยวกับข้อโต้แย้งเรื่องคุณค่าของ "ใบกระดาษ" vs. "ความรู้จริงและประสบการณ์ที่มีคุณค่า" ที่มหาวิทยาลัยชีวิตพยายามส่งเสริมด้วย

ด้วยกันมีทั้งหมด 9 คน ที่เลือกเรียนที่ศูนย์อำเภอบ้านแพง เพราะอยู่ใกล้บ้านมากที่สุด โดยได้รับคำแนะนำจาก อ.สุภาพ เลื่อมใส ซึ่งเป็นอาจารย์อยู่ที่ศูนย์อำเภอบ้านแพง เพื่อนที่เรียนรุ่นเดียวกันส่วนใหญ่ จำนวน 6 คน เป็นคนในพื้นที่อำเภอบ้านแพง นอกนั้น เป็นคนมหาสารคามจำนวน 2 คน และคนอุดรธานีอีก 1 คน ก่อนหน้าการสมัครเรียน คุณนงลักษณ์เล่าว่า เคยเข้าไปดูข้อมูลเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยใน YouTube และเห็นว่ามีที่ จ. อุดรธานี ซึ่งเดิมก็ตั้งใจจะไปเรียนที่ศูนย์อำเภอบ้านผือ จ.อุดรธานี แต่เมื่อพบกับ อ.สุภาพ เลื่อมใส ชวนให้มาเรียนที่ศูนย์อำเภอบ้านแพง ก็เลยตัดสินใจมาเรียนที่นี่ ตอนเรียนก็ขับรถไปที่อำเภอบ้านแพง ทุกวันศุกร์ และอยู่ที่นั่นจนถึงเย็นวันอาทิตย์ สถานที่เรียนใช้ศูนย์ขององค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ล้อม แต่ไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารจัดการศูนย์การเรียนว่ามีค่าเช่าหรือค่าใช้จ่ายอะไร หรือไม่อย่างไร และตอนเรียนได้ไปใช้สถานที่อื่น ๆ เป็นสถานที่เรียนด้วย อาทิเช่น อบต.โพนยางคำ จ.สกลนคร สำหรับพื้นที่เรียนรู้ที่ใช้เป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน (community study) ตามข้อบังคับของการเรียน ม.ชีวิต คือ ตำบลบ้านเขว อำเภอบ้านแพง ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ มีการทำตลาดชุมชน[63] ซึ่งคุณนงลักษณ์เล่าว่า การเลือกพื้นที่นี้ เพราะทางกลุ่มสนใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการของชุมชน และการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนด้วย[64]

เรียนเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนจากชีวิตจริง/ของจริง/ลงมือปฏิบัติจริง

การที่สามารถเรียนเรื่องวิสาหกิจชุมชนและนำมาใช้ในการตั้งกลุ่มหรือพัฒนากลุ่มให้ดีขึ้นหรือมีคุณภาพมากขึ้นได้อย่างรวดเร็ว คุณนงลักษณ์มองด้วยว่า ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการเรียนที่มีอาจารย์ที่ปรึกษา มาดูแลอย่างใกล้ชิด มาเยี่ยมพื้นที่จริง และให้คำแนะนำที่สอดคล้องกับความจริงหรือบริบทของผู้เรียน และสิ่งที่ผู้เรียนต้องการทำ **โดยเฉพาะการได้รับคำแนะนำที่ดีและเป็นประโยชน์จากท่านอาจารย์เสรี พงศ์พิศ อธิการบดีของมหาวิทยาลัยชีวิต ที่ได้แนะนำให้ไปพบกับผู้ซื้อ หรือแนะนำตลาดให้** (ซึ่งเป็นตลาดจีนจากเมืองเซินเจิ้น ที่มาสำรวจสินค้าในงานที่จัดที่กรุงเทพ) ทำให้สามารถยกระดับตัวเองได้เร็ว เพราะได้เรียนจากของจริงหรือเป็นชีวิตจริงที่พลาดไม่ได้

หลังจากทราบหลักการต่าง ๆ ของการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทำให้สามารถปรับระบบต่าง ๆ ประกอบกับมีโอกาสในการใช้ความรู้จากการปฏิบัติจริง ได้นำมาพูดคุยกับสมาชิก โดยเฉพาะการเน้นเรื่อง คุณภาพของสินค้าและความซื่อสัตย์ต่อตนเองของผู้ผลิต โดยได้สื่อสารกับเกษตรกรที่อยู่ในเครือข่ายอย่างชัดเจน ในเรื่องเป้าหมายการทำงานหรือการเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน ทำอะไร ทำไปทำไม และจะทำอย่างไรหรือได้อะไร ทำให้สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกปี ๆ ละประมาณ 10% ดังที่คุณนงลักษณ์ได้แบ่งปันประสบการณ์ให้ทราบอย่างค่อนข้างละเอียด แต่ไม่สามารถใส่เนื้อหาหรือคำพูดลงมาได้ทั้งหมด จึงขอนำมาเสนอเพียงบางส่วนดังนี้คือ.... ***"ปณิธานในตอนแรกเราทำกลุ่มเพื่อชุมชน ก่อนหน้าที่เราจะทำเกษตรอินทรีย์ เราก็ทำงานที่กรุงเทพฯ แต่เรากลับมาเพราะอยากทำให้ชุมชนของเราดีขึ้น แต่มันยังไม่มีทิศทาง เพราะแค่ทำแบบที่ใจอยากทำ ไม่มีรูปแบบค่ะ พอ***

---

[63] ซึ่งกรณีนี้ เป็นกรณีที่มีความน่าสนใจมาก แต่ยังไม่มีเวลาในการให้อธิบายเกี่ยวกับพื้นที่นี้มากเท่าใด ประกอบกับข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้นี้ยังมีไม่เพียงพอด้วย

[64] ที่จริงประเด็นนี้มีความน่าสนใจมาก แต่ไม่มีเวลาในการสอบทานเชิงลึก (probe) จากผู้ให้ข้อมูล หรือไม่ได้ให้ผู้ให้ข้อมูลขยายความในจุดนี้ เพราะการศึกษากรณีนี้มุ่งความสนใจไปที่การทำความเข้าใจเรื่อง วิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้ง ที่ได้รับข้อมูลจาก อ.สุพัฒน์ ไพใหล ผอ.ศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชนที่ จ.สกลนคร ว่า เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีผลงานและผลผลิตชัดเจน หรือเป็นเรื่องจริง เพราะพิจารณาว่าจะเป็นกรณีตัวอย่าง (case example) ที่สำคัญสำหรับการสร้างการเรียนรู้ของ ม.ชีวิตและเครือข่าย จึงเดินทางมาเพื่อศึกษาเจาะลึกในเรื่องนี้

ได้เรียนแล้วอาจารย์จะให้เนื้อหาวิชามา เราก็นำมาจัดกระบวนการ ทราบว่าการสร้างเครือข่ายเป็นแบบนี้ การสร้างกลุ่มเป็นแบบนี้ เราก็ศึกษามาเรื่อยๆ กลุ่มของเราก็โตขึ้นเรื่อยๆ ตอนแรกในปี 2557 หนูทำกันแค่ 10 กว่าคนเองค่ะ เมื่อปี 2558 ก็ขยายเป็น 30 คน ปลายปีมาก็เป็น 60 คน”

การเติบโตแบบก้าวกระโดดของวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้ง

ปัจจุบันหรือต้นปี พ.ศ. 2561 มีสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้ง เฉพาะในจังหวัดนครพนมทั้งหมดประมาณ 12,000 กว่าราย และถ้ารวมในจังหวัดอื่น ๆ ด้วย คาดว่าสูงถึง 30,000–40,000 ราย แต่สำหรับเฉพาะตำบลต้นผึ้งนั้นมีทั้งหมดจำนวน 500 กว่ารายหรือ 500 กว่าครอบครัว เนื่องจากที่ผ่านมาได้ใช้วิธีการทำงานแบบกลุ่มคลัสเตอร์ (Cluster) การทำงานเชิงเครือข่าย ผนวกกับการสื่อสารแบบเข้มข้น และการมีเป้าหมายร่วมกัน คือ ความต้องการเป็นครัวของโลก ประกอบกับชาวบ้าน/เกษตรกรมองว่า การทำเกษตรอินทรีย์จะเป็นทางรอดของตนเองและครอบครัว จึงทำให้เครือข่ายขยายตัวอย่างรวดเร็วไปยังจังหวัดมุกดาหารและสกลนครด้วย ตามที่คุณนงลักษณ์ได้กล่าวว่า.... ***“อาชีพอินทรีย์เป็นทางรอดของประชาชนอยู่แล้วค่ะ เป็นครัวของโลก เราก็มาทำแบรนด์ข้าวสุขกัน”*** คุณนงลักษณ์ยังเล่าให้ฟังต่อไปด้วยว่า.... ***“ตอนนี้เรามี 500 ครอบครัวในหมู่บ้านนี้ค่ะ ปี 2559 เราสร้างเครือข่ายเป็น 28 กลุ่มในจังหวัดนครพนม 12,000 ครอบครัวนะคะ ปี 2560 เราทำคลัสเตอร์ข้าวอินทรีย์ขยายไปที่สกลนคร มุกดาหารและนครพนมค่ะ จับมือกันทำตลาดข้าวโดยที่หนูเป็นประธานกลุ่มคลัสเตอร์ค่ะ”***

ซึ่งนับว่าเป็นการเติบโตแบบก้าวกระโดดมากหรือเติบโตแบบหลายเท่าทวีคูณในเวลาเพียงแค่ 4 ปี ที่หันมาทำผลิตภัณฑ์ด้านเกษตรอินทรีย์ ซึ่งการขยายตัวอย่างรวดเร็วนี้ นอกจากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังเป็นผลมาจากการส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขนาดย่อมในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีความสนใจและความพร้อมในการผลิตข้าวอินทรีย์ด้วย เพราะถ้าเครือข่ายขยายมากขึ้น ภารกิจก็มากขึ้น ถ้าชุมชน/หมู่บ้านใดสามารถดูแลกันเองในเรื่อง การควบคุมการผลิต, การจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิก, การพัฒนาคุณภาพ/ศักยภาพบางด้าน, การสื่อสาร/ประสานข้อมูลต่าง ๆ ในพื้นที่ของตน ก็จะทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและสามารถขยายตัวออกไปได้อีก โดยที่ฐานเดิมก็แน่นหรือมีช่องว่างต่าง ๆ น้อยลง

การสร้างแบรนด์ข้าวสุขบนฐานอัตลักษณ์และประวัติชุมชน

สำหรับตัวแบรนด์ข้าวสุขนี้ ได้มาจากความจริงหรือบริบทของชุมชน ที่ทุกคนต้องการสะท้อนหรือใช้ตรงนี้เป็นจุดขาย เพราะเป็นจุดขายที่มีรากเหง้าจากชุมชน หรือที่จริงเป็นชื่อของชุมชนหมู่บ้าน “สุขเจริญ” ซึ่งเป็นชื่อที่บรรพบุรุษตั้งไว้ ซึ่งหมายถึงการมีสุขภาพดีและมีความสุข จึงอยากให้เกียรติกับบรรพบุรุษ เพราะมองว่าเป็นสัญลักษณ์ที่ดี ซึ่งเมื่อใช้แล้วก็ดี ทำให้มีพลังในการทำงานหรือไม่หยุดนิ่ง หรือสามารถสร้างตลาดได้เพิ่มขึ้นหรือขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ เพราะจัดกิจกรรมสร้างตลาดหลายวิธีการ/รูปแบบ ดังที่คุณนงลักษณ์ได้เล่าให้ฟังว่า.... ***“เพราะเราอยู่หมู่บ้านสุขเจริญ และให้เกียรติผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน และคำว่า สุข ก็คือสุขภาพดี มีความสุข มันรวมอยู่ในนั้นจึงนำมาเป็นชื่อ ข้าวสุข ค่ะ พอทำแล้วก็โอเคค่ะ โตขึ้นเรื่อย ๆ เราก็ใช้สัญลักษณ์เป็นข้าวยิ้มอยู่ด้านล่าง เป็นรอยยิ้ม เมื่อโตขึ้นเรื่อยๆ เราก็ทำตลาดไม่หยุดนิ่งนะคะ ทั้งปีหนูก็จะไปตลาด ออกอีเว้นท์ ไปงานแต่ละภาคและยังไปต่างประเทศด้วย”***

จัดตั้งบริษัทที่ปรึกษาด้านการตลาด

นอกจากนี้ ในอีกแนวทางหนึ่ง คุณนงลักษณ์และคณะอีก 3 ท่าน ยังได้ทำการจดทะเบียนเป็นบริษัทเรียกชื่อว่า **“ข้าวสุข ออแกนิก ไรซ์”** เป็นบริษัทที่ให้คำปรึกษาด้านการตลาด (marketing consultant) แก่สมาชิกและชุมชน เพื่อทำให้สามารถทำธุรกิจได้คล่องตัวมากยิ่งขึ้นด้วย เพราะถ้ามีสถานภาพเป็นวิสาหกิจชุมชนอย่างเดียว จะมีข้อจำกัดต่าง ๆ หลายอย่างด้วยกันหรือไม่สามารถดำเนินการในหลาย ๆ เรื่องได้ เพราะต้องเป็นการตัดสินใจในระดับกลุ่มหรือคณะกรรมการ ซึ่งมีขนาดใหญ่ ไม่คล่องตัว ต่อประเด็นนี้คุณนงลักษณ์อธิบายว่า... ***“การเป็นวิสาหกิจ การขับเคลื่อนก็จะยาก ต้องใช้การตัดสินใจระบบกลุ่มถึงแม้หนูจะเป็นประธานก็จริง เมื่อเป็นการตัดสินใจด่วนก็ต้องใช้คนน้อยๆ เพื่อให้คล่องตัวและตัดสินใจได้เลยค่ะ”*** ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงจำเป็นต้องจดทะเบียนเป็นบริษัท โดยรวมหุ้นกันทั้งหมด 3 คน ดังกล่าวแล้วข้างต้น

สององค์กร สองแบบ ทำงานเสริมกัน

ดังนั้น ปัจจุบันจึงมีโครงสร้างองค์กรอย่างน้อย 2 ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจข้าวของชุมชน คือ 1) ส่วนที่เป็นวิสาหกิจชุมชน ส่วนนี้มีคณะกรรมการจำนวน 9 คน[65] ทุกคนมีเงินเดือน สำหรับคุณนงลักษณ์เป็นประธานได้เงินเดือน ๆ ละ 15,000 บาท และมีค่าเดินทางอีกจำนวน 5,000 บาท สำหรับการบริหารจัดการด้านการเงินในส่วนนี้ ได้นำกำไรที่เกิดจากการค้าขายข้าวมาจัดสรรในสัดส่วนต่าง ๆ ดังนี้คือ 1) ใช้เป็นค่าจ้าง/ค่าตอบแทนให้กับคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน 20% 2) จัดสรรคืนเข้ากองทุนหรือสมทบทุน/เพิ่มทุน 30% 3) ค่าใช้จ่ายกองกลาง เช่น ค่าเดินทาง, ค่าภาษี, ค่าติดต่อประสานงาน, ค่าตรวจแปลงการผลิต, ค่าชำระหนี้สิน ฯลฯ 40% และ 4) จัดสรรเพื่อผลประโยชน์ส่วนร่วม/สาธารณะอีก 10% และอีกส่วนหนึ่ง คือ ส่วนที่เป็นบริษัท ที่จัดตั้งขึ้น ด้วยการรวมหุ้นกันจำนวน 3 คน เพื่อดำเนินภารกิจต่าง ๆ ที่ไม่สามารถดำเนินการในชื่อของ “วิสาหกิจชุมชน” ได้[66] และเพื่อให้การทำงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเป็นไปได้จริงหรือได้ผลมากยิ่งขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการจัดตั้งบริษัทเพื่อเป็นการเอื้อต่อการทำงานและการเจริญเติบโตของวิสาหกิจชุมชนนั่นเอง

---

[65] ประกอบไปด้วย ที่ปรึกษา, ประธาน, เหรัญญิก, กรรมการ 3 คน และกรรมการในส่วนของสมาชิกอีกจำนวน 3 คน

[66] อย่างไรก็ตาม ต่อประเด็นนี้ พบว่า ยังไม่ค่อยมีความกระจ่างเท่าใดนัก เพราะเวลาการสัมภาษณ์พูดคุยมีน้อยมาก จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นนี้ต่อไปด้วย

จากความยากจนของชาวนา สู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยการทำวิสาหกิจชุมชน

คุณนงลักษณ์ เล่าให้ฟังด้วยว่า ในช่วงปี 2555-2556 ก่อนการทำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวนั้น จังหวัดนครพนม และพื้นที่ ๆ ตนเองอาศัยอยู่ เป็นเขตสีชมพู ซึ่งหมายถึงว่า เป็นเขตยากจนระดับรายได้ประมาณ 30,000 บาท ต่อคน ต่อปี หรือต่ำกว่า 30,000 บาท เพราะชาวบ้าน/ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบมาเป็นเวลานาน และนี่คือเหตุผลประการหนึ่งที่อยากยกระดับรายได้ของคนในชุมชนให้สูงขึ้น จึงได้มาเชื่อมโยงกันเป็นวิสาหกิจชุมชน จะได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งผลที่เกิดขึ้นก็ชัดเจนว่า ชาวบ้าน/ชาวนา/เกษตรกรมีรายได้ครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น[67] ทำให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ในหมู่บ้านไม่มีขโมย อย่างไรก็ตาม ต่อประเด็นนี้ควรจะมีการศึกษาวิจัยอย่างละเอียด มีการศึกษาเปรียบเทียบในพื้นที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่าย หรือมีผลวิจัยรองรับเรื่องนี้ด้วย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์และมุมมองของชาวนา/เกษตรกรในเครือข่ายที่ต้องสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลยืนยันได้ว่า สมาชิกในเครือข่ายรู้สึกว่าคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวดีขึ้นจริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใด

สนใจอยากจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ของ ม.ชีวิต แต่บริบทชีวิตยังไม่เอื้อ

สำหรับตัวคุณนงลักษณ์เอง ก็มีความสนใจในการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน โดยการใช้สถานที่บ้าน หรืออาคารของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นที่สอนหรือเรียนรู้ได้ เนื่องจากมีความพร้อมทั้งด้านแนวคิด ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด/ปรัชญาของ ม.ชีวิต, ประสบการณ์, สถานที่เรียน, พื้นที่ชุมชน แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่ได้ลงมือดำเนินการในเรื่องนี้ ทั้ง ๆ ที่มีคนสนใจจำนวนมาก โดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (รวมชาวลาวด้วย เพราะชาวลาวข้ามมาซื้อของฝั่งนี้จำนวนมาก) เนื่องจากต้องเดินทางไปต่างประเทศในการติดต่อซื้อขายหรือสำรวจตลาดใหม่ ๆ รวมทั้งการเข้าร่วมจัดงานแสดงสินค้าหรือเปิดตัวสินค้าต่าง ๆ ตามนโยบาย/เหตุการณ์ต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานด้วยกันด้วย อาทิเช่น กรมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์, กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, กรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเกษตร ฯลฯ และยังเป็นวิทยากรให้กับชุมชน/ชาวบ้าน, เครือข่าย, หน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ด้วย แต่ก็ยังมีความคิดที่จะเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ร่วมกับ ม.ชีวิต เพราะได้ตั้งปณิธานไว้แล้วว่าอยากให้คนอื่น ๆ ได้เรียน ม.ชีวิตเหมือนตน ตามที่คุณนงลักษณ์ได้กล่าวว่า.... ***"หมู่ตั้งปณิธานว่าจะต้องให้คนอื่นได้เรียนมหาวิทยาลัยชีวิตเหมือนหมู่ค่ะ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.ที่เขาอยากเรียนก็มีแล้วค่ะ"***

โดยสรุป **กรณีของวิสาหกิจชุมชนตำบลต้นผึ้งนี้มีปัจจัย-องค์ประกอบสำคัญของการก่อเกิดขึ้น, การเจริญเติบโตหรือการขยายตัวจนกลายเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีศักยภาพในการส่งออกข้าวหรือผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์เพื่อป้อนตลาดโลก หรือได้รับการยอมรับ และทำให้เครือข่ายการผลิตขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ เป็นเพราะปัจจัย-องค์ประกอบต่าง ๆ ดังที่จะได้สรุปให้เห็นในลำดับต่อไปนี้ อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีความน่าห่วงวิตกกังวลและจุดอ่อนที่ควรให้ความสำคัญด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วนี้ มีต้นทุนค่อนข้างสูง คือ การที่ต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนในการทำโกดังเก็บข้าว, การขยายฐานการผลิตของโรงสี และอื่น ๆ ซึ่งต้องใช้เงินกู้ประมาณปีละ 40-50 ล้าน**

[67] สำหรับการเพิ่มขึ้นของรายได้ครัวเรือนที่แน่นอนนั้น ก็ยังไม่ทราบเช่นกัน จนกว่าจะได้มีการวิจัยในเรื่องนี้อย่างเป็นระบบต่อไป

บาท จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และไม่ทราบว่าปัจจุบันมีเงินกู้หรือหนี้สินรวมเท่าไหร่ ดังนั้น ในประเด็นที่ว่า วิสาหกิจชุมชนไม่ควรเริ่มต้นจากการออกไปสู่ตลาดใหญ่ในทันที แต่เป็นการเริ่มเรียนรู้จากการผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัว ในชุมชน และในท้องถิ่นของตนจนเกิดความชำนาญและความมั่นใจ จึงขยายออกไปสู่ตลาดใหญ่ ซึ่งต้องเป็นการทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน (เสรี พงศ์พิศ, 2552 หน้า 6-7) ซึ่งในกรณีนี้ พบว่า วิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้งก็ได้ทำการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และใช้เวลาสามถึงสี่ปีในการก้าวเข้าสู่ตลาดใหญ่ หรือไม่ได้ผลีผลามเข้าสู่ตลาดใหญ่เร็วเกินไป

แต่เมื่อพิจารณาประเด็นที่ว่า วิสาหกิจชุมชนไม่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้งอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาทุนต่าง ๆ ในท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่มากมายหลายประเภทไปพร้อมกันด้วย ซึ่งหมายรวมถึง ทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ ความรู้/ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งหากนำมาคิดต่อยอด ประยุกต์ใช้ก็จะได้อะไรที่มีคุณค่าและมูลค่าได้ ดังนั้น การทำวิสาหกิจชุมชน จึงไม่ใช่การวิ่งไปกู้เงินทันทีอย่างเดียว (เสรี พงศ์พิศ, 2552 หน้า 7) ในกรณีนี้ พิจารณาแล้ว พบว่า ยังไม่เป็นไปตามหลักการที่ อ.เสรี ระบุไว้ในหนังสือ *"คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน"* เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลต้นผึ้ง ได้มีการกู้ยืมเงินจาก ธกส. มาลงทุนปีละประมาณ 40-50 ล้านบาท ซึ่งเป็นการลงทุนในการซื้อที่ดิน, สร้างโกดังข้าว, ขยายพลังการผลิตของโรงสีข้าว/เครื่องสีข้าว และขยายกิจการในด้านอื่น ๆ เช่น การเลี้ยงสัตว์, การปลูกผักปลอดสารพิษ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้ ก็คงยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นการลงทุนที่เกินตัวหรือไม่ เพราะจะต้องดูผลประกอบการทั้งหมดในช่วงเวลาที่ผ่านมา ควบคู่กันไปด้วย แต่ในการศึกษาครั้งนี้ ยังไม่สามารถลงลึกในเรื่องเหล่านี้ได้ ดังนั้น ต่อประเด็นนี้ หรือ ณ ขั้นนี้ จึงยังเป็นเพียงข้อห่วงกังวล ที่ทุกฝ่ายอาจใช้เป็นประเด็นการตั้งข้อสังเกตเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันในเครือข่ายของ ม.ชีวิต ก็ได้

ปัจจัย-องค์ประกอบ หรือ จุดแข็ง-สิ่งที่ดี ที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้ง อ.เมือง จ.นครพนม ขยายตัวอย่างรวดเร็วสู่ตลาดต่างประเทศ มีดังนี้คือ

1. มีรากฐานความเป็นมาที่ดี มีความตั้งใจที่จะทำอยู่ก่อนแล้ว หรืออาจกล่าวว่ามีความรู้ ประสบการณ์ และความตั้งใจที่ดีเกี่ยวกับการทำกลุ่มวิสาหกิจอยู่แล้วในระดับหนึ่ง

2. ผู้นำกลุ่ม (คุณนงลักษณ์) มีการปรับตัวได้เร็ว หลังจากการเรียนรู้ทฤษฎีและหลักการของวิสาหกิจชุมชนจาก ม.ชีวิตแล้วได้นำไปใช้ในการปรับระบบต่าง ๆ ของกลุ่มได้อย่างรวดเร็ว ทำให้กลุ่มมีระบบ ระเบียบ หลักการ/หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกัน และทำให้สมาชิกกลุ่มเกิดความมั่นใจ ทำให้ขยายตัวได้เร็วและฐานมั่นคง

3. มีการทำงานที่มีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน คือ การเป็นครัวของโลก ทำให้สมาชิกมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพราะมองว่าเกษตรอินทรีย์เป็นทางรอดของตนเองและครอบครัว

4. มีการกำหนดแผนการทำงานร่วมกันเป็นระยะเวลา 5 ปี แต่ละปีกำหนดไว้ว่าจะทำอะไรบ้าง ทำให้มีการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบและมีทิศทางชัดเจน

5. การสร้างแบรนด์สินค้าที่มีรากฐานมาจากความเป็นชุมชนเดียวกัน เป็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ที่สามารถเชื่อมโยงคนที่สนใจเข้ามาทำงานร่วมกันได้ในระดับดี เพราะคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดค้นชื่อสินค้าและการสร้างแบรนด์ด้วย ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

6. มีการรับซื้อสินค้า/ข้าวอินทรีย์จากผู้ผลิตในเครือข่ายด้วยราคาที่เป็นธรรม หรือสูงกว่าราคาตลาดทั่วไป ทำให้ได้รับความสนใจจากผู้ผลิตที่อยู่ในเครือข่าย หรือ

เครือข่ายความสัมพันธ์ที่ผู้ผลิตแต่ละรายมีอยู่ ทำให้มีเครือข่ายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

7. มีการนำเสนอจุดขายของสินค้า/ผลิตภัณฑ์ได้ชัดเจนว่าผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม/เครือข่ายนั้นมีความแตกต่างจากของคนอื่น ที่อาจมีราคาต่ำกว่า แต่อาจไม่มีคุณภาพ ทำให้ลูกค้า/ผู้ซื้อสนใจและมั่นใจในสินค้า ด้วยการเปิดให้ลูกค้า/ผู้ซื้อสามารถตรวจสอบกระบวนการผลิตได้ด้วยว่า เป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์จริง ๆ

8. มีการสนับสนุนให้สมาชิกเติบโต หรือมีการเรียนรู้การเกื้อหนุน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดเวลา ในรูปของกลุ่มวิสาหกิจขนาดย่อม ทำให้สมาชิกเข้าร่วมเครือข่ายผู้ผลิตมากขึ้นและมากขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว เพราะมีช่องว่างในการสื่อสารไม่มากหรือสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้สนใจได้อย่างทั่วถึง เพราะมีแกนหลักอยู่ในแต่ละพื้นที่/ชุมชน/หมู่บ้าน

9. มีการทำงานเชิงเครือข่าย และการทำงานแบบกลุ่มคลัสเตอร์ (Cluster) ที่เกื้อกูลกัน ซึ่งปัจจุบันสามารถเชื่อมเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ใน 8 จังหวัดภาคอีสาน แต่เฉพาะใน 3 จังหวัด คือ นครพนม, สกลนคร และมุกดาหาร มีเครือข่ายประมาณ 30,000-40,000 ราย

10. มีพันธะสัญญาร่วมกันว่าจะเดินไปด้วยกัน จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะไม่ให้พ่อค้าแทรกแซงเข้ามาได้ โดยการสื่อสารในเครือข่ายว่า “เราเป็นพ่อค้ากันเอง แต่เราจะไม่เอาเปรียบกัน ให้ทุกคนเท่ากัน”

11. มีความใจกว้าง ไม่ปิดกั้น ไม่แข่งขันกับเครือข่ายหรือผู้ผลิตที่ทำงาน/ผลิตในลักษณะเดียวกัน แต่เชื่อมโยงกัน เกื้อกูลกัน ยกตัวอย่างเช่น กรณีการแบ่งโควต้าข้าวหรือออเดอร์ที่ได้รับมาในเครือข่าย หรือใครได้รับออเดอร์มา ก็นำมาแบ่งกัน ถ้าผู้รับออเดอร์รายนั้นไม่สามารถป้อนตลาดได้เองตามลำพัง

12. มีระบบการผลิตที่มีความโปร่งใส ให้ความสำคัญกับคุณภาพของผลผลิตและผลิตภัณฑ์ มีความเข้มงวดต่อการผลิตแบบอินทรีย์ และผู้ซื้อ/ตลาด หรือผู้บริโภคสามารถตรวจสอบผลผลิตได้ด้วยตนเอง ถ้าต้องการทำให้ได้รับการรับรองมาตรฐานหรือผ่านการตรวจสอบมาตรฐานและได้รับตรารับรองผลผลิตหลายประเภททั้งในระดับชาติและนานาชาติในเวลาไม่นาน (มีทั้ง GMP, ISO, USDA) เพราะมีกระบวนการผลิตและกระบวนการตรวจสอบหรือรับประกันคุณภาพผลผลิตที่ชัดเจน โปร่งใส ทำให้ผู้ซื้อมีความเชื่อมั่น

13. มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการบริหารจัดการต่าง ๆ หลายอย่าง และกำลังพูดคุยกับ สวทช. เพื่อติดตั้ง QR-Code เพื่อให้สามารถเห็นหน้าตาและพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรได้ด้วย เพื่อเป็นการตรวจสอบกรณีสินค้า/ผลผลิตมีปัญหา หรือมีการปลอมปนสินค้าที่ไม่ใช่อินทรีย์แทรกเข้ามาด้วย

14. ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ หลายหน่วยงาน ทำให้ได้มีโอกาสในการเดินทางไปพบกับผู้ซื้อ ได้นำเสนอสินค้าในพื้นที่/ตลาดต่าง ๆ ที่หลากหลายหรือหลายประเภท หลายระดับ และทำให้แบรนด์ที่สร้างขึ้นเป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติในเวลาอันรวดเร็ว

15. มีตลาดที่กว้างขวางทั้งในยุโรป, อิตาลี, อเมริกา, ออสเตรเลีย, นิวซีแลนด์, จีน, ญี่ปุ่น, สิงคโปร์ ฯลฯ ซึ่งประเด็นตลาดนี้ไม่มีปัญหา เพราะตลาดมีความต้องการสินค้าอินทรีย์ในระดับสูง แต่ปัญหาคือสินค้าที่มียังไม่เพียงพอต่อความต้องการ

จุดอ่อน/สิ่งที่ด่อนข้างเป็นห่วง คือ

1. การมีหนี้สินจากการลงทุนจำนวนมาก ปีละประมาณ 40–50 ล้าน (แต่คณะวิจัยยังไม่ทราบจำนวนหนี้สินรวมทั้งหมดของกลุ่ม ฯ ว่ามีเท่าไหร่)

2. การสร้างทีมงานที่จะมารับช่วงต่อ จะต้องมีการวางแผนอย่างดี เพราะถ้าวางแผนไม่ดี อาจทำให้เกิดการหยุดชะงักได้ เนื่องจากคุณนงลักษณ์บอกว่า ต่อไปต้องการไปทำงานในส่วนอื่น ๆ เพื่อทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น และต้องการปลดหนี้สินให้หมด เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามาสานต่อภารกิจในการเป็นผู้นำวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้

3. สินค้าเกษตรอินทรีย์ยังมีไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด ทำให้จำเป็นต้องขยายฐานสมาชิกผู้ผลิตออกไปอีกเรื่อย ๆ ซึ่งต้องระมัดระวังเช่นกัน เพราะถ้าขยายเร็วมาก และมีการเข้ามาของคนที่ไม่มีคุณภาพ อาจทำให้เกิดผลกระทบเชิงลบได้

4. ยังไม่ได้มีการจดลิขสิทธิ์ข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ส่วนหนึ่งเป็นเพราะยังหาความแตกต่างจากข้าวหอมมะลิ 105 ของทุ่งกุลาร้องไห้ ที่จดลิขสิทธิ์ GI ไปแล้ว ยังไม่ได้

5. มีความเสี่ยงต่อการแทรกแซงของพ่อค้า ถ้าพ่อค้ารู้จุดอ่อนของเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ดังนั้น ทางกลุ่มจึงไม่ต้องการให้มีจุดอ่อน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะสามารถควบคุมจุดอ่อนได้ทั้งหมด

6. ถึงแม้ดูเหมือนว่าจะมีตลาดที่แน่นอน แต่ก็ไม่มีอะไรที่แน่นอนหรือยังผันแปรได้เสมอ เพราะเมื่อคืบคลานเข้าสู่ตลาดโลก ก็ย่อมมีคู่แข่งตลอดเวลา ดังนั้น ประเด็นการรักษาตลาด ไปพร้อม ๆ กับการรักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์จึงมีความสำคัญมาก

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน สำหรับกรณีของคุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัยและกลุ่มวิสาหกิจแปรรูปข้าวตำบลบ้านผึ้ง จ.นครพนมนี้ มีความน่าสนใจในการนำ **"แนวคิดการพึ่งพาตนเองของชาวนาหรือชุมชนชาวนา"** มาใช้ในการวิเคราะห์ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงตนเองของชาวนาในการลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาของตน/กลุ่มตน สำหรับกรณีการพึ่งพาตนเอง ในกรณีนี้ คือการที่ชาวนาลุกขึ้นมาดำเนินการซื้อขายข้าวซึ่งกันและกัน ตามที่คุณนงลักษณ์กล่าวว่า **"เราเป็นพ่อค้ากันเอง"** ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล ซึ่งที่จริงควรดำเนินการในเรื่องนี้มาตั้งนานแล้ว ที่จริงรัฐมีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร ซึ่งก็ทำหน้าที่คล้ายวิสาหกิจชุมชน แต่ที่ผ่านมา สหกรณ์การเกษตรจำนวนมาก หรือเกือบทั้งหมดไม่ค่อยมีบทบาทในการช่วยลดช่องว่างทางการผลิตและช่องว่างอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่เหมือนกับกรณีของวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้งดำเนินการ ส่วนหนึ่งเพราะรัฐไม่จริงใจ (และไม่มีความรู้จริง) ในการแสดงบทบาทในการลดช่องว่าง โดยเฉพาะประเด็นกลไกราคาและอำนาจล้นเกินของพ่อค้าคนกลาง/พ่อค้าข้าว, การส่งเสริมการรวมกลุ่มของผู้ผลิต/ชาวนา เพื่อสร้างพลังอำนาจการต่อรองของกลุ่ม, คุณภาพของสินค้า, การเพิ่มมูลค่าของข้าว/สินค้าด้วยการแปรรูป ฯลฯ แต่สิ่งที่สหกรณ์การเกษตรทำ ก็คือการปล่อยกู้ให้ชาวนาเป็นราย ๆ ไป และที่ผ่านมาชาวนายังคงทำนาแบบเดิม ยกเว้นในบางพื้นที่ ๆ ความรู้ทางวิชาการจากนักวิชาการจิตอาสาเข้าไปถึง

โดยเฉพาะกรณีของจังหวัดชัยนาท ที่มีข้อมูลชัดเจนว่าบทบาทของนักวิชาการอาสาดังเช่น อ.สุวัฒน์ ทรัพยะประภา ที่มีความรู้จริงเกี่ยวกับเรื่องข้าวและการทำนาข้าว มีความสำคัญมากต่อการเปลี่ยนวิถีการทำนาในจังหวัดชัยนาท รวมทั้งผู้เรียนและเครือข่ายของ ม.ชีวิตในจังหวัดชัยนาท ไม่ใช่บทบาทของนักวิชาการด้าน

การเกษตร ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐแต่อย่างใด[68] และที่ผ่านมาชาวนายังคงขายเฉพาะข้าวเปลือกเหมือนเดิม ไม่มีการส่งเสริมนวัตกรรมต่อยอดผลผลิตหรือเพิ่มมูลค่าผลผลิตใด ๆ มีแต่คำพูดสวยหรูที่เขียนอยู่ในแผนต่าง ๆ แต่ไม่ได้ปฏิบัติจริงจัง อาทิเช่น แผนพัฒนาเกษตรอินทรีย์ แผนพัฒนาระบบเกษตรกรรม ฯลฯ เป็นต้น[69]

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านผึ้งสามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ตรงจุด และสามารถใช้สถานการณ์ด้านความต้องการสินค้า/ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ของตลาด โดยเฉพาะตลาดต่างประเทศ เป็นจุดเปลี่ยนในการทำนาและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากการทำนา/ผลผลิตข้าว รวมถึงความสามารถในการตัดวงจรการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางได้ ตรงนี้เป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่อมาตยา เซ็น พูดไว้อย่างชัดเจนในหลายประเด็นด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องขีดความรู้ความสามารถและอิสรภาพ (capability and freedom) การเป็นและการทำ (being and doing) และการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent/agency) ในมุมมองของอมาตยา เซ็น เขามองว่าขีดความรู้ความสามารถของมนุษย์ที่มีความเชื่อมโยงกับ **“อิสรภาพในการได้รับโอกาส”** (opportunity freedom) มีความสำคัญมาก และมีความสำคัญมากกว่าตัวทรัพยากร (resources) (Sen, 1999)

ซึ่งในกรณีนี้ ความรู้ความสามารถที่เชื่อมโยงกับอิสรภาพในเชิงโอกาส ที่ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญ (critical turning point) ก็คือ ความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์จุดอ่อน/ช่องว่าง/ปัญหาของระบบการผลิตข้าวที่ผ่านมาได้ และความรู้ความสามารถดังกล่าวได้นำพาไปสู่อิสรภาพและโอกาสต่าง ๆ ที่ตามมาของชาวนา ที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบมาเป็นเวลานาน นำไปสู่การระดมความคิด/พลัง/ทรัพยากรต่าง ๆ เกิดการเชื่อมเครือข่ายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ผลิต ที่รอการแก้ไขปัญหา ที่สะสมหมักหมม มาเป็นเวลานานได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง บนฐานความร่วมมือร่วมใจที่เหนียวแน่นพอสมควรทีเดียว เพราะได้ให้โอกาสการเข้าร่วมของกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็ก หรือส่งเสริมการเกิดขึ้นของกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็ก ที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงกันได้อย่างทั่วถึง ตรงนี้เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญที่ต้องติดตามด้วยว่า กลุ่มวิสาหกิจเล็ก ๆ เหล่านี้ได้ให้ความสำคัญกับโอกาสที่ได้รับครั้งนี้อย่างไร พวกเขาให้ความสำคัญต่อการทำงานร่วมกันเพื่อเสริมหรือยกระดับศักยภาพ/ขีดความสามารถของกลุ่มตน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนยาวนานมากน้อยแค่ไหนอย่างไร

นอกจากนี้ ในประเด็น **“การเป็นและการทำ”** (being and doing) ที่ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ที่อมาตยา เซ็นได้กล่าวไว้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้รับโอกาสและอิสรภาพ สิ่งที่กล่าวมา

---

[68] ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ คุณสุนทร มณทา เจ้าของโรงเรียนชาวนา อ.สรรบุรี จ.ชัยนาท ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้ของนักศึกษา ม.ชีวิต ที่ จ.ชัยนาทด้วย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2561 จากการสัมภาษณ์ สนทนาพูดคุยในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ความรู้ใหม่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาข้าว และทำให้เข้าใจว่า ทำไม จ.ชัยนาท จึงเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญของไทย และการที่ ม.ชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายโรงเรียนชาวนาในจังหวัดชัยนาท ก็มีนัยสำคัญเป็นอย่างมากต่อการสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับข้าวและการทำนาด้วยวิธีการที่ถูกต้องให้กับผู้เรียน/อาจารย์/ชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิชาการด้านการเกษตรของรัฐไม่เคยพูดถึงในประเด็นนี้มาก่อน ตรงนี้มีนัยสำคัญเป็นอย่างมาก ที่ ม.ชีวิต จะต้องมองเห็นคุณค่าสิ่งนี้ และนำมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน หรือขยายความรู้เรื่องนี้ออกไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่เป็นเครือข่ายของ ม.ชีวิต เพื่อให้เกิดพลังการเปลี่ยนแปลงการทำนาและพลังของความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้มากยิ่งขึ้นด้วย –

[69] โปรดสืบค้นและอ่านเชิงวิเคราะห์วิพากษ์ (critical analysis) แผนต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งมีจำนวนมากในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับปัจจุบันประกอบด้วย จะได้ทราบว่านโยบายและแผนต่าง ๆ ที่ไม่ได้รับการปฏิบัติหรือปฏิบัติแต่ไม่มีการติดตามและประเมินผลเชิงวิพากษ์อย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องว่าอะไรทำได้ ทำไม่ได้ เพราะอะไรนั้นมีมากขนาดไหน

ข้างต้นนี้ คือ **“การเป็นและการทำ”** ที่สำคัญ และควรใช้เป็นตัววัดความก้าวหน้าของการพัฒนามนุษย์ ไม่ใช่วัดแต่ตัวอรรถประโยชน์และสินค้าขั้นต้นที่ผลิตขึ้นเท่านั้น สำหรับประเด็น **“การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง”** (change agent/agency) ก็เช่นกัน พบว่า การแสดงบทบาทของนักศึกษา ม.ชีวิต (คุณนงลักษณ์) ในบริบทนี้ มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าคุณนงลักษณ์ไม่มีโอกาสเข้ามาศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนและการสร้างเครือข่าย ซึ่งเป็นวิชา/หัวข้อการเรียนรู้ในหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของ ม.ชีวิต ก็จะยังไม่มีการจัดระบบในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ตามที่คุณนงลักษณ์ได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่า เดิมมีการรวมกลุ่มกันก็จริง แต่ไม่เป็นระบบ ไม่มีหลักการ/หลักเกณฑ์ที่แน่ชัด และยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่าย ดังนั้น การได้รับโอกาสในการเรียนรู้ตรงนี้จึงเป็นประเด็นสำคัญยิ่งและทำให้สามารถแสดงบทบาทเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งสู่เป้าหมายที่คุณนงลักษณ์ให้คุณค่า และสามารถสร้างเป้าหมายร่วมกับชาวนาที่ถูกเอารัดเอาเปรียบมาเป็นเวลานานได้ ซึ่งก็คือ การมีชีวิตที่ดีขึ้นของชาวนาผ่านการดำเนินการร่วมกันในรูปของ “วิสาหกิจชุมชน” ที่ต้องอยู่บนฐานของคุณธรรม–จริยธรรม คือ การทำการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และไม่ทำลายสุขภาพ ซึ่งก็คือ เกษตรอินทรีย์ และจะต้องปฏิบัติตามกฎหรือมาตรการของการทำเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มทั้ง 20 ข้อ เพราะการทำและการเป็นตรงจุดนี้มีนัยยะและความหมายต่อการได้มาซึ่งทรัพยากรที่ชาวนาต้องการ ซึ่งก็คือ ตลาด, รายได้หรือกำไร และอาจรวมไปถึงการรวมกลุ่มกันจัดสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้นอย่างเป็นองค์รวมด้วย

ในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาของคุณกรรณิการ์ ขาวละมุน ที่มีบทบาทในด้านการจัดตั้งกลุ่มเย็บเสื้อผ้า และกลุ่มไส้เดือนที่บ้านผึ้ง ต.ศาลา อ.เกาะคา จ.ลำปาง ซึ่งถึงแม้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้ จะมีขนาดเล็ก แต่มีนัยสำคัญเพราะเป็นฐานการผลิต ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคุณกรรณิการ์ และผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มที่เป็นแม่บ้าน/สตรีที่มีรายได้ไม่มากขึ้นมาทั้งหมดจำนวน 16 ท่าน รวมถึงกลุ่มเลี้ยงไส้เดือน ก็เช่นกัน ที่สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิกตลอดเวลาที่ผ่านมา จึงมีความสำคัญต่อการฉายภาพให้เห็นพัฒนาการของกลุ่ม ที่มีความเชื่อมโยงกับการเรียนรู้ใน ม.ชีวิต ของคุณกรรณิการ์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงตนเองตั้งแต่เข้ามาเรียนด้วย ดังนี้คือ

คุณกรรณิการ์ ขาวละมุน
บัณฑิตปี พ.ศ. 2554
ประธานกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าบ้านผึ้ง และกลุ่มเลี้ยงไส้เดือน ต.ศาลา อ.เกาะคา จ.ลำปาง
กับการสร้างวิถีที่พอเพียงในการดำรงชีวิตของตนเองและกลุ่มสตรีแม่บ้านในชุมชน
"ท้อได้ แต่อย่าถอย คือ คติประจำใจที่ปฏิบัติได้จริง จนมีวันนี้"

ความเป็นมา/ภูมิหลัง และเพื่อนที่เรียนร่วมกันในช่วงแรก

คุณกรรณิการ์ ขาวละมุน อายุ 48 ปี มีบุตร 2 คน สามีทำงานโรงงานอ้อย อยู่ที่ จ.กำแพงเพชร เข้าเรียน ม.ชีวิต ปี พ.ศ. 2552 และสำเร็จการศึกษา ปี พ.ศ. 2554 ตอนที่เรียนด้วยกันเฉพาะศูนย์ท่าผา มีเพื่อนทั้งหมด 6 คน แต่เรียนไม่จบ มีจบการศึกษาเพียงแค่ 2 คน คือ ตัวคุณกรรณิการ์ ขาวละมุน และผู้ใหญ่บ้านบ้านผึ้ง เนื่องจาก ณ ขณะนั้น ม.ชีวิตยังไม่ได้รับอนุมัติให้เปิดอย่างเป็นทางการ ทำให้เพื่อนไม่มั่นใจว่าจะถูกหลอกหรือเปล่า เพราะใช้เวลาในการขอหรือรอการอนุมัตินานมาก ดังเช่นที่คุณกรรณิการ์กล่าวว่า.... ***"มันมีปัจจัยหลายอย่างนะ เหมือนว่ายังไม่มั่นคง ยังไม่ยอมรับอะไร เค้าก็กลัว อย่างนี้น่ะค่ะ"*** ประกอบกับบางท่านมีภารกิจ ต้องทำงาน ไม่สามารถจัดสรรเวลามาเรียนได้ และบางท่านมีปัญหาด้านค่าใช้จ่าย ทั้งนี้คุณกรรณิการ์ เล่าให้ฟังด้วยว่า แต่ก่อน ม.ชีวิต ที่ จ.ลำปางมีศูนย์การเรียนรู้หลายศูนย์ด้วยกัน มีทั้งที่เกาะคา, ท่าผา, แม่เมาะ และอีกหลายศูนย์ แต่จำชื่อไม่ได้ ซึ่งมีผู้เรียนรวมกันทั้งหมดทุกศูนย์ประมาณ 100 กว่าคน

ออมทุกวัน เพื่อจ่ายค่าเรียน

ในระหว่างเรียน สามีเป็นคนสนับสนุนให้เรียนและออกค่าใช้จ่ายให้ก็จริง แต่ไม่ได้ให้เป็นเงินก้อน แต่ให้เก็บสะสมเงินในการเรียนด้วยตนเอง จากเงินค่าใช้จ่ายรายเดือนของครอบครัวที่สามีให้ จึงเก็บเงินใส่กระปุกออมสินวันละ 100 บาท และนำเงินที่เก็บได้มาจ่ายค่าเทอมครั้งละ 3,000 บาท จนจบการศึกษา นับว่าเป็นบุคคลที่มีนิสัยอดออมและมีวินัยทางการเงินและวินัยในการดำรงชีวิตเป็นอย่างยิ่ง

ต้องการปริญญา เพื่อความภูมิใจ ไม่ได้ต้องการใช้ประกอบอาชีพ

คุณกรรณิการ์ได้เล่าให้ฟังอย่างค่อนข้างภูมิใจในการเรียน ม.ชีวิต ด้วยว่า ตนเองมีความมุ่งมั่นหรือตั้งใจไว้แล้วว่า จะต้องเรียนให้จบ เพราะอยากได้ความภาคภูมิใจที่สามารถส่งเสียตัวเองเรียนได้ แต่ไม่ได้ต้องการนำใบปริญญาไปประกอบอาชีพอะไร เพียงแต่ต้องการความภาคภูมิใจเท่านั้น ดังที่คุณกรรณิการ์กล่าวว่า.... ***"คือจริง ๆ อาจจะด้วยตัวเองฐานะยากจนเนอะ ความฝันอยากจะเรียนให้จบปริญญา แต่ไม่ได้หวังว่าจะเอามาทำงานหรือว่าอะไร แต่ว่าอย่างน้อยเกิดความภาคภูมิใจตัวเอง มากกว่าที่เอาไปหางานทำ....ภูมิใจว่าในชีวิตของเรา เราสามารถส่งตัวเองเรียนได้"***

โอกาสการเรียนรู้/การศึกษาดูงาน นำไปสู่จุดเปลี่ยนที่สำคัญ

ในระหว่างที่เรียนอยู่ อาจารย์ได้พาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ ที่ ม.แม่โจ้ จ.เชียงใหม่ ทำให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงไส้เดือน เพื่อขายเป็นปุ๋ยบำรุงดิน แต่เนื่องจากตอนไปดูงาน ก็ไม่ได้ทราบรายละเอียดหรือขั้นตอนในการทำอะไรมากนัก เพราะทางวิทยากรก็ไม่ได้อธิบายอะไรมากนัก แต่มีความสนใจในเรื่องนี้มาก เพราะมองว่าเป็นช่องทางในการสร้างรายได้.... ***"เริ่มก็คือเค้าพาไปดูงานที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ พา***

นักศึกษาไปดู อยากทำอะไร เราอยากจะดูว่าเราจะจุดประกายอะไร เค้าพาไปดูที่ทำปุ๋ย ดูการปลูกต้นไม้ แล้วก็ดูการเลี้ยงไส้เดือน ก็เลยสนใจเพราะว่าเลี้ยงไส้เดือนนี่มันเป็นอะไรที่แบบ....” พอกลับมาจากการศึกษาดูงานแล้วก็มาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม และลงมือทำทันที ประกอบกับที่หมู่บ้านมีเจ้าหน้าที่รัฐหรือเทศบาลเคยพยายามที่จะส่งเสริมเรื่องนี้ เพื่อลดขยะ โดยการนำขยะเปียกหรือพวกอาหารมาแปลงเป็นไส้เดือน แต่เมื่อได้ไปดูงานทำให้เกิดการเปลี่ยนทัศนคติหรือมุมมองต่อขยะเร็วขึ้น ทำให้เห็นว่าขยะนั้นมีมูลค่า สามารถแปลงเป็นปุ๋ย และปุ๋ยก็ขายได้ และยังขายไส้เดือนได้ด้วย ก็เลยเกิดความพึงตรงจุดนี้ ทำให้สามารถดำเนินการได้เร็วขึ้น เพราะเกิดการปรับทัศนคติหรือกระบวนทัศน์จากการไปเห็นของจริง ทำให้เห็นว่ามีแต่ได้ ไม่มีเสีย ไม่ต้องลงทุนอะไร เพียงแค่ลงแรง ดังที่คุณกรรณิการ์ได้สะท้อนให้เห็นกระบวนการคิดและการเปลี่ยนแปลงของตนเองเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ดังนี้คือ..... ***“พอไปดูก็เกิดความคิดว่าเอ่อ.. คือจริงๆ ของเรานี่ทางเทศบาลเค้ามาสนับสนุนการเลี้ยงไส้เดือนอยู่แล้ว เพื่อกำจัดขยะในครัวเรือน พอไปดูตรงโน้น ทำให้ขยะกลับเป็นมีมูลค่า กลายเป็นปุ๋ย ทำให้ขายขยะเป็นปุ๋ย แล้วขายปุ๋ยได้ ขายตัวไส้เดือนได้ แล้วรู้สึกว่ามันมีอะไรแบบนี้ มันไม่มีที่จะเสียเลยอ่ะ เรามีแต่ส่วนได้ แค่เราลงมือ เราไม่ต้องลงทุนเป็นเงินเป็นทอง”*** จากข้อมูลตรงนี้ ทำให้เห็นด้วยว่า การสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ และการได้เห็นพื้นที่จริง ของจริง ที่ตรงกับความสนใจเดิมของผู้เรียนอยู่แล้ว จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เร็ว หรือสามารถตอบสนองต่อแนวคิดที่ว่า ชีวิตดีขึ้นตั้งแต่วันแรกที่มาเรียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งคุณกรรณิการ์ก็สะท้อนด้วยว่า พอมาเรียนก็มีรายได้ตรงนี้เพิ่มขึ้นมาด้วย

นอกจากนี้ คุณกรรณิการ์ ยังมองว่าการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ควรเริ่มที่ตัวเองและครอบครัวของตัวเองก่อน ๆ ที่จะไปให้คนอื่นเปลี่ยน เพราะมองว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเชื่อมกับประเด็นการจัดการขยะ หรือการแก้ไขปัญหาขยะ/สิ่งแวดล้อมในชุมชนหมู่บ้านที่พยายามกันมานาน แต่ไม่ค่อยสำเร็จ เพราะไม่มีใครเริ่มจริงจัง คุณกรรณิการ์มองว่าต้องเริ่มที่ตนเอง จึงจัดทำโครงงานเรื่องนี้ ดังคำพูดต่อไปนี้.....
“จุดประกายว่าบ้านเราก็มีปัญหาเรื่องการคัดแยกขยะ แล้วขยะเพิ่มเป็นปัญหาของเทศบาล อะไรอย่างนี้ เราก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะไปช่วยลดขยะในครัวเรือนของเราก่อน เริ่มต้นจากครัวเรือนของเราก่อน โครงงานปีแรกเป็นลดขยะในครัวเรือนของข้าพเจ้า โดยเอาไส้เดือนเป็นตัวขจัดขยะ โครงงานครั้งแรกเป็นอันนี้”

สำหรับที่บ้านผึ้งเอง ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันนั้น ก็ยังมีโครงการของภาคเอกชนเข้ามาทำโครงการส่งเสริมการเลี้ยงไส้เดือน โดยอ้างว่าเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีรายได้ ทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเข้าร่วมโครงการด้วย แต่ตนเองไม่ได้เข้าร่วม เพราะติดเรียน แต่มีความสนใจ แต่ต่อมาพบว่า โครงการของภาคเอกชนดังกล่าวต้องปิดตัวไป เพราะชาวบ้านไม่พอใจเนื่องจากไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการเท่าใดนัก เพราะบังคับให้เลี้ยงอย่างเดียว ไม่สามารถทำอะไรนอกเหนือจากนั้นได้ เมื่อโครงการปิดตัวลง แต่เพื่อนบ้านมีไส้เดือนเหลืออยู่ ก็เลยไปขอเอามาเพาะเลี้ยงต่อ โดยที่คุณกรรณิการ์เล่าว่า เป็นการหยิบยืมหรือขอมาเลี้ยงต่อ จากที่เขาจะทิ้งอยู่แล้ว และได้มีการลองผิดลองถูกหลายครั้ง เผื่อจะได้ผลดี และได้ใช้การเลี้ยงไส้เดือนเป็นโครงงานส่งให้อาจารย์ แต่อันที่จริงนั้น ตนเองสนใจเรื่องการกำจัดหรือลดขยะในครัวเรือนอยู่แล้ว หรือสนใจตั้งแต่ปลายปี 2551 ตั้งแต่ยังไม่เข้าเรียน ม.ชีวิต พอเข้ามาเรียนในปีแรก จึงทำโครงงานลดขยะในครัวเรือนของข้าพเจ้า โดยเอาไส้เดือนเป็นตัวกำจัดขยะหรือแปลงขยะเป็นไส้เดือน

การสำรวจความต้องการชุมชน นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า

สำหรับการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน (community study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรนั้น คุณกรรณิการ์กล่าวว่า.....พื้นที่เรียนรู้หรือชุมชน ณ ขณะนั้น ก็ใช้ที่บ้านผึ้ง ต.ศาลา หรือหมู่บ้าน/ชุมชนที่คุณกรรณิการ์และผู้ใหญ่บ้านอาศัยอยู่ เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ของนักศึกษา ซึ่งตอนนั้นมีนักศึกษาที่เข้ามาเรียนในพื้นที่นี้ด้วยกันประมาณ 50 คน ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่มากสำหรับการเรียนรู้ในชุมชน (หมายเหตุ: ตรงนี้เป็นมุมมองของผู้วิจัย ไม่ใช่คำพูดของคุณกรรณิการ์)

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนในตอนนั้น ได้มีการศึกษาสำรวจความต้องการของประชาชนในชุมชนด้วยว่า ต้องการพัฒนาอาชีพด้านใดบ้าง ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือ อาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า เพราะมีสตรีจำนวนหนึ่งที่มีความรู้พื้นฐานด้านนี้อยู่แล้วบ้าง แต่ไม่มีใครมาส่งเสริมการรวมกลุ่ม ประกอบกับตนเองก็สนใจด้านนี้ เพราะเคยเรียนตัดเย็บเสื้อผ้ามาแล้ว ก็เลยคิดว่า ตรงนี้เป็นช่องทางการสร้างรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านและตนเองด้วย ถ้ามีการรวมกลุ่มกันก็น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการมีอาชีพและรายได้ในระยะยาว เนื่องจากแม่บ้านจำนวนมากว่างงานและไม่มีรายได้อะไร ตามที่คุณกรรณิการ์พูดว่า.... ***"ก็คือ แม่บ้านว่างงาน อยากมีรายได้เสริมให้กับครอบครัว ก็เลยมารวมกลุ่มกัน เพื่อตั้งให้มีรายได้.....แม่บ้านทุกคนสนใจ เพราะส่วนมากแม่บ้านก็จะมีเย็บผ้า ทำดอกไม้"*** ทำให้ในเวลาต่อมาได้ร่วมกับสตรี/กลุ่มแม่บ้านสร้างกลุ่มอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าขึ้นมาด้วย เมื่อปี พ.ศ.2555 หลังจากที่คุณกรรณิการ์สำเร็จการศึกษาแล้ว สำหรับกลุ่มดอกไม้ก็จัดตั้งด้วยเช่นกัน แต่ตัวคุณกรรณิการ์ไม่ได้เข้าร่วมการดำเนินการในกลุ่มนี้ จึงไม่ได้ให้ข้อมูลรายละเอียดอะไรเพิ่มเติมเกี่ยวกับกลุ่มนี้[70]

จากการที่กลุ่มไส้เดือน และกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าตั้งอยู่ในที่เดียวกัน คือ ใช้สถานที่บ้านของคุณกรรณิการ์เป็นที่ทำการหรือที่คุณกรรณิการ์เรียกเองว่า "หน้าร้าน" ทำให้สะดวกในการบริหารจัดการต่าง ๆ ทั้งสองกลุ่ม หรือสองเรื่อง และต่อมายังได้จดทะเบียนกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้วย เพราะต้องการยกระดับตนเองและทีมงาน หรือมีการพัฒนาไม่หยุดนิ่ง ไม่หยุดอยู่กับที่ และที่จริงกลุ่ม ฯ ต้องการได้รับการรับรอง **"มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน"** (มผช.) ด้วย เพราะมองว่าเป็นสิ่งที่ท้าทาย ทำให้เกิดการพัฒนาตัวเองและกลุ่มอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ทราบดีว่า มาตรฐานตัวนี้ได้ค่อนข้างยากมาก เพราะปัจจุบันกลุ่มยังทำการตัดเย็บเสื้อผ้าที่ย้อมด้วยสารเคมี ไม่ใช่อินทรีย์หรือสีธรรมชาติ ทำให้ยังไม่สามารถขอมาตรฐาน มผช. ได้ แต่ก็อยากลองเพราะมีข้อดีคือ ทำให้สามารถได้รับตราสินค้า OTOP และสามารถนำสินค้าไปขายที่เมืองทองธานีได้ ซึ่งจะทำให้มีช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและกลุ่มมากขึ้น ซึ่งจะทำให้มีชื่อเสียง และทำให้มีคนมาศึกษาดูงานที่บ้านผึ้งจำนวนมากขึ้น ทำให้สามารถขายสินค้าได้มากขึ้นตามไปด้วยเป็นวงจรต่อเนื่อง ไม่รู้จบ

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน กรณีของคุณกรรณิการ์นี้พบว่า มีการพัฒนากลุ่มอาชีพทั้งสองกลุ่มในมิติต่าง ๆ แบบค่อยเป็นค่อยไป จนเกิดความมั่นคง ไม่ผลีผลาม ทำอะไรก็มีความพอประมาณ (moderation) มีเหตุมีผล (reasonableness) และมีภูมิคุ้มกันในตนเอง (self-immunity) ถึงแม้คุณกรรณิการ์และกลุ่มจะไม่ได้ใช้คำนี้ตรง ๆ ก็ตาม แต่มันมีความหมายไปในทางนั้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการขอยืมจักรมาจากหน่วยงาน แทน

[70] ประกอบกับต้องการเจาะลึกในประเด็นที่เกี่ยวกับกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าและกลุ่มเลี้ยงไส้เดือน เพราะเกรงว่าจะมีเวลาไม่พอหรือได้ข้อมูลไม่ครบ และเกรงใจคุณกรรณิการ์ในฐานะผู้ให้ข้อมูลด้วย เพราะกำลังจะต้องไปเตรียมหุงหาอาหารให้ครอบครัว และจะมีคนเข้ามาดูงานด้วย ซึ่งอันที่จริงนั้นผู้วิจัย ก็มีความประสงค์ที่จะศึกษาการทำงานของกลุ่มสตรีทำดอกไม้ด้วย แต่เวลาไม่พอในการเก็บข้อมูลจริง ๆ จึงทำให้มีข้อมูลไม่เพียงพอในการเขียนวิเคราะห์อย่างเป็นองค์รวม สำหรับกรณีของชุมชนบ้านผึ้ง จ.ลำปางแห่งนี้

การลงทุนเครื่องจักร ซึ่งจะทำให้เงินจม และเป็นการลงทุนเกินตัว ทำให้กลุ่มมีพัฒนาการมาได้จนถึงปัจจุบัน มีงานเข้าตลอด หรือเป็นการเติบโตด้วยความมั่นคง สอดคล้องกับแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยไม่ต้องพร่ำบ่นหรือท่องจำสโลแกน ดังเช่นคำว่า สามห่วง สองเงื่อนไข ที่ท่องกันทั่วบ้านทั่วเมือง แต่ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่ตนเองท่องแต่อย่างใด นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดศักยภาพและความสามารถของอมาตยา เซ็น ในหลายๆ เรื่อง โดยเฉพาะประเด็นความสามารถในการตัดเย็บเสื้อผ้า ที่มีมาแต่เดิม และได้นำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานหรือส่งเสริมพัฒนากลุ่ม และยังให้ความสำคัญกับการจัดอบรมเพื่อเสริมศักยภาพหรือสมรรถนะด้านการตัดเย็บให้กับสตรีแม่บ้านที่สนใจ แต่ยังไม่มีความรู้ความสามารถด้านนี้ด้วย เพราะมองว่า ถ้าไม่มีทักษะหรือความสามารถตรงนี้ ก็ไม่สามารถเป็นสมาชิกกลุ่มได้ ทำให้ขาดโอกาสในการเข้าร่วมกลุ่มและทำให้ขาดอาชีพ เพราะที่จริงสตรีแม่บ้านจำนวนมากในชุมชนนี้ก็ไม่ได้มีฐานะดี หรือไม่มีแหล่งรายได้อื่น ๆ และเมื่อรวมกลุ่มกันแล้ว ก็ได้แสวงหาหรือขอยืมทรัพยากรหรือจักรเย็บผ้าจากหน่วยงานมาใช้ในการทำงาน เพราะมองว่า ถ้านำเงินทุนที่รวบรวมได้ไปซื้อเครื่องจักร ก็จะไม่มีเงินทุนในการซื้อผ้า นับว่ามีศักยภาพในการคิด การวิเคราะห์ การวางแผน และการตัดสินใจเลือกทำในสิ่งที่ก่อกำไร ไม่ใช่ก่อหนี้สิน แต่ไม่มีรายได้และกำไร นอกจากนี้ การปฏิบัติการ/การกระทำการต่าง ๆ ของคุณกรรณิการ์ยังสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง โดยเฉพาะในประเด็น **“รู้และสามารถนำไปใช้ได้”** มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ตั้งแต่เข้ามาเรียน มีรายได้ทันที มีการปรับกระบวนทัศน์ต่อตนเอง สิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยเฉพาะประเด็นปัญหาขยะ ที่สามารถมองเห็นคุณค่าของขยะได้อย่างรวดเร็วจากการไปดูงาน และเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงที่ตัวเองเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับคนอื่น ๆ

คุณจีระวรรณ จันทเลิศ
เข้าเรียนปี พ.ศ. 2554 สำเร็จปี พ.ศ. 2556
ผู้สืบสานภูมิปัญญาด้านการทอผ้าพื้นเมืองลายโบราณของบรรพบุรุษ
และร่วมก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนสืบสานต่อผ้าทอมือ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี
"ประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการศึกษาเพื่อท้องถิ่น"

ภูมิหลังและความเป็นมา

คุณจีระวรรณ จันทเลิศ อายุ 49 ปี เข้ามาเรียน ม.ชีวิต ปี พ.ศ. 2554 สำเร็จในปี พ.ศ. 2556 ก่อนที่จะมาเรียน ม.ชีวิต จบการศึกษาจาก กศน. เป็นคนที่เกิดในชุมชนที่อาศัยอยู่ปัจจุบัน ซึ่งเป็น**ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวน** ที่มีประวัติความเป็นมาและประเพณีวัฒนธรรมเก่าแก่หลายร้อยปี สามีทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ด้านเอ็กซเรย์อยู่ที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง มีบุตรสาว 2 คน คนหนึ่งทำงานเป็น จนท. อยู่ที่สำนักงานการประถมศึกษาเขต 4 และอีกคนจบปริญญาตรีด้านคอมพิวเตอร์ สามารถช่วยแม่หรือคุณจีระวรรณในด้านนี้ได้หลายอย่าง สาเหตุที่คุณจีระวรรณ อยากเรียน ม.ชีวิต เป็นเพราะมีความใฝ่ฝันมาตั้งแต่เด็กว่าอยากเรียนต่อในระดับสูง แต่ที่ผ่านมายังไม่เคยมีโอกาส ประกอบกับแต่ก่อนฐานะทางบ้านยากจน คุณพ่อเสียตั้งแต่คุณจีระวรรณยังเป็นเด็ก ทำให้แม่ต้องเลี้ยงดูลูกตามลำพังเพียงคนเดียว ไม่มีเงินพอส่งเสียให้เรียน จึงต้องช่วยแม่ทำนาเป็นหลัก

เพื่อนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน เป็นคนที่ชวนให้มาเรียน ม.ชีวิต เพราะตอนนั้นเพื่อนก็เรียนอยู่ในโครงการต้นกล้าอาชีพ ซึ่งตอนแรกที่เรียนด้วยกันมีประมาณ 100 กว่าคน แต่สำเร็จการศึกษาเพียงแค่ประมาณ 20 กว่าคนเท่านั้น สำหรับค่าใช้จ่ายในการเรียนที่ ม.ชีวิต ใช้วิธีกู้เงินจาก ธกส. ซึ่งกู้มาทั้งหมดจำนวน 50,000 บาท ผ่อนส่งปีละ 10,000 กว่าบาท และจะผ่อนครบหมดในช่วงเดือนที่ทำการสัมภาษณ์ (เดือนมกราคม 2561) สาเหตุที่จำเป็นต้องกู้เงิน เนื่องจากต้องส่งลูกเรียน 2 คนทำให้เงินไม่พอ เพราะสามีทำงานที่ รพ. มีรายได้ไม่มาก สามีจึงให้หาเงินเรียนเอง เพราะที่จริงแล้ว ในช่วงแรก ๆ สามีก็ไม่เห็นด้วยกับการเรียน เพราะมองว่าตนเองมีอายุมากแล้ว และทำให้ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูง เพราะต้องส่งลูกเรียนด้วย แต่คุณจีระวรรณ ก็ไม่ท้อถอย เพราะต้องการความรู้และทักษะ ในช่วงที่เรียนก็พยายามหางานทำด้วยการทอผ้าและตัดเย็บผ้าขาวม้าขาย ปลูกผักขาย และทำนาข้าวอินทรีย์ไว้กินเองด้วย ทำให้ช่วยลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลงไปได้มาก แต่ก็ต้องกู้เงิน ธกส. มาเก็บหรือเผื่อไว้ก่อน เพื่อให้รู้สึกว่าตนเองมีหลักประกัน หรือมีภูมิคุ้มกันที่จะช่วยให้มีค่าเรียน ทำให้มีความมั่นใจในระดับหนึ่งว่าจะต้องเรียนให้จบ เพราะมีค่าเรียนที่กู้มาใส่ไว้ในบัญชี ทำให้รู้สึกอุ่นใจมั่นใจ และตั้งปณิธานไว้ว่า จะต้องผ่อนคืนให้ได้ทั้งหมด

ชื่นชอบและประทับใจวิธีการเรียนรู้ตามแบบของ ม.ชีวิต มาก

จากกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ทำให้ชอบการเรียนแบบนี้มาก ยิ่งเรียนก็ยิ่งชอบ ดังที่คุณจีระวรรณกล่าวว่า... ***"เรียน ๆ ไป อ้าว มันเป็นอะไรที่ใจเราชอบ"*** ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไร หรือหัวข้ออะไร ทั้งวิชาการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต วิสาหกิจชุมชน การศึกษาชุมชน การรู้จักตนเอง การเกษตร ฯลฯ **สำหรับวิชาการเกษตร ก็คือ การทำนานั่นเอง ซึ่งหลายคนก็ถามว่า ทำไมต้องไปเรียนทั้ง ๆ ที่เราทำนาเป็นมาตั้งแต่เกิด แต่ที่จริง พอเรียนแล้วทำให้สามารถบูรณาการได้หลายอย่าง เช่นบูรณาการเข้ากับเรื่องสุขภาพ ทำให้ได้แง่คิดหรือวิธีคิดต่าง ๆ มากมาย** โดยเฉพาะการที่ได้มีโอกาสเรียนเรื่อง **"การสืบค้นรากเหง้าของตนเองและชุมชนหรือประวัติ**

ความเป็นมาของหมู่บ้าน" ทำให้ทราบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน และยังทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านตนเอง ซึ่งจริง ๆ แล้วประเด็นนี้มีนัยสำคัญมาก เพราะแสดงว่าที่ผ่านมา ไม่เคยทราบหรือไม่เคยสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้เลย เพราะระบบการศึกษาแบบกระแสหลักไม่ได้ให้ความสำคัญแต่อย่างใด ทำให้ไม่รู้เกี่ยวกับรากเหง้าหรือที่มาของตนหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวเอง ส่งผลทำให้ชุมชนไม่ได้รับการให้ความสำคัญ เพราะแม้แต่ชุมชนที่ตนเองเกิดมาก็ไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาแม้แต่น้อย จะไปให้ความสำคัญกับ "สถาบันชุมชน" หรือ การพัฒนาชุมชนของตนได้อย่างไร เพราะทุกคนถูกสอนให้มองออกไปนอกตัวเอง และนี่คือสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาชุมชนในชนบทโดยคนอื่น ๆ หรือโดยหน่วยงานรัฐไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะแม้แต่ตนเองยังไม่รู้จักชุมชนของตน แล้วคนนอกที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานด้านการพัฒนาจะไปรู้ได้อย่างไร เพราะเจ้าหน้าที่รัฐส่วนใหญ่ก็สำเร็จการศึกษาจากระบบการศึกษาของรัฐ ที่รัฐเป็นผู้กำหนดทุกอย่างโดย **"ไม่ได้มีมิติของชุมชนท้องถิ่น"** เข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด

คุณจีระวรรณเล่าให้ฟังด้วยว่า แต่ก่อนเคยคิดที่จะเลิกทำนา เพราะว่าทำแล้วจน อยากไปทำทางด้านธุรกิจมากกว่า แต่พอมาเรียน ม.ชีวิต อาจารย์สอนให้รู้จักตนเอง และการพึ่งพาตนเอง เรียนแล้วอยากให้เราอยู่ในท้องถิ่น เรียนแล้วต้องมาพัฒนาบ้านเกิดของตนเอง อยู่กับชุมชนของตนเอง ไม่ทิ้งถิ่นไปที่อื่น ก็เลยเปลี่ยนใจไม่ไปทำงานที่อื่น และเปิดร้านตัดเย็บเสื้อผ้าและทอผ้าขายอยู่ที่บ้านอย่างมีความสุข

การทำนาอินทรีย์ ทำให้ได้ข้าว ได้สุขภาพ ได้เครือญาติ

จากที่เดิมคิดว่าจะเลิกทำนา เพราะเป็นอาชีพที่ยิ่งทำ ก็ยิ่งจน ได้เกิดการเปลี่ยนความคิดใหม่หรือเกิดกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะ ม.ชีวิต สอนว่า ต้องพึ่งพาตนเองให้ได้ และ ม.ชีวิตสอนให้อยู่ในท้องถิ่นของตน ซึ่งพอลงมือทำแล้ว ได้ข้าวที่ปลอดสารเคมีมากิน ก็รู้สึกภูมิใจ และยังได้แบ่งปันให้ญาติผู้ใหญ่และเครือข่ายในชุมชนได้ทานกันด้วย ทำให้มองเห็นคุณค่าของการทำนาปลอดสารเคมี ดังที่เธอได้เล่าว่า..... ***"พอทำแล้ว พอทำนาเรากินข้าวปลอดสาร อาจารย์เค้าสอนวิธีทำปุ๋ยอินทรีย์ เรากินข้าวปลอดสาร เราก็เอาข้าวที่เราเหลือกินอ่ะ ก็ไม่ได้ทำเยอะนะ แต่เรามอบให้ผู้ใหญ่ของเรา ลุงป้าน้าอาเรา คุณค่ามันอยู่ตรงนี้ ที่เราภูมิใจว่า เราเป็นคนทำนา แล้วเรารู้ว่ามันปลอดสาร เราได้มอบให้ผู้ใหญ่กินในแต่ละปี"*** ซึ่งนอกจากได้ความภูมิใจของตนเองแล้ว ก็ยังทำให้ได้ความสัมพันธ์ที่ดีกับญาติผู้ใหญ่ ทำให้สังคมฟื้นตัวขึ้นมาได้ด้วยวิธีนี้ เรียกว่าได้ทั้งสุขภาพที่ดีของแต่ละคน ได้เครือญาติ และสุขภาพของชุมชน/สังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย (social health)

การเปลี่ยนแปลงตนเองที่สำคัญ

ในด้านการเปลี่ยนแปลงตนเองที่สำคัญที่สุด ก็คือ เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง หรืออาจกล่าวได้ในอีกนัยหนึ่งว่าเกิดความมั่นใจในศักยภาพและความสามารถของตน เพราะแต่ก่อนเป็นคนขี้อาย ไม่มีความมั่นใจในตนเอง ไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าพูด เวลาอาจารย์ให้ออกไปนำเสนออะไร แม้แต่ชื่อของตนเองก็พูดไม่ได้ แต่จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ การกระตุ้น การสนับสนุน/การส่งเสริมของอาจารย์/ผู้สอน/ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ การฝึกให้ค้นคว้าด้วยตนเอง ฯลฯ ทำให้กล้าแสดงออกและเกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญมากต่อการเป็นบัณฑิตของ ม.ชีวิต หรือที่จริงแล้วค่อนข้างเป็นไปตามขั้นบันไดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หรือแนวคิดทฤษฎีหลักของ ม.ชีวิต ดังสะท้อนให้เห็นจากคำพูดของเธอที่ว่า .... ***"เมื่อก่อนจะเป็นคนขี้อาย ไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงออก เวลาจะเสนอนำในกลุ่มก็อายอายมาก ไม่กล้า อาจารย์จะให้ไป present หน้าห้อง***

ไปนำเสนออะไร ไม่ได้เลย สั่น ไม่กล้าพูด แม้กระทั่งแนะนำชื่อตัวเองก็ไม่กล้าแนะนำ เห็นเพื่อนเยอะๆ เห็นคนเยอะนี่ พูดไม่ได้ ไม่กล้าสบตาอาจารย์เลย พอเราได้พูด อาจารย์จะฝึกให้เราทุกคนได้พูดแสดงออก ความคิดเห็น แล้วอาจารย์ก็ให้เราค้นคว้าหาตัวเองว่าเราชอบอะไร” ซึ่งที่จริงนั้น ตรงนี้เป็นเพียงแค่ทักษะพื้นฐานในชีวิต (basic life skill) แต่มีความสำคัญมาก เพราะในช่วงเวลาที่ผ่านมา สิ่งนี้ถูกละเลยในระบบการศึกษา เพราะส่วนใหญ่เป็นการเรียนแบบท่องจำ เน้นการสอบจากการท่องจำปาว ๆ และเน้นลำดับที่หรือเกรดในการเรียน ตามที่เราทุกคนทราบกันดีอยู่แล้ว ผู้เรียนส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจึงไม่ได้รับโอกาสในการฝึกทักษะขั้นพื้นฐานต่าง ๆ เหล่านี้แต่อย่างใด จนกระทั่งได้มีโอกาสมาเรียน ม.ชีวิต ซึ่งเน้นการปฏิบัติ การลงมือทำ การแสดงออก จึงทำให้มีทักษะต่าง ๆ เหล่านี้ และมีพัฒนาการไปตามเวลาที่เรียน จนมีความมั่นใจ ปัจจุบันสามารถพูดหรือนำเสนอในสิ่งที่คิดได้ดีพอสมควร แต่ก็ยังไม่ดีมากเท่าที่ต้องการ ซึ่งยังต้องฝึกต่อไปอีกเรื่อย ๆ

การสืบสานภูมิปัญญาด้านการทอผ้าและความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

คุณจีระวรรณ เล่าว่า ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสืบค้นรากเหง้าหรือความเป็นมาของตนเองและชุมชน–หมู่บ้าน ทำให้มองเห็นสิ่งที่มีคุณค่า ที่เป็นอยู่ ที่อยู่ใกล้ตัวเองมากที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งก็คือ การทอผ้าของแม่, ยาย และบรรพบุรุษท่านอื่น ๆ ในชุมชน และเป็นเพราะตนเองก็ชอบงานด้านการตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เลยได้คุยกับคุณยายจันทร์หอม ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้วย คุณยายยินดีอย่างยิ่งที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ เพราะไม่ต้องการให้ความรู้ที่มีกับตนนั้นสูญหายไปหรือภายหลังจากที่ตนตายไปแล้ว

นอกจากนี้ คำพูดของคุณยาย ทำให้กลายเป็นแรงผลักดันให้คุณจีระวรรณได้ลงมือทำในเรื่องนี้ ด้วยการเริ่มต้นทำผ้าทอ ด้วยงบประมาณเพียงแค่ 500 บาท แต่สิ่งที่ได้มา คือ ความรู้อันล้ำค่าเกี่ยวกับการทอผ้าตีนซิ่นและลายโบราณสำคัญ ๆ อื่น ๆ ที่มีอายุมากกว่า 200 ปี ซึ่งเป็นคุณค่าของชุมชนที่เกือบจะสูญหายไปตามกาลเวลา ถ้าไม่มีใครเห็นหรือหยิบขึ้นมาสานต่อ

ดังนั้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ในเรื่องนี้จึงมีความสำคัญมาก ดังที่คุณจีระวรรณ ได้เล่าให้ฟังถึงกระบวนการในการเรียนรู้ตรงจุดนี้ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะด้านทักษะและความสามารถในการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงความสามารถในการแปรรูปหรือประยุกต์ผลิตภัณฑ์ให้ดูทันสมัย เหมาะสมกับผู้ใช้หรือผู้อุดหนุน/ลูกค้าในช่วงวัยต่าง ๆ มากขึ้น เพราะเป็นการเรียนไปด้วย ทอผ้าไปด้วย เนื่องจากการเรียนของที่นี่ เน้นการลงมือปฏิบัติจริง โดยเฉพาะผ่านวิชา สปช. หรือวิชาการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ก็ทำมาเรื่อย ๆ คิดค้นลายผ้าแบบต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตลอดเวลา รวมทั้งการทอผ้าขาวม้า ทำมาตลอด ตั้งแต่เข้าเรียนจนจบไม่เคยหยุดเลย ดังที่คุณจีระวรรณกล่าวว่า....***“ก็ทำไปด้วย เรียนไปด้วย อาจารย์ให้ลงมือปฏิบัติจริง สปช. เนี่ยแหละ ทำจริง ก็ทำมาเรื่อย ๆ จนจบ...ทอทั้งผ้าขาวม้า ผ้าตีนซิ่น สำหรับผ้าตีนซิ่นจะมีหลายลายต่อมา ก็มาเรียนทอผ้าขาวม้าโบราณ มีตาขาวตาดำตาแดง แม่บอกว่า มันต้องเป็นแบบนี้ๆ แม่จะอยู่ด้วยตลอด แต่ก่อนตอนเข้าใหม่ ๆ จะทอแต่ตีนซิ่น ทีนี้ก็มาทอผ้าขาวม้า ทออย่างเดียว เราจะมีแนวคิดที่ว่าให้วิชานี้มันจบ คุณยายก็พาทอผ้าขาวม้า แล้วก็เอามาแปรรูป จากผ้าขาวม้า ก็มาทำสไบ ให้เป็นเอกลักษณ์ของเรา ทอให้ลูกใส่ แต่ตอนแรกลูกไม่กล้าใส่ บอกว่ามันเชย พอใส่ไปแล้ว มีแต่คนทักว่าสวย”***

จุดเปลี่ยนแปลงในศักยภาพความสามารถที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคุณจีระวรรณ อันเป็นผลมาจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่เน้นการปรับวิธีคิด

หรือกระบวนทัศน์ ก็คือ การยกระดับตนเองให้สามารถทำงานที่ยากขึ้นไปอีกระดับหรืออีกขั้นหนึ่งได้ ซึ่งมาจากความสงสัยและคำถามที่ผุดขึ้นในสมอง โดยหลังจากที่เรียนจบ ก็ได้คิดค้น ตั้งคำถามต่อประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับลายผ้า ซึ่งได้ตั้งข้อสมมุติฐานขึ้นว่าน่าจะมีลายผ้าชื่อเดียวกับหมู่บ้านหรืออำเภอ เพราะได้ไปที่ อ.บ้านเชียง ก็พบว่ามีผ้าลายของบ้านเชียง ที่เป็นลายไหตามเครื่องสังคโลกหรือวัตถุหม้อโบราณที่ขุดพบของบ้านเชียง หรือกรณีของหนองคาย ที่บ้านนาคา ก็เป็นลายพญานาค และที่อื่น ๆ อีกหลายแห่งที่ได้มีโอกาสไปดู แต่เมื่อไปสืบค้นในกูเกิ้ล รวมถึงถามผู้สูงอายุหรือผู้รู้เรื่องผ้า ก็ไม่พบว่า มีผ้าลายต้นผือ[71] จึงคิดอยากจะทำผ้าที่เป็นลายเอกลักษณ์ของตนเองและของหมู่บ้าน ซึ่งมีแนวคิดอยู่ 2 อย่าง คือ พิจารณาที่พืชเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของหมู่บ้าน ซึ่งก็คือ การทำนา สัญลักษณ์ของการทำนา ก็คือ ต้นข้าว จึงอยากทอผ้ามัดหมี่ลายต้นข้าว และได้ลงมือทำ รวมถึงลายอื่น ๆ อีกเช่น ลายหอนางอุษา ลายตำนานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ฯลฯ และยังมีการผสมผสานลายต่าง ๆ เข้าด้วยกันในผืนเดียวกัน หรือไขว้กันระหว่างสถานที่ ๆ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชนกับต้นไม้หรือพืชที่เป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตชุมชนด้วย ยกตัวอย่างเช่น ผสมลายหอนางอุษาเข้ากับลายต้นข้าว ลายประวัติศาสตร์ภูพระบาทเข้ากับลายต้นข้าว ลายหอนางอุษาเข้ากับลายต้นผือ ฯลฯ ซึ่งรวมแล้ว คุณจีระวรรณได้เรียนรู้การทำผ้าทอลายต่าง ๆ จากคุณยายจันทร์หอม คุณยายวีระวรรณ และปราชญ์ท่านอื่น ๆ ในชุมชน รวมทั้งหมดจำนวน 103 ลาย

นอกจากนี้ คุณจีระวรรณยังได้รับรางวัลการประกวดผ้าทอลายโบราณอันดับที่ 2 จากการจัดประกวดของหน่วยงานราชการที่มีผู้เข้าร่วมจากหลายจังหวัดทั่วประเทศ และได้รับโอกาสในการเข้าอบรมเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงเทพ ทำให้ได้ความรู้มาใช้ในการต่อยอดการทอผ้าที่ใช้วัสดุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตนด้วย อาทิเช่น เปลือกประดู่ เปลือกมะม่วง โคลน คราม เพกา ฯลฯ **ทำให้เกิดการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่กลับได้ทั้งสิ่งแวดล้อม, รายได้, ภูมิปัญญาดั้งเดิม, สิ่งที่มีคุณค่าทั้งหลาย รวมถึงความสัมพันธ์ในบรรดาเครือญาติพี่น้อง–การเคารพต่อบรรพบุรุษ/ผู้สูงอายุ, เครือข่ายทางสังคม, องค์กรของชุมชน กลับคืนมาอย่างเป็นองค์รวม**

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถือเป็นศักยภาพและความสามารถใหม่ ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับความเป็นชุมชน โดยเฉพาะศักยภาพในการตั้งคำถาม การสืบค้น การคิดใหม่ทำใหม่ การประยุกต์ การต่อยอดสิ่งเดิม สะท้อนวิธีคิดที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ เมื่อมองเห็นรากเหง้าของตนเองและชุมชน ก็ให้คุณค่าและต้องการที่จะสืบสานคุณค่าต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่มาเป็นเวลายาวนาน และยังต้องการขยายผลออกไปด้วย เพราะได้เกิดการปรับกระบวนทัศน์ต่อสรรพสิ่งรอบตัวไปแล้วแบบ 360 องศา เลยก็ว่าได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า นี่คือ การศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่น หรือเพื่อขยายผลสิ่งที่ดีที่มีอยู่เพื่อท้องถิ่นของตนอย่างแท้จริง

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว

นอกจากนี้ คุณจีระวรรณยังชักชวนให้ลูกของตนเข้ามาเรียนรู้เรื่องการทอผ้าด้วย และให้ช่วยงานด้านการออกแบบกราฟฟิกดีไซน์ และด้านคอมพิวเตอร์ เพราะลูกเรียนมาทางด้านนี้ แต่ตนเองไม่ถนัดทางด้านนี้ ทำให้เกิดการเกื้อกูลกันระหว่างแม่กับลูกที่มีศักยภาพหรือความสามารถที่แตกต่างกัน แต่สามารถนำมาผสานกัน

[71] ต้นผือ คือ พืชชนิดหนึ่ง ที่ขึ้นอยู่ในหมู่บ้านและได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านนี้ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อของหมู่บ้านและอำเภอนี้ ประโยชน์ใช้สอย คือ ใช้ทอเสื่อ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นพืชตระกูลเดียวกันกับ “กก” ที่ใช้ทอเสื่อเช่นกันแต่เป็นชื่อที่เรียกในภาคอื่น ๆ แต่คุณจีระวรรณอธิบายว่า “ผือ” มีลักษณะลำต้นที่แตกต่างจากต้นกก คือ มีลักษณะสามเหลี่ยม แต่ต้นกกมีลักษณะกลม ๆ แต่มีประโยชน์ใช้สอยที่ไม่แตกต่างกัน

ได้อย่างลงตัวระหว่างเก่ากับใหม่ หรือระหว่างเทคโนโลยีกับศิลปะพื้นบ้าน เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ร่วมกันในระดับครอบครัว ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างแม่กับลูก ส่งผลทำให้ครอบครัวอบอุ่น มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ไม่มีช่องว่างหรือไม่ใช่ไปกันคนละทางเหมือนครอบครัวจำนวนมากในปัจจุบัน ที่มีวิถีของใครของมัน ไม่ค่อยได้พูดคุยปรึกษาหารือกัน/เกื้อกูลกัน และมีความขัดแย้งในครอบครัวสูง ดังนั้น การเรียนรู้แบบมหาวิทยาลัยชีวิตจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในตนเอง และเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว และสามารถยกระดับเป็นหน่วยการผลิตแบบผสมผสาน หรือเป็นหน่วยการผลิตในสังคมปัจจุบัน ที่มีความรู้เดิม คือ ศิลปะการทอผ้าแบบพื้นบ้าน เป็นฐาน และผสมเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ **กรณีนี้จึงมีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการเรียนการสอนของ ม.ชีวิต ที่สามารถทำให้เกิดการบูรณาการสิ่งทั้งมวลเข้ามาด้วยกัน ซึ่งจริง ๆ แล้ว ตรงนี้อาจจะไม่ใช้สิ่งที่คาดหวังไว้ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า นี่คือ ผลกระทบเชิงบวก** (positive impacts) **และเป็นผลกระทบหรือผลที่ไม่ได้คาดหวัง ไม่ได้ตั้งใจ แต่ได้เกิดขึ้นแล้ว และมีนัยสำคัญ** (significant unintended consequences) **เป็นอย่างยิ่ง**

การจดทะเบียนกลุ่มทอผ้าเป็นวิสาหกิจชุมชน

นอกจากนี้ จากการเรียนเรื่อง **“วิสาหกิจชุมชน”** ทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องนี้ และจากการที่ได้มีการทำกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและผ้าขาวม้า ซึ่งเป็นผลจากการเรียนเรื่อง การสืบค้นรากเหง้าความเป็นมาของตนเองและของชุมชน ทำให้ลงมือสืบค้นเกี่ยวกับเรื่อง การทอผ้า เพราะตนเองชอบทางด้านการตัดเย็บเสื้อผ้าอยู่แล้ว ดังที่กล่าวไปแล้วทั้งหมดข้างต้น ประกอบกับคุณแม่ คุณยาย ก็มีความสามารถด้านนี้ และในชุมชนยังมีเครือญาติและปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง ที่มีความพร้อมในการมาเชื่อมโยงกันบนฐานของศักยภาพและความสามารถด้านการทอผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ลายโบราณและผ้าขาวม้ารูปแบบต่าง ๆ

สำหรับผ้าขาวม้านี้มีการผลิตหรือนำเสนอออกมาได้ถึง 4 แบบใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ 1) ผ้าขาวม้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน 2) ผ้าขาวม้าสีธรรมชาติ 3) ผ้าขาวม้าแปรรูป (เช่น ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าแบบต่าง ๆ, ผ้าปูโต๊ะ ฯลฯ) และ 4) ผ้าขาวม้าที่เป็นความคิดสร้างสรรค์ต่าง ๆ จึงได้ชักชวนกันรวมกลุ่มได้ประมาณ 20 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน (แต่ก็ได้ชักชวนชาวบ้าน/คนอื่น ๆ ในชุมชนเวลามีงานประชุมหรืองานประเพณีต่าง ๆ ให้เข้าร่วมกลุ่มด้วย ซึ่งก็มีเยาวชนที่สนใจเรื่องทอผ้าหรืออยากเรียนรู้เรื่องนี้เข้าร่วมประมาณ 2-3 คน) และไปขอจดทะเบียนเป็น “วิสาหกิจชุมชน” ที่สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านผือ แต่คุณจีระวรรณเล่าว่า กลุ่มไม่ได้รับเงินอุดหนุนอะไรจากทางสำนักงานเกษตรอำเภอ

สำหรับเรื่อง การจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนสืบสานต่อผ้าทอมือนี้ คุณจีระวรรณ เล่าว่า ที่จริงแล้วก็ได้รับการบอกกล่าวจากทาง ม.ชีวิต ให้ไปจดทะเบียน สำหรับในมุมมองของผู้วิจัย การจดทะเบียนนี้ก็น่าจะดี เพราะทำให้มีสถานภาพทั้งทางกฎหมายและทางสังคม และเป็นการฝึกการทำงานแบบรวมกลุ่มรวมหมู่ หรือการทำงานเป็นทีม

อย่างไรก็ตาม สำหรับกลุ่มวิสาหากิจแห่งนี้ น่าจะมีสถานภาพเป็นวิสาหกิจครอบครัวมากกว่าเป็นวิสาหกิจชุมชน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนเข้าร่วมยังมีจำกัด ซึ่งน่าจะเกี่ยวกับศักยภาพและความสามารถของคนที่จะเข้าร่วม ซึ่งควรจะต้องมีความสามารถและความสนใจในด้านนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะหรือทักษะพิเศษ มีความประณีต ดังนั้นสำหรับชาวบ้านที่ไม่มีทักษะหรือไม่มีความสนใจด้านนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว อาจจะเข้าร่วมกลุ่มวิสาหกิจไม่ได้ สำหรับการทำงานของกลุ่ม ก็ยึดโยงกันด้วยตัวผลผลิต หรือปริมาณงานว่าใครสามารถทำอะไร ทำได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งมีแรงงานอยู่ทั้งหมดจำนวน 10 กว่าคน ที่ทำ

การผลิตและส่งผลผลิตให้กับวิสาหกิจ ซึ่งบางส่วนทำงานอยู่ที่บ้าน แต่บางส่วนมาทำงาน ณ ที่ทำการกลุ่ม ไม่ได้มีลักษณะของการรวมหุ้นหรือลงหุ้นใด ๆ หรือไม่ได้เป็นเจ้าของวิสาหกิจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน โดยเฉพาะในแง่ของการลงทุนร่วมกัน แต่เป็นการผลิตของแรงงานรับจ้างแต่ละบุคคล ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจให้ค่าแรงตามชิ้นงานหรือตามชั่วโมงการทำงาน แล้วแต่กรณี ๆ ไป โดยมีคุณจีระวรรณ เป็นคนจำหน่ายหรือบางโอกาสนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายในสถานที่หรือวาระโอกาสต่าง ๆ เช่น การจัดงานที่กรุงเทพ จังหวัดอื่น ๆ ใกล้เคียง หรือตามที่หน่วยงานราชการแจ้งมา จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นวิสาหกิจขนาดเล็กหรือเป็นวิสาหกิจของครอบครัวมากกกว่าเป็นกลุ่มวิสาหกิจของชุมชน เพราะมีจำนวนผู้รับประโยชน์ไม่มาก และส่วนใหญ่เป็นเครือญาติพี่น้องกัน แต่ก็เป็นกลุ่มที่มีนัยสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น เพราะเป็นกลุ่มที่ก่อเกิดขึ้นมาจากศักยภาพและความสามารถของคนในชุมชน และสามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนในระดับหนึ่ง ถึงแม้จะเป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ ก็ตาม

บทวิเคราะห์เชิงสะท้อน ได้พบประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ที่มีความเชื่อมโยงกับศักยภาพและความสามารถทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ และสิ่งนี้มีความเชื่อมโยงกับความพยายามในการการพึ่งพาตนเองของปัจเจกบุคคล ของกลุ่ม และของชุมชนด้วย และมีความน่าสนใจตรงการพึ่งพาตนเองในหลาย ๆ มิติ ทั้งการพึ่งพาตนเองในการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง, การพึ่งพาตนเองในด้านการรวมกลุ่ม การพึ่งพาตนเองในด้านวัสดุธรรมชาติที่นำมาใช้ย้อมผ้า การคิดค้นหรือการมีความคิดสร้างสรรค์ด้วยตนเองจากการปรับกระบวนทัศน์ ทำให้เกิดศักยภาพและความสามารถใหม่ ๆ สำหรับระดับกลุ่ม ก็คือ การเชื่อมโยงกันเป็นวิสาหกิจครอบครัว บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของการเป็นเครือญาติกัน และระดับชุมชนก็คือการเชื่อมโยงกันของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนในการสืบสานประเพณี วัฒนธรรมของการทอผ้า ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการพึ่งพาตนเองในด้านเครื่องนุ่งห่ม

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไม่รู้ตัว ทั้ง ๆ ที่คุณจีระวรรณไม่ค่อยได้พูดถึงประเด็นนี้เท่าไหร่ แต่ก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สิ่งที่คุณจีระวรรณได้ทำลงไปนั้น สอดคล้องกับหลักการ ปรัชญา และวิธีการของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ว่าจะเป็นด้านการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง (self-immunity) ซึ่ง ณ ที่นี้ ก็คือ การสร้างภูมิคุ้มกันด้านอาชีพ ทำให้มีอยู่มีกินหรือมีรายได้เข้าตลอดเวลา มีฐานะที่ดีขึ้น รวมถึงด้านความพอประมาณ (moderate ness) เพราะไม่ได้ลงทุนจนเกินตัว แต่ค่อยทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่มีหนี้สิน ใช้ทุนเริ่มต้นเพียงแค่ 500 บาท และสามารถทำการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพราะผลิตภัณฑ์มีคุณภาพและมีความหลากหลายมาก ทำให้กิจการขยายตัวออกไปโดยปริยาย และด้านความเป็นเหตุเป็นผล (reasonableness) นั้น ก็มีความชัดเจนเป็นอย่างมากด้วยว่า การก่อเกิดของอาชีพนี้ ไปจนถึงการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจครอบครัวเป็นการก่อเกิดที่มีความเป็นเหตุเป็นผลมาก เพราะอยู่บนฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับรากเหง้าหรือความเป็นมาของตนเองและชุมชน ตรงนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ และเมื่อได้พบรากเหง้า ความเป็นมา สิ่งที่มีคุณค่าแล้วก็ลงมือทำการผลิตในสิ่งที่มีอยู่เดิมและกำลังจะสูญหาย บวกกับความสนใจที่มีอยู่เดิมของตนเอง ทำให้เกิดพลังทวีคูณในการเรียนรู้และการผลิตที่มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตหรือบริบทที่แวดล้อม

ที่สำคัญคือ สอดคล้องกับหลักปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ที่ต้องการให้ยืนอยู่ได้ด้วยลำแข้งของตนเองหรือพึ่งพาตนเองได้ อยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตนอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นการขับเคลื่อนบนฐานของความรู้และคุณธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และแน่นอนว่า คุณจีระวรรณย่อมมีศักยภาพและความสามารถในการที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม การศึกษา และเทคโนโลยี เพราะมีความหนักแน่นในด้านวิธีคิด วิธีมอง ที่ได้รับจากการปลูกฝังของ ม.ชีวิต มีความสามารถในการผลิตอาหารเลี้ยงตนเองและครอบครัว รวมถึงความสามารถในการผลิตเสื้อผ้า-เครื่องนุ่งห่ม และยาสมุนไพรบางชนิดก็มีอยู่ในชุมชนแห่งนี้เช่นกัน ทำให้มีความมั่นคงทั้งในด้านวิธีคิด วิธีมอง และฐานอาหาร ซึ่งก็ถือได้ว่า ทำให้ชีวิตมีอิสรภาพ (freedom) ในระดับสูงทีเดียว สำหรับในด้านเทคโนโลยีนี้ คุณจีระวรรณก็ถือว่าโชคดีที่มีลูกสาวคอยช่วยงานด้านนี้ หรือคอยสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสร้างผลผลิตหรือทำให้มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น รวมถึงการเชื่อมต่อกับตลาดออนไลน์ ก็น่าจะสามารถทำได้ต่อไปด้วยเช่นกัน

สรุปผลการประเมินและวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น

จากที่นำเสนอมาทั้งหมดในส่วนนี้ จะเห็นได้ว่า ผู้เรียน/นักศึกษา และบัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิตนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านต่าง ๆ ไปจนถึงการเพิ่มขึ้นของศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ (ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก) ไปจนถึงการแสดงบทบาทในชุมชนและสังคม หรือสามารถสร้างผลสะเทือน/ผลกระทบต่าง ๆ (impacts) ในมิติต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในองค์กร/ชุมชนของตนในระดับที่แตกต่างกันไป ซึ่งระดับการเปลี่ยนแปลงและระดับของผลสะเทือนหรือผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นนั้น เป็นผลมาจากความแตกต่างหลากหลายในปัจจัยสำคัญในตัวผู้เรียน/นักศึกษา และบัณฑิต/ผู้สำเร็จการศึกษา บวกเข้ากับการจัดกระบวนการเรียนรู้และวิธีการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต จึงทำให้เกิดพลังทวีคูณ (synergy) ในการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดศักยภาพใหม่ ๆ หรือมีความเป็นคนใหม่ ที่มีกระบวนทัศน์ใหม่ หรือวิถีการดำรงชีวิตแบบใหม่ขึ้นมาได้

สำหรับทุนเดิมที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนและบัณฑิตในด้านต่าง ๆ อยู่แล้วอย่างใดอย่างหนึ่งหรืออาจมากกว่าหนึ่งอย่างขึ้นไป บางอย่างอาจเป็นปัจจัยผลักที่มีนัยยะเชิงลบ (negative pushing factors) ก็ได้ แต่สามารถแปลงเป็นพลังเชิงบวกได้ด้วยกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ยกตัวอย่างเช่น ความรู้สึกมีปมด้อยในใจของผู้เรียนมานาน ที่เคยเรียนสำเร็จแล้ว แต่ไม่ได้รับใบวุฒิบัตร เพราะเกิดอุบัติการณ์ที่ไม่คาดฝันขึ้นในชีวิต เป็นต้น ปัจจัยต่าง ๆ ในตัวผู้เรียน ได้แก่ความคิด วิธีคิด/วิธีมอง (ระดับหนึ่ง) ความตั้งใจจริง ความมุ่งมั่น ความขยัน/ลงมือปฏิบัติโดยไม่รอเวลา ความต้องการพึ่งพาตนเอง ความใฝ่ฝัน/จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความมีระเบียบวินัย มีความรักและความปรารถนาดีต่อคนในครอบครัว เช่น พ่อแม่ พี่น้อง หรือลูกของตน มีความรู้ความสามารถหรือสติปัญญา (บางส่วน เป็นสติปัญญาที่เฉียบแหลม) ในด้านต่าง ๆ เช่น เก่งด้านการเกษตร เก่งด้านทอผ้า/ตัดเย็บเสื้อผ้า เก่งในการประยุกต์ต่อยอด เก่งในการคิดค้น/พัฒนานวัตกรรม เก่งในการคิดหรือมองหรือทำงานเชิงระบบ เก่งในการบริหารจัดการด้านการเงิน เก่งในการทำบัญชี เก่งในการคิดและเขียนข้อเสนอโครงการ เก่งในการทำงานกับกลุ่มและชุมชน เก่งในการสื่อสาร/การเจรจา เก่งในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เก่งในการประสานทรัพยากรและบุคลากร เก่งในการดึงทรัพยากรของภาครัฐมาตอบสนองต่อชุมชน เก่งในด้านการวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน และช่องว่างของระบบการผลิตที่เป็นอยู่ และความเก่งอีกมากมายหลายประการที่สาธยายไม่หมด

นอกจากนี้ คนเหล่านี้มักจะมีคุณลักษณะ บุคลิกท่าทาง นิสัยใจคอที่ค่อนข้างพิเศษหรือแตกต่างจากคนอื่น ๆ เช่น มีความใจกว้าง มีเมตตา มีความสุข มีความอบอุ่น มีความรักในชุมชน-คนอื่น ๆ มีความมั่นคงทางจิตใจหรือวุฒิภาวะทางใจ มีการคิดเชิงบวก มีพลังในการทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ และสิ่งที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งที่ได้จากการสังเกต หรือสามารถสังเกตเห็นได้จากการพูด การกระทำ และผลงานที่เกิดขึ้น พบว่า ส่วนใหญ่หรือทั้งหมดเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมในระดับโดดเด่น เช่น มีความซื่อสัตย์ มีความโปร่งใส ตรงไปตรงมา ไม่คดโกง ไม่โกหก อะไรที่ทำได้ดีแล้ว ก็บอกว่าดี ใช้ได้ พอใจ อะไรที่ยังไม่ดี ก็บอกว่ายังไม่ค่อยดี ต้องพัฒนา/ปรับปรุง/แก้ไขต่อไป เป็นต้น ทำให้คนเหล่านี้ได้รับการยอมรับและความไว้วางใจในองค์กรและชุมชน เพราะได้พิสูจน์ด้วยความคิด ความเชื่อ การกระทำ พฤติกรรม การปฏิบัติตัวและผลงานมาแล้วเป็นระยะเวลาหนึ่ง

สำหรับกระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการจัดกระ-บวนการเรียนรู้และเครื่องมือที่ใช้ในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงผู้เรียน ตามแนวคิด ปรัชญา วิสัยทัศน์ ปณิธานที่สำคัญที่สุดของ ม.ชีวิต ที่ใช้แล้วได้ผลดี ถ้า

เป็นในระดับปัจเจกบุคคล ก็คือ วิชาการรู้จักตนเอง หรือการเอื้อให้ผู้เรียนทำความรู้จักตนเองและวิเคราะห์ตนเองว่าตนเองเป็นใคร มีความต้องการและความใฝ่ฝันอะไร จะใช้ชีวิตให้เป็นสุข ร่มเย็น และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและคนอื่น ๆ ได้อย่างไร ซึ่งถ้าศูนย์เรียนรู้ใดสอนหรือฝึกฝนหรือหยิบยกเรื่องนี้ขึ้นมา อย่างมีความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมการใช้หรือการเขียนแผน 4 แผน คือ 1) แผนการวางเป้าหมายและชีวิต 2) แผนอาชีพ/การงาน/รายได้ 3) แผนการเงิน/การออม และ 4) แผนสุขภาพ อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว เป็นองค์รวม และ/หรือ เป็นระบบ สำหรับกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ที่จัดให้มีการศึกษาเรียนรู้ในชุมชน โดยเฉพาะการเรียนรู้ด้วยวิธีย้อนรอยชุมชน 50 ปี ทำให้ผู้เรียนเกิดการฉุกคิดและเกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญมาก เพราะทำให้มองเห็นความเป็นมาของตนเองและครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นมาของชุมชน ที่มีประวัติศาสตร์ มีพัฒนาการ มีตัวตน มีผู้คน มีรากเหง้า มีการเรียนรู้ มีภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ มากมาย ทั้งด้านอาหาร สมุนไพร/ยา เครื่องนุ่งห่ม การสร้างที่อยู่อาศัย ศิลปวัฒนธรรม มีผลงานวิธีคิด วิธีมองของผู้อาวุโส/บรรพบุรุษ มีความสัมพันธ์ทางสังคม/วัฒนธรรม/การศึกษา/ศาสนา/การเมือง ฯลฯ มีวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนเผชิญร่วมกัน หรือเป็นการเรียนที่ทำให้มองเห็นทุนหรือขุมทรัพย์ต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ผู้คน ฯลฯ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง (insightful know ledge and understanding) ความซาบซึ้ง (appreciation) และความภาคภูมิใจ (proudness) เกี่ยวกับรากเหง้าของตน นำไปสู่การให้คุณค่า และการรื้อฟื้นสิ่งที่สูญหายไปแต่ยังมีคุณค่าขึ้นมาใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิธีคิด โลกทัศน์ใหม่ ทำให้ไม่มองอะไรง่าย ๆ หรือตัดสินอะไรง่าย ๆ แค่สิ่งที่เห็นตรงหน้า และยังทำให้เกิดข้อสงสัยต่าง ๆ รู้จักการตั้งคำถามและการสืบค้นเชิงลึกต่อสรรพสิ่งทั้งหลายที่รายล้อมรอบตัวมากขึ้น ทำให้นำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ หรืออยากสืบค้นความรู้เกี่ยวกับตนเอง ที่เป็นความรู้พื้นบ้าน (indigenous knowledge) ที่ถูกละเลยหรือถูกกดทับมาเป็นเวลานาน

นอกจากนี้ ยังสามารถสร้างอาชีพหรือต่อยอดอาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย หรือขยายผล ขยายความหมาย ขยายพื้นที่ ขยายผู้มีส่วนร่วมมากขึ้น บนฐานความเป็นมาของตน จากกระบวนการเรียนรู้แบบนี้ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกที่เหนียวแน่น รู้สึกมีความเป็นเจ้าของ และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนของตน (sense of belonging and cohesiveness) ไปโดยปริยาย ซึ่งเป็นความรู้สึกที่สำคัญมากต่อการที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในท้องถิ่นอย่างภาคภูมิใจได้อย่างแท้จริง

สำหรับการจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนในมิติอื่น ๆ เช่น วิสาหกิจชุมชน และการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ก็พบว่า มีนัยสำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะในกรณีที่สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบทชีวิตหรือชีวิตจริงของผู้เรียน จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ดังที่แสดงให้เห็นจากกรณีของคุณนงลักษณ์ อัศวสกุลชัย และวิสาหกิจแปรรูปข้าวบ้านต้นผึ้ง ที่ จ.นครพนม คุณกรรณิการ์ อ่อนละมุน และวิสาหกิจตัดเย็บเสื้อผ้าและกลุ่มเพาะเลี้ยงไส้เดือน ที่ จ.ลำปาง รวมทั้งคุณสินชัย วงศ์จินดา และวิสาหกิจสวนยาง ตำบลพรุพี อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี

สำหรับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนั้น ก็เช่นกัน ถ้ามีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดี มีความรอบคอบ รอบด้าน มีความระมัดระวังและความละเมียดละไมในขั้นตอนและกระบวนการในการทำ ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกระบวนทัศน์ในการทำงานกับชุมชน และมีเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน และถ้าผู้เรียนมีตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและมีทีมงานที่สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิตเหมือนกันก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อทิศทางการพัฒนาของชุมชนได้อย่างมีนัยสำคัญ เพราะมีจุดเชื่อมต่อระหว่างกระบวนการของชาวบ้านและกระบวนการขององค์กรภาครัฐ ถ้าผู้เรียนในทุกชุมชน

สามารถดำเนินการในแบบนี้ได้ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลสะเทือนต่อระบบการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถึงแม้จะไม่ได้มีตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ตาม แต่ถ้าสามารถทำความเข้าใจจุดเชื่อมต่อตรงนี้ได้ ก็จะสามารถกำหนดกระบวนการของทั้งสองฝ่ายให้มาประสานเชื่อมโยงกันได้

ในลำดับต่อไป จะเป็นการนำเสนอผลการสรุปรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับรองลงมาอีกจำนวน 116 ราย ซึ่งมีทั้งการเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การพูด (รู้จักใช้คำพูดที่ดีมากขึ้น) การสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง คนรอบข้าง เพื่อนบ้าน คนในชุมชน คนที่ทำงานด้วยกันหรือคนที่ติดต่อไปมาหาสู่กันดีขึ้น มีความสุขมากขึ้น อารมณ์เย็นขึ้น รู้จักฟังกันมากขึ้น เข้าใจคนในครอบครัวและคนอื่น ๆ มากขึ้น รู้จักตนเองมากขึ้น ควบคุมตัวเองได้มากขึ้น บริหารจัดการเวลาได้ดีขึ้น ประหยัดหรือรู้จักเก็บออมมากขึ้น ดูแลสุขภาพของตนเองและคนในครอบครัวมากขึ้น บางส่วนเลิกบุหรี่ เลิกสุรา เลิกการพนันได้ มีแผนชีวิตที่ชัดเจนขึ้น มีความมั่นใจในตนเองหรือมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ไม่ใช่ทำตามคนอื่นแบบไม่คิด กล้าแสดงออกมากขึ้น พูดในที่สาธารณะได้อย่างมั่นใจมากขึ้น ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านแบบแผนการผลิต การทำเกษตรผสมผสานหรือเกษตรครบวงจรแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เกษตรอินทรีย์ชีวภาพแทนเคมี การรู้จักพึ่งพาตนเองมากขึ้น การเน้นความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกันในการผลิตหรือการทำมาหาเลี้ยงชีพ มีพืชผักสวนครัวผลไม้ต่าง ๆ ไว้กิน ไม้ยืนต้นไว้ใช้สอย มีการพัฒนาอาชีพต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของตนเองมากขึ้น ไม่วิ่งตามคนอื่น ทำให้มีรายได้มากขึ้นหรือมั่นคงขึ้น หนี้สินลดลงหรือชำระคืนได้หมด ไปจนถึงการเปลี่ยนมุมมองต่อตนเอง คนรอบข้างและวิถีการดำรงชีวิตที่ให้คุณค่ากับสิ่งที่มีอยู่มากขึ้น คิดใหม่ มองใหม่ มีความคิดริเริ่มต่าง ๆ ได้มากขึ้น ไปจนถึงการทำงานจิตอาสา การช่วยเหลือคนอื่น ๆ เกิดแนวคิดใหม่ ๆ ในการพัฒนาหรือการแสดงบทบาทในชุมชน มีการจัดตั้งหรือส่งเสริมการจัดตั้ง/การรวมกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มผักปลอดสารพิษ กลุ่มเมล็ดพันธุ์ หรือวิสาหกิจชุมชนประเภทต่าง ๆ มีการจัดสรรเวลาเพื่อส่วนรวมหรือสนใจเอาใจใส่ประเด็นของส่วนรวมและชุมชนมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 70 (80 ราย จากทั้งหมด 116 ราย) ยังคงทำการเกษตรรูปแบบต่าง ๆ และส่วนใหญ่ (59 ราย) มีที่ดินเป็นของตนเอง ในขณะที่อีก 36 ราย ไม่ได้ทำการเกษตรและส่วนใหญ่ไม่มีที่ดิน ซึ่งจากกลุ่มนี้ พบว่า ส่วนใหญ่ทำธุรกิจส่วนตัว รองลงมา คือ เป็นลูกจ้างองค์กรรัฐหรือองค์กรเอกชน และอีกส่วนหนึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ทำงานองค์กรชุมชน/ทำงานชุมชน และมีสถานภาพเป็นพระ/นักบวช ตามลำดับ (โปรดดูตารางสรุปการเปลี่ยนแปลง ในภาคผนวก ตาราง ก. ประกอบด้วย)

5

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทเรียนที่เรียนรู้และข้อเสนอแนะ

ปัจฉิมบท : การวิจัย ติดตามและประเมินผลในครั้งนี้เป็นความพยายามในการทำความเข้าใจว่า สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.) หรือที่รู้จักกันในนาม **"มหาวิทยาลัยชีวิต"** ซึ่งเปิดให้บริการด้านการศึกษาทางเลือก (alternative education) มาเป็นเวลาประมาณ 12-13 ปี[72] ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังอยากเห็นตามแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด อย่างไร จุดแข็ง/สิ่งที่ดี จุดอ่อน/ข้อจำกัดคืออะไร ปัญหาอุปสรรคและบทเรียนที่สำคัญคืออะไร ซึ่งเป็นการวิจัยติดตามและประเมินผลที่ใช้ **"ตัวแบบเชิงระบบ"** (system model) ในการศึกษาวิเคราะห์ ครอบคลุมทั้งเรื่องปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ และบริบทที่แวดล้อม (environmental context) ที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน สำหรับแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ตัวผู้เรียนมี 4 แนวคิดที่ได้รับบูรณาการเข้าด้วยกันในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียนตามบริบทหรือความเป็นจริงของแต่ละกรณีอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมแนวคิดศักยภาพและความสามารถของอมาตยา เซ็น (cap ability approach: CA) แนวคิดการพึ่งพาตนเอง (self-reliance: SR) ที่ทราบกันทั่วไป แนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy: SE) ที่เป็นแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศไทยในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา และแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตามบันได 8 ขั้น ของเมสิโรว์ แต่เป็นฉบับปรับให้เข้าใจง่ายโดย วิจารณ์ พานิช (2558)

ทั้งนี้ เป็นการวิจัย ติดตามและประเมินผลจากมุมมองทั้งของคนในและคนนอก (both insider's and outsider's perspectives) สำหรับ **"มุมมองของคนใน"** ครอบคลุมมุมมองของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับ ม.ชีวิต ซึ่งมีสถานภาพต่าง ๆ กัน ทั้งผู้บริหาร ทีมงานฝ่ายสนับสนุน อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาจาก ม.ชีวิต นักศึกษาหรือผู้เรียนในปัจจุบัน ไปจนถึงผู้ที่ต้องออกกลางคัน คนในครอบครัวของผู้เรียนและบัณฑิต ปราชญ์ชาวบ้านและชุมชน หรือพื้นที่เรียนรู้บางส่วนที่สามารถดำเนินการได้หรือยินดีให้ข้อมูล ซึ่งมุมมองของคนในนี้มุ่งเน้นไปที่การทำความเข้าใจ **"ตัวแบบระบบ"** ทั้งปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ ตามบริบทของแต่ละกลุ่ม หรือแต่ละสถานภาพ

สำหรับการประเมินปัจจัยนำเข้าที่สำคัญที่สุดจากมุมมองของผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่มหรือทุกสถานภาพ ก็คือเรื่องแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ของ ม.ชีวิต ตลอดจนถึงจุดเน้นของหลักสูตรว่าคืออะไร เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นหรือบริบทสังคมไทยหรือไม่ ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญ ๆ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจจุดแข็ง-จุดอ่อน หรือสิ่งที่ดีและสิ่งที่ควรแก้ไขปรับปรุงของกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งครอบคลุมทั้งจุดแข็ง-จุดอ่อน ของระบบและกลไกการบริหารจัดการและระบบสนับสนุนต่าง ๆ ของ ม.ชีวิต โดยรวม ไปจนถึงจุดแข็ง-จุดอ่อนของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ และจุดแข็ง-จุดอ่อนของวิธีการ เครื่องมือ กิจกรรม และทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ใช้ในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาสร้างเสริมศักยภาพและความสามารถให้กับผู้เรียนตลอดจนถึงจุดแข็ง-จุดอ่อนของตัวผู้เรียน และยังให้

[72] เริ่มนับตั้งแต่ยังไม่ได้ก่อตั้งสถาบัน ฯ ที่เป็นเอกเทศอย่างเป็นทางการ หรือตั้งแต่เริ่มสร้างความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่มีอยู่ในระบบ เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยราชภัฏ หรือเริ่มนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา

ความสำคัญกับการประเมินความคิดเห็นและความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีสถานภาพที่แตกต่างกันทุกกลุ่ม ทั้งอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษา นักศึกษาหรือผู้เรียนปัจจุบัน และผู้ที่ออกกลางคัน แต่สำหรับการวิจัยประเมินในส่วนนี้ จะให้น้ำหนักกับการประเมินภาพรวมด้วยมุมมองเชิงปริมาณมากกว่า เพราะเป็นการประเมินตามหลักของ Likert Scale ที่เป็นเครื่องมือมาตรฐานที่ใช้กันอยู่ทั่วไป[73] ในขณะที่ข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับความคิดเห็น ความพึงพอใจของผู้เรียนและบัณฑิต ที่ได้รับขณะทำการสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการพูดคุยสนทนาเชิงคุณภาพก็ได้นำมาใช้ประกอบในการอธิบายด้วยเช่นกัน เพื่อเติมเต็มภาพที่อาจขาดหายในการประเมินเชิงปริมาณให้ครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

สำหรับคำว่า **“มุมมองของคนนอก”** (outsider’s perspectives) หมายถึง มุมมองของทีมวิจัยและประเมินผล ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับ ม.ชีวิต ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยกเว้นหัวหน้าโครงการวิจัย ที่เคยเป็นคณะกรรมการวิจัยของ สรพ. ในช่วงเวลาสั้น ๆ ประมาณ 2 ปี (แต่ได้พักการทำงานในฐานะคณะกรรมการวิจัยในช่วงที่จำเป็นต้องเข้ามารับภารกิจในการทำวิจัยครั้งนี้) และเป็นวิทยากรในการจัดอบรมการวิจัยเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” ให้กับคณาจารย์ของ ม.ชีวิต ประมาณ 35 ท่าน จำนวน 1 ครั้ง สำหรับทีมวิจัยคนอื่น ๆ ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับ ม.ชีวิต แต่อย่างใด ทำให้ทีมวิจัยอยู่ในสถานภาพของความเป็นกลาง ที่พร้อมรับฟังความคิดเห็นของทุกคนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างปราศจากอคติ ทำให้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดรู้สึกเหมือนมีคนที่ยินดีฟังเรื่องราวของตน และไม่ใช่การประเมินแบบจับผิดหรือตรวจสอบหรือพิสูจน์การกระทำแบบที่ผู้ประเมินมีอำนาจเหนือกว่า (power over) แต่เป็นการประเมินเพื่อสนับสนุนให้เกิดความต้องการที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นในสิ่งที่ผู้ดำเนินการหรือเจ้าของเรื่อง รู้สึกว่ายังดำเนินการได้ไม่ดี หรือเป็นการประเมินเพื่อทำให้ผู้ได้รับการประเมินรู้สึกมีพลังมากขึ้น อยากทำให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการประเมินที่ให้คุณค่ากับประสบการณ์ของผู้ได้รับการประเมิน อยู่ภายใต้หลักการความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม (power with) หรือมองว่าผู้ได้รับการประเมินก็มีพลังเชิงบวกหรือมีความรู้ความสามารถต่าง ๆ ของตนเองอยู่แล้วในระดับหนึ่ง ผู้ประเมินเพียงแค่ช่วยทำให้ผู้ได้รับการประเมินเกิดความมั่นใจว่าสามารถนำพลังเชิงบวกของตนเองออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง (power from within) ได้มากขึ้น

ดังนั้น ก่อนการสัมภาษณ์พูดคุย ส่วนใหญ่จะมีการสร้างความสัมพันธ์ (rapport building) หรือชวนพูด คุย พร้อมอธิบายหรือชี้แจงความเป็นมาของโครงการวิจัยครั้งนี้ว่าทำไปเพื่ออะไร อยากได้อะไร สิ่งนี้สำคัญอย่างไร และบทบาทของผู้ให้ข้อมูลในฐานะที่มีประสบการณ์ในการทำงานหรือประสบ การณ์ในการร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงและการแปรแนวคิด/ปรัชญาของ ม.ชีวิต ให้เป็นจริงนั้น มีความสำคัญอย่างไรต่อการสร้างความรู้ร่วมกันในครั้งนี้ ด้วยบทสนทนาดังกล่าว ทำให้บรรยากาศมีความเป็นกันเอง ผู้ให้ข้อมูลยินดีพูดคุยด้วยความเต็มใจ สนใจ ใส่ใจเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นเพียงบางส่วน แต่น้อยมากที่ค่อนข้างเกร็ง ๆ หรือรู้สึกยังไม่ค่อยมั่นใจในการตอบคำถามหรือการเล่าเรื่องเกี่ยวกับตนเองหรือเกี่ยวกับสิ่งที่ทำไปหรือสิ่งที่ตนเองประสบว่าเป็นอย่างไร ได้อะไร ข้อดี/ข้อเสียคืออะไร เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญ ซึ่งอันที่จริงนั้น ส่วนใหญ่ทีมวิจัยใช้วิธีการให้ผู้ให้ข้อมูลหรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเป็นผู้เล่าเรื่อง หรือเป็นเจ้าของเรื่อง หรือเป็นผู้มีส่วนร่วมสูงในการวิจัย (research participant) ในขณะที่ผู้วิจัยเป็นเพียงแค่ผู้รับ

[73] ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในส่วนนี้ ได้นำเสนอแยกต่างหากจากเล่มนี้ โปรดดูรายงานการวิจัย “ความคิดเห็นและความพึงพอใจ” ของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มหรือทุกสถานภาพประกอบด้วย ทั้งอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้, บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษา, นักศึกษาหรือผู้เรียนปัจจุบันและผู้ออกกลางคัน

ฟังเรื่องราวด้วยความเต็มใจและซาบซึ้ง (appreciation) ในสิ่งที่ทำได้ และเห็นใจ/เข้าใจ (empathy) ในสิ่งที่อาจจะยังทำไม่ได้ ด้วยการใช้เทคนิควิธีการหรือศิลปะในการเก็บข้อมูลแบบนี้ ทำให้ทีมวิจัยได้รับข้อมูลจำนวนมากแบบปะติดปะต่ออย่างเป็นเรื่องเป็นราว ซึ่งเป็น “ชีวิต” ของแต่ละคน ที่ผู้วิจัยต้องเคารพและให้คุณค่า ไม่ว่าจะเป็นชีวิตที่ประสบผลสำเร็จอย่างมากมายมหาศาล หรือยังไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรจะเป็นก็ตาม ล้วนแต่เป็นหน้าที่ของผู้วิจัยที่จะต้องทำความเข้าใจให้ได้ว่ามีปัจจัยใดที่เข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง แต่จะต้องไม่ตัดสินมากเกินไป (over-judgment) ไม่ตีตรา (no stigmatization) ว่าเปลี่ยน แปลงหรือพัฒนาไม่ได้ หรือด่วนสรุป (rapid jumping to conclusion) ถ้าข้อมูลส่วนไหนยังไม่ชัดเจน ก็จะต้องไม่ด่วนสรุปหรือตัดสินเป็นอันขาด

นอกจากนี้ การใช้วิธีการนี้ ยังทำให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งบริบท (context) ในหลาย ๆ ระดับ ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “ชีวิต” ของแต่ละคนอย่างมีความเชื่อมโยงกับบริบทในระดับต่าง ๆ อย่างซับซ้อน (complex multi-level contexts) ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิต นักศึกษาหรือผู้เรียนในปัจจุบัน คนในครอบครัว ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำชุมชน ไม่ว่าคนเหล่านี้จะอยู่ในสถานภาพตามบริบทของ สรพ. หรือสถานะทางเศรษฐกิจแบบไหนก็ตาม ทุกคนล้วนได้รับการให้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ ถ้าในกรณีที่ผู้วิจัยพบว่า มีความจำเป็น ต้องสะท้อนผลจากการพูดคุยสนทนากันทันที หรือได้รับคำถามกลับมาว่าตัวผู้ให้ข้อมูลเองเป็นอย่างไร ควรปรับปรุงแก้ไขอะไร หรือตัวผู้วิจัยมองว่าอย่างไรในเรื่องนั้นเรื่องนี้ หรือเป็นคำถามในเชิงของความต้องการได้รับความรู้เพิ่มเติมจากผู้วิจัย ผู้วิจัยก็มักจะให้เวลาในการสะท้อนคิดมุมมองเชิงวิพากษ์ (critical reflection) การพูดคุยเชิงสุนทรียสนทนา (dialogue) เพิ่มเติม การตอบคำถาม หรือการอธิบายเพิ่มเติม เพื่อที่ผู้ให้ข้อมูลจะได้รับทราบความคิดเห็น ความรู้สึกของผู้วิจัย หรือเป็นการป้อนข้อมูลเชิงสะท้อนคิด เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อเป็นวัตถุดิบใหม่ ๆ สำหรับทั้งสองฝ่ายในการนำไปคิดต่อ หรือเกิดการฉุกคิด ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการประเมินครั้งนี้ เป็นการประเมินเชิงการเสริมพลังซึ่งกันและกันระหว่างผู้ประเมินและผู้ได้รับการประเมิน (mutual empowerment) กล่าวคือ ผู้ประเมินก็ได้เรียนรู้จากผู้ได้รับการประเมินในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติ และผู้ได้รับการประเมินก็ได้เรียนรู้จากผู้ประเมินด้วยในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรเชิงวิพากษ์ (critical friend) ดังนั้น การเปิดพื้นที่แห่งการปฏิสัมพันธ์และการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในจุดนี้ จึงเกิดขึ้นตลอดเวลา ถ้าเวลาในการทำงานในแต่ละพื้นที่เอื้ออำนวยให้สามารถดำเนินการได้ ก็จะไม่รีรอหรือลังเลที่จะทำสิ่งที่มีคุณค่าต่อการยกระดับศักยภาพและความสามารถของทุกคนไปพร้อมกัน

นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ด้วยว่า การวิจัยในครั้งนี้เป็นการดำเนินการตามญาณวิทยาแบบเข้าถึงความเป็นภายในหรือสิ่งที่เป็นอัตวิสัยภายใน (subjectivism epistemology) ที่ประกอบไปด้วยการสะท้อนและทำความเข้าใจความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ความต้องการของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายด้วย ซึ่งก็คือ ญาณวิทยาหรือกระบวนทัศน์เชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นองค์รวม (holistic) ความครอบคลุม (comprehensiveness) และความลึกของข้อมูล (depth) ในทุกระดับ โดยเฉพาะข้อมูลส่วนลึก ที่เป็นเรื่องของโลกทัศน์ ทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระดับขั้นของการเปลี่ยนแปลง ที่ได้มาด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกที่เป็นทางการ การพูดคุยสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มี

ส่วนร่วม การเยี่ยมบ้านผู้ให้ข้อมูล การเยี่ยมชุมชนและพื้นที่เรียนรู้ การเข้าร่วมประชุมในวาระและโอกาสต่าง ๆ การจัดประชุมนำเสนอผลการวิจัยเมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2561 การใช้ข้อมูลจากเอกสารและสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องที่ได้รับหรือมีอยู่ในระบบของ สรพ. เช่น โครงงานของผู้เรียน, เอกสาร/คู่มือประกอบการจัดกระบวนการเรียนรู้, ตำราหรือหนังสือที่ใช้ในการเรียนรู้ ฯลฯ

นอกจากนี้ การดำเนินการต่าง ๆ โดยเฉพาะในเชิงคุณภาพทั้งหมดดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ยังเป็นการดำเนินการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของกระบวนการ หรือที่วิจารณ์ พานิช (2558) เรียกว่า “พลัง 6 ประการ” ซึ่งผู้วิจัยให้ความสำคัญมาก เพราะเชื่อมั่นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ที่จะช่วยเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไปในระบบการประเมินของสังคมไทย และเชื่อว่าน่าจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององคาพยพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ในทันทีที่นำมาใช้ ซึ่งพลังทั้ง 6 ประการนี้ ได้แก่ **1. พลังของประสบการณ์ของบุคคล 2. พลังของการสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์ (critical reflection) 3. พลังของสุนทรียสนทนา (dialogue) 4. พลังของการมองอย่างเป็นองค์รวม/รอบด้าน (holistic) 5. พลังของการให้ความสำคัญกับบริบท (context) และ 6. พลังของการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่จริงใจ (sincere relationships)**

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยครั้งนี้ จึงให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) เป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่ช่วงการเก็บข้อมูล มาจนถึงการนำเสนอผลการวิจัย เพราะมองว่า ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดกับ ม.ชีวิตจะได้รับประโยชน์ในทันทีที่ได้รับฟังเสียงสะท้อนหรือมุมมองเชิงสะท้อน หรือเมื่อได้อ่านครั้งนี้ตั้งแต่ต้นจนจบ โดยไม่ต้องรออ่านเพียงแค่ข้อเสนอแนะในตอนท้ายของรายงานหรือเมื่องานวิจัยสิ้นสุดลง ซึ่งก็อาจจะช้าไป หรืออาจให้ข้อเสนอแนะได้ไม่ครอบคลุม เพราะเป็นงานสร้างความรู้เชิงวิพากษ์ ที่มีเนื้อหาสาระค่อนข้างมาก หรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยบางส่วนอาจจะไม่ได้ติดตามอ่านผลงานการวิจัยในครั้งนี้ ก็เป็นได้ ดังนั้น การนำการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) และการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (critical analysis) หรืออาจเรียกโดยรวมว่า การวิเคราะห์เชิงสะท้อนแบบวิพากษ์ (critical reflexive analysis) มาใช้จึงน่าจะมีความเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายทุกระดับมากที่สุดในการวิจัยครั้งนี้

ในขณะเดียวกัน งานวิจัยครั้งนี้ ก็ไม่ได้ละทิ้งความพยายามในการทำความเข้าใจภาพของข้อมูลในเชิงกว้างตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณหรือญาณวิทยาแบบภาวะวิสัยนิยม (objectivism epistemology) ที่ให้ความสำคัญกับผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประเภทต่าง ๆ ในปริมาณหรือจำนวนที่มากพอที่จะสามารถอนุโลมได้ว่าเป็นตัวแทนของคนส่วนใหญ่ หรือสามารถสะท้อนภาพของคนทั้งหมด หรือคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้อง หรือเป็นผู้รับประโยชน์จากแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต ซึ่งก็คือบัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาทั้งหมดในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งมีอยู่จำนวนมากถึง 5,608 คน ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ สามารถศึกษาหรือเข้าถึงผู้สำเร็จการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2557–2560 ได้เพียงจำนวน 449 คน หรือคิดเป็นผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพเป็นบัณฑิตร้อยละ 7.73 รวมถึงผู้เรียนหรือนักศึกษาปัจจุบันที่เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรีระหว่างปี 2558–2560 ซึ่งมีอยู่จำนวน 1,632 คน แต่ในงานวิจัยครั้งนี้สามารถเก็บข้อมูลได้เพียงจำนวน 606 คน คิดเป็นร้อยละ 37.13 (แต่ก็ถือว่าสูงที่สุดในบรรดาผู้เกี่ยวข้องทุกประเภท ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่ยังเป็นผู้เรียนอยู่ ณ เวลาที่ทำการศึกษา จึงทำให้สามารถติดต่อสื่อสารหรือเข้าถึงได้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ) รวมถึงผู้ลาออกกลางคัน ซึ่งในฐานข้อมูลของ สรพ. ที่ได้รับมาระหว่างปี 2558–2560 พบว่า มีจำนวนมากถึง 1,452 คน แต่ในงานวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้สามารถเก็บข้อมูลได้เพียง 51 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.51 เท่านั้น ซึ่งก็เป็นธรรมดาของผู้ออกกลางคัน ที่จำนวนมากไม่

สามารถติดต่อสื่อสารได้และส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ติดตามข่าวสารหรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของ ม.ชีวิต อีกภายหลังจากที่ออกไป เพราะย้ายไปทำงานที่จังหวัดอื่นและบางส่วนย้ายที่อยู่หรือเปลี่ยนอาชีพ หรือบางส่วนมีปัญหาในชีวิตหรือปัญหาครอบครัวแต่ไม่ต้องการให้ใครทราบ ทำให้ไม่สามารถติดต่อได้ เพราะฉะนั้นในส่วนที่เข้าถึงได้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ยังคงอยู่ใกล้กับศูนย์การเรียนรู้แต่ละแห่ง และบางส่วนยังคงมีความสัมพันธ์หรือไปมาหาสู่กับศูนย์การเรียนรู้เนื่องด้วยเหตุผลต่าง ๆ กันไป ทางศูนย์การเรียนรู้จึงสามารถขอความร่วมมือในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เพิ่มเติมได้บางส่วน แต่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ตอบแบบสอบถามที่ทีมวิจัยส่งไปให้ทางไปรษณีย์ หรือส่งไปให้ตามที่อยู่ที่ปรากฏบนฐานข้อมูลของ สรพ.

ดังนั้น ถึงแม้จะใช้ทุกวิธีการในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นการเปิดให้ทำแบบสอบถามออนไลน์ การแจ้งข้อมูลข่าวสารหรือการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการวิจัยครั้งนี้ ผ่านระบบการสื่อสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ของ ม.ชีวิต การแจกแบบสอบถามและรับคืนโดยอาจารย์และทีมงานในศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ทั่วประเทศ การติดตามไถ่ถามทวงคืนแบบสอบถามของผู้รับผิดชอบหลักในแต่ละศูนย์การเรียนรู้ รวมถึงการใช้เครือข่ายบัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษาในจังหวัดที่มีชมรมศิษย์เก่าหรือมีการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่าในขณะที่ทำการวิจัยหรือการเก็บข้อมูล หรือเครือข่ายนักศึกษาปัจจุบัน ตลอดจนถึงการส่งแบบสอบถามให้บัณฑิตและนักศึกษาก่อนล่วงหน้าโดยทีมงานวิจัย ผ่านศูนย์การเรียนรู้ที่มีฐานข้อมูล และ/หรือ การติดต่อกับบัณฑิตและนักศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยทีมงานวิจัยขณะปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้มากเท่าที่ต้องการ หรือตามที่ทีมวิจัยตั้งใจไว้แต่เดิมว่า ถ้าได้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้ข้อมูลประเภทละประมาณร้อยละ 10 ก็นับว่าอยู่ในระดับพึงพอใจมากแล้ว อย่างไรก็ตาม สำหรับกลุ่มผู้เรียนหรือนักศึกษาปัจจุบันนั้น ถือว่าได้มากกว่าเป้าหมายที่คาดการณ์ไว้ค่อนข้างมาก หรือได้สูงถึงร้อยละ 37.13 (โปรดดูตารางสรุปผู้ให้ข้อมูลเชิงปริมาณทุกประเภทด้านล่างนี้ประกอบด้วย)

ตาราง 5-1
สรุปจำนวนและร้อยละผู้ให้ข้อมูล/ผู้มีส่วนร่วม
ในการวิจัยเชิงปริมาณทั้งหมดทุกประเภท

สถานภาพ/ประเภทผู้ให้ข้อมูล หรือ ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย	จำนวนรวมทั้งหมด	จำนวนที่ศึกษา/เข้าถึงได้	คิดเป็นร้อยละ (%)
อาจารย์/ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ทุกประเภท รวมอาจารย์พิเศษและอาจารย์พี่เลี้ยงด้วย	ไม่ทราบ/จำนวนอาจารย์ไม่นิ่ง	138 คน	-
บัณฑิต/ผู้สำเร็จการศึกษา ป.ตรี (เข้าเรียนช่วงปี 2554-2557 และสำเร็จช่วงปี 2557-2560)	เข้าเรียน 5,920 คน สำเร็จ 5,608 คน	449 คน	7.73
นักศึกษา/ผู้เรียนปัจจุบัน (เข้าเรียนช่วงปี 2558-2560)	1,632 คน	606 คน	37.13
ผู้ลาออกกลางค้น (ช่วงปี 2558-2560)	1,452 คน	51 คน	3.51
รวมฐานประชากรและจำนวนผู้ให้ข้อมูล/ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกประเภท	**8,692 คน (ไม่นับ อาจารย์ เพราะไม่มีข้อมูลภาพรวม)**	**1,244 คน**	**14.31**

ดังนั้น การวิจัยด้วยมุมมองเชิงปริมาณในครั้งนี้ จึงยังมีข้อจำกัดหรือช่องว่างต่าง ๆ ในการสร้างความรู้อยู่พอสมควร ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดที่เป็นเรื่องธรรมดา ที่ไม่สามารถศึกษาหรือเข้าถึงผู้เกี่ยวข้องได้ทั้งหมด ทั้งเงื่อนไขในเรื่องระยะเวลา งบประมาณ และการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายประเภทต่าง ๆ ที่มีจำนวนมาก รวมทั้งปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวกับศักยภาพและความสามารถของศูนย์การเรียนรู้แต่ละแห่งที่ไม่เท่ากันด้วย ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา แต่ก็นับว่า สามารถสร้างความรู้ได้อย่างครอบคลุมในทุกประเด็นและข้อคำถามที่กำหนดไว้ เพียงแต่อาจจะมีความแตกต่างกันในระดับของความเข้มข้นของข้อมูลของแต่ละพื้นที่ แต่ทีมวิจัยก็พยายามเติมเต็มหรืออุดช่องว่างด้วยกระบวนทัศน์ทั้งเชิงคุณภาพดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้น และยังให้ความสำคัญกับประเด็นความสมดุลระหว่างมุมมองทั้งของคนในและคนนอกด้วย

ในลำดับต่อจากนี้ไป จะเป็นการสรุปสาระสำคัญของข้อค้นพบ หรือดึงประเด็นที่สำคัญที่สุดมาสรุปไว้ ณ ที่นี้ เพื่อให้มองเห็นภาพรวมของข้อค้นพบทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่มีความเชื่อมโยงกับคำถามการวิจัยหลักและคำถามการวิจัยย่อยที่กำหนดไว้ แต่สำหรับข้อค้นพบในเชิงปริมาณ ที่เป็นภาพสะท้อนความคิดเห็นและความพึงพอใจของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิต นักศึกษาปัจจุบัน และผู้ออกกลางคันเกี่ยวกับระบบการเรียนการสอนและระบบการบริหารจัดการ พร้อมด้วยระบบสนับสนุนต่าง ๆ หรือการจัดการศึกษาของ ม.ชีวิตนั้น ณ ที่นี้ จะเป็นการสรุปแบบคร่าว ๆ เท่านั้น เพราะงานวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นและความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ แต่ละกลุ่มเหล่านี้ ได้ทำการสรุปไว้ในบทสรุปผู้บริหารของแต่ละเรื่อง และทีมวิจัยได้นำบทสรุปผู้บริหารของรายงานการวิจัยทุกเรื่องมารวมเล่มไว้ในเล่มเดียวกัน เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจภาพรวมของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ของคณะผู้บริหาร องค์กรภาคีผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มูลนิธิพลังที่ยั่งยืน และภาคสาธารณะที่สนใจและมีความสำคัญต่อทิศทางการก้าวเดินต่อไปของ ม.ชีวิต ในอนาคตด้วย

ตอบคำถามการวิจัยหลักในเชิงสรุป[74]

คำถามหลักที่ 1

ศักยภาพและความสามารถของ สรพ. ในการบรรลุแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์และภารกิจที่กำหนดไว้อยู่ในระดับใด เมื่อพิจารณาทั้งผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ครอบครัวและชุมชน?

พบว่า ในประเด็นของผลผลิต ซึ่งก็คือจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งนับเฉพาะในช่วงเวลา 4 ปี หรือระหว่างปี พ.ศ. 2557-2560 ได้ผลผลิตหรือจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 5,608 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 94.72 ของจำนวนผู้เข้าเรียนทั้งหมดจำนวน 5,920 คน หรือเฉลี่ยปีละ 1,402 คน[75] ซึ่งนับว่าเป็นผลผลิตในระดับสูงเมื่อเทียบกับจำนวนผู้เข้าเรียน หรือถือว่าสำเร็จในระดับสูง สำหรับผู้ไม่สำเร็จการศึกษาหรือจำเป็นต้องออกหรือยุติการศึกษากลางคันนั้น ก็ได้ทำการศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ด้วย ทำให้ทราบเหตุผลต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ของการยุติการศึกษากลางคัน โดยเฉพาะเรื่องค่าใช้จ่าย ปัจจัยบริบทชีวิตตนเองและครอบครัว และการที่ไม่สามารถบริหารจัดการเวลาในชีวิตได้อย่างลงตัว

เมื่อเทียบในแง่ของการมีสถานภาพเป็นสถาบันการศึกษาทางเลือก ซึ่งโดยตัวของมันเอง ก็บอกชัดเจนอยู่แล้วว่าเป็น “ทางเลือก” สำหรับคนที่ไม่ชอบการศึกษาในระบบหรือการศึกษาแบบกระแสหลักที่รู้สึกอึดอัดขัดข้องเพราะไม่สามารถตอบสนองต่อบริบทชีวิตของผู้เรียนได้ หรือต้องเดินทางไกลจากที่อยู่อาศัยของตน ดังนั้น ในแง่ของการเป็นสถาบันการศึกษาทางเลือก เมื่อเทียบกับการศึกษาในระบบ ที่มีจำนวนผู้เรียนปีละหลายแสนคน โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการศึกษาแบบกระแสหลักในระบบเปิด เช่น กรณีของ ม.รามคำแหง และ มสธ. ก็หมายถึงว่า **ม.ชีวิต เป็นทางเลือกที่สำคัญสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและเป็นผู้นำชุมชน ที่สนใจแนวคิดและปรัชญา รวมถึงโมเดลการเรียนรู้ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะ (unique) ของ ม.ชีวิต ที่การศึกษาแบบกระแสหลักไม่สามารถตอบสนองได้**

สำหรับในกรณีของอายุของผู้เรียนหรือผู้สำเร็จการศึกษา พบว่า ร้อยละ 90 มีอายุระหว่าง 31-60 ปี

---

[74] สำหรับคำถามหลักและคำถามย่อยบางคำถามตามที่ระบุไว้ในข้อเสนอโครงการวิจัย ตามที่ระบุไว้ในส่วนที่ 1 ด้านหน้าของรายงานนั้น ขอความกรุณาอ่านผลการวิจัยแยกในแต่ละเล่มหรืออ่านบทสรุปผู้บริหาร (executive summary) ฉบับรวมเล่มที่ครอบคลุมผลการวิจัยหรือการตอบคำถามต่าง ๆ ไว้อย่างครอบคลุมทั้งหมดแล้ว ทั้งนี้เพราะไม่สามารถนำมาตอบได้ทั้งหมดในบทสรุปของรายงานเล่มนี้ ซึ่งเน้นหนักไปที่การศึกษาเชิงคุณภาพและการชูแก่นประเด็นสำคัญในการพัฒนาหรือยกระดับสถานภาพทางวิชาการของ ม.ชีวิต ในโอกาสต่อไป และยังเป็นแก่นประเด็นที่มีนัยสำคัญต่อสังคมไทยโดยรวมด้วย ไม่ใช่เฉพาะต่อการทำงานของ ม.ชีวิต เท่านั้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้มีการปรับคำถามบางคำถามให้มีความชัดเจนหรือกระชับมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการเรียนรู้จากข้อมูลที่ได้รับมาหรือโผล่พ้นขึ้นมาจากการทำงานในภาคสนาม (emerged data from fieldwork) ซึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพนั้น สามารถปรับคำถามการวิจัยให้มีความชัดเจนมากขึ้นได้ตลอดเวลา เพราะคำถามที่กำหนดไว้เดิม เป็นเพียงคำถามนำทางชั่วคราว ไม่ใช่คำถามที่มีลักษณะแข็งตัว/ไม่ยืดหยุ่น (rigid) เหมือนในการวิจัยเชิงปริมาณ ที่มีลักษณะเป็น fixed questions

[75] แต่ทั้งนี้ ไม่สามารถประเมินได้ว่า เป็นผลผลิตในเชิงปริมาณที่คุ้มค่ากับต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายที่ใช้ไปทั้งหมดหรือไม่ หรือสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อหัวเป็นเท่าใด เมื่อนำค่าใช้จ่ายทุกประเภทมาคำนวณร่วมกัน และจะถือว่าเป็นการผลิตบัณฑิตที่คุ้มกับต้นทุนที่ใช้ไปหรือไม่ เพราะการวิจัยในครั้งนี้ไม่ได้ศึกษาเรื่องประสิทธิภาพ (efficiency) ที่จำเป็นต้องนำค่าใช้จ่ายทุกประเภทมานับรวมด้วย แต่เป็นการศึกษาเฉพาะประสิทธิผล (effectiveness) หรือการได้รับผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด อย่างไรโดยเฉพาะการบรรลุผลตามแนวคิด ปรัชญา ปณิธาน และวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้

หรืออยู่ในวัยทำงานเป็นส่วนใหญ่ สำหรับผู้มีอายุต่ำกว่า 30 มีเพียงร้อยละ 6 และอายุมากกว่า 60 ปี มีร้อยละ 4 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาแบบกระแสหลักในระบบเปิดในเชิงผลผลิตในช่วงอายุเดียวกัน ก็คงจะไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้อีกเช่นกัน เพราะการศึกษาแบบกระแสหลักต้องมีจำนวนผู้เรียนทุกกลุ่มอายุมากกว่าอยู่แล้ว[76] เพราะมีระบบและโครงสร้างที่ครอบคลุมทั่วประเทศมากกว่า และใช้งบประมาณของรัฐแบบเข้มข้นมากกว่า ในขณะที่ ม.ชีวิต ต้องพึ่งพาตนเองในด้านงบประมาณ และการศึกษากระแสหลักในระบบเปิด ยังเป็นการศึกษาที่มีความเชื่อมโยงกับทิศทางหลักของประเทศ ในเรื่องของการส่งเสริมการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคพาณิชยกรรมมากกว่าการส่งเสริมการทำงานในภาคเกษตรกรรม หรือการอยู่ในท้องถิ่นของผู้เรียนอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งที่จริงประเด็นนี้เป็นประเด็นเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาของประเทศที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ม.ชีวิต จึงมีนัยยะและความหมายของการเป็น “ทางเลือกเพื่อกลุ่มคนที่ไม่ต้องการไหลเข้าไปสู่กระแสหลัก” หรือคนที่ต้องการยืนอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีในท้องถิ่นของตน ตามที่ ม.ชีวิต ระบุไว้ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองของท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะยังเป็นกระแสรองหรือที่จริงเป็นแนวทางแบบสวนกระแสที่สำคัญมากนั่นเอง **เพราะถ้าไม่มี ม.ชีวิต ก็หมายถึงว่า ประชาชนหรือผู้สนใจในแนวทางนี้ ก็ไม่มีทางเลือกตามไปด้วย จึงจำเป็นต้องไหลเข้าไปในกระแสหลัก ซึ่งหมายรวมถึง ทั้งการศึกษากระแสหลักที่มีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศแบบกระแสหลัก** (mainstream education and mainstream development) **ซึ่งเป็นกระแสที่ไม่ส่งเสริม หรืออาจถึงขั้นทำลาย “สถาบันชุมชนท้องถิ่น” เลยด้วยซ้ำ**[77]

ดังนั้น เมื่อพิจารณาผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นในตัวบัณฑิตหรือผู้เรียนควบคู่กันไปด้วย ก็จะยิ่งสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่มีนัยสำคัญต่อตนเองและชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ถึงแม้จะไม่สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์และผลกระทบในระดับที่เท่าเทียมกันทั้งหมดในบรรดาผู้เรียนก็ตาม ซึ่งในความเป็นจริงก็คงเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับที่เท่าเทียมกัน เพราะมนุษย์มีศักยภาพและความสามารถที่ไม่เท่าเทียมกัน และมีปัจจัยเงื่อนไขและบริบทชีวิตที่แตกต่างกัน และในความจริง ก็คงไม่มีระบบการศึกษาใด ไม่ว่าจะใช้แนวคิด ทฤษฎี หรือหลักปรัชญาใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบหรือนอกระบบ ก็คงจะไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนได้เท่าเทียมกัน ดังที่สะท้อนให้เห็นในผลการศึกษาของทุกระบบ ที่ใช้เกรดหรือคะแนนเป็นตัววัดผลสัมฤทธิ์ในผู้เรียนที่ชัดเจนในตัวของมันอยู่แล้ว ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีระดับการวัด 5 ระดับ คือ A–F เช่นเดียวกับการวัดและประเมินผลของ ม.ชีวิต ที่ผ่านมาก็ใช้ระบบเดียวกันนี้ ซึ่งพบว่า ยังไม่ค่อยสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต[78]

แต่เมื่อพิจารณาผลลัพธ์และผลกระทบในตัวผู้เรียนในบริบทของ ม.ชีวิต พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในแง่ของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างน้อย 3 ระดับ (จากการผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ) คือ 1) ระดับโดดเด่น/ชัดเจนมาก/ดีมาก ซึ่งใน

---

[76] ทั้งนี้ อาจจะยกเว้นเพียงแค่กลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่อาจจะมีผู้เรียนน้อยกว่า ม.ชีวิต ก็ได้ ทั้งนี้ ทีมวิจัยไม่มีเวลาในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลของมหาวิทยาลัยเปิดในประเด็นนี้แต่อย่างใด เป็นเพียงการตั้งข้อสังเกตไว้เท่านั้น

[77] อันที่จริง ประเด็นนี้ก็มีความสำคัญมาก ที่ควรมีการถกเถียงกันในวงกว้าง หรือควรมีการขยายความ หรือป้อนข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่เนื่องจากเวลาไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องนำไปอภิปราย ณ เวทีการเรียนรู้เกี่ยวกับ “สถานภาพของชุมชนท้องถิ่น” ในโอกาสต่อ ๆ ไป

[78] ซึ่งประเด็นนี้ถือว่ายังเป็นข้ออ่อนของ ม.ชีวิต ที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลที่มีลักษณะเฉพาะ ที่มีความสอดคล้องกับบริบทและศักยภาพความสามารถในการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียน

การศึกษาครั้งนี้ มีกรณีศึกษาบัณฑิตและผู้เรียนหรือนักศึกษาปัจจุบันในกลุ่มนี้ประมาณ 44 คน จากการศึกษาเชิงคุณภาพแบบเดี่ยวทั้งหมดจำนวน 384 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 11.45 2) ระดับดีถึงปานกลาง จำนวน 116 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 30.20 และ 3) ระดับที่เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่ยังไม่ค่อยชัดเจน หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงไม่มากจำนวน 224 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 58.33 ซึ่งผู้วิจัยมองว่า เป็นกลุ่มที่ต้องใช้เวลาและจำเป็นจะต้องออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของผู้เรียนให้มากขึ้น หรือมีการใช้เครื่องมือส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงให้เข้มข้นและถูกต้องมากยิ่งขึ้นของศูนย์การเรียนรู้จำนวนหนึ่ง ซึ่งก็คือ การใช้แผน 4 แผน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีลักษณะเฉพาะและมีนัยสำคัญมากในบริบทการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต[79]

สำหรับผลลัพธ์และผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้น สามารถสรุปได้ง่าย ๆ ว่า **เกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติและระดับต่าง ๆ กัน ตั้งแต่มิติความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ หรือเรียกรวม ๆ ว่า "กระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิต" ไปจนถึงมิติของความรู้ ความสามารถด้านต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น ไปจนถึงมิติของการปฏิบัติหรือพฤติกรรมและความสัมพันธ์ประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับตนเอง ไปจนถึงระดับครอบครัว ระดับกลุ่มและชุมชน** (โปรดอ่านรายละเอียดในส่วนที่ว่าด้วยการประเมินผลลัพธ์ ผลสัมฤทธิ์ และผลกระทบในส่วนที่ 4 ประกอบด้วย)

คำถามหลักที่ 2

ระบบการส่งเสริมและพัฒนาอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เป็นอย่างไร?

ต่อคำถามนี้ พบว่า ในช่วง 6–7 ปีแรก ของการก่อตั้งและการทำงานของ ม.ชีวิต ได้มีการอบรมเสริมศักยภาพประเภทต่าง ๆ จำนวนมาก บ่อยครั้ง หรือมีความสม่ำเสมอ แต่ในระยะหลัง ๆ มานี้ โดยเฉพาะภายหลังจากวิกฤตในองค์กรในช่วงปี 2559 เป็นต้นมา มีความเข้มข้นลดลงมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่องค์กรขาดสภาพคล่อง ทำให้ไม่มีงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งก็มีผลต่อคุณภาพของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะผู้ที่เข้ามาใหม่มากพอสมควร ในขณะที่อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้คนเก่า ๆ เอง ก็พลอยเสียโอกาสในการได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมความรู้ความสามารถใหม่ ๆ ที่สำคัญและจำเป็นไปด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ต่อมาพบว่า ในขณะที่ผลการวิจัยเบื้องต้นของโครงการนี้ออกมา และได้มีการนำเสนอต่อที่ประชุม ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการยุทธศาสตร์ของ สรพ. ไปเมื่อปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 ซึ่งผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้และอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จำนวนมากได้เข้าร่วมเวทีครั้งนี้ด้วย และหลังจากนั้น ทางคณะผู้บริหารก็ได้มีการจัดประชุม อบรม สัมมนาเพิ่มเติมอีกหลายครั้ง จึงนับเป็นนิมิตหมายที่ดีมากต่อการรื้อฟื้นสมรรถนะหรือศักยภาพและความสามารถของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ หลังจากที่กระบวนการนี้ห่างหายไปนานพอสมควร

[79] อย่างไรก็ดี สำหรับกลุ่มที่ 3 นี้ ในความเป็นจริงนั้น ยังประกอบไปด้วยผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกจำนวนมากด้วย ซึ่งในส่วนนี้มีผู้ที่มีสถานภาพเป็นอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้รวมอยู่ด้วย ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป จำเป็นจะต้องแยกกลุ่มนี้ออกมา สำหรับข้อมูลส่วนนี้จะมอบให้ สรพ. หรืออาจจะมีการทำงานร่วมกันต่อไประหว่างทีมวิจัยในโครงการนี้ และทีมงานของ สรพ. ที่มีศักยภาพในการทำวิจัยหรือสนใจที่จะนำข้อมูลไปใช้ในการเขียนบทความวิจัยต่อไป และเชื่อว่า ถ้ามีการวิเคราะห์ข้อมูลครบทั้งหมดทุกกรณี สัดส่วนของผู้สำเร็จการศึกษาที่มีผลลัพธ์และผลกระทบในระดับโดดเด่น/ดีมาก และระดับดีจนถึงปานกลาง จะต้องเพิ่มขึ้นอีกจากตัวเลขที่ระบุไว้ในรายงานการศึกษาวิจัยครั้งนี้อย่างแน่นอน

คำถามหลักที่ 3

บริบทที่แวดล้อมและองค์กรภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะองค์กรสนับสนุนหลักในการจัดการศึกษาทางเลือก ณ ปัจจุบันเป็นอย่างไร?

ต่อคำถามนี้ จะไม่พูดถึงบริบทสังคมที่แวดล้อมในการจัดการศึกษาทางเลือก เพราะได้อธิบายอย่างเชื่อมโยงไปแล้วในคำตอบต่อคำถามหลักข้อที่ 1 ข้างต้น ดังนั้น ณ ที่นี้ จึงจะขอสรุปเฉพาะท่าทีขององค์กรสนับสนุนหลัก ซึ่งก็คือ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิพลังที่ยั่งยืน และองค์กรภาคีบางส่วนที่หายไปหรือลดบทบาทลงไป ซึ่งก็คือ ธกส. และ สวทช.[80] และองค์กรภาครัฐที่กำกับติดตามดูแล ซึ่งก็คือ สกอ. สำหรับกรณีองค์กรสนับสนุนหลัก หรือ ปตท. นั้น พบว่า ยังมีความสนใจในการติดตามผลการวิจัยอย่างใกล้ชิด ด้วยการเข้าร่วมรับฟังการนำเสนอผลการวิจัยเมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2561 ซึ่งจัดขึ้น ณ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม นอกจากนี้หัวหน้าโครงการวิจัยยังได้รับเชิญจากแกนหลักขององค์กร (ดร.ส่งเกียรติ ทานสัมฤทธิ์ และคุณสุภาภรณ์ วรพรพรรณ) ให้ไปนำเสนอผลการวิจัยและอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ เพิ่มเติมอย่างละเอียดในประเด็นสำคัญต่าง ๆ ภายหลังจากนั้นอีกหนึ่งครั้งด้วย และแกนหลักได้แสดงท่าทีให้เห็นว่า ยังมีความสนใจในการสนับสนุนการทำงานของ ม.ชีวิต หรือการจัดการศึกษาทางเลือกต่อไปด้วย สำหรับกรณีการมีปฏิสัมพันธ์กับ สกอ. ในฐานะที่เป็นองค์กรภาครัฐที่เข้ามากำกับติดตามและประเมินผลนั้น พบว่า ยังมีความไม่เข้าใจกันในหลาย ๆ เรื่อง โดยเฉพาะการมีมุมมองที่ยังแตกต่างกันค่อนข้างมาก ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากวิธีการสื่อสารซึ่งกันและกัน และท่าทีการปฏิบัติต่อกัน อันเป็นผลมาจากการมีกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ ทีมประเมินผลได้มีโอกาสสนทนาพูดคุยกับบุคลากรของ สกอ.จำนวน 2 ท่าน คือ ผู้อำนวยการสำนักติดตามและประเมินผล ฯ และผู้อำนวยการสำนักมาตรฐาน ฯ พบว่า มีประเด็นการวางระบบการติดตามและประเมินผลที่ สรพ. สามารถนำเสนอเข้ามาเพื่อการพิจารณาร่วมกันต่อไปได้

[80] อย่างไรก็ตาม สำหรับ ธกส. และ สวทช. นี้ ผู้วิจัยไม่ได้มีโอกาสเข้าไปสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องของทั้งสององค์กรนี้ จึงไม่สามารถที่จะสรุปอะไรได้ นอกจากการตั้งข้อสังเกตไว้เบื้องต้นว่า การลดบทบาทลงไปของทั้งสององค์กรนี้ น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับหลายปัจจัยด้วยกัน แต่ปัจจัยที่สำคัญมากปัจจัยหนึ่ง ก็คือ อาจจะไม่ได้มีการสื่อสารกันอย่างเข้มข้นเหมือนดังแต่ก่อนหรือประสบปัญหาการติดต่อสื่อสารและส่งทอดข้อมูล อีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะไม่ได้มีการสืบทอดภารกิจการสนับสนุนการศึกษาทางเลือกในองค์กร หรือไม่ได้ระบุไว้ในนโยบายขององค์กรอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามตัวบุคคลหรือผู้นำขององค์กรในแต่ละยุคสมัย อย่างไรก็ตาม ตรงนี้เป็นเพียงการตั้งข้อสังเกตไว้เท่านั้น ยังไม่ใช่ข้อสรุปแต่ประการใด ซึ่งต้องมีการสืบค้นความจริงกันต่อไป จึงโปรดระมัดระวังในการนำไปอ้างอิงด้วย

คำถามหลักที่ 4

ความพึงพอใจของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประเภทต่าง ๆ ต่อการจัดการศึกษาของ ม.ชีวิต และ/หรือ ต่อระบบการเรียนการสอนและระบบการบริหารจัดการต่าง ๆ ของ ม.ชีวิต อยู่ในระดับใด

ซึ่งมีทั้งความพึงพอใจของอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ บัณฑิตหรือผู้สำเร็จการศึกษา ผู้เรียนหรือนักศึกษาปัจจุบัน และผู้ออกกลางคัน โดยสรุป ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกประเภทดังกล่าวข้างต้น มีความพึงพอใจต่อการจัดการศึกษา และ/หรือ ต่อระบบการเรียนการสอนและระบบการบริหารจัดการของ ม.ชีวิตอยู่ในระดับมาก แต่สำหรับคะแนนความพึงพอใจในระดับมาก แต่ไม่มีระดับความพึงพอใจมากที่สุดและน้อยที่สุดในทุกประเด็นที่ทำการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง 1) หลักสูตร เนื้อหารายวิชา และโครงสร้างการจัดกระบวนการเรียนรู้ 2) ระบบการเข้าเรียน การลงทะเบียนเรียน 3) พื้นที่การเรียนรู้ ต้นแบบ สถานที่ศึกษาดูงาน 4) กระบวนการเรียนรู้ 5) อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ 6) อาจารย์พี่เลี้ยง 7) สื่อการเรียนการสอน และ 8) การเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน

คำถามหลักที่ 5

กลุ่มเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของ ม.ชีวิต คือใคร? รู้สึกคุ้มค่าหรือไม่?

พบว่า บัณฑิตและนักศึกษาปัจจุบันส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกร และเป็นผู้นำในชุมชน ที่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ คือ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. อสม. และจากผลการศึกษาเชิงปริมาณในเรื่องประเด็นความคุ้มค่า ทั้งบัณฑิตและนักศึกษาในปัจจุบันส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 90 และร้อยละ 97 ตามลำดับ) มองว่า มีความคุ้มค่าในการเรียน ม.ชีวิต หรือสมกับค่าใช้จ่ายที่เสียไป

คำถามหลักที่ 6

ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบริบทของผู้เรียนและการนำบริบทเฉพาะของผู้เรียนเข้ามาใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้และวางแผนส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงผู้เรียนที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของผู้เรียนหรือไม่ มากน้อยเพียงใด? อย่างไร?

ต่อคำถามนี้ พบว่า อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้จำนวนมากให้ความสำคัญกับบริบทของผู้เรียนเป็นอย่างมาก แต่สำหรับในการจัดทำโครงการ (project-based learning) พบว่า จำนวนมากยังไม่ได้คำนึงถึงบริบทเฉพาะของผู้เรียนแต่ละราย ยังเป็นการจัดทำโครงงานที่ค่อนข้างคล้าย ๆ กัน เช่น การทำเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มรายได้ในการทำนา การปลูกข้าว การปลูกพืชผัก ฯลฯ ซึ่งพบว่า นักศึกษา/ผู้เรียนบางส่วนก็ไม่ได้เป็นเกษตรกร จึงไม่อยากทำโครงงานด้านนี้ บางแห่งมีการลอกแบบกัน และโครงงานที่ทำไม่ค่อยมีความหลากหลายไปตามบริบทชีวิตและบริบทอาชีพของผู้เรียน แต่ก็มีศูนย์การเรียนรู้จำนวนหนึ่งที่สามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนทำโครงงานที่สอดคล้องกับอาชีพหรือบริบททางอาชีพของผู้เรียน เช่น การค้าขาย หรือในกรณีที่ผู้เรียนบางส่วนต้องการเปลี่ยนอาชีพหรือมีรายได้เพิ่มจากการทำอาชีพอื่น ๆ ก็สามารถปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการที่เชื่อมโยงกับการวางแผนเป้าหมายและชีวิต แต่สำหรับประเด็นทางสังคม ที่ผู้เรียนมีบทบาทหรือมีความสนใจอยู่แล้ว และสามารถพัฒนาเป็นโครงงานได้ แต่บางแห่งก็ไม่ได้รับการสนับสนุนหรือส่งเสริมให้ทำโครงงานด้านนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง เพราะที่จริงนั้น เป็นประเด็นบทบาทในชุมชนและสังคม ที่ผู้เรียนดำเนินการอยู่แล้ว และเป็นสิ่งที่ ม.ชีวิตต้องการเห็น หรือต้องการให้บัณฑิตมีบทบาทเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในชุมชน แต่กลับไม่ได้รับการส่งเสริมให้จัดทำโครงงาน

คำถามหลักที่ 7-8

เป็นคำถามที่ได้ตอบหรือสรุปในลำดับต่อจากนี้ ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับแนวคิดหลักของ ม.ชีวิต และโมเดลการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต

ข้อค้นพบที่เชื่อมกับประเด็นแนวคิดหลักของ ม.ชีวิต และกรอบแนวคิดในการวิจัย ที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญและขบคิดร่วมกันต่อไป

❖ แนวคิดศักยภาพและความสามารถ

พบว่า เป็นประเด็นที่สำคัญมากในบริบทของ ม.ชีวิต เพราะเป็นการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดศักยภาพและความสามารถใหม่ ๆ ในการดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นของตนได้อย่างมีศักดิ์ศรี **ซึ่งการที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ท่ามกลางกระแสโหมกระหน่ำของระบบทุนนิยมล้นเกิน (hyper capitalism) ที่พ่วงพาเอาความคิดแบบวัตถุนิยมและการให้ความสำคัญกับการผลิตที่ใหญ่โต การผลิตพืชเชิงเดี่ยว อำนาจเงิน เครื่องชี้วัดความทันสมัยต่าง ๆ รวมถึงพลังของโครงสร้างอำนาจรัฐแบบรวมศูนย์ (centralized structure) ที่มีพลังเหนือกว่าชุมชนท้องถิ่นหรือคนในท้องถิ่นนั้น จึงไม่ใช่แค่การเปลี่ยนเฉพาะพฤติกรรม แต่จำเป็นต้องเปลี่ยนแนวคิด ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ ซึ่งเรียกโดยรวมว่า “เกิดกระบวนทัศน์ใหม่” ในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือไม่ทำลายสิ่งที่สนับสนุนชีวิตของตนและกลุ่มคนในชุมชนนั้น ๆ** เช่น การไม่ใช้สารเคมี เป็นต้น ซึ่งพบว่า การที่จะเปลี่ยนไปสู่เกษตรอินทรีย์ตามวิถีของ ม.ชีวิต ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็พบว่าบัณฑิตหรือนักศึกษาจำนวนมากมีความพยายามในเรื่องนี้อยู่ในหลาย ๆ พื้นที่ ดังปรากฏให้เห็นในบริบทของหลาย ๆ กรณีศึกษาที่นำเสนอไว้ในรายงานวิจัยครั้งนี้ แต่ก็พบด้วยว่า จำนวนมากไม่ได้ดำเนินการต่อหลังจากเรียนจบ ดังนั้น ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นท้าทายในเชิงการสร้างศักยภาพและความสามารถในการเปลี่ยน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนได้อย่างถาวร ไม่กลับไปใช้วิธีการเดิม ๆ ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและตนเองอีก ซึ่งที่ผ่านมา ม.ชีวิต ก็พยายามสร้างการเรียนรู้จากโมเดลของ ดร.เกริก มีมุ่งกิจ ณ ศูนย์ปฏิบัติการที่เขาฉกรรจ์ จ.สระแก้ว ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนในการช่วยทำให้เครือข่าย ม.ชีวิต เกิดศักยภาพและความสามารถใหม่ ๆ ที่สำคัญ และทำให้เกิดความมั่นใจว่ามีเพื่อนร่วมขบวนการในการทำการเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรแผนใหม่ที่ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งด้านอาหาร พลังงาน ฯลฯ เป็นต้น

❖ แนวคิดการพึ่งพาตนเอง

ประเด็นนี้ก็เช่นกัน พบว่า มีนัยสำคัญมากต่อทิศทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อไปของ ม.ชีวิต เพื่อให้แนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต สามารถบรรลุผลได้มากยิ่งขึ้น เพราะที่จริงประเด็นการพึ่งพาตนเองของผู้เรียนหรือบัณฑิตและชุมชนนั้น เป็นประเด็นใหญ่และมีหลายมิติ หลายระดับที่มีความสำคัญเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาตนเองด้านอาหาร อาชีพและรายได้ เมล็ดพันธุ์ ความรู้และเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้และเทคโนโลยีในการทำเกษตรอินทรีย์ การเพาะพันธุ์ปลา การทำนาที่ถูกต้อง การ

เพาะและเก็บเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งเมล็ดพันธุ์ข้าว พืชผัก พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ฯลฯ รวมถึงความรู้เทคโนโลยีในการจัดการพลังงาน การจัดการน้ำ การจัดการ/บำรุงรักษาดิน การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประเด็นเกี่ยวกับระดับของการพึ่งพาตนเอง ทั้งระดับของปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับเครือข่ายที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบกลไกและโครงสร้างของสังคมทั้งในภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน (state and private sectors) หรือภาคตลาด (market) อย่างแยกกันไม่ออก และ**เป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้อย่างลึกซึ้ง เพื่อที่จะสามารถสื่อสารกับผู้เรียนที่มีสถานภาพต่าง ๆ ได้ และควรเปิดประเด็นถกเถียง หรือมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างเป็นระบบในระยะยาว เพราะในความเป็นจริงนั้น หลายอย่างถูกครอบงำหรือถูกผูกขาดโดยกลไกรัฐและภาคธุรกิจเอกชน** ยกตัวอย่างเช่น เมล็ดพันธุ์ข้าวและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่ใช้ในการเกษตร ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งพาภาคเอกชน ที่ใช้วิธีการตัดต่อพันธุกรรม (GMO) ที่ทำให้ชาวบ้าน ประชาชนและชุมชนต้องพึ่งพิงระบบการค้าแบบนี้ตลอดไป เพราะไม่สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ได้เหมือนแต่ก่อน หรือ ถ้าไม่สามารถแสวงหาหรือพัฒนาพันธุ์พื้นเมืองไปสู้กับระบบและกลไกของภาคธุรกิจเอกชนในประเด็นนี้ได้ เป็นต้น

❖ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับประเด็นนี้ พบว่า มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และเครือข่าย ม.ชีวิต ควรให้ความสำคัญในการทำความเข้าใจแนวคิดและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างมีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก จะทำให้เข้าใจระบบเศรษฐกิจทั้งสองแบบอย่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และสามารถนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ หรือการคิดเชิงระบบ หรือการสร้างความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ให้กับผู้เรียนและตนเองได้ ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งบริบทเชิงนโยบายของรัฐ บริบทของแต่ละท้องถิ่น และบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และที่จริงควรเป็นการสร้างการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการลงมือปฏิบัติ แต่ควรให้ผู้เรียนเข้าใจทั้งหลักการ กระบวนการ และสิ่งที่ควรบรรลุสูงสุดของการทำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง หรือการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำรงชีวิตในบริบทต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เพียงแค่การทำการเกษตรนั้นคืออะไร? เป็นอย่างไร? **ซึ่งอันที่จริง ผู้เรียนหรือบัณฑิตควรจะต้องสามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบอย่างมีความเชื่อมโยงกันทั้งหมดด้วย ไม่ใช่แค่การท่องจำว่า มันคือ “สามห่วง สองเงื่อนไข” เพราะถ้าผู้เรียนหรือบัณฑิตเข้าใจอย่างเป็นระบบ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เหมือนกับได้สร้างมวลวิกฤต (critical mass) เพิ่มขึ้นในระบบการเรียนการสอนของ ม.ชีวิต** ที่อาจจะกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างมหาศาลต่อการตอบโจทย์สำคัญของประเทศและการเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในเรื่องทิศทางการดำรงชีวิตตามแนวคิดและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีความเชื่อมโยงกับหลักศาสนาพุทธ ที่มีความน่าสนใจในการสร้างองค์ความรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นและบริบทใหญ่ของประเทศด้วย ฯลฯ

❖ แนวคิดและทฤษฎีการสร้างเสริมพลังอำนาจ (Empowerment)

อันที่จริงแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเสริมพลังอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นของใคร หรือเวอร์ชั่นไหน ก็ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการทำงานและการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในมิติต่าง ๆ โดยมีอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เป็นเหมือนโค้ชชีวิต ที่จะช่วยดึงหรือนำศักยภาพและความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนออกมา เพื่อ

ทำให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของตน ไม่ใช่มองผู้เรียนเป็นแค่นักศึกษาที่ต้องคอยสั่ง คอยสอน แต่ต้องปรับกระบวนทัศน์หรือเกิดทัศนะใหม่ต่อผู้เรียน ต้องมองผู้เรียนว่ามีศักยภาพและความสามารถด้านต่าง ๆ อยู่ในตัวอยู่แล้ว (ในระดับที่แตกต่างกันไป) ซึ่งเป็นศักยภาพและความสามารถที่อาจถูกกดทับไว้ในช่วงเวลาที่ผ่านมาเนื่องด้วยเหตุผลต่าง ๆ ถ้าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ทุกแห่งเข้าใจเรื่องนี้ ก็เพียงแค่ทำหน้าที่ผู้เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำให้เกิดพลังกาย พลังใจ พลังครอบครัว พลังองค์กร พลังชุมชน พลังสติและปัญญาที่มากขึ้น สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเองและชุมชนได้ ซึ่งจากการปฏิบัติงานภาคสนามพบว่า มีอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จำนวนไม่มากนักที่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างครอบคลุม หรือมีการแสดงบทบาทในเชิงการสร้างเสริมพลังอำนาจหรือการเป็นโค้ชชีวิตได้ในระดับที่โดดเด่นชัดเจน เช่น จ.อุดรธานี จ.บุรีรัมย์ จ.สุรินทร์ จ.ชัยภูมิ จ.ลำปาง จ.พิษณุโลก จ.ชุมพร และ จ.สงขลา ดังนั้น ถ้า ม.ชีวิต ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้มากขึ้น มีการแนะนำให้อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ค้นคว้าหาเอกสารด้านนี้มาอ่านและนำมาถกเถียง หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ก็เชื่อว่า จะเป็นประเด็นในการพัฒนาหรือเสริมศักยภาพอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถแสดงบทบาทในเชิงการเสริมพลังหรือการเป็นโค้ชชีวิตได้มากขึ้น โดยมีแนวคิดและทฤษฎีด้านนี้เป็นฐานในการสร้างความรู้และการปฏิบัติที่มีคุณค่าได้อย่างต่อเนื่องต่อไป

❖ แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญสำหรับบริบทการทำงานและการจัดการศึกษาทางเลือกที่เน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน ผู้วิจัยพบว่า ในพื้นที่ ๆ ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้อย่างชัดเจนและเป็นไปตามลำดับขั้นของแนวคิดและทฤษฎีนี้ ที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ด้วย หรือถึงแม้บางแห่ง อาจจะไม่ได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีนี้ แต่ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนของทฤษฎี ซึ่งถ้าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็สามารถที่จะนำมาใช้การวิเคราะห์ผู้เรียนได้ จึงควรหยิบยกประเด็นนี้ขึ้นมาพูดคุยถกเถียงกัน ซึ่งปัจจุบันมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ในแวดวงการศึกษาและการพัฒนาคนในหลายสาขาวิชาด้วยกัน ทั้งนี้ เพื่อยกระดับการทำงานและการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีฐานคิดหรือมีแนวคิดและทฤษฎีรองรับ จะทำให้สามารถสร้างองค์ความรู้เชิงเปรียบเทียบที่น่าสนใจได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

ข้อค้นพบเกี่ยวกับโมเดลการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต

❖ ผู้เรียนและชุมชนเป็นตัวตั้ง

สรุปได้ว่า เป็นโมเดลการเรียนรู้ที่ดีมาก เพราะทำให้ผู้เรียนเป็นส่วนหนึ่งหรือมีความยึดโยงกับชุมชนหรือสังคมที่ตนอาศัยอยู่หรือที่ตนเติบโตมา ทำให้ผู้เรียนและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือได้รับประโยชน์ไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่การศึกษาที่เน้นความสำเร็จเฉพาะปัจเจกบุคคลที่เห็นแก่ตัว เหมือนการศึกษากระแสหลักโดยไม่คำนึงถึงสังคมและชุมชนของตนแต่อย่างใด ซึ่งส่วนใหญ่ในสังคมไทยเป็นผลผลิตของการศึกษาแบบนี้ ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและชุมชนไม่ได้รับการแก้ไข ขาดจิตสำนึกรับผิดชอบต่อประเด็นปัญหาของชุมชนและส่วนรวม

❖ การสอนหรือสื่อสารในสิ่งที่ทำและทำในสิ่งที่สอน

พบว่า อาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่พยายามทำในสิ่งที่ตนเองสอนนักศึกษาหรือผู้เรียน เพราะมองว่ามีความสำคัญ โดยเฉพาะในประเด็น การมีอยู่มีกิน หรือ **“ปลูกสิ่งที่กินและกินสิ่งที่ปลูก”** จะพบได้ว่า ในช่วงหลัง ๆ มานี้ มีอาจารย์ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ หรือแม้แต่อาจารย์ที่ทำหน้าที่ด้านการบริหารอย่างเดียว ไม่ได้เป็นผู้สอนหรือจัดกระบวนการเรียนรู้ก็ยังให้ความสำคัญกับการสร้างฐานอาหารหรือการทำการเกษตร เพราะถ้าไม่ได้ทำ เวลาพูดคุยหรือสื่อสารแนวคิดและปรัชญาของ ม.ชีวิต กับนักศึกษาหรือผู้เรียนก็ไม่สามารถพูดได้เต็มปาก เป็นต้น

❖ การเรียนมาก สอนน้อย

จากการสังเกตและข้อมูลจากการสัมภาษณ์หรือฟังเสียงสะท้อนจากผู้เรียนในบางศูนย์การเรียนรู้ พบว่ายังมีอาจารย์จำนวนไม่น้อยที่เน้นการสอนแบบเดิม หรือไม่ได้เน้นให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง แล้วนำพูดคุยถกเถียงกันหรือไม่ได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นการบรรยายตามสไลด์ ทำให้ผู้เรียนในบางศูนย์ ฯ ไม่พอใจและรู้สึกผิดหวังต่อ ม.ชีวิต เพราะไม่ตรงกับที่ประชาสัมพันธ์หรือที่ได้ยินมาก่อนหน้านั้น

❖ การใช้เครื่องมือแผน 4 แผน ในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียน

เป็นเครื่องมือและกลยุทธ์ในการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงให้กับผู้เรียนที่ดีมาก ไม่มีใครเหมือน พบว่า ถ้าศูนย์การเรียนรู้ใดมีความชัดเจน ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้และมีวิธีการในการส่งเสริมหรือการสื่อสารกับผู้เรียน พบว่า ผู้เรียนและบัณฑิตมักจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ เป็นองค์รวม โดยเฉพาะที่ศูนย์การเรียนรู้จังหวัดสุโขทัย จังหวัดน่าน จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสกลนคร จังหวัดชุมพร จังหวัดสงขลา และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

❖ การศึกษาชุมชนและพื้นที่เรียนรู้

เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีนัยสำคัญมาก ที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่อง **“ชุมชน”** เพื่อช่วยให้โมเดลการเรียนรู้โดยมีผู้เรียนและชุมชนเป็นศูนย์กลางนั้นเป็นไปได้ แต่พบว่า หลายพื้นที่เรียนรู้ยังไม่ได้ใช้แนวคิดเรื่องทุนหรือขุมทรัพย์ชุมชนในการศึกษา และจำนวนไม่น้อยที่ศึกษาแบบเร่งรัดเกินไป ทำให้ผู้เรียนจำนวนมากยังไม่มีความกระจ่างหรือไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ในบางชุมชนที่ก่อตั้งมายาวนาน ได้มีการจัดกิจกรรม "การศึกษาย้อนรอย 50 ปี ชุมชน" ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญมาก ทำให้เกิดจุดเปลี่ยน ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง/พัฒนาการแบบก้าวกระโดด (exponential growth/development/change)

❖ การจัดทำแผนแม่บทชุมชน

เป็นประเด็นการเรียนรู้ที่มีความสำคัญมากต่อการทำงานชุมชน และเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญมาก ดังนั้น ผู้เรียนทุกคนควรได้รับโอกาสในการร่วมเรียนรู้ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนอย่างถูกต้อง ครบถ้วนทุกขั้นตอนหรือทุกกระบวนการ เพราะมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ทำให้เข้าใจกระบวนการของชุมชน และเป็นเครื่องมือที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้หรือมีประโยชน์ต่อชุมชน ถ้าผู้เรียนเข้าใจกระบวนการและเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างแผนแม่บทชุมชนและแผนพัฒนาสามปีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

❖ การเรียนรู้ด้วยการทำวิสาหกิจชุมชน

เป็นการเรียนรู้ที่มีนัยสำคัญมาก ผู้เรียนทุกคนที่มีบริบทที่เอื้อต่อการทำวิสาหกิจชุมชนในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ควรได้รับโอกาสในการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ในภาคปฏิบัติจริงด้วย และควรได้มีโอกาสไปศึกษาเรียนรู้ดูงานวิสาหกิจชุมชนที่มีผลประกอบการที่ดีด้วย อาทิเช่น กรณีวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวบ้านต้นผึ้ง จ.นครพนม เป็นต้น

“ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง” เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ท้าทายและมีความสำคัญมากในเชิงการสร้างความรู้และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องว่าบัณฑิตและผู้เรียน รวมถึงชุมชนที่บัณฑิตและผู้เรียนอาศัยอยู่นั้น จะสามารถทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และสร้างความเข้มแข็งได้จริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใดอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขหรือบริบทแวดล้อมของระบบทุนนิยมและระบบอำนาจรัฐรวมศูนย์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และควรมีการศึกษาวิเคราะห์วิจัยอย่างต่อเนื่อง ในกรณีที่บางศูนย์การเรียนรู้อาจจะมีศักยภาพและความสามารถที่จะทำได้ แต่จะต้องพยายามมองทั้งจุดแข็ง-จุดอ่อน และมีกรอบในการวิเคราะห์ที่ชัดเจนด้วย

ประเด็นวิพากษ์อื่น ๆ (Critical Issues) ที่มีนัยสำคัญต่อการสร้างความรู้ ที่พบจากการวิจัย แต่ไม่ได้อยู่ในคำถามหรือกรอบแนวคิดการวิจัยตั้งแต่แรก

❖ ประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnicity)

จากการเก็บข้อมูลหรือการทำงานในภาคสนามในพื้นที่ 35 จังหวัด พบว่า ประเด็นชาติพันธุ์หรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน ที่อุดรธานี กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท ย้อและกะเลิงที่สกลนครและนครพนม กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กูย กวย ส่วยที่สุรินทร์และอีสานใต้ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโยนก ที่อุตรดิตถ์ กลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงที่แม่ฮ่องสอน กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง เมี่ยน และอื่น ๆ ที่จังหวัดน่าน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในขอบเขตทั่วประเทศ ที่อาจจะสนใจหรือต้องการเข้ามาเป็นผู้สืบสานปรัชญาและแนวคิดของ ม.ชีวิต ในอนาคต แต่ผู้วิจัย พบว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ ม.ชีวิต ในแต่ละพื้นที่ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญกับประเด็นชาติพันธุ์ หรือมีพูดถึงบ้าง แต่ก็ในโทนเสียงที่บางเบา หรือไม่ค่อยให้น้ำหนักเท่าใด ซึ่งอันที่จริงนั้น ประเด็นชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์กับประเด็น **“ท้องถิ่น”** (locality) หรือคำว่า **“ชุมชนท้องถิ่น”** (local community) เป็นอย่างมาก จึงควรให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ในลำดับต้น ๆ ด้วย

ในลำดับต่อไป จะนำเสนอเกี่ยวกับบทเรียนที่เรียนรู้ (lesson-learned) ที่มีความสำคัญ

❖ บทเรียนที่เรียนรู้ (Lesson-learned)

ซึ่งเป็นประเด็นวิชาการที่ค่อนข้างใหญ่ และควรใช้เป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการนำไปถกเถียง ขบคิด เพื่อวางจังหวะก้าวในลำดับต่อไปให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทที่แวดล้อม คือ

1. การจัดการศึกษาทางเลือกในบริบทของ สรพ. และสังคมไทย ยังเผชิญกับการต้องพึ่งพาตนเอง เพราะไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินหรือการอุดหนุนจากรัฐ (subsidies) เพราะเป็นการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี ที่ดำเนินการโดยภาคประชาสังคม ทำให้ต้องดิ้นรนด้วยตนเอง ทั้ง ๆ ที่คนที่มาเรียนจำนวนมากเป็นผู้ที่ขาดโอกาสในช่วงวัยเรียน เพราะฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดี ทำให้ต้องไปทำงานช่วยเหลือครอบครัว และคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ที่ในช่วงที่ผ่านมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ห่างไกลจากเมือง หรือไกลจากการพัฒนาความทันสมัยของประเทศ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาที่ผ่านมาไม่สามารถทำให้เกิดความเท่าเทียมในโอกาสต่าง ๆ ของคนในสังคม ดังนั้น จึงควรมีการขับเคลื่อนในเรื่องนี้เพื่อให้รัฐจัดสรรทรัพยากรส่วนหนึ่งมาสนับสนุนการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน

2. การจัดการศึกษาทางเลือกร่วมกับสถาบันการศึกษาในระบบ เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายและสามารถเข้าถึงผู้เรียนได้จำนวนมากผ่านโครงสร้างและเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปัญหาธรรมาภิบาลและแนวคิดที่ไม่ตรงกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่สถาบันการศึกษาของสังคมไม่สามารถร่วมมือกันผลักดันและสานต่อการศึกษาที่มีแนวคิดและปรัชญาที่อยู่บนฐานประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นของประเทศได้ ทำให้สังคมไทย ยังต้องใช้ระบบการศึกษาที่ลอกเลียนแบบมาจากต่างประเทศหรือการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับชีวิตยังคงเป็นกระแสหลัก ทำให้การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตและสังคม ยังต้องประสบชะตากรรมด้วยตนเองอย่างกระท่อนกระแท่น และนี่คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยอ่อนแอ ประกอบกับ สรพ. เอง ก็ยังมีจุดอ่อนในการสร้างความรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับความจริงที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นไปได้ยาก หรือยังอยู่ในเขตแดนของ

ข้อจำกัด เพราะขาดการสร้างความรู้บนฐานการขับเคลื่อนของบัณฑิตที่มีผลงาน

3. การสื่อสารระหว่าง สรพ. กับ สกอ. ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่กำกับ ดูแล ติดตามการทำงาน ยังมีช่องว่างอีกมาก หรือยังไม่สามารถสื่อสารให้เข้าใจกันได้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกระบวนทัศน์ วิธีคิด มุมมองที่แตกต่างกัน ทำอย่างไร จึงจะมีการสื่อสาร ทำความเข้าใจบริบทที่แตกต่างกัน ยอมรับและเคารพในแนวทางของ ม.ชีวิต ด้วยความจริงใจ มีการสร้างความร่วมมือกันในการพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล ที่จะเป็นการหนุนเสริมให้เกิดพลังในการสร้างการเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้จริง

4. เครือข่ายที่เข้ามาร่วมจัดการศึกษาในภูมิภาคจำนวนมาก ยังไม่สามารถสร้างเครือข่ายในท้องถิ่น หรือยังไม่เข้มข้นในเรื่องวิธีคิด มุมมอง แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อท้องถิ่น รวมถึงยังขาดศักยภาพในการผลิตหรือสร้างความรู้บนฐานการทำงานและการขับเคลื่อนด้วยตนเอง ทำให้เครือข่ายในชุมชนยังไม่เข้มแข็งเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งถ้าสามารถทำอย่างมีความเชื่อมโยง มีความชัดเจน สามารถสร้างความรู้ได้ จะทำให้ระบบต่าง ๆ ในชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ แม้จะต้องเผชิญกับพลังของรัฐและทุนที่เหนือกว่าก็ตาม

5. การเป็นสถาบันที่สอนด้านการพึ่งพาตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี มีอยู่มีกินในท้องถิ่นของตน ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายในทางปฏิบัติ เพราะจริง ๆ แล้ว คนจำนวนมากหรือคนทั้งหมดยังต้องขึ้นต่อรัฐและทุนในมิติต่าง ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า รัฐและทุนยังมีพลังในการครอบงำหรือมีอิทธิพลต่อชีวิตของประชาชน ผู้เรียน บัณฑิตเหนือพลังของสถาบันชุมชน เพราะสถาบันชุมชนเองก็อยู่ในภาวะเชิงวิพากษ์ (critical point) เพราะกลไกต่าง ๆ มีการทับซ้อนกันค่อนข้างมาก จึงควรทำความเข้าใจเรื่องความสลับซับซ้อนของระบบที่เป็นอยู่ เพราะมีความสำคัญมากต่อการเข้าถึงความจริง หรือการมองอย่างสอดคล้องกับความจริง

6. การเป็นสถาบันการศึกษาเพื่อปวงชน ที่จำเป็นต้องทำงานเชิงเครือข่าย หรือมีการบริหารจัดการเครือข่ายที่เชื่อมกับชุมชนท้องถิ่น จำเป็นต้องมีความแม่นยำในด้านข้อมูล ทำอย่างไรจึงจะเกิดการสื่อสารกันด้วยช่องทางต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางการ มีความสม่ำเสมอ มีการรับฟังซึ่งกันและกัน จะสามารถลดช่องว่างต่าง ๆ ได้มาก และทำอย่างไร จึงจะไม่กลายเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการที่ใช้เงินเป็นตัวนำ ภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดด้านการเงิน ยิ่งต้องสร้างพลังเชิงสังคม หรือการระดมพลังจากทุกคน ทุกระดับ เพราะที่จริงมีทรัพยากรในท้องถิ่นหลากหลายประเภท แต่ที่ผ่านมา ยังไม่ได้รับการศึกษาวิจัยหรือทำความเข้าใจอย่างจริงจัง

7. การเป็นสถานประกอบการทางสังคม (social enterprise) ตามที่กำหนดไว้ตั้งแต่ก่อตั้งสถาบันนั้น น่าจะยังมีความเป็นไปได้ ถ้ามีการสำรวจหรือศึกษาความเป็นไปได้อย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะ: เพิ่มเติม

สำหรับข้อเสนอแนะ ณ ที่นี้เป็นเพียงข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ที่ยังไม่ได้มีการกล่าวไว้ในรายงานวิจัยเล่มอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลงานของโครงการวิจัยนี้ หรืออาจจะมีการกล่าวถึงบ้างในรายงานบางเรื่อง แต่อาจจะไม่ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญมากเท่าใด และเนื่องจากรายงานการวิจัยเล่มนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) เป็นหลักตั้งแต่ต้นจนจบ จึงได้มีการสะท้อนมุมมองหรือให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาที่พบ ไว้ในเนื้อหาของแต่ละส่วนอย่างเข้มข้นแล้ว ดังนั้น ผู้อ่าน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด หรือผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเล่มนี้ จึงควรอ่านรายงานการวิจัยเล่มนี้ตั้งแต่ต้นจนจบ จะทำให้เข้าใจว่าผู้วิจัยมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่พบในแต่ละองค์ประกอบของการประเมินตาม “ตัวแบบเชิงระบบ” ทั้งเรื่องปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ และปัจจัยบริบทที่แวดล้อมไว้แล้วอย่างไรบ้าง

สำหรับข้อเสนอแนะเพิ่มเติม หรือเสริมจากที่กล่าวไปแล้วทั้งหมดตลอดทั้งเล่ม ที่ต้องการเสนอไว้ ณ ที่นี้ ก็คือ

1. การที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในพื้นที่ต่าง ๆ หรือบางกรณีศึกษาที่มีนัยสำคัญต่อการสร้างความรู้เชิงลึกและมีความครอบคลุม เช่น กรณีของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปข้าวบ้านต้นผึ้ง อ.เมือง จ.นครพนม ที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้หยิบยกเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญที่สุดในประเด็นการจัดทำวิสาหกิจชุมชนข้าวอินทรีย์ส่งออกต่างประเทศ ที่สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชน ทำให้ชาวนาสามารถขายข้าวในราคาที่สูงกว่าขายให้พ่อค้าคนกลาง ฯลฯ แต่ทีมวิจัยไม่มีเวลาเพียงพอในการทำการศึกษาเชิงลึกอย่างครอบคลุม เพราะเป็นวิสาหกิจขนาดใหญ่ ที่มีเครือข่ายผู้ผลิตจำนวนมากถึง 12,000 ราย เฉพาะในจังหวัดนครพนมและมุกดาหาร แต่ยังมีเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ในภาคอีสานที่เชื่อมโยงกันอีก 8 จังหวัด ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกรณีนี้ เพราะมีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจคำว่า **“ระบบเศรษฐกิจชุมชนในระดับฐานรากและเครือข่าย”** ที่มีนัยสำคัญต่อทิศทางการขับเคลื่อนและสถานภาพต่าง ๆ ต่อไปของ ม.ชีวิต เช่น อาจจะมีความเป็นไปได้ในการยกระดับ ม.ชีวิต เป็นสถานประกอบการทางสังคม (social enterprise) ที่มีขาหนึ่งดำเนินธุรกิจที่มีกำไร เพื่อมาตอบสนองต่อการจัดการศึกษาทางเลือก ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ทางสังคมที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาคน เป็นต้น นอกจากนี้ ก็ยังมีกรณีศึกษาอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในเชิงลึก เช่น กรณีของวิสาหกิจยางพาราตำบลพรุพี อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี กรณีของศูนย์การศึกษาหญ้าแพรกสาละวิน อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน กรณีของสหกรณ์การเกษตรอาหารปลอดภัยกรีนมาร์เก็ตพิษณุโลก จำกัด ที่ดำเนินการโดยอาจารย์ของ ม.ชีวิต ที่ ต.ปลักแรด อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก เป็นต้น

2. ม.ชีวิต ควรให้ความสำคัญกับการสร้างองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับประเด็นชาติพันธุ์ ซึ่งพบว่า มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางของ ม.ชีวิต ที่มีความเชื่อมโยงกับการจัดการศึกษาทางเลือกเพื่อชุมชนท้องถิ่น ที่ไม่อาจละเลยได้

ภาคผนวก

ตาราง ก
สรุปการเปลี่ยนแปลงตนเองด้านต่าง ๆ ความพยายามในการพึ่งพาตนเองของผู้เรียน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและอาชีพปัจจุบันของผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพจำนวน 116 ราย[81]

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 38 ราย		
1. วัชรินทร์ บ่อเหม (ช) นักศึกษาปี 2560 หนองคาย	- ได้ทบทวนตัวเอง เข้าใจตัวเอง พ่อแม่เคยสอนให้ใช้ชีวิตให้มีความสุข แต่ไม่สนใจ ทำงานเป็นสถาปนิก คิดถึงแต่เรื่องเงิน ทำงานหนัก ไม่มีเวลาให้ครอบครัว - เมื่อไม่ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจ จึงมาเป็นผู้จัดการร้านอาหารที่นี่ เมื่อได้มาเรียนได้มีโอกาสทบทวนตนเอง (มีการทบทวนมาบ้างแล้วหลังธุรกิจล้มเหลว) จึงทำให้เข้าใจว่า ทำสิ่งเล็กให้สำเร็จก่อน แล้วทุกอย่างจะตามมาเอง ทำในสิ่งที่มีความสุข ซึ่งที่ผ่านมามีพ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดี ไม่มีหนี้สิน ไม่เจ็บป่วย เพราะพ่อแม่เน้นให้ใช้ชีวิตให้มีความสุข	ดูแลแปลงผักของร้านอาหารซึ่งเป็นของรีสอร์ท / โรงแรมที่ทำงานอยู่และเป็นผู้ริเริ่มในการทำแปลงผักอินทรีย์
2. ปรกชน (นงลักษณ์) โคตรจะรินทร์ (ญ) นักศึกษาปี 2560 หนองคาย	- แต่งงานกับชาวต่างชาติ สร้างความมั่นคงทางอาชีพโดยการทำธุรกิจด้านรีสอร์ท และให้ญาติพี่น้องได้ทำงานในรีสอร์ท - มีปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างพี่น้องในครอบครัว จึงต้องการพัฒนาตัวเองและสร้างความเข้าใจกันในครอบครัว - เพิ่งเรียนได้ 1 เทอม แต่พบว่าหลังเรียนได้ทำให้ครอบครัวพี่น้องมีการสื่อสารและเข้าใจกันมากกว่าเดิม - มีความต้องการส่งเสริมให้ชุมชนใกล้เคียงทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งปัจจุบันก็มีการทำบ้างแล้วบริเวณริมแม่น้ำโขง หน้าร้านอาหารและที่บ้านในหมู่บ้าน ทำให้ลดต้นทุนการซื้อวัตถุดิบเข้าร้านอาหาร - ต้องการผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านเกษตรอินทรีย์หรือบุคลากรของ ม.ชีวิต มาร่วมกันส่งเสริมชาวบ้านและเป็นจุดเชื่อมต่อและสร้างเครือข่าย ซึ่ง ม.ชีวิต ที่นี่มีอาจารย์อยู่ท่านเดียว ทำให้ยังไม่ได้ขับเคลื่อนในชุมชนมากเท่าที่ควร	มีแปลงผลิตผักอยู่ริมแม่น้ำโขง รวมถึงที่ร้านอาหารและที่บ้านด้วย
3. ภูมิรินทร์ รอบคอบ (ช) บัณฑิตปี 2555	- จากคนที่ทำอะไรจะต้องทำใหญ่ เพราะอยากรวย ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จ บวกกับเลิกกับภรรยาและลูกไปอยู่กับ	มีไร่อ้อยทั้งของครอบครัวและของตนเอง 10 ไร่ และ

[81] การจัดเรียงลำดับภูมิภาค จังหวัดและรายชื่อผู้เรียนหรือบัณฑิต ณ ที่นี้ เป็นการจัดเรียงตามวันที่ปฏิบัติงานในภาคสนาม หรือในการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนมกราคม-พฤษภาคม 2561

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
อุดรธานี	ทางภรรยา ทำให้รู้สึกไม่มีใคร แต่พอได้มาเรียนที่นี่ ได้อยู่กับคนที่มีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เข้าใจชีวิต และตกผลึกทางความคิดว่า ถ้ามีความพอเพียงจะไม่ทำให้ยากจน และที่ผ่านมารู้จักแต่คนอื่นแต่ไม่เคยรู้จักตัวเอง เป็นคนชอบเรียนรู้ ทำอะไรต้องรู้จริง ชอบอ่านหนังสือ	กำลังเริ่มปรับเปลี่ยนการผลิตโดยไม่ใช้สารเคมี ทดลองบนพื้นที่ 1 ไร่
4. อัมพร นนทพันธ์ (ช) บัณฑิตปี 2555 อุดรธานี	- ก่อนมาเรียนทำงาน 8 ชม.ไม่มีเวลาให้ครอบครัว จัดการธุรกิจที่มีอยู่ได้ไม่ดี - ทราบเป้าหมายของชีวิตชัดเจนขึ้น เลยลาออกจากเจ้าหน้าที่ รพ.(รับราชการ) มาทำธุรกิจของตัวเองเต็มที่ (รีสอร์ท และวิทยุชุมชน) - มีการบริหารจัดการเวลาดีขึ้น ทำให้ได้ใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวเต็มที่ - ทำธุรกิจของใช้จากสมุนไพร - ไม่มีหนี้สินเพิ่ม	- ไม่ได้ทำเกษตร - มีกิจการรีสอร์ท - ทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร - ทำวิทยุชุมชน
5. กู้ศักดิ์ ทับทิม (ช) บัณฑิตปี 2554 และกำลังศึกษา ป.โท สกลนคร	- เลิกสูบบุหรี่ ลดการดื่มสุราลง จากที่เคยดื่มทุกวัน ทำให้ค่าใช้จ่ายลดลง มีเงินออม และมีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น	มีแปลงปลูกมะเขือเทศ และปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ในพื้นที่ 30 ไร่
6. นันทภัส ใหม่คามิ (ญ) นักศึกษาปี 2559 มหาสารคาม	- ได้เรียนรู้หลายสิ่งจากเพื่อนที่เรียนด้วยกัน และนำมาปรับใช้ปัจจุบันมีสวนมะนาวเล็กๆ - พัฒนาธุรกิจด้านการค้าขายให้ดีขึ้น ทั้งการจัดทำบัญชีการเงิน วางแผนการทำงาน ประหยัดมากขึ้น	มีที่ดินและทำสวนมะนาวเล็กๆ 30 กว่าต้น
7. สาคร ศรีมุ่งคุณ (ญ) นักศึกษาปี 2559 มหาสารคาม	- เรียนแล้วทำให้รู้จักตัวเอง คิดและทำอะไรอย่างเป็นระบบ บริหารจัดการเวลาได้ดี ได้ความรู้ ได้แชร์ประสบการณ์ร่วมกับเพื่อนๆ - ปัจจุบันทำแคร่หรือม้านั่งไม้ไผ่เพื่อเสริมรายได้ และพัฒนาเป็นชุดโซฟา (อาชีพทำแคร่หรือม้านั่งไม้ไผ่ทำเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัวอยู่แล้ว แต่ทำเล็ก ๆ น้อย ๆ)	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ทำงานเป็นผู้ช่วยเภสัชกรที่โรงพยาบาล และทำม้านั่งไม้ไผ่ เป็นอาชีพเสริม
8. บริรักษ์ รักษาพันธ์ (ช) นักศึกษาปี 2559 มหาสารคาม	- ไปทำงานและเรียนที่ม.รามฯ ที่กรุงเทพฯ เมื่อต้องการกลับมาอยู่บ้านต้องเลือกว่าจะเรียนต่อที่ไหน เลยตัดสินใจมาเรียนที่นี่ จากที่เคยคิดว่าตัวเองรู้ทุกอย่างแล้ว แต่พอมาเรียนเหมือนยังไม่รู้อะไรเลย - ริเริ่มทำบ่อปลา เลี้ยงปลานิลในที่ดินของครอบครัว ปลูกพืชผักริมบ่อเลี้ยงปลาเพื่อพึ่งพาตนเองในด้านอาหาร	มีที่ดิน กำลังเลี้ยงปลานิล เนื่องจากมีพื้นที่ว่างเปล่าอยู่แล้วไม่ได้ใช้ประโยชน์ 2 บ่อ
9. เนตรชนก แสนโกษา (ญ) นักศึกษาปี 2560 มหาสารคาม	- เริ่มเรียนรู้การทำเกษตร หรือกำลังทำศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตร (สามีเป็นนักการเมือง) และมีกิจการด้าน	มีสวนเกษตรผสมผสานและกำลังพัฒนาให้เป็นศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตร 10 ไร่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
	ศิลปวัฒนธรรม (มีวงหมอลำซิ่ง ทำมา 30 ปีแล้ว) ในสวนเกษตรจะมีที่พักและห้องประชุม	
10. ทองเส็ง แสนรัง (ช) บัณฑิตปี 2557 มหาสารคาม	- ทำงานการเมืองท้องถิ่น และงานชุมชนหลากหลาย แต่กำลังจะเลิกเล่นการเมือง เพราะทำให้เกิดหนี้สิน - จากเป็นคนที่ใจร้อนก็ใจเย็นลง นึกถึงใจคนอื่น ทำตัวเป็นต้นแบบที่ดีให้คนอื่น - ทำโครงงานเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง ทำให้รายจ่ายลดลง	มีที่ดินเป็นของตัวเอง 11 ไร่
11. พิชัย สุดชา (ช) นักศึกษาปี 2560 ร้อยเอ็ด	- บริหารจัดการเวลาได้ดี เนื่องจากต้องมาเรียนและทำธุรกิจส่วนตัวด้วย	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - มีอู่ซ่อมรถยนต์และประกันภัยรถยนต์
12. สุนิศ ศรีน้ำคำ (ญ) นักศึกษาปี 2560 ร้อยเอ็ด	- ได้เรียนรู้และพบปะเพื่อน ได้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพองค์รวม	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เจ้าของกิจการรถตู้
13. พระอนุรักษ์ อภินันโท (มูลรักษ์) (ช) นักศึกษาปี 2560 ร้อยเอ็ด	- เคยสูบบุหรี่ พอมาเรียนเลิกสูบบุหรี่ได้แล้ว	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็นพระภิกษุ
14. จันทา นันทเสนา (ช) บัณฑิตปี 2557 ร้อยเอ็ด	- ทำเกษตรผสมผสาน เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ดเทศ ขายผลิตภัณฑ์ที่ได้ทางเฟสบุ๊คและคนในหมู่บ้าน	มีสวนเกษตรผสมผสานและเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ 10 ไร่
15. สุริยัน เต่าทอง (ช) บัณฑิตปี 2554 ศรีสะเกษ	- หันมาใช้ปุ๋ยขี้ไก่/หอยเชอรี่ในนาข้าวไรซ์เบอร์รี่ที่ทำก่อนมาเรียนอยู่แล้ว แต่เมื่อก่อนใช้ปุ๋ยขี้หมูที่มีต้นทุนสูง พอเรียนได้ความรู้ว่าควรใช้ปุ๋ยอะไรที่ลดทุนการผลิตและได้ผลดี - มีเหตุมีผล วางแผนการดำเนินชีวิตได้ชัดเจนขึ้น	มีแปลงผลิตข้าวไรซ์เบอร์รี่ 5 ไร่
16. ประกาย สิงห์คำ (ญ) บัณฑิตปี 2557 ศรีสะเกษ	- ทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น - การมาเรียนช่วยผลักดันให้เกิดการวางแผนชีวิตที่เป็นระบบ - สุขภาพดีขึ้นเพราะกินผักที่ปลูกไม่มีสารเคมี - ปลูกสมุนไพรรอบบ้าน ทั้งเพื่อความสวยงามและทำเป็นตัวอย่างให้คนในชุมชนด้วย เพราะเป็น ส.อบต.	มีสวนสมุนไพรรอบๆ บ้าน/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
17. สิริลักษณ์ ศรีสุรักษ์ (ญ) บัณฑิตปี 2554 ศรีสะเกษ	- เกิดแนวคิดในการทำให้สุขภาพดี เพราะเป็นโรคหลายโรคและเคยแท้งลูกมาก่อน จึงกลับมาอยู่บ้านและพัฒนาพื้นที่นาที่ว่างเปล่าให้เป็นเกษตรครบวงจร มีโซล่าเซล และเผาถ่าน ทำทุกอย่างเพื่อพึ่งพาตัวเองได้ทั้งอาหารและพลังงาน	มีที่ดินที่กำลังพัฒนาให้เป็นเกษตรครบวงจร และใช้โซล่าเซล เผาถ่านด้วย บนพื้นที่ 16 ไร่
18. ทองดี ศรีสรรงาม (ญ) นักศึกษาปี 2560 สุรินทร์	- รู้เป้าหมาย วางแผนชีวิต จัดการเวลาได้ดี เคยฟุ่มเฟือยก็หันมาอดออม ผลิตน้ำยาล้างจาน/น้ำยาซักผ้าใช้เอง ปลูกผักกินเอง เป็นตัวอย่างในชุมชน เพราะเป็น ส.อบต.	ปลูกผักกินเองในพื้นที่รอบบ้าน/ไม่ได้ระบุขนาดที่ดิน/พื้นที่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
19. ณรงค์ วงแก้ว (ช) นักศึกษาปี 2560 สุรินทร์	- รู้จักการวางแผนและการจัดการกับชีวิต ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีมาใช้ปุ๋ยคอก/ปุ๋ยหมักในการทำเกษตรบนที่ดินของพ่อแม่	มีแปลงเกษตร ปลูกพืชเชิงเดี่ยวพืชผักสวนครัว และไม้ยืนต้นแบบผสมผสาน/ไม่ได้ระบุขนาดที่ดินหรือพื้นที่
20. นายณัฏฐชัย (วันชัย) สวัสดี (ช) บัณฑิตปี 2554 บุรีรัมย์	- เมื่อมาเรียนช่วยให้มีการจัดระเบียบชีวิต ได้หลักคิดในการเปลี่ยนแปลงตัวเองจากการสอนที่ให้มีการเปลี่ยนแปลงตนเอง ตั้งแต่เข้ามาเรียน โดยนำหลักคิดมาปรับปรุงการทำวิทยุชุมชน มีการผลิตเสาเครื่องส่งวิทยุ FM ด้วยตนเองและขยายสู่การรับติดตั้งทั่วประเทศ - **มีเครือข่ายรถบรรทุกขนส่งสินค้าทั่วประเทศจากการใช้ Line โดยไม่ต้องลงทุนเพิ่ม แนวคิดนี้ได้จากการเรียนที่ ม.ชีวิต**	- ไม่ได้ทำเกษตร/ไม่มีที่ดิน - ทำวิทยุชุมชน และรับติดตั้งเสาสัญญาณวิทยุชุมชน - มีกิจการเครือข่ายรถบรรทุกขนส่งสินค้า
21. บุภารัตน์ บุญชิต (ญ) บัณฑิตปี 2555 เลย	- กล้าแสดงออก ได้ความคิดใหม่ๆ จัดระเบียบความคิด และได้ความรู้จากการไปดูงานในพื้นที่ต่างๆ ระหว่างเรียน - ทำเกษตรผสมผสาน และเลี้ยงหมู เพื่อทำเป็นอาชีพ ส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงหมูและรับซื้อผลผลิต โดยเฉพาะช่วงราคาหมูตกต่ำ จะรับซื้อในราคาสูง เพราะนำมาขายเนื้อและแปรรูปเอง	มีสวนเกษตรผสมผสาน พืชผัก และผลไม้ บนพื้นที่ 4 ไร่
22. เผชิญ สิงหกาญจนกุล (ช) บัณฑิตปี 2555 เลย	- มีการบริหารจัดการเวลา เรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง ได้ดีขึ้น เพราะเป็นผู้นำชุมชน ทำให้มีงานหลากหลายประเภท - ได้ทำโครงการเกี่ยวกับการปลูกคะน้าฮ่องกง แล้วกินผักที่ปลูกเองด้วย และขายได้ราคาดีด้วย	มีแปลงผักคะน้า/ไม่ได้ระบุขนาดที่ดินหรือพื้นที่ ๆ ปลูกคะน้า
23. ประยุญ จันแสงศรี (ช) บัณฑิตปี 2557 เลย	- ได้ความคิด ความเข้าใจในการใช้ชีวิต ปัจจุบันหันมาใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ถึงแม้ยังคงทำธุรกิจเหมือนเดิม แต่ไม่ได้คิดถึงเรื่องเงินเป็นหลัก หันมาปลูกผักสวนครัว ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ทำปุ๋ย บริเวณพื้นที่รอบบ้าน นอกจากเพื่อการมีชีวิตที่เรียบง่าย พึ่งพาตนเองได้แล้ว ยังช่วยให้ลูกสาวที่ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุมีสุขภาพดีขึ้น	มีสวนเกษตรบริเวณรอบบ้าน 2 งาน และกำลังขยายไปยังพื้นที่หรือแปลงที่ดินที่ซื้อใหม่
24. นฤมล ศุกรเศษ (ช) บัณฑิตปี 2555 ชัยภูมิ	- เริ่มมีการวางแผนและเป้าหมายชีวิต ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยคิดเรื่องนี้	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ค้าขายสินค้ามือสองของญี่ปุ่น - รับเหมาทำอาหาร
25. อนุชัย พูลสันเทียะ (ช) นักศึกษาปี 2559 ชัยภูมิ	- เลิกกินเหล้าสูบบุหรี่ และเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ ค่าใช้จ่ายลดลง และมีเงินเหลือในการดูแลพ่อแม่มากกว่าเดิม	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ลูกจ้าง อบต.

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
26. บัวเลียน ตะกรุดสงฆ์ (ญ) นักศึกษาปี 2559 เพชรบูรณ์	- เคยเป็นคนที่ไม่มีความรอบคอบเรื่องเงินหรือใช้จ่าย โดยไม่ได้คิด ชอบช่วยเหลือคน แต่พอมาเรียนทำให้มีความคิดเรื่องการจัดระเบียบตัวเองใหม่โดยเฉพาะเรื่องการใช้เงิน	มีนาข้าวและไร่อ้อย บนพื้นที่ 100 ไร่
27. เฉลียง ตะกรุดสงฆ์ (ช) นักศึกษาปี 2559 เพชรบูรณ์	- ประกอบธุรกิจค้าขายรถยนต์มือสอง และเคยเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ที่ผ่านมา ทำงานหลายอย่าง/ทำงานหนัก แต่พอมาเรียน รู้สึกผ่อนคลาย	
28. อารีย์ สาโฆ้ง (ญ) บัณฑิตปี 2557 ชัยภูมิ	- ใช้เนื้อหมูที่เหลือจากการขาย มาทำเป็นไส้กรอกหมูทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นมาก - ปลูกกล้วยหอมทอง	มีสวนกล้วยหอมทอง บนพื้นที่ 3 ไร่
29. สถิตย์ มุกดาสาร (ช) บัณฑิตปี 2557 ชัยภูมิ	- ทำสวนเกษตรผสมผสาน ไม่ใช้สารเคมี ผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง	ทำสวนเกษตรผสมผสานในพื้นที่ของตัวเองแบบไม่ใช้สารเคมี บนพื้นที่ 3 ไร่
30. มุทิตา สีหะวงษ์ (ญ) บัณฑิตปี 2555 ชัยภูมิ	- ได้ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ สามารถแนะนำลูกค้าที่มาซื้อสารเคมีทางการเกษตรที่ร้านได้ (ปัจจุบัน ยังขายสารเคมีทางการเกษตรอยู่) - แต่ทำโครงงานด้านเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง	มีพื้นที่เกษตรที่กำลังพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง บนพื้นที่ 10 ไร่
31. เรียมตา เดชเจริญ (ญ) บัณฑิตปี 2555 ชัยภูมิ	- **นำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะการส่งเสริมการทำเกษตรตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งหมู่บ้านและเกิดกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน** - ต้องการเรียนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก	มีแปลงเกษตร เรือนเพาะชำ เห็ด ทำนา บนพื้นที่รวม 18 ไร่ และอยู่ในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงที่ปลูกผักกินเองทุกหลังคาเรือน
32. โชติช่วง สิทธิปัญญา (ช) นักศึกษาปี 2559 ชัยภูมิ	- รู้จักการบริหารจัดการเวลา - ได้แนวคิดในการพัฒนาอาชีพ จึงคิดทำอาชีพเลี้ยงหนูนาขาย ทั้งขายพันธุ์ และขายเนื้อ	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - มีอาชีพเลี้ยงหนูนา ขายพันธุ์และขายเนื้อ - ซื้อที่ไว้ 6 ไร่ 2 งาน ในอนาคตอาจจะทำเกษตร
33. บุญส่ง คำเพชรดี (ช) บัณฑิตปี 2557 ชัยภูมิ	- **ทำงานท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ขาดรูปแบบการทำงานที่เป็นระบบพอมาเรียนทำให้เข้าใจและปรับรูปแบบการทำงานท้องถิ่นให้เป็นระบบมากขึ้น เช่น ร่วมกับชาวบ้านในการทำแผนชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จนเกิดโครงการในชุมชนที่ดำเนินการโดยกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน** - ปลูกผักกินเอง - เปลี่ยนเป็นคนมีเหตุมีผลมากขึ้น ใจเย็นขึ้น	มีสวนเกษตรรอบบ้าน ปลูกผักกินเองแบบไม่ใช้สารเคมี/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
34. เมศรินทร์ นาศิริศุภรัตน์ (ญ) บัณฑิตปี 2555 นครราชสีมา	- ได้แนวคิดและความรู้เรื่องภูมิปัญญาในการทำลูกประคบสมุนไพรจากการเรียนวิชาที่ต้องเข้าไปศึกษาชุมชน เพราะประกอบธุรกิจนวดแผนโบราณอยู่แล้ว - พอมาเรียนเหมือนเป็นการตอกย้ำเรื่องการวางแผนและเป้าหมายชีวิตให้ชัดเจนยิ่งขึ้น	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - มีโรงเรียนสอนนวดแผนโบราณ
35. อำพร ทัดตุ (ญ) นักศึกษาปี 2559 นครราชสีมา	- มีพัฒนาการเรื่องการพูดในที่สาธารณะ - รู้จักทำบัญชีรายรับรายจ่าย - ปลูกผักกินเองรอบบ้าน	มีแปลงผักที่ปลูกไว้กินเองในบริเวณบ้าน/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
36. เอกภพ สวนดง (ช) นักศึกษาปี 2559 นครราชสีมา	- เรียนแล้วสนุก มีเพื่อน รู้จักอาจารย์ - กำลังทดลองทำไร่อ้อย ไร่ข้าวโพดโดยใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยชีวภาพ	มีไร่อ้อยและไร่ข้าวโพด รวมทั้งสิ้น 560 ไร่
37. สรศักย์ อังคุณานุวัติ (ช) บัณฑิตปี 2557 ปากช่อง	- เกิดความคิดในการทำเกษตรด้วยการปลูกผักไว้กินเอง ขยายสู่การขาย และขยายการปลูกพืช มาเป็นการเพาะพันธุ์พืช เลี้ยงสัตว์ และแปรรูปผลิตภัณฑ์	มีแปลงการเกษตรผสมผสาน ไม้ยืนต้น และเพาะพันธุ์กล้าไม้ขาย บนพื้นที่ 33 ไร่
38. ศิรวิชญ์ จาวจิตต์ชื่น (ช) นักศึกษาปี 2560 ปากช่อง	- ทำสวนแล้วได้ผลผลิตไม่ดี เลยคิดถึงเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ พอได้มาเรียนได้เห็นหลายคนทำเกษตร และลงพื้นที่ศึกษาดูงาน จึงนำความรู้มาลงมือทำผ่านการทำโครงงานเกษตรทฤษฎีใหม่ ด้วยการปรับปรุงสวนน้อยหน่าให้มีการปลูกพืชหมุนเวียน	มีสวนน้อยหน่า และปลูกพืชหมุนเวียน บนพื้นที่ 30 ไร่
<u>สรุปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : รวมทั้งหมด 38 ราย</u> ผู้ที่มีแปลงเกษตร/มีที่ดินทำกินจำนวน 27 ราย แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้คือ 1) แปลงเกษตรในที่ทำงาน/ร้านอาหาร 2 ราย 2) แปลงเกษตรร่วมกับครอบครัว 4 ราย 3) แปลงเกษตรของตัวเอง 15 ราย 4) ปลูกผัก/แปลงผักรอบบ้าน 6 ราย สำหรับผู้ที่ไม่ได้ทำเกษตร/ไม่มีที่ดินจำนวน 11 ราย (ส่วนใหญ่ทำธุรกิจ/กิจการของตัวเอง 8 ราย ลูกจ้างเอกชน/รัฐ 2 ราย พระ 1 ราย) สรุปว่าส่วนใหญ่มีที่ดินและทำการเกษตร		
ภาคเหนือตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง จำนวน 37 ราย		
39. บุญเทียม ทิพยวงศ์ (ญ) บัณฑิตปี 2556 เชียงใหม่	- มีการบริหารจัดการเวลาในการค้าขายและการเรียนได้ดี - นำความรู้เรื่องการจัดทำบัญชีครัวเรือนไปถ่ายทอดต่อให้คนในครอบครัว - ทำโครงงานเพื่อพัฒนาธุรกิจค้าขายของตัวเอง ทำให้มีรายได้เพิ่ม และมีเงินออม	มีที่ดินร่วมกับพี่สาวที่ลำปาง ปลูกผักสวนครัวไว้กินเอง พี่สาวทำไร่สับปะรด/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
40. สุพจน์ จักรคำ (ช) บัณฑิตปี 2556 เชียงใหม่	- เป็นคนที่พูดไม่เก่ง แต่มาเรียนการเป็นวิทยากรกระบวนการทำให้พูดเป็น และตอนนี้รับเป็นวิทยากรตามงานต่างๆ - รู้จักวางแผนชีวิต การเงิน มีเงินออม ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนด้วยการปลูกผักกินเอง - วางแผนสุขภาพด้วยการปั่นจักรยานทุกวัน	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็นนักการเมืองท้องถิ่น

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
	- **มีการจัดการขยะร่วมกับชุมชน โดยทำโครงการขยะแลกไข่ร่วมกับเทศบาลตำบล**	
41. นพดล อะทะถ้ำ (ช) บัณฑิตปี 2557 เชียงราย	- เคยเป็นโรคเก๊าท์ ต้องกินยาตลอด พอมาเรียนได้ความรู้ ได้ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ควบคุมอาหารไม่ดื่มสุรา ตอนนี้ไม่ต้องกินยาแล้ว - มีการควบคุมการใช้เงิน และแนะนำภรรยาเรื่องการควบคุมเบาหวาน ตอนนี้ดีขึ้นแล้ว	มีที่ดินทำนาข้าว และไร่นาสวนผสมร่วมกับแม่และพี่สาว 17 ไร่
42. พระภิกษุภราดร คำเงิน (ช) นักศึกษาปี 2560 เชียงราย	- เมื่อก่อนไม่คิดอะไรมาก เดี๋ยวนี้ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น ทำอะไรต้องทำให้สำเร็จ - **เจ้าอาวาสไว้วางใจมอบหมายงานให้ทำเพื่อพัฒนาวัดมากขึ้น**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - พระภิกษุ
43. วัลลภา แก้วเลิศ (ช) บัณฑิตปี 2558 เชียงราย	- ห้นมาปลูกผักกินเอง เลี้ยงปลา และไก่ - เมื่อก่อนเคยซื้อลอตเตอรี่/หวยทุกงวด อย่างน้อย 500 บาท/งวด แต่พอมาเรียนใช้เงินตรงนี้ให้กลายเป็นเงินออม - **เคยอายที่พ่อทำเกษตร แม่ขายข้ามหลาม แต่ตอนนี้เข้าใจและคิดว่าเป็นทุนชีวิตที่ดี** - ทำเกษตรผสมผสานและเลี้ยงปลา	มีแปลงการผลิตการเกษตรบนที่ดินว่างๆที่ผลิตข้าวและข้าวโพด จะปลูกพืชผักสวนครัว และบริเวณรอบบ้าน รวมทั้งเลี้ยงปลาดุก/ปลานิล และไก่พันธุ์พื้นเมือง 14 ไร่ (เช่า 7 ไร่)
44. เพ็ญศรี โสภา (ญ) บัณฑิตปี 2557 น่าน	- ไม่มีความรู้ ทำให้ไม่ได้วางแผนการใช้ชีวิต แต่พอมาเรียนเริ่มรู้ขั้นตอน **การวางแผนชีวิต มีเป้าหมาย และมีสติในการดำเนินชีวิต** - เริ่มมีเงินออม และปลดหนี้สินได้ - ปลูกผักสวนครัว ทำให้ได้กินผักที่ปลูกเอง ออกกำลังกาย ควบคุมอาหาร	ปลูกผักสวนครัวบริเวณรอบบ้าน และเลี้ยงกบ (เลี้ยงก่อนมาเรียน)/ไม่ได้ระบุพื้นที่
45. มลฤดี ปรางค์วัฒนากุล (ญ) บัณฑิตปี 2554 น่าน	- เป็นคนชอบเรียนรู้ ไม่ชอบอยู่เฉย และทำงานให้กับชุมชนมาตลอด - เมื่อมาเรียน จึงได้หลักคิดในการพัฒนาธุรกิจค้าขายของตัวเอง ปัจจุบันมีร้านคอมพิวเตอร์/ขายอุปกรณ์เครื่องเขียน ฯลฯ และสามารถปลดหนี้สินจากการกู้ยืมมาลงทุนได้หมดแล้ว ทำงานเป็น - อสม. ด้วย **มีบทบาทด้านการส่งเสริมการดูแลสุขภาพให้ผู้ป่วยเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ฯลฯ**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ทำธุรกิจส่วนตัว
46. นวพร เสนนันตา (ญ) นักศึกษาปี 2560 น่าน	- กล้าพูดมากขึ้น จากไม่ค่อยชอบพูดและวางเฉย แนวคิดเริ่มเปลี่ยนจากที่เคยคิดว่าตัวเองมีศักยภาพแค่นี้ แต่พอมาเรียนทำให้รู้สึกว่าศักยภาพเราสามารถพัฒนาได้อีก - ปลูกพริกเพื่อขายเมล็ด เป็นอาชีพเสริม	มีพื้นที่ 1 งาน ปลูกพริกฟักทอง เพื่อขายเมล็ดพันธุ์ 1 งาน

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
47. ชำนาญ สิงห์ขร (ช) บัณฑิตปี 2554 ลำปาง	- ได้นำผลที่ได้รับจากการทำแผนแม่บทชุมชน มาจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาชุมชน ทั้งโครงการจัดการขยะในชุมชน ได้กลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเลี้ยงไส้เดือน กลุ่มวิสาหกิจเย็บผ้า - ส่งเสริมให้คนในหมู่บ้านปลูกผักไว้กินเอง โดยใช้ชื่อ “หน้าบ้านสวย หลังบ้านสวน” นอกจากเพื่อส่งเสริมการบริโภคภายในครอบครัวแล้ว ยังเป็นการจัดระเบียบบ้านให้สวยงาม	ทำหน้าบ้านสวย หลังบ้านสวน ที่ปลูกผักไว้กินเองในครัวเรือน และจัดระเบียบให้บ้านสวยงาม/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
48. จันจิรา ทองเผือก (ญ) บัณฑิตปี 2554 ลำปาง	- ทำงานในศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน ไม่เคยปลูกผักเลย พอมาเรียนเริ่มปลูกตะไคร้รอบบ้าน และซื้อที่เพิ่มใกล้ๆบ้านเพื่อปลูกกล้วยและหาพันธุ์ไม้แปลกๆมาปลูกเพื่อขยายพันธุ์ **จนทำให้มีคนมาซื้อตลอด กลายเป็นอาชีพ**	มีที่ดินขยายพันธุ์ไม้หายาก 160 ตารางวา
49. สุจิน ศิริสวัสดิ์ (ช) บัณฑิตปี 2554 ลำปาง	- ทำเกษตรผสมผสานในสวนยางพารา เลี้ยงปลา เลี้ยงวัว เพื่อสร้างระบบนิเวศน์ให้สมดุล เพราะเป็นคนใต้ที่เติบโตมากับการปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียว แต่พอมาเรียนเกิดแนวคิดทำเกษตรแบบผสมผสานในสวนยางพาราที่คิดว่าไม่น่าทำได้ แต่พอลงมือทำกลับได้ผลดี	มีสวนยางพาราและทำเกษตรผสมผสาน เลี้ยงปลาและเลี้ยงวัว เพื่อสร้างสมดุลของระบบนิเวศน์/ไม่ได้ระบุขนาดที่ดิน-พื้นที่
50. ประภาศรี ศรีฉัตรใจ (ญ) บัณฑิตปี 2554 ลำปาง	- เป็นคนสายเสมอมาตลอด พอมาเรียนไม่เคยสายเลย บริหารจัดการเวลาได้มากขึ้น - รู้วิธีการพูดกับชุมชนมากขึ้น รู้ว่าต้องพูดอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์อะไร และพูดอย่างไรให้เกิดความร่วมมือ	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ทำงานเป็น สอบต.
51. ว่าที่ รต.พัฒนพงษ์ ธรรมมาวงศ์ (ช) บัณฑิตปี 2557 ลำปาง	- รู้จักการปรับตัวให้เข้ากับผู้ใหญ่ที่เรียนด้วยกัน กล้านำเสนอและพูดหน้าชั้นเรียน - เริ่มทำบัญชีรายรับรายจ่าย - ลดการสูบบุหรี่และดื่มสุราลง เพราะได้ความรู้ว่าไม่ดีต่อสุขภาพ	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็นลูกจ้างโรงไฟฟ้าแม่เมาะ
52. ประภาวรรณ ดีประเสริฐ (ญ) บัณฑิตปี 2557 ลำปาง	- ไม่รู้จักการบริหารเงินที่ได้จากการทำงานประกันชีวิต ซึ่งเคยได้รับจำนวนมาก ทำให้เกิดความอยากได้นั่นนี่ แต่พอมาเรียนทำให้รู้ว่า รายได้ลบเงินออม ที่เหลือคือรายจ่าย จึงรู้จักจัดทำระบบรายรับรายจ่ายและออมเงิน - เข้าใจชีวิตมากขึ้น ว่าไม่ใช้แค่เงินทองเท่านั้น การใช้ชีวิตให้มีความสุขต่างหากคือเป้าหมาย	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ทำงานประกันชีวิต
53. ยุพิน วงศ์อะทะ (ญ) บัณฑิตปี 2557 ลำปาง	- แม่ป่วยเป็นโรคความดันและซึมเศร้า เมื่อมาเรียนจึงเกิดแนวคิดในการปลูกพืชผัก และสมุนไพร เพื่อลดโรค ทำกันทั้งครอบครัว สามี และแม่ โดยปลูกพืชผักสมุนไพรปลอดสารพิษ	มีแปลงปลูกพืชผัก สมุนไพรปลอดสารพิษ/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
54. จำนงค์ ซอเซอ (ช) บัณฑิตปี 2557 ลำปาง	- สามี-ภรรยา ทำโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเด็กด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการให้มาอยู่ร่วมกัน พ่อแม่สนับสนุนเงินค่าเดินทาง และข้าวสาร แต่การมาอยู่ด้วยกัน	มีแปลงผักและปลูกข้าวในพื้นที่ที่เปิดให้เป็นโรงเรียนของเด็กด้อยโอกาส

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
	เด็กจะถูกสอนเรื่องทักษะชีวิต และการดูแลตัวเอง **พอมาเรียนก็มีสอนให้เด็กปลูกผัก ปลูกข้าว ทำกับข้าวกินเอง**	
55. นุชนารถ เตชะนา (ญ) บัณฑิตปี 2557 ลำปาง	- ตั้งใจกลับมาใช้ชีวิตที่บ้านเกิด หลังจากไปทำงานที่อื่นมานาน และชอบการทำเกษตร พอได้มาเป็นผู้นำชุมชน จึงคิดว่าจะทำเป็นตัวอย่างก่อน จึงทำเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เลี้ยงไส้เดือน ทำปุ๋ยชีวภาพ และ**ตั้งใจให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ครบวงจร**	มีแปลงเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกผัก ผลิตปุ๋ยชีวภาพ และเลี้ยงไส้เดือน/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
56. ทรงไชย ไม้รังทอง (ช) บัณฑิตปี 2557 ลำปาง	- รู้จักบริหารเวลาได้ดีขึ้น เพราะทำงานใน อบต.มีภาระงานมาก - ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นต่ำว (คล้ายลูกชิด) เพราะมีตลาดรองรับและได้รับการสนับสนุนพันธุ์ต่ำวจาก อบต.	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - นักการเมืองท้องถิ่น
57. ส.ต.ท. ชัยวัฒน์ ชื่นสุข เลิศเกษม (ช) นักศึกษาปี 2559 แม่ฮ่องสอน	- การเป็นครูโรงเรียนตชด.นอกจากสอนหนังสือแล้วยังต้องทำงานและ**อยู่ร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งการมาเรียนทำให้เข้าใจการทำงานในชุมชนมากขึ้น มีระบบและแบบแผนมากขึ้นกว่าเดิม**	มีแปลงเกษตรของครอบครัว/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
58. ส.ต.ท. ศิวะ สุขใจ (ช) นักศึกษาปี 2559 แม่ฮ่องสอน		มีแปลงเกษตรของครอบครัว/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
59. วิชัย กองแก้ว (ช) บัณฑิตปี 2554 แม่ฮ่องสอน	- มีแนวคิดในการขยายร้านขายเฟอร์นิเจอร์ที่เป็นธุรกิจของครอบครัว และประสบความสำเร็จตามที่วางแผนไว้ ในด้านรายได้ที่เพิ่มขึ้น และใช้คืนหนี้สินที่กู้มาเพื่อขยายร้านหมดแล้วภายใน 3 ปี - ปรับเปลี่ยนการทำสวนลำไยแบบไม่ใช้สารเคมี	มีสวนลำไย/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
60. อนันต์ ชิงชัย (ช) บัณฑิตปี 2554 แม่ฮ่องสอน	- ทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชน โดยนัดเจอผู้สูงอายุเดือนละ 1 ครั้ง มีวัดความดัน ให้ความรู้เรื่องสุขภาพ เนื่องจากที่ผ่านมาพบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนมีสุขภาพไม่ดี หาหมอบ่อย บางคนเป็นโรคซึมเศร้า เมื่อทำกิจกรรมนี้แล้ว ทำให้ผู้สูงอายุมีเพื่อน ได้รู้เกี่ยวกับสุขภาพของตัวเอง มีอาหารเลี้ยงโดยใช้วัตถุดิบจากพืชผักที่มีการส่งเสริมให้ปลูกในชุมชน - **ร่วมมือกับชุมชนในการทำฝายชะลอน้ำจากต้นน้ำ ทำให้มีน้ำเหลือใช้เพื่อการเกษตรของชาวบ้านบนพื้นที่สูง**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - กำนัน
61. เสกสรร ถ้วนถี่ (ช) บัณฑิตปี 2554 กำแพงเพชร	- สามารถเลิกสูบบุหรี่ได้เด็ดขาดจากการทำโครงงาน และมีระบบการทำรายรับรายจ่ายในครอบครัว ทำโดยภรรยา	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ลูกจ้างกรมอุทยานแห่งชาติ
62. ประเสริฐศักดิ์ มั่งอะนะ (ช) บัณฑิตปี 2555 กำแพงเพชร	- จบวิศวกรรมมาแล้ว เป็นคนมีความสนใจและชอบเรียนรู้	- ไม่มี/ไม่ได้ทำเกษตร - ประกอบและขายรถไถ

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
	- สามารถจัดการความคิดของตัวเองได้ ปกติก็เป็นคนคิดและวางแผนชีวิตมาอยู่แล้ว แต่พอมาเรียนได้ถือว่าเป็นโอกาสที่จะลงมือทำ - ได้ทำโครงงานด้านการประกอบหรือผลิตรถไถเอง ด้วยการซื้อชากรถมาประกอบและขาย ได้กำไร 3 เท่า	
63. ชรินรัตน์ รอดอ่อน (ญ) บัณฑิตปี 2554 กำแพงเพชร	- พอเรียนได้สอบเข้าทำงานเป็นครูสอนเด็กเล็กสังกัดเทศบาล	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ลูกจ้าง อบต.
64. อนันต์ ปานบัว (ช) บัณฑิตปี 2556 พิษณุโลก	- พัฒนาการทำนาข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ (ยังไม่ได้ขอการรับรอง) สีข้าว และขายให้กับคนในชุมชน และขายตาม social media **- กำลังคิดจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจเกษตรปลูกผักปลอดสารพิษ**	นาข้าวและมีขั้นตอนและเกณฑ์เกษตรอินทรีย์ แต่ยังไม่ได้ขอการรับรอง บนพื้นที่ 24 ไร่
65. สิรวิชญ์ สุกใส (ช) บัณฑิตปี 2556 พิษณุโลก	- ทำนาข้าวโดยใช้จุลินทรีย์หน่อกล้วยและไม่ใช้สารเคมี ได้แนวคิดในการวางแผน การปรับปรุงดิน วางผังแปลงการผลิต ปลูกพืชผักผสมผสานอื่นๆ **- เริ่มทำงานกับชุมชน ส่งเสริการพัฒนาผลิตภัณฑ์ OTOP และพัฒนาการตลาด ตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มข้าวพันธุ์ดี**	ทำนาข้าว และเกษตรผสมผสาน บนพื้นที่ 14 ไร่ (เช่า 10 ไร่)
66. วิทย์ หอมหวาน (ช) นักศึกษาปี 2560 ศรีสัชนาลัย	- เนื่องจากเป็นผู้นำชุมชน อะไรก็จะอ้างว่าไม่มีเวลา พอมาเรียนเริ่มจัดการเวลาได้มากขึ้น - ทำนาข้าวอยู่แล้ว	ทำเกษตร นาข้าว และเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว 100 ไร่ (เช่า 70 ไร่)
67. สมาน ช่างเจรจา (ช) นักศึกษาปี 2560 ศรีสัชนาลัย	- เป็นคนที่ชอบทำอะไรหลายๆอย่างอยู่แล้ว ทำธุรกิจ ทำเกษตร พอมาเรียนเหมือนมีไฟอีกครั้ง เริ่มทำเกษตรเลี้ยงปลา ทำนาข้าว - ทำธุรกิจอื่นด้วย เช่น รับซื้อข้าวเปลือก โรงเรื่อยไม้	ทำเกษตร นาข้าว และเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว 180 ไร่ (เช่า 120 ไร่)
68. นฐพร คงเนียม (ญ) บัณฑิตปี 2555 สุโขทัย	- เคยเป็นคนฟุ้มเฟือย ก็ประหยัด รู้วิธีการพูดกับชาวบ้าน ทำตัวให้เป็นตัวอย่าง เพราะเป็นผู้นำชุมชน - ใช้คอมพิวเตอร์เป็น - นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง และทำนาข้าวแบบไม่ใช้สารเคมี ทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง	มีนาข้าว/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
69. วิญญู หวานฉ่ำ (ช) บัณฑิตปี 2556 สุโขทัย	- ได้พัฒนาตัวเองค่อยๆ ปรับจากใจร้อนเป็นคนใจเย็นลง - พูดได้ดีขึ้นในที่สาธารณะ - รู้จักการออม	มีสวนเงาะ ยางพารา ถั่วอินคา และทำเกษตรผสมผสานในสวนยางพาราด้วย 20 ไร่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
	- ได้แนวคิดในการพัฒนาอาชีพ คือ จะส่งออกยางพารา กำลังทำเรื่องขอรับรองมาตรฐานการส่งออกยางพารา	
70. แสงเดือน อิ่มว่าน (ญ) บัณฑิตปี 2557 ตาก	- **ได้ต่อยอดความรู้ที่มีอยู่ ทำโครงการทำพรมเช็ดเท้า โดยให้ผู้สูงอายุในหมู่บ้านเป็นคนทำและนำไปขายให้ เป็นการส่งเสริมอาชีพให้ผู้สูงอายุในชุมชน**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็นผู้ใหญ่บ้าน - ส่งเสริมการทำไม้กวาดขาย
71. พงษ์ศิริ นนทชัย (ช) นักศึกษาปี 2559 ตาก	- ปรับวิธีคิดจากการเห็นเรื่องเงินเป็นเรื่องหลัก หันกลับมาใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลิตสบู่ น้ำยาล้างจาน และอื่นๆ ใช้เอง และขาย ทำเกษตรผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ เผาถ่าน และใช้โซล่าเซล	ทำนาข้าว และเกษตรผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ เผาถ่าน และใช้โซล่าเซล บนพื้นที่ 12 ไร่
72. งามพิศ อินทเสวก (ญ) บัณฑิตปี 2557 ตาก	- เรียนเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับลูก - ทำโครงงานเกษตรทฤษฎีใหม่ บนพื้นที่ ๆ มีอยู่แล้ว มีบ้านพักให้เช่า ทำนา มีบ่อปลา	มีสวนเกษตรผสมผสาน ทำนา มีบ้านพัก มีบ่อปลา บนพื้นที่ 50 ไร่
73. สมหวัง ดวงแสง (ช) บัณฑิตปี 2557 นครสวรรค์	- มีความสามารถในการคิดริเริ่ม/คิดค้นแนวทางหรือวิธีการใหม่ ๆ ในการทำปุ๋ย ด้วยการผสมขี้ไก่และขี้วัว เพื่อให้เกิดผลมากขึ้น ด้วยการเลี้ยงสัตว์ทั้ง 2 ชนิดนี้ และให้ไก่เป็นสัตว์ที่คุ้ยเขี่ยขี้วัว ทำให้เกิดการผสมกันระหว่างขี้วัวกับขี้ไก่ การคุ้ยเขี่ยของไก่ช่วยตากปุ๋ยให้แห้ง จนได้ปุ๋ยขี้วัวผสมขี้ไก่ตามธรรมชาติ และนำปุ๋ยที่ได้ไปใช้ในแปลงการเกษตร นาข้าว และไร่มัน ลดการใช้สารเคมีลง - ได้ทำการขยายพันธุ์วัวและไก่และสามารถขายแม่พันธุ์ได้ - **ได้แนวคิดในการทำงานในชุมชน เพราะเป็นผู้นำชุมชน ได้คำนึงถึงและไม่ละเลยปัญหาชุมชนที่สะท้อนจากเสียงส่วนน้อย แต่จะจัดลำดับปัญหาตามเสียงส่วนใหญ่ไปหาเสียงส่วนน้อย โดยสรุป มองว่า ทุกปัญหาในหมู่บ้านต้องได้รับการแก้ไข** - หยุดกินเหล้า และเอาเงินมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้	ทำนาข้าว ไร่มัน เลี้ยงวัว และเลี้ยงไก่ บนพื้นที่ 20 ไร่
74. พิมพ์จุฑา ลี่อำนวยเจริญ (ญ) บัณฑิตปี 2557 นครสวรรค์	- ทำธุรกิจที่บ้าน พอมาเรียนได้เรียนรู้อะไรหลายอย่างที่ตัวเองยังไม่รู้ และทำให้รู้ว่าการเรียนรู้ไม่มีที่สิ้นสุด และยังทำสวนมะนาวในที่ดินของตัวเอง	มีสวนมะนาว 1 ไร่
75. สุวรรณ ดูกขุนทด (ช) บัณฑิตปี 2557 นครสวรรค์	- หันมาทำเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี เพราะตลาดมีความต้องการมาก - ได้นำ**ความรู้ที่ได้มาทำโครงงานกองทุนหมู่บ้าน โดยการพัฒนาให้ระบบกองทุนหมู่บ้านมีการตรวจสอบและ**	ทำนาข้าว 23 ไร่ ไร่มัน 17 ไร่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
	แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยการรวมกลุ่มกองทุนหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน	
<u>สรุปภาคเหนือตอนบน-กลาง-ล่าง</u> : รวมทั้งหมด 37 ราย แบ่งเป็น ผู้ที่มีแปลงเกษตร/มีที่ดินทำกินจำนวน 25 ราย ประเภทต่าง ๆ ดังนี้ 1) แปลงเกษตรในที่ทำงาน/ร้านอาหาร 0 ราย 2) แปลงเกษตรร่วมกับครอบครัว 4 ราย 3) แปลงเกษตรของตัวเอง 18 ราย 4) ปลูกผัก/แปลงผักรอบบ้าน 3 ราย สำหรับผู้ที่ไม่ได้ทำเกษตร/ไม่มีที่ดินจำนวน 12 ราย (เป็นนักการเมืองท้องถิ่น 5 ราย ลูกจ้างเอกชน/รัฐ 4 ราย พระ 1 ราย ทำธุรกิจส่วนตัว 2 ราย) สรุปคือ ส่วนใหญ่ยังทำการเกษตร		
ภาคกลาง (สมุทรสงคราม ราชบุรี สระบุรี ชัยนาท) จำนวน 9 ราย		
76. สมไชย จิรถาวร (ช) นักศึกษาปี 2560 สมุทรสงคราม	- ทำธุรกิจร้านค้ายางรถยนต์ และมีรีสอร์ทเล็กๆ ที่อัมพวา พอมาเรียนต้องการมีชีวิตหลังเกษียณที่เรียบง่าย เลยทำโครงงานพัฒนาชีวิตหลังเกษียณด้วยการทำสวนเพื่อสุขภาพพร้อมที่อยู่อาศัย	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ธุรกิจร้านค้ายางรถยนต์
77. วรรณา ดำรงธรรม (ญ) นักศึกษาปี 2559 สมุทรสงคราม	- พอมาเรียนตั้งใจทำงานจิตอาสากาชาด เพราะได้มีโอกาสช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ตั้งใจทำงานจิตอาสา เพราะเพิ่งได้จังหวะที่ดีที่ไม่ต้องดูแลพ่อแม่แล้ว	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ธุรกิจส่วนตัว - จิตอาสา
78. ยรรยง ฉัตระทิน (ช) บัณฑิตปี 2556 สมุทรสงคราม	- ได้มาเรียนจึงได้แนวคิดในการ**นำความรู้มาพัฒนาอาชีพการเป็นกำนัน โดยให้อยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องมากกว่าถูกใจ ทำอะไรเน้นความถูกต้องมาก่อน**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - กำนัน
79. มนู แสงคำ (ช) บัณฑิตปี 2557 สมุทรสงคราม	- ได้แนวคิดในการทำธุรกิจมะพร้าว จากที่เคยขายแบบเหมาสวน ซึ่งได้ราคาไม่สูง แต่พอมาเรียนได้แนวคิดโดยการนำมะพร้าวออกมาขายปลีกตามงานต่างๆ และขายหน้าสวน - ได้ทดลองทำเกษตรผสมผสานด้วยการปลูกมะขามเทศ และมะพร้าว โดยไม่ใช้สารเคมี จนได้ผลผลิตและรายได้เกินคาด	มีสวนมะพร้าว และสวนเกษตรผสมผสาน 9 ไร่
80. พิมพ์ชนก ห้วยหงส์ทอง (ญ) นักศึกษาปี 2559 ราชบุรี	- ได้มีโอกาส<u>พัฒนาอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น คือ ทำตุ๊กตาดินเผา</u> โดยให้เด็กในชุมชนมาร่วมออกแบบและฝึกทำ และจัดสรรรายได้ให้เด็กๆ **พอมาเรียนจึงต้องการพัฒนากลุ่มทำตุ๊กตาโดยเด็กในชุมชนให้เป็นที่รู้จักและเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่ม** และเริ่มมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร เช่น มะกรูดแช่อิ่ม เป็นวิทยากรประจำจังหวัด	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ส่งเสริมอาชีพปั้นตุ๊กตาดินเผา - ลูกจ้างบริษัทเอกชน - ธุรกิจส่วนตัว
81. พานทอง สิงห์แก้ว (ช) นักศึกษาปี 2560 สระบุรี	- ทำนาข้าวทั้งขายข้าวเปลือก ข้าวสาร พันธุ์ข้าว และต้นกล้า และกำลังปรับปรุงให้เป็นไร่นาสวนผสม ซึ่งเดิมทำอยู่แล้ว แต่รูปแบบยังไม่เต็ม 100% แต่พอมาเรียน ทำให้ได้ความรู้เพิ่ม ได้เติมเต็มสิ่งที่ทำอยู่แล้ว	มีนาข้าว และขายพันธุ์ข้าว และต้นกล้าข้าว และบางส่วนปรับเป็นไร่นาสวนผสม บนพื้นที่ 80 ไร่
82. ชนิดาภา เกตุสกุล (ญ) นักศึกษาปี 2560 สระบุรี	- เพิ่งเรียนได้แค่ 1 เทอม ยังไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงมาก แต่ได้มองเห็นประโยชน์ที่ได้รับจากการวางแผนและเป้าหมายชีวิต ซึ่งหากไม่ได้เรียนคงไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ตัวแทนประกันชีวิต

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
83. วรรณภา รองกลัด (ญ) นักศึกษาปี 2559 ชัยนาท	- นำความรู้ที่ได้รับมาปรับใช้กับการเป็นผู้นำชุมชน ดึงชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในหมู่บ้าน เกิดการถ่ายทอดความรู้โดยปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้าน ไม่ต้องไปหาคนนอกหมู่บ้าน ทำให้รายได้หมุนเวียนในหมู่บ้าน - ทำโครงงานการเพิ่มผลผลิตในสวนสมุนไพร (ปลูกข่า) โดยการปลูกพืชผักสวนผสมในสวนข่า เพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เต็มที่และเพิ่มรายได้ได้ด้วย	มีสวนสมุนไพร/ส่งผลผลิตให้กลุ่ม และส่งไปขายที่โรงพยาบาล และปลูกพืชผักสวนผสม ช่วยเพิ่มรายได้ 1 ไร่ 2 งาน
84. นพดล เรืองฤทธิ์ (ช) บัณฑิตปี 2557 ชัยนาท	- ได้ความรู้ในการทำเกษตรไม่ใช้สารเคมี และครอบครัวมีอาชีพเกษตรกรรมอยู่แล้ว มีที่ดินเป็นของตัวเอง	มีนาข้าว สวนส้มโอ และไร่นาสวนผสม 56 ไร่
<u>ภาคกลาง: จำนวนทั้งหมด 9 ราย</u> ผู้ที่มีแปลงเกษตร/มีที่ดินทำกินจำนวน 4 ราย แบ่งออกเป็น 1) แปลงเกษตรในที่ทำงาน/ร้านอาหาร 0 ราย 2) แปลงเกษตรร่วมกับครอบครัว 0 ราย 3) แปลงเกษตรของตัวเอง 4 ราย 4) ปลูกผัก/แปลงผักรอบบ้าน 0 ราย และไม่ได้ทำเกษตร/ไม่มีที่ดิน 5 ราย (เป็นนักการเมืองท้องถิ่น 1 ราย ลูกจ้างเอกชน/รัฐ 2 ราย ธุรกิจส่วนตัว 2 ราย) สรุปว่าภาคกลาง มีอาชีพอื่น ๆ มากกว่าการทำเกษตร		
ภาคใต้ จำนวน 32 ราย		
85. ศุนีย์ พิพัฒน์สมบัติ (ญ) บัณฑิต 2554 เมืองชุมพร	- เรียนแล้วเกิดความมั่นใจ เช่น การเป็นวิทยากร ซึ่งปกติก็ทำอยู่แล้ว แต่พอมาเรียนก็มั่นใจและได้รับการยอมรับมากขึ้น - หันกลับมาดูใจตัวเองทำให้ใจเย็นลง เข้าใจคนอื่นมากขึ้น - กินอยู่แบบพอเพียง มีเงินออม **- ทำงานในชุมชนแบบลงลึกมากกว่าเดิม สามารถเขียนโครงการของบประมาณ/เงินทุนมาทำโครงการในชุมชนได้ (เป็น อสม.)**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็น อสม. - ทำงานกับองค์กรชุมชน/มูลนิธิ
86. ศุภวัฒน์ สุขเวทย์ (ช) บัณฑิตปี 2556 หลังสวน	- ปรับปรุงการใช้ชีวิต ลดการดื่มสุราลงมาก เลิกสูบบุหรี่ ออกกำลังกาย และดูแลสุขภาพมากขึ้นกว่าเดิม	มีสวนปาล์ม แต่ไม่ได้ทำเอง เป็นของครอบครัว/ไม่ได้ระบุพื้นที่
87. เครือวัลย์ เผือชัย (ญ) บัณฑิตปี 2554 ไชยา	- ได้ทำโครงงานเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยงในการเป็นเบาหวาน ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคผักปลอดสารพิษ และปลูกกินเองในสวนยาง/ปาล์ม	มีสวนปาล์ม และปลูกต้นไม้แบบผสมผสาน/สวนสมรม 100 ไร่
88. เอกวิวัฒน์ เครือพัฒน์ (ช) บัณฑิตปี 2554 ไชยา	- **รู้จักการทำงานร่วมกับชุมชน** มีความรู้หลากหลายจากการมาเรียน และได้รับการอบรมความรู้จากการเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (สอบต.) มีความมั่นใจตัวเองและได้รับการยอมรับ	มีสวนยาง/ปาล์ม 30 ไร่
89. เบญจวรรณ ปานเนือง (ญ) บัณฑิตปี 2554 ไชยา	- ได้แนวคิดในการพัฒนาครอบครัวให้กลับมาอบอุ่นเหมือนเดิม คือ ทำโครงงานให้พ่อเลิกเหล้า และสามารถทำได้ **ปัจจุบันพ่อเลิกเหล้าได้จริง และได้รับรางวัลบุคคลตัวอย่างในหมู่บ้าน**	มีสวนยาง/ปาล์ม และแปลงผักปลอดสารพิษ/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
90. ไพฑูรย์ เชาว์ดี (ช) นักศึกษาปี 2559 ไชยา	- บริหารจัดการเวลาได้ดีขึ้น - หันมาดูแลสุขภาพด้วยการลดเนื้อสัตว์ หันมาบริโภคผักที่ปลูกกินเอง และปลา - จัดทำบัญชีครัวเรือน ทำให้จัดสรรรายได้ได้ดีขึ้น - มีความมั่นใจในศักยภาพของตัวเองมากขึ้น - หันมาปลูกพืชผสมผสานในสวนทุเรียนที่เดิมไม่ได้ปลูกอะไรนอกจากทุเรียน	มีสวนทุเรียนและปลูกพืชผสมผสาน 45 ไร่
91. จุรีย์ ทองแพรว (ญ) บัณฑิตปี 2556 ไชยา	- รู้จักตัวเองและเข้าใจคนอื่น เมื่อก่อนเป็นคนที่ต้องถูกอยู่คนเดียว เดี๋ยวนี้รู้จักการให้-การรับ - รู้จักดึงศักยภาพของตัวเองมาใช้ในด้านต่าง ๆ - นำความรู้ที่ได้รับมาดูแลแม่ที่ป่วยด้วยวิธีการดูแลทางจิตใจด้วยการพูดแต่สิ่งดีๆ ให้แม่ฟังทุกวัน จนแม่อาการดีขึ้นจนไม่ต้องกินยา **- ทำงานให้ชุมชน เป็น อสม. เป็นประธานกลุ่มต่างๆ และกำลังริเริ่มจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (แต่ยังไม่เป็นรูปเป็นร่าง)**	มีสวนยาง/ปาล์ม 40 ไร่
92. ประกอบ ทองสำฤทธิ์ (ญ) นักศึกษาปี 2559 สุราษฎร์ธานี	- เป็นข้าราชการบำนาญ การมาเรียนถือเป็นกำไรชีวิต ทำโครงงานลดต้นทุนการทำสวนปาล์มด้วยการไม่ใช้สารเคมี	มีสวนปาล์ม 40 ไร่
93. อนันตชัย ทองสำฤทธิ์ (ช) นักศึกษาปี 2559 สุราษฎร์ธานี	- รู้จักบริหารเวลา เพราะต้องเรียน ปวช.ภาคปกติด้วย - เริ่มรู้จักออม - ปกติอยู่บ้านไม่ค่อยคุยกับใคร พอมาเรียนเริ่มดีขึ้น	
94. วาสนา เกื้อฉิม (ญ) บัณฑิตปี 2557 สุราษฎร์ธานี	- เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่โครงการต้นกล้าอาชีพ เรียนแล้วทำให้เข้าใจตัวเอง เข้าใจคนอื่น โดยเฉพาะ คนในครอบครัว ทำให้มีวิธีคุยกับลูกที่เอาแต่ใจตัวเอง แต่พอมาเรียนรู้วิธีการคุยกับลูก ปัจจุบันเหมือนได้รางวัล ทำให้ได้ลูกกลับมา **- เป็นสมาชิกองค์กรชุมชนระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และโซน (5 อำเภอ) เพื่อขยายพื้นที่การทำงานในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน**	เลขาฯ วิสาหกิจชุมชน รับซื้อยางพารา
95. เสงี่ยมศักดิ์ แก้วศิริ (ช) นักศึกษาปี 2559 สุราษฎร์ธานี	- บริหารจัดการเวลาได้ - ดูแลสุขภาพมากขึ้น - ทำโครงงานกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ โดยเป้าหมายต้องการพัฒนาเป็นอาชีพให้กับสมาชิกในกลุ่ม	มีสวนยางพารา 30 ไร่
96. สุธรรม ศรีทอง (ช) บัณฑิตปี 2554 นครศรีธรรมราช	- ใช้การทำบัญชีรายรับรายจ่ายในการทำธุรกิจ เนื่องจากที่ผ่านมาไม่เคยสนใจและไม่เคยทำ ทำให้ไม่สามารถบริหารจัดการการเงินในการทำธุรกิจของตนเองได้	มีสวนปาล์ม/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
97. รังสิยา คงทอง (ญ) บัณฑิตปี 2554 นครศรีธรรมราช	- วางแผนชีวิตและบริหารจัดการเวลาได้ดี เพราะต้องทำงานหลายอย่าง - ได้แนวคิดในการพัฒนาร้านขายของชำของตัวเอง เช่น การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย การจัดการเงินทุนหมุนเวียน การเก็บวัสดุเหลือใช้ในร้านค้ามาแปรรูปเพื่อใช้ประโยชน์อื่น ๆ	มีสวนปาล์ม/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
98. สมหมาย ชลสินธุ์ (ช) บัณฑิตปี 2554 นครศรีธรรมราช	- ทำงานจิตอาสาพัฒนาชุมชนมากมาย สร้างอาคารในชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเล การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ และจัดตั้งมูลนิธิกู้ภัย เป็นอาสากู้ชีพกู้ภัยของอำเภอสิชล เป็นกรรมการองค์กรการกุศล/องค์กรภาคประชาสังคมหลายแห่ง	มีสวนปาล์ม/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
99. ณธัช มิ่งพิจารย์ (ช) นักศึกษาปี 2560 บ้านท่าฉัตรไชย	- ได้แนวคิดจากผู้สอนว่าชีวิตต้องดีขึ้นตั้งแต่เรียน และนำแผน 4 แผนมาใช้ในการปรับปรุงชีวิต มีการดูแลสุขภาพทั้งออกกำลังกาย ทำรายรับรายจ่ายและต้องมีเงินออม และตั้งใจพัฒนาอาชีพเสริมด้วยการขายสินค้าออนไลน์	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็นพนักงานโรงแรม
100. ณธิป มิ่งพิจารณ์ (ญ) นักศึกษาปี 2560 บ้านท่าฉัตรไชย	- ไม่ต้องการการศึกษากระแสหลัก จึงแสวงหาการศึกษาทางเลือก ปัจจุบันได้มีการจัดการแผนชีวิตค่อนข้างดีอยู่แล้ว **แต่จะนำความรู้มาพัฒนาโรงเรียนสอนภาษาไทยให้ชาวต่างชาติ เช่น วิธีการสอน สื่อการสอน**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - มีโรงเรียนสอนภาษาไทยให้ชาวต่างชาติ
101. นันธิดา ริชาร์ด (ญ) นักศึกษาปี 2560 บ้านท่าฉัตรไชย	- สามารถบริหารจัดการเวลาได้ และดูแลสุขภาพ - กำลังทำโครงงานพัฒนารีสอร์ท เพราะที่ผ่านมาคิดว่าตัวเองทำอะไรไม่ได้ ไม่มีศักยภาพ แต่สามีเป็นนักคิดและให้กำลังใจตลอดมา พอมาเรียนก็ทำให้รู้จักตัวเองมากขึ้น	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - เป็น สอบต.
102. ปวีร์รัฐ แทนสกุล (ญ) นักศึกษาปี 2560 บ้านท่าฉัตรไชย	- มีประสบการณ์ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจและล้มละลายจากการทำธุรกิจเช่นกัน พอมาเรียนเริ่มเข้าใจชีวิต **รู้จักประหยัด อดออม รู้จักตัวเอง และเข้าใจคนในครอบครัวมากกว่าเดิม**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - ทำงานจิตอาสา - มีธุรกิจอาหารทะเล
103. ปรีชา จัยสุตานนท์ (ช) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- ทำงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมานานและทำงานเพื่อชุมชนมาตลอด ใช้ชีวิตแบบมีทุกอย่าง เหล้า การพนัน ใครชวนไปไหนไปหมด พอมาเรียนทำให้เข้าใจว่าต้องการอยู่กับตัวเองและครอบครัว จึงทำโครงงานเกี่ยวกับการปฏิเสธแบบมีเหตุผล เพื่อทำให้ไม่คล้อยตามกลุ่ม/สังคมมากจนเกินไป	มีสวนยาง 20 ไร่
104. วิลาวัลย์ คงดำ (ญ) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- มีปัญหากับชีวิตครอบครัวและอายุยังน้อย ทำอะไรไม่เป็น แต่พอมาเรียนทำให้มีคนคุย เข้าใจชีวิต และเริ่มฝึกทำอะไรเอง โดยเริ่มทำแปลงผักหมุนเวียนที่บ้าน และ**กำลังจะทำโครงการเรื่องการสร้างมิตรภาพด้วยรอยยิ้ม** ตั้งแต่มาเรียนก็ไม่ค่อยเครียดแล้ว	ปลูกพืชผักรอบบ้าน/ไม่ได้ระบุขนาดที่ดิน/พื้นที่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
105. สมพร สุวรรณ (ช) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- เป็นคนใจร้อน พอมาเรียนได้วิเคราะห์ตัวเอง ก็ทำให้อารมณ์เย็นลง มีสติ - เริ่มทำงานจิตอาสา - ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดกับเพื่อนๆ ตั้งใจนำความคิดที่ได้รับไปพัฒนาธุรกิจคาร์แคร์ที่กำลังจะขยายสาขา	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - มีธุรกิจน้ำมัน/คาร์แคร์
106. ณรงค์ ศิริมุสิกะ (ช) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- ทำเกษตรแบบครบวงจรอยู่แล้ว มีความรู้ความสามารถด้านการเกษตร คิดค้นนวัตกรรมทางการเกษตร การมาเรียนทำให้ได้เครือข่ายใหม่ๆ และได้ใช้เทคโนโลยีใหม่ๆมากขึ้น	สวนยางและทำเกษตรผสมผสานในสวนยาง เลี้ยงสัตว์ ผลิตอาหารเองได้ครบวงจร 12 ไร่
107. จรัสสี ช่วยจำแนก (ญ) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- ที่ผ่านมา ไม่เคยทำบัญชีรายรับรายจ่าย พอมาเรียนได้ทำบัญชีรายรับรายจ่าย ทำให้สามารถลดรายจ่ายได้จริง - กำลังขยายเรือนเพาะเห็ด เพราะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น	มีสวนยาง/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
108. อนันต์ ช่วยจำแนก (ช) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง		
109. สุทธิชัย กาฬสุวรรณ (ช) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- ทำเกษตรแบบครบวงจรอยู่แล้ว ทำนา สวนยาง พืชผัก ผลไม้ มีศูนย์เรียนรู้เรื่องพลังงานทดแทน และแปรรูปผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องสำอาง **พอมาเรียนจึงต้องการคิดค้นนวัตกรรมเกี่ยวกับการผลิตข้าวสังข์หยดแบบครบวงจรและแปรรูปผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องสำอาง**	สวนยาง นาข้าว สวนพืชผัก ผลไม้/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
110. บุญภพลักษณ์ เสนาทิพย์ (ช) นักศึกษาปี 2560 พัทลุง	- หลังจากกลับมาอยู่บ้าน ทำอะไรไม่ค่อยเป็น มีสวนยางพาราก็จ้างเขากรีด/ตัด ไม่เคยทำเอง พอได้มาเรียนเริ่มเปลี่ยนแปลงความคิดว่าควรต้องพึ่งพาตัวเองให้ได้ เริ่มปลูกผัก เลี้ยงวัว และมีแนวคิดในการทำโครงงานเพื่อขยายพันธุ์วัว (ขายน้ำเชื้อ)	สวนยางพารา 30 ไร่
111. จตุพร หนูดำ (ช) นักศึกษาปี 2558 สงขลา	- เคยเป็นเด็กเกเรมาก่อน ไม่เคยอยู่บ้าน และไปทำงานที่อื่นมาตลอด ไม่เคยคุยกับพ่อ แต่พอชีวิตต้องประสบกับปัญหาที่ยากในการแก้ไข จึงได้กลับมาอยู่บ้าน พอได้มาเรียนทำให้เปลี่ยนแปลงตนเอง กลับมาอยู่กับครอบครัว คุยกับพ่อ และต้องการใช้ชีวิตแบบพอเพียง กำลังริเริ่มทำเกษตรแบบวนเกษตรในพื้นที่ 10 ไร่ ด้วยการปลูกไม้เศรษฐกิจ เดิมตั้งใจทำเพื่อให้ได้เงิน แต่ปัจจุบันไม่ได้คิดเรื่องเงินแล้ว แต่ได้ความสุขกลับมาให้ชีวิต	มีพื้นที่ทำวนเกษตร 10 ไร่
112. เจริญ คงสวัสดิ์ (ช) นักศึกษาปี 2558 สงขลา	- มีอาชีพเกษตรกรรมอยู่แล้ว ทั้งสวนยางพารา นาข้าว ไร่นาสวนผสม แต่พอมาเรียนได้แนวคิดในการทำนาเกษตรอินทรีย์ เพราะพื้นที่ทำนานั้น ไม่สะดวกเรื่องระบบน้ำ แต่คิดว่าจะพลิกฟื้นดินให้กลับมาทำนาได้เหมือนเดิม	มีสวนยางพารา นาข้าว และไร่นาสวนผสม 100 ไร่

ชื่อ-สกุล ผู้เรียน เพศ สถานภาพทางการศึกษา พื้นที่เรียนรู้	การเปลี่ยนแปลงตนเอง ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ความรู้ความเข้าใจและทักษะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	อาชีพปัจจุบัน / การเปลี่ยนแปลงการผลิตด้านการเกษตร
113. อาภรณ์ บัวคง (ญ) นักศึกษา ป.โท ปี 2559 สงขลา	- เคยเป็นคนฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายแบบไม่ยั้งคิด เดี๋ยวนี้ไม่ฟุ่มเฟือย - เมื่อก่อนมองการเกษตรเป็นธุรกิจ แต่เดี๋ยวนี้หันมาทำเกษตรเพราะต้องการมีสุขภาพดี มีวิธีคิดแบบพอเพียง ทำผลิตภัณฑ์ซักผ้า สบู่ น้ำยาสระผม น้ำยาล้างจาน คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้หมายความเฉพาะการเกษตร แต่หมายถึงการใช้ชีวิตที่พอเพียง	มีสวนยาง/ปาล์ม 100 ไร่ ผลไม้ 20 ไร่
114. อะหลี สอระมัน (ช) นักศึกษาปี 2558 สงขลา	- เนื่องจากทำงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้พบปัญหาในการพัฒนาชุมชนที่ไม่ค่อยได้รับการพัฒนา/แก้ไข และมีการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านถูกกั้นด้วยทางรถไฟ ซึ่งอีกฝากหนึ่งมีหลังคาเรือนน้อย ทำให้พื้นที่นั้นไม่ได้รับการพัฒนาเท่ากับอีกฝั่งหนึ่ง **พอมาเรียนได้แนวคิดในการพัฒนาชุมชน และจะนำไปใช้ให้ชุมชนได้ประโยชน์จากการพัฒนาที่เท่าเทียมกัน**	มีสวนยางพารา/ไม่ได้ระบุขนาดพื้นที่
115. จริยา สุภาพ (ญ) นักศึกษาปี 2558 สงขลา	- ไม่ได้ทำงานมาก่อน เลี้ยงลูกอย่างเดียว และกลับจากทำงานที่มาเลเซีย และมาอยู่บ้าน ได้มีโอกาสเป็น อสม. และโรงพยาบาลชุมชนได้ส่งไปเรียนนวดแผน**โบราณ พอมาเรียนมีความคิดว่าต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการนวด ปัจจุบันทำงานนวดในโรงพยาบาล และรับนวดนอกสถานที่ด้วย**	- ไม่มีที่ดิน/ไม่ได้ทำเกษตร - นวดแผนโบราณที่โรงพยาบาล
116. พิกุล พรหมเอียด (ญ) นักศึกษาปี 2558 สงขลา	- ได้มาเรียนนวดแผนโบราณและทำลูกประคบจากสมุนไพรเอง ปัจจุบันทำงานที่ร้านนวดแผนไทย ที่โรงพยาบาล และเป็นวิทยากรสอนนวด	มีสวนสมุนไพร ส้ม โอ ลองกอง 2 ไร่

<u>ภาคใต้: จำนวนรวมทั้งหมด 32 ราย</u> สำหรับผู้ที่มีแปลงเกษตรและมีที่ดินทำกินจำนวน 24 ราย แบ่งออกเป็น 1) แปลงเกษตรในที่ทำงาน/ร้านอาหาร 0 ราย 2) แปลงเกษตรร่วมกับครอบครัว 1 ราย 3) แปลงเกษตรของตัวเอง 22 ราย 4) ปลูกผัก/แปลงผักรอบบ้าน 1 ราย สำหรับผู้ที่ไม่ได้ทำเกษตร/ไม่มีที่ดินมีจำนวน 8 ราย (ทำงานองค์กรชุมชน/งานชุมชน 2 ราย ลูกจ้างเอกชน/รัฐ 3 ราย ธุรกิจส่วนตัว 3 ราย) สรุปว่า ส่วนใหญ่ยังทำการเกษตร

<u>รวมทั้งหมดทุกภาค</u> ผู้ที่มีแปลงเกษตรทั้งสิ้น 80 ราย แบ่งออกเป็น 1) แปลงเกษตรในที่ทำงาน/ร้านอาหาร 2 ราย 2) แปลงเกษตรร่วมกับครอบครัว 9 ราย 3) แปลงเกษตรของตัวเอง 59 ราย 4) ปลูกผัก/แปลงผักรอบบ้าน 10 ราย สำหรับผู้ที่ไม่ได้ทำเกษตร/ไม่มีที่ดินจำนวนรวม 36 ราย (ธุรกิจส่วนตัว 15 ราย ลูกจ้างรัฐ/เอกชน 11 ราย องค์กรชุมชน/งานชุมชน 2 ราย นักการเมืองท้องถิ่น 6 ราย พระ 2 ราย) <u>สรุปว่าประมาณสองในสาม หรือ ร้อยละ 70 ยังคงทำการเกษตร</u>

ตาราง ข
สรุปจำนวนผู้เรียน/บัณฑิตที่ทำการเกษตรและไม่ได้ทำการเกษตร จำแนกตามภูมิภาค

การทำเกษตร/ไม่ได้ทำเกษตร	ออก/ เหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
ทำการเกษตรประเภทต่าง ๆ –มีที่ดิน	**27**	**25**	**4**	**24**	**80**
1. แปลงเกษตรในที่ทำงาน/ร้านอาหาร/รีสอร์ท	2	0	0	0	2
2. แปลงเกษตรร่วมกับครอบครัว	4	4	0	1	9
3. แปลงเกษตรผสมผสาน/ครบวงจรของตัวเอง	15	18	4	22	59
4. ปลูกผัก/แปลงผักรอบบ้าน	6	3	0	1	10
ไม่ได้ทำการเกษตร/ไม่มีที่ดิน	**11**	**12**	**5**	**8**	**36**
1. ธุรกิจส่วนตัว	8	2	2	3	15
2. ลูกจ้างองค์กรรัฐ/เอกชน	2	4	2	3	11
3. องค์กรชุมชน/งานชุมชน	0	0	0	2	2
4. นักการเมืองท้องถิ่น	0	5	1	0	6
5. พระ/นักบวช	1	1	0	0	2

ตาราง ค
สรุปอาจารย์/ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นแบบอย่าง

ชื่อ-สกุล	พื้นที่เรียนรู้	ความสามารถ / บทบาท
1. อ.รศริน พุทธภูมิพิทักษ์	ศูนย์การเรียนรู้บ้านปลักแรด อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก	บทบาทในการสร้างองค์กรและเครือข่ายการพัฒนาชุมชน ผลงานที่สำคัญคือ การจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรเพื่ออาหารปลอดภัยกรีนมาร์เก็ต พิษณุโลก จำกัด ผลิตผักปลอดสารพิษป้อนให้กับห้างสรรพสินค้า/ซุปเปอร์มาร์เก็ตชั้นนำ
2. อ.สุรัตน์ เศวตเศรณี	กลุ่มการเรียนรู้ อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก	ส่งเสริมผู้เรียนรวมกลุ่มปลูกผักไฮโดรโพรนิกส์เพื่อสร้างรายได้เสริม
3. อ.สัญญา สร้อยเสนา	ศูนย์บ่มเพาะทับตะวัน อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	ศูนย์การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างครบวงจร ริเริ่มกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรแบบพึ่งตนเองให้กับกลุ่มผู้เรียนจากประเทศลาว ปรับรูปแบบการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้สนใจการเกษตรแนวทางนี้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์สังคม
4. อ.อำนวย ดำช่วย	ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการพัฒนาที่ดิน อ.เขาชัยสน จ.พัทลุง	ผลิตปุ๋ยสูตรใหม่ด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น
5. อ.ไอศูรย์ ภาษยะวรรณ์ 6. อ.กฤษณา ภาษยะวรรณ์ 7. อ.พร้อมศิริ ภาษยะวรรณ์	ศูนย์การเรียนรู้ อ.เมือง จ.ชุมพร	ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง และความรักจากหัวใจในการส่งเสริมการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน
8. อ.ชนาภา ขาวประจิม	ศูนย์การเรียนรู้ศรีสัชนาลัย อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย	ผลิตยาสมุนไพรจำหน่าย เพื่อเลี้ยงตัวเอง หรือเป็นอาชีพ และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ทำการผลิตเพื่อการพึ่งพาตัวเอง
9. อ.มาโนช พึ่งจะแย้ม	ศูนย์การเรียนรู้พลังงานชุมชน อ.ดอยหล่อ จ.เชียงใหม่	ส่งเสริมความรู้ด้านการใช้พลังงานทางเลือก

บรรณานุกรม

(Bibliography)

โกเมศร์ ทองบุญชู. (2558). โครงงานทำนาปลอดสารเคมีพื้นที่ 24 ไร่ของข้าพเจ้า รายงานผลการดำเนินงานโครงงานเฉพาะสาขา เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

ชรียา ทองมั่ง (บรรณาธิการ). (2555). *ปริญญาชีวิต*. สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน. เจริญวิทย์การพิมพ์.

พัฒนา กิติอาษา. (เมษายน 2546). *ท้องถิ่นนิยม: Localism*. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

วิจารณ์ พานิช. (2558). *เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง Transformative Learning*. มูลนิธิสยามกัมมาจล. กรุงเทพ: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (มิถุนายน 2556). คู่มือการทำโครงงานเฉพาะสาขา ของสาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (ตุลาคม 2554). เอกสารประกอบการเรียน วิชาการรู้จักตนเอง หมวดวิชาศึกษาทั่วไป, สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน . เจริญวิทย์การพิมพ์ สงวนลิขสิทธิ์โดย มูลนิธิสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

เสรี พงศ์พิศ. (2554). *กระบวนทัศน์การพัฒนายั่งยืน*. สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

เสรี พงศ์พิศ. (เมษายน 2548). *เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง*. สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ. (2551). *แผนแม่บทชุมชน*: ประชาพิจัยและพัฒนา, หน้า 147–148.

เสรี พงศ์พิศ. (กรกฎาคม 2552). *คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน*. สถาบันพลังปัญญา.

เสรี พงศ์พิศ. (พฤศจิกายน 2549). *เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนายั่งยืน*. สถาบันพลังปัญญา.

เสรี พงศ์พิศ และสุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (มกราคม 2554). เอกสารประกอบการเรียน วิชาการวางเป้าหมายและแผนชีวิต คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, มูลนิธิสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

อนุชาติ พวงสำลี. (2550). จิตตปัญญาศึกษาคืออะไร. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 กันยายน 2561 จาก https://www.gotoknow.org/posts/104448

อรทัย อาจอ่ำ. (2554). การสร้างเสริมพลังอำนาจชุมชนชาวนาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนทัศน์ใหม่ทางการวิจัย: ประสบการณ์จากอำเภอขุขันธ์ ศรีสะเกษ. *ประชากรและสังคม 2554*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อรทัย อาจอ่ำ. (2550). *การประเมินผลเพื่อสร้างเสริมพลังอำนาจ: ทางออกที่ท้าทาย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อรทัย อาจอ่ำ. (2549). *การประเมินผลเพื่อสร้างเสริมพลังอำนาจ: ทางออกที่ท้าทาย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative research: Choosing among the five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Day, S. (2012). *A reflexive lens exploring dilemmas in qualitative methodology through the concept of reflexivity*. Qualitative Sociology Review, 8(1): 60–85.

Douglass, B. G., & Moustakas, C. E. (1984). *Heuristic inquiry: The internal search to know*. Detroit, MI: Center for Humanistic Studies.

Douglass, B. G., & Moustakas, C. E. (1985). Heuristic inquiry: The internal search to know. *Journal of Humanistic Psychology*, *25*, 39–55.

Duncan, D. (n.d). Asset based community development: Asset Mapping. Retrieved September 2018, from http://www.wego33.org/Downloads/Asset%20Mapping%20Toolkit.pdf

Fetterman, D. M. (1994). Empowerment evaluation 1993 Presidential address. *Evaluation Practice*, *15* (1), 1–15.

Fetterman, D.M. (2001). Foundations of Empowerment Evaluation. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Fetterman, D.M. (Ed.) (1993). *Speaking the Language of Power: Communication, Collaboration, and Advocacy* (Translating ethnography into action). London, England: Falmer Press.

Flyvbjerg, B. (2001). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again?* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Husserl, E. (1931). *Ideas: general introduction to pure phenomenology* [Trans. by W. R. B. Gibson]. Oxford, England: Macmillan.

Husserl, E. (1970). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology, an introduction to phenomenological philosophy*. D. Carr (Trans.). Evanston: Northwestern University Press.

Kemmis, S. & McTaggart, R. (1982). *The action research planner*. Victoria, Australia: Deakin University.

Kemmis, S. & McTaggart, R. (2000). Participatory action research. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research* (2nd ed.), pp. 567–607. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Kenny, G. (2012). *An introduction to Moustakas's heuristic method. Nurse Researcher. 19*(3), 6–11.

Khun, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions.* University of Chicago Press: Chicago.

Kretzman, J. & McKnight, J., 2007. Asset–based community development. *National Civic Review. 85*(4), 23 – 29.

Moustakas, C. (1990). *Heuristic research: Design, methodology, and applications*. London: Sage.

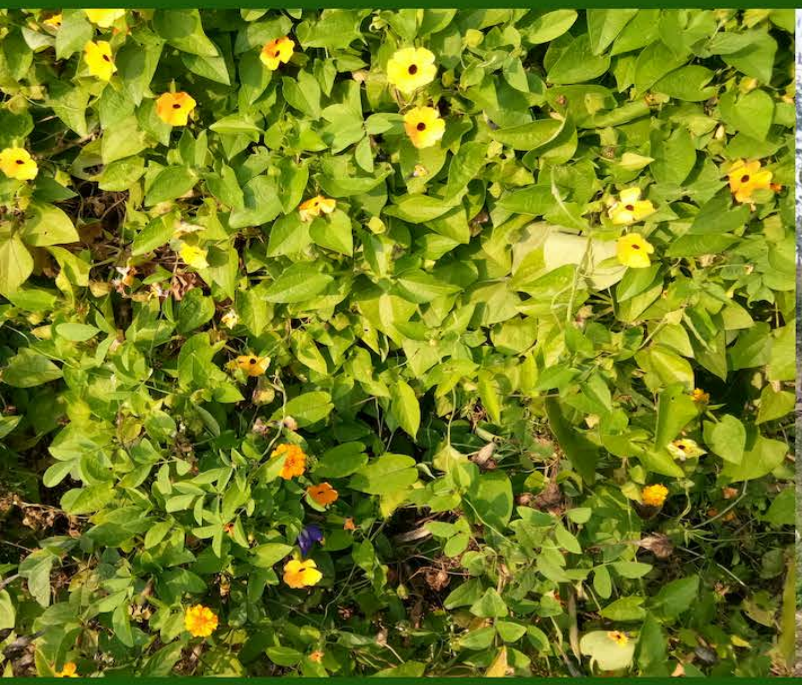
Riessman, C. K. (1993). Narrative Analysis. Qualitative Research Methods Series, No. 30. Newbury Park, CA: Sage.

Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Anchor Books.

ดำเนินการโดย

โครงการวิจัย ติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาทางเลือก
และผลที่เกิดขึ้นในบริบทของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

สนับสนุนโดย

สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรพ.)
บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน)
มูลนิธิพลังที่ยั่งยืน